

600013965U

Hans Nielsen Hauge

og

hans Samtid.

En Monografie

af

A. Chr. Bang.

2det Oplag.

Christiania.
Forlagt af Jacob Dybwad.
1875.

Forord til 1ste Oplag.

Det er nærværende Skrifts Øiemed at skildre H. N. Hauges Virksomhed paa den rationalistiske Samtids Baggrund og i Belysning af Lutherske Kirkes Sandhed. Kun saaledes vil det befindes muligt at fremstille et historisk sandt Billede baade af den forfulgte Lægmands Livsgjerning og af den Samtid, med hvem han under denne tørnede sammen. Dette har været bestemmende baade hvad Grupperingen af Stoffet angaar og med Hensyn til Bedømmelsen af Personer og Forholde. Skildringen af vort Lands kristelige og kirkelige Situation kunde saaledes kun gives efterhaanden, som Hauges Virksomhed strakte sig ud over Landet. Og Kritikken over de handlende Personligheder har ikke kunnet tage Hensyn til de for den Enkelte formildende Omstændigheder i Tidens Beskaffenhed. Thi det var ikke min Opgave at skrive enkelte Mænds Levnetsløb, men at skildre et helt Tidsrums aandelige Beskaffenhed, og dette kan kun gjøres ved at fremstille Tidens Mænd — ikke iførte de formildende Omstændigheders Klædebon, men belyste af den evige Sandhed og bedømte efter deres Forhold til samme: det er Tidens Mænd, der giver Tiden dens Signatur. Forfatteren er sig bevidst at have stræbt efter at lade Enhver vederfares Retfærdighed, paa samme Tid som han ikke har taget Hensyn til noget Andet end til den historiske Sandhed.

At nærværende Arbeide, der omhandler et Tidsrum i vor Kirkehistorie, der hidtil har været en urydbet Mark, ved nærmere Granskning vil befindes at lide af Feil eller Unøiagtigheder i det Enkelte, maa paa Forhaand antages. Den Kyndige vil indse, hvilke Vanskeligheder der har været at kjæmpe med. At der ingen brugelige Forarbeider fandtes, at der altid maatte tyes hen til selve Kilderne, det var det mindste. At derimod saagodt som Alt af nogen Betydning, der var skrevet, havde historisk Feilsyn til Forudsætning, saa Mørket var Lys og Lyset var Mørke, og fremfor Alt, at selve Kilderne og Aktstykkerne maatte underkastes den skarpeste og i Detaille gaaende Kritik, før de kunde bruges, det har til det yderste forøget Vanskeligheden i at finde den historiske Sandhed. Hvis man blindt hen, uden at anvende Kritik, vilde

benytte sig af de forhaandenværende Aktstykker angaaende Hauge, da vilde man komme til at levere et ligesaa forvrængt Billede af denne, som man kom til at levere et Misfoster, om man vilde skrive den ældste Kirkes Historie paa Grundlag af Tacitus og andre hedenske Forfattere. — Det skulde heller ikke tjene til nogen Lettelse, at vort Universitets-Bibliothek i en beklagelig Grad er fattigt paa Dansk-Norsk Literatur fra den Tid, nærværende Arbeide omhandler, saa man maatte tye hen dels til Danmark, dels til Videnskabernes Selskab i Throndhjem for at faa fat paa Bøger og Aviser fra hin Tid.

Hvad de i nærværende Skrift citerede utrykte Kilder fra Rigsarkivet angaar, da forefindes disse, naar ikke Andet er bemærket, som Bilag til den Haugeske Proces. De mundtlige Meddelelser, der ere benyttede, ere alle blevne underlagte den samvittighedsfuldeste Kritik. Sagnet har nemlig bemægtiget sig flere Partier af Hauges Liv, saaledes som ofte er Tilfældet med store Mænd af usædvanlige Skjæbner; Meget af hvad der fortælles om Hauge, er derfor uhistorisk. Forfatteren har kun da dristet sig til at benytte sig af mundtlige Meddelelser, naar de enten bleve fortalte af Øienvidner, eller af de ældste blandt Hauges nulevende personlige Bekjendte, eller de fandtes bekræftede i Aktstykkerne. Hvad der efter Traditionen er bleven berettet om Hauge, det tør derfor skjænkes fuld Tiltro. — Citaterne af Hauges Skrifter vise altid — forsaavidt ikke anderledes utrykkelig er bemærket — hen til de første Udgaver af samme.

Forfatteren har troet sin Opgave at være Historiskriverens og ikke Advokatens. Det er derfor kun af og til og ligeoverfor de mest fremtrædende Misforstaaelser, at man vil finde modsatte Synsmaader gjort gjældende og Usandfærdigheder gjendrevne. Derimod er der stræbt efter ved positiv Fremstilling at fremstille Kjendsgjerningerne i deres fulde Sandhed. Herved vil ogsaa Enhver have tilstrækkelig Forudsætning til at opgjøre sig en selvstændig Mening med Hensyn til hvad der baade i Tale og Skrift er kommet til Orde i Retning af Uretfærdighed mod den store Bodsprædikants Minde.

I November 1874.

Forord til 2det Oplag.

Nærværende 2det Oplag er i alt Væsentligt et bogstavret Aftryk af 1ste. Dels har Bogen i sin oprindelige Skikkelse fundet Vei ud blandt Folket, dels har det ikke været levnet mig Tid til at foretage nogen gjennemgribende Forandring eller Bearbeidelse. Hvad der i 1ste Oplag fortaltes om Hauge i Kristiania (Pag. 321) har ved nærmere Undersøgelse af Hauges Brevvexling vist sig at være urigtigt, idet det citerede Brev ikke kan være skreven til Biskop Schmidt men derimod til Presten Stenbuch og omhandler Arresten i Melhus 1799. Feilen er rettet i nærværende Oplag. — I Fortegnelsen over Hauges Skrifter er et Par Feil rettede efter „Bibliotheca Danica."

Herren ledsage da fremdeles dette Skrift med sin Velsignelse og lade det bidrage til hans Navns Ære og hans Sandheds Forherligelse.

I Pintsen 1875.

Indholdsangivelse.

Første Bog.

Første Kapitel.

Indledning. Hauges Barndomstid og første aandelige Udvikling. Gerhard Seeberg.

Den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede frembyder Billedet af et stort Frafald inden den lutherske Kirke. Det ligger udenfor dette Arbeides Plan at skildre de forskjellige Strømninger og Bevægelser, af hvilke den Aandsretning, der kjendes under Navn af Rationalismen, fremgik. Det være her kun antydet, at dette Væsen egentlig er skabt i Tydskland efter Paavirkning fra Udlandet, at den derfra brød ind over Danmark og Norge, og at den i disse Lande blandt de Dannede og især blandt Geistligheden vandt et Herredømme, om hvis Udstrækning man nu endog har Vanskelighed for ret at danne sig et Begreb. Doceret fra det Kjøbenhavnske Universitets Kathedre, prædiket fra de allerfleste Prædikestole, indsmuglet i Almuskolerne, bragt til Torvs gjennem Bøger og Tidninger var Rationalismen faret som en Pest over hele det aandelige Liv. Under den indbildte „Oplysning" var Mørket saa stort, at Dagen syntes borte for evigt.

For vort Lands Vedkommende viser det sig endog ved det første Syn paa hin Tid, at medens den allerstørste Del af Presterne vare paavirkede af Frafaldets Aand i mere eller mindre Grad, saa blev Almuen dog saa temmelig uberørt af Rationalismen, naar undtages enkelte Strøg af Kysten og et eller andet Prestegjeld i det indre af Landet, hvor Presterne vare mest virksomme for „Oplysningens" Fremme. I det hele og store taget fremgaar det, at Almuen forstod ikke de rationalistiske Prester; dels vare de nemlig uden Evne til at gribe Folket; dels var deres Prædiken saa tilsløret, at den mindre Oplyste ikke ret fik Tag i den nye Lærdom; dels var der ogsaa flere, der mistvivlede om at kunne bibringe den simple Mand „mere oplyste Religionsbegreber"; Bonden fik da nøie sig med

den gamle Lærdom efter Pontoppidans Lærebog, medens
[illegible] Formerne bleve indfaliggjorte med Prestens egen Vi
[illegible]. Dels var [illegible] Rationalismen i sit Væsen saa taaget,
[illegible] kunde gribes af Almuesmanden med hans real
[illegible] Begreber og Krav. Man følte vistnok, at der var
[illegible] ved Præsternes Prædikener: men hvori det egentli
[illegible] havde man ingen synderlig Forstand. Hvad Pr
[illegible] var jo i Regelen i og for sig betragtet sandt;
[illegible], naar der blev prædiket om Dyd og go
[illegible], thi der var god ethisk Bund i Folket. Feilen la
[illegible] i, hvad der blev prædiket, som i, hvad der ik
[illegible] prædiket. Saa tog da Almuen i al Naivitet, hvad d
[illegible] den, underlagde de rationalistiske Talemaader de
[illegible] Kristendoms Indhold, og for Resten hjalp man sig me
de gamle Opbyggelsesbøger saa godt, man kunde.

Den gamle Opbyggelses-Literatur maa tillægges en gans
[illegible] Indflydelse paa vort Folks religiøse Udviklin
[illegible] I den har man at søge Hovedkilden til de
[illegible] der endnu fandtes hos Folket midt i Rationalis
[illegible] og som bar i sig Spireevnen til den nye Ti
[illegible] den Tid vi staa i Begreb med at skildre, var der, so
[illegible] saa Tilsprang til et bevidst kristeligt Li
[illegible] Vækkelser. Men nidkjære Presters og Bispers Ar
[illegible] dommens Fremvæxt og sand Oplysnings Fremm
[illegible] uden Frugter. Sands for gudelig Læsning va
[illegible] bleven vakt, og det var en ikke liden Skat af gude
[illegible] det lidt efter lidt fandt Vei ud blandt Almuen o
[illegible] med Begjærlighed. Naar man færdes blandt Almuen
[illegible] man vil gjøre sig Umage med at undersøge Bogforraadet
[illegible] og Hytterne, da vil man og det paa de allerfleste Stede
[illegible] en ganske forbausende Mængde af opbyggelig
[illegible] fra ældre Tider, det er Arven efter Bedste- og Olde
[illegible] Ud fra denne gjennem den gamle Opbyggelses

[illegible] og Pontoppidans „Sandhed til Gudfrygtig
[illegible] det Indtryk, at følgende Skrifter mest vare i Brug
[illegible] af Møller, Brochmand, Povel Andersen Medelbye
[illegible] Pontoppidan, Arndts „Sande Kristendom", Scriver
[illegible] Kommunionbog, Werners „Himmelvei", Hvalsø'
[illegible] „Guds Børns daglige Adgang til Naade

Literatur nærede og af enkelte sporadiske Vækkelser befrugtede Religiøsitet var det, at den gudelige Folkebevægelse havde sin Oprindelse, som baade i Danmark og fornemmelig i Norge reiste sig mod Rationalismen.

Den kirkehistoriske Foreteelse, der tog sin Begyndelse med Bondebrengen Hans Nielsen Hauges Optræden i Aaret 1796, har intet Sidestykke i Historien. Vistnok fremviser Kirkehistorien talrige Exempler paa, at Lægmænd have fremtraadt i Opposition mod det udartede Kirke-Væsen, og vistnok have flere af saadanne Mænd havt en ikke ringe Indflydelse baade paa Samtid og Eftertid. Men en saa baade kirkehistorisk berettiget og ren kirkelig Lægmandsoptræden som Hauges, lader der sig — saavidt jeg formaar at se Historien an — ikke opvise noget Sidestykke til. Her var vistnok ogsaa Brøst og Mangler og Misgreb; men her er ogsaa det eiendommelige, at Bevægelsen selv har formaaet i Udviklingen at udskille disse fra sig, saa at den hele Bevægelse er gaaet op i den lutherske Kirke og helt kommet denne tilgode. Derfor vil den norske Kirkehistorie altid vide at nævne Hans Nielsen Hauge som en af sine største Mænd; og enhver Fremstilling af vort Lands Kirkehistorie i Nutiden vil altid være nødt til at sætte Aaret 1796 som et afgjørende Punkt, hvor det Gamle ender, og det Nye tager sin Begyndelse.

Hans Nielsen Hauge er født paa Gaarden Hauge i Tune Præstegjeld den 3die April 1771. Faderen Nils Mikkelsen var fra Gaarden Svinrød i Glemminge Sogn og blev gift med Maria Olsdatter, med hvem han fik Gaarden Hauge, hvor han døde den 10de Januar 1813, 81 Aar gammel[1]). Hans

skolen", Neuchs's „Den aandelige Aarvaagenhed", Ramus's „Naadens aandelige Markedstid", Collins „Voldsomme Indtrængelse" og „Jesu Forklaring i Sjælen", Hofs „Laas for Munden", flere af Jersins Skrifter og ikke faa af Luthers Skrifter i dansk Oversættelse; fremdeles Kingos „Sjunge-Kor", Peder Dass's „Katekismus- og Bibelhistoriske Sange", Dorthea Engelbretsdatters „Sang-Offer", Brinchs „Tanketøile", Anna Borrebyes „Zions Sukke", Lunds „Brudegave", Hyphofs „Aandelige Dues Turtel-Røst", Brorsons „Troens rare Klenodie" o. fl.

[1]) Tune Ministerialbøger

Forældre vare stille, fromme Folk, og navnlig omtaler Hauge sin Fader som en Mand med Skjøn paa aandelige Ting[1]). Moderen, der døde 1ste Januar 1811, 76 Aar gammel[2]), var en øm Kvinde af et blødt Gemyt; hendes Inderlighed gik i Arv paa Sønnen. Det var en Familie, hvori Gudsfrygt havde fæstet Rod; Børnene bleve opdragne til at ende Dagen med Bøn, Moderen lærte de Smaa Psalmer og Bønner, Faderen samlede Familien om sig til Husandagt[3]). Det var en saadan Familie, i hvilken Hauge blev opdragen for at „voxe som en god Gren" paa „det gode Vintræ, Jesum Kristum", i hvilken han „blev indpodet i Daaben". Men, idet Hauge kaster Tilbageblikket paa sin Ungdom, finder han, at han vel tidlig lærte „noget at skjønne paa Ondt og Godt;" men at det Onde dog voxede mere, end det Gode. At „Mennesket er ondt fra Ungdommen af", viste sig ogsaa her. Han bekjender, at, naar hans Forældre revsede ham, saa opvakte dette Gjenstridighed hos ham; han fortæller, at, da han var 7 a 8 Aar gammel, faldt den Tanke ham ind at forkorte sit Liv for paa den Maade at tage Hevn over sine Forældre[4]).

Hauge var af et stille, indadvendt Gemyt. Han var en af dem, der ligefra det Punkt, da Bevidstheden vaagner, gribes og drages mod det Religiøse. Denne Længsel mod det Evige,

---

[1]) „Religiøse Følelser" af H. N. Hauge, Kristiania 1817, Pag. 26 og 27. „Verdens Daarlighed" af H. N. Hauge, Kristiania 1796, Pag. 59 og 61. „Kirkehistorie" af H. N. Hauge, Kristiania 1822, Pag. 217, Anm. Af Hauges Fader, Nils Mikkelsen Hauge, er der i min Besiddelse et Manuskript, skreven med en ret god Haand og indeholdende Sange og gudelige Betragtninger. — Gjennem pers. Kap. Koren i Fredrikstad har jeg faaet Afskrift af den endnu paa Evinrød opbevarede Original af Frierbrevet, Nils Mikkelsen i Aaret 1760 skrev til Maria Hauge. Det aander af et elskeligt, gudfrygtigt Sind. — At Hauges Fader skulde være Lensmand, beror paa Misforstaaelse.

[2]) Tune Ministerialbøger.

[3]) „Religiøse Følelser", Pag. 25 og 27.

[4]) „Verdens Daarlighed" Pag. 58 og 59. Naar Prof. Jens Møller i Stäudlin & Tzschirners „Archiv" II, 354 — efter Presten Thaulow i Fallesens „Theol. Maanedsskrift" V, 92 — anfører dette som et Bevis paa, at Hauge fra Barndommen af var af et „mørkt, melankolisk Temperament", i hvilket han søger den naturlige Aarsag til hans senere „Sværmeri", saa beror dette kun paa Misforstaaelse af det citerede Sted i „Verdens Daarlighed"; Sammenhængen viser paa det tydeligste, at Hauge her for-

dette Suk mod det Høie, denne hans sjelden begavede Aands ustandsede Grublen, denne indre Strid med sig selv, denne Vaklen mellem Evighedens Alvorstanker og Ungdommens Letsind paatrykte hele hans Barndoms- og Ungdomstid et ganske eiendommeligt Præg af Inderlighed. „Jeg havde", siger han, „ingen Lyst til at stride, liden Lyst til Lystighed med mine Selskabsbrødre, var (meget) mere tungsindig, naar jeg var i Selskaber og der saa eller hørte støiende Lystigheder, især var jeg bedrøvet, naar der yppedes Klammeri. . . . Jeg dandsede aldrig, agtede lidet om Spil eller Musik, vilde aldrig være med i Værtshuse; men, naar nogen fortalte Historier samt talede om religiøse eller aandelige Ting, deri fandt mit Hjerte Interesse"[1]). Og fremdeles: „Da jeg kom til mere Alder og lærte bedre at læse og tænkte derpaa, saa gik jeg og grundede meget paa Himmeriges og Helvedes Tilstand, til jeg var 11 til 12 Aar; da var jeg meget forvirret (ɔ: beklemt, udaf det); dog altid holdt (jeg) det hos mig selv, hvilket var saa meget værre; thi havde Nogen faaet det at vide, især min Fader, havde jeg nok faaet Trøst og Undervisning derom"[2]). „Naar Rygte gik om Krig og Pest, saa var jeg meget bange for Døden og fandt ofte ligesom noget Hemmeligt, som omringede mig; jeg oprørtes i Hjertet, og undertiden græd (jeg), naar jeg saa døde Mennesker eller hørte Tale om Død og Evighed; selv tænkte jeg ofte paa Døden og Evigheden, og om Folk nu levede saa, at de med Grund kunde vente at blive salige, og om de ikke meget mere havde Aarsag til at vente sig at blive evig forkastede af Gud. Ofte, naar jeg sov, drømte jeg om Himmerig og andre Tider om Helvede, om Mord og Forskrækkelser; men, naar jeg gjorde Bøn til Gud, før jeg sov ind, fandt jeg Ro"[3]). „Dette var især (Tilfældet) fra mit 9de til mit 12te Aar. Ved denne Tid hørte jeg ogsaa Nogle tale om adskillige Religioner; dette vakte en ny Bekymring hos mig med Frygt og Tvivl, om vor var den rette; thi omendskjønt mine Forældre med Flere sagde det, saa var jeg dog sat i Tvivl, allerhelst da de talede

---

tæller om en barnagtig, ond Tanke, der ikke havde sin Grund i et melankolisk Temperament, men i — Gjenstridighed.

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 23—24.

[2]) „Verdens Daarlighed", Pag. 59.

[3]) „Religiøse Følelser", Pag. 24 og 25.

om, hvor gudfrygtige Endel havde været, som jeg og selv læste om deres store Iver for Guds Æres Udbredelse, og det Meget, Endel havde lidt, fordi de bekjendte Herrens Navn og sørgede trolig for sine Medmenneskers Salighed og bleve derfor spottede, forfulgte og haardelig, ja grusomt pinte. Jeg fandt ved denne Betragtning, at vi leve ikke som de, men ere ligegyldige i vor Gudsdyrkelse, og taalte vist ikke at lide, hvad hine have lidt; dette satte mig mere i Bekymring, og jeg troede, at jeg ikke blev salig"[1]). — En Gut paa 10—12 Aar, hvori slige Tanker gjærede og væltede sig, maatte selvfølgelig blive et Særsyn for hans Jevnaldrende, mellem hvilke han da færdedes som en Fremmed, uforstaaet baade af sig selv og af Andre, ret som en underlig En. „Fordi jeg ikke kunde vise mig dygtig i Ungdommens Daarligheder, saa blev jeg ringeagtet af mine Jevnaldrende, ofte spottet og holdt for taabelig; ja, jeg holdt mig selv ringere end de Andre, saa at naar nogen agtet Mand nævnte mit Navn med Berømmelse, da følte jeg mig uværdig dertil"[2]).

Det er saaledes let at skjønne, at Herren tidlig begyndte at danne Hauge til den Gjerning, hvortil Han havde bestemt ham. Han, der blev Redskab til at veilede saamangen Sjel, han havde i hele sin Udviklingstid været ene med sig selv og Gud. Af ydre Veiledere havde han ingen, end ikke for sin Fader nænnede han at aabenbare sit Hjertes Indhold. Men gjennem denne aandelige Ensomhed tilkjæmpede han sig ogsaa hin Karakterens Støhed, hin Tankens Selvstændighed, hint Aandens Skarpblik, der udmærkede ham som Mand.

Gjennem en Begivenhed, der indtraf i Guttens 13de Aar, mødte Kaldet ham med større Alvor og mere bestemt, end forhen. Sammen med sin Fader, Broder og en Tredie var han reist ud paa Rolfsøsundet forat hente noget Hø hjem. Paa Tilbageveien faldt en af dem overbord, greb saa fat i Baaden for at holde sig oppe og hvælvede samme, saa Alle faldt i Vandet. Hauge opgav strax ethvert Haab om Redning og stod altsaa Ansigt til Ansigt mod Døden. „Først tænkte jeg paa min Moder, som tager sig saa nær af en ringe Ting, og nu min Fader, Broder og jeg skal omkomme her, det vil blive en

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 26.

[2]) Sammesteds Pag. 24.

ulidelig Sorg for hende; dernæst tænkte jeg paa de Smaating, jeg havde af Klæder o. s. v., og tænkte saa: det faar mine Brødre; det var tungt at forlade (det); thi jeg havde Kjærlighed dertil, endskjønt Døden truede. . . Jeg sukkede til Gud, at han vilde være mig naadig for den Herre Jesu Kristi Skyld". Men „Helvedes Sjæle-Angest betog mig, og jeg begyndte at frygte for Helvedes Mørke, fordi jeg ikke havde elsket Gud, som jeg burde; og tilsidst truede Dødens mørke Rædsel saa forskrækkeligt, at naar jeg tænker derpaa, da maa mit Hjerte græde"; og uagtet „jeg længtes efter Lyset, blev det dog mørkt for mig, og saa blev min Følelse borte"[1]). Uden Bevidsthed flød han nu i Elven en Stund og blev i saadan Tilstand drevet bort imod Elvebredden, hvor hans Broder, som sammen med de Øvrige alt lykkelig var kommen til Lands, optog ham som død. Det lykkedes dog at bringe ham til Live igjen; snart forvandt han Følgerne af Badet i Elven; men Dødsfaren og Frelsen ud fra Undergangens Gab efterlod Indtryk, der bleve af blivende Værd for hans fremtidige Liv. Det blev mere Alvor med hans Læsning og mere Bestemthed i Forsættet om at ville leve efter Ordet; han „begyndte at grunde derpaa, hvorpaa da indløb mange Tanker"[2]). Saa fik han da ogsaa mangen Kamp mod den ungdommelige Flygtighed, som hans unge Alder naturligen medførte. „Tidt, naar jeg bad Gud om Naade, og jeg afstod fra ugudeligt Væsen, saa fandt jeg ei alene Beroligelse, men og ofte Glæde; derimod, naar — enten ved min egen Læsning, eller naar jeg hørte min Fader læse Morgen- og Aftenbøn m. m., — mine Tanker vare vendte paa jordiske, unyttige Ting, da faldt mig tungt ind disse Tanker: Den onde Aand river Ordet bort fra mit Hjerte! o, jeg er i Djævelens Vold og veget fra Gud! Hvilket atter drev mig til Bøn om Naade for Jesu Skyld"[3]).

Det er af Interesse i mere end en Henseende at efterforske, hvilke Skrifter der i Hauges Ungdom var hans aandelige Føde og Veiledning; dette giver nemlig et vigtigt Fingerpeg til Forstaaelsen af den Lære, der findes nedlagt i hans Skrifter. Han nævner selv Katekismen og Pontoppidans Forklaring, Kingos

[1]) „Verdens Daarlighed", Pag. 60—61.
[2]) Sammesteds Pag. 61.
[3]) „Religiøse Følelser", Pag. 27.

Psalmebog og Bibelen[1]). Desforuden tager man ikke Feil — thi hans Skrifter udviser det —, naar man antager, at han har gransket i og næret sig af de Skrifter af Fædrene, han senere dels anbefalede sine Venner, som Joh. Arends „Sande Kristendom“, Luthers og Møllers Postiller o. s. v.[2]), og dels selv udgav, som Pontoppidans „Troens Speil“[3]), Collins „Kristi Forklaring i Sjelen“[4]), Brorsons „Troens rare Klenodie“[5]) osv.

I sit 16de Aar blev Hauge konfirmeret af Residerende Kapellan Hammer. Herom fortæller han Følgende: „Jeg erindrer endnu Konfirmationsdagen; da var det en Skik, at man paa den Dag særdeles skulde pynte sig. Men, som jeg ei forhen havde Lyst til at ligne de Forfængelige, . . saa havde jeg ei agtet at være den Dag anderledes end før; men en af mine Søstre tog sig dog for at pynte paa mig lidt. Paa Veien til Kirken sagde en af de andre Konfirmander til mig og de Flere, som vare i Følge: „Idag har Hans Nielsen og opsat Haar“ m m. „Ja“, svarede jeg, „har vi idag stadset vort Legeme, saa var det at ønske, vi ikke havde glemt vor udødelige Sjel, men betænkte det store Løfte, vi idag skulle gjøre, nemlig forsage Djævelens Gjerninger og Væsen (og) tro paa Gud Fader, Søn og den Helligaand“[6]).

Tidsrummet mellem det 16de og 25de Aar fremdrog sig under indre Vaklen mellem gudelige Forsætter og Dragelser til Verden. Sit stille Væsen uagtet havde nemlig Hauge af Naturen et temmelig stærkt fremtrædende Anlæg for verdslige Gjøremaal og praktiske Foretagender. Men den heraf opstaaede stærke Interesse for de timelige Ting blev nu snart en Magt, der stillede sig i et stærkt Modsætningsforhold til Dragelserne mod Gud. Skjønt det af det Følgende vil være klart, at Herren havde givet Hauge ogsaa dette Anlæg i en bestemt Hensigt, og

[1]) Se „Religiøse Følelser“, Pag. 25 og 30. „Verdens Daarlighed“, Pag. 63. „Forsøg til en Afhandling om Guds Visdom“, Kristiania 1796, Pag. 66 og 90.

[2]) „Verdens Daarlighed“, Pag. 77.

[3]) Udgivet udtogsvis i „Kristendommens Lærdoms-Grunde“ I, Kjøbenhavn 1800.

[4]) Udgivet af Hauge, Kjøbenhavn 1799.

[5]) Se „De sande Kristnes udvalgte Psalmebog“, Throndhjem 1799.

[6]) „Religiøse Følelser“, 27—28. At Hauge er konfirmeret af Hammer, sees af Forhør, optaget af Sorenskriveren i Strinde og Selbo 1799. (Rigsarkivet).

at det fik sin store Betydning under Virkeliggjørelsen af hans historiske Opgave, saa er det dog ligesaa klart, at her var fra Begyndelsen af en eiendommelig Fare, og at herved opstod der en Modstand mod Kaldet, der skulde have gjort ham til et Verdensmenneske af første Rang, hvis den ikke var bleven beseiret. At faa denne Side af Personligheden gjenfødt, var vistnok det sværeste Arbeide for Aanden. Men saa gik ogsaa Hauge ud af denne Proces med et klart Blik baade for Farerne ved det Timelige og Betydningen af det Timelige og Forholdet mellem dette og det Aandelige. — Sin Tilstand i denne Tid skildrer han saaledes: „Mit Sinds Lyst henrev mig til adskillige jordiske Begjærligheder, . . ligesaa til Handel, som førte min Sjel i Uro, saa at jo ældre jeg blev, jo mere tabte jeg min Sjels ædle Følelser"[1]). — „Jeg hørte mange Guds Ord af mine Lærere, som var Hr. Hammer og min Fader, som og kunde trænge sig ind i mit Hjerte; men Verdens Lyster tog Overhaand" . . . „Det Timelige var mig saa angelegent, at jeg endog om Søndagen havde ingen Ro" . . . „Jeg havde mit Liggendefæ i Verden", og „jeg søgte paa alle Kanter at forhverve mig timelige Eiendomme"[2]). — „Jeg var en forloren Søn og tænkte sex Gange paa det Timelige og sørged for mit Legeme mod én Gang at tænke paa det Aandelige og sørge for min Sjel. Mine Øine have seet efter Verdens Forfængelighed og forglemt Skaberen"[3]).

Men Herren glemte ikke ham. Det er forunderligt at se, hvorledes der Slag i Slag blev talt til den af de verdslige Gjøremaal saa optagne unge Mand og det i det Sprog, han nu bedst forstod, og som bedst kunde bane sig Vei til Hjertet, nemlig Farer paa Livet. Kort efter sin Konfirmation var han i Livsfare, idet han faldt i en Bæk, hvorfra dog hans Søster hjalp ham op og frelste ham. Senere var han i „Dødsfare" paa Glommen udenfor Sannesund. Derpaa blev han liggende syg. Under Sygdommen blev han næsten fortvivlet over sin Tilstand og skalv „for den evige Døds Pine; men som jeg af den gode Guds Naade og Hjælp fik et Suk og Raab

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 29.
[2]) „Verdens Daarlighed", Pag. 61, 62 og 63 passim.
[3]) „Om Guds Visdom", Pag. 11.

… da bekom jeg min Forstand igjen"[1]). Endelig kom … paa Glommen, og „Døden begyndte at … jeg … Gud af Hjertet, at han vilde hjælpe os, da … havde bedre Tillid til Ham end i den forrige … jeg skal ikke frygte; men dog betog Rædselen … denne Gang blev han da frelst.

… forskjellige Ting, Hauge i denne Tid be… Han var Lensmands-Karl hos sin Broder, … Hauge, der paa den Tid var Lensmand; han … sig med „Snedkeri og Smederi"[2]); han drev paa … han forpagtede smaa Jordstykker, som han dyrkede, og … med Smaahandel[4]).

… kort Ophold i Fredriksstad, hvor han i 1795 tog Tje… hos en Enke-Madame Kruse[3]), blev af afgjørende Betyd… for hans indre Liv. Thi her, midt iblandt den aaben… Ugudelighed, midt imellem dels Ligegyldige, dels Spottere … det endelig afgjøres, enten han helt vilde hengive sig til … eller Verden: det gik ikke her an at halte paa begge Sider. Vilde han her følge Verden, saa maatte han med det samme … ind i Syndens aabenbare Væsen; men han var formeget paavirket og formeget draget af Gud til at kunne gjøre det; altsaa maatte han stille sig i et bestemt Modsætningsforhold til Verden, og dette Brud maatte da atter drive ham til med større Alvor at søge Gud. Om sit Ophold i Fredriksstad skri… han: „Her blev jeg udsat for flere Fristelser, og slettænkende Mennesker søgte mit Selskab. Drukkenskab havde til denne Tid … mig afskyelig; men, da jeg stundom manglede Spise, og … (naar) Leilighed gaves, saa fandt jeg Smag paa Brænde… saa jeg tror, at jeg nok kunde snart faldet i Drukkenskabs… men som jeg indsaa, at samme vilde blive mig baade til … og Legems Fordærvelse, saa bad jeg Gud, at han vilde … mig, sattede ogsaa derpaa Afsky til denne Last og blev … Guds Naade bevaret, saa jeg ikke mere end én Gang i … har været beruset, og det skede, medens jeg var paa

…ns Daarlighed", Pag. 62 og 63.
…eds, Pag. 65.
…aget at Seienstkirveien i Strinde og Selbo 1799.
…stokkellen", ad qv. 1. (Rigsarkivet).

bemeldte Sted"[1]). — „Da jeg kom der, vedblev jeg om Helligdagene at læse, hvorfor Nogle sagde til mig: man kan sukke til Gud, og det er nok; naar man Intet ved, saa har man Intet at svare for; og, dersom jeg bliver saa ved at læse, saa gaar jeg fra min Forstand o. s. v. Hvilke Satans Indvendinger jeg ikke agtede, men blev ved med Bøn, at Gud vilde bevare mig; og jeg bad da dem at læse og betragte det, men det blev mest bespottet; tilsidst saa blev jeg tillagt urigtige Beskyldninger i min Fraværelse med mange løgnagtige Bagtalelser;.. jeg maatte sige med David: de skjærper deres Tunger som Sværd og skyde Pile i mit Hjerte; saa jeg græmmede mig inderlig, dog holdt jeg ved Guds Ord og sang paa Davids Psalmer om Nattetid og trøstede mig ved min Gud og lærte ham alt bedre at kjende; og jo flere Forbandelser jeg hørte, jo mere Afsky fik jeg dertil"[2]).

Efter Forældrenes Ønske forlod Hauge Fredriksstad, som det synes, i Midten af Aaret 1795 og drog hjem. Gjennem fortsat Læsning af Guds Ord og „andre kristelige Bøger" blev nu efterhaanden Guds Villie ham mere og mere klar. En dybere Selverkjendelse skabte en dybere Trang til Naaden, og Troen begyndte at vise sin Magt til at overvinde Verden. Modsigelsen han fik af dem, han talede med om aandelige Ting, drev ham til at granske nøiere, at han kunde overbevise dem, som sagde imod, og saaledes kom han da ogsaa selv mere ind i Ordets Dybder. „Jeg fandt nu", siger han, „Afsky til alle Synder. Naar jeg bad til Ham, saa bøiede jeg mig ned til Jorden med en Hjertens Uværdighed for det store Gode, han gav mig, og fordi jeg ikke havde tjent Herren som jeg skulde. Undertiden faldt jeg paa Knæ (og) bad, den almægtige Gud for sin Søns Skyld vilde grundfæste sin Sandhed i mig, saa jeg kunde bygge paa den aandelige Klippe, Kristus . . . Jeg paakaldte min Saligheds Gud, at han vilde aabenbare sin Søns Kjærlighed i mig, skjænke mig sin Helligaand, som kunde lade mig se min egen Elendighed og Afmagt, lære mig den Vei, jeg skulde gaa for at følge Kristi Fodspor . . . . Til at være et sandt Guds Barn, derpaa følte jeg, at der fattedes mig

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 30.

[2]) „Verdens Daarlighed", Pag. 66—67.

meget, især paa at elske Ham over alle Ting og være ydmyg af Hjertet; jeg bad meget om Naade hertil og at lære at tjene hans Villie, hvad jeg skulde gjøre og lade. Vil du, min Fader, give mig Kraft, virke din Kjærlighed i mit Hjerte, bevar mig i Ydmyghed, saa vil jeg af al min Magt tjene dig; jeg vil opoffre Alt, endog mit Liv med de forrige Martyrer, før jeg vil vige fra dine Bud . . . Adskillige begyndte spottevis at kalde mig hellig; Andre sagde, dersom jeg bliver ved at læse, saa gaar jeg fra Forstanden, hvilket de sagde havde skeet med Flere, der læste formeget. Jeg svarede, at jeg ei kunde tro, at de, som betragtede Guds Ord, kunde gaa fra Forstanden, men meget mere bekomme Visdom til at udøve, hvad Herren behager"[1]). „Det skede da, at jeg fik Modsigelser af Endel, som (ɔ: hvilket) tog til mere og mere; jeg granskede (da) nøiere i den hellige Skrift, om jeg havde Ret eller ikke". Han fik da sande, at „Vildfarelser nu ere mange", og „vi er omringet med saa mange Ulver, (og) her er nu saa mange Bespottelser, at, dersom ikke den gode Guds Aand opholdt os, saa var det umuligt, at der blev en Gnist i Hjertet af Troen;" hvorfor han ogsaa maatte bede: „Gud, du vor Fader, opvæk os for din kjære Søn vor Frelsers Skyld ved din Helligaand"[2]).

Saaledes blev da Hauge ført frem til at blive en levende Kristen. Hans Udvikling var ikke gaaet hen under Vaklen mellem „Tro og Tvivl"[3]), men mellem at ville og ikke ville. Det var ikke gjennem „en pludselig Forandring"[4]), han kom til Sandhedens Erkjendelse, men gjennem en gradevis Udvikling ligefra hans tidligste Alder til hans 25de Aar.

I det Billede af Hauges aandelige Udviklingsgang, der ovenfor er fremstillet, vil man finde Grundlinierne til alle de Træk, der senere fyldigere fremtræde i hans Liv og under hans Virksomhed. Hans selvstændige Opfatning af den kristelige Lære, hans Fremstillingsmaade af den kristelige Sandhed, saa-

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 30, 31 og 32 passim.
[2]) „Verdens Daarlighed", Pag. 6 og 67.
[3]) Saa en Forf. i „Stavanger Amtstidende" for 1871.
[4]) Saa Professor Stenersen i hans Kirkehistorie, Kristiania 1834, 2den Del Pag. 425.

ledes som den foreligger i hans Skrifter, hans skarpe Udhæven af Troen som en Livsmagt til Gjenfødelse, hans indtrængende Formaning mod at bedrive Afguderi med Skabningen paa den ene Side og hans ligesaa indtrægende Formaning til Flittighed i det Timelige paa den anden Side, Alt staar i et saa nøiagtigt indre Forhold til hans Udviklingsgang, saaledes som denne findes beskreven af ham selv i hans selvbiografiske Meddelelser, at den indre Ægthed og Sandhed af disse fremgaar med tvingende logisk Nødvendighed. Naar han skildrer sin aandelige Fremvæxt som fremgaaet og udelukkende betinget af Bibelens og gudelige Bøgers Læsning, saa maa selv den mest overfladiske Kritik strax medgive, at kun saaledes og ikke anderledes kan det forholde sig. Der findes ikke en eneste Mand i Samtiden, til hvem Hauge ifølge sine Skrifter kan staa i noget Discipelforhold. Ikke destomindre har det gaaet fra Mand til Mand og er blevet afskrevet fra Bog til Bog, at Hauge skulde have været en af Presten Seebergs Disciple. Denne Antagelse, for hvis Sandsynlighed den Omstændighed paa Forhaand taler, at Seeberg under Hauges Ungdomstid var Prest i Tune og der vakte adskillig Bevægelse og samlede sig nogle Tilhængere, er fra først af given tilbedste af Hauges samtidige Fiender og Modstandere og det i den Hensigt at tilbageføre den ved ham vakte religiøse Bevægelse til et mistænkeligt Ophav og saaledes gjøre det end mere anskueligt, at det hele var noget forvirret Sværmeri. Hvad der ikke var Rationalisteri maatte naturligvis skrive sig fra Seeberg! Lader os høre, hvad der er givet tilbedste. Seebergs Eftermand, Presten Urdahl, skriver: . . . „Nu erfarede jeg først, at ogsaa Drengen Hans Hauge var adopteret i disse Disciples Tal (o: Seebergs Tilhængere). Men for stor Egoist til at gaa i Ledebaand hos Seeberg forlod han snart denne Gamaliel. Der opstod et Schisma mellem disse nye Troende. Hans Hauge danede sig selv et System, og hans Tilhængeres Antal er indtil denne Dag det største“[1]). Daværende Sognepræst til Vaaler og Provst over Nedre Borgesyssel, senere Sognepræst til Land, Hr. Berg melder, at han ved sin Visitats i Tune, 29de Juni 1797, fandt

[1]) Sognepræst Urdahls Skrivelse til Nedre Borgesyssels Provsti af 14de August 1804. (Rigsarkivet).

bestyrket sin tidligere Mening om Hauge som „Gerhard Seebergs Gesandt“[1]). — Presten Thaulow formener, at de sværmeriske Samtaler, som Seebergs Virksomhed i Tune foraarsagede, havde „ligesom et gjærende Middel virket paa Hauges Sind, hvilket allerede af Naturen havde en sværmerisk Stemning“. Han ansaa da Hauge som „middelbart fanatiseret“ af Seeberg, medens han ei kan antage ham konfirmeret af den oftere omtalte Tuneprest paa Grund af de drøie Yttringer, han bruger mod ham i sit første Skrift[2]). — Resid. Kap. Fallesen anser Seeberg som „den første Ophavsmand til det nu saa megen Sensation foraarsagende Haugeske Parti“[3]). — Prof. Jens Møller formener, at „man tager neppe Feil, naar man anser denne fanatiste Prest (ↄ: Seeberg) som den sande Ophavsmand til det Haugeske Sværmeri.“ Vel finder han det „intet Sted efterviist, at Seeberg selv har dannet Bondedrengen, eller havt ham til Discipel; men visselig har Hans Nielsen meget ofte saavel i som udenfor Kirken hørt Prestens profetiske Udgydelser og deraf taget Anledning at vedblive med sin Tilbøielighed til Grublen og saa selv at blive en Profet, omendskjønt større end Seeberg selv. Thi Hauge var for stolt til blot at være en Discipel af den affatte Prest. Meget mere brød han meget tidlig med dennes Tilhængere og omtalte ham selv meget foragtelig“[4]). — Den anonyme Forfatter af Skriftet „Haugianismen“ o. s. v. (Digteren Sylvester Syvertson) skriver: „Hans Prest, der formentlig har givet det første Stød til Hauges religiøse Virksomhed, var den bekjendte Seeberg“[5]). Men der er Ingen, som har paavist noget aandeligt Slægtskab mellem Hauge og denne hans formentlige Mester. Dette er ogsaa en fuldstændig Umulighed. Thi mellem Hauge og Seeberg er der intet aandeligt Sammenhæng.

Gerhard Seeberg var født i Tønsberg 30te Juli 1734 af Forældrene Kjøbmand Johannes L. Seeberg og Margrethe Lange. Privat dimitteret af Provsten Niels Wulfsberg blev

---

1) Provst Bergs Skrivelse til Kristiania Biskop af 7de Novbr. 1804. (Rigsarkivet).

2) Fallesens „Theol. Maanedsskrift“ V, 91—92.

3) Sammesteds V, 131.

4) Stäudlin & Tzchirners „Arkiv“ II, 357.

„Haugianismen“ o. s. v., Kristiania 1833, Pag. 16.

han Student i Aaret 1752 og theologisk Kandidat 1755 med Karakteren Haud illaudabilis; for sin Dimisprædiken fik han Laud[1]). Om sin aandelige Udvikling fortæller han selv, at han „af sine høitoplyste kristelige Forældre og Lærere blev anvist, tilholdt og opmuntret fra første Aar at kjende, hade og afsky al Synd og syndig Lystighed;" ligeledes, at han „ved oplyste Forældre og Lærere, Luther og andre" blev „undervist, lært og opmuntret at paakalde min Guds og Frelsers Navn i al min aandelige og legemlige Nød om sand og levende angergiven, daglig tiltagende Syndserkjendelse og Bekjendelse, ved Guds Lov og ved Naadens Ord at kjende og tro paa den korsfæstede og evig herliggjorte Herre og Frelsere, til sand Benaadelse, Saliggjørelse og Helliggjørelse". Han havde tidlig en stor Lyst til at læse i Bibelen og gudelige Bøger, blandt hvilke han nævner R. Baxters „Himmelske Betragtninger", medens det var ham, „der havde Lyst til Guds Ord og Guds-Læren" meget imod at maatte undervises „i det hedenske Latinske Sprog" og læse „ei alene om bedrøvelige Krigssager, men endog dem, der har skrevet Skuespil og deslige til Letsindighed opvækkende latinske Skrifter". Han sees — som flere Nordmænd i forrige Aarhundrede — at have gaaet paa Skole nogen Tid i England.

Tiden mellem 1755, da han blev Kandidat, og 1778, da han blev Sogneprest til Tune, synes han at have opholdt sig for det meste i Kjøbenhavn, hvor han levede af sine Arvemidler, og hvor han samlede sig en Bogsamling paa „henved et Tusinde Bind" tilligemed Bibelen i de fleste Slags Sprog, „alt til min og Andres sande Oplysning og Opbyggelse". I 1771 optraadte han som Forfatter af „Hellige Betragtninger over den allerhøieste og dyrebareste Troes og Kjærligheds Lærdomme", som den „høitoplyste, bekjendte, gudfrygtige danske Kronprindsesse Charlotta Amalia ved sin ligesindede høitoplyste Frøken Hofmesterinde von Østen allernaadigst befalede mig paa høisammes Bekostning at skrive og lade trykke". Denne fandt „det ganske Danske Høikongelige allernaadigste Arvehuses allerhøieste Velbehag", saa han fik Befaling til at skrive en ny

[1]) Svendsen, Kristiania Stifts Prestehistorie 2den Dels 1ste Bind Pag. 630. (Manuskript paa Universitets-Bibliotheket).

Del. Efter paa „allernaadigst Befaling" af „Hendes kongelige Høihed" at have strevet „Hellige Tanker over de sande, oplyste, troende, benaadede Kristnes høist salige Naadestand og helligste Vandel", blev det ham „allernaadigst befalet at prædike allerunderdanigst næsten hver Søndag Kabinets-Prædiken" for Prindsessen. Siden prædikede han oftere for de „Kongelige Herskaber" baade i Kristiansborg og i Fredensborgs Slotskirke. Efter hans eget Sigende vilde „Hans Kongelige Høihed Arveprinds Fredrik" have ham ansat som Slotsprest, hvilken Ansættelse dog blev forpurret af den Kongelige Konfessionarius, hvem det da ogsaa udentvivl skyldes, at Seeberg i 1778 „imod al Formodning blev allernaadigst kaldet til Sogneprest i Norge;" man vilde være af med den herrnhutiske Kandidat[1]). Saa kom da Seeberg til Tune, og ansaa han sin Befordring til dette store Kald som „et klart Bevis paa, at han var sendt af Frelseren til den ugudelige Tune Menigheds Omvendelse".

Gerhard Seeberg var som Theolog en begeistret Herrnhuter; hans Skrifter vise dette paa hvert eneste Blad; det er om „Jesu naadefulde, velsignede Navn", om hans „mange uudsigelige og ubeskrivelige Lidelser, Smerter, Saar, Blodsudgydelse og Forsmædelse" at al Tale dreier sig. Som Prest i Tune udviste han stor Nidkjærhed og meget Alvor, Egenskaber, der desværre ganske blev stillede i Skyggen ved hans store Mangel paa Besindighed, ved hans hensynsløse Lunefuldhed og ved hans fuldstændige Mangel paa Takt. Overhovedet faar man det Indtryk, at Seeberg ikke var saa ganske vel bevaret, hvad Forstanden angaar, og at han i en mere fremrykket Alder neppe var langt fra at være saa omtrentlig forrykt. Hans Embedsforhold i Tune bærer let kjendelige Mærker heraf. I Almindelighed nægtede han at møde, naar han blev kaldet i Sognebud; kom han saa, og det stak ham, da tog han sig fore at holde Overhøring af den forsamlede Ungdom, hvilket stundom varede fra Morgen til den sene Aften. Engang nægtede han 70 Kommunikanter Alterens Sakramente[2]). 1784 blev han anklaget og sat under Tiltale for at have gjort forargelige Optrin i Kirken i Anledning af en fordrukken Klokker;

---

[1]) Efter Seebergs „Jesu Tidende", Kjøbenhavn 1806, Pag, 1—52.
[2]) Svendsen II, 1. Pag. 630.

men Konsistorialretten frikjendte ham[1]). 4 Aar efter affatte han imidlertid paa egen Haand Klokkeren, og blev han da under 19de Januar 1788 af Konsistorialretten idømt Mulkt herfor, samt for under Sagens Behandling at have brugt „fornærmelige Udtalelser" mod Retten. Hans Embedsførsel og hans Prædikener vakte — som rimeligt kan være — stor Opsigt i Prestegjeldet; og herom skal meddeles Beretning af et Øienvidne, der tillige blev en af hans varmeste Tilhængere: „Seeberg drev haardt paa Menneskenes Omvendelse; men efterdi vi vare opdragne i største Vankundighed og aandelig Blindhed og vare oplærte i at synde, og Synden var blevet til en Vane, . . . saa blev hans Prædiken en fremmed Sag, ja ei alene fremmed, men man ansaa det for noget nyt, som man saaledes ei havde havt tilforn; man holdt hans Prædiken for noget, som var skadeligt og førte hen til Fordærvelse . . . Seebergs Navn kom i alles Munde; hvor to kom sammen, blev Talen altid rettet paa den forstyrrede og forføriske Lærer, de havde faaet. Og da han saa, at hans Prædiken intet kunde hjælpe, talede han med enhver . . om Omvendelsens Vigtighed og Troens Fornødenhed; og det var ham lige meget, enten han mødte dem paa Veien, paa Marken eller i Husene; men alt var forgjæves"[2]). Endelig traf Uveiret sammen over ham. Nogle af de høitstillede Personer i hans Menighed, hvem han havde nægtet Sakramentet, reiste Anklage mod ham; Seeberg blev, som det synes i Begyndelsen af Aaret 1795, suspenderet, offentligt Søgsmaal anlagdes mod ham, og den 11te November 1795 blev han fradømt sit Embede for sine „falske Begreber om Embedsmyndighed, Kirketugt og Forholdet mellem Prest og Menighed, samt for Egenraadighed og for høie Begreber om sig selv"[3]).

---

[1]) Fallesen „Theol. Maanedsskrift" V, 89.

[2]) „En kort Efterretning om den Opvækkelse, som skede i Aarene 1795 og 1796 i Tune og omliggende Sogne". Af Klaus Tolvsen Lundeplads. (Manuskript i Forf.s Eie).

[3]) Svendsen, l. c. Seeberg levede siden i Kjøbenhavn, hvor han udgav flere Skrifter og virkede blandt Soldaterne. Se „Kjøbenhavns Skilderi" for 1804 og 1805. Døde sammesteds 1811. Af sin Eftermand i Kaldet nød han 100 Rdlr. i Pension.

Hans Nielsen Hauge

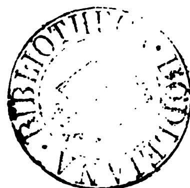
og

hans Samtid.

En Monografie

af

A. Chr. Bang.

2det Oplag.

Christiania.
Forlagt af Jacob Dybwad.
1875.

Andet Kapitel.

Aandsdaaben den 5te April 1796. Nærmere Betragtning af Hauges Kald. Hans Syn paa Samtiden. Hauge og Konfessionens Artikel XIV.

Der gives nu vel neppe nogen Mand med kirkehistorisk Syn, der ikke medgiver, at Hans Nielsen Hauge fuldt ud var berettiget til den Gjerning, der blev hans Dagværk, at han ikke vilkaarlig trængte sig ind i en fremmed Bestilling, men ifølge et særegent Herrens Vidnekald havde at virkeliggjøre en bestemt kirkehistorisk Opgave. Uden dette Grundsyn vil man hverken kunne forstaa Hauge eller overhovedet hele den nyere norske Kirkehistorie. Men ligesaa tydeligt som dette sees, ligesaa klart springer det ogsaa frem, at Hauges Stilling i Historien er ganske extraordinær, og det er da heller ikke at undre sig over, at han paa en extraordinær Maade blev sig sit Kald bevidst. I den nærmest før Hauge gaaende Tid var jo den kirkehistoriske

---

at ligne Johannes i Klædedragt. Han var at se som et Monstrum og til Skræk for alle, som ei havde seet ham før o. s. v." Saa giver han tilbedste, at Hauge blev vakt af denne „i sin Ungdom", at han tjenede paa Gaarden Hauge, hvor alle ansaa ham for en Profet. Og dette er han ovenikjøbet frek nok til at fortælle at have hørt i 1814 af Hauges Moder, der — efter Tune Ministerialbog — døde 1811! Ovenfor Pag. 18 har jeg — efter ældre Folks Udsagn skildret Træsko-Ingebrigt; han var ingen Eremit, men Skolelærer i Bygden. Seebergianerens Skildring er pur Opdigtelse, og der er intet i Virkeligheden, der svarer til samme. Se Erklæringen fra forhenværende Lensmand i Tune Søren Nielsen Røer i „Stavanger Amtstidende" for 15de Dec. 1849 og i „Norsk Kirketidende" for 1860, Pag. 392. — Seebergianeren Klaus Tolvsen Lunderlads skriver om Træsko-Ingebrigt, at „han ei var opdragen og pyntet efter Verdens netteste Moder". „Men Gud, som altid har forkastet de Vises Visdom, benyttede sig af denne for Verden daarlige Stymper" o. s. v. Derpaa fortæller han om den Seebergianske Opvækkelse, sætter saa Punktum og Tankestreg og fortsætter som følger: „Udi Foraaret 1796 blev der en mere almindelig Opvækkelse ved en ung Person ved Navn Hans Nielsen Hauge; han begyndte at tale frit" o. s. v. Det er klart for enhver, at Seebergianeren betragter Hauges Fremtræden som noget, der ikke var begrundet i Vækkelsen fra Træsko-Ingebrigt, men som noget nyt. Samme fremgaar ogsaa af et Brev, Klaus Tolvsen i 1816 skrev til Hauge, efter at dennes Beskrivelse af sine Reiser var udkommet. Han har end ikke en Tøddel at indvende mod Hauges Fremstilling af sit Forhold til Seeberg; derimod polemiserer han mod den Maade, hvorpaa Hauge havde omtalt Seebergs Tilhængere.

Udvikling kommen ud paa aldrig før kjendte Afveie; her maatte altsaa brydes nye Baner, Udviklingen maatte ledes ind paa nye Spor: Betingelserne vare tilstede i Folkets aandelige Jordbund, men ikke i det rationalistiske Kirke-Væsen. Derfor udgik ogsaa den nye Begyndelse til en fornyet, ikke seperatistisk Sektudvikling, men kirkehistorisk Normaludvikling derfra, hvorfra den i vort Land ene kunde gaa ud, nemlig fra Lægfolket. Men en Gjenoptagelse og Fornyelse af en virkelig kirkehistorisk Udvikling af et saadant Udspring som den Haugeske Bevægelse i Norge er vistnok en noget nær enestaaende Foreteelse i Historien. Det vil da findes ganske i sin Orden, at Hauge fremtraadte med et overordentligt Vidnekald, der var blevet ham til Del ad Veie, der ligger udenfor det Almindelige. Jeg skal nu gaa over til at vise, hvorledes han blev sig dette sit høiere Kald bevidst gjennem en forunderlig Aandens Daab; vi ere komne til det Punkt i Hauges Liv, der paa een Gang betegner det aandelige Livs Gjennembrud hos ham, og Vidnekaldets Udgaaen til ham.

Vi forlod Hauge, da han gjenkommen fra Fredriksstad efterhaanden hengav sig til Gud med større og større Alvor. Han levede da i Stilhed hos sine Forældre, sysselsat med de almindelige Sysler, der forefalde paa en Bondegaard. Den 5te April 1796 var han saaledes ude paa Markarbeide og sang da udenad paa Psalmen „Jesu, din søde Forening at smage“. „Da jeg havde sjunget det andet Vers:

Styrk mig ret kraftig i Sjelen derinde,
at jeg kan finde, hvad Aanden formaar,
tag mig til Fange i Tale og Sinde,
led mig og lok mig, saa svag som jeg gaar.
Mig og hvad mit er jeg gjerne vil miste,
naar Du alene i Sjelen kan bo,
og sig omsider paa Døren mon liste,
hvad som forstyrrer min inderlig' Ro, — —

blev mit Sind saa opløftet til Gud, at jeg ikke sandsede mig eller kan udsige, hvad der foregik i min Sjel . . . Det første min Forstand samlede sig, da fortrød jeg paa, at jeg ikke havde tjent den kjære og over Alting gode Gud; nu syntes jeg Intet i Verden var at agte. Det var en Herlighed, som ingen Tunge kan udsige; min Sjel følte noget Overnaturligt, Guddommeligt og Saligt . . . Jeg ved alt det gode i min Aand, som fulgte

paa siden den Stund, især den inderlige Kjærlighed til Gud og min Næste, — at jeg havde et ganske forandret Sind, en Sorg over alle Synder, en Begjærlighed, at Menneskene skulde blive delagtig med mig i samme Naade, en særdeles Lyst til at læse i den hellige Skrift, især Jesu egen Lære, samt nyt Lys til at forstaa den og sammenbinde alle Gudsmænds Lærdomme til det ene Maal, at Kristus er kommen til at være vor Frelser, at vi skulle ved hans Aand fødes paany, omvende os, helliges mer og mer efter Guds Egenskaber til at tjene den treenige Gud alene, forat forædle og berede vor Sjæl til den evige Salighed"[1]). Saaledes blev han paa Grundlag af Psalmeverset stillet nær Gud paa extraordinær aandelig Maade; i denne Guds Nærhed blev da hans Syndserkjendelse forhøiet, paa samme Tid som det nye Livs Kræfter fødtes i hans Sjel, og Kjærligheden til Gud fremvældede med stor Magt og Styrke — alt som en høiere Bønhørelse paa Bønnen, han nys havde bedet. Nu ser han da ogsaa den hele Tilværelse i dette nye Livs Belysning; hans Sind fyldes med den mest brændende Kjærlighed til dem, der endnu vandrede i Mørket. „Det var da, ligesom jeg saa Verden ligge nedsænket i det Onde, hvilket jeg sørgede meget over, og (jeg) bad Gud skulde forhale med Straffen, saa kunde Nogle omvende sig. Jeg vilde nu gjerne tjene Gud (og) bad, han vilde aabenbare mig, hvad jeg skulde gjøre"[2]). Som Svar paa saadan Bøn bliver han i sit Indre med megen Styrke mindet om Begivenhederne i Jesajas 6. Kap., og Herrens Tale til Profeten bliver i hans Sjel levende som udgaaet ogsaa til ham. „Jeg hørte Herrens Røst, som sagde: Hvem skal jeg sende hen og lade indbyde til min store Nadver og kalde fra alle Sider, Nord og Sør, Øst og Vest? Jeg sagde: Send mig; thi mit Hjerte brændte af Kjærlighed til alle Mennesker"[3]). „Det gjenlød i mit Indre: Du skal bekjende mit Navn for Menneskene, formane dem at omvende sig og søge mig, medens jeg findes, kalde paa mig, naar jeg er nær og rører deres Hjerter, saa kunde de omvende sig fra Mørket til Lyset"[4]).

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 32—33.
[2]) Sammesteds, Pag. 33.
[3]) „Om Guds Visdom", 2det Oplag, Kristiania 1799, Pag. 130.
[4]) „Religiøse Følelser", l. c.

Vi ville her standse lidt for nærmere at tage i Betragtning den ovenfor omhandlede Begivenhed i dens forskjellige Momenter, nemlig den stærke Fornemmelse af det nye Livs Sødme, det dybe, hjertesskjærende Syn af Samtidens aandelige Nød, den inderlige Sorg herover forenet med den mest brændende Begjærlighed efter at gjøre, hvad Gud vilde paalægge ham forat afhjælpe Nøden, og endelig det høiere Aandsvidnesbyrd om, hvad han skulde gjøre, hvori hans Gjerning skulde bestaa.

1. Den af Hauge oplevede Aandsopløftelse maa efter ham selv betragtes fra tvende Sider, dels som den egentlige Fødsel af et bevidst Liv i Gud, og dels som Kaldelsen til hans Livs Gjerning. Saaledes stod altid den 5te April 1796 for ham selv. I en Sang, han forfattede samme Dag i 1823, hedder det:

„Idag for syv og tyve Aar
Gud kjærlig paa mig kaldte;
han lægte mine Syndesaar
og ved sin Naade mig kaldte
til i Tiden at tjene ham,
bekjende hans hellige Navn,
stride med de Udvalgte“[1]).

Hvad da den første Side angaar, da er Begivenheden ikke væsensforskjellig fra, hvad saamange Kristne have erfaret, da Troen blev født i deres Hjerter, og de fornam Aandens Vidnesbyrd, at de vare Guds Børn. At Aandsopløftelsen for Hauges Vedkommende blev saa overvældende, det skulde være ham til Trøst og Styrke under de Storme og mange Vanskeligheder, der mødte ham under Udførelsen af hans Vidnekald. I Forbigaaende bør det her anmærkes, at saavel Aandsopløftelsen som den paafølgende Samtale med Herren ikke sker umiddelbart, men paa Ordets Grundlag; her kan da hverken tales om Sværmeri eller Mysticisme[2]).

---

[1]) „De af H. N. Hauge forfattede Sange o. s. v.“, Kristiania 1848; Pag. 86.

[2]) Det kan kun forklares af Mangel paa Kjendskab til Hauge, naar Pastor A. Stenersen i „Vidar“ for 1834, Nr. 85 søger Grunden til Begivenheden af 5te April 1796 i „et Slags magnetisk Clairvoyance“; for Resten ser det ud, som om han henfører til samme Kategori, hvad Apostelen Paulus fortæller om sig selv i 2 Kor. 12,2 fg.

2. Vi gaa nu over til at betragte Sagen fra sin anden Side. a. „Jeg saa Verden ligge nedsænkt i det Onde". Dette var nu visselig ikke noget absolut nyt; vi have tvertimod tidligere seet, at lignende Tanker havde gjæret i Hauge allerede som Barn[1]). Hvad der her blev ham til Del, maa nærmest opfattes som et mere aandeliggjort Blik paa Tiden, et mere aabent historisk Øie til at se Tingene i deres rette Virkelighed, saaledes som de give sig tilkjende, naar de betragtes i det profetiske Ords Lys. I denne Sammenhæng vil da ogsaa en kort Skildring af Samtiden, saaledes som Hauge saa den, befindes at være paa sin Plads.

„Utallige, ja den største Del af Menneskene" leve i „Vanvittighed"; der er en stor „Mængde Vanvittige" i aandelig Forstand[2]). „Det Onde bedrives i Hor og Mord paa forskjellige Maader, den ene forraader den anden, forvender sin Næstes Ret og begjærer sin Næstes Gods istedet for at hjælpe ham til det"[3]). „Fraadseri og Drukkenskab og Sorg for dette Livs Næring, disse Laster har nu taget saa megen Overhaand, at det lidet eller intet agtes for Synd af mange; Drukkenskab agtes lidet, (end)mindre Fraadseri, og Omsorg for dette Livs Næring slet intet"[4]). „Banden har taget saa stærk Overhaand iblandt Menneskene, at det er, som Satan skulde befale"[5]). „Uretfærdigheden har taget Overhaand, og Kjærligheden er bleven kold"[6]). Der gror en „uretfærdig Rod, Uhellighed og Fred i . . syndig Lyst i Verden, med gjækkelig Snak, Skjemt, Bagtalelse, Løgn, smigrende Ord, Bespottelse, Forhaanelse, Eder og Banden, stolte Gebærder, forfængelig Klædedragt, Hovmodighed, Letsindighed, Overdaadighed, Blødagtighed, Gjerrighed, Ufornøielighed, Klynken, Knur, Klammer, Kiv, Had, Vrede, Bitterhed, Sorg og Græmmelse, Praleri, Ærgjærrighed, Vellyst"[7]). „Dagene ere onde, da Synd og Ondskab har taget saadan en Overhaand,

---

1) Se ovenfor, Pag. 6.
2) „Den kristelige Lære o. s. v." af H. N. Hauge, Kjøbenhavn 1800; 1ste Del Pag. 543 og 2den Del 271.
3) Sammesteds, 1ste Del Pag. 143.
4) Sammesteds, 1ste Del Pag. 18.
5) Sammesteds, 1ste Del Pag. 137.
6) „Verdens Daarlighed", Pag. 27.
7) „Om Guds Visdom" (2det Oplag), Pag. 126.

at der er næsten intet andet at se eller høre end det, som er imod Herrens Bud"[1]). Altsaa, blandt Mængden hersker Vankundighed; den aabenbare Synd i dens forskjellige Skikkelser udbreder sig til alle Kanter: „Mange ere værre end Hedninger i alle Slags Laster, og Guds Ord og Navn agtes ikke"[2]). Andre leve vistnok ærbart i det Udvortes, men ere ikke destomindre aandelig døde i lige høi Grad; „om de end ere fri for Kjødets aabenbare Gjerninger med Hor og Mord, Banden, Tyveri, Drukkenskab og Slagsmaal o. s. v., saa kan der være de finere, Vellyst og Kjødets Begjæring i Villien, Gjærrighed, Vrede og Avind, Misundelse, Misfornøielse og Utaalmodighed"[3]). Dels fortrøste disse døde Egenretfærdige sig paa deres døde Tro og udvortes Gudsdyrkelse; „hvormange er der ikke, som beder, synger, læser og . . siger med sig selv, at de ere Kristne og Guds Børn, endskjønt naar deres uomvendte onde Hjerte var aabenbaret, saa skulde der sees allehaande onde Frugter; . . hos saadanne raadne Træer, som bærer raadne Frugter, ligger Øxen allerede ved Roden"[4]); „Mange gaar og indbilder sig, at de have Troen, og følger dog Kjødets Lyster; . . alle, som det gjør, skal ikke arve Guds Rige"[5]). Dels stole de paa deres egne Kræfter og Dygtighed til at gjøre godt; „mange Mennesker trodse paa, at de skal handle efter sin Samvittighed og Fornuftens Lys; begge Dele bedrage de sig selv med; . . thi Naturen er kjødelig og ved Synden fordærvet, . . (og) det mærkes . . paa alle dem, som lever efter Fornuftens Oplysning, at de enten ligge faldne i grove Laster, eller lever i et hoffærdigt Levnet og (har) ingen retskaffen Ydmyghed med nogen sand Fornægtelse fra Verdens Kjærlighed; de søge overalt deres eget"[6]). Disse Fornuftoplyste fornægte Kristendommen i dens dybeste Grund; „de vil hedde Kristne, omendskjønt de ei alene nægte Kristi Gjerninger, men og Ord"[7]). De have ikke Behov

---

1) „Den kristelige Lære", 2den Del Pag. 247.
2) Sammesteds, 1ste Del Pag. 13.
3) Sammesteds, 1ste Del Pag. 553.
4) Sammesteds, 1ste Del Pag. 472—73.
5) „Verdens Daarlighed", Pag. 25.
6) „Den kristelige Lære", 1ste Del Pag. 77.
7) Sammesteds, 1ste Del Pag. 174.

for nogen „Forløser", de vil kun have en „Lærer"[1]). Deres Idealer hente de da fra menneskelige Dydsmønstre; de tænke som saa: „Den (og den) er dog et godt Menneske, han lever saa skikkelig, og naar jeg følger ham, . . da bliver jeg nok taget til Naade"[2]); men man glemmer, at „ens eget Arbeide duer ikke til Saligheds Beforbring"[3]). Uden Omvendelse, uden Liv i Gud henlever man sit Liv i Indbildninger; naar saa „Døden kommer, saa begynder de at bede og sige: Herre, vær mig naadig! og da siger Gud: Jeg kjender Eder ikke"; thi med den „bogstavelige Kundskab" eller med „Selvtrøst" kan ingen komme til Gud[4])

Medens saaledes Mængden lever i Vankundighed og Laster, medens af de Andre Nogle stole paa deres Navnkristendom og døde Tro, og Andre fortrøste sig paa deres Fornuft-Lys og naturlige ethiske Dygtighed, saa findes der en noget nær ligestor aandelig Jammer hos dem, der paa Forhaand kunde ventes at maatte staa i et mere personligt Forhold til Kristendommen, de nemlig, der tilhørte den Seebergske Kreds, og andre, der, paavirkede af den Herrnhutiske Retning, dog var uden sandt aandeligt Liv[5]). „Vi finde i vore Tider et Slags falske Aander, som vi ogsaa erfare af adskillige Bøger, at der har været før, hvilken hykkelsk Aand, falske Sekt og forføriske Lærdom er den værste og farligste Religion, (der) i Verden findes, . . hvilken En snarest kan blive bedragen af og (er) værst at komme løs fra. Disse Forførere kan nok bekjende Kristum med Mund, at han er kommen i Kjød, og beraabe sig paa hans Lidelse og Død; men aldrig tror de i sit Hjerte og beviser det i kraftige Kjærligheds-Gjerninger, at han i dem bor. . . De tager . . en falsk Lægedom i Kristi Lidelser, vil have det (ɔ: Lidelsen) til et lægende Plaster for sit Kjød, da det dog er det skarpeste Salt og Retfærdigheds Vredes Ild, som skulde fortære og afbrænde alle . .

---

[1]) „Den kristelige Lære", 1ste Del Pag. 129.

[2]) Sammesteds, 1ste Del Pag. 68.

[3]) „Verdens Daarlighed", Pag. 22.

[4]) Sammesteds, Pag. 29.

[5]) Hans følgende Udtalelser gjælder især Seebergianerne og enkelte af de Herrnhuter, han senere paa sine Reiser traf paa, f. Ex. dem i Drammen. Om Hauges Forhold til Herrnhutismen vil paa et senere Sted i nærværende Skrift gives nærmere Oplysning.

Lyster". De „vil høre Evangelii Prædiken om Trøst i sin Syndenød, . . (og) kan læse (om) Kristi Lidelser med . . Nedslaaelse og udvortes Sorg"; den ene Stund „ynkes" de over ham, den anden fryde de sig og ere i „Glæde": de mene, at „de elske ham, og er saa vel fornøiet og glade, at de takker og lover sin Frelser for hans Lidelser og Forløsning"; men „deres Tro er død, da Gjerningen og Kristi Dyder er borte; de er nogle ustadige Rør som de bløde, kjødelige Børn, der glæder sig, naar de faar eller hører, de skal faa noget godt, men ere uvillige, naar de (op)fordres at gjøre (noget); de ere beængstede, naar de ser Nogen lide, og bange af Kjødets Kjælenhed (for) at lide noget selv"[1]). „Saadanne forvente, stole og trodse paa Herrens Kjærlighed; men hans Retfærdighed og Hellighed vil de ikke vide noget af; thi de bære raadne Frugter, hvilke aabenbare Ting giver tilkjende, at det er en død Tro og en falsk Grund de bygge paa"[2]). De „søger Jesus og vil trøste sig i hans Lidelse og Død", uden at de „elsker ham og søger hans Ære, men elsker Verden og . . (har) Begjærlighed til det Kjødelige", om ikke altid aabenbart, saa dog i „Lyst og Villie"[3]). De vil „ikke annamme ham og lade ham regjere over deres Hjerter, men lever efter deres eget Kjøds Villie og dog stoler paa Naaden, endskjønt de med deres Ondskabs Skalkheds Hykleri og Selv-Visdom træder Guds Søns Blod under Fødderne og foragter ham, som er bleven os af Gud til Visdom, Retfærdighed, Helliggjørelse og Gjenløsning"[4]).

Hvad der gjør den nærværende Tilstand endnu mere haabløs, det er, at „Lærerne . . gjør Veien bred til Himmerig"[5]), saa Herren nu som før maa klage: „Mine Folk" ere „fortabte Faar; deres Hyrder haver forført dem"[6]). „De i Synden . . døde Prester, de lukker Himmerige til, fordi . . Menneskene af deres forvendte Ord blive forvendte fra Guds Vei og liggende i Synden, saa de kan ikke komme i Himmelen"[7]). Der

[1]) „Den kristelige Lære", 1ste Del Pag. 370—73 passim.
[2]) Sammesteds, Pag. 206.
[3]) Sammesteds, 2den Del Pag. 272.
[4]) Sammesteds, 1ste Del. 129—30.
[5]) „Verdens Daarlighed", Pag. 27.
[6]) „Den kristelige Lære", 1ste Del Pag. 447.
[7]) Sammesteds, 1ste Del Pag. 436.

er „faa sande Kristne" og det „kommer mest af de fordærvelige Lærere"[1]). Ja, „Trængselen har været saa stor . . af de falske Lærere og andre Forførere med smigrende Ord, Hykleri og Skriftens Fordreielse, . . saa der neppe var et levende Gudsbarn at finde, før Gud . . atter besøgte sit Folk"[2]). Det er da „vederstyggeligt og bedrøveligt at tænke paa og tale om", hvor „aldeles Kristi Aand er udryddet i vore Tider formedelst Kirken og Lærerne"[3]). „Presten skulde være høilærd; dog han er saa vanvittig og formørket i Synden, at det maa hedde: Hvo er blind uden min Tjener?"[4]). Saaledes er da Stillingen i det hele og store taget: „De kjødelige Prester" lever enten i aabenbare Laster eller i farisæisk Egenretfærdighed. Hvad der især bringer Forbandelse over dem og deres Embedsgjerning, det er deres Gjærrighed. De ere „Leiesvende og er kommen til Embedet for at føde og vogte Faarene, naar de derfor kan blive betalte"[5]). „Saadanne Hyrder viser Faarene Veien for god Betaling; . . alle kan faa sine Synders Forladelse, især naar de kan betale dem deres Fordring; . . de bedrage Sjelene med Saligheds Haab, indtil de vaagner i Helvede"[6]). Hvad de tragte efter, det er gode Embeder og fede Kald, „saa de kan samle sig . . Penge", og for Resten sammen med deres Venner have „Tidsfordriv i Gjestebuder, Spil, Komedier eller andre vellystige Fornøielser", medens der vil Foræring og magelige Tider til, naar en „Ringe" skal opnaa at faa tale med sin Prest[7]). For Penge dømme de Folk salige i deres Ligprædikener, saa det her finder sin Anvendelse, hvad Profeten siger: „Mit Folk! de, som vil prise dig salig, de forføre dig"[8]). Deres Embedsførelse er da et Forræderi af samme Slags som hint af Judas; „ja, for mindre Penge end han forraader de den uskyldige Jesus"[9]). Medens saaledes de Fleste ere „Leiesvende", ere Andre ligefrem at ligne

---

[1]) „Om Guds Visdom", Pag. 77.
[2]) „Den kristelige Lære", 2den Del Pag. 325.
[3]) Sammesteds, 2den Del Pag. 323.
[4]) Sammesteds, 2den Del Pag. 165.
[5]) Sammesteds, 1ste Del Pag. 448.
[6]) „Om Guds Visdom" (3die Oplag), Pag. 54.
[7]) Sammesteds, Pag. 80 passim.
[8]) „Verdens Daarlighed", Pag. 23.
[9]) „Den kristelige Lære", 1ste Del Pag. 355.

med „en Ulv, som med sin glubende Mund og graadige Begjærlighed tragter alene efter at myrde dem, som have Aandens Liv“[1]). Derfor hender det ogsaa nu, at „de af Verdens Skoler opstaar og twister imod Guds Sandheds Vidner“[2]). — De fleste af disse „kjødelige Prester“ ere „fornuftlærde, som følger Fornuften i deres Religions Lærdom; men . . deres Fornuft kan ikke af Hjertet udrydde de der herskende onde Laster,“ end mindre „begribe Gud, det aandelige, usynlige Væsen, og de Ting, som høre til det evige Liv; . . hvad de mener om det Evige, er ikke andet end Meninger og løse Tanker“[3]). Disse „Fornuftlærde“ have selvfølgelig ikke Brug for nogen Frelser, end ikke i Theorien; „ham nægte Nogle aldeles at de har nødig, eller at han var nogen Forløser, andet end en Lærer; . . hvorledes skulde de blive toet, som fornegter det Bad, de skulde toe sig i . . nemlig Jesu Kristi, Guds Søns Blod“[4])? Hvad de prædike, er — naar det kommer høiest — kun tør Moral; „de kjødelige Prester . . ved vel at befale Andre og lægge mere Byrder paa Menneskene; men de rører dem ikke selv med en Finger“; „de lære Andre at gjøre godt, elske Gud og sin Næste, men selv overtræder de (det), hvorfor de ikke heller bliver troet“, eller der bliver „gjort derefter, om deres Ord end ere gode“[5]). „Disse Dienskalke . . raaber paa Hellighed og Dyd i alle gode Gjerningers Øvelse og lever selv i Synden eller bedriver det Onde; de ere lig en Ordgyder, Stortalende, Historiefortæller, som kan tale meget om store Bedrifter af andre; . . men naar Gjerningen skal udvises, da duer det intet“[6]). Altsaa, Vægterne sove, Gjærrighed hersker over Ordets Tjenere, den evige Sandheds Grund er forladt, den menneskelige Fornuft er Lyset, og tør Moral Veien til Livet. Og hvad bliver Enden paa denne Jammer, hvis man ikke vender om fra denne onde Vei? „Dersom vi er salvet med Kristi Aand, haver hans Visdom, tror Herrens Ord, og han har aabnet vore Øine, . . (saa) ser vi den . . forestaaende Hevns Straf over alle Ulydige og

[1]) „Den kristelige Lære“, 1ste Del Pag. 448.
[2]) Sammesteds, 1ste Del Pag. 52.
[3]) Sammesteds, 1ste Del Pag. 106.
[4]) Sammesteds, 1ste Del Pag. 129.
[5]) Sammesteds, 1ste Del Pag. 208 og 306.
[6]) Sammesteds, 2den Del Pag. 292.

Ugudelige"[1]). — „Han staar med sit Sværd og vil slaa til med sin langmodige Retfærdighed"[2]). Dette er Hauges Syn paa sin Samtid.

b. Idet han nu i hin Aandsoplivelsens Stund „saa Verden ligge nedsænket i det Onde", saa gribes han af den dybeste Sorg herover. Denne Medfølelse bliver saa meget inderligere, jo mere han selv har smagt af Naadens Salighed. Derfor beder han Gud, om at „forhale med Straffen, saa kunde Nogle omvende sig": og idet han „brændte af Kjærlighed til alle Mennesker", beder han Herren om, at han vilde aabenbare ham, hvad han skulde gjøre forat afhjælpe den nærværende aandelige Elendighed: thi han vilde „gjerne tjene Gud".

c. Han faar Svar paa sin Bøn; det bliver givet ham *at bekjende Herrens Navn for Menneskene, at formane dem til at omvende sig og søge Herren, medens han findes.* Dette maa fremfor alt holdes fast, naar man vil forstaa Hauges Opgave, at hvad han havde faaet at udrette, da han gik ud, det var netop dette: *at prædike Omvendelse.* Han var ingen Grundlægger af et nyt Troessamfund, heller ikke var han nogen Reformator af Kirkelæren, endnu mindre vilde han nogen Forandring i Kirkens Forfatning; hvad han havde at gjøre var derimod dette: i den troesdøde og fornuftkolde Rationalismes Frafalds-Tid at raabe baade til Hyrden og til Hjorden: Omvender Eder til Eders Fædres Tro og Liv. Omvendelsens Prædiken var Hauges historiske Opgave, og heri greb han aldrig feil, hvad det Centrale angik, men gjorde sin Gjerning med Troskab og fuld Forstaaelse fra det allerførste. At derimod andre Sider af den kristelige Sandhed, der laa fjernere fra hans Opgave, traadte mere i Baggrunden, eller vel endog stode mindre klare for ham, det er — historisk seet — ganske i sin Orden. Thi den Mand, der har faaet Evner og Magt og Lykke til at virkeliggjøre en Opgave i Historien, en saadan Mand kan ikke blive alsidig. — For Hauge stiller Sagen sig da saaledes: Han fremtraadte og han virkede med fuldstændig Klarhed i alt, hvad der væsentlig angik hans Vidnekald; hvad der derimod laa udenfor dette, deri, men

---

[1]) „Den kristelige Lære", 2den Del Pag. 133.
[2]) „Verdens Daarlighed", Pag. 20.

ogsaa kun deri, kan der være Tale om en senere indtraadt større Klarhed. Men disse to forskjellige Ting have de Fleste, der have skrevet om Hauge, blandet sammen.

Der var mange Omstændigheder, der bevirkede, at den „i sig selv ringe Bondesøn" paa en saa hartad forunderlig Maade magtede at løse sin Opgave under sin korte Virketid. Ikke at tale om hans skarpe Aandsblik og fyldige indre Liv og rige Erfaringer skal her fremholdes hans eiendommelige Begavelse til at vinde Almuesfolket for Guds Rige. Selv gaaet ud af Folkets Masse forstod han som saare faa at fremstille Livet i Gud paa en saadan Maade, at det kunde gribes selv af den Enfoldigste, og det baade i Tale og Skrift. „Hans Ord og Tale var som et tveægget Sværd", og hans Skrifter, saameget de end med Hensyn til Formen lader tilbage at ønske, havde dette store ved sig, at de i en ukjendt Grad vidste at bane sig Vei ud blandt Folket og tiltale Gemytterne, hvorfor ogsaa Storthingsmand Grendahl med Rette siger om dem, at de ere „forfattede i Bondesproget"[1]). Desuden kunde Hauge, ubundet af ethvert Baand, vandre fra Bygd til Bygd, fra Stad til Stad det ganske Land rundt for at bringe den „himmelske Ild" til saamange, som vilde modtage den. Hertil kom ogsaa, at han med Hensyn til aandelig Begavelse og personlig Selvstændighed fuldkommen stod jevnbyrdig med hvilkensomhelst Mand i Landet, læg eller lærd. Derfor kunde han ogsaa med fuld Myndighed opløfte Røsten til baade at straffe og formane.

Idet vi nu vende os til Hauges Skrifter for at faa mere Lys i, hvorledes han betragtede sin Gjerning og fandt den begrundet, saa vil da strax en dobbelt Betragtningsmaade træde os imøde. Paa den ene Side fremhæver han, at hans Virksomhed er begrundet i det Taknemmelighedsforhold, han staar i til Gud for hans store Naade imod ham; den „store Naade, som mig er vederfaret, kan jeg ikke fuldtakke min Gud for, . . hvorfor jeg er skyldig stedse at tjene ham og af al Magt udbrede hans Ære, som (ɔ: hvilket) mine Ord og Gjerninger driver paa"[2]). „Da jeg fandt den kostbare Perle, solgte jeg alt

---

[1]) Se „Religiøse Følelser", Pag. 73, 76, 80, 99, 101, 121 og 128. Om Hauges Taler og Skrifter se nærværende Skrift 2den Bogs 1ste Kap.

[2]) „Om Guds Visdom", (3die Oplag) 114.

Godset og gjorde Herren Løfte at være ham lydig, bevise det mod Næsten, som Han gjorde ved mig, (og) meddele det, han gav"[1]). Enhver Indvending om, at han jo paa denne Maade trængte sig ind „i en fremmed Bestilling", finder han beseiret ved Herrens Befaling om at sætte sit Lys „paa Lysestagen", og at „hver skal aagre med sit betroede Pund"[2]). Han holder ogsaa frem Herrens Trudsel ved Profeten: „Naar jeg siger til den Ugudelige: du skal vísselig dø, og du ikke paaminder ham, da skal den Ugudelige dø i sin Misgjerning; men jeg vil kræve hans Blod af din Haand"[3]). Som omvendt, troende Mand anser han det for sin ligefremme Pligt at være lydig under Ordet: „Naar du engang omvender dig, da styrk dine Brødre"[4]). Og for den, som i Sandhed er kommen til en levende Tro, „er det vist ikke muligt uden Samvittigheds Saar at efterlade denne Pligt"[5]) Hverken det gamle eller det nye Testamente, hverken Moses eller Kristus have indlagt nogetsomhelst Forbud imod en saadan Bekjenden, men meget mere bifaldt den, se Luk. 19, 40. Math. 21, 16. Luk. 9, 50. 4. Mos. 11, 28—29. Heller ikke finder man, at nogen af Apostlene . . „gjorde Indvending imod, at Stefanus prædikede, straffede og overbeviste Folket, omendskjønt han blot var udvalgt til Fattigforstander"[6]).

Paa den anden Side fremgaar det, at han under sin Virksomhed følte sig drevet af et mere specielt Kald; og dette giver os Nøglen til Forstaaelsen af Hauges Stilling, nemlig at han til at udøve den ovenfor omhandlede, almindelige Kristenpligt havde faaet et bestemt Herrens Fingerpeg, paa Grund af hvilket han med en aldrig standset Magt blev drevet frem, saaat det vilde have været hans Saligheds Forlis, om han havde nægtet at adlyde. „Jeg maa tale hans Ord og udbrede

---

1) „Den kristelige Lære", Fortalen, første Side.
2) Sammesteds, l. c.
3) „Verdens Daarlighed" Pag. 70.
4) Hauges „Reiser", Pag. 115. Cfr. „Verdens Daarlighed", Pag. 75.
5) Sammesteds, l. c.
6) Sammesteds, Pag. 122—23. — Som bekjendt begrundede Hauge ogsaa sine Medarbeideres Virksomhed paa dette almindelige Kristenkald; se herom nærmere dette Skrift 2den Bogs 1ste Kap.

hans Villie, da jeg dertil bliver dreven, saa jeg ikke i min Aand har nogen Ro"[1]). „At tale om Gud og hans Villie . . dertil har Gud opvakt en brændende Kjærlighed i mig; . . jeg haaber, . . Guds Kraft skal faa Overhaand, hvorom jeg har Underretning af Aanden ved Profetierne, som vidner om Forandring, der vist bliver stor af begge Dele, Gudfrygtighed og Ugudelighed, Sorg og Glæde"[2]). Baade forstaar han da, at han har faaet sit Kald af Gud, og at han vil tabe „Guds Naade, naar han ei var sit Kald tro"[3]). Han har ogsaa oplevet, at naar han vilde trække sig tilbage, „saa kommer . . en Rædsel eller en Bedrøvelse over min Samvittighed, . . og jeg mister min kostbare Perle"[4]). „Naar vi ikke fulgte denne Drift (nemlig at tale „Herrens Ord"), da bebreidede vor Samvittighed os; thi kunde Trudsel, Slag, Fængsler og offentlige Straffe ikke kvæle denne Drift; men vi reiste vidt om i Landet"[5]). Derfor finder han ogsaa, at, medens det „at træde i et Embede, som man ikke er kaldet til, er forvoveligt, og ei alene kunde vente Afsættelse, men (end)og Straf", saa er det „at foragte et Embede, som kunde haves Gavn af bestandig", en „uovervindelig Skade"; han vil gjøre „ingen af Delene", men „modtage det, Herren vil give"[6]). Det er ham da fremfor Alt om at gjøre at være tro mod sit Kald. Selv efterat hans Kræfter ere brudte i det langvarige Fængsel og hans Dagværk paa det nærmeste til Ende, skriver han: „Jeg venter paa Kræfter og Hans Tid, da Veien beredes; og da vil jeg opoffre mine sidste Kræfter for at være mit Kald tro"[7]). Medens hans Attraa staar efter

„at bygge Guds Kirke saa fast,
at den ikke skal blive nedkast"[8]),

---

1) „Verdens Daarlighed", Pag. 13.
2) „Om Guds Visdom" (2det Oplag), Fortalen.
3) „Religiøse Følelser", Pag. 46.
4) „Verdens Daarlighed", Pag. 71.
5) Hauges „Kirkehistorie", Pag. 241.
6) „Den kristelige Lære", Fortalen 2den Side.
7) Brev af 15de Nov. 1815. Se „Religiøse Breve" af H. N. Hauge, Drammen 1829, Pag. 55.
8) „Kristendommens Lærdoms-Grunde" af H. N. Hauge III, Kristianssand 1804, Pag. 7.

saa er han heller ikke blind for, hvad der forestaar ham. „Ellers skal jeg plage de jordiske Hyklere og onde Mennesker saa meget, som muligt er, og(saa) om de kommer saavidt, at de faar mig af Veien, hvilket ikke sker, før Gud vil; men jeg ved, at megen Sorg og Møie skal møde mig; naar jeg kan holde ud til Enden, saa er det en Ære for Gud" [1]). Efter moden Selvprøvelse kan han da bekjende om sig: „Mit ganske Hjerte, Sind og Villie og al Kraft er fornægtet fra at søge mit eget Livs Behag og gjøre min egen Gjerning, da jeg alene søger Herrens Ære. Derfor har jeg havt den Trøst, Følelse og Kraft i Aanden, at om Gud overlader mig til Fienderne at jeg skal lide, da giver han mig vist Styrke og Taalmodighed til stadig at vedblive til min sidste Livs-Aande at bekjende og vedholde den, jeg tror paa og tjener, nemlig Jesus Kristus" [2]). Endelig lægge vi Mærke til, at Hauge ikke bygger sit Salighedshaab paa denne sin Virksomhed for Herrens Rige. „Dersom vi," siger han, „gjør Uret, da maa vi vige fra Ham, hvor meget vi (end) har prædiket og gjort kraftige Gjerninger" [3]).

Denne Hauges Opgave, saaledes som han paa Ordets Grund blev sig den bevidst, og saaledes som den nu i den historiske Sammenhæng viser sig for Betragteren, blev af Samtiden betragtet paa ganske andre Maader. Dels ansaa man hans Gjerning som Frugt af et anlagt, bevidst Bedrageri, ved hvilket han „under Religionens Maske" vilde tilvende sig verdslig Fordel[4]), dels betragtede man det Hele som topmaalt Sværmeri, og Hauge selv var da en „berygtet Fanatiker", der blandt Andet „har gjort det til en Troeslære, at han har talt med Gud selv", og foregivet, at „hans Taler umiddelbart vare indgivne af Guds Aand" [5]). Denne Synsmaade og dens Begrundelse, der hviler paa den rationalistiske Opfatning af de aandelige Ting over-

---

[1]) „Om Guds Visdom", Pag. 17.
[2]) „Den kristelige Lære", 2den Del Pag. 35.
[3]) „Kristendommens Lærdoms-Grunde" III, 63.
[4]) Se f. Ex. Fallesens „Theol. Maanedsskrift" V, 120.
[5]) Sammesteds III, 463 og V, 94. Stäudlin und Tzschirner „Archiv" II, 375.

hovedet, maa ansees for at tilhøre et saa ganske tilbagelagt Stade, at det vilde være spildt Umage at anvende et eneste Ord til nærmere Kritik af samme. Derimod vil det være nødvendigt i denne Sammenhæng nærmere at belyse Professor Stenersens og hans Skoles Standpunkt, hvad denne Sag angaar. Stenersen er, med al Anerkjendelse af Hauges Person og den ved ham vakte Bevægelse, dog kommet til det Resultat, at Kjærnen i det hele var — Sværmeri. Han udtrykker sig saaledes: „Til Sværmere maa saavel Hauge selv som hans Venner naturligvis henregnes, da de have ment sig umiddelbart (d. e. ikke gjennem den af Gud indsatte Øvrighed) kaldte til Bodsprædikanter“ [1]. Gehalten af denne Tale ville vi nu prøve efter den Lutherske Kirkes Bekjendelse.

Den Augsburgske Konfessions Artikel XIV bestemmer, at Ingen bør lære offentlig i Kirken eller forrette Sakramenterne uden at være rettelig kaldet. Af Konfessionens Apologi fremgaar det, at der ved Udtrykket at „lære offentlig“ forstaaes det Samme som at „prædike“ (administratio verbi, predigen), og Artikelens Overskrift „Om Kirkeregimentet“ (de ordine Ecclesiastico) viser ogsaa, at her tales om Forvaltningen af og Adkomsten til det kirkelige Lære-Embede. Artikelens historiske Baggrund er væsentlig den Omstændighed, at de Evangeliske med Luther i Spidsen havde af deres Paveligsindede Modstandere paadraget sig Beskyldningen for at prisgive det kirkelige Embede med Ordet og Sakramenterne til hvemsomhelst uden ordentligt Kald, altsaa i Virkeligheden ganske ophæve Embedet og oprette et fuldstændigt kirkeligt Anarki. Denne Beskyldning, der fra Begyndelsen af havde sin Grund i Luthers og hans Venners skarpe Anfald paa det Romerske Hierarki og deres ligesaa sterke Udhæven af Menighedens Ret ligeover Embedet og dettes Grund i hin, fik tilsyneladende saa meget mere Vægt, som der omtrent samtidig med den ægte, kirkelige Reformations-Bevægelse var opstaaet en falsk, kjætterisk Sekt-Bevægelse af „Sværmeraanderne“, hvis Udsendinger udspredte hine vrange Lærdomme rundt om i

[1]) Prof. Stenersens Kirkehistorie, 2den Del, Andet Oplag, Kristiania 1835; Pag. 427. En anden Grund til at beskylde Hauge for Sværmeri finder Stenersen i den Omstændighed, at han bifaldt Kvindernes Optræden i Forsamlingerne; angaaende dette Punkt se nærværende Skrift 2den Bogs 1ste Kap.

Tydskland blandt Folket under Foregivende af at være sendte af Aanden ifølge et umiddelbart Kald, og at det derfor var Synd mod den Helligaand at sætte sig imod dem. Romerkirken, der var uden Evne og Villie til at skjelne mellem Sværmeri og Evangelium, paastod altsaa at have faaet Beviset i Hænderne for, hvad de reformatoriske Grundsætninger førte med sig af Konsekventser.

Det gjaldt følgelig for den Evangeliske Kirke i sin Bekjendelse at værge sig baade til høire og venstre. Det gjaldt paa den ene Side at beseire Pavefolkets Afguderi med Lære-Embedet og paa den anden Side ved at fremholde den rette, Evangeliske Lære om det kirkelige Embede at gjøre det klart for Enhver, hvor liden Grund Modstanderne havde, naar de beskyldte de Evangeliske for i Virkeligheden at ville ophæve Lære-Embedet i Kirken. Efter at derfor den Augsburgske Bekjendelse har fremstillet Læren om Kirken, om Daaben og Alterens Sakramente og hvad dertil henhører, nemlig Skriftemaal og Bod, og efterat have holdt frem Sakramenternes Væsen som Bærere af den Naade, der skal gribes i Troen, opstiller den i Artikel XIV den Evangeliske Opfatning af Kirke-Regimentet. Dette skal føres i Kirken ikke ved gammeltestamentligt Prestevæsen som Mellem-instants mellem Menigheden og Herren, men ved det nytestamentlige Lære-Embede, der ene og alene bestaar i Ordets Forkyndelse og Sakramenternes Forvaltning. Men dette Embede vil de Evangeliske ikke — som „Sværmeraanderne" vilde det — have prisgivet til Enhversomhelst; Personerne, der skal være Indehavere af Embedet i Kirken, kommer kun til Embedet ved at blive kaldet „rite" ɔ: efter Ritus, efter Skik og Ret. Følgende Artikel (XV) lærer nu, at de kirkelige Skikke og Rette dels betinges af den historiske Udvikling, dels af Hensynet til, hvad der kan fremme Kirkens Ro og god Orden, og dels af Hensynet til ikke at besvære Samvittighederne.

Efter at have udviklet Meningen af den Augsburgske Bekjendelses 14de Artikel gaa vi over til at betragte Hauges Forhold til samme. Her fremtræder da følgende Omstændigheder:

1. Hauge har ikke udenfra forsøgt at trænge sig ind i den Evangeliske Kirke med falsk Lære, ligesom han aldrig har forsøgt at lægge Hindringer i Veien for Udøverne af det kirkelige Embede, naar disse stod paa Kirkens Grund. Han har — efter

nin Formening — ikke befattet sig med at „lære offentlig“ i Konfessionens Mening. Thi at „lære offentlig“ eller at „præ-dike“ det foregaar, naar Menigheden kommer sammen som Me-nighed; men naar Lægmanden samler Folk omkring Ordet, saa er det en Forsamling, hvor man er kommen sammen ikke som Menighed, men som Individer; Lægmandens Tale er ikke og vil ikke være „administratio verbi“, offentlig Prædiken i Me-nighedens Forsamling, men den Enkeltes kristelige Formaning til sine Medmennesker. Og den Enkeltes Ret til at „formane“ er ikke ophævet ved det kirkelige Embede, naar Formaningerne, efter Hauges Krav, drives saaledes, at „den i Landet anordnede Lærestand ei derved hindres“ [1]). Saavidt jeg kan skjønne, er Hauges og hans Medarbeideres Virksomhed af den Art, at den ei rammes af Konfessionens 14de Artikel.

2. Selv om man ei vil være enig i denne Anvendelse af oftere omtalte Artikel og denne Opfattelse af Lægmandsvirksom-heden i sin Almindelighed, saa vil man dog ifølge den Lutherske Kirkes Opfatning være uden Ret til at stemple Hauges Op-træden og Virksomhed som kirkelig uberettiget. Konfessionen forudsætter nemlig, at Indehaverne af det kirkelige Lære-Embede skulle holde sig til Guds rene Ord, saaledes som det er forstaaet af den troende Menighed. Hvor derimod Lærestanden har for-ladt Sandhedens Grund og prædiker Vranglære, og hvor dette — som paa Hauges Tid — ikke alene ikke paatales af Kirke-bestyrelsen, men endog ligeud bifaldes, der er den enkelte ret-troende Kristen kommen i samme Forhold, som det, de Evange-liske paa Reformationens Tid stod i til den Romerske Geistlighed; derfor kan her Apologiens Ord anvendes: „Eftersom . . . vi for Gud ere skyldige at bekjende og at opretholde denne Lære, saa maa vi lade Biskopperne fare og være Gud mere lydig (end dem) og vide, at den kristelige Kirke er der, hvor Guds Ord bliver lært rettelig“ [2]). Det er ogsaa fuldt ud orthodox Luthersk

---

[1]) Hauges „Reiser“, Pag. 125. I det Udvortes gav Hauge tilkjende paa to Maader, at han ikke vilde „hindre den anordnede Lærerstand“; han sad altid, naar han talte, hvor det kunde gaa an; herved vilde han give sin Tale et mere privat Præg; og han holdt aldrig Opbyggelse, medens Presten var paa Predikestolen, selv hvor denne var udpræget Rationalist.

[2]) Konfessionens Apologie, „Om Kirkeregimentet“, den tydske Text.

Lære, at Lægmanden har Ret til at tale Guds Ord der, hvor det kirkelige Embede fører falsk Lære. Denne Ret ligger i Sagens egen Natur; og naar Lægmanden optræder ifølge denne Ret, saa er det faafængt at tale om nogen Kaldelse „gjennem den af Gud indsatte lovlige Øvrighed“; thi her har jo Kirkestyrelsen selv svigtet sit Kald [1]). Enhver, der maatte have det ringeste Kjendskab til den Lutherske Kirkes Orthodoxi, vil derfor aldrig kunne beskylde Hauge for ukaldet at have taget fat paa en fremmed Bestilling [2]). Baade Hauge og hans Medarbeidere var i Rationalismens Tid udisputerlig i deres gode Ret.

3. Hvad nu endelig den Omstændighed angaar, at Hauge troede sig at have faaet et bestemt Fingerpeg fra Gud til at gjøre sin almindelige Kristenret gjældende, saa have Mange med Professor Stenersen anseet dette ensbetydende med Paastanden paa at have et umiddelbart Kald, og i saadan Paastand seet Sværmeriet. Dersom man ved „umiddelbart“ forstaar det samme som Stenersen, nemlig uden „gjennem den af Gud indsatte Øvrighed“ som Middel, da rammer man vistnok Hauges Stilling, forsaavidt som det ikke var den kirkelige Øvrighed, men Gud, der gjennem Ordet som Medium gav ham sit Fingerpeg; men man har dermed ikke retfærdiggjort Beskyldningen for Sværmeri. Det tilhører den Lutherske Orthodoxi ikke uden videre at stemple enhver Paastand paa umiddelbart Kald for Sværmeri, men at kræve, at den, der uden at være kaldet gjennem den kirkelige Øvrighed, gjør Fordring paa at have et bestemt Kald, skal godtgjøre sin Paastand ved Mirakler. Herimod kan der i Grunden Intet indvendes, naar Tanken bliver afført den gamle, noget materialistiske Skikkelse og givet en til Sagen tilsvarende Form, nemlig at kun det historiske Resultat af en saadan Mands Virken kan afgjøre, hvorvidt han var en extraordinær kirkelig Skikkelse i en Tid, da den ordinære. Uduelling

---

[1]) Ved Professor Stenersens Udtryk „Øvrighed“ har jeg altid forstaaet kirkelig Øvrighed.

[2]) Det er mig aldeles ufatteligt, hvorledes Prof. Stenersen kan gjøre dette med sin rettroende Opfatning af Kirkens Lære forøvrigt; se hans Skrift „Hans Nielsen Hauges Liv, Virksomhed“, osv. Kjøbenhavn 1827, Pag. 51 o. f. S.

var standset, eller en Sværmer [1]). For Hauges Vedkommende foreligger saadant historisk Resultat, og med dette for Øie vil det blive umuligt at fastholde den Stenersenske Skoles Standpunkt eller at komme frem med den gamle Tale om Fanatisme og Sværmeri.

Tredie Kapitel.

Strid og Anfægtninger. Hauges første Fremtræden. Brud med Seebergianerne.

Det havde været Hauges Hensigt, strax han traf sine Forældre og Søskende, at berette dem om den overvættes Naade, der var bleven ham til Del under hin Aandens Opløftelse, vi have omtalt i det Foregaaende. „Men det blev som borte" for ham, det var, som om Herren sagde, han ei skulde sige Nogen det, da han dels ikke vilde blive forstaaet, dels vilde „fordærves" hvad det indre Liv angaar [2]). Da han nu imidlertid brændte af Længsel efter at faa sine Medmennesker „til at løbe efter det himmelske Klenodie", saa kunde han ikke forholde sig taus; allerede samme Aften begyndte han med at formane sine Søstre,

---

[1]) Dette er ogsaa Grundtanken i Hauges Udlæggelse af Evangeliet paa Kristi Himmelfarts Dag; se „Den kristelige Lære", 1ste Del Pag. 509—516.

[2]) „Beskrivelse over det aandelige Livets Løb og Strid". Manuskript fra 1804, som Hauge siden omarbeidede og optog i 2den Del af sit Skrift om „Religiøse Følelser". Enkelte af hans mest fortrolige Venner fik tage Afskrift deraf. Hentydninger til Begivenheden den 5te April findes vistnok paa flere Steder i hans tidligere Skrifter, stærkest i Bogen „Om Guds Visdom", 2det Oplag Pag. 130, desuden paa enkelte Steder i hans Postille (f. Ex. Pag. 178 i første Del og 191 i anden Del), samt i Bogen „En Sandheds Bekjendelse", Kjøbenhavn 1798, Pag. 4 og 15 og i „Kristendommens Lærdoms-Grunde" III, 120, fremdeles i et (utrykt) Brev til Biskop Schmidt af 1802, i hvilket han skildrer sit aandelige Levnetsløb. Forresten var det for Hauge en fremmed Ting at rose sig af „høie Aabenbarelser" eller idelig at tale om aandelige Erfaringer; tvertimod revser han dem, som „naar de føler den mindste Aandens Rørelse", strax „aabenbarer" det, ligesom han ogsaa minder om, at „som En har stor Kraft, saa bærer han og større Byrde"; se „Den kristelige Lære" 1ste Del Pag. 194 og 195.

af hvilke to strax blev „bevægede og forandrede i sit Sind" og „forsagede Verdens Lyst". Den ene af disse, **Anne** var hendes Navn, synes at have været en ret Maria-Sjel, en af disse stille, dybe Gemyter, der udbrede paa en Gang Varme og Fred omkring sig. Mellem Hauge og denne Søster, Førstegrøden af den Herrens Sæd, han havde faaet at udsaa, opstod der nu et saare elskeligt kristeligt Søskendeforhold, og navnlig var hun med sin milde Ro meget for ham i den nærmest paafølgende Gjæringsperiode, hvorfor han ogsaa flere Aar efter hendes Død med Taknemmelighed erkjender, hvilken „god Støtte" hun var ham paa det aandelige Livs Vei [1]).

I de tre første Uger efter hint afgjørende Vendepunkt den 5te April levede Hauge i en uafbrudt aandelig Fred og Hvile; en og anden liden Anfægtning paa Tankelivets Enemærker, en eller anden forbifarende Grublen traadte vel saa sagte frem; men for Resten var det, som om det gamle Menneske ganske var overvunden, som om Lysterne vare bundne — et deiligt Havblik før hans Livs mange Storme brød frem. Hans før saa stærke Interesse for de timelige Ting havde saa fuldstændig tabt sig, at han „saa . . nu med Væmmelse paa det", han „før havde elsket"; ja han tænkte endog paa at give Alt, hvad han eiede, til de Fattige. Der var saaledes nu Fare for, at han skulde henfalde til en fin forrige Stilling modsat Yderlighed, nemlig at „foragte det Jordiske". Men gjennem Ordet kom han dog snart til Forstaaelse af, at en Kristen skal gjøre ingen af Delene, men derimod være „Husholder over det Timelige, dele det forsigtigt til de Trængende, anvende det til Bøger m. m." [2]) I denne Tid var hans Sjeleliv saaledes greben af og fyldt med det Aandelige, at han ikke fik sove mere end høist et Par Timer om Natten; „Tankerne vare opfyldte med Guds Ord, og hvorledes jeg skulde faa Menneskene til Omvendelse" [3]). Legemet var i den Grad behersket af Aanden, at Lysten til Mad og Drikke ligesom blev borte, og han tvang sig til at spise for ikke at hentæres af Udmattelse og for ikke at gjøre sin Moder endnu mere angestfuld, end hun allerede var. Thi endnu var hans

---

[1]) „Livet i Døden", af H. N. Hauge, Kristianssand 1818; Pag. 10—11.
[2]) „Religiøse Følelser", Pag. 38.
[3]) „Beskrivelse over det aandelige Livets Løb".

Moder ude af Stand til at forstaa ham; men den af Naturen saa bløde Kvinde var saare bekymret ved Tanken paa, at hendes Søn rimeligvis vilde gaa fra Forstanden. „Min Moder græd og bad mig, at jeg skulde forlade den Vei, jeg havde begyndt; dog varede det ikke længe, før hun ønskede, at hun kunde blive, som jeg" [1]). Foruden Moderen blev nu efterhaanden hans øvrige 5 Søskende vundne for Herren ved Hauges Samtale med dem [2]). Faderen forstod visnok sin Søn Hans fra først af. Men ogsaa hans aandelige Liv fik ved Sønnens Vækkelse ny Varme og Inderlighed. Dette er da at lægge Mærke til, at Hauge saaledes fik et Hjem, hvor han fra først af blev forstaaet, og hvor han i Begyndelsen af sin Virksomhed kunde ty hen for at finde Hvile og samle sig nye Kræfter, og hvorfra han blev ledsaget af Forbøn, naar han atter drog ud. I sin Virksomhed havde han sin Faders fulde Bifald; naar Andre yttrede eres Bekymring for Fremtiden, sagde den Gamle altid: „Aa, Hans greier det nok" [3]).

Efter den aandelige Hviletilstand indtraadte snart tungere Dage. „Den indvortes Glæde" svandt, da „Fornuftens Grublen" med megen Styrke indfandt sig. Han kom nemlig i stor Anfægtelse angaaende det absolute Naadevalg. At Gud paa den ene Side vilkaarlig skulde forhærde Menneskene, og at han paa den anden Side havde befalet ham at bekjende hans Navn for dem, syntes ham en uløselig Selvmodsigelse. „Her faldt det mig først i Tanker: det nytter ikke dig at tale til Menneskene; thi Gud gjør salig den han vil, og forhærder den, han vil; det maa du ikke sørge for, ikke modstaa. Her begyndte jeg at frygte først over Andre, siden faldt det paa mig selv, at Gud kunde hengivet mig i et forvendt Sind; . . . dette oprørte mit

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 38.

[2]) Hauge havde ialt 7 Søskende: 1) Ole, Lensmand i Tune i 22 Aar, var derpaa Kjøbmand først i Kristianssand, senere i Drammen, † 183?. 2) Mikkel, Medeier i Eker Papirmølle, † 1846. 3) Jens — mindre begavet — var en Tid Søfarende, opholdt sig siden paa Eker Papirmølle, † ugift 184?. 4) Karen, gift 1) med Bødker, senere Kjøbmand Lose i Bergen, 2) med Kvækeren Hans Eriksen, Kjøbmand i Kristiania, † 1850. 5) Berthe, gift til Saxegaard i Tune, † 1804. 6) Martha, gift til Rikhusstad i Tune, † 18??. 7) Anne, † ugift 1800.

[3]) Mundtlig Meddelelse.

Hjerte til heftig Angest, jeg bad til Gud, men havde tabt Troen og kunde ikke trøste, ikke lede mig til Rette ved hans Ord. Jeg kan sige med Profeten: mine Indvolde omvæltedes, og jeg følte en ubegribelig Strid i mig". Saa haardt var han anfægtet, at han blev overvældet af Udmattelse og sovnede. Da han vaagnede, var han mere rolig og havde nu Frimodighed til at bede Gud om Lys i Mørket, og han blev hørt. „Jeg — kom da ihu, at . . Apostelen siger: Gud vil, at alle Mennesker skulle blive salige og komme til Sandheds Erkjendelse. Især fandt jeg Oplysning, da jeg traf paa (ɔ: kom ihu) Profetens Ord: hos en Ren beviser du dig ren, og hos en Forvendt beviser du dig fortrædelig." Gjennem disse Sprog kom han til Forstaaelse af, at „den, som forhærder sig mod Gud, har Lyst til Uretfærdighed, forvender Sandheden, den tager Gud sin Naades Aand fra og overlader ham til sin egen forstokkede Ondskab, saa han falder selv i Forhærdelse" [1]). Saaledes var han bedende kommen til den Lutherske Læreforms fulde Lys paa dette Punkt.

Snart fik han og mærke, hvorledes de „onde Fristelser" opvaagnede; thi der blev atter Strid mellem Aanden og Kjødet, og Hauge var Manden, som tog det alvorligt med sig selv. „Jeg laa en hel Nat og stred i Bøn til Gud, at jeg maatte befries fra onde Begjærligheder, og sagde: min kjære Fader og hellige Gud! jeg kan ikke tjene dig eller bekjende dit Navn for Menneskene eller lære Andre, naar jeg selv plages af onde Begjærligheder." I denne Strid fik han dog snart Forstaaelse af, at den daglige Kamp mod det indre Onde var nødvendig for at bevares i Ydmyghed. Idet han mer og mer lærte at kjende Adams Fald inden i sig, desto tydeligere fik han ogsaa Syn for, at Guds Kraft „fuldkommes i Skrøbelighed" [2]).

Under saadan indre Kamp tog Hauges Fremtræden sin Begyndelse. Fra Vaaren til Høsten 1796 foregik hans Virksomhed udelukkende i Form af Samtaler med den Enkelte [3]). „Jeg . . var flittig til ved alle Leiligheder at tale til Menneskene om Saligheds Vei, enten jeg reiste Ærinde i Bygden, eller

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 40—41.
[2]) Sammesteds Pag. 40.
[3]) Klaus Tolvsen Lundeplads's „Efterretning".

Nogen kom til mig; mødte jeg Nogen paa en Vei — Alle talede jeg til om det evige Liv, og hvor vigtigt det var at arbeide paa vor Salighed" [1]). Denne hans Optræden fremkaldte „stor Bevægelse blandt Folket" [2]); „Mange bleve bevægede og forundrede, ja en Del forandrede i sit Sind og Levnet", saa han „undredes paa og glædedes over, at der var saadan Kraft ved Ordet" [3]). Men nogen almindelig Vækkelse blev der først, da han om Høsten begyndte at holde Opbyggelser [2]). Som rimeligt kunde være, tog han fat paa Løsningen af sin Opgave med Frygt og Bæven, og mange Vanskeligheder mødte ham ogsaa strax. „Først holder Skamfuldheds Aand mig, at jeg undser mig, eller og at jeg frygter for, at de skal blive vrede, samt at jeg skal tage Feil, saa at de kan faa Aarsag til at bespotte mig" [4]). „Da endel hørte det (ↄ: Formaningen til Omvendelse), saa bespottede de mig, for de vilde ikke tro det; endog jeg gav dem mange Vidnesbyrd, saa holdt de det for Løgn". Her var da Fristelser til at tie og skjule Sandheden, til at „hykle" med Verden; dog, Samvittighedens stærke Vidnesbyrd støttede ham til at holde frem Sandheden og „tale frit" [5]). Dernæst kom Mismod over ham; thi snart blev han beskyldt for Hykleri og farisæisk Væsen, snart for ligefremt Galskab [6]), og man ansaa dem, der vare komne til Eftertanke, og som gjennem „heftig Bevægelse og Sinds Uro" bleve „luttrede til et kristeligt Sind", for at være paa Vei til at blive vanvittige; man dømte dem for at være „forvirrede eller gale Mennesker, som falde fra sin Kristendom i Vildfarelser" [7]). Det var heller ikke saa meget at undre sig over, at Mængden dømte saaledes. Presten Seeberg havde ved sin uviselige Fremfærd i en høi Grad vendt Gemytterne bort fra sig og den levende Kristendoms Sag; hans faa Tilhængere skulde just heller ikke gjøre Stemningen blidere. Der, hvor en Vækkelse var udgaaet fra saadanne forskruede Mænd som Seeberg og „Træsko-Ingebrigt", der var det intet

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 36.
[2]) Klaus Tolvsen Lundeplads's „Efterretning".
[3]) „Beskrivelse over det aandelige Livets Løb og Strid".
[4]) „Verdens Daarlighed", Pag. 72.
[5]) „Om Guds Visdom", Pag. 12.
[6]) „Verdens Daarlighed", Pag. 72.
[7]) „Religiøse Følelser", Pag. 34. „Verdens Daarlighed", Pag. 3.

Under, at den blinde Masse ogsaa ansaa Hauges Fremtræden som et nyt Tilsprang til Galskab og Forrykthed, førend det var gaaet ind i Bevidstheden, hvilken Forskjel der var mellem Hauges og Seebergs Virksomhed. Thi, naar dette havde klarnet sig, da fik ogsaa Bondegutten fra Rolfsøen Folket i sin Hjembygd med sig i en Udstrækning, som var stor. Imidlertid var der da „haarde Prøver, som virkede hos ham de største Bekymringer". Og hvad der gjorde Trykket tungere, det var den Omstændighed, at Enkelte af dem, han havde talt med, trods de havde faaet et dybt Indtryk af Sandheden, dog ikke fuldt og helt vilde bøie „deres stridige Sind (og) ulydige Hjerte" under Sandhedens Erkjendelse. Der opstod hos disse Mennesker en stærk indre Kamp, der i den Grad medtog dem, at de „tildels bleve forvirrede i deres Sandser", inden det fik klarnet sig for dem, og de „paakaldte Gud ret om hans Bistand", saa de „bleve frelste af ham"[1]). I denne Tid udspredte ogsaa onde Tunger allehaande Rygter om Hauge; man fortalte, at han skulde tilbede hemmelighedsfulde Væsener, at han lærte, man skulde kaste sig ned fra Tagene for at prøve, om man havde Tro, osv. osv.[2])

Hvad der endvidere i Begyndelsen skaffede ham mangen tung Strid, var følgende Omstændighed. Flere, han talte med, yttrede troskyldig det Ønske, at de maatte blive som han; dette fremkaldte først Forundring hos ham, da han „syntes selv at være saa enfoldig"[3]), derpaa Fristelse til Hovmodighed og aandelig Selvophøielse. „Naar jeg taler med Nogle, som have Lyst til at høre og Villie til at stræbe derefter — det kan ogsaa ved Guds Kraft virke Noget til Forbedring — da lægger Endel Ros og Takfigelse til mig derfor, hvilket er ilde, da derved indskydes i mine Tanker og fordærvede Kjød af den listige Aand, at jeg synes at være saare god og har stor Løn hos Gud, saa jeg er bedre end Andre"[4]). Idet han indsaa, at her var det „allerværst . . at staa det Onde imod", iførte han sig den Kristnes fulde Rustning og mødte Fristelsen i det første Anfald saa eftertrykkelig, at det synes, som om han senere havde

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 39.
[2]) „Forhørs-Protokollen, Hauges Beretning om sit Liv.
[3]) „Religiøse Følelser", Pag. 35.
[4]) „Verdens Daarlighed", 3die Oplag, Pag. 45.

det forholdsvis let i dette Stykke. At han under sin senere Virksomhed bevarede baade Aandens Ydmyghed og Aandens Frihed mellem den store Skare af Venner, der flokkede sig om ham i stor Hengivenhed, det kan kun forstaaes da, naar man lægger Mærke til, med hvilket Alvor han fra første Stund af mødte Fristelsen paa dette Punkt. Dette holder han altid frem for Andre og for sig selv: „Det Gode, jeg erfarer at have gjort, er ikke af mig selv, men af den gode Gud, som har oplyst mig ved sin Helligaand, hvorfor jeg vil love og takke ham med sin kjære Søn Jesum Kristum" [1]).

Under sin famlende første Fremtræden blev han drevet fremad dels ved den store Glæde, han nød, naar Nogen ved hans formanende Ord „kom til Sandhedens Erkjendelse og forbedrede sit Levnet", dels ved den dybe Smerte, som Synet af Syndens Jammer altid virkede hos ham. „Naar Menneskene spottede og foragtede Guds Ord, fremturede i Synden, ikke vilde forbedre sig, da græd jeg; naar jeg hørte Banden, Guds Navns Misbrug, Letsind og unyttig Tale, Trætte, Drukkenskab, Løgn og Bedrageri med flere Synder, da saarede det meget mit Hjerte" [2]). Denne Saarhed og Finhed i Sindet, hvortil vi have seet Spirer i hans Ungdom, og som selvfølgelig blev forhøiet ved hans inderlige Troesliv, var da en stærk Drivefjæder i ham til at vidne og til at tale kjærligen. Men denne Side af hans Personlighed førte ham ogsaa snart ind i en tung Anfægtelse, idet han nemlig, i Sorgen over Tidens Elendighed og under Indtrykket af Verdens stærke Modstandskraft, mismodig opgav Haabet om at kunne udrette Noget for Guds Riges Sag og derfor vilde **frasige sig sit Embede** [3]). Medens han før i Aandsopløftelsens Freidighed havde sagt til Herren: send mig! saa bad han nu i Mismodets Forsagthed: send en Anden! Vi lade ham selv tale om denne Begivenhed. „Engang var jeg i Skoven med min Broder og huggede. Da blev jeg heftig oprørt i mit Sind ved at tænke paa Tidens vantroende Slægt; og med al min Iver saa tvivlede jeg, at det kunde blive nogen

---

[1]) „Verdens Daarlighed", Pag. 74.

[2]) „Religiøse Følelser", Pag. 39. Se ogsaa Pag. 49: „Jeg har havt og har et ømt og følsomt Hjerte, der endog af ringe Ting kan saares".

[3]) „Om Guds Visdom, 2det Oplag Pag. 180.

almindelig Sandheds Erkjendelse hos Menneskene; thi de Allerfleste spottede og foragtede mig og min Tale, Endel vare ligegyldige, og faa vare de Oprigtige. Da raabte jeg til Gud og græd saa heftigt, at Vandet strømmede af Øinene, og formanede Herren, at han skulde tage denne tunge Pligt fra mig, nemlig at bekjende hans Navn, og heller sende en Biskop eller (en) anden høi Mand frem; ham skulde maaske Folket lyde og agte paa hans Tale; mig agtede de ikke." For sin egen Del havde han kun det Ønske, at han maatte — dø. Hans Søster Anne var sygelig, og det saa ud til, at hendes Dage vare snart talte; det var da hans inderlige Ønske at maatte faa følge hende i Døden, for saaledes at blive frelst fra al „Møie" og lettes fra en Byrde, han ikke følte Kræfter til at bære. „Da gjenlød (det) i mit Indre meget tydelig: Vil du nu dø? Da du har i den fremfarne Tid tjent Synden, skulde du nu ikke arbeide at bringe mig Saligheds Frugter? Du har jo lovet at tjene mig; jeg har ofte brugt de Ringe i Verden til at udbrede mit Rige; thi dertil har jeg kaldet de(m), der have fulgt Ploven, Faare- og Fæhyrder, Fiskere og Toldere. Jeg skal give dig Kraft og Visdom, som dine Fiender ikke skal kunne modstaa. Bliv kun fast i dit Forsæt, og hold ud i Taalmodighed. Jeg sagde da: ja, naar du, min Gud, vil styrke mig, saa vil jeg være villig [1])" — Havde det maaske hist i Aandsopløftelsens Begeistring ikke ret staaet klart for ham, at det ikke var ham, men Herren, der skulde føre sin Sag frem til Seier, saa var han nu bleven afklædt alt Eget, og det var ham klart, at Gud selv skulde „stride og drive Værket", og at han kun var Tjeneren, der skulde „tale, enten de vilde høre eller ikke; thi det skulde blive Foragterne til Vidnesbyrd" [2]).

Hvad der af Alt vistnok var det Tungeste for Hauge i hans første Fremtræden, var det Forhold, han fra først af kom i til

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 87. Enhver Forfaren indser, at Herrens Svar i Sjelen hviler paa Skriftsprog, Hauge havde læst, uagtet han naturligvis i hin Stund ei var Saadant bevidst, hvad Hukommelsen angaar, men syntes, det han „hørte eller erfor, var udenfor nogen Bogstav-Lærdom". Hans trende i samme Aar forfattede Skrifter udviser, at han havde gjennemlæst den hele Bibel mange Gange; se ogsaa „Forhørs-Protokollen", Hauges Beretning om sit Liv.

[2]) „Guds Visdom", 2det Oplag Pag. 130.

den Seebergske Kreds. Af Hauges første Skrift fremgaar det, at han allerførst blev forarget over, at Seebergianerne vare „meget hidsige til at dømme", medens han nok saa, at de havde „en alvorlig Hensigt at tjene Gud og udbrede hans Ære." De gik da hver sin Vei udover Høsten 1796, indtil der i Begyndelsen af 1797 blev et aabenbart Brud. For ikke at blive nødt til unødvendige Gjentagelser skal jeg i denne Sammenhæng give en kort Udsigt over de mest fremtrædende Mænd inden det Seebergske Samfund.

1. Kristen Syvertsen Gleng henfaldt Gang efter Gang til sin gamle Synd Drukkenskab. Imellem var der en liden Standsning, og da holdt han Opbyggelser, ligesom han i Førstningen var den Ledende i sin Kreds. Han endte sine Dage i 1830 derved, at han i beruset Tilstand faldt og slog sig til Døde [1]).

2. Johannes Engstrøm, Skræddersvend, bosat i Tune, ernærede sig dels ved sit Haandværk, dels ved Bogbinderi, da han var en daarlig Skrædder. Han synes at have været en uskyldig Mand, uden at noget egentlig Ufordelagtigt vides om ham. Han oversatte i 1805 Bogen om „Ind- og Udvortes Kjendetegn paa en Kristen" af den svenske Prest Lagerløv.

3. Klaus Tolvsen Lundeplads var den mest begavede og den i moralsk Henseende mest hæderlige af Seebergs Tilhængere. Han har efterladt sig i Manuskript flere Sange, Breve og gudelige Smaastykker, dels originale, dels Oversættelser fra Tydsk [2]). Han døde i 1821.

Naar man læser Seebergs Skrifter og Breve fra hans Tilhængere [3]), saa vil man godt kunne forstaa, at den lige paa Spidsen udviklede Herrnhutisme ikke magtede at undgaa det Skjær, den som saadan styrer lige imod, nemlig lovløst Væsen (Antinomisme); naar Saadant trængte ind blandt selve Førerne, saa er det ikke at undres over, at „Nogle faldt først" til det Seebergske Væsen „og siden i Synden" [4]). Det var dette, som

---

[1]) Mundtlig Meddelelse af ældre Folk i Tune.

[2]) Heraf er senere trykt: „Seiladsen fra Babel til Kanaans Land" o s v. Kristiania, Grams Forlag 1858, samt 3 Sange i „Samling af aandelige Sange af forskjellige Forfattere," Fredrikshald 1841.

[3]) Af saadanne har Forfatteren en ikke liden Samling.

[4]) „Religiøse Følelser", Pag. 43. Selve Klaus T. Lundeplads erkjender i

mest stødte Hauge bort fra dem, og dette drev ham til nærmere at anstille Betragtninger angaaende deres Læreform. Det Forkjerte ved deres Lære, af hvilken han saa „Frugten" være den, at „de Fleste, som antoge den, forfaldt til Sikkerhed og Laster," fandt han — og det med fuld Ret — at ligge deri, at de i al deres Tale mest gik ud paa „at handle om Kristi Forsoning, Blod, Død og Saar, uden at forklare den levende Troes Virkning, om den aandelige Igjenfødelse, at følge Hans Fodspor og gjøre vel" [1]. At Hauge ikke dømte for strengt om Seebergerne, fremgaar deraf, at han endnu i 1816 ytter om Kristen Glenq, at „hans Forsæt er til det Bedste" [2].

Medens nu Modstanderne fandt, at „Hauges Lærdom var for lidet evangelisk, men haard og lovmæssig" [3]), saa foreholdt han dem „vor Troes anden Artikel, at saa sandt som vi vil have Del i Jesu Forsoning, saa sandt maa vi omvende os; thi han har gjenløst os, for at vi skulle tjene ham retfærdig, uskyldig og salig, — at det var den hellige Skrifts sammenhængende Sandhed; saa bør vi dyrke Ham i Aandens nye Væsen af den nye Fødsel, og naar vi omvende os og bekomme Guds Kjærlighed i Hjertet, da skal vi elske vor Næste, bekjende hans Navn for dem, lære Overtrædere Guds Vei, saa Syndere kunde omvende sig" [4]). Da imidlertid Seebergerne „kom frem med flere og flere Vrangheder," da blev Bruddet fuldstændigt (1797); selvfølgelig voldte dette, at Verden ligesom aandede friere, medens den alvorligere Del af Folket ikke vidste, hvem de skulde holde sig til. „De Vantro, der gjorde ingen Forskjel, sagde, (at) Satanas var uens med sig selv" [5]), medens der blev „en stor Forvirrelse blandt Folket; man vidste ei, hvilken Lærdom var det rette. Men det blev derved: ethvert Parti holdt sig til den Lærdom, de fandt bedst Smag i, og den mindste Del blev ved vort Parti," siger en af Seebergs Tilhængere [6]). — Efter som

---

sin „Efterretning", at ligesom „Opvækkelsen syntes i Begyndelsen mest at besjæle Ungdommen, saa tog ogsaa Ungdommens Lyster snart Overhaand."

[1]) Hauges „Reiser", Pag. 89—90.

[2]) l. c.

[3]) Klaus T. Lundeplads's „Efterretning".

[4]) „Religiøse Følelser", Pag. 43 og 44.

[5]) „Religiøse Følelser", Pag. 43.

[6]) Klaus T. Lundeplads's „Efterretning".

nu Modsætningen mellem de to religiøse Retninger havde udviklet sig, var Spændingen mellem begge bleven stor. Medens Seebergerne ansaa dem, der sluttede sig til Hauge, for en „egenretfærdig Slægt, som udbreder sig allevegne med fordærvelige Grunde," og mente om Hauge selv, at han „havde lemlæstet Herrens hellige Sandheder og næsten kappet baade Hænder og Fødder af Bibelen, saa den ikke duer mere til Salighedsnytelse efter hans Udtolkning" [1]), saa havde han paa sin Side stor Bekymring for, at de ved ham Opvakte skulde drages ind i Modstandernes Kreds, da disse gik efter dem, han „havde vakt", for at give dem „en falsk Trøst" [2]). Sikkert er det, at Seebergerne ved enhver Leilighed var ude for at drage Folk til „sit Parti", og at dette undertiden lykkedes dem; ja en af dem, der i den senere Tid endog bar den hele Retning, en af deres senere Høvdinger, havde de trukket til sig fra den Haugeske Kreds, nemlig den i 1857 afdøde Hans Rasmussen Førisdal i Rakkestad. Ved Hauges Fremtræden var denne omkring 18 Aar gammel, havde levet et stille og sædeligt Liv, var hendraget til boglige Sysler og blev af Presten fremholdt som et Mønster for de øvrige Børn. En Begivenhed i 1796 fik nu en afgjørende Indflydelse paa hans Liv. Der kom nemlig en gammel hæderlig Mand fra Bygden til hans Hjem; denne fortalte i en meget bevæget Sindsstemning, at han havde hørt ved Kirken Folk fortælle om, at en Bondegut fra Tune gik omkring fra Gaard til Gaard og prædikede som en Prest. Det var derfor sikkert, at Verden snart vilde forgaa. Da var det, som et Lyn slog ned i Guttens Hjerte: „Hvorledes skal det gaa mig, naar Verdens Ende kommer?" Medens saadanne Alvorstanker gjærede i ham, traf han Hauge, med hvem han var sammen en Dag, paa hvilken Lægmanden fra Tune holdt Forsamlinger paa 3 til 4 Steder, saa der ikke var stor Tid til Samtaler. Han havde dog faaet noget Lys i sin Saligheds Sag. Hauge traf han ikke mere, hvorimod Kristen Gleng trak ham ind mellem sine Venner. Nogen videre Indflydelse fik han dog ikke før efter 1814, da han begyndte at holde Opbyggelser. Hans Førisdal var en Mand af megen Begavelse; ved hans Fremtræden kom der —

[1]) Yttring i et af Seebergianernes Breve (utrykt).
[2]) „Religiøse Følelser", Pag. 43.

som det synes — mere gudeligt Alvor mellem de faa Seebergs Venner, der foruden i Tune og Varteig fandtes hist og her i Smaalenene. Hans Læreform nærmede sig ogsaa adskillig til Hauges, saa hans Stilling blev af formidlende Art. Det hændte endog, at han holdt Opbyggelser sammen med Haugeske Lægprædikanter, f. Ex. Jon Sørbrøden [1]).

Uagtet det vel maa medgives, at der blandt Seebergianerne var enkelte alvorlige Kristne, der i deres Liv bare Omvendelsens værdige Frugter, saa staar det ikke desto mindre fast, at Hauges skarpe Dom over Retningen i Almindelighed fuldt ud var begrundet, og at Bruddet var berettiget. Men dette Modsætningsforhold, som Hauge, tvungen af Sandheden, maatte indtage ligeoverfor den udartede Herrnhutisme i sin Fødebygd, øvede en gjennemgribende Indflydelse paa hans Fremstilling af den kristelige Sandhed baade mundtlig og skriftlig. Idet han paa saa nært Hold havde seet de sørgelige Følger af at tage Kristi Blod forfængelig, var han som paa sit Liv bange for, at Nogen skulde bygge paa Frelseren og stole paa Naaden uden Omvendelse, levende Tro og den deraf følgende Helliggjørelse. — Det er ogsaa let at forstaa, hvilken Personlighedens Modning der maatte ligge i, at han saaledes fra først af blev af Forholdenes Magt dreven til at anvende Kritik ogsaa der, hvor kristelig Sands viste sig, at han strax blev bragt i en Stilling, der tvang ham til at staa selvstændig og ikke tage Hensyn til noget Andet, end til Sandheden [2]).

---

1) Efter velvillig Oplysning af Gaardbruger Lindemark i Varteig, hvis Kjendskab til Fortidens religiøse Bevægelser og hvis indholdsrige Samling af Brevskaber fra hin Tid ovenstaaende Fremstilling skylder mangt et Træk.

2) Af hvad der i dette Kap. er udviklet, sammenholdt med hvad der er anført i Kap. 1 om Hauges Forhold til Seeberg, vil det indsees, at det er uhistorisk, naar det er bleven paastaaet, at „Hauge i sin første Opvækkelsestid stod i Forbindelse med „Brødrene" (ɔ: Brødremenighedens Venner), men skilte sig senere fra dem;" se „Norsk Kirketidende for 1856, Pag. 346, Redaktionens Marginalnote. Det Sande har Pastor Møhne (l. c.) seet, nemlig at „den store aandelige Vækkelse, som gav Vantroens Herredømme her i Landet det første Stød, og hvis Redskab var H. N. Hauge, . . stod ikke i nogen Forbindelse med Brødremenighedens Virksomhed, men var aldeles uafhængig af den." Det historiske Forhold er — som man har seet — det, at Hauge og Seebergerne først stod selvstændige ligeoverfor hinanden, og at om kort Tid den indre Modsætning brød frem i et aabenbart Brudd.

Fjerde Kapitel.

auges 1ste Skrift og 1ste Reise til Kristiania. Oversigt over Bogen „Om erdens Daarlighed". Hans Skrift „Om Guds Visdom". Optræder som Opbyggelsestaler. Opbyggelsen paa Graalum. Hans 2den Reise til Kristiania.

Idet Hauges Liv saaledes fremdrog sig under forskjellige ıdre Omvexlinger, begyndte han at optegne sin „Løbebane", eller t aandelige Levnetsløb. Hans Hensigt hermed var en dobbelt. ørst og fremst vilde han ved at fortælle, hvorledes Gud havde ırt ham, „gjendrive de usande Rygter, som opdigtedes om ım" [1]), og især da dette, at han var en af Seebergs Tilhæn- :re [2]). Da nemlig Hauge ikke var tjent med, at allehaande ygter skulde gaa i Forveien for ham, saa gjaldt det følgelig : faa sit aandelige Standpunkt klaret for den store Kreds, over ɔilken hans Virksomhed skulde udstrække sig, — at gjendrive ygterne ved en historisk Fremstilling af sin aandelige Udvik- ngsgang, saa nøgtern som muligt, hvorfor han ogsaa lagde ovedvægten paa „det Udvortes, som var vederfaret ham [1]), og ere fremholdt Guds Førelser med sig, end sine egne Følelser ɜ Stemninger. Ved Siden heraf vilde han tillige, idet han emtraadte som Omvendelsens Prædikant i en Tid, da saa over- cdentlig Faa af egen Erfaring vidste, hvad Omvendelse og Liv Gud var, give en selvoplevet Fremstilling af, hvad det vil sige t omvende sig og blive en levende Kristen. Derfor begynder han n „Løbebane" saaledes: „Da jeg . . ved Guds langmodige Godhed er opholdt i Verden indtil nu, saa vil jeg da heri op- egne det Mærkværdigste af Godt og Ondt, som mig er forekommet il denne Tid, og det i den Hensigt, at Andre derved med mig an betragte, hvad vore Gjerninger burde være, og hvad de ɛrimod ere" [3]). Vi i Nutiden, der har en saa stor Sum af andelige Erfaringer, vi, der, hvor vi vende os, kan finde en Mand ned aandelig Erfaring, som forstaar at fremhjælpe den famlende

---

[1]) „Religiøse Følelser" Pag. 41. Se ogsaa „Anmærkninger over de af mig udgivne Skrifter," af H. N. Hange, Kristiania 1816, 1ste Side.

[2]) „Forhørs-Protokollen", Hauges Beretning om sit Liv.

[3]) „Verdens Daarlighed", Pag. 35. (I dette Kap. citerer jeg dette Skrift saaledes som det foreligger i 3die Oplag, da heri er rettet adskillige sprog- lige Feil, der forekommer i 1ste Oplag).

Sjel til Fred, vi have vanskeligt for at fatte, hvad Hauges „Løbebane" blev for de Mange i Samtiden, der sade borte i Afkrogene og grundede over, hvad de skulde gjøre for at blive salige, og der var ikke i mange Miles Afstand et eneste Menneske, der kunde yde nogen aandelig Hjælp. Forældrene frygtede for Vanvid, Presten talede om Sværmeri og raadede til — Aareladning, Slægtningerne arbeidede paa at faa Alvorstankerne til at bortdunste ved at trække Vedkommende ind i Adspredelser og Fornøielser [1]). Men saa — ved en eller anden Reisende fra Østlandet, ved en af „Lærerne fra Smaalenene", eller ved en forbifarende Vandrer, der kaldte sig Hans Nielsen Hauge, fik de fat paa Skildringen af denne Mands aandelige Levnetsløb; og der vare Mange, der gjennem den bleve viste „den rette Vei til Livet" [2]).

Hauges „Løbebane" udkom ikke særskilt, men blev føiet som Tillæg til et andet Skrift, han udarbeidede umiddelbart efter [3]). Den Modstand, Hauge i sin første Fremtræden mødte fra flere Hold, og de mange Vanskeligheder, der frembød sig, bragte ham nemlig paa den Tanke, at han muligens kunde virke heldigere og til større Velsignelse i videre Kredse ved at fremtræde som Forfatter. „Dette (nemlig at udbrede Herrens Navn) er min høieste Lyst; men naar jeg vil gjøre det, sætter sig imod mig baade Læg og Lærd, fordi jeg ikke er i den Stand. Men jeg kan dog ikke grave mit Pund i Jorden, efterdi jeg fornemmer, at det (da) bliver taget fra mig; jeg har derfor faaet i Sinde at forfatte dette Skrift, for om muligt at faa overbevist (Menneskene) om Kristendommens Tilstand," siger han i Fortalen. Allerede den 5te Juni 1796 var han færdig med sit Skrift, der i flere Henseender er at anse som et Program for hans senere Virksomhed. At fremkalde „den store Strid mellem Mikael og Dragen," at arbeide paa, „at den sande Kristendom skal faa Overhaand," det er Indskriften paa det Banner, han løfter i

---

[1]) Se Levnetsbeskrivelserne i 3die Del af „Religiøse Følelser", samt Fallesens „Theol. Maanedsskrift" V, 108.

[2]) „Religiøse Følelser", Pag. 73.

[3]) At „Løbebanen" er skrevet først, fremgaar af „Verdens Daarlighed" Pag 38, „Religiøse Følelser" Pag. 41 og „Anmærkninger" osv. 1ste Side.

Beiret, og som han vil kjæmpe under, selv om Striden skal bringe ham en „Martyr-Krone" [1]).

Det var dog først efter megen indre Kamp, at Hauge endelig bestemte sig til at lade sit Skrift trykke. Der forekom nemlig deri „nidkjære Udtryk mod Endel, som jeg kjendte vare kloge, men ikke kristelige i Levnet" [2]), eller med andre Ord, han havde blandt Andet angrebet Samtidens rationalistiske Lærerstand og det tildels temmelig skarpt. Hans Broder Lensmanden, der renskrev Manuskriptet til Trykken, forestillede ham, at hans Angreb paa „de Lærde" vilde opvække Forfølgelser mod ham selv. Hauge erklærede sig imidlertid beredt til at lide, hvad der maatte forestaa; men Broderen foreholdt ham, at det dog ikke kunde „gavne Nogen", at han blev fængslet; tvertimod vilde dette kun hindre ham i hans Virken. Han strøg da nogle af de skarpeste Udtryk, men geraadede herover i en forfærdelig Angest, saa Sveden fløð af ham [3]). Paa den ene Side var det Spørgsmaal for ham, om han skulde tilbageholde „Jesu egne Ord, der straffede Presterne" og bære frem den halve Sandhed der, hvor han havde faaet Opgaven at lade den fulde Sandhed faa frit Løb; paa den anden Side stod det som en saare betænkelig Sag for ham „den ringe Bondesøn" at udæske saa mange mægtige Fiender og kaste Stridshandsken ud til Modstandere, der vare stærke ved deres Lærdom og indflydelsesrige ved deres Stilling. I næsten 3 Uger grublede han over denne Sag, og her som overalt, hvor han var i Tvivl, fandt han Svar paa sine Spørgsmaal gjennem Bønnen og Guds Ord. Frelseren selv havde jo ogsaa uden Persons Anseelse talt strænge Ord til dem, „der gave sig ud for Folkets Ledere, men forhindrede og forvendte Guds Vei." Saa efterfulgte han jo blot Herrens eget Exempel, naar han med Frimodighed talte Sandhedens Sprog. Han gjenennemsaa da endnu en Gang sit Manuskript, og hvad han deri havde strøget, og da han ved alvorlig Prøvelse fandt, at Alt var af Sandheden, saa lod han det Hele være uforandret og begav sig

---

[1]) „Verdens Daarlighed", Pag. 34.
[2]) „Religiøse Følelser", Pag. 42.
[3]) „Beskrivelse over det aandelige Livets Løb og Strid."

tilfods paa Veien til Kristiania omkring Sankt-Hans Tid 1796 for at faa sit Skrift i Trykken [1]).

Da Hauge var kommen et Par Mile fra Hjemmet, opdagede han, at Manuskriptet var borte. Idet han tænkte, det ikke var Guds Villie, at det skulde trykkes, bøiede han rolig og tilfreds af fra Hovedveien ind paa en Bygdevei, rimeligvis for at besøge en Bekjendt; thi Byturen var selvfølgelig opgivet. Da han saa havde gaaet omtrent en Fjerdings Vei og naaet sit Bestemmelsessted, kommer der nogle Timer senere en fremmed Reisende, hvem vel Forretninger førte til samme Sted, og denne fortæller Manden i Huset, at han paa Veien havde fundet — „nogle Papirer". Ved at betragte disse „Papirer" finder Hauge, at det ganske rigtig var hans tabte Manuskript, et Fingerpeg fra Gud, der i høi Grad opmuntrede ham; det var jo, som Herren bestemt vilde have det frem, som om det særlig var Gjenstand for hans Forsyn. Nu vandrer han da videre, idet han gjorde Gud det Løfte, at han vilde „gjøre Alt for at faa dette Skrift i Trykken." Han gaar da fremad, og idet han gaar, bliver han uvilkaarligt drevet til at bede Gud om, at hans Reise maatte blive Ham til Ære, og at Han vilde bevare ham i alle Farer og Trængsler, der maatte møde ham. Medens han saaledes udøste sit Hjerte for sin Gud i lydelig Bøn, var en Vandrer kommet i Nærheden og havde standset for at lytte til. Da Hauge, færdig med sin Bøn, stod op, traadte Vandreren frem og spurgte ham, om han var — syg. Hauge svarede ham, at hans Legeme var friskt, medens hans Sjel vistnok ikke havde den Styrke og Sundhed, som ønskeligt kunde være. Den Fremmede bliver ved dette Svar endnu mere bestyrket i sin Opfatning, at Hauge var fra Forstanden; han havde aldrig hørt nogen bede eller tale Aandens Sprog. Hauge forsøgte strax at indlade sig i gudelig Samtale med ham og at formane ham til Omvendelse; den Fremmede ansaa al saadan Tale som Yttringer af Galskab, paa alle Hauges Ord havde han kun dette ene Svar: Du er fra din Forstand, du burde ikke gaa alene. Da Hauge nu indsaa, at der ad denne Vei Intet kunde udrettes, greb han Sagen an paa en anden Maade, der vidner om hans modne psykologiske Blik og aandelige Visdom allerede paa dette Punkt

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 42. Hauges „Reiser", Pag. 5.

af hans Liv. Han holdt ganske op med at tale om aandelige Ting og begyndte at tale med Manden om verdslige Ting „saa fornuftig som mulig," og vi vide Hauge havde Forudsætninger nok til at kunne tale „fornuftig" om timelige Ting. Det hjalp; Manden begyndte at blive opmærksom og efterhaanden at faa andre Tanker om den underlige Naring, han havde stødt paa; og da saaledes Tilliden var vundet, dreiede Hauge uformærket Samtalen atter ind paa aandelige Ting. Den Fremmede „blev rørt af Guds Aand" og „fattede Tro" til, hvad der blev ham agt; han bliver ikke træt af at høre, hvorfor han endog gaar n hel Mil længere, end did han skulde hen, for at faa være ammen med sin aandelige Læremester; thi hans Hjerte var rændende. Denne Mand, der før havde været „et grovt laste-uldt Menneske," havde fra denne Stund af „et forandret Sind, aa at de, som kjendte ham, forundrede sig derpaa" [1]).

Da Hauge kom Kristiania paa en Fjerding nær, saa han unde se Byens Huse og Taarne, overfaldt der ham en over-vældende Angest, idet den Tanke faldt ham ind, at naar Bog-rykkeren fik se hans Manuskript, saa vilde han melde ham for Biskopen, og denne vilde da lade ham arrestere. Hauge forsøgte at opmande sig mod en saadan Frygt, idet han holdt frem for ig selv, hvad han jo havde lovet Gud, da han gjenfandt sit Manuskript; saa maatte da ogsaa han raade for Følgerne. En ny Tanke opkommer: „Naar du farer i Stilhed og skjult, da kan du udrette Noget; men nu tjener dette (at du fremtræder offentlig paa saadan Maade) til ingen Nytte, og du faar aldrig tale med Nogen." Saadan Tanke beseirede han dog, idet han følte at ville tabe Guds Naade, hvis han trak sig tilbage og „ei var sit Kald tro." En ny Røst lader sig høre i hans Indre: „Hvad har du med at skrive, straffe Andre og lære?" Herpaa svarer han sig selv i Fristelsen: „Guds Ord befaler det." Saa langt ifra, at Anfægtningens Storm hermed skulde være endt, hæver den sig meget mere med en Orkans Vildhed: Der er intet Himmerig eller Helvede til, Menneskene har ingen udødelig Sjel, det er alt Løgn, hvad Guds Ord lærer, med saadanne Anfægtningens Tanker blev han uafbrudt bestormet, og gjennem Alt var det, som om han hørte bag sig en Røst, der raabte: „Vend om, vend

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 44—46.

om og gak hjem!" Saa var der da „Strid" og „bitter Angest" i Hauges Sjel; i sin Tro havde han „ingen Magt", og Guds Ords Grund var gjort vaklende under hans Fødder. Han indsaa dog, at det Hele kun var en „Fristelse af den onde Aand," hvorfor han ogsaa raabte i sin Nød til Gud, hans „eneste Hjælper", om Bistand. Saaledes, stridende en heftig indre Strid under Tvivl og Anfægtninger og omtaaget af indre Mørke, i hvilket kun den sidste Gnist i Troens rygende Tande sendte en svag Straale af Lys, saaledes kom Hauge første Gang til Kristiania. Bævende spurgte han sig for paa Gaden efter „Bogtrykkeriet"; han bliver vist hen til Jens Ørbek Bergs Officin, hvorhen han da strax begiver sig [1]).

Atter en Bonde i Trykkeriet! Han indbilder sig rimeligvis at kunne faa trykt en 8—10 Viser for nogle Skilling. Saadanne Tanker løb gjennem Bogtrykker Bergs Hoved, da Hauge frygtsom henvendte sig til ham med Spørgsmaal om han „kunde faa trykt Noget," hvorfor han ogsaa strax svarede rentud Nei. Medtagen af Anfægtninger og indre Strid, nedslagen og fuld af Frygt, formaaede Hauge ikke at tale mere; Bogtrykkeren gik, og han bliver tilbage mellem Svendene, hvilke han viser sit Manuskript. Da disse se, at det er af gudeligt Indhold, erklære de strax, at det ikke nyttede at lade Saadant trykke, da der ingen Efterspørgsel var efter gudelige Skrifter overhovedet. Hvis han derimod vilde bekoste i Trykken „Viser og lystige Historier," da vilde han gjøre Regning paa god Afsætning. Ved dette Træk af Samtiden bliver Hauge vakt til Nidkjærhed, og idet han nu begynder at yttre sig om den „Gudsfrygt, som har Forjættelse baade for dette Liv, som nu er, og for det tilkommende," og om de Menneskers Daarskab, der spilde baade Legem og Sjel i Syndens Tjeneste, saa taler han sig varm, og han „blev og da den indvortes Fiende kvit," den tunge Anfægtelse var endt: „da

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 46—47, sammenholdt med „Beskrivelse over det aandelige Livets Løb og Strid." — Bergs Bogtrykkeri, det eneste dengang i Kristiania, var i den endnu indtil vor Tid saakaldte Mad. Bergs Gaard i Raadhusgaden, ligeoverfor det gamle Universitetsbibliothek og ved Siden af Hotel d'Angleterre; Gaarden er nu ganske ombygget. (Velvillig Oplysning af Hr. Universitets-Bibliothekar L. Daa).

lte jeg, min Forløser bad for mig, at min Tro ikke skulde
:ade, og at Satanas ikke skulde sigte mig som Hvede" [1]).

Næste Dags Morgen gaar Hauge atter til Bogtrykkeriet og
ar da Anmodning om at komme tilbage om Aftenen, da det
ı ikke var beleiligt for Vedkommende at tale med ham. Kom-
en tilbage paa den bestemte Tid træffer han heller ikke da
ogtrykkeren selv, men en af Svendene. Denne viser han de
teder i sit Manuskript, der indeholdt de ovenfor omtalte An-
eb paa de vantro „Lærere", og spurgte ham, om han antog,
ıns Udtryk vilde vække Forfølgelser mod ham. Bogtrykkersvenden
rmente, at da Hauge ikke havde angrebet nogen Enkelt med
avns Nævnelse, saa kunde Ingen reise Angreb mod ham uden
ed det samme at erklære sig skyldig i de Laster, han havde
vset. Ved dette fornuftige Ræsonnement blev nu Hauge ikke
yet bestyrket. Følgende Dag fik han da endelig Bogtrykker
erg i Tale. Denne lovede ham at trykke hans Bog, dersom
ın kunde — betale. Hauge giver ham da 13 Rdl., han just
ıvde paa sig, i Forskud, og Trykningen af Bogen blev strax
ıabegyndt. Saalangt var han da altsaa kommet! Idet han
en senere Tid kaster Tilbageblikket paa disse Hændelser, yttrer
ın sig herom saaledes: „Besynderligt var det med alle de
ristelser og Hindringer, der mødte dette Skrift, før det kom i
rykken. Jeg tænker, at da det blev mange Sjele til Opbyg-
lse, især min „Løbebane", saa stræbte Fienden det mest imod" [2]).
eri maa ogsaa hver den samstemme, der formaar at se Sam-
enhængen mellem denne Hauges første offentlige Optræden og
ıns senere Virken.

Dette første Skrift af Hauge, hvis Trykning saaledes blev
ıabegyndt, udkom da paa Forfatterens Forlag senere ud paa
aret 1796 under følgende Titel:

Betragtning over Verdens Daarlighed, forfattet i 5
apitler og sammenskrevet i Korthed af en lidet forsøgt og
indre skriftlærd Dreng Hans Nilsen Hauge paa Rolfsøen i
une Sogn. Kristiania 1796. Trykt hos Jens Ørbek Berg [3]).

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 51. „Det aandelige Livets Løb og Strid".

[2]) Sammesteds, Pag. 49.

[3]) 2det Opl. Bergen 1798. 3die Oplag Kjøbenhavn 1799. 4de Oplag ibid. 1800. 5te Oplag ibid. 1801. 6te Oplag Kristianssand 1804. Omtalt løselig i „Lærde Efterretninger" for 1797, Pag. 488.

Da det maa antages at være af Interesse at se, hvorledes Hauge var aandelig rustet, da han fremtraadte for Offentligheden, skal her leveres et sammenhængende Uddrag af dette hans første Skrift.

Bogens Titel er ironisk. „Jeg kalder det (ɔ: dette Skrift) Verdens Daarlighed, fordi jeg er vis paa, at den (ɔ: Bogen) vil blive det for Verdens vise Mennesker, der er saa mange af nu. Jeg beder Læseren betragte, om det er Daarlighed for Gud." Det er Forfatterens Maal at skildre, hvad den levende Kristendom er, og hvordan Verden forholder sig til denne. „Verdens Daarlighed" betyder altsaa et Skrift, der indeholder, hvad der i Verdens Øine ansees for Daarlighed, det er den sande Kristendom. — Bogen er delt i 5 Kapitler.

1ste Kapitel. „Om vor allernaadigste Konges gode Forsyn i at regjere Landet."

For ret at kunne tale med Myndighed begynder han sin Bog med at holde frem for sin vanartede Samtid de gudfrygtige Kongers gode Forordninger og især da Kristian den Sjettes. „Af den gode Guds Forsyn have vi her i vore Lande . . havt en god Regjering." Den har „ordineret Guds Ords Lærere, som efter den hellige Skrift, Bibelen, skal forklare Guds Villie til Enhvers Saligheds Beforbring, uden Hykleri eller Vildfarelse." „Den gode Konge Kristian den Sjette" har især „havt den største Omsorg for Guds Villies Fremme. Efter det tredie Bud forbyder han Dans, Spil, Komedie, Fraadseri, Drukkenskab, Banden og Sværmeri samt Guds Bespottelser og store Gjestebuder med andre Vellystigheder og Kjødets Lyster." Derimod „befaler" han „at søge Guds Hus. Han paalægger Officererne og anden Øvrighed, at de skal straffe sine Underhavende for Banden og Guds Fortørnelse og tilholde dem at gaa i Kirken; og de, som gjøre derimod, skal straffes, hver efter sin Forbrydelse, hvormed Presterne og de skal have Opsigt." . . „Her erfares aarlig, at den ene gode Forordning bliver udgiven efter den anden, saavel til aandeligt som timeligt Vel." Hvad det Sidste angaar, saa har Regjeringen forbudt „at søge for stor Stads fra fremmede Lande," ligesom den „udlover Præmier for Flittighed i Landet" [1]). — Hvorledes Samtiden nu forholder

[1]) Verdens Daarlighed", Pag. 7—8. Kfr. Forordningen af 12te Marts

sig til „de af Guds gode Regjering udgivne Befalinger," viser han i følgende

2det Kapitel. „Om de kongelige Befalingers mislige Holdelse."

Kongen „har ordineret Lærere; af dem kjender jeg nogle, andre hører jeg om. Det er et almindeligt Ordsprog, at Gjerrighed er hos alle Mennesker, men hos Presten har den Overhaand." „Man kan erfare dette paa deres Ord og Gjerninger. De have i deres Prædikener meget at handle og bede om det Timelige, og hvorledes man deri skal blive lykkelig, og saa at forestille (Folk), at man kan sove sig ind i Himmerig; de kan aldrig faa saa meget af det Timelige, at de jo søge efter mere." Men „skal de undertiden tale Guds Ord, saa maa de have god Betaling derfor, da kan det blive vel, ellers ikke. Endel vil og have Ære og Reverentser af sine Tilhørere, og desuden foregaa (de) dem med det Exempel, at, naar de kommer fra Kirken, gaa de i Spil og Vellystigheder." — „Endel raaber paa Satan; ja han viser dem og Veien. — Andre har sine Bestræbelser med at lære; men (der er) dog deriblandt Hykleri." — „Ser jeg nu til Tilhørerne, saa vil jeg ikke tale om den frie Villies Misbrug i grove Laster, men handle om de fine, saa følge de grove med." — „Man har (da) al Omsorg for at samle sig Liggendefæ og opbygge herlige Huse, samle sig godt Forraad derudi;" men „dersom der kommer Fattige til dem, saa have de Lidet! Men til Dans, Spil, Komedier, prægtig Klædedragt, Fraadseri og Drukkenskab have de nok at forlyste sig med." „Officererne", der skulde holde deres Underordnede i kristelig Tugt, „lærer" dem tvertimod — ved deres Exempler — „at bande og øve Guds Bespottelser." „Og alt dette, som er imod Guds og Kongens Lov, bliver ikke straffet" [1]). Saaledes

---

1735, 14de December 1736 og 20de Januar 1783. Med Hensyn til „Præmier for Flittighed i Landet," saa sigtes vel til de aarlige Præmier, der udsattes af „Det Kongelige Danske Landhusholdnings-Selskab" i Kjøbenhavn.

[1]) „Verdens Daarlighed", Pag. 8—6. Med Hensyn til Beskyldningen mod Presterne, at de ikke vilde tale Guds Ord uden for „god Betaling", da har han selv oplyst, at han sigtede til det Uvæsen, der dengang blev dreven med Ligprædikener; se „Forhørsprotokollen", ad. qv. 55.

er altsaa Stillingen: Kirkens Lærerstand nedsunket i Verdslighed, det Timelige afhandles endog fra Prædikestolene — Følgerne af Presternes Studier af „de økonomiske og fysikalske Videnskaber" — og Menighederne fremmede for Livet i Gud.

I 3die Kapitel. „Om dets (ↄ: denne Tilstands) Følger" viser han, hvorledes Herrens Straffedomme forestaar paa Grund af det store Frafald fra ham. „Naar Gud ser, (at) Ondskaben bliver saa stor, at der er faa eller ingen gode Dyder eller Lyst til Gud og hans Villie, da kan han ikke længer taale det, men maa slaa til med Ildebrand, Hunger, Pest og Krig." Straffedommen har allerede begyndt at hjemsøge Frankrig, hvor der „har været meget Nyt opfundet." „Ildebrand og Dyrtid har tildels hjemsøgt Fædrenelandet. Og „alt dette er Guds Slag, som han vil lede dem til Omvendelse ved," skjønt Faa har ladet sig bøie, medens de Fleste „horer med den store Hore," hvorfor ogsaa Herrens Vrede snart vil optændes [1]). Det er med et profetisk Syn, at Hauge kaster Blikket ud over Samtid og Fremtid. At han saa klart, viser Historiens følgende Begivenheder tydelig nok. De voldsomme Rystninger i Europa ved den franske Revolution og de Napoleonske Krige, Danmarks Fornedrelse, Hungersaaret 1812 o. s. v., o s. v., hvad Andet skal vel alt Saadant kaldes, end „den langmodige Retfærdigheds Slag," naar det opfattes i det profetiske Ords Lys.

Disse tre første Kapitler danner paa en Maade Indledningen. Opmærksomheden er vakt, Hentydningen til Straffedommene har bragt Alvor ind; nu er det Tid til at gaa løs paa den Enkelte, at fratage ham alle falske Støtter og frarive ham ethvert falskt Haab. Dette gjør han i

4de Kapitel. „Om Kristendommens Lærdom og Agtpaagivenhed."

Her have vi en alvorlig Opvækkelsestale. At den døde Tro ikke gjør nogen salig, at Troen maa være levende, og at den levende Tro maa være virksom i gode Gjerninger, det er i Korthed Indholdet: „som Træet kjendes paa Frugten, saa kjendes Troen paa Gjerningen." Der tales i disse „oplyste Tider"

---

[1]) „Verdens Daarlighed", Pag. 9—10.

ofte om, at „Alle skal have god Løn; men Arbeidet tales ikke om.“ Hvad nu Arbeidet angaar, da maa det erindres, at „Ens eget Arbeide duer ikke til Salighedsbefordring.“ Der maa altsaa til et ved Aanden skabt nyt Liv; men „for Faa handle om den Helligaands forarbeidende Naade,“ og „Dragelser“ til Sønnen. Derfor er der ogsaa saa stor aandelig Død; de „hykkelske, falske Lærere lukke Himmeriges Dør til,“ idet de ikke forkynde Sandheden og leve i den. Altsaa, „det vil ikke hjælpe at stole paa Troen og ikke adlyde Guds Befalinger; dette skulde Enhver lade høre for sine Øren daglig, da skulde de ikke prise saa sikkert enten sig eller Andre salige.“ Dersom man nu ser sig om og undersøger, hvordan det staar til med dette „at adlyde Guds Befalinger,“ da staar det — som ovenfor vist — jammerligt til. Men, medens man saaledes blindt hen lever i alskens Synder og Laster, saa „indbilder“ Mange sig, „at de have Troen,“ uden at ihukomme, at „hver den, som gjør Synd, er af Djævelen.“ I denne døde Tilstand vil man have Fred; der kræves, at man „skal tage alle Ting op i den bedste Mening og skjule Synden,“ skjønt Esaias raaber „Ve over dem, som sige det Onde godt at være.“ Derfor er det fornødent, at det bliver indskjærpet, hvad Kristus siger: „Den, som hører mine Ord og ikke gjør derefter, han er lig den Mand, som byggede sit Hus paa Sand;“ man maa erindre, hvordan det gik de fem „daarlige Jomfruer, der ikke havde Olie i deres Lamper.“ Istedetfor nu at vende om til Herren, søger man falsk Trøst. Dels staler man paa, at man „har annammet det hellige Legeme og Blod i Sakramentet, gaaet i Kirken og læst hjemme;“ dels dysser man sig i Søvn ved at „stole paa Røveren, den forlorne Søn og den Kvinde, som var greben i Hor; dem vil de have Naade med,“ uden at lægge Mærke til, at „Røveren . . lærte ved den Helligaands Kraft at angre sine Synder med Smerte; . . da fik han Troen paa Jesum,“ og at Frelseren, idet han undlod at dømme Kvinden, sendte hende bort med det „Tillæg: synd ikke mere!“ Fremdeles er der flere „ondskabsfulde Mennesker,“ som vil „regne sig med Tolderen,“ medens de dømme de sande Kristne for at være Farisæere; men da det ikke „staar nogetsteds, at Tolderen raabte paa Satan eller overtraadte Guds Bud, saa har da ingen Ugudelig paa ham at stole.“ Endelig bygger Nogle sit Haab paa alle Tings

Gjenoprettelse, at „der skal blive een Hjord og een Hyrde," hvilket de tage i den Betydning at „Alle skal blive salige," trods Herrens udtrykkelige Ord; men „Satan har forblindet deres Øine og forhærdet deres Hjerter." „Det er sandt, Gud vilde vist være dem naadig, som omvendte sig; da baade bleve og blive alle de salige; men de, som holde sig stolte, baade bleve og blive udstødte. Thi naar Gud ikke sparede de naturlige Grene, skal han (end) mindre spare Eder. . . Jeg beder Enhver med grædende Taarer, at de ikke lade Satan forblinde og forhærde deres Hjerter og derfor blive forskudte . . . Betragt ikke mine, men Guds Ord, stol ikke paa den døde Tro, . . men erindrer det, Apostelen Peter siger: at den Retfærdige neppe frelses; hvor skal da den Ugudelige blive af? Jeg vidner for Enhver, at Gud vil komme med sit Straffesværd og ødelægge, dersom I ikke omvende Eder af ganske Hjerte . . . Saamange, som dertil give sin alvorlige Villie og derpaa gjøre Vold, det er: af yderste Flid, med alvorligt Forsæt afstaa fra det Onde og anholde hos Gud med Bøn om den Helligaands Hjælp, dem lover Herren at frie fra Fristelsens Stund, som skal komme over Jorderige" [1]).

5te Kapitel. „Om Autors Mening, hvad den sande Kristendom burde være efter den hellige Skrifts Grund."

Her giver da Forfatteren en Fremstilling af Kristendommens Væsen, som han sætter deri at „være Jesu Discipel," „at bære Jesu Kors." Dette „Kristi rette Kors" maa nu ikke forvexles med „Guds Strafferis", hvilket man i „falske Indbildninger" gjør. At bære Jesu Kors og at være hans Discipel betyder at „fornægte alle Ting," at „forsage alle kjødelige og verdslige Begjæringer," at „hade alt det, Han hader," at „efterfølge Ham," at „gjøre Guds Villie," at „sætte sin Længsel og Begjærlighed efter det aandelige, himmelske Liv." Kraften hertil, „Saltet", er at søge i Kristi „Forløsningsværk, Lidelse og Død, der forløser . . fra Synden." — Naar Jesu Disciple „synde af Skrøbelighed," saa føle de „Angst", „ydmyge" sig, „bede Gud om Forladelse" og „love ny Lydighed;" „saa indgyder han sin Kjærlighed (i vore Hjerter) og letter vort Sind, at hans Bud bliver vor Lyst at

[1]) „Verdens Daarlighed", Pag. 11—21.

grunde paa Nat og Dag." Følgelig bliver Korset ikke nogen „ulidelig Byrde", hvilket „Verdens Mennesker, der ville leve i alle kjødelige Lyster, forestille sig;" „Korset er ikke tungt, naar vi faar fat paa det," Guds Bud er „ikke tunge," men "lette for en igjenfødt, sand Kristen," der har „Jesu Kraft" til at holde dem. Den Gjenfødte altsaa baade „bør og kan ved Jesu Kraft" holde Loven; thi Jesus kom jo ikke for at „opløse Loven, men meget mere (for) at stadfæste den." Hvor Kjærligheden ikke findes, der er Troen „død"; i det Tilfælde hjælper det til Intet at fortrøste sig paa sin „Tro paa Gud;" her gjælder det meget mere, hvad strevet staar: „Viger fra mig Alle, som gjøre Uret." — Men Veien til Livet i Gud er denne: „Den grove Synder," som „har sin Sjel kjær," begynder at „frygte for Helvedes Pine." Denne Frygt, der er en Følge af „den Helligaands Overbevisning," gaar nu over til Bedrøvelse, Synden „begynder at smerte ham, saa han bliver sønderknust og aandelig syg." Men, „naar man holder an hos Gud med Bøn om den Helligaands Hjælp til den levende Tro paa Frelseren," saa er der „en herlig Læge (ↄ: Lægedom) i Jesu Saar;" den bodfærdige Synder faar da „Læge" uden Betaling af Guds store Naade og Barmhjertighed. „Denne Læge er saa stor, at ingen Synd er større, naar man kun af ganske Hjerte søger Naade og afslægger det Onde; men den, som vil vedblive at synde paa Guds Naade og bespotter den Helligaand, han faar aldrig . . Naade." — De „mange selvgode Mennesker, der have farisæisk Retfærdighed" og mene, at „deres udvortes skikkelige Levnet" er godt nok, de kunne ikke „finde nogen Jammers Følelse eller Syndesmerte, hvorfor de heller ingen Læge behøver" og „derfor ingenlunde komme i Himmerigets Rige." Til saadanne Egenretfærdige maa der siges: „Toldere og Skjøger," der „finde og erfare, at de ere Gud og hans Bud ulydige, og derfor sørge og søge om Naade," . . „gaa forud for Eder i Guds Rige," og for Resten maa de formanes til at „gaa ind i sit Kammer," i Stilhed „eftertænke ved Loven" deres Levnet og sammenligne det med denne; thi herved „kommer Syndens Erkjendelse." — Dersom nu Mennesket „ved den Helligaands Førelse faar den sande Tro paa Jesum Kristum, da optændes en brændende Kjærlighed til Gud og Næsten;" idet hans Liv fremdrages under „Bøn og Forbedrelse" (ↄ: Forbedring) kan „han sige med Paulus:

Jeg formaar alle Ting i Kristo, som gjør mig stærk." Medens da Mennesket, saalænge det er i sin naturlige Tilstand, er „ondt fra Ungdommen af," „hører Helvede til formedelst sin frie Villies Misbrug og ikke har anden (Frygt) end Trældoms Frygt for Gud," saa frygter det, naar det er „igjenfødt til et aandeligt Liv," ikke for „Straffen, men af Kjærlighed er (det) bange for at gjøre Ham imod;" Mennesket ved sig nu elsket af Gud i hans „Søn Jesus Kristu ," Faderen og Sønnen „komme og gjøre Bolig i Hjertet." Men af saadanne gjenfødte Mennesker er der ikke mange; „der er Faa paa den smale Vei," kun en „liden Hjord." Saaledes har det ogsaa været før; „Luther, Møller, Jersin og Johan Arend . . klagede alle i sin Tid, at der vare saa faa sande Kristne," og siden „have de vist ikke . . formeret sig." Derfor raabte Engelen: „Ve, Ve, Ve over de Mennesker, som bo paa Jorden i disse Tider." — De „faa sande Kristne" have megen Strid; snart maa de kjæmpe mod de „onde Mennesker," som „friste" og som „opmuntre os til at gjøre mod Guds Befaling;" snart maa der gjøres Modstand mod „Kjødets Lyster," af hvilke der ere mange, men værst og farligst er „Hovmodigheden", især „for dem, der ere begavede med store Gaver;" snart er det „den onde Aand," som man maa stride imod. Alle disse Fiender skal man „stride imod og jage efter Fuldkommenhed." — Det bedste Vaaben er „Bøn om den Helligaand." — Den, som da har faaet Noget af „den Helligaands Ild," han maa bede om, at den ei „maa udslukkes;" og han maa lade „Guds saliggjørende Naade" tugte sig „til at forsage det ugudelige Væsen og de verdslige Begjæringer; . . saa smages Glæde i Sjelen ved Troen paa Jesum; da faar han ved Troens Seier overvundet Verden, og smager Noget af den tilkommende Verdens Kræfter, . : og agter Alting for Skarn og Skade for den Herre Kristi Ypperligheds Skyld." — Kapitlet ender med følgende Bøn:

„Du langmodige og meget miskundelige Gud, som har vist os din store Barmhjertighed i din Søn Jesus Kristus og givet os saa lang Tid til Omvendelse. Vi bede dig saa inderlig, at du vil skaane os for den Straf, som du truer med til Liv og Sjel, og give os Tid, saa vil vi af Hjertet omvende og forbedre os. Lad dine Lysestager ikke borttages, men optænd din Helligaands Lys i vort Hjerte, at vi kunne blive fulde af din gode, grundløse

:d; og optænd tillige mange Lys i din sande Menighed.
ver Længsel og Begjærlighed baade efter at høre Andre
Andre. Det hør og bønhør os Gud Fader for din
su Kristi Skyld. Amen." [1])
disse 5 Kap. føier han en kort „Formaning" [2]), i
ian beder Læseren ikke „vredes over denne liden Bog;
det daarlige Korsets Ord behager (det) Gud at gjøre
je, som tro"; for Resten henviser han til „den hellige
og „den lille Katekismus" o. s. v. Nu følger „Løbe-
, hvorom før er talt. Bogen slutter med en „Efter-
enere Udgaver forandret til: „Paamindelse til Læseren").
Oplag har han tilføiet et „Bidrag" af formanende
og en af ham selv (i 1797) forfattet Sang, hvis
rs lyder saa:

„O Jesu, du er min,
og jeg er bleven din
dyre igjenløste Eiendoms Skat;
du mig forløset har
fra Syndens Lod og Straf,
at jeg skal tjene dig
og følge idelig
min Brudgom fin."

e er Indholdet af Hauges første Skrift, dette er ogsaa
, der gaar igjennem hele Hauges Virksomhed. Med

ns Daarlighed", Pag. 21—31.
esteds, 31—35.
esteds, 35—47. — Naar Professor Stenersen i Skriftet „Hans
ı Hauges Liv" o. s. v., Kjøbenhavn 1827, Pag. 20 gjengiver
tanken i Hauges første Bog saaledes: „Han stræbte derfor i dette
at vise, hvor nødvendig en Forandring i Kirken var, da Regje-
s gode Foranstaltninger til Kirkens Bedste kun slet bleve overholdte,
:e havde de skadeligste Følger, fremdeles hvorban denne Forandring
være, og endelig ved i den saakaldte „Løbebane" at give en Udsigt
it Liv at vise, at han af Gud var kaldet til at udføre denne For-
g", saa vil Læseren af hvad der ovenfor er meddelt have Midler
skjelne, hvad der heri er sandt og falskt. Foruden i opbyggeligt
d er „Løbebanen" skrevet til Selvforsvar; se foruden hvad der oven-
ıg. 51 er meddelt, Hauges „Anmærkninger", hvor det hedder: „Naar
ı læste Bibelen samt andre gudfrygtige Mænds Skrifter, saa saa
e havde dels skrevet for at forsvare sig, og dels for at overtyde
om, at deres Tænkemaade var langt anderledes, end de beskyldtes
ıaledes skrev jeg mit Levnetsløb til mit 25de Aar".

[illegible] og Kraft tilbød han dem, hvor Samtiden vaar Grund af den [illegible] Situation netop behøver at høre, nemlig at en sand Omvendelse er en nødvendig Betingelse for Salighed[illegible] [illegible] Forsikring, at denne, ret [illegible] i Troen, maa vise sig i Hjertet og dets Frugter i en sand Helliggjørelse.

Foruden sin Bog om „Herrens [illegible]" lod Hauge ogsaa ved samme Leilighed en mindre liden Skrift befordret i Trykken, nemlig en gammel Dansk Oversættelse af en ubekjendt Tydsk Forfatters „Evangeliske Levnets-Regler", hvortil han tilføiede en af ham selv forfattet „Betænkning om Herrens Bøn Fader vor"*). Ogsaa disse „Levnets-Regler" er af megen Interesse, fordi de vise os, hvorledes Hauge allerede i sin første Fremtræden vilde en Kristens Liv skal være. Derfor skal her ogsaa af denne Skrift meddeles et sammenhængende Uddrag.

1. „Lad aldrig nogen Ting afvende dig fra disse tre Stykker: a) fra Guds Ord; b) fra Troen paa Jesum Kristum; c) fra den sande Gudsfrygt. Lad den hellige Skrift være din Troes og dit Levnets eneste Regel. Læser du andre opbyggelige Skrifter, saa prøv alt det, som findes i dem, efter Guds Ord, og lad dig ved ingen menneskelig Bog afføre fra dette aabenbarede Ord. Tro paa Jesum [illegible] du maatte ret elske og følge ham, da erlanger du din Salighed af Naade ved hans Fortjeneste . . . Stræb altid efter Helliggjørelsen, paa det du stedse maa tage af i det Onde, men tiltage i det Gode."

2. „Til den sande Gudfrygtigheds Øvelse lad altid være dig anbefalet: a) Bønnen, b) Guds Ords Betragtning, c) dig selv eller dine Feils og Svagheders Prøvelse. Bed flittig, . .

*) 1ste Oplag Kristiania 1796. 2det Oplag Bergen 1799. 3die Oplag ibid. 1800. 4de Oplag Kjøbenhavn 1800. 5te Oplag Kristiansand 1808. 6te Oplag Kristiania 1808. 7de Oplag Kristiansand 1816. 8de Oplag ibid. 18[illegible]. 9de Oplag Stavanger 1841. 10de Oplag Vang paa Hedemarken 1847. J andet og følgende Oplag er ogsaa tilføiet 3 af Hauge forfattede Sange. — Disse „Evangeliske Levnets-Regler" har Prof. Stenersen (anførte Skrift, Pag. 161) sammenblandet med „Kristelige Levnets-Regler", som Hauge udgav i Kjøbenhavn 1800.

ıakald Gud om den Helligaaands dyrebare Oplysning, hvilken ud skjænker kun alene de sande Kristne, som ydmygelig bede :m derom og skikke sig i hans Orden; men han giver den ikke : dem, som understaa sig at træde (frem) for Gud foruden ıglig Pønitentse og alvorlig Kamp mod Synden. — Lad dit ierte med alvorlige Tanker, Begjærligheder og Længsel være ıløftet og henrettet til Gud. . . saa skal du uden Lovens Tvang, ıen alt koldsindigt og ustadigt Væsen, med inderlig Hjertets ornøielse lære ret at kjende Gud, din Abba og kjære Fader. . . Lad dig aldrig fravende ved (ↄ: fra) Bønnen eller Læs- ng; men sæt dig daglig en Tid for, hvor du udførligen kan .le med Gud. . . Væn dig ogsaa til midt iblandt dit Kalds rbeide at have dit Hjerte fuldt med hellige Begjærligheder til ud og at vandre i hans sødeste og saligste Nærværelse. Er ı mange Adspredelser underkastet, saa riv dig . . lidt løs af in udvortes Forretning, gaa afsides og tal derom med den ære Gud; gaa saa igjen frisk til dit Arbeide. Glem aldrig 'orbønnen for alle Mennesker, Venner og Fiender, for den hele riftenhed. . . . Om Morgenen tidlig tag et evangelisk Kraft- g Magt-Sprog af Guds Ord i dit Hjerte, fornøi dig Dagen ıjennem ved samme, glæd dig ved Jesu søde Naade, som dig eri tilbydes, paa det Kraften af det kan trænge sig ind i dit ıjerte og gjøre dig hurtig og munter til at føre en sød evange- sk Kristendom. Om Dagen tiltal dit Hjerte ofte saaledes: ıvordan staar det til med din Kristendom? . . Hvorledes om- aaes du med Guds Ord? . . Grønnes og blomstrer Jesu Kristi 'jærlighed ogsaa ret i dit Hjerte? Eller hersker Verdens Kjær- ghed . . i dig? Ak, maatte du gjøre dig ret en Vane af enne saa livsalige Sag! Hvor glad og munter skulde du da live i Guds Tjeneste! — Om Aftenen, førend du lægger dig l Hvile, prøv dig oprigtig for Gud, og udforsk, hvad du . . aver tænkt i Hjertet, talt og gjort; er det noget Godt, saa tak ıerren i Ydmyghed derfor, er det Ondt, saa bed om fuldkommen 'orladelse for Kristi Skyld."

3. „Betragt flittig, hvad Kjærlighed den Herre Jesus Kri- us har havt til dig, idet han har ladet sig saa elendig martre g pine i Steden for dig, og bed ham, at han vilde give dig 'raft til at elske ham hjertelig igjen. Thi der ligger mest Magt aa Jesu Kjærlighed; hvor denne er, der kan man overvinde

Alting, og hvor denne fattes, er ingen sand Gudsfrygt. . . Bliv ved i Bønnen og den Herre Jesu stadige Erindring, saa skal den brænde altid klarere og fortære i dig Alt, hvad den Herre Jesus er imod. Det er de Umyndiges største Visdom at agte Kristi Kjærlighed høiere end at vide Alting, — og at hænge som en kydsk og kjær Brud ved Sjele-Brudgommen Kristus Jesus. . . . Lad det være dybt indskrevet i dit Hjerte, at du hænger ved Kristus i sand Kjærlighed."

4. „Betænk altid, hvad Kristus siger: Hvo, som ikke forsager alt det, han haver, kan ikke være min Discipel. Naar du mærker, at dit Hjerte hænger endnu med Kjærlighed til dette eller hint, saa vend dig strax i Bønnen til Gud og bed ham, at han vil gjøre dit Hjerte frit derfra. . . . Ingen kan fornægte sig selv af egen Kraft; men naar Guds Kjærlighed udøses i vort Hjerte, saa agter man Alting for Skade og for Skarn, paa det man ikkun vinder Kristum."

5. „Bete dig mod Gud som et ærbødigt og lydigt Barn, mod Næsten som en livsalig og medynksom Moder; mod dig selv og dine Feil vær en stræng Dommer."

6. „Har Gud lagt en god Grund i dit Hjerte, saa skam dig ikke ved at bekjende det frit ud; saa skal din Fader, hvilken du tjener, heller ikke skamme sig ved dig. . . . Fryd dig, naar Verden ikke ærer dig mere og holder dig for daarlig, skinhellig og hyklerisk og taler alleslags Ondt om dig. Vig derfor ei et Haarsbred."

7. „Vær en Prædiker (Prædikerinde) i dit Hus, idet du lyser for alle Dine med Lærdom og Levnet, uden at ophøie dig selv deraf. Vis dem uafladelig paa den rette Vei. Lad i dig findes et godt Forbillede, hvilket de alle kan efterfølge, i Ydmyghed, Sagtmodighed, hjertelig Forbarmelse, Taalmodighed og Venlighed, saa skal Gud give Velsignelse til at vinde Dine."

8. „Hvorsomhelst Gud viser dig en Leilighed til at bete Kjærlighed mod Fattige, Syge, Nødlidende, da lad den ikke gjerne gaa forbi. Det er Kristi rette Sind, naar det er En den sødeste Spise at gjøre Andre Godt."

9. „Endskjønt du ikke kan finde hver Gang Trøst og Glæde i dit Hjerte, saa forurolige dig ei derfor, men vær taalmodig og opbie Herren; Gud skal nok til rette Tid gjøre dig glad igjen. Der ligger ingen Magt paa Følelsen, Gud ser paa Hjertet."

10. „Afdø dagligen dig selv og dine Feil, saa skal du leve i Gud. Dit Legeme underkast Sjelen, og Sjelen underkast Gud. Adskil dig fra Verden, saa meget muligt er, og giv dig hen i Herrens Tjeneste."

11. „Lad Ulykken ikke forfærde dig, ei heller Lykken gjøre dig hoffærdig. I Sygdom og Smerte hold fast ved Taalmodighed og suk til Gud om Bestyrkelse deri."

12. „Døm ikke lettelig Nogen; thi man dømmer hundrede Gange og træffer det (rette) neppe engang. Hvad du ikke begriber eller forstaar, det befal Gud, han, som giver de Enfoldige Forstand."

Efter at have faaet paabegyndt Trykningen af de ovenfor omhandlede tvende Skrifter begav Hauge sig paa Hjemveien. Ogsaa under Vandringen hjemover var han foruroliget af aandelig Anfægtning. Det var især Grublen over Evighedens Begreb og Sjelens Udødelighed og Guds Væsen, der fremkaldte Uro hos ham; Bønnen vilde ikke hjælpe, og fra Skriftens Grund var han „kommen saa langt bort ved den i aandelige Ting formørkede Fornuft". Han gik da afsides fra Veien ind i Skoven og lagde sig til Hvile i Haab om gjennem Søvn at styrke Sjelelivet og komme til Rolighed. Efter nogle Timers Søvn vaagnede han, og nu var ogsaa hans Indre blevet mere roligt. Han fortsatte da sin Vandring, idet han lovede „aldrig at gruble med Fornuften paa det Aandelige og paa Evigheden". Siden pleiede han ogsaa at advare sine Venner, „at de for saadanne Vildfarelser maatte tage sig vare; thi Gud var ikke det overnaturlige Væsen, og Evigheden ei et Troes-Ord, dersom vor Fornuft kunde begribe det" [1]).

Hjemkommen fra Kristiania delte Hauge sin Tid mellem „Bondearbeidet" og Virksomheden for Guds Rige. Ved nærmere at overveie Indholdet af sit Skrift „Om Verdens Daarlighed", fandt han, at flere Sider af Kristendommen kun altfor ufuldstændig vare udviklede i samme; da han nu daglig trængte mere og mere ind i Guds Ords Sandhed, saa tog han sig fore

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 49—50.

at forfatte et nyt Skrift [1]), og allerede den 7de August — omtrent 2 Maaneder efter Hjemkomsten fra Kristiania — var han færdig med sit Manuskript [2]). Naar man desuden betænker, at Bogen blev forfattet under mangehaande Afbrydelser, saa faar man et Indtryk af, under hvilken Aandens Overstrømmethed og Begeistring han maa have arbeidet, og man forstaar, hvor sandt det er, naar han siger: „Da jeg skrev paa mine første Skrifter, da faldt mig mange Bibelsprog paa Sinde, som jeg ikke vidste jeg havde lært, uden muligt i min Ungdom, og grundige Sætninger, som jeg ikke vidste hvorfra de kom mig i Tanker" [3]). Dette er Noget, som mangen begavet Mand kan fortælle at have oplevet, og dette er tillige noget ganske Andet, end hvad man forstaar ved Udtrykket: „Aandens umiddelbare Indgivelse". Naar Hauge i Fortalen til sin Bog siger om sig selv: „Jeg taler og skriver frit, hvad der bliver lært mig i min Aand", saa viser Sammenhængen tydelig, at her tales om en Aandens Lærdom i Hjertet, der er formidlet ved Guds Ord.

Dette af Hauge forfattede andet Skrift har følgende Titel: Forsøg til en Afhandling om Guds Visdom, forfattet i 7 Kapitler, der indeholde om Guds Visdom, Gjerninger og Villie, hvorledes de onde Mennesker, der har været ulydige imod Gud og ikke omvendt sig, — hvad Straf de faar i den evige Død, samt en Betragtning om de Mennesker, der har rettet sig efter Guds Villie og er af Naade bleven gjenfødte til det evige Liv, og tillige hvordan det kan ske. Sammenskrevet af en ringe Bondesøn Hans Nielsen Hauge i Tune Sogn i Akershus Stift i Norge. Kristiania 1796. Trykt hos Jens Ørbek Berg [4]). Til

---

1) „Anmærkninger" osv., 1ste Side.

2) „Om Guds Visdom", 3die Oplag, Fortalen.

3) „Religiøse Følelser", Pag. 39. — Naar Prof. Stenersen (anf. Skrift Pag. 21) siger, at det synes, som om Hauge „troede, at han skrev af Aandens umiddelbare Indgivelse", saa maa dette benegtes; se sidste Side af Fortalen til Bogen „Om Guds Visdom" og „Anmærkninger" 1ste Side.

4) 2det Oplag ibid. 1799. 3die Oplag Kjøbenhavn 1800. 4de Oplag (hvori udeladt 4de Kap.) Kristiania 1843. Bogen er sammen med „Betragtning over Verdens Daarlighed" anmeldt med et Par Ord i „Lærde Efterretninger" for 1797 Nr. 81 i en Tone, der viser, at Anmelderen kun for Kuriositetens Skyld anser det værdt at omtale Skrifter, der handle om „Anfægtninger", „Guds Aand", at „den fule Aand faar Raaderum til at skyde onde Tanker som giftige Pile" o. s. v.

nærmere Oversigt over Bogen skal her meddeles Fortegnelse over Kapitlernes Indhold. Det første Kapitel: „Om Guds Væsen, Gjerninger og Villie", det andet: „Om de Mennesker, der have efterfulgt Guds Villie, hvad Fristelser og Trængsler de have havt, og hvad Gud lover dem efter Døden", det tredie: „Om de Mennesker, der have fulgt sit Slangebillede eller Satan, og dets Følger", det fjerde: „Om de forføriske Lærere og deres Frugter, tilligemed hvad de foraarsager", det femte: „Om Omvendelsen, og hvorledes den bør ske", det sjette: „Om en sand Kristens Strid i Verden, som han maa have, før han faar Kronen", og det syvende Kapitel: „Forklaring over nogle Profetier". Samtlige Kapitler ender med en inderlig Bøn. I senere Udgaver er herpaa tilføiet „nogle Forsvar mod de Indvendinger, som ere (gjorte) mod mit Skrift: Betragtning over Verdens Daarlighed", et „Tilskrift" af formanende Indhold og en Sang.

Grundtankerne i denne Bog lader sig gjengive saaledes. Først viser Forfatteren Frelsens historiske Udvikling og Væsen; derpaa omhandler han de Kristnes Lidelser i Martyrdøden for at vise, at Kristendommen begyndte sit Løb i Verden under Trængsler; saa skildrer han Samtidens Ondskab og Ugudelighed, hvis fornemste Aarsag er at søge i de „forføreriske Lærere". For dem, som ved saadan Alvorskole maatte være vakte til Eftertanke, afhandler han nu, hvorledes Frelsen baade kan og maa annammes gjennem en sand Omvendelse og fastholdes gjennem daglig Strid og Trængsel; thi nu som før maa man indgaa i Guds Rige gjennem Trængsler. At der endelig forestaar en „Forandring" i den nærværende Stilling, at en ny Tid for Kristendommen er at vente, søger Forf. at vise ved Steder af Johannes Aabenbaring.

I en maaske høiere Grad end „Betragtning over Verdens Daarlighed" bærer Bogen om „Guds Visdom" forunderlig friske Mærker af den stærke Forfatters endnu brusende og kjæmpende Sjelstilstand som den, der med et saa glødende Alvor indbød Sjelene til at søge Gud, men mødte saa megen Modsigelse og saa mange Vanskeligheder allerede i sin første Fremtræden, — „en foragtet og ustuderet Bondesøn, der har ikke nogen Lærere uden Gud og hans hellige Ord" [1]).

---

[1]) „Om Guds Visdom", Fortalen.

Omtrent ved den Tid, da Hauge havde skrevet færdig ovenomtalte Skrift, blev det ham en Trang at virke paa en anden Maade end hidtil, han begyndte at holde Opbyggelsesforedrag [1]), en Optræden, der vakte stor Opsigt ikke alene i Tune, men ogsaa i Nabobygderne. At „en Bondesøn prædikede som en Prest", var noget ganske Uhørt.

Sin første Opbyggelsesforsamling holdt Hauge hjemme i sin Faders Hus, ved hvilken Leilighed han forsøgte „af Guds Ord at lære og overbevise de Uomvendte og trøste og opbygge de Omvendte" [2]). Efter at have fundet denne nye Form for sin Virksomhed, talte han da Guds Ord paa forskjellige Steder i Prestegjældet ved Siden af, at han samtalede med den Enkelte. Og det var egentlig nu, at Opvækkelsen i Tune begyndte. Thi i en forunderlig Grad blev Folket grebet af Hauges gribende Taler, Flere af dem, der før havde spottet, kom nu paa andre Tanker, Rolfsøen, hvor han mest færdedes, „saa ud som en Herrens Have" [3]).

Stevelin Urdal, der fra 1788 til 96 havde været residerende Kapellan i Tune, var i det sidstnævnte Aar bleven Seebergs Eftermand i Embedet efter forgjæves at have søgt 30 Sognekald [4]). Urdal havde i sin Ungdom været Huslærer hos en af Hesselbergerne (uvist om den i Drammen eller den i Raade) og denne havde „oplært" ham i Herrnhutismen; siden „prædikede han da, som han havde lært", han havde ikke Aandsevner til i synderlig Grad at „forandre" Noget i Retning af den nyere Rationalisme. Ved Siden af at være meget indskrænket i Begavelse, var han tillige adskillig indbildsk og ikke lidet hidsig [5]). Dette var den Mand, der var Sogneprest i Tune paa denne Tid. Ved Hauges Optræden som Bods-

---

1) Klaus Tolvsens „Efterretning".

2) Vidneprov af Hauges Fader i Forhør optaget i Tune og Mosse Sorenskriveri 1806 (Rigsarkivet).

3) Brev til H. N. Hauge fra Klaus Tolvsen, Marts 1817 (utrykt).

4) Svendsen II, 1, 834.

5) Velvillig Meddelelse af Gaardbruger Lindemark. — En Ligtale i Manuskript af Urdal (holden 1800) bekræfter noksom Sandheden af Lindemarks Beretning. Mellem Udtryk som følgende: „Med bøiet Hjerte saa han hen til Golgatha, hvor Verdens Frelser offrede sit Liv for Verdens og hans Synder", forekommer der hist og her ægte rationalistiske Slængord, skjønt i ingen synderlig stor Udstrækning.

prædikant som Urdal i Fyr og Flammer, trods der blev gjort Alt for at undgaa at støde ham; Hauges Broder Lensmanden havde først skriftlig og siden mundtlig anmodet ham om at være tilstede ved Forsamlingerne, hvortil han jo efter Forordningen af 13de Januar 1741 dens § 8 ligefrem var forpligtet, men „dette afviste han med Grovhed og truede Hauge med Tugthuset" [1]). En næsten uforklarlig Forbittrelse mod den unge, ildfulde Lægmand havde sat sig fast hos ham. Ved en Trolovelse, hvortil Hauge var bleven indbudt, opfordrede Presten de Tilstedeværende til at kaste ham paa Døren; engang de begge vare i Enrum, løb Lidenskaben i den Grad af med Urdal, at han slog til Hauge og truede ham med „Livsstraf" [2]).

Endelig bestemte Sognepresten sig til at besøge en af Hauges Opbyggelsesforsamlinger. Bonden Iver Graalum havde anmodet Hauge om at komme i sit Hus og holde en Samling, og han havde da tillige anmodet Urdal om at være tilstede ved denne Leilighed. En stor Mængde Mennesker havde indfundet sig: Verdsligsindede, Opvakte, Seebergianere, og just som Hauge skulde til at tale, indfandt Sognepreft Urdal sig, ledsaget af den residerende Kapellan Hans Mossing Schjødt og Fogden Radich. Hauge holdt da sin Opbyggelsestale, og disse tre Herrer hørte „stiltiende" paa ham. Da Talen var til Ende, reiste Urdal sig og forbød Hauge oftere at holde saadanne Forsamlinger; denne mente, at man ikke med Rette kunde forbyde ham at formane sine Medmennesker, saalænge han holdt sig til Guds Ord, og spurgte han saa, om Presten i hans Tale havde mærket Noget imod den rette Lære. Urdal svarede intet Andet herpaa, end at han henvendte sig til Fogden og bad ham undervise de Tilstedeværende om Lovens Bydende i denne Henseende. Radich yttrede sig da derhen, at Forordningen af 13de Januar 1741 forbød deslige gudelige Forsamlinger. Hauge, der havde nys ommeldte Forordning paa sig, fremtog saa denne og begjærede, at den maatte blive oplæst, saa kunde Forsamlingen selv afgjøre, hvad Lovens Bydende var; men dette vilde ikke Presten eller Fogden tillade. Almuen blev forbittret over denne Øvrighedens Optræden, flere Bondemænd tog til Orde og spurgte,

[1]) „Forhørs-Protokollen", Hauges Beretning om sit Liv.
[2]) Sammesteds, ad qv. 57. Hauges „Reiser", Pag. 14.

om Øvrigheden og Geistligheden vilde „forstyrre det Gode“. Disse Samlinger, Hauge holdt med dem, maatte være dem tilladte, da det var en Kjendsgjerning, at Mange, der forhen havde fremturet i Drukkenskab og andre Laster, havde forbedret og omvendt sig, saa at saadanne Samlinger vel maatte taales, naar man fordrog Forsamlinger af en ganske anden Art, hvor der kun øvedes Synd og Uorden. Hertil havde nu hverken Fogden eller Presterne Noget at sige, men forlode strax Forsamlingen, hvor Stemningen saa ganske var imod dem. Efter nogle Dages Forløb kaldte Urdal Hauge til sig og var nok saa venlig imod ham, han vilde ikke være længer hans Modstander, sagde han, ligesom han ogsaa udbad sig Afskrift af Hauges Tale paa Graalum, den han ogsaa fik[1]).

Men det var ikke Meningen at slutte noget Venskab med Hauge, tvertom. Urdal indgav til Kristiania Biskop Indberetning om Sagernes Stilling, saaledes som han saa dem; „det begyndte Uvæsen turde være af uberegnelige, farlige Følger, og et Onde, som skal kvæles, kvæles bedst i Fødselen“. Men Bispen var ikke enig med Sognepresten i, at der skulde reises Forfølgelser mod de Vakte; man gjorde, mente Biskopen, „bedst i at foragte disse Ophævelser, som en Fanatikus havde opvakt; skulde man forfølge disse Sværmere, blev Ondt værre; Tingen vilde om en kort Tid bortfalde af sig selv“[2]). Og paa denne Maade fik da Hauge indtil videre være i Ro.

I Slutningen af September reiste Hauge for anden Gang til Kristiania dels for at faa Bogen „Om Guds Visdom“ trykt, dels for at paaskynde Trykningen af de før til Bogtrykkeren overleverede Skrifter. Han opholdt sig denne Gang i Kristiania i henved 3 Maaneder, uafbrudt beskjæftiget med at lære at trykke og indbinde Bøger; hans Begavelse i praktisk Retning fandt her et nyt Virkefeldt. Henimod Jul reiste han hjem med sine nu færdigtrykte Skrifter[3]).

I Juletiden beskjæftigede han sig dels med at indbinde sine

---

[1]) „Forhørs-Protokollen“, Hauges Beretniug om sit Liv; Forhør optaget i Tune og Mosse Sorenskriveri 1806, „En Sandheds Bekjendelse om Salligheds Sag“, Pag. 5.

[2]) Sognepræst Urdals Skrivelse af 14de August 1804 til Kristiania Biskop (Rigsarkivet).

[3]) Hauges „Reiser“, Pag. 5.

Bøger, dels med at reise omkring og holde Opbyggelser, og havde han da altid Skrifter med sig, som han dels solgte, dels gav bort. Foruden sin Hjembygd besøgte han Glemminge, Raade og Rygge. I Raade var dengang **Kristen Hesselberg** Prest, en alvorlig kristelig Mand af den herrnhutiske Retning, til hvem Seebergianerne i Tune meget holdt sig. Kristen Hesselberg havde Syn nok til at anerkjende Hauge og hans Virksomhed, han „var føielig og bestyrkede ham med Guds Ord" [1]). — Presten i Rygge, **Paul Fredrik Wilhelm Schnitler**, var derimod en skarp Modstander mod den nye Bevægelse; det gik endog saavidt, at han engang i sin Hidsighed for løs paa Hauges Broder Mikkel og slog ham og det i Fleres Paasyn [2]).

Aaret 1796, dette Mærke-Aar i den norske Kirkehistorie, var til Ende; flere i Tune, Nogle langs Veien til Kristiania, der hvor Hauge havde reist, Enkelte i Glemminge, Raade og Rygge vare blevne opvakte af Syndens Søvn og havde seet "hen til Jesum deres Frelser, som frelste dem fra Synden og gav dem Kraft til at tjene Gud" [3]); det var allerede begyndt at dæmre imod den nye Tid.

Femte Kapitel.

Hauges første længere Reise. Brødremenigheden. Hans anden længere Reise. Hauge og Taulers Omvendelseshistorie. Afslutning paa hans Udviklingsperiode.

I Januar og Februar 1797 fortsatte Hauge sin Virksomhed dels i Tune og dels i Fredriksstad. Her blev han bekjendt med et Par Mænd, der vare paavirkede i kristelig Retning gjennem Seebergianerne i Tune, og som med Glæde optog Hauge i deres Kreds. Den ene af disse var daværende Handelsborger, siden Bygmester **Niels Bærsø**, i hvis Hus han holdt Opbyggelse

---

[1]) „Forhørs-Protokollen", Hauges Beretning om sit Liv.
[2]) „Forhørs-Protokollen" ad qv. 57.
[3]) Hauges „Religiøse Breve", Pag. 131.

den 19de Februar med Tilladelse af Sognepresten, Urban Gottlieb Feierman, der erklærede ikke at have noget imod at Hauge holdt Samling, om der end kom „400 Mennesker sammen, naar ikke Opløb skede" [1]). Siden kom rigtignok Sognepresten paa andre Tanker. Den anden var Bordtomt-Formand Niels Stillaugsen, der var i ganske god Forfatning, og som likte Hauge saa godt, at han tilbød ham sin Datter Marthe tilægte. Trods det Tiltalende i den foreslaaede Forbindelse var dog „Samvittighedens Dom og det Kald, han havde faaet" derimod. Det blev ham snart klart, at en ægteskabelig Forbindelse var aldeles uforenlig med hans Kald, hvorfor han ogsaa fattede sin Beslutning: at blive i det Kald, som han var kaldet udi, hvorfor han da afslog den ham foreslaaede ægteskabelige Forbindelse. Det var først da hans Kald var bragt til Ende og hans nedbrudte Helbred bød ham at leve i Ro, at han indtraadte i Ægteskab.[2])

Hauges aandelige Liv led ved denne Begivenhed noget Afbræk, efter hvad han selv fortæller; især finder han, at den fortrolige Omgang med hine „Mennesker, som havde følt Guds Kald og kunde meget tale om Naaden", men havde ophørt „at stride" Helliggjørelsens Strid, bevirkede, at han selv „tabte paa Lysets Klarhed i Hjertet og gik som i en Dvale" henved et Aar bagefter [3]); hans „Taler faldt i Lignelser, mere billedlige end aanderige, og ikke virkede det, (han sagde), stort" [4]). Man tager imidlertid feil, om man formener, at hans Ord dette Aar udover var uden Aands og Krafts Bevisning; men det var rigtignok ikke den friske og sprudlende Aandens Udstrømmen, der senere var i hans Ord: „Noget havde han tabt".

I Slutningen af Februar dette Aar foretog Hauge en Reise til Mos og derfra videre til Kristiania og Drammen.

---

[1]) „En Sandheds Bekjendelse", Pag. 5.

[2]) „Religiøse Følelser", Pag. 53. Mundtlig Meddelelse af Marthe Stillaugsens endnu i 1872 levende Datter. Marthe blev nemlig senere gift med en Søn af Nils Bærsø ved Navn Kristian, der en Tid reiste sammen med Hauge, sluttede sig saa til Seebergianerne, henfaldt i forskjellige Elendigheder, sad en Tid paa Akershus Fæstning og døde 1833. (Meddelelse af Gaardbruger Lindemark). Marthe døde 1865, 93 Aar gl. Niels Bærsø døde 1836.

[3]) „Beskrivelse over det aandelige Livets Løb og Strid".

[4]) „Religiøse Følelser", Pag. 53.

Denne hans første længere Reise tilligemed den, han foretog senere ud paa Aaret, danne paa en vis Maade Indledningen til hans senere Vandringer; det er ligesom han føler sig frem, han reiser ikke blot for ligefrem at virke for Guds Riges Sag, men ogsaa for at stifte Bekjendtskab med levende Kristne, om hvilke han vel havde hørt Tale[1]). Thi saadanne fandtes paa flere Steder ved Hauges Fremtræden, en „Levning" og „Rest" af tidligere Vækkelser væsentlig af herrnhutisk Art. Det Aandens Veir, der i Aarene omkring 1730 for over Landet, var nemlig sat i Gang af Mænd, der alle paa saare faa Undtagelser nær vare paavirkede af Brødremenighedens Retning. Og det er denne Levning af kristeligt Liv fra den førhaugeske Tid, der sammen med den ved den gamle Opbyggelses-Litteratur vakte og nærede Religiøsitet danner Forbindelsesledet mellem Hauge og Fortiden, og afgav et Tilknytningspunkt, til hvilket hans Virken paa flere Steder knyttede sig. Det skal her bemærkes, at Hauge med sit skarpe Blik ret godt forstod Betydningen af et saadant Tilknytningspunkt. Hvor han fandt Spor af Liv, var det end forkrøblet eller skjævt, saa gik han altid Vedkommende imøde med Kjærlighed, glad over dog at have fundet en kristelig Broder, og søgte da med den ham egne Visdom at fremlokke Mulighederne og Anlæggene for det Gode og at pleie de begyndende Spirer, medens han uformærket fjærnede Skjævhederne og bødede paa Manglerne og bortskar de vilde Skud. Denne Side ved Hauge kan der ikke lægges nok Vægt paa; thi her er en af Nøglerne til Forstaaelsen af hans Virksomhed.

I Mos og Rygge forefandt Hauge Levninger af et kristeligt Liv, vakt af en Søren Lange, der skal have været „en særdeles nidkjær Mand for Evangelii Sag og virket samme gudfrygtige Sind paa mange Mennesker"[2]). Denne Søren Lange kan ikke have været Sogneprest til Mos og Rygge, hvad Hauge gjør ham til, da en Mand af dette Navn efter Svendsens Prestehistorie ikke har været Prest i dette Prestegjæld, men maa enten have været en her boende afskediget Prest, eller — hvad oer er det Rimeligste — en Lægmand. Af „et andet lidet Parti, som paa Mos havde floreret omtrent 40 Aar" før Hauges

[1]) Hauges „Reiser", Pag. 6.
[2]) Sammesteds, Pag. 90.

Fremtræden, og som vel har været Frugten af Presten Renords Virken[1]), traf han kun en Mand i Live; „han var den sidste af sine Troesbrødre og ventede nu paa sin Opløsning; han bar Præg af alvorlig Andagt og Strenghed (og) havde intet Haab om noget Bedre med Menneskenes Saligheds-Arbeide“ [2]).

Ved Hauges Besøg paa Mos var Hans Henrik Thaulow Sogneprest i Byen. Thaulow var en Rationalist, der prædikede „Moralloven og Skaberens ophøiede Fuldkommenheder“ og havde et Par Aar før Hauges Fremtræden udgivet sit „Raab mod Brendevinet“ [3]); noget Syn for den levende Kristendom havde han ikke. — Da han var lysten efter at høre, hvad vel en Person som Hauge kunde sige som Prædikant, indfandt han sig ved en af dennes Forsamlinger en Søndag Eftermiddag, og dette sit Besøg har han selv beskrevet[4]). Først sang to af Forsamlingen nogle Vers, medens de Øvrige hørte paa[5]). Derpaa talede Hauge[6]) til Opbyggelse[7]) og saa var Samlingen til Ende. Sognepresten ansaa „det Altsammen for en andægtig Nullitet“, for noget uskadeligt Nonsens, hvorfor han ogsaa erklærede i Forsamlingen, at de maatte gjerne for ham holde saadanne Opbyggelser, naar de ikke foretog Andet, end hvad han nu havde seet og hørt, og naar det ikke skede paa en Hverdag til Hinder for Folks lovlige Haandtering og Næring. Men da Livet begyndte at slaa ud, og de døde Ben begyndte at røre paa sig, da blev Thaulow bange og forbittret og fremtraadte som Hauges Forhaaner og Bagvadsker.

Fra Mos vandrede Hauge til Kristiania. Hvad de religiøse

---

[1]) Renord var Prest paa Mos og blev opvakt ved Pastor Leth i Sandeherred; blev siden forflyttet til Bergen. Se „Brødremenighedens Indgang i Norge“ i „Philadelphia“, Levanger 1854, Pag. 60.

[2]) Hauges „Reiser“, Pag. 90.

[3]) Trykt i Kjøbenhavn 1795.

[4]) „Efterretninger om det i adskillige Egne af Norge ved Bondesønnen H. N. Hauge udbredte Sværmeri“, Fallesens „Theol. Maanedsskrift“ V, 88 fg.

[5]) Thaulow fandt, at de „stammede og stavede under Sangen uden dog at slippe Tonen“, et "haardt Stød for min Opmærksomhed".

[6]) Thaulow fandt, at Talen var „det usleste Pærevæv, udført med en pibende og svag Stemme“.

[7]) Thaulow havde Møie med at bare sig for „lydelig Latter“.

Tilstande i Hovedstaden ved denne Tid angaar, da skal herom meldes Følgende:

Biskop Kristian Schmidt var dengang en Olding paa 71 Aar. I sine yngre Aar skal han have været „en stor Taler"; nu var han uden aandelig Kraft, udvandet som Tiden, han tilhørte. Hans Forhold til den nye Livsbevægelse var som saa Manges i Samtiden: i Førstningen haabede han, at „Sværmeriet" skulde uddø af sig selv, og at det i det hele taget var af en „uskyldig" Natur; siden, da han mærkede Livet vælde frem med en Styrke, der truede med at lægge det Gamle i Ruiner, da blev han skræmt, og Manden af den lovpriste Tolerance blev forvandlet til det Modsatte.

Stiftsprovst Nikolai Lumholtz var en rettroende Prædikant; vistnok var han ikke lidet tør og kold i sin Forkyndelse, vistnok var han underlig og adskillig taktløs i sin Færd; men alligevel staar han i denne Tid i Kristiania som den sande Kristendoms eneste Talsmand blandt Geistligheden og som den, der af denne Grund bærer Kristi Forsmædelse. Det er bekjendt, at han var venlig stemt mod Hauge, og at han endog hjalp Sønnen ved Affattelsen af hans Forsvar for ham i 1813 [1]).

Residerende Kapellan Ole Pihl var en Rationalist af simpleste Slags, der havde Hovedet fuldt af allehaande Tanker og Projekter, men var uden Interesse for, hvad der angik hans Kald. Han tog Afsked 1809, forsøgte sig først som Grosserer, og levede siden af Forskjelligt, blandt Andet af at være — Berider.

Kateket Edvard Greysel Herloffsen var ligeledes en Rationalist, hvis Interesser laa udenfor Prestegjerningen i den Grad, at han i 1809 tog sin Afsked for at blive Brugseier og Skibsreder i Laurvik.

Sogneprest til Oslo Ole Rømer Aagaard Sandberg var ligeledes Rationalist og det af den Art, der drev paa „Oplysning, sand Oplysning" som „den Grundvold, hvorpaa moralsk Forædlelse maa bygges" [2]).

---

[1]) Traditionen; Biskop Bechs Karakteristik over Presterne i Kristiania Stift (Rigsarkivet); Svendsens „Prestehistorie"; „Gamle Dage" af Fru Dunker. Kristiania 1871, passim.

[2]) „Tale ved det militære Institut" af Sandberg, i „Minerva" for 1800, III. 95. Se ogsaa hans „Prædikener over nogle af de sædvanlige Høimesse-Texter", Kristiania 1788.

Sognepræst til Slottet og Aker Johan Keyser, der senere blev Biskop i Kristianssand, var ligeledes Rationalist i sin Kristendomsforkyndelse og ivrig for Skole- og Fattigvæsenet paa den Tids Maade. Af Karakter var han en blid og humaniseret Mand, en Repræsentant for den moralske og sentimentale Rationalisme, hvorfor ogsaa Pavels i ham saa Idealet af en „Religionens Talsmand", han „saa gjerne vilde ligne" [1]).

Presten ved Tugthuset Fredrik Schmidt, der senere blev Sognepræst til Eker, var ligeledes Rationalist; sine gode Evner opbrugte han i Patriotismens, Filanthropiens og Versemageriets Tjeneste. Prest var han ikke [2]).

Dette vare de Hyrder, der skulde vogte Herrens Hjord og pleie hans Menighed i Norges Hovedstad.

I en Grad, man nu har Vanskelighed for at forestille sig, var „den Frivolitet og Letsindighed, der var egen for hin vantro Tidsalder", [3]), trængt igjennem de forskjellige Lag i Samfundet. De Høierestaaende vare optagne af deres Privattheatre, Optog, Baller og øvrige Forlystelser, de Laverestaaende efterabede de Store, Gemyterne vare i en forfærdelig Udstrækning gudløse [4]).

Ved Hauges Ankomst til Kristiania i 1797 var her vistnok intet andet bevidst kristeligt Liv end nogle tildels meget forkrøblede Levninger af en tidligere Vækkelse af Brødremenighedens Retning. Paa Grund af den Betydning for det kristelige Liv, som Herrnhutismen har havt ogsaa i Norge, skal dens Historie i vort Fædreland i Tiden før Hauge, her i Korthed fortælles.

Tiden mellem 1730—40 er betegnet ved religiøse Opvækkelser paa flere Steder i vort Land. I Kristiania, hvor der i

---

[1]) Pavels „Biografi og Dagbøger", udgivne i Uddrag af C. P. Riis, Bergen 1864, Pag. 22; Faye „Kristianssands Bispe- og geistlige Historie", Kristiania 1867, Pag. 451 (ukritisk); Fru Dunkers „Gamle Dage", passim.

[2]) Naar Aall („Erindringer", 2den Udg. Pag. 415) omtaler Schmidt som „en anseet Prestemand", saa er dette begrundet i hans Virksomhed paa Eker i filanthropisk Retning; se Hanckes Fortale til Schmidts „Dagbøger", Kjøbenhavn 1868.

[3]) L. Daae „Det gamle Kristiania", Kristiania 1871, Pag. 281; Aalls „Erindringer", 2den Udg. Pag. 78—79. Den besindige, forsigtige Aall har vistnok ikke taget Munden for fuld.

[4]) Et levende Billede af Livet i de høiere Klasser i hin Tid har Fru Dunker givet i sine Erindringer „Gamle Dage".

længere Tid saa smaat havde gjæret i religiøs Henseende, og hvor Orthodoxister og Separatister gjensidig havde lyst hverandre i Ban[1]), havde Stiftsprovst Anders Hof virket fra 1719—32 til megen Velsignelse, saa „mange Sjele bleve vakte". Blandt disse maa nævnes en Jomfru Katrine Freymann, der nedstammede fra en indvandret Familie af de Mæhriske Brødre, og hvis Oldefader havde mistet sit Liv i Prag for Evangeliets Skyld. Omkring hende flokkede sig snart en liden Kreds, i hvilken hun var Sjelen. Mindet om hendes Forfædre blev nu levende hos hende, og hun traadte i Brevvexling med „Brødrene" i Herrnhut og fik sig Skrifter tilsendte. Læsningen af disse Bøger og hendes „Fortællinger" gav Stødet til, at Flere forenede sig med hende og dannede „et Brødresamfund" uden dog at stille sig fra Statskirken. Dette „Brødresamfund" anmodede nu sine Troesfæller i Herrnhut om at „tilsende dem en Broder, der kunde bo hos dem og lede deres Opbyggelse paa Brødremenighedens Vis". Man fik da Besked, at der skulde blive sendt „to Brødre". Da saa Jomfru Freymann erfarede, at Biskop Hersleb var opbragt herover, gik hun til ham og „gjorde ham kjærlige Forestillinger angaaende hans ufordelagtige Mening om Brødrene, især om Grev Zinzendorf, og Frelseren gav — siger hun — Velsignelse til mine velmente Ord, og jeg havde den Glæde at se, at vor kjære Biskop erkjendte sin Uret og med megen Bevægelse lovede mig ikke at ville lægge Guds Gjerning nogen Hindring i Veien". Den 18de December 1737 ankom da de „to Brødre". Om den ene af disse, Niels Mønich, vides intet videre; om den anden, Gert Hansen, er det bekjendt, at han var en indfødt Nordmand og havde en Tid opholdt sig i Herrnhut. Han begyndte strax at holde Opbyggelsestaler, „flere Opvakte fra Omegnen" indfandt sig, og „hvor ofte", siger Jomfru Freyman, „vare (ikke) vore Hjerter brændende i os ved Broder Gert Hansens hjertelige Foredrag om Jesu Lidelse og Død". Engang „sendte Statholderen sin Tjener, som indsneg sig i Forsamlingen og opskrev alle de Tilstedeværendes Navne. Den følgende Søndag indbød han Biskop

[1]) Se Coucheron „Om Mag. Nils S. Krønike" i Theol. Tidsskrift" I, 234 fg. og II, 46 fg., samt Oluf Olsen „Om sekteriske Bevægelser i Kristiania" sammesteds, ny Række I, 190 fg.

Hersleb tilligemed de fornemste Herrer i Kristiania til Taffels og overrakte Biskoppen Seddelen med vore Navne. Biskopen kyssede den og sagde: Disse Folk ere mine Hjertens Venner; hvo dem antaster, antaster Guds Øiesten. Alle vare tause, og Ingen modsagde ham."

Det var ikke blot i Hovedstaden, Gert Hansen virkede; brændende af Kjærlighed til sin Frelser drog han om paa flere Steder i vort Fædreland; man ved, han virkede paa Nøtterø, hvor Presten Hartvig lod ham tale i Kirken, i Laurvik, hvor han oprettede „trende Collegia pietatis, et for ugifte Mandfolk, et for ugifte Fruentimmer, et for gifte Folk", og i Holmestrand, hvor han i Mængdens Paahør underholdt gudelige Samtaler med Katrine Freymann saaledes, at hun spurgte, og han svarede; det gik ud „paa Naaden i Jesu Blod og Guds Kjærlighed"; saaledes holdt de ved Nat efter Nat „og ikke en Sjel vilde gaa bort, indtil vi selv havde gjort Slutningen med en Bøn og med at synge et Par Vers . . . Da nu Nogle kom i Uro angaaende deres Sjels Tilstand, og Presterne ikke kunde berolige dem, kom baade Presten og Kapellanen og bade os at vige fra deres Grændser". Ligeledes besøgte Hansen Toten og det Nordenfjeldske lige til Throndhjem.

Peder Herslebs Eftermand paa Akershus Bispestol, Niels Dorph var en stræng Rettroenhedens Mand, en af disse bekjendte Skikkelser, der sætter Læren over Livet, Bogstaven over Aanden, der affier Myggen og opsluger Kamelen [1]). Paa sin Visitats-Reise i Aaret 1739 havde Dorph megen Modgang; i Nøtterø blev han Vidne til en „uforsvarlig og for enfoldige Sjele ganske farlig" Adfærd af Presten Hartvig, der nemlig i sin Prædiken udtrykte sig derhen, „at vi ere arme Syndere", i os selv „fortabte og fordømte"; i Laurvik fandt han, at Personel-Kapellan Ole Tidemand drog Folket ind i "en vrang Lærdom", i det han havde lært Børnene, at ikke alle Bønnerne i Bønnebogen „De Bedendes Kjæde" passede paa enhver Sjels Tilstand, samt at den Helligaands første Gjerning var at „Kalde", medens Biskopen mente, at „Kirken var den

[1]) Hans eget Liv skal ikke have været det reneste; se L. Daae, „Nogle nye Bidrag til den norske Kirkes Historie", Drammen 1860; Pag. 9. Fayes Skitse af Dorph i „Theol. Tidsskrift" I, 367 er, som denne Forfatters øvrige Kirkehistoriske Arbeider, i høi Grad ukritisk.

Helligaands første Gjerning". Farligt Kjætteri! Hertil kom desuden, at den „farlige Person" Gert Hansen mer og mer udbredte sine Lærdomme; her maatte altsaa gjøres Noget for at faa „det Onde udrydet." Ankommen til Kristiania i Begyndelsen af August hidser han strax Politiet løs paa „Brødrene". Efterat Byfogden med flere Embedsmænd havde overværet en Forsamling paa Katrine Freymanns Sal og her „hørt en Stund paa Gert Hansen, som med Varme talede om Frelseren", blev han „ganske rasende, sprang op med Banden og Sværgen og slog G. H. med knyttet Næve for Brystet". De Tilstedeværendes Navne bleve opskrevne, og nogle Dage efter bleve de alle indstævnede til Politiforhør paa Raadstuen. „Vort hele Selskab — det er Jomfru Freymann, der fortæller — kom først sammen i mit Hus, og Kl. 1 bleve vi afhentede. Vi gik paa Gaden igjennem en Række af flere Tusinde Mennesker; Vagten, som gik foran, maatte gjøre Plads, ogsaa fornemme Folk gjorde sig megen Umage for at se os. Brødrene gik foran to og to, og vi Søstre udgjorde et stort Tog og gik ogsaa parvis." Efter at være blevne forhørte om „den nye Tro" bleve de hjemsendte, men skulde møde den følgende Dag. „Imidlertid var der bleven Penge uddelt blandt Pøbelen for at forhaane os. Vi bleve derfor, da vi gik hjem, kastede med Skarn og Stene, og man raabte blandt Andet: Jomfru Maria med hendes Tilbedere! Andre græd og sagde, at der ikke havde været saadant et Oprør, saalænge Kristiania havde staaet". Følgende Dag atter Forhør. Under 15de August giver Biskopen Kirkeinspektionskollegiet Underretning om det Forfaldne, og havde da Dorphs Klager til Følge, at Gert Hansen ved et Kongeligt Reskript til Stiftsbefalingsmanden fik Befaling til at forlade Landet, en Befaling, der talfald ikke strax blev efterkommet. Hans senere Skjæbne er ubekjendt. [1])

---

[1]) „Brødremenighedens Indgang i Norge", „Philadelfia" for 1854. Møhne „Kort Beretning" o. s. v., „Norsk Kirketidende" for 1856, Pag. 343 fg. L. Daae „Aktmæssige Bidrag" o. s. v., „Theol. Tidsskrift" VII, 384 fg. Naar Møhne (l. c.) siger: „da den fromme Stiftsamtmand, som den Tid havde været fraværende, var kommen tilbage, og Sagen var bleven indmeldt for Kongen, fik de Tilladelse til at holde sine Forsamlinger", saa kan dette ikke forholde sig saa. De strax efter trufne Foranstaltninger mod Herrnhuterne tale bestemt derimod.

Brødresocietet i Kristiania var saaledes bleven stiftet. Allerede følgende Aar (1740) blev et Societet oprettet i Bergen, og 6 Aar senere et i Drammen (1746). Med disse Societeter stode flere Vakte i Holmestrand, Laurvik, Skien, Mos og Fredrikshald i Forbindelse; senere træffer man ogsaa Opvakte af den herrnhutiske Retning paa Eker, i Krokstad, Trøgstad, flere af Smaalenenes øvrige Prestegjæld, samt paa Listerland[1]). Overhovedet gjælder det som Regel, fra hvilken der kun gives faa Undtagelser, at det bevidst kristelige Liv, man støder paa i vort Fædreland i den nærmest før Hauge gaaende Tid, er herrnhutisk farvet, enten det skylder Lægfolk eller Prester sin Oprindelse.

Kristian den 6te, der som bekjendt i Begyndelsen af sin Regjering satte Brødremenighedens Stifter Grev Zinzendorf saa høit, at han søgte at knytte ham til Danmark ved at tilbyde ham Plads i Ministeriet, fik snart andre Tanker om Greven og hans Virksomhed, vel tildels opskræmt ved de indkomne Klager over den herrnhutiske Bevægelse, som den orthodoxe Geistlighed uden Videre identificerede med „Separatismus og Fanatismus", og som vistnok ogsaa — ialfald paa enkelte Steder — ikke saa ganske kan fradømmes saadant Præg. Derfor blev der ogsaa fra Regjeringens Side truffet Foranstaltninger til at modarbeide Herrnhutismen og hæmme dens Indflydelse, hvilket ogsaa blev fortsat under den følgende Konge, Fredrik den 5te. Hvordan man gik frem, og hvilke Midler man greb til, fremgaar af en Række Reskripter og Forordninger, hvis Indhold her skal meddeles. Reskr. af 23de Sept. 1740 paalægger Stiftsøvrighederne i Norge og Danmark at „have flittig Indseende med Bogladerne i Stiftet, og især at ingen fordægtige og til Separatismum og Fanaticismum eller andre mod den evangeliske Religion stridende Lærdomme sigtende Bøger fra fremmede Steder i Dansk og Tydsk Sprog blive indførte"[2]). Følgende Aar, den 13de Januar udkom den bekjendte Forordning om

[1]) Strøms „Beskrivelse om Eker", Pag. 252; Løvenskjolds „Beskrivelse om Bratsberg", Pag. 226; Pavels „Biografie" o. s. v. Pag. 8 og 12; Reskript af 7de September 1798. Knudsens „Levnetsbeskrivelse", Kristiania 1867, Pag. 7.

[2]) Wessel Berg, Samling af Reskripter I, 755.

gudelige Forsamlinger, ved hvilken man vilde forhindre „den Uorden, Endel havde begaaet, idet de under Skin af Gudsfrygt have forladt deres Næring og ordentlige Haandtering og gaaet omkring fra et Sted til det Andet for at opvække Sjele eller bemænge sig med Læreembedet, uden at have Guds eller menneskeligt Kald". Derfor blev det paalagt baade „Fremmede" og „Indfødte" ikke at „gribe ind i fremmed Embede", saalænge de ikke kunde legitimere lovligt Kald [1]). — Da man kom til Kundskab om, at Studenter og andre unge Mænd tog til Herrnhut eller andre Steder, hvor der var Brødresocieteter, for at studere eller opdrages, udkom der den 20de Nov. 1744 en Forordning, ifølge hvilken „ingen Undersaatter, som ere eller opholde sig i Herrnhut, Marienborg eller andre saadanne for sære Meninger i adskillige Religionssager mistænkelige Steder, eller der have været opdragne og studeret, skal nyde eller antages til noget geistligt Embede i Kongens Riger og Lande" [2]). Flere Familier udvandrede nu til Tydskland; for at forebygge videre Emigration bestemte Forordningen af 29de Januar 1745, at de, som reiste ud af Landet for at begive sig til de „Mæhriske Brødre", skulde have forbrudt deres „Midler og Formue" samt øvrige Rettigheder (f. Ex. Arveret) til deres nærmeste Arvinger, eller i Mangel af saadanne, til gudeligt Brug. [3]). Et Reskr. af 5te Marts samme Aar bestemmer blandt Andet, at „fremmede Separatister og alle Slags Emissærer, der forføre Kongens Undersaatter ved en skadelig og mod den uforandrede Augsburgske Konfession stridende Lære, og drage dem fra den offentlige Gudstjeneste og Kirkens Samfund enten til Separatismum eller til andre fremmede og fordærvelige Sekter, maa aldeles ikke i Kongens Riger tolereres" [4]). Da fremdeles Regjeringen erfarede, at „nogle af Undersaatterne endog iblandt Presteskabet" havde „forskrevet Skolemestere fra de herrnhutiske Menigheder i Tydskland til at undervise baade deres egne og Fremmedes Børn", saa maatte der tages Forholdsregler for at hindre, at „slige Folk og Skolemestere" ved at „beforbre de Herrnhuters vidt udseende Hensigter" og ved at oplære Børnene i deres

[1]) Timmes Samling af Forordninger, I, 889 fg.
[2]) Sammesteds 415.
[3]) Sammesteds 415.
[4]) Wessel Berg I, 917.

„Meninger", skulde „uformærkt indføre et Schisma i Kirken". Altsaa blev det da ved Reskr. af 9de December 1746 forbudt de "Kongelige Undersaatter i begge Riger" at „forskrive, antage eller holde Folk, være sig Mands- eller Kvindes-Personer, fra de herrnhutiske Menigheder hverken til at undervise Børn, eller hvad anden Prætext (ↄ: Paaskud) det end maatte være" under „vilkaarlig og høi Straf, som Kongen selv vil diktere" [1]). Med de religiøse Bevægelser i Menighederne blev der holdt skarp Kontrol; Presterne bleve paalagte at afgive Indberetninger om, hvilke Separatister o. s. v. der fandtes i deres Prestegjæld [2]), og Stiftsøvrigheden i Kristiania fik ved Reskr. af 3die Marts 1747 Paalæg om, at Bogtrykkerne i Byen ei maatte modtage Noget til Trykken uden Biskopens Paategning og Censur, ligesom det ogsaa blev forbudt Enhver at udlevere i Bryllupper eller Begravelser noget Slags „skriftlig forfattede Vers", da man var kommen til Kundskab om, at Nogle, der havde „de herrnhutiske Meninger", havde indgivet „skrevne Vers til Ligbegjængelser for at udsprede deres Meninger", efterat deres Skrifter vare undertrykkede [3]). Overhovedet var man i høi Grad stræng mod Skrifter, der kunde mistænkes for at „have den herrnhutiske Sekts Udbredelse til sit Øiemed" [4]). Det ligger i Sagens Natur, at disse Forfølgelsesaar netop maatte blive Herrnhutismens Blomstringstid i Norge.

Tiden blev snart slappere i alle Retninger; Herrnhutismen kunde heller ikke undgaa at blive smittet. Medens der udvortes blev større Ro og mere Frihed som Følge af Regjeringens større Tolerance [5]), blev den forrige Iver afløst af en mere og mere om sig gribende Lunkenhed. Ved den indbrydende Rationalismes Tid var det saa langt ifra at der i Herrnhutismen var noget Bolværk mod samme, at det meget mere synes, som om den

[1]) Wessel Berg, II, 9.

[2]) L. Daaes „Nye Bidrag", Pag. 34, Anm.

[3]) Wessel Berg, II, 22.

[4]) Saaledes blev i 1765 Forstmanns Passionsprædikener, der 1768 vare blevne oversatte af Kornelius Normann, dengang Personelkapellan i Tin i Telemarken, og trykte i Kjøbenhavn efter at have passeret Censuren, konfiskerede; se Reskr. af 19de April 1765 (W. B. II, 386) og „Lærde Efterretninger" for 1797, No. 50.

[5]) Se Plakat af 23de Dec. 1771, Deklaration af 7de August 1772 og Promemorie af 28de Dec. 1776.

dog her fandt den Jordbund, hvor den først slog Rod; saa eget er ialfald vist, at flere af Rationalismens mest fremtræ- nde Repræsentanter i vort Land oprindelig tilhørte herrn- itiske Kredse. — Naar den brændende Kjærlighed og den barn- ge Hengivenhed til Frelseren, der er Brødre-Retningens stærke ide, afkjølnes, saa træder især dens svage Side frem: dens indre klare Syn paa Lovens Betydning for den Kristne og ødvendigheden af det kristelige Livs Fremvæxt under indre amp og daglig Fornyelse; Grunden hertil er igjen at søge i n Omstændighed, at Troen mere gjøres til en Følelsens end l en Villiens Sag. Naar Herrnhutismen da er i indre For- ld, saa er den altid ledsaget af lovløst Væsen (Antinomisme) d Siden af Talen om Herrens „Blod og Vunder". Om an end ikke har Ret til at antage, at de Træk af aabenbare rafald til grove Synder, der lader sig paavise inden de herrn- itiske Kredse i de nærmeste 30 Aar før Hauges Fremtræden, gjennemgaaende for den hele Retning; thi dette er langtfra ilfældet: saa faar man dog det bestemte Indtryk, at man erken mod sig selv eller sine Troesfæller var stræng nok, ad Livet angik[1]). Herrnhutismen var ved Aarhundredets lutning i hensygnende Tilstand, den havde tabt Kraften til at brede Livet i videre Kredse, dens Mission i saa Henseende r endt, den trængte selv til Paavirkning.

De hensygnende Levninger af Brødremenighedens Retning llede sig i et dobbelt Forhold til den fra Hauge udgaaede vsbevægelse; der var Nogle, som „forenede" sig med ham, t vil sige aabnede sig for de nye Livsimpulser, der udgik fra ns Virksomhed; der var Andre, der, ude af Stand til at se ødvendigheden og Berettigelsen af Hauges Læremaade, saa i m kun en Lov-Lærer, hvorfor de ogsaa trak sig tilbage og engte sig selv ude fra den nye, friske Livsstrømning.

Naar man vil forstaa Hauges Forhold til Herrnhutismen,

---

[1]) Stiftsprovst Dr. Holmboe meddeler i sine (utrykte) Dagbogsoptegnelser flere hidhen hørende Træk. F. Ex. En herrnhutisk Student, Niels Hichmann, rømte til Kristiania fra Kjøbenhavn, hvor han som Hører i Trinitatis Skole havde forført 4 umyndige Piger. Og dog blev han vel modtaget af den herrnhutiske Kreds i Byen og „prædikede meget mod Lov, Bud og Pligter" i Forsamlingerne. Ja en Mand som Sognepræst Green vilde endog have ham til Kapellan!

Saa Aanden gjennem Væggen brød,
da vidned han, at jeg var død;
af Ormene det mange var,
som Sjelen ganske saaret har.

Jeg bad da til min Herre Gud,
at han mig vilde løse ud
og knuse Slangens Hoved saa,
at jeg mod ham kunde bestaa; —

At Sjelen maatte blive ren
fra alle Synders Brøk og Men! —
ja mig fra alle Synder fri,
som hindrer mig paa Sandheds Sti.

O Jesu rens min arme Sjel,
at jeg kan følge dig saa vel
igjennem Trængsel, Spe og Spot,
som naar du skjænker mig alt Godt.

O drag mit Hjerte til dig hen,
o du, min søde Sjele-Ven,
at jeg maa blive din kydske Brud;
thi du min Herre er og Gud" [1]).

Saaledes var hun brændende i Aanden, et formedelst Troen helligt Arnested for Ilden fra Himmelen. Levende paa Jorden havde hun allerede sat sin Fod paa Tærskelen i Himmelens Port. Hendes Forældre, der vare velhavende Folk, ansaa det paa almindelig verdslig Vis for en Plet paa Familien, at deres Datter var bleven en af „de Hellige" og vilde derfor afholde hende fra at have Omgang med den kristelige Vennekreds. Traditionen fortæller, at engang der skulde være Opbyggelse i Nærheden, blev hun af sine Forældre ikke blot negtet at være med, men endog indespærret i en Kjælder. Da hun sad der grædende, i sin Ensomhed, blev hun i den Grad greben af Fornemmelsen af de Helliges Samfund, at hun forfattede en „Samlingssang" en Saadan som pleier at synges, naar troende Mennesker kommer sammen, enige i dette at ville tjene Herren. Denne Sang skal, her have Plads ogsaa for at det kan sees, hvor rent Ilden fra Hauge brændte, naar den blev annammet ret.

[1]) „Kristendommens Lærdoms-Grunde" II, 90.

„Nu er vi forsamlet her
mange dyrekjøbte Sjele
for af Herrens Ord at lær':
lad os ikke Hjerte dele;
men bed Gud om Aandens Kræfter
til at følge Ordet efter.

Thi Guds Naade den er stor,
som saa ofte os indbyder
til sit hellig Nadvers-Bord,
naar vi selv kun vil adlyde
det, som Herrens Røst monkraabe:
tager vel i Agt Guds Naade.

Da maa vi først renses her,
udi Jesu Blod det rene
fra al Synds Besmittelser,
siden maa vi Herren tjene
med vor Aand og alle Lemmer:
lad os aldrig det forglemme" [1]).

Saaledes kunde hun glæde sig og synge midt i Trængslerne; hun havde selv erfaret Sandheden af, hvad hun siger paa et andet Sted:

„Thi den, som Guds Kjærlighed smager,
han agter ei, Verden sig haver;
men det er hans Glæde alene
sin himmelske Fader at tjene" [2]).

Hendes Dage vare snart talte; thi allerede i sit 20de Aar døde hun. Otte Dage før sin Død var hun i et Besøg paa Ekers Papirmølle; da hun skiltes fra Vennerne her, sagde hun til dem, at det var muligt, de ikke mere fik se hverandre hernede. Derpaa reiste hun til Drammen, hvor hun blev liggende syg i Kjøbmand T. O. Baches Hus. Sin Sygdom bar hun med stille Taalmodighed; Kræfterne svandt efterhaanden, og Overgangen fra Livet til Døden var ligesaa umærkelig, som Farvenuancerne paa Himmelen en fager Sommeraften. Det var den 16de September 1803, at hun gik hjem til Herren. Men hendes

---

[1]) Trykt første Gang i Hauges Udgave af „Kristelige Levnetsregler" osv, andet Oplag, Kjøbenhavn 1800, Pag. 15—16.

[2]) „Kristendommens Lærdoms-Grunde" III, 46.

hougs Tilladelse til at afholde den paatænkte Opbyggelse, hvad han da ogsaa uden Vanskelighed fik. Søndags Eftermiddag kom, og Rygtet samlede omkring 400 Mennesker sammen. Hauge stod „paa et høit Gjærde" og talede. En af de Tilstedeværende har gjengivet Indholdet af hans Tale saaledes: „Han formanede Tilhørerne til at holde sig til Katekismen, som han kaldte den store (vel Hukommelsesfeil for „den lille") Bibel". Baade Teilman og Aschehoug havde indfundet sig, og den Sidste „benyttede sig af Leiligheden, da han saa mange Mennesker vare forsamlede; han søgte at lægge Hauges Inkompetence til Læreembedet for Dagen, hvilket lykkedes denne ypperlige Fader for sin Menighed i den Grad, at den forsamlede Mængde visselig vilde have mishandlet ham, dersom han ei havde søgt Skjul." Men hvordan det nu end forholdt sig med de indre Forholde i denne Menighed, og hvordan det end hang sammen med, at Hauge søgte „Skjul", — „desværre! det varede ikke længe, førend Prædikanten igjen vandt den lettroende Mængdes Fortrolighed og stiftede megen Skade" i Rationalisternes Øine; thi Gnisterne af Ilden fra Himmelen slog an i Manges Hjerter [1]).

I Vaaler var Hauge en, om ikke flere Gange, ligesaa i Vestby, hvor „visse Familier" i Gaarder Anner bleve opvakte [2]). — I Trøgstad forenede Levningerne af Herrnhutismen sig med ham [3]). — I Krogstad forefandt Hauge adskillige alvorlige Kristne. Thi dette Prestegjæld havde været saa heldig gjennem en Række af Aar at have havt kristelige Prester af ren Tro og rent Liv. Jens Hørby, der døde som Sognepreſt derſteds 1783, havde virket til megen Velsignelse i flere Aar. Vakt til kristeligt Liv gjennem herrnhutisk Paavirkning, var han saare virksom for Herrens Rige. Presten Jakob Wilse, der besøgte Hørby 1764, har i sine „Reise-Jagttagelser" opbevaret flere Træk, der karakterisere ham. Grev Zinzendorfs Portræt „i et meget smukt Kobberstik" fandtes i Prestegaarden; i sine Samtaler med Wilse angaaende den bedste Maade at

[1]) Forhør optaget af Sorenskriveren i Rakkestad Sorenskriveri 1807 (Rigsarkivet). Fallesens „Theol. Maanedsskrift" V, 523 fg. Hauges „Religiøse Breve", Pag. 131.

[2]) Provst Bergs Skrivelse til Akershus Biskop af 7de November 1804 (Rigsarkivet).

[3]) Hauges „Reiser", Pag. 90.

forebygge udvortes Laster yttrede han, „at Hjertet hos et Menneske maatte ganske forandres, før man kunde vente noget Afslag i de grove Synder," saa Wilse snart forstod, „at Hr. Hørby hældede til Herrnhuternes eller de mæhriske Brødres Meninger og deraf flydende Gudstjenesters Øvelse; han beraabte sig derfor i Meget mere paa Hjertets Følelser, end paa egentlig Fornuftens Principer." I Prestegjældet var der vel ikke mange Herrnhutisksindede, men dog „maaske flere end andensteds." Her som overalt var der vel Hyklere, hvis hele Kristendom kun bestod i at føre i Munden enkelte Talemaader som „Frelser", „Lam" og „Blod"; men „de Oprigtige ere overalt ypperlige Kristne og de bedste Mennesker i det borgerlige Liv" [1]). Efter hans Død blev Sønnen Jens Jensin Hørby hans Eftermand i Embedet og virkede fra 1783 til 1825. Han var af samme Sind som Faderen, af hvem han havde faaet sin første Undervisning og var bleven tilholdt at læse i Bibelen, hvilken han som 12 Aars gammel Gut havde gjennemlæst 3 Gange [2]). Uagtet han vistnok hverken havde Faderens Begavelse eller friske Liv, saa var han dog en af de overordentlig faa Prester, der ved Hauges Fremtræden virkelig forkyndte Kristendom. Paa Grund af deres herrnhutiske Tilsnit fandt nu vistnok Hauge, at de kristeligsindede Mennesker i Krogstad, hvis aandelige Tilværelse skyldtes den „religiøse Prest Hørby", vare noget forskjellige fra ham i Opfatningen af enkelte Punkter; men de kunde „dog vel fordrage hverandre", thi der var Alvor i deres Kristendom [3]). Forresten sees det, at selv en Mand med Jens Hørby's kristelige Syn betragtede Hauges Virksomhed som „Fanatisme" [4]).

Rimeligvis strax efter Hauges Hjemkomst fra sin Reise til Kristiania og Drammen havde Fogden Radich tilskrevet Amtmanden over Smaalenenes Amt, Andreas Hofgaard, og underrettet ham om Hauges Virken, som Fogden selvfølgelig fra sit Standpunkt ansaa for Uorden. Amtmand Hofgaard gav da Hauge „en Advarsel" efter først at have indhentet Sogne-

[1]) Wilses „Reise-Jagttagelser" II, 85—89.
[2]) Svendsens Prestehistorie ?, 420.
[3]) Hauges „Reiser", Pag. 91.
[4]) Hørbyes Skrivelse til Kristiania Biskop af 3die August 1804 (Rigsarkivet).

prest Urdals Erklæring, hvis Indhold man, af hvad der for er oplyst om denne Mand, let vil kunne slutte sig til [1]).

Den 27de Juni 1797 var der Provstevisitats i Tune. Provsten, der visiterede, hed Johannes Henrik Berg, hvem vi paa et andet Sted ville lære at kjende som en af den Tids mest fanatiske Rationalister. Hauge havde stillet sig paa Kirkegulvet sammen med den konfirmerede Ungdom; han vilde aflægge Vidnesbyrd om sin Tro. Der foreligger tvende Beretninger om, hvordan det gik til ved hin Leilighed, den ene af Provsten Berg, den anden af Kjøbmand T. O. Bache, der refererer, hvad han har hørt af Folk, „som paa samme Tid vare tilstede ved ommeldte Visitats." Berg fortæller da, at Hauge mødte paa Kirkegulvet „med sit skumlende og onanitiske Aasyn" [2]). Han indlod sig „med fornuftig og sagtmodig Sindighed og i Almuens Paahør i Samtale med ham; men han lagde tydelig for Dagen, at han var aldeles ukyndig og uvidende endog i de simpleste Begyndelsesgrunde i Religion og Moral. . . Visse Stykker af fanatiske Prækener, der havde Expresten den forrykte Gerhard Seeberg til Fader og Forfatter, kunde han opramse udenad; men for Resten var han aldeles blottet for al sand ædel Kundskab" [3]). Saavidt Berg. — Bache beretter: „Da Provsten begyndte at katekisere med de Drenge, som stode øverst paa Gulvet, og de ikke kunde svare paa Alt, som de bleve spurgte om af ham, saa svarede Hauge. Dette gjorde Provsten opmærksom. Endelig kom Turen til ham, og hvad Provsten spurgte om, forklarede han saa, at han ikke derpaa havde Noget at udsætte. Han forlod ham og spurgte den nærmest staaende Dreng, og da han heller ikke kunde svare paa alt det, som Provsten forlangte, svarede Hauge. Provsten sagde, at Hver skulde svare for sig selv, holdt op med at katekisere og befalede, at Sognepresten selv skulde overhøre sin Ungdom. Aarsagen, hvorfor han saa hastig ophørte, troede Endel af dem, som vare nærværende, var, at han først da blev opmærksom paa, at det

---

[1]) Amtmand Hofgaards Skrivelse til Kristiania Stiftsdirektion af 29de Februar 1798 (Rigsarkivet).

[2]) Provsten kan ikke finde fæle Skjældsord nok til at udtrykke sin Forbittrelse mod den forhadte Lægmand.

[3]) Provst Bergs Skrivelse til Kristiania Biskop af 7de November 1804 (Rigsarkivet).

var Hauge"[1]. Vi overlade det til Læseren selv at afgjøre, hvilken af disse Beretninger medfører Sandhed, idet vi henvise til det ovenfor meddelte Referat af Hauges første Skrift, der var forfattet over et Aar før den her omhandlede Begivenhed, og idet vi tillige hidsætte en Erklæring fra Sognepræst Urdal om Hauge: „Han besad forsvarlig Kristendoms Kundskab . . og svarede mig til Fornøielse ved offentlige Overhøringer"[2].

Under Provstens Nærværelse fremlagde Urdal for ham sine Anker angaaende Hauges Virksomhed. Men Berg formente, at saalænge han og de øvrige Lægprædikanter ikke foredrog Noget, der stred mod de symbolske Bøger, fik man „taale dem"; følgelig blev der heller ikke gjort Noget denne Gang for at faa i Stand nogen Forfølgelse; Gud føiede det saa, at den begyndte Bevægelse fik udvikle sig i Ro.

Samme Sommer foretog Hauge atter en længere Reise af samme Art, som den ovenfor omhandlede. Fra sit Hjem tog han, formodentlig med Skibsleilighed, til Holmestrand, hvorfra han tilfods vandrede nedigjennem Grevskaberne til Tønsberg; sandsynligvis har han under sit Ophold i Drammen hørt, at der i disse Egne skulde findes alvorlige Kristne, og med disse vilde han nu stifte Bekjendtskab. Hvordan han fandt Forholdene, derom ville vi lade ham selv berette: „I Jarlsberg Grevskab fandt jeg endel gudfrygtige Mennesker, der vare Levninger efter Presterne Leths og Gerners Arbeide; de Fleste af dem forenedes med mig"[3]. Disse to Prester skal her kortelig omtales. Kristian Langemach Leth, dansk af Fødsel, blev i Aaret 1732 Sognepræst til Sandeherred, hvor han kun virkede i 4 Aar, da han nemlig i 1736 blev forflyttet til Kjøbenhavn som Prest og Professor, i hvilken Stilling han døde 1764. — Henrik Gerner, ligeledes dansk af Fødsel, blev 1729 Personelkapellan i Tønsberg, 1732 Sognepræst til

[1] T. O. Baches „Bemærkninger" osv. Drammen 1828, Pag. 14—15.

[2] Sognepræst Urdals Skrivelse til Kristiania Biskop af 14de August 1804 (Rigsarkivet). — Som bekjendt har daværende Professor Hjelm benyttet Provsten Bergs meningsløse Snak til at vise, hvor aldeles blottet for Kundskab Hauge var, „da han tiltraadte sit Apostelembede," og hvilke Følger dette havde (se Hjelms „Betænkning og Forslag til Lov om Grændserne for Religionsfrihed" osv., Kristiania 1840, Pag. 19 fg.) Jeg tror neppe Nogen for Fremtiden vil gjentage saadan Tale.

[3] Hauges „Reiser", Pag. 98.

Vaale og 1738 Sognepræst og Stiftsprovst i Kjøbenhavn, til hvilket Embede han blev kaldet paa sin Ven Leths Anbefaling. I 1749 maatte han søge Afsked fra denne sin Stilling, da han paa Grund af sin udprægede herrnhutiske Retning [1]) paadrog sig Ubehageligheder og var i det Hele ilde anseet hos „visse Personer, som havde Autoritet og Myndighed.“ Efterat have tilbragt 7 Aar i Tydskland i Brødremenighedens Tjeneste vendte han i 1756 tilbage til Norge, hvor han døde i Tønsberg 1786. Af disse to Mænd, der fra Børneaarene havde staaet i Venskabsforhold til hinanden, var Leth den mest begavede, ligesom han ogsaa først kom til en dybere Opfatning af Kristendommen; af ham blev nu atter Gerner paavirket. Som Prester i Nærheden af hinanden „fornyede vi ikke alene vort gamle Venskab,“ siger Gerner, „men især blev jeg ved ham opmuntret til at sørge for min egen og de mig anbetroede Sjele med mere Alvorlighed, end hidtil var skeet. Vi konfererede jævnlig derom med hverandre, og jeg kom i en Skole, som jeg hidtil ikke havde været i, da jeg saa, at det til at være en Evangeliets Tjener og tro Sjelesørger ikke var nok at have studeret Theologien, .. men at dertil behøvedes Visdom herovenfra, — Raade og den Helligaands Oplysning og Salvelse, og at man selv havde erfaret det, man vilde vidne om for Andre.“ Snart begyndte ogsaa „en temmelig stor Opvækkelse.“ Bevægelsen begyndte i Leths Prestegjæld Sandeherred og „bredte sig alt efterhaanden mere og mere ud i Laurvigen, Tønsberg, Vaale og de omliggende Grændser, da Stokmesterens Spørgsmaal begyndte at blive almindeligt: hvad skal jeg gjøre, at jeg kan blive salig?“ Gerner arbeidede med stor Nidkjærhed, „reiste omkring Hus fra Hus og talede med hver Person i hele Sognet.“ Han fandt da „en utrolig Mængde Mennesker, som ikke vidste, hvormange Guder der var, endsige at de skulde have vidst, hvem der havde forløst dem, og hvad de haabede at blive salige ved; Nogle sagde, at der var tre Guder, andre fem, og andre igjen, at de vidste det ikke.“ Vækkelsen varede „i nogle Aar;“ flere af de „nærgrændsende Prester“ sluttede sig til og arbeidede med; de flittige Hyrder gave hverandre Raad og overlagde, „hvorledes

---

[1]) „Ligefremme Afvigelser fra den orthodoxe Lære“ kan neppe paavises hos ham.

vi til Sjelenes Gavn og Jesu Riges Opbyggelse bedst kunde føre vore Embeder; og Alle, hver efter sin Grad og Naade, havde det Diemærke, at de vilde frelse sig selv og dem, som hørte dem." Som det har gaaet med saa mangen aandelig Bevægelse, saaledes ogsaa med denne. Nogle kom til en sand Omvendelse; „ved den Herre Jesu Kristi sande og salige Erkjendelse" kom de „til noget Grundigt og Tilforladeligt, saa de vidste, hvad de vilde, og hvem de hørte til," og i Dødens Stund „fuldkommen forsikkrede om deres Naadevalg og Salighed gik deres Forløser i Møde." Andre derimod kom ikke længere end til „blotte Rørelser og Bevægelser, hvilke, som de vare hastig komne, saa gik de og snart over igjen." Og atter Andre, der ei i ydmyg Tro vilde „tage deres Tilflugt til ham, som er kommen for at gjøre saligt alt det, som er fortabt," henfaldt til Lovtrældom, „til de selv bleve kjede deraf og gave Alting over, da de havde Intet for deres Umage og Arbeide." Af Vækkelsen kom der saaledes „ikke saa Meget ud, . . som Mange ventede, og som det i Begyndelsen havde Anseende til."

Baade Leth og Gerner stode efter deres Afreise fra Egnen i Brevvexling med de Vakte i Grevskaberne. Efter Gerners Tilbagekomst til Norge prædikede han engang i sin gamle Menighed Vaale, hvor mange Hjerter endnu hængte ved ham; men følgende Aar fik han fra Kirkeinspektionskollegiet Paalæg om at „afholde sig fra Prædikener, Forsamlinger at holde." Senere levede han i Stilhed i Tønsberg; hans personlige Omgang maa alligevel have havt sin Betydning for det kristelige Liv i Byen og Omegn [1]).

Dette var den aandelige Bevægelse i Grevskaberne, af hvilken der endnu ved Hauges Besøg i 1797 forefandtes Levninger. Ogsaa denne havde et temmelig udpræget herrnhutisk Anstrøg. Ved Foreningen med Hauge kom da Retningen ind i en ny Livsbevægelse.

Fra Grevskaberne reiste Hauge til Drammen, hvor han fra sit forrige Besøg havde flere Venner. Blandt disse maa fortrinsvis nævnes den Mand, i hvis Hus Hauge holdt sin første Opbyggelse i denne By, Kjøbmand Mads Møller paa

[1]) Henrik Gerners „Vita og Fata" osv. Daaes „Aktmæssige Bidrag" i „Theol. Tidsskrift" VII, 344. Sørensen „Lidt om Sandeherred før i Tiden", Kristiania 1872, Pag. 59 fg.

Bragernes [1]). Denne selvstændige og begavede Mand har i et Brev [2]), skrevet et Par Aar senere, lagt for Dagen sit aandelige Standpunkt, som det er interessant nærmere at betragte. Grundtanken i hans Livsopfatning er, „Sandheden frigjør Enhver, som bliver deri, efter Jesu Løfte." I denne Aandens Frihed, der fødes, „naar Gud ved Kristi Kraft har løst et Menneske fra Syndens Baand og beseglet ham med den Helligaands Kraft," har et Kristenmenneske sit rette Holdningspunkt; heri er nu for det Første begrundet „den rette Frihed til at forkynde Guds Ord," hvorfor han ogsaa ønsker, „at Gud vilde skjænke Mange Frihed til at bekjende hans Ord, . . uden at se hen til, hvad Domme verdsligsindede Mennesker fælde derom." Fremdeles er der i den indre Frigjørelse det rette Værn i Trængslerne, og „vi vide af Kristi Ord, at det bør os med megen Trængsel at indgaa i Guds Rige;" salig er da „den, som dør i Troen paa Kristum, men saligere ere de, der dør for Troen til Kristum," som Luther siger. Under disse Trængsler vil man let blive mismodig; „naar det er stille, staar Røret rank op, . . men, naar Veiret begynder at blæse, saa giver Røret efter og bøier sig for hvad Slags Vind der blæser;" saaledes bliver og Menneskets Tro vaklende, „naar Forfølgelser kommer." Men „Kristus er Klippen, og hver den, som bygger paa ham, hans Hus staar, naar Vandløbene kommer; Troen er en stærk Befæstning, som Ingen kan overvinde. Hvor Verdens Kjærlighed er dreven ud, og Selvfornegtelsen ved Kristi Kraft har overvundet Kjødet, der er al Tvivl om Guds naadige Beskyttelse hævet;" thi „den samme Gud, som har Magt til at gjøre det Største, nemlig at skjænke Naade og Syndernes Forladelse, han har og Magt til at gjøre det Mindste, nemlig at beskytte Enhver, der i Aand og Sandhed vil tjene ham." Men Veien til Frihed er den, at „vi fornægte os selv og med alvorlig Bøn og Paakaldelse søger Gud om Kraft til at rive os løs fra alt det, som endnu maatte hindre os derfra, og saaledes overlade os i Guds Haand, som den Syge i sin Læges; det er godt, naar vi føler vor Sygdom og kan frembære vor Nød for Gud; thi dette aabenbares ikke af Kjød og Blod, men af Aanden, som

[1]) Hans Gaard laa tæt ovenfor det øvre Sund, omtrent der, hvor Grosserer T. Baches Hus nu ligger.

[2]) Trykt i „Kristendommens Lærdoms-Grunde" I, 41—46.

fører os til Løgen." Saa gjælder det da at „banke paa Naadens Dør" og det med „Hjertets inderligste Sukke",.. saa skal vi tilsidst erfare med den Kananæiske Kvinde, at vor „Bøn ikke skal være forgjæves." — Dette aandelige Standpunkt er karakteristisk for Hauges Venner. Anmærkningsvis skal her tillige gjøres opmærksom paa, at medens Paavirkningen ved Hauge og Afpræget af hans mægtige Aand er kjendelig og let at paavise hos alle ved Hauge Opvakte, saa er der tillige en ofte mærkværdig Selvstændighed, der har sin dybeste Grund i den aandelige Ædruelighed, der aldrig tillod dem at tilegne sig aandelige Standpunkter, før de virkelig havde levet sig frem til dem [1]).

Efter nogen Tids Ophold i Drammen reiste Hauge til Kongsberg. Presten derstedes Kornelius Norman (fra 1771) var i sine yngre Aar paavirket i herrnhutisk Retning [2]); han døde udpaa Høsten (16de Novbr.) samme Aar, Hauge denne Gang besøgte Kongsberg. Det synes rimeligt, at man i Drammen havde omtalt Norman for Hauge som en kristeligsindet Mand, og at Hensigten med Reisen op til Bergstaden var at besøge ham og andre kristelige Venner, om Saadanne maatte findes deroppe. Hvorlænge hans Ophold paa Kongsberg varede, er ubekjendt; men fra denne By reiste han hjem, ad hvilken Vei vides ikke. Baade paa Opreisen til og Nedreisen fra Kongsberg havde han standset i Eker, hvor Gnisterne bleve lagte til den Ild, som det følgende Aar slog ud i stærke Flammer [3]).

Hauge havde saaledes gjort tvende længere Reiser. Med Undtagelse af, at han af og til besøgte Fredriksstad og en Gang reiste til Fredrikshald, holdt han sig i Ro i Hjemmet Resten af Aaret ligetil Jul. Spørger man nu om Aarsagen, hvorfor han dog saa længe nølede, før han fuldt og helt tog fat paa at løse sin Opgave, hvorfor han ikke strax gik ud over det ganske Norge og raabte: Land, Land, hør Herrens Ord! saa træffer man ikke det Rette, om man siger: „Han havde endnu ikke kjæmpet sig igjennem til fuld og frimodig Tro paa sit

[1]) Beviset herfor vil man finde i alle Levnetsbeskrivelser i 3die Del af „Religiøse Følelser"; se ogsaa „Sandhedens Bekræftelse" af John Bjørge, 2det Oplag, Skien 1844.

[2]) Som Personelkapellan i Tin oversatte han Forstmanns Passionsprædikener; se ovenfor Pag. 86.

[3]) Hauges „Religiøse Breve", Pag. 131.

Kald" [1]; thi dette havde han forlængst gjort. Derimod har Professor Stenersen rammet Sandheden, naar han siger: „Det var, som om han endnu ikke følte sig stærk nok til at vandre ud blandt det ganske Folk" [2]. Og dette havde atter sin Grund i hans hele aandelige Stilling, saaledes som paavist i Begyndelsen af dette Kapitel. Henimod Jul indtraadte der heri en Forandring. Ved denne Tid fandt han en gammel, dansk Oversættelse af Taulers Omvendelseshistorie, ved hvis Læsning en ny Indsats af Liv blev ham til Del. „Denne Bog", siger han, „lærte mig at føle Dybden af den Brønd, som man kan drage til sig det aandelige Vand af for derved at rense i sit Hjerte. Jeg syntes nu, et forklaret Lys skinnede i mit Hjerte, og den Hellige Skrift blev mig mere levende; og fandt jeg ikke saa ofte Guds særdeles Taler (Daniel) og søde Følelser, saa kjendte jeg dog den Helligaaands Mindelser, hans Drift, som gav mig Vidnesbyrd om, at jeg var hans Barn (Rom. 8, 6); ellers blev det min Pligt at vandre i Troen og ikke i Beskuelsen. . . . Den almægtige Gud vilde drage udenlands: jeg skulde være den troe og snilde Tjener, som naar Herren kom, var det end ved Midnat, kunde findes vaagen for at give hans Tyende deres tillagte Spise i rette Tid" [3].

Og hvad i det gamle Skrift om Taulers Omvendelse var det da, som førte Hauge ned i Dybderne af de aandelige Væld gav hans Liv ny Kraft og hans Syn ny Klarhed i Forstaaelsen af hans Opgaves Karakter, Udstrækning og Begrændsning? For at forstaa dette bliver det nødvendigt at kaste et Blik paa Indholdet af omtalte Skrift. — Taulers Omvendelseshistorie beretter om de mange Samtaler og Forhandlinger, der bleve førte mellem den Valdensiske „Guds-Ven", „Lægmanden" Nikolaus af Basel og Johan Tauler, Doktor i den Hellige Skrift og Dominikanermunk i Strasburg, — hvorledes denne af „Lægmanden" praktisk og erfaringsmæssig blev ledet gjennem Omvendelsens Trin, indtil „han udi alle sine udvortes og indvortes Kræfter havde faaet en ganske ny Kraft og Styrke, hvis

[1]) Saa en Forfatter i „Fædrelandet" for 3die Mai 1871.
[2]) Stenersens Skrift om Hauge, Pag. 25.
[3]) „Religiøse Følelser", Pag. 53—54. „Uddrag af den berømmelige Dr. Taulers Omvendelseshistorie" blev senere udgivet af Hauge, Kristiansand [...] Norge oplevet 6 Oplag.

Lige han tilforn i al sin Livets Tid aldrig havde fornummet." Hertil kom han derved, at han under eget Arbeide med ved egne Kræfter at optage Korset og følge „den Herre Jesum Kristum og blive hans Billede lig udi den rette Sandhed og Ydmyghed saa og Taalmodighed," blev „forladt af Kreaturerne," „mat, syg og svag paa sit ganske Legeme," og „overgav sig til Gud i allerdybeste Ydmyghed uden at søge ringeste Hjælp og Trøst af noget Kreatur." Ved Sammenligning mellem Kristi Liv og sit eget Liv kom han „udi en stor Anger og Fortrydelse over sine Synder, at han saa skammelig havde forspildt og forsømt den ædle Tid, sagde og med Mund og med Hjerte: o naadige og barmhjertige Gud, forbarm dig over mig arme Synder for din grundløse Barmhjertigheds Skyld." Saaledes fandt da Tauler Livet i ham, der „helbreder de Syge paa Sjelen." Og, medens han under sin indre Gjæring paa „Lægmandens" Raad havde afholdt sig fra at prædike, saa blev han nu af denne opfordret dertil; „og maa I vide," sagde denne til ham, „at en eneste Prædiken herefter vil frugte mere hos Eders Tilhørere end tilforn hundrede," hvilket da ogsaa skede.

Naar man har Hauges forudgaaende aandelige Udvikling for Øie, saa kan man forstaa, med hvilken spændende Interesse han maa have fulgt Taulers aandelige Livsudvikling, og hvorledes han maa have levet med fremigjennem de forskjellige Stadier og paa alle Punkter trængt dybere ned. Og hvilket mægtig Indtryk paa ham maa ikke de Taler have gjort, som Tauler holdt efter sin Gjenfødelse, denne gribende Prædiken om, at „en tro og ærlig Brud er skyldig at sky og fly Alt, hvad som er Brudgommen imod," at hun „baade indvortes og udvortes bliver overklædt med mange og adskillige Slags Anfægtninger," at hun ikke kan „have det bedre, end Brudgommen havde det i Verden," at hun under Korset lærer „Ydmyghed" og annammer „dette nærværende og besværlige Kors som en besynderlig Ære og frydefuld Gavn" fra Herren; thi „den Helligaand skjænker for Bruden den overflødige Guds Kjærlighed og vederkvæger hende dermed," saa hun „bliver ligesom drukken af Guds Kjærlighed" og „ganske og aldeles forglemmer sig selv og alle Kreaturer, saavel dennem, der ere udi Himmelen, som og de her paa Jorden." Her var da Udsigt ned „i den Brønd, man kan drage til sig aandeligt Vand af." — Og hvad

det andet Punkt angaar, nemlig det Lys, som Taulers Omvendelseshistorie kastede over Hauges Kald, da er det i saa Henseende tilstrækkeligt at kaste Blikket paa „Lægmandens“ Optræden i samme, den Sikkerhed, med hvilken denne holder sig indenfor de rette Grændser, og den Begrundelse af Lægmandens Ret til at optræde, der ligger i Indvirkningen fra dette Hold paa en siden saa stor Mand i Kirkens Historie, som Johan Tauler [1]). I denne Lægmandens Optræden fandt Hauge et kirkehistorisk Forbillede for sit eget Kald; som Nikolaus af Basel af Gud blev kaldet til at være et Omvendelsens Redskab for den endnu aandelig døde Dominikanermunk i Strasburg, saaledes havde jo Hauge af den samme Gud faaet Kaldelse til at prædike Omvendelse for de aandelig døde Mennesker i Norge. Det var Lægmandens Formanelses-Embede han havde faaet, Tjenerembedet at give Herrens „Tyende deres tillagte Spise i rette Tid.“

Vi ere nu komne til det Punkt, da Hauge fuldt rustet gik til sit Dagværk. Vi have fulgt ham gjennem hans Udviklings Brydninger og Kampe, vi have været Vidner til, hvorledes Gud Gang efter Gang lagde ny Livsfylde i hans Sjel; nu se vi ham færdig til sin Gjerning. Han var nu en Mand i sin kraftigste Alder. Hvad hans udvortes Menneske angaar, da var han „omtrent 65 Tommer høi, med brede Skulder, bredt Bryst og før af Lemmer, havde et mildt Aasyn, lysebrunt Haar og Øienbryn“ [2]). Med Hensyn til hans Personlighed, da var der hos ham et rigt indre Gemytsliv, et af Guds Kjærlighed fyldt Hjerte, der med vidunderlig Magt trak Menneskene til sig, en dyb Følelse, fin og saar for Syndens Indvirkninger og opløftet ved Fornemmelsen af den himmelske Naade. Dette Gemytsliv var dog ikke et utøilet Følelsesliv, men behersket af hans lyse Forstand og indtrængende Reflektion. Men fremfor Alt var Hauge Handlingens Mand, Manden med den stærke Villie, den glødende Begeistring, den fyrige Virkekraft [3]). Paa alle Punkter er denne Karakter

---

[1]) Se herom ogsaa Rudelbach „Kristelig Biografi“, Pag. 88.

[2]) „Om H. N. Hauges Liv“ osv. af M. Grendahl, Throndhjem 1849, Pag. 61.

[3]) „Ogsaa skal han fra sin tidligste Ungdom have udmærket sig som et saare varmt Hoved, energisk og fast excentrisk i hvad han foretog sig;“ Sogneprest Urdals Skrivelse.

bestemt af hans inderlige Liv i Gud; hvad der angik Forholdet til ham, det var i Et og Alt Hovedsagen for Hauge. Og dog havde han paa samme Tid et aabent Øie baade for Naturens Skjønhed og for Betydningen af de verdslige Gjøremaal. Hans Færd var stille og sagtmodig, saaledes som dens Færd bliver, der lever under Aandens Tugt, og dog kunde Ingen med mere Alvor end han revse de „Mange, som bruger sørgende Røst, nedbøiet Hoved, ydmygelige Gebærder og Tale, som med Mund bekjender sig for meget arme Syndere og viser sig ringe, (men) dog ere Hyklere og gjør det for at ansees af Menneskene" [1]). I sin personlige Omgang skal han have været saare elskelig, hvorfor hans Venner ogsaa med stor Inderlighed og Kjærlighed hang ved ham.

Sjette Kapitel.

„Lærerne fra Smaalenene."

Omtrent paa samme Tid som Hauge begyndte sine Vandringer omkring i vort Fædreneland, fremstod der i Smaalenene en Række af Lægprædikanter, der „af egen Drift," følgende Hauges „Exempel", vandrede ud til forskjellige Egne af vort Land, og som af Almuen bleve kaldte „Lærerne fra Smaalenene." Alle disse vare blevne vakte af Hauge paa hans Vandringer omkring i dette Amt; Alle vare de glødende i deres Hjerter efter deres Medmenneskers Frelse; Alle opløftede de Røsten med gribende Alvor, saa de døde Ben begyndte at røre paa sig overalt, hvor de drog frem, om de end ikke alle besad den samme aandelige Indsigt og Forfarenhed. De mest fremtrædende af disse „Lærere fra Smaalenene" skulle her kortelig omtales; for at undgaa Gjentagelser tilføier jeg, hvad der vides om deres senere Skjæbner.

1. Ole Nielsen Hauge, adskillig ældre end Broderen, Hans, havde været Lensmand i 22 Aar. Vakt til kristeligt Liv

[1]) „Forklaring over Loven og Evangelium", af H. N. Hauge, Kristianssand 1804, Pag. 3.

det andet Punkt angaar,
vendelseshistorie kastede
Henseende tilstrækkeligt o
træden i samme, den E
indenfor de rette Græn
Ret til at optræde, d
paa en siden saa st
Tauler [1]). I denne
kirkehistorisk Forbille
af Gud blev kaldet
den endnu aandelig
havde jo Hauge af
Omvendelse for de
Lægmandens For
embedet at gir
rette Tid."

Vi ere nu k
Dagværk. Vi k
og Kampe, vi
Gang lagde r
sin Gjerning.
Hvad hans
65 Tommer
Lemmer, h
Med Hensy
indre Gem
underlig
saar for
af den hi
Følelses
Reflekt
Mand
fyrige

1) E
2) E
i
3)

r Guds Riges Udbredelse i sin
iandsbestilling lagde adskillige
Virksomhed, dels for ogsaa
asagde han sig sit Ombud og
Kristianssand. Senere flyttede
men, hvor han døde omkring
emt og findig Mand. Længere
ynes — ikke; derimod holdt han
nærmeste Omegn [1]).

Hauge gik tidlig ud for at bekjende
n omkring og var i Ære og Van-
en samme urokkelige Skikkelse; thi
lippen [2]). Senere boede han paa
olle, hvor han døde 1845. Mikkel
t end baade Hans og Ole; men han
get sen i Tanken. I sine Venners
Israelit, i hvilken der ikke var Svig [3]).
rsen, Hauges Søskendebarn, [4]) synes
re livligt end dybt Gemyt. Optraadt i
som Lægprædikant, skal han i stort Mon
tiltale Folket; især var det hans Varme
gjorde Indtryk. Samtidens Forfølgelser
odighed [5]). I sine senere Aar gik det
hans Kristenliv; Hauge formanede ham
til Bredtvedt, at „vende om til den første
man kjender Frugten af saadan Formaning.
i Høkerhandel paa Kongsvinger, hvor han
omkring 1830 [6]).

Viuldsen Ramstad, noget beslægtet med
get virksom Mand i at reise omkring og for-

m er trykt i „Kristendommens Lærdoms-Grunde" II,

lgelse og Fængsling vil senere paa sit Sted blive fortalt.
ham er trykt i „Kristendommens Lærdoms-Grunde" II,

første Mandperson, der blev vakt ved Hauge; utrykt Bre-
auge.
ngsling og Dom vil senere paa sit Sted blive fortalt.
3 Sange af ham ere trykte i „Kristendommens Lærdoms-
5–87. III, 12. 19. 123–127.

:d. Han omtales som en begavet Personlighed,
:rdig, trofast i sin Kristendom til det Sidste. I
:r var han en Tid hos Bache, som da boede i Lier,
:de han tilbage til Smaalenene, hvor han døde om-
· [1]).

Iver Olsen Gabestad, fra Trøgstad Prestegjæld, ;nu ikke voxen, da han i den første Kjærligheds Be- :g vandrede fra sit Hjem for at tale Guds Ord [2]). Gamle som have hørt ham i hin Tid, vide endnu at fortælle med hvilken gløende Inderlighed han formanede Unge og :amle til Omvendelse, og hvilket gribende Indtryk det gjorde :t se den unge Gut staaende paa et Bord for at Tilhørerne kunde se og høre ham. Et Ord af ham i en Forsamling er endnu opbevaret. „Der ere Somme, som have svaret mig, at de tør ikke begynde paa Omvendelsen, fordi de frygte for, at de ikke kunne blive bestandige, og da kunde det Sidste blive værre end det Første; men da har jeg svaret dem, at det hænder nok, at Mange begynde, som ikke fuldende, men saa hænder det dog aldrig, at Nogen fuldender, som ikke begynder" [3]). Det var noget overordentlig Vækkende ved Iver Gabestad, medens det er en Selvfølge, at han maatte mangle Visdom og Sindighed til at lede de Opvakte ind i et sundt Kristenliv. Efter i Hauges Virketid at have reist omkring i Norge lige op til Finmarken, indtraadte der i hans indre Liv adskillig Slaphed og Mathed, hvilket Vennerne — og det vistnok med Rette — ansaa for at være en Følge af, at han for tidlig var gaaet ud for at bekjende Guds Ord, hvorfor de vare meget strænge i at kræve Alder og aandelig Modenhed af dem, der vilde blive tilstedede Adgang til at tale Guds Ord i Forsamlingerne. — Paa det Sidste opgløddes den gamle Ild igjen. Hauge skrev da til ham et Trøstens og Formaningens Brev, i hvilket han da ogsaa yttrer sin Glæde over, at Gud havde fornyet sin Naade i ham, og han var vendt tilbage til „den første Kjærlighed." Da han

---

[1]) Et Brev af ham er trykt i „Kristendommens Lærdoms-Grunde" II, 107—108 og en Sang i „Guds Børns Samtale", Pag. 60.

[2]) I et utrykt Brev (uden Dato) kalder Hauge ham et „udvalgt Redskab" og mener, at han er „den første, fornemste og fuldkomneste Kristen, som har levet i Norge."

[3]) „Bidrag til Hauges Minde" af H. C. Hagen, Pag. 8.

i 1796, begyndte han strax at virke for Guds Riges Udbredelse i sin Hjembygd. Dels fordi hans Lensmandsbestilling lagde adskillige Hindringer i Veien for en saadan Virksomhed, dels for ogsaa at bryde sig en bedre Fremtid, frasagde han sig sit Ombud og nedsatte sig som Handelsmand i Kristiansand. Senere flyttede han i samme Egenskab til Drammen, hvor han døde omkring 1830. Ole Nielsen var en bestemt og findig Mand. Længere Reiser gjorde han — som det synes — ikke; derimod holdt han ofte Opbyggelser i sit Hjems nærmeste Omegn [1]).

2. **Mikkel Nielsen Hauge** gik tidlig ud for at bekjende Guds Ord; han vankede viden omkring og var i Ære og Vanære, i Frihed og Fængsel den samme urokkelige Skikkelse; thi han var grundfæstet paa Klippen [2]). Senere boede han paa sin Eiendom Ekers Papirmølle, hvor han døde 1845. Mikkel var adskillig mindre begavet end baade Hans og Ole; men han var dyb, omendskjønt noget sen i Tanken. I sine Venners Minde lever han som en Israelit, i hvilken der ikke var Svig [3]).

3. **Paul Gundersen**, Hauges Søskendebarn, [4]) synes at have været af et mere livligt end dybt Gemyt. Optraadt i Hauges første Virketid som Lægprædikant, skal han i stort Maal have havt Evne til at tiltale Folket; især var det hans Varme og Inderlighed, som gjorde Indtryk. Samtidens Forfølgelser bar han med Taalmodighed [5]). I sine senere Aar gik det adskilligt tilbage med hans Kristenliv; Hauge formanede ham ofte, naar han kom til Bredtvedt, at „vende om til den første Kjærlighed," uden at man kjender Frugten af saadan Formaning. Han drev en liden Høkerhandel paa Kongsvinger, hvor han døde i smaa Kaar omkring 1830 [6]).

4. **Gundro Viuldsen Ramstad**, noget beslægtet med Hauge, var en meget virksom Mand i at reise omkring og for-

---

[1]) Et Brev af ham er trykt i „Kristendommens Lærdoms-Grunde" II, 85 - 86.

[2]) Om hans Forfølgelse og Fængsling vil senere paa sit Sted blive fortalt.

[3]) Et Brev af ham er trykt i „Kristendommens Lærdoms-Grunde" II, 93—96.

[4]) Han var den første Mandperson, der blev vakt ved Hauge; utrykt Brev fra H. N. Hauge.

[5]) Om hans Fængsling og Dom vil senere paa sit Sted blive fortalt.

[6]) 2 Breve og 3 Sange af ham ere trykte i „Kristendommens Lærdoms-Grunde I, 35 - 37. III, 12. 19. 123—127.

mde Guds Ord. Han omtales som en begavet Personlighed, ille og fredfærdig, trofast i sin Kristendom til det Sidste. I ne senere Aar var han en Tid hos Bache, som da boede i Lier, rpaa flyttede han tilbage til Smaalenene, hvor han døde om- ing 1850 [1]).

5. Iver Olsen Gabestad, fra Trøgstad Prestegjæld, r endnu ikke voxen, da han i den første Kjærligheds Be- ristring vandrede fra sit Hjem for at tale Guds Ord [2]). Gamle olk, som have hørt ham i hin Tid, vide endnu at fortælle n, med hvilken gløde Inderlighed han formanede Unge og amle til Omvendelse, og hvilket gribende Indtryk det gjorde t se den unge Gut staaende paa et Bord for at Tilhørerne nde se og høre ham. Et Ord af ham i en Forsamling er ndnu opbevaret. „Der ere Somme, som have svaret mig, at tør ikke begynde paa Omvendelsen, fordi de frygte for, at de ke kunne blive bestandige, og da kunde det Sidste blive værre d det Første; men da har jeg svaret dem, at det hænder nok, Mange begynde, som ikke fuldende, men saa hænder det dog drig, at Nogen fuldender, som ikke begynder" [3]). Det var oget overordentlig Vækkende ved Iver Gabestad, medens det en Selvfølge, at han maatte mangle Visdom og Sindighed l at lede de Opvakte ind i et sundt Kristenliv. Efter i Hauges irketid at have reist omkring i Norge lige op til Finmarken, dtraadte der i hans indre Liv adskillig Slaphed og Mathed, vilket Vennerne — og det visnok med Rette — ansaa for at ære en Følge af, at han for tidlig var gaaet ud for at kjende Guds Ord, hvorfor de vare meget strænge i at kræve lder og aandelig Modenhed af dem, der vilde blive tilstedede dgang til at tale Guds Ord i Forsamlingerne. — Paa det idste opglødedes den gamle Ild igjen. Hauge skrev da til m et Trøstens og Formaningens Brev, i hvilket han da ogsaa ttrer sin Glæde over, at Gud havde fornyet sin Naade i ham, g han var vendt tilbage til „den første Kjærlighed." Da han

---

[1]) Et Brev af ham er trykt i „Kristendommens Lærdoms-Grunde" II, 107—108 og en Sang i „Guds Børns Samtale", Pag. 60.

[2]) I et utrykt Brev (uden Dato) kalder Hauge ham et „udvalgt Redskab" og mener, at han er „den første, fornemste og fuldkomneste Kristen, som har levet i Norge."

[3]) „Bidrag til Hauges Minde" af H. C. Hagen, Pag. 8.

fik dette Brev, laa han paa Dødssengen; han sendte da Bud efter Hauge; thi han vilde endnu engang se ham og tale med ham. Hauge — elendig og syg som han dengang var — reiste strax til ham og samtalede med ham om de Ting, som hører Guds Rige til. Endnu før Hauge kom hjem, døde han (1820). Han havde da været Kjøbmand i Drammen i flere Aar [1]).

6. Torkel Olsen Gabestad, Broder af Foregaaende, var en mere rolig og dyb Natur, en Mand med megen Erfaring og stor kristelig Indsigt og Oplysning. Ogsaa han reiste meget i Hauges Virketid; ogsaa han var En af dem, der blev forfulgt for Kristi Navns Bekjendelse, og som led Forfølgelsen med gudelig Frimodighed [2]). I senere Aar boede han paa Gaarden Smørgrav paa Eker, hvor han døde i Herren omkring 1840 [3]).

8. Elling Hansen Høidal, Hauges Sødskendebarn, virkede først i Smaalenene, derefter i Bergens By og Omegn, siden flyttede han til Romsdalen, hvor han døde omkring 1830. Han omtales som en elskelig Kristen og en begavet Mand til at tale Guds Ord [4]).

9. Peder Hansen Roer var en af dem, der først gik ud for at tale Guds Ord, og han vandrede viden omkring. Han var af en heftig, opfarende Natur, ligesom han ogsaa i sin Virksomhed gik ubesindig tilværks og holdt „heftige Fordømmelsestaler" uden at forstaa at bringe Ro og Trøst ind i de beklemte Gemyter; derfor blev han ogsaa af Hauge „lastet som den, der ikke talte sindig og enfoldig nok" [5]). Overhovedet minder denne Mand os om Sæden, der faldt paa Klippegrund: den spirede rask frem, men fortørredes hastig i Solheden. Som det siden paa sit Sted skal vises, gik det ham saaledes; i Forfølgelsen faldt han og levede siden som en aandelig Krøbling. Hans Fornægtelse af Sandheden for at blive fri fra sit Fængsel gjorde et smerteligt Indtryk paa den Haugeske Vennekreds.

---

[1]) Et Brev af ham er trykt i „Kristendommens Lærdoms-Grunde" II, 81—83, og en Sang sammesteds III, 47—48.

[2]) Om hans Fængsling vil senere paa sit Sted blive fortalt.

[3]) To Breve af ham ere trykte i „Kristendommens Lærdoms-Grunde" II, 86—88, III, 115—117.

[4]) Et Brev af ham er trykt i „Kristendommens Lærdoms-Grunde" I, 55.

[5]) Forhør, optaget af Sorenskriveren i Numedal 1806 (Rigsarkivet).

'eg har hørt flere Gamle tale derom med Taarer Øinene. Han ꝫde omkring 1830.

10. **Søren Nielsen Røer** var vistnok den, der aller=dligst optraadte som Lægprædikant udenfor sin Hjembygd; thi lerede i Aaret 1797 træffe vi ham oppe i Numedal. Han nes at have været en baade virksom og besindig Mand i kristelig enseende. Han blev Ole N. Hauges Eftermand som Lensmand Tune, hvilket Ombud han frasagde sig i 1818, da han flyttede l sin Eiendom Røer i Rygge, hvor han døde 1853.

Disse ere de blandt „Lærerne fra Smaalenene" hvis Virken ȷ Færd endnu mindes og kan efterspores. At der imidlertid var ange flere, end de her nævnte, er ganske sikkert. Hvad de ere fremtrædende haugianske Lægprædikanter fra andre Egne Landet angaar, da skulle de hver paa sit Sted nærmere nhandles.

Anden Bog.

Første Kapitel.

Indledende Oversigt over Hauges Virksomhed: hans Samtaler med den Enkelte — hans Opbyggelsestaler — hans Skrifter — hans Medarbeidere.

Idet jeg nu gaar over til at skildre Hauge under Udførelsen af den Aandens Gjerning, hvortil vi i det Foregaaende have seet ham efterhaanden at modnes og dygtiggjøres, skal jeg, til nærmere Forstaaelse af hans Virksomheds Art og Natur og som Bidrag til Besvarelsen af det Spørgsmaal, hvorledes en Mand i saa kort Tid kunde udrette saa Meget, først nærmere fremhæve de enkelte Sider af Hauges Virksomhed, der her maa komme i Betragtning, nemlig hans Samtaler med den Enkelte, hans Opbyggelsestaler, hans Skrifter og hans Medarbeidere.

1. Som allerede vist ovenfor, begyndte Hauge sin Virksomhed med Samtaler og Forhandlinger med den Enkelte, og dette var ogsaa siden Noget af det Væsentligste ved hans Virken. Det fremgaar af Alt, hvad der endnu kan vides herom, at Hauge maa have været aldeles eminent begavet netop i denne Retning. Det var flere Omstændigheder, som bevirkede dette: Hans aandelige Erfaringer, vundne gjennem de mange Kampe og Brydninger, han havde gjennemlevet, — hans skarpe aandelige Syn, der skal have været vidunderlig gjennemtrængende og hartad uimodstaaeligt, — hans livlige Maade at gribe Tingen an med Exempler, Illustrationer og Billeder, — den Evighedens Vægt, der laa i hans Ord, selv da, naar han kun talte et Par Ord og det i Forbigaaende, saa der haves Exempler paa, at nogle Ord fra ham laa i Vedkommendes Sjel som en Braad i 50—60 Aar uden at tabe Kraften, — og fremfor Alt den glødende

og brændende Kjærlighed, der gjennemstrømmede hans Hjerte, og som tændte Funker overalt og virkede med stor sympathetisk Magt. Imod denne hans stille, stærke Kjærlighed kunde, snart sagt, intet Vaaben staa sig; der haves flere Exempler paa, at han med næsten magisk Kraft bandt sine mest forbittrede og rasende Modstandere blot med et venligt Ord eller et kjærligt Haandklap paa Skulderen.

Naar han begyndte en Samtale med Saadanne, som endnu vare uden kristeligt Syn, saa tog han som oftest sit Udgangspunkt fra det Timelige og banede sig derfra let og naturlig Overgang til det Aandelige. Indkommen i et Hus var hans første Ord som oftest disse: „Lever De saa vel her?" et Spørgsmaal, der ofte vakte Alvorstanker. Ikke sjelden tiltalte han den Enkelte saaledes: „Vil du blive en Broder i Kristo?" Eller han lagde sin Arm om Vedkommendes Hals og sagde: „du kunde nok blive en Broder i Kristo". Eller han lagde sin Haand paa hans Hoved og spurgte: „Vil du elske Gud?" Undertiden, naar han gik ind i en Hytte langs Veien og fandt der En eller Anden siddende ved sit Arbeide, blev han staaende taus i nogle Øieblikke, tog derpaa frem et af sine Skrifter og gav Vedkommende det, idet han sagde: „Du trænger nok en Bog", hvorpaa han gik sin Vei. Naar han gik i Følge med Nogen, eller En viste ham Veien, var det stundom, han ikke talte om det Aandelige før i det Øieblik, de skulde skilles. Overhovedet maa Hauge have havt et skarpt psykologisk Blik til at se, fra hvilken Side et Menneske maa paavirkes; derfor var han streng, hvor det var fornødent, og gjorde Indrømmelser, hvor det var nødvendigt; derfor tøvede han og gav god Tid, hvor det udkrævedes, og gik paa og benyttede Tiden, hvor det gjordes Behov.

Denne Side af Hauges Virksomhed fandt ogsaa sin Anvendelse, naar han samtalede med dem, der samlede sig om ham i større og mindre Grupper dels før, dels efter Opbyggelsestalerne og dels ogsaa paa Landeveiene, ved Kirkerne o. s. v. Det skulde være forunderligt at høre, hvorledes han imødegik Indvendingerne, bragte Spotten til at forstumme, hjalp den Vaklende frem til Frimodighed og gav den Spørgende Svar.

Et stort Virkefelt i denne Henseende havde Hauge ogsaa blandt sine mange Venner. Flere af disse vare fra først af

aandelig paavirkede dels af hans Skrifter og dels af hans Medarbeidere. Ofte var der da hos dem Uklarhed i mange Punkter, mange ubesvarede Spørgsmaal, mange uløste Gaader. Det var derfor meget almindeligt, at Saadanne — ofte ad lange Veie — reiste for at tale med Hauge og komme til Klarhed i deres Salighedssag. Jeg skal her anføre nogle Vidnesbyrd fra Saadanne, der kan tale med Selvoplevelsens Klarhed og Paalidelighed i denne Sag. „Ved at tale med denne veltænkende Mand (d. e. Hauge), fandt jeg en langt større Oplysning end hos Nogen af dem, jeg før havde talet med om Religionens Grunde; jeg blev da rettet og veiledet i mange Ting, som jeg før stod i Tvivl om, saasom: at forkaste de tilladelige Ting med de utilladelige, som gjerne er Tilfældet med dem, som ere enfoldige og ulærde i Kundskaben" [1]). — „Da jeg kom til bemeldte Sted, fik jeg tale med den Mand, som jeg saalænge havde ønsket efter; jeg blev meget bestyrket i hans Opbyggelse, da han vidste baade i Lærdom og Levnet at lede den Svage og overbevise de Gjenstridige" [2]) — „Ved Hauges Samtale blev jeg heri bestyrket, og Veien, som jeg i en vis Del havde gjort trang for mig selv, kom jeg ud ifra, saa jeg i min Kristendom blev mere oplyst, og min Tro mere bestyrket" [3]). — „Enhver Erfaren kan tænke sig, at denne rolige, skjønt korte Samtale med Hauge var mig kjær; thi jeg blev ikke skuffet i mit Haab, at jeg vilde finde Mere hos ham for min Trang, end hos de andre Reisende, jeg talte med. — Naar jeg tænker tilbage, bøies jeg til Ydmygelse over Guds store Godhed, at han ei alene saarer, men ogsaa læger med mange Midler" [4]). — „Jeg kan i Sandhed sige, han var et Middel i Guds Haand; thi som han selv var erfaren paa aandelige Følelser og Fristelser, saa kunde han komme dem til Hjælp, som fristes, give Andres Følelser Retning og lede den Tvivlraadige paa ret Vei. Naar jeg talede med ham om det, som plagede, saa var det oftest, han traf Aar-

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 76.
[2]) Sammestebs, Pag. 113. Yttring af Storthingsmd. Ole Svans.
[3]) „En Del af T. O. Baches Levnetsløb" o. s. v., Drammen 1849. Pag. 25.
[4]) „Tilbageblik paa mit Liv", af John Haugvaldstad, Stavanger 1851. Pag. 13.

agen og stedse henviste til Bibelen for at finde Guds Ord til Veiledelse" [1]). — „Guds Ord vidnede fast hos mig, at det var Sandhed, han talede, og jeg syntes, jeg kunde langtfra ikke modstaa det; og han var og særdeles venlig imod Alle, endog den ringeste, saa det vidnede klart hos mig, at det maatte være Kristi Sind, han var iført, da jeg aldrig havde seet saadant Menneske før" [2]).

2. Med Hensyn til Hauges Opbyggelsestaler, da vare de rie Udstrømninger fra hans dybe og inderlige Liv i Gud, grivende ikke ved deres Veltalenhed efter Talekunstens Regler, eller gode Orden og gjennemførte Tankegang efter Logikens Krav, men ved den Troens Fylde, den Personlighedens Energi og Kjærlighedens dragende Magt, som derigjennem kom til Aabenbarelse. Ud fra hans rige Indre flød Talen let og naturlig som en aldrig standsende Strøm; „hans stille Udvortes før blev nu begeistret med en indvortes Ild", fortæller et Øienvidne[3]). Idet Hauge kaster Tilbageblikket paa sin Virksomhed, udtrykker han sig om sine Taler saaledes: „Det var som en Ild i mig, at jeg ikke kunde tie, især naar Mange kom; thi da hendte det, at jeg undertiden ikke ret sandsede, hvad jeg sagde, thi Følelsen drev mig; og naar jeg siden eftertænkte, om jeg talede ret, og tvivlende spurgte de mest oplyste Venner om min Tale, saa ikke alene disse, men og mine Modstandere tilstod, at jeg talede grundigt og fulgte Kristi Lære" [4]). — Vidnesbyrd fra Samtiden bekræfter dette noksom, ligesom ogsaa, at Hauge selv gjorde Bemærkninger, efterat hans Venner havde talt. Og Tilhørerne kunde tydelig se paa Hauge, hvordan han likte sine Venners Vidnesbyrd; thi syntes han godt derom, saa sad han glad og oplivet; men var det Modsatte Tilfældet, da var han sørgmodig at se til[5]). — Det ligger i Sagens Natur, at Hauge maatte holde sine Opbyggelsestaler ex tempore; kun saaledes kunde disse eiendommelige Taler bevare Friskhedens og Umid-

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 146.
[2]) Sammesteds, Pag. 158.
[3]) Sammesteds, Pag. 145.
[4]) Sammesteds, Pag. 55.
[5]) Helge E. Hagen i „Fædrelandet" for 28de Juli 1871.

delbarhedens Karakter. Af Forberedelse vilde kun have fulgt mindre Varme og Inderlighed, men ikke mere Lys og Klarhed. Thi det var Livets Magt, der virkede. Vistnok var Hauge, som før er fremholdt, særdeles begavet med Hensyn til Tænkning; men paa Grund af hans Udvikling kom han mest til at tænke i Aforismer[1]) —; den Proces gjennem Reflexionen at nærme sig det Umiddelbare maatte — ganske naturlig — blive ham ubekjendt. Derfor var det ogsaa absolut nødvendigt for ham i sine Taler ganske at stænge Reflexionen ude og holde sig paa Umiddelbarhedens Standpunkt. Det er dette, som enhver Lægprædikant, der ikke griber feil af sin Opgave, maa gjøre. — Hauge fortæller selv, at naar han i Forveien havde udgrundet, hvorledes han vilde overbevise de Ugudelige og opbygge de Troende, da gik det mest istaa for ham, og han fandt sig ganske afmægtig; men naar han i Følelsen af sin egen Afmagt og Afhængighed af Gud ganske overlod sig til ham og bad ham styre sin Tunge, da faldt det ham altid let ved enhver Leilighed at tale om Livets Vei. Derfor holdt han paa Forjættelsen: „Det skal gives Eder i den samme Time, hvad I skulle tale", et Løfte, som vistnok Hauge med fuld Berettigelse kunde tilegne sig[2]).

I sine Taler vendte Hauge sig ikke saameget til Følelsen som til Villien. Det er derfor ganske rigtigt, naar Traditionen fortæller, at Tilhørerne ikke blev videre bevæget til Graad, naar han talte, medens det ofte var Tilfældet, naar nogen af hans Venner frembar deres Vidnesbyrd[3]). Hvilket mægtigt Indtryk

---

[1]) Det Bedste, Hauge har skrevet, er derfor hans „Nogle Overbevisninger med Lærdoms Regler" i Kristendommens Lærdoms-Grunde II, 68 fg. III, 49 fg.

[2]) „Religiøse Følelser", Pag. 55 cfr. 39. Dersom Nogen af det i Texten Udviklede skulde faa den Mening ud, at Hauge paastod sig at være „inspireret" eller at tale af Aandens umiddelbare Indgivelse, da vilde dette blot røbe Mangel paa Forstand paa aandelige Fænomener. Netop Følelsen af menneskelig Skrøbelighed og Frygt for at kunne have taget feil, bragte ham til at spørge sine Venner, om han havde talt „som Guds Ord"; saaledes udtrykte han sig nemlig ifølge Optegnelser af en paalidelig Mand (Emissær D. Bore).

[3]) Helge E. Hagen i „Fædrelandet" for 28de Juli 1871.

Hauges Taler gjorde paa Tilhørernes Indre, derom have vi mange Vidnesbyrd fra Samtiden. „Hans Ord og Tale var over mit Hjerte som et tveægget Sværd" [1]). — „Da han begyndte at tale Guds Ord, blev mit Hjerte bevæget af Forundring over hans Kjærlighed og milde Sind, da jeg aldrig havde hørt Nogen tale som han" [2]). — „Hans Taler vare meget livlige og velskikkede til at henrive Tilhørernes Hjerter" [3]). — „Han var udvortes oplivet af Guds Kraft og talede meget til Opbyggelse" [4]). — Et mærkeligt Vidnesbyrd om Hauges Taler haves ogsaa af en gammel bergensisk Dame, Maren Boes, der i sine yngre Dage havde været Husjomfru hos Dr. Erik Pontoppidan, medens han var Biskop i Bergen; hun erklærede, at Hauge, naar han talte, mindede hende stærkt om hendes Husbond og aandelige Fader [5]). — At hans Ord maa have været vægtige og fulde af Liv, fremgaar af Alt, hvad der er overleveret fra hin Tid, og det fremgaar fremfor Alt af den Omstændighed, at der kan paavises Prestegjælde, i hvilke en eneste Opbyggelsestale af ham har lagt Grundvold til et kristeligt Liv, der endnu er i fuld Blomstring.

Af Alt, hvad man ved om hin Tid, fremgaar det, at Hauges Opbyggelser bleve stærkt besøgte af Folket. Det hændte ofte, at store Skarer sluttede sig til ham, medens han vandrede paa Landeveien, for at følge ham til det Sted, hvor han havde bestemt sig til at holde Opbyggelse. Gamle Folk har fortalt, at naar saadanne Tog drog forbi Gaardene, blev man næsten uvilkaarlig dragen til at slutte sig til dem.

3. Hauges Skrifter har havt en hidtil ikke nok paaagtet Betydning. I hvilken forunderlig Grad de slog an i Folket, vidner de mange store Oplag tilstrækkelig om. Paa mange Steder vare hans Bøger trængte frem, før han kom, og tjente saaledes til at berede Jordbunden og bane ham Indgang, lige-

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 101.
[2]) Sammesteds, Pag. 187.
[3]) Grendal, „Hauges Liv" o. s. v., Pag. 16.
[4]) „Religiøse Følelser", Pag. 67.
[5]) Mundtlig Meddelelse; noget Lignende fortæller ogsaa Helge E. Hagen i „Fædrelandet" for 19de Juli 1871.

som han paa sine Reiser altid havde flere af sine Skrifter med sig, hvilke han efterlod sig paa sin Vei som blivende Vidnesbyrd for dem, der havde hørt Ordet af hans Mund. Naar man kaster et flygtigt Blik paa Hauges Skrifter, saa vil man rimeligvis først studse og forundret spørge, hvordan disse dog i den Grad kunde slaa an hos Samtiden og have saa stor Indflydelse. Thi her er mange og store Mangler: et ofte knudret Sprog, indviklede Perioder, dristige Anakoluthier, stærke Spring fra det Ene til det Andet, ofte uden anden Motivering end en tilfældig Ide-Association, ikke at tale om Feil med Hensyn til Skilletegn og Retskrivning o. s. v.[1]).

Men ved nærmere Eftersyn vil man dog snart forstaa, hvorledes Hauges Skrifter trods alle disse Mangler maatte slaa an i Hjerterne med stor Magt. Det er væsentlig to Omstændigheder, som bevirke dette: for det Første de mange geniale og slaaende aforistiske Enkeltheder, der saa ofte i hans Skrifter træde En imøde, og for det Andet, det Personlighedens Liv, der med Erfaringens Sikkerhed og Overbevisningens Magt kommer til Aabenbarelse. Det er dette og kun dette vort Folk kan paavirkes ved. Hvad der kan gribe en Sjæl, det er netop et saadant enkelt Ord med Braad, der ikke hører op at vidne, før Hjertet er bøiet; hvad en Mand af vort Folk skal give Adgang til sit Hjerte, det maa han have umiddelbar Fornemmelse af at være udgaaet fra Hjertet; vort Folk er vistnok paa dette Punkt mere baade nøieregnende og fintfølende end maaske noget Folk. De fleste af Hauges mange Læsere havde fra deres Standpunkt af intet Syn for sproglige Mangler og lode sig lidet forstyrre af de øvrige Uregelmæssigheder: et nyt, dem hidtil ubekjendt Liv traadte dem imøde og tændte Gnister i deres Sjæle, og da havde Hauges Skrifter opfyldt deres Bestemmelse. Medens da Samtidens „Vise og Forstandige“ i Hauges

[1]) Man vil i Hauges Skrifter finde den mest forskjelligartede Retskrivning og Interpunktion. Aarsagen hertil er den, at Hauge, som det sees af hans efterladte Manuskripter, selv i Regelen skrev Alt med smaa Begyndelsesbogstaver; naar han indleverede sine Manuskripter for at trykkes, bad han Sætterne om at rette, hvad Feil de maatte opdage. Se „Forhørs-Protokollen“, ad. qv. 448.

Bøger kun saa „Galskaber" [1]), — „Visvas, som det tænkende Menneske nok vil vogte sig for at læse" [2]), — „det allerjammerligste Vaas af „Verden", som neppe nogen oplyst Mand vil kunne udholde at læse, „med mindre det skulde være en velfortjent Straf for en literær Forbrydelse" [3]), — „fantastisk Galimathias og mystisk Nonsens" [4]), der „virkede til at forvilde den uvidende Almue" [5]); medens selv Mænd som Biskop J. N. Brun fandt Hauges Skrifter „høist elendige og usammenhængende" [6]), saa var der rundt om i Landet „Umyndige og Enfoldige", som ved de samme Skrifter fandt „den rette Vei til Livet", — „fik en Smag for Sandhed, som var uimodstaaelig", hvorfor de ogsaa i disse Skrifter saa „et stort Middel" til det kristelige Livs Fremme[7]). Og derfor havde de ogsaa Hauges Bøger saa overordentlig kjær og brugte dem saare flittig. Jeg har talt med gamle Folk, der med Samtidens Friskhed fortalte, hvilket Indtryk det gjorde, da der kom Befaling fra den dansk-norske Regjering om at udlevere Hauges Skrifter, hvordan Mange — lig Oldtidens Martyrer — heller vilde udsætte sig for Straf end udlevere de dem saa dyrebare Bøger, der havde været dem til saa megen Velsignelse, hvordan de gjemte dem i Kroge, i Kjældere og paa Mørklofte og læste dem i al Hemmelighed. Det mest talende Vidnesbyrd om Hauges Skrifters store Betydning er Rationalisternes Harme og Raseri og den dansk-norske Regjerings Forføininger; Guds Riges Fiender fører nemlig aldrig Don-Quixotiske Kampe.

Alle Hauges Skrifter udkom paa Forfatterens Forlag; de, der vare forfattede i Tiden før den langvarige Arrest, kom heller ikke i Boghandelen, men bleve bragte i Omløb dels ved Hauge selv, dels ved hans Venner. Af Boghandlere var der jo dengang ganske faa, og Efterspørgselen efter gudelige Bøger

---

[1]) Saa en Indsender i „Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn" for 18de Febr. 1804.
[2]) Saa Provsten Thaulow i Fallesens Theol. Maanedsskrift V, 100.
[3]) Saa Presten E. Hagerup i Fallesens Theol. Maanedsskrift II, 319 og 321.
[4]) Saa Professor Nyerup, „Lærde Efterretninger" for 1799, Nr. 50.
[5]) Saa Professor P. E. Müller, sammesteds for 1807, Nr. 37.
[6]) Hauges „Reiser", Pag. 59.
[7]) „Religiøse Følelser", Pag. 73, 88 og 142.

var saa godt som ingen[1]. Skulde Bøgerne virkelig komme ud blandt Folket, da maatte de følgelig udkolporteres. Hauge og hans Venner var derfor de Første, der i vort Land begyndte med den i de senere Tider saa overordentlig vigtige og betydningsfulde Kolportør-Virksomhed. Naar Samtiden klagede over, at Hauges Skrifter bleve „hemmelig udbredte blandt Almuen“[2]), da er dette kun et nyt Bevis paa dens Blindhed.

Paa Titelbladet af sine første Skrifter pleier Hauge som oftest at kalde sig „Bondesøn“ eller en „ringe Bondesøn“. Dersom ikke dette var blevet udlagt som „en listig captatio benevolentiæ, hvormed det har lykkedes ham at forud indtage og lokke Bonde-Almuen over til Sekten“[3]), saa skulde jeg ikke have anseet det nødvendigt at bemærke, hvad Enhver af sig selv forstaar, at Hauge, idet han kalder sig „Bondesøn“, med det samme beder sine Læsere tage Hensyn til denne Omstændighed og saaledes ikke være for strenge i deres Bedømmelse; af en „Bondesøn“ kunde jo ikke ventes Mesterværker i Retning af klassisk Stil og Elegance i Fremstillingen.

I Forbindelse med at belyse Betydningen af Hauges Skrifter kan jeg ikke undlade at fremhæve en nær beslægtet Virksomhed, nemlig hans udstrakte Brevvexling. Dels skriver han til enkelte Personer, dels til større eller mindre Kredse af Venner. Snart veileder han den Famlende, snart revser han Brøst og Mangler, snart søger han at bilægge Misforstaaelser, snart formaner han til Alvor og Nidkjærhed i Troens Strid, og snart opmuntrer han dem, som lide for Evangeliets Skyld. Hvad der er sagt om Hauges Skrifter, gjælder ogsaa hans Breve; her er de samme Mangler og de samme Fuldkommenheder. — Jeg skal her meddele til Prøve Uddrag af et Brev til Vennerne paa Hedemarken, ogsaa for at man kan forstaa Sandheden af, hvad der ovenfor er sagt om Hauges gjennemskuende Blik paa den Enkeltes Tilstand.

[1]) Se „Religiøse Følelser“, Pag. 47.

[2]) Saa f. Ex. Presten Thaulow, Fallesens „Theol. Maanedsskrift“ V, 98.

[3]) Sammesteds II, 321. Det er atter Presten E. Hagerup, som er ude og giver Exempel paa, hvordan det 8de Bud var forglemt af Rationalisterne.

„Du Ole B. bliver du af Skade vis og nu stadig graver
bt, udrydde det Onde og med Tjeneren binde op om dig,
k. 17, 8, vær (da) villig til at lide, ydmyg dit Hjerte, tak
tjen Gud oprigtig, som har kaldet og draget dig til det
)de."

„Du Kiel R. tænker jeg paa og haaber, du er tro efter
;, du forstaar; mit Ønske er, at du mer og mer kunde ind-
jes af det guddommelige Liv og Lys, blive tro til at give
ıd Æren og tjene ham, bevise mod Næsten, hvad Gud mod
gjør."

„Du Marthe vil jeg glæde mig i som før, at du gaar
ı dig selv aandelig og legemlig (for) at søge og tjene Herren
:er det Lys, han har givet dig; øv dig med Ydmyghed i at
øre Godt, saa Gud kan give dig Mere."

„Ligesaa du Anders O. og de andre Husfolk, byg paa
lippen Kristus, lad os blive ham lig i Kjærlighed og Yd-
yghed."

„Samtlige paa Nedre Røne; lad ingen Fred og Enighed
ive i Synden og ingen Uenighed lukke os ude fra Guds Rige.
ær den Ene ei for nidkjær, streng og karrig, og de Andre ei
r god, ødsel eller ubetænksom, men — tro og rette Husholdere."

„Du Jakob F., hvad mener du om Kræfter til at bære
odt og kjende dig uværdig dertil? Vær da dobbelt flittig,
ıar Gud ved Midler ophjælper os. . . Om vi har seet Kle-
odiet, da har vi det ikke, uden vi følger Lyset. Ikke vil jeg
jælpe Nogen paa den brede Vei, at ligge stille eller gaa let
den Betænkning og Flid; . . . . thi de, som sørge for Sjælen
:t, er flittig til Legemet."

„Lars og Jørgen J., lad os erfare, at de er tro Med-
'ødre, som efter Kræfter formerer Faderens Gods. . . Herren
ve os alle Visdom til, hvorledes det ret skal ske, saa vi ei
rer ved forbudne Ting og forkaster det Lovlige."

„Du Kristian, som menes var funden, og en Tid har været
rtabt, kom nu igjen og lad dig lede vel."

„Du Paul V., dersom du bevarer dig selv med Ydmyg-
d, Vaagen og Bøn, saa skal det Onde ikke røre dig, men det
ode voxe fra Dag til Dag. Staa ei stille . . men hast til

gode Gjerninger; . . i dig ser du det Onde, og da har du Intet at ophøie dig af."

„Saa og du Birthe, jeg frygtede og frygter for dig som for mig selv og Alle, men mest for Eder Vanvittige og Svage, at det Høie og Daarlige vil opstige, ... haaber, du strider imod og lærer at kjende dig selv."

„Du Otter B.[1]) glæder jeg mig i, naar det Guld og Sølv kunde luttres, dog det vil gjøre dig ondt, naar Hø og Straa skal opbrænde. . . Allermest frygter vi for, at, da du har bygget saa høit . . Grundvolden er for svag. . . Der kan da mange Ting ligge i Hjertet, hvorfor En gjør Godt for Menneskene, være lysende udvortes og mørk indvortes, eller søge sig selv egen Ære, dog mene, at En søger Guds Ære. Dersom du vil tro og modtage Raad, saa bøi dig under de Enfoldige og Oprigtige, . . søg ei Verdens Venskab og gjør dig Umag derfor, saa (at) de med Hykleri kan bedrage din Sjæl; forlad dig ei paa din Forstand, forkast ikke det, Gud vilde dig betro, eller forlad at arbeide, (fordi) du ei kommer frem efter eget Sind og Villie."

„Du Ingeborg maa vaage fornemmelig for at blive bevaret i Ydmyghed."

„Du Paul, jeg glæder mig i din Troskabs Tilvæxt og synes vel, det har været ilde, for du har været saa sendrægtig til at overgive dig ganske, da Tiden kunde derved været forspildt, . . men det er igjen en stor Naade, at vi lever i Tiden og nu bruger den flittig."

„Ligesaa du Karl, lad os forene os alle i Jesu Sind og deri lydig blive."

„Lad os alle bære det hellige Kristi Navn med Bevis af vore Gjerninger, at vi ere sande Kristne, det bedes og hilses (I) af Eders Broder, Ven og Tjener i Kristo"[2]).

4. Ved Udtrykket „Hauges Medarbeidere" forstaaes de Mange, der, paavirkede enten af Hauge selv personlig eller ved hans Skrifter, følte sig drevne til at gaa ud og vidne for deres Medmennesker om det ene Fornødne. Her tales altsaa om

---

[1]) Denne Otter Karlsen Bakkerud vil senere blive omtalt.
[2]) Trykt i „Kristendommens Lærdoms-Grunde", III, 109—118.

Lægprædikanter, der tilhørte den Haugeske Kreds og virkede i Hauges Aand. Disse Mænd kalder jeg, idet jeg bruger Hauges eget Udtryk[1]), hans Medarbeidere; naar man har kaldt dem hans „Udsendinger"[2]), eller sagt, at han „udsendte Folk med et Slags apostolisk Myndighed", og at „hans Udsendige bleve vel modtagne og mente sig ogsaa selv at have en tilstrækkelig Kaldelse, naar de vare sendte af denne saa agtede og indflydelsesrige Mand"[3]), saa beror det paa Misforstaaelse; thi Hauge har ikke udsendt Nogen, naar Ordet tages i gangbar Betydning, saaledes nemlig, at den Udsendte gjør sin Gjerning i Kraft af at være udsendt, som Følge af Udsenderens aandelige Myndighed. Ligesaa er det en Misforstaaelse, naar det er blevet sagt, at Hauge „fordrede for enhver af sine Tilhængere Ret til geistlig Virksomhed, naar Guds Aand dertil tilskyndede og dueliggjorde ham"[4]); thi det var ikke geistlig Virksomhed, men Lægmandsprædiken og Formaning til den Enkelte, Hauges Medarbeidere befattede sig med. Hvad der ovenfor er bleven sagt om Karakteren af Hauges Virksomhed, gjælder ogsaa hans Medarbeidere. Forskjellen er kun som mellem det Større og Mindre.

Allerede i sine første Skrifter formaner Hauge sine Venner til Alvor og Flid med Hensyn til dette at bekjende Herrens Navn for Andre. „Hjælper Eders Brødre i det timelige Vel, af hvad Formue I haver, men for Alting sørg for deres Sjæl, dersom den kan frelses. Bed da Gud inderlig, at han opvækker Sandheds Lærere, som maa have en brændende Kjærlighed til at bekjende Guds sande Villie, til hans Ære og Menneskets Salighed"[5]). — „Naar Jesus Kristus haver med guddommelig Kraft frigjort os fra Syndens Magt og Herredømme, saa er vi salved' med Kristi Salvelse af Guds Kjærlighed, der er Olien i vore Lamper, . . skulde vi da ikke prædike hans Ord

---

[1]) „Kristendommens Lærdoms-Grunde", III, 120.

[2]) Saa foruden mange Andre ogsaa Prof. Stenersen, anf. Skrift, Pag. 37.

[3]) Saa en Taler paa det kirkelige Møde i Drammen 1860; se „Forhandlinger ved det kirkelige Møde i Drammen", udgivne af Th. C. Bernhoft, Chra. 1860, Pag. 48.

[4]) Se Artikelen H. N. Hauge i „Nordisk Conversations-Lexikon" III, 516.

[5]) Om „Guds Visdom", Pag. 153.

og bekjende hans Villie endog for den horagtige og syndige Slægt?" [1]). — „Lad Eders Lyst være at aagre med det betroede Pund, enten det er Mange eller Faa; . . fød den Guds Hjord iblandt Eder, ikke tvungen eller for slem Vinding, men frivillig, saa I opbygger Eder selv paa Eders allerhelligste Tro og bevarer Eder udi Guds Kjærlighed" [2]). — „Beder vi, . . at Guds Navn maa helliges, da skal vi og arbeide derpaa Dag og Nat at forkynde i Ord og Gjerning: hellig, hellig, hellig er Herren vor Gud, og (at) alle de, som vil komme i hans Rige, maa lade den Helligaands Kraft udrense alle Syndens Laster" [3]). Det er da ogsaa en stor Glæde for Hauge at være bleven Vidne til, at Herren „vil redde sine Faar fra Ulven, . . og nu lader udgaa tro Hyrder, der har Jesu Sind; . . de ere efter Herrens kjærlige Hjerte og faar af Gud Kraft og rigelig Velsignelse til at føde Faarene med Kundskab og Forstand af Guds Ord, der leder dem paa Salighedens Vei" [4]). Derfor kan det „erfares, at naar den ene Broder reiser fra en Stad for at besøge En i en anden, saa kan Mange paa Veien blive fødte med Guds Ord" [5]). Til denne Virksomhed for Guds Rige bliver man dygtiggjort ved den Helligaand. „De, som ere beredt ved Troen paa Ordet, kaldet til Herrens Tjenere og haver faaet Længsel og Begjærlighed med Kjærligheds Attraa til Gud, de bliver af den Helligaand salvet og overvældet af det drivende Veir, der trænger ind i deres Hjerters Hus, og det bliver opfyldt med Guds Kraft, at den sætter sig med Kraft paa Tungen; . . de kan forklare Skriften, overbevise om Guds retfærdige Vrede over Syndere og Guds Naade imod dem, som omvende sig. . . Denne Gave bliver skjænket i Overflødighed af Guds Aand, eftersom Herren ser, Mennesket kan taale at bære den, og (han)

---

1) „En Sandheds Bekjendelse om Saligheds Sag", af H. N. Hauge. Kjøbenhavn 1798, Pag. 16.

2) „De Enfoldiges Lære og Afmægtiges Styrke" af H. N. Hauge. Bergen 1798, Pag. 32.

3) „Betragtning og Forklaring over Herrens Bon Fadervor" af H. N. Hauge Throndhjem 1799, 8de Side.

4) „Den kristelige Lære" af H. N. Hauge. Kjøbenhavn 1800, 1ste Del, Pag. 452.

5) Sammesteds, 1ste Del, Pag. 223.

frataget sin Gave igjen de (d. e. dem), som ikke ere tro" [1]). Saaledes er da Arbeidet for Herrens Sag en ligefrem Følge af det kristelige Livs Natur og følgelig en kristelig Pligt. „Troen paa Gud bør være aabenbarligen", det „gjælder at tro aabenbarligen paa Gud for Menneskenes Børn og ikke lade sig forskrække eller twinge (til) i Gjerning eller Ord at gjøre det Onde eller efterlade det Gode, men tale om hans Ord og bekjende hans Navn endog i den største Fare", det er Pligt at „aabenbare og bekjende for Verden, hvad vi tror og tænker og arbeider paa at fuldkomme, og hvad vi hader og strider imod" [2]). — „De, som har faaet Livets Aand af Jesus boende i sit Hjerte, deres Ord er Liv og Aand; . . det er deres Mad at gjøre Faderens Villie og faa opsøgt det Fortabte eller kalde Syndere til Omvendelse" [3]). Om man end havde begyndt at søge Herren, men ikke vilde være med i Arbeidet for hans Rige efter de Gaver, En havde faaet, da var man „en ufrugtbar Gren", om hvem det hedder, at den skal „borttages" [4]); „thi han, som haver annammet Livet og er indkommet i Guds Naades Lys, han maa lade det skinne og vise levende Kraft" [5]). Det er da „enhver Kristens Pligt at bekjende Guds Navn i Ord og Gjerninger efter Enhvers Gaver og Kræfter, saa at Alle stræbe for at samle til Guds Menighed" [6]). Denne Pligt er saa afgjørende betydningsfuld, at forsaavidt andre Pligter skulde komme i Kollision med den, da maa de som underordnede vige Pladsen. „Det er et godt Kjendetegn paa Kristi Aand i os, naar vi ingen Dragelser haver til at søge vor kjødelige Slægt uden for at opvække og lære dem i det Aandelige, eller at vi ikke søger noget legemlig Hjem og nogen Magelighed, men hvor vi høre, der er Mennesker, og kan tænke at gjøre Godt, faa omvendt eller idetmindste overbevist og lært dem, hvad Guds Villie er; for at dette skal ske, da (maa vi) ikke

---

[1]) „Den kristelige Lære", 1ste Del, Pag. 533.
[2]) „Kristendommens Lærdoms-Grunde" I, 48—49. (2det Oplag).
[3]) „Den kristelige Lære", 1ste Del, Pag. 567.
[4]) Sammesteds, 1ste Del, Pag. 486.
[5]) Sammesteds, 2den Del, Pag. 198—199.
[6]) H. N. Hauges „Testamente til sine Venner". Kristiania 1824, § 3.

spare nogen Ting eller undslaa os for, hvad vi skal lide" [1]). Vistnok er det f. Ex. en uafviselig Pligt at „ihukomme . . Forældre med legemlig Beforbring til det nødtørftige og nødvendige Ophold"; „dem, som haver dig opdraget, elsket og gjort Godt, . . bør du . . elske igjen og bevise det i Gjerningen"; men der er Tilfælde, hvor man ei personlig kan vedblive at være hos dem, uden „at tilsidesætte det Høiere"; i saa Tilfælde skal man „anbefale andre Venner med Begjæring om at hjælpe dem", men „du skal ikke ære dine Forældre som eller over din Gud" og ikke lade dig af „Slægt og Venner overtale og forhindre fra . . at tale Guds Ord for andre Mennesker, der der er, eller du havde Kræfter til at komme videre, . . gjøre Godt mod din Næste og drage ham til Omvendelse" [2]). Disse Principer, der, som man ser, ere fremsatte i Form af almindelige Formaninger til Selvprøvelse for den Enkelte, maatte naturligvis undergaa forskjellige Modifikationer i de forskjellige Tilfælde, i hvilke den kristelige Takt og Hensynsfuldhed vilde vide at ramme det Rette. Det er saaledes ingen Selvmodsigelse mellem Hauges her udviklede Grundsætninger og den Erklæring, han angav for Retten: „Han havde formanet Børn at blive hos sine Forældre, naar han mærkede, at de havde Lyst til at reise ud for at holde Opbyggelsestaler, medmindre det var saadanne Børn, som havde Gaver til at tale, og som Forældrene kunde undvære; men at han ogsaa havde tilholdt disse ikke saaledes (d. e. ikke uden Videre) at reise ud uden Forældrenes Villie og Bifald" [3]).

Det er maaske ikke ufornødent at gjøre opmærksom paa, at Hauge ikke ansaa det for enhver Kristens Sag at gaa ud og tale Guds Ord for Andre [4]), men at han dertil ansaa visse aandelige „Kræfter" og en „sær Drift" for nødvendig

---

[1]) „Kristendommens Lærdoms-Grunde II, 76.

[2]) „Forklaring over Loven og Evangelium" af H. N. Hauge. Kristiansand 1804, Pag. 18 og 19 passim.

[3]) „Forhørs-Protokollen" ad. qv. 37. Det indsees, at ved „Børn" forstaaes ikke Børn af Aar, men Børn i Forhold til Forældre.

[4]) „Forhørs-Protokollen" ad. qv. 23: dette holdt han for „skadeligt; thi Landet kunde ikke bestaa, naar Enhver vilde paatage sig Saadant".

s Vedkommende. Tydeligst har han lagt sine Anskuelser : Dagen i et Brev til en Ven i Sverige: „At tale med re Medmennesker om Livets Vei og den saliggjørende :o, der virker Afsky til Synden og Kjærlighed til alle Dyder gode Gjerninger, er en Pligt og maa ske af sand Kjærlighed; men vi kan og erfare af Guds Ord, at ikke Alle have an- mmet lige mange Pund, og at reise om i saadant Ærinde, ikke Alles Kald; thi Enhver bør (føle) og vist føler en sær rift dertil, som gaar ud i Guds Have. Derimod kan vi i rt legemlige Kald eller Stilling lade vort Lys skinne for vore 'edmennesker" o. s. v.[1]). I hans tidligste Skrifter forekommer mme Tanke. „Vi bør være hverandre underdanig i Guds rygt med Paamindelse for uskikkelige Ord og Gjerninger, som n i daglig Omgang bedst kan erfare; derfor skulle vi være ttige til at give Agt paa hverandre til Tilskyndelse i Kjær- ;heds gode Gjerninger, hvilket er alle Kristnes Pligt. Det : gaa ud i Verden bliver da Guds særdeles Kald"[2]). Og ıa et andet Sted; „Dermed bliver det dog ingenlunde sagt, t hvo, som finder sig af Gud i saadant Kald og Stand, at ın med flere Gjerninger er betynget, end han vel ønskede, ın derfor skulde forlade sit Kald og Vilkaar: thi der fordrer :ller vor skyldige Lydighed for Gud og Kjærlighed til vor :æste, at man taalelig giver sig under Byrden, saalænge ind- l Gud selv tager den af os. Og saalænge vil Gud nok give :tskafne Sjæle, endogsaa under al den Tummel ved deres Kalds orretninger (dem de egentlig ikke tør undslaa sig for) saa megen taade og Kraft, de har fornøden, at de kan blive ved Magt g ikke forsømme det Ene, som er fornødent"[3]).

Ligeledes er det maaske fornødent at oplyse, at Hauges Medarbeidere i det Hele og Store taget ikke, som det oftere er levet sagt, forlod deres jordiske Kald, fordi de ei vilde bestille Andet end at prædike. Meget mere var Regelen den, at de

---

[1]) Brev af 31te Oktober 1823, trykt i „Religiøse Breve" af H. N. Hauge. Drammen 1829, Pag. 160.

[2]) „De Enfoldiges Lære og Afmægtiges Styrke", Pag. 22.

[3]) „Kristendommens Lærdoms-Grunde" II, 37—38, Anm. Cfr. „Forhørs-Protokollen" ad. qv. 24.

reiste i deres Fristunder, paa de Tider af Aaret, da Aam arbeidet hvilede; de mere Bemidlede kunde paa egen Bek ning leie en Mand i deres Sted til Arbeidet hjemme, ligesa det ogsaa hændte undertiden, at den Fattigere fik af Venner Understøttelse enten i Form af Arbeide eller som Bidrag til holde en Tjener, medens han var ude og reiste, eller en Fa fik Hjælp til at holde Gaardsgut, medens hans Søn var p Reise. Det er i Sandhed gribende at lægge Mærke til, hv ken brændende Iver for Guds Riges Udbredelse der besjæl den Haugeske Vennekreds. Efter at have løsrevet sig fra Hje met, ofte med stor timelig Opofrelse, vandrede den Ene h den Anden did over Fjeld og Heier, i Uveir og Snekave, o uden anden Næring end lidt Barkebrød i Posen; snart ble de arresterede, snart udjagede af Bygderne ved de daværen Presters aandelige Sundheds-Politi, Bygdevægterne, og sn bleve de nægtede Husly; var der saa et Hus, der oplod s og man fik samlet Folk om Guds Ord, og man blandt T hørerne opdagede en „kjoleklædt" Mand, da stod man og ta med Udsigten for Øie at blive afbrudt og ført først til Prest for at blive skjældt Huden fuld, og siden til Lensmanden f at transporteres ud af Bygden. Det er under saadanne Om stændigheder, at der lægges Grundvold til Splittelse melle Samfundsklasserne, og der dannes dybe Saar, som der s lange Tider til at læge. — Og de, som ikke følte sig skikke til at gaa ud og bekjende Ordet, eller som vare hindrede de fra formedelst deres jordiske Kald, ogsaa de virkede med Tr skab blandt deres Omgivelser. En 80 Aar gammel Mand h fortalt mig, at han blev vakt til kristeligt Alvor i — Rekr skolen af Regimentets Bøssemager, en af Hauges Venner. Bøs mageren henviste ham først til Bibelen og senere til Haug Skrifter, at han „kunde se, hvordan Andre, som have gaaet d samme Vei, havde havt det." Naar han stod og exercered var der inden i ham den mest brændende Bøn til Herren o Syndernes Forladelse. Saaledes var Hauges Venner et kra tigt Salt, blandt hvilke Omgivelser de end vare satte.

Ovenfor er udviklet, hvorledes Hauge ansaa den frie Vir somhed for Guds Rige i Retning af Næstens Omvendelse so en nødvendig Yttring af det kristelige Liv; heraf fulgte nu, t

det kristne Liv jo er en Naadegave, at omtalte Virksomhed ogsaa var en Naade og altsaa ikke Noget at ophøie sig af. „Det er en Naade, at Gud har værdiget os til sine Tjenere“ [1]). „Om vi end gjorde gode Gjerninger for Andre“, men „vi lagde Æren til os selv, saa blev det ondt og ulønnet for Gud“ [2]). Med stort Alvor formaner Hauge sine Medarbeidere til aandelig Ædruelighed og Opmærksomhed paa sig selv under deres Gjerning, ligesom han ogsaa maler Afveiene tydelig. „Det er vanskeligt at gaa ud i Verden og bekjende Guds Navn i Ord og Gjerninger; thi dersom der møder Modstand og Mangel til Legem eller Sjel, . . da vil de knurre, blive kjede og utaalmodige; bliver de bespottet, fængslet og slaget, da (bliver de) bange, vil undvige eller trodser med kjødelig Magt og Hadskhed, ophøier sig af, at de lider for Jesu Navn og hans Retfærdigheds Skyld og stoler derpaa, . . nyder de Medgang og Godt til Legem og Sjæl, da bliver de sikkre, lade, søvnagtige, tager Ære og søger Ophøielse“ [3]).

Baade Berettigelsen og Forpligtelsen til Medarbeidernes Gjerning laa da udelukkende i deres Troesliv og ikke i deres Forbindelse med Hauge. Som ovenfor er vist, kalder han de Mænd, hvorom her er Tale, sine „Medarbeidere“; undertiden benævner han dem ogsaa „Guds Ords Bekjendere“ [4]), eller „Jesu Kristi Bekjendere“ [5]); kun en eneste Gang bruger han — saavidt mig bekjendt — Udtrykket „at sende“ for at betegne Forholdet mellem sig og Medarbeiderne [6]). Men i dette Udtryk ligger ikke Andet end dette, at han har opmuntret dem, han dertil ansaa skikkede, til at gaa ud og vidne om Synd og Naade, ligesom der ogsaa er Spor til, at han forsøgte at dygtiggjøre dem til deres Gjerning. „En, der skal hugge“, siger han, „maa . . først faa sig Øxer; dersom han da ikke sliber dem, taber

[1]) „En Sandheds Bekjendelse om Saligheds Sag“, Pag. 28 (4de Udgave).
[2]) „Kristendommens Lærdoms-Grunde“ III, 58.
[3]) Sammesteds II, 65.
[4]) Sammesteds I, 32.
[5]) Sammesteds III, 119.
[6]) „De Enfoldiges Lære og Afmægtiges Styrke“, Pag. 32: „Jeg haver faa Saadanne at sende“ (nemlig „Fædre, der bær den rette Sorg for Eder“).

han paa Arbeidet, han skulde gjøre; derson han slibede fo
saa heitede han Tiden. Saa og vi; oplyse vi ei dem, so
gaa ud og bekjende Guds Navn i Ord og Gjerninge
driver dem for hastig ud, da lide vi Skade: tale vi fo
sammen, da spildes Tiden" [1]). Hvilken Veiledning og
Vink han gav sine Medarbeidere, fremgaar af et Brev,
Bergen den 15de Juli 1799, hvoraf skal meddeles U
„Den barmhjertige Gud, som haver kaldet dig til sit V
af sin Godhed indøst Kjærlighed i dit Hjerte, han give d
og Kraft til at profitere dermed, saa du kunde med det b
Pund aagre og vinde mange Sjæle til Gud (og) blive en
bar Gren paa det gode Vintræ; heraf maa du suge din
og da omgaaes, som han omgikkes, i Sagtmodighed og
lighed. Disse Naadens Gaver med det himmelske Ligg
og Guds Riges Gode, der bestaar i Retfærdighed, F
Glæde, vil (der) Visdom til at bruge, og den kan jeg ik
dig, men (jeg) formaner dig til i ydmyge Bønner at sø
derom; hvad han da vil, jeg skal sige dig, det er min L
Pligt at gjøre mundtlig og skriftlig. Naar du taler med
saa skal du forkynde dem Evangelium, det glade Budsk
det evige Gode, som Gud vil skjænke og tilbyde Alle, s
modtage det og komme til Bryllupshuset; . . spørg de
om de ikke det vil modtage; svare de ja, saa overbevis d
de maa aflægge al Uretfærdighed, fornægte Verden og
Kjærlighed, iføre sig Guds hellige og retskafne Klædning.
de, at de ikke kan, fordi de ere saa syndefulde, da spør
om de vil, og saa vis dem til Jesus; der er Kraft at f
hver, som vil fornægte sig selv og alt det i Verden er.
de, at de maa være i Verden og arbeide, saa svar, at
først arbeide (for) vor Salighed med Frygt og Bævels
vort Liggendefæ er i Himmelen, og vore Gjerninger skal
at arbeide til Guds Ære; bed dem, at de ikke overslaa
Kjød og Blod, men giver Aanden Rum; . . vær da selv
og arbeid med dine Lemmer endog i det Legemlige; vis
at det er mere vor Lyst at give end at tage [2]); lok dem m

[1]) „Kristendommens Lærdoms-Grunde" III, 61.
[2]) Længere nede i Brevet hedder det: „Guds Børn arbeide baade til
og Legems Ophold; men Verdens Børn søger allene det sidste".

ode, som Gud tilbyder, og overbevis dem om det Onde, som ud vil befri dem fra, og som de falde i, dersom de tjene Syn-n; far sagtelig med at lægge Byrder paa, eftersom du ser m taale at bære; forman dem som dig selv at jage efter Guds jærlighed og villig Overladelse i Guds Haand; frasfil det rene, saa vil Gud annamme . . og regjere dig til sin Ære; i er Faldet i Adam stort og Lysterne mange, saa er Opreis-ngen i Kristo større til at faa Magt over Synden for dem, m imodtager ham" [1]).

Det ligger i Sagens Natur, at der i den første Opvæk-lses berusende og ildfulde Tid gik Mange ud, som burde have eret hjemme, at Mange forsøgte at vise Andre Veien uden lv at have fundet den, saa at der var dem, der nedbrød istedet-r at opbygge. Hauge yttrer derfor sin „største Bedrøvelse" ver, at der blandt hans Medarbeidere ikke blot var „Daarlige j Lade", men ogsaa „Falske" og „Utro", ja endog „Ned-ydere" [2]). „Der er Mange med os, som taler gode Ord og og ere Øienskalke, . : det er desværre Sandhed. . . For deres kyld bliver Guds Navn bespottet, og de Gode faar lide for : Ondes Skyld. . . Der fulgte en Demas med Paulus og udas med Kristus" [3]). At der ved den dybtgaaende Bevægelse nnedes Skum, kunde ikke undgaaes og er aldrig bleven und-aaet ved nogen betydeligere kirkehistorisk Livsproces; at der andt de Haugeske Lægprædikanter ikke blot vare uforstandige j umodne, men endog ligefrem slette Mennesker, er da Noget, m er sikkert; ogsaa her samlede de uadskillelige Snylteplanter g omkring det ædle og frugtbare Træ. — Det er fremdeles kkert, at flere af hin Tids Lægprædikanter ikke vare paavirkede f Hauge personlig, men ved hans Skrifter, at de gik ud i den ørste Kjærligheds Varme og Uklarhed, og at de ikke sjelden ved senere Omgang med Hauge kom til større Klarhed. Hvor-ledes Lægmandsvirksomheden efterhaanden kom til en dybere Forstaaelse af sig selv og begyndte at indse Nødvendigheden af at kontrollere sig selv, skal paa andet Sted fremstilles. Her

---

[1]) Trykt i „Kristendommens Lærdoms-Grunde" I, 32—35.
[2]) Sammesteds III, 120.
[3]) „De Enfoldiges Lære og Afmægtiges Styrke", Pag. 23.

skal kun holdes frem, at Hauges Gjerning i vort Fædrelan
det Hele og Store taget blev fremmet ved hans Medhjælp
og det i stort Mon, ligesom den ogsaa senere blev optaget
fortsat af dem; ved deres Virksomhed i Tale og Liv
Forplantelsen og Bevarelsen af levende Kriste
dom i vort Kirkesamfund blevet en Sag, for hvill
det kristelige Lægfolk har kjæmpet i de første R
ker. Dette er egentlig det historisk Nye i vor Kirke, der er
ven skabt ved Hauges Optræden.

Naar man betragter hin Tid, hvorom her er Tale,
vil man finde Foreteelser, som den besindige Kritik vel
finde forklarlige og undskyldelige, men som den ikke de
mindre maa udtale sin Misbilligelse over, og som den histor
Udvikling forlængst har fjernet som Udvexter. Jeg si
herved til den Omstændighed, at unge Mennesker paa 12–
Aar og at Kvinder reiste om og talede Guds Ord. Hvad
Første angaar, da vides Hauge at have bifaldt dette ialf
for en af sine Venners Vedkommende (Iver Olsen Gabeste
senere i sit Liv udtaler han sig derimod temmelig skarpt in
at „opmuntre unge Gutter til at holde Taler“ [1]). Med Hen
til Kvindens Optræden og Befatning med Guds Ord, skal
bemærkes Følgende, for at Bedømmelsen af dette Fænomen
blive retfærdig. Hauge stod fra først af i den bestemte F
mening, at Kvindens Optræden i Forsamlingerne var beretti
efter Guds Ord. Han antog, at Apostelens Mening med
bekjendte Formaning til Kvinderne om at „tie i Forsamlinger
var den, at naar „Mænd, som haver Aandens Gaver til
udføre Guds Sandhed“, havde talt, saa skulde Kvinderne,
Noget stod uklart for dem, „adspørge deres Mænd hjemm
paa det de ikke med for mange og unyttige Ord, som de
gjerne oplagt til, skulle forvirre de Andre“; medens han i
troede, at Apostelen overhovedet forbød Kvinden at tale, da h
selv jo „drog ind i Fillipi Hus, hvor hans fire Døttre, d
vare Jomfruer, profeterede“ [2]). Derfor glæder han sig ogs
over, at der er udøst „en overvættes stor Naadegave“ baa

[1]) Brev af 21de August 1818; Hauges „Religiøse Breve“, Pag. 105.

[2]) „De Enfoldiges Lære og Afmægtiges Styrke“, Pag. 28. — At de
Skriftfortolkning ikke holder Stik, falder strax i Øinene.

over „Mand= og Kvindekjøn til at tale og forklare Guds Ord“ [1]). Senere modificerede han sin Opfattelse derhen, at han fraraader Kvinder at holde Taler, „hvor der er Vantroende sammen“, medens han anser det tilraadeligt „i Stilhed med Enkelte, eller hvor en Del Troende er sammen“ [2]). Dog ogsaa det Sidste er i sin Almindelighed forlængst ophørt. Fra Hauges Side var her da et Misgreb, som Kritiken, naar den taler strængt, vel vil være enig med Pastor Wexels i at kalde en „mod Pauli bestemte Ord stridende Uskik“ [4]), men som den paa ingen Maade vil give Professor Stenersen Ret til at anse som Yttring af Sværmeri[4]). Thi hint Misgreb maa betragtes og bedømmes i Belysning af Samtidens kirkehistoriske Situation. Jo mere man formaar at se den i sin fulde Skikkelse, desto mere vil man finde det ganske naturligt; at Herren baade bar over med og styrede oftere omtalte Misgreb saa, at ogsaa det blev Middel til Sjæles Omvendelse og Befæstelse. Tiden ved Hauges Fremtræden var nemlig en eiendommelig Besøgelsestid for vort Folk; paa saare mange Steder var der nede i Folkedybet snart En, snart en Anden, som ikke længer kunde slaa sig til Ro med den falske Fred i Syndens Tjeneste; Sjælene hungrede og tørstede efter en anden aandelig Føde end det aandløse Menneskepaafund, der blev givet tilbedste af de rationalistiske Prester. Rygtet om Bevægelsen ved Hauge trængte ind i Afkrogene og vakte Spørgsmaal og Spænding i Gemytterne, og der var ingen Veiledning at finde, hvis man ikke af de „blinde Veiledere“ vilde lade sig lede ned i „Graven“. Under saadanne Omstændigheder vil man forstaa, hvilken overordentlig stor Velsignelse det var for de urolige og bekymrede Sjæle, at der kom til dem et Menneske, der havde aandelig Erfaring og selv havde gjennemlevet Omvendelsen fra de døde Gjerninger til den levende Gud, selv om det kun var en Kvinde. Nu kunde vistnok samme Resultat været opnaaet, om hine Kvinder, uden at holde Opbyggelser, blot havde reist omkring og talt med den Enkelte og altsaa virket

---

[1]) „Den kristelige Lære“, 2den Del, Pag. 226.
[2]) H. N. Hauges „Testamente til sine Venner“, § 9,
[3]) Se Wexels „Tidsskrift for Kirke-Krønike og kristelig Theologi“ III, 171.
[4]) Se Prof. Stenersens „Kirkehistorie“, 2den Del, Pag. 427.

omtrent paa samme Maade som Nutidens „Bibelkvinder"; men dette kunde blot læres dem ved den historiske Udvikling. — Til Bekræftelse paa, hvad her er sagt, skal jeg anføre Vidnesbyrd fra Samtiden. John Haugvaldstad skriver: „Et Aar senere kom en Pige, født i Gudbrandsdalen, som og havde Opbyggelse hos os og flere Steder. Ved hende fik jeg megen Ledelse i aandelig Henseende"[1]). I mine Samlinger har jeg Optegnelser af en gammel Kone, der skriver Følgende om sine Forældre: „Min Moder havde i længere Tid forud, ja fra sin tidligste Barndom, havt et kraftigt Kald paa sig; da saa Rygtet kom ud blandt Folk, at En ved Navn Hans Nielsen Hauge reiste omkring i Landet og talede til Folket, de skulde omvende sig, erholde Syndernes Forladelse, tro og blive salig, blev det deres (ɔ: Forældrenes) alvorlige Tanke; men paa hvad Maade dette skulde ske, forstod de ikke, især min Fader. — Der fandtes da ikke et Menneske blandt dem, som kunde veilede dem. De længtes da meget efter, at Nogen skulde komme og hjælpe dem tilrette. Herren saa deres Længsel og tænkte paa dem med sin Naade. Der kom tvende unge Piger, som nylig vare opvakte og førte et kristeligt Liv, disse vare opvakte ved Hauges Virksomhed; dette blev dem (ɔ: Forældrene) til stor Velsignelse."

Hauge fortæller, at da hans første Skrifter „kom for Lyset", da var der Flere, der „bekom Guds Visdom og Kraft til at bekjende Jesu Navn som en Frelser fra al Synd"[2]) Saaledes var det ogsaa. Allerede ved Udgivelsen af andet Oplag af Bogen om „Guds Visdom" kunde han tale om „tro Hyrder", som ei er „Leiesvende", saadanne, der „ei for Penge myrder, eller bruger verdslig Magt"[3]). I Begyndelsen af 1797 træffer man hans Medarbeidere i Numedal[4]) og langs Veien til Elverum[5]); i 1798 optræde de paa Kongsberg og Eker[6]); i 1799 møder man dem paa Modum og i Hougsund[7]), i Gudbrands-

[1]) John Haugvaldstad, „Tilbageblik paa mit Liv", Pag. 9.
[2]) „De Enfoldiges Lære og Afmægtiges Styrke", Pag. 16.
[3]) Om „Guds Visdom", 2det Oplag, Pag. 135.
[4]) „En Del af T. O. Baches Levnetsløb", Pag. 8.
[5]) Hauges „Religiøse Breve", Pag. 131.
[6]) Sammesteds, Pag. 131.
[7]) Se Kollegialtidenden for 1799, Nr. 12.

len og Hallingdalen[1]), i Bergen[2]) og paa flere Steder i det
jrondhjemske[3]). Altsaa kun 3 Aar efter Hauges Fremtræden,
Gjenlyden af hans gribende Bodsprædiken fylder det ganske
ind.

Fra 1798 til 1804 fremdrager Hauges Liv sig — paa faa 'brydelser undtagen — uafbrudt paa Reiser. Disse Reiser retog Hauge sig for det Meste til Fods; af og til kunde vist- k en Ven skydse ham en Mils Vei eller saa, og undertiden iste han vistnok ogsaa med Skibsleilighed; men den største el af de omtrent 1500 geografiske Mile, han tilbagelagde i tte Tidsrum, vandrede han paa sin Fod. Naar man til Ud- 'ækningen af hans Vandringer endnu lægger til, at han dag- j holdt 2 til 4 Opbyggelsestaler, skrev Breve i hundredevis, rfattede Bøger o. s. v., saa vil man kunne danne sig et Be- eb om den rastløse Virksomhed, denne Mand udfoldede.

Andet Kapitel.

)auge og Presten Feierman. „En Sandheds Bekjendelse om Saligheds Sag".
Reise til Kristiania og Elverum. Ny Reise til Kristiania.
Aandelige Tilstande i Akershus Stift.

I Julen 1797 finde vi Hauge i Glemminge Sogn ved Fredriksstad paa Besøg hos en af sine Slægtninge. Tredie Juledags Aften vare endel Mennesker forsamlede, og Hauge alede over Pauli Ord til Titus 2. Kap. 11. Vers, hvorledes Guds saliggjørende Naade oplærer os at forsage det ugudelige Væsen og verdslige Lyster o. s. v. Medens Hauge talte, kom Sognepresten til Fredriksstad og Glemminge, den ovenfor om- :alte U. G. Feierman, ledsaget af en Løitnant og tre Sol- Dater; han var bleven bange og forbittret over den gudelige

---

[1]) Hauges „Religiøse Breve", Pag. 132. Baches „Levnetsløb", Pag. 16.
[2]) „Kristendommens Lærdoms-Grunde" I, 49.
[3]) Sammesteds I, 38; III, 133. Hauges „Religiøse Breve" 132.

Opvækkelse, der var begyndt ogsaa i hans Prestegjæld, og ha havde nu besluttet sig til at knuse Ophavsmanden. Indkomm i Forsamlingen spurgte han med barsk Stemme Hauge, hva han havde for sig; denne svarede, at han formanede sine Me mennesker til at forsage ugudeligt Væsen og verdslige Lyst. Uden at indlade sig i videre Samtale befalede han Hauge følge sig, hvad denne da ogsaa strax gjorde. Opbyggelsen end saaledes med, at Hauge af Sognepræst Feierman, en Løitna og tre Soldater blev ført til Fredriksstad, hvor han blev sat Arrest i Hovedvagten; man mente, at Soldaternes Grovhed og Forbandelser vel skulde bringe ham paa andre Tank Hauge gav sig strax i Tale med sine Omgivelser; Nogle b gyndte at fatte et andet Sind, saa de græd over deres Synde Andre derimod bleve forbittrede og truede med at lægge et Tr stykke i hans Mund, at binde og slaa ham, hvis han ikke tied Han svarede, at de fik gjøre, som de vilde; forresten havde ha ikke seet Nogen at være bleven saaledes mishandlet. Man t ham da og kastede ham i „et Hul, kaldet Buret"; der sad ha og sang Salmer, saa Soldaterne hørte det med Bevægelse.

I Hovedvagtens Arrest sad Hauge i to Dage. Da ble han transporteret en halvanden Mils Vei til Foged Radic der tiltalede ham barskt og bebreidede ham for, at han ved s Sværmeri forvildede Folket o. s. v. Hauge svarede frimodigen „At jeg handler efter min Kristendom, at Folk forbedrer sig o aflægger Laster, det tror jeg ikke er Forvildelse." Hensigte med, at man førte Hauge til Fogden, var rimeligvis den, man vilde skræmme ham ved Hjælp af denne Øvrighedsperso saa at man for Fremtiden kunde faa denne besværlige Plag aand af Halsen. Dette lykkedes ikke, og Hauge blev atter fø tilbage til Fredriksstad og nu indsat i Byens Arresthus. H strømmede en Mængde Mennesker for at se den Mand, hv Navn var paa Alles Tunger, — Nogle af Nysgjerrighed, And for at spotte ham og atter Andre af Interesse og Hengivenh for ham.

Allerede dengang havde man sat i Omløb Løgne og Ba vadskelser; man fortalte, at Hauge „tilbad for Træbilleder", at ha foregav at kunne „gjøre Mirakler", at han „øvede Laster o Daarligheder", at han var en „Horkarl, Tyv og Dranker" osv. of

Derfor havde ogsaa det Forhør, som strax efter blev optaget af Sorenskriver Siewers over Hauge, det samme Resultat, som saa mange andre Forhør senere, at „mange Løgne bleve igjendrevne". Presten Feierman havde indleveret i Retten en Klage, „hvorudi mange Usandheder var, som af mig (ↄ: Hauge) og hans Vidner bleve igjendrevne". Hauge og de indstævnte Vidner bleve især adspurgte om, hvad de havde forhandlet tredie Juledags Aften. Svar: „Om vor Kristendom, at aflægge ugudeligt Væsen og være flittige til gode Gjerninger". Nyt Spørgsmaal til Hauge, om han nød noget Traktemente. Svar: „Slet intet". Nu gaar man ham da nærmere ind paa Livet og spørger, hvorfor han befattede sig med at lære. Svar: „Fordi Bibelen tilholder os at opbygge hinanden".

Afskrift af Forhøret blev nu sendt til Smaalenenes Amt og kom efter et Par Ugers Tid tilbage med Erklæring fra Amtmand Andreas Hofgaard, at Hauge skulde løslades og være fri for al Heftelse og Tiltale mod Forpligtelse at holde sig hjemme hos sin Fader og ikke overskride Tune Prestegjælds Grændser, samt forøvrigt at „holde sig fri for Mistanke fra Øvrigheden". Uden at have Evne til at forstaa Kjærnen i Hauges Virksomhed var den retsindige Hædersmand bleven opbragt over den ikke blot barbariske, men ligetil lovstridige Maade, paa hvilken Feierman havde gaaet frem, idet han havde ladet fængsle „en skyldfri Almuesmand paa de af ham allegerede Grunde og ved at paaberaabe sig enkelte Paragrafer af Forordningen af 13de Jan. 1741, saasom den 14de og 15de, uden at agte den 8de § og at tage sig til Hjertet den 12te, samt at indrette sit Forhold efter 17de §"[1]). — Da Amtets Erklæring blev Hauge forkyndt, erklærede han, at han havde gjort Herren det Løfte at ville tjene ham og Næsten, og hermed var hans Fader vel tilfreds; hvad angik at han skulde holde sig „fri for Mistanke fra Øvrigheden", da erklærede han det „ubillig fordret og daarligt at love, da Ondskabs Løgn mod sande Kristne altid har været, som det og er nu". Forresten tror han, „at kristen Øvrighed straffer det aabenbare Onde og lader Tankerne være, saa bliver det Gode

[1]) Amtmand Hofgaards Skrivelse til Kristiania Stiftsdirektion af 23de Februar 1799 (Rigsarkivet).

[illegible] mel[illegible] at han „var [illegible] Forbud i det

[illegible] „underdanigst Promemoria" [illegible] af 23 [illegible] Maade i [illegible] og andre Skrifter [illegible] Forordninger a[illegible] [illegible] indeholdes: „[illegible] [illegible] den [illegible] vil, [illegible] og [illegible] gens. [illegible] De regjerende [illegible] den at give det Samme [illegible] [illegible] og [illegible] den [illegible] den [illegible] De [illegible] [illegible] Jeg e[illegible] [illegible] Kongelige Majestæts underdanigste Tjener."

Hauge [illegible] den [illegible] [illegible] Hauge [illegible] Hauge [illegible] [illegible] Hauge [illegible]

[illegible] Hauge. [illegible]

[illegible]

ære fuldt ud enig med ham i at anse enhver anden Frem-angsmaade fra Øvrighedens Side for „ukristelig". — Taal-modig finder han sig i Øvrighedens ukristelige Fremfærd, fri-modig forsvarer han sin Sag, tro mod sit Kald nægter han at indgaa paa nogensomhelst Betingelser, der sigte til at standse hans Virksomhed.

Enhver forstaar, at Rationalisterne paa ingen bedre Maade kunde fremme Hauges Gjerning end ved denne og lignende Arrestationer; thi en Livsaabenbarelse, der fremtræder under Forfølgelser, har en stærk Magt til at gribe om sig, og en Mand, der uskyldig bliver efterstræbt, bliver snart interessant, og Mange, som ellers vilde have forholdt sig kolde mod ham, aabner nu sit Hjerte for ham. Man kan være ganske sikker paa, at Flere sluttede sig til Hauge for at protestere mod Uretfærdigheden, og at de netop ad denne Vei bleve dragne ind under Sandhedens Paavirkning.

Et eiendommeligt Indtryk gjør det ogsaa at se, hvilken ynkelig Rolle Rationalisterne spillede baade ved denne Leilighed og ellers. Medens de selv „have forkastet Herrens Ord (Jer. 8, 9), fremtræde de vrede i Hu og beskylde Hauge, der førte Folket til „de skjønne Græsgange" (Ps. 23, 2), at han forvildede Folket, ret ligervis som Kong Achab gjorde med Profeten Elias (1 Kong. 18, 17), og medens de ere ude af Stand til at indlade sig i nogen aandelig Kamp, vende de sig feige til Øvrigheden og vente Hjælp af det verdslige Sværd for ret at gjøre deres aandelige Nederlag fuldkomment; og naar der dog er saapas Retfærdighedsfølelse hos Øvrigheden, at den vægrer sig for at følge dem som Blodhunde paa deres formentlige Kjætterjagt, saa skjælde de over, at man „ikke ser denne Sag fra den rette Side", ligesom de ogsaa med Harme maatte sande, at Hauges „Løsladelse var en meget vigtig Triumf for Sværmerne" [1]).

Feierman var rasende; han kunde siden ikke se en af Hauges Venner uden at blive forbittret. Som en Prøve paa, hvad disse maatte døie i hine Dage, skal jeg her fortælle et Træk af Feiermans Fremfærd. En Søndag havde to af de Opvakte i

---

[1]) Saa Presten Taulow, Fallesen l. c.

Fredrikstad besluttet sig til at gaa til Alters. De kom til Kirken noget for tidligt, hvorfor de i Ventetiden saa indom hos Niels Bærsø. Da de saa kom tilbage til Kirken, var Feierman just færdig med at absolvere de øvrige Nadversgjæster (man brugte endnu dengang privat Skriftemaal), og de bleve strax indladte til Skrifte. Presten spørger dem, hvorfor de ikke vare komne før; han faar Besked herom, og han skjønner da ogsaa, at han har for sig to af de „Hellige". I sin Forbittrelse tager han nu en Svøbe, slaar dem af alle Kræfter og jager dem paa Dør: det var Altergangen, de To fik den Dag[1]).

I Februar indsendtes der fra nogle Mænd i Glemminge en Klage til Stiftsdirektionen over Hauge og hans Virksomhed; det ligger nær at antage, at Presten Feierman stod bag det Hele. Amtmand Hofgaard, gjennem hvem Klagen blev fremsendt, ledsagede samme med en Skrivelse, hvis Indhold er saameget mærkeligere, som Amtmanden selv ansaa Hauges Taler for „usammenhængende Væv", som „den oplyste Mand maa ækles over." — Hofgaard formener da, at det vilde „forfeile sin Hensigt", om man vilde rette til Hauge en „gjentaget Advarsel med Trudsel", en Formening, i hvilken han vistnok havde Ret. Forresten anser han Klagen fra Glemminge for at være ganske eneſtaaende; han havde paa sine Reiser omkring i Amtet ingen Klager hørt; derimod var Hauge altid omtalt for ham som En, der var „af hæderlige Almues-Mænd agtet og yndet". Det var bleven sagt ham af „agtværdige Husfædre af Bondestanden, at de finde sig opbyggede ved at tale med og at høre Hans Hauge tale, at han ikke tilraader Lediggang, at hans Lærdom aldeles Intet koster dem, og at de anse det bedre at holde ved en ledig Stund et saadant Samkvem, end hvor der vanker Kortspil og Brændevin, som oftest forvolder Uenighed og Klammeri, ja endog, at de holde sig overbeviste om, at siden Hans Hauges gudelige Samtaler ere komne i Brug, gives i Bygden mindre af hine Gilder og Samkvem end tilforn. Hvad Under, at Almuen er en af dem saaledes anseet Mand hengiven!" Amtmanden slutter med at fraraade Forfølgelser mod Hauge ogsaa

[1]) Mundtlig Meddelelse.

den Grund, at det i saa Tilfælde vilde være let for en blandt Almuen saa afholdt Mand „at stifte Partier“ [1]).

Fra Stiftsdirektionens Side blev Intet foretaget.

Vi vende tilbage til Hauge igjen. Efterat være bleven løsladt fra Arresten i Fredrikstad begav han sig hjem, og forfattede han nu i det korte Tidsrum af omkring en Uge[2]) et lidet Skrift, der dels indeholder en kort historisk Oplysning om ovennævnte Arrestation, dels Betragtninger og Formaninger, som Omstændighederne gave Anledning til. Færdig med sit Manuskript reiser Hauge til Kristiania, hvor han faar sit Skrift, rimeligvis gjennem Boghandler Dyrendahl, besørget trykt i Kjøbenhavn. Her udkom da dette hans Skrift under følgende Titel: „En Sandheds Bekjendelse om Saligheds Sag, betragtet over Lexien og Evangelium paa Allehelgens-Dag, der forklarer om Løgnens falske Aand, som forvender eller falsk trøster sig ved Guds Ords Kraft, og tillige lærer, hvorledes sande Kristne ved Guds Ord og Aand kan og tør igjendrive det Onde. Udgivet af en ringe Bondesøn i Tune Sogn i Akershus Stift i Norge. Kjøbenhavn 1798[3]). — Bogens Indhold er, som Titelen udviser, en kort Forklaring over Lexie og Evangelium paa Allehelgensdag. Af den første skal jeg meddele Uddrag, at man kan se, hvorledes Hauge udlægger Aabenbaringen.

„I vor Lexie er fire Slags onde Engle, der staar paa Jordens fire Hjørner og holder de fire Veir, som er Guds Dragelser, der blæser ind paa alle Menneskers Hjerter, med legemlige Velsignelser lokker, ogsaa med aandelige Gaver, og truer med timelige Trængsler og Helvedes Angest. Det er de fire Veir; (de onde Engler volder), at det (ɔ: Veiret) ikke blæser over Jorden, det er de udvortes Ærbare, der har nogen Kund-

---

[1]) Hofgaards Skrivelse til Kristiania Stiftsdirektion af 23de Februar 1798 (Rigsarkivet)

[2]) Fortalen er undertegnet Hauge den 7de Februar; i 5te Oplag staar 27de, hvilket er Trykfeil.

[3]) 2det Oplag? 3die Oplag, Kjøbenhavn 1799. 4de Oplag, Bergen 1800. 5te Oplag, Kjøbenhavn 1800. Desforuden haves en i Kristiansand i 1804 trykt Udgave, der betegnes som „tredie Oplag“, hvilket enten maa være Trykfeil for 6te Oplag eller ogsaa betegne, at der i Krsand er trykt 3 Oplag af dette Skrift.

Forklaringen over Evangeliet indeholder en kort Udlæggelse af Math. 5, 1—12.

Nu følger „Nogle Gjendrivelser", i hvilke han gjennemgaar og gjendriver de forskjellige „Forevendinger" (ↄ: Indvendinger), der fra de forskjellige Slags Mennesker i Samtiden — de fire onde Engle — vare reiste mod ham og den fra ham udgaaede Vækkelse.

„1ste Forevending. Hvad er det for Nyt? Skulde vi ikke have Verdens Glæde? De (ↄ: de Vakte) ere nogle Daarer! Hvem veed, om Bibelen er sand? Er ikke alle født af syndig Sæd? Den, som synes at være bedre end Andre og roser sig, er den værste".

„Gjendrivelse. Er Guds Ord nyt, da har I Djævelens Lærdom til Eder byt', som der staar i vor Kirke-Salmebog. De (ↄ: I) vil have deres egen Villie, slaa Ungdommens Roser og gjør hverandre delagtig i deres Brasken; thi det er Eders Del, og (I) ere vred paa dem, som overbeviser Eder om Eders Synder mod Loven, de ere besværlige, naar de sees, og (I) holder de enfoldige Kristne, ja Guds Børn for Daarer og Fantaster. . . Men disse Daarer for Eder skal vist engang staa med Frimodighed, naar I skal med Suk og Aands Angest bebreide hverandre, for I kjendte ikke Fredens Vei. . . Og naar I ikke vil høre Guds Ord, saa skal I henvises til Paven og Satanas, i hvis Rige I ere, siger Luther, og saadanne Paver eller Prester vil I have, der prædike, som Ørene kløer. — At alle ere fødte af syndig Sæd, er sandt; men derfor er Jesus kommen at frelse os fra Synden, for at vi skal blive fri fra Død og Satans Rige.

---

end mange af hans Forklaringer maatte blive, saa har dog hans Udlæggelsesmaade den store Fortjeneste, at den har bevaret hans Venner for apokalyptiske Drømmerier og Sværmerier, hvilket Væsen altid har fundet stærk Modstand blandt dem (se Knudsens „Levnetsbeskrivelse", Pag. 24). — Enkelte Træk af Hauges Udlæggelser af Aabenbaringen minder om Bengel, og man tager knapt Feil, naar man tror, at han har kjendt Bengels Taler over omtalte Bog i Skriften. Da jeg besøgte Gaarden Hauge i Tune, fandt jeg der blandt nogle andre gamle Bøger en gammel dansk Oversættelse af dette Skrift af Bengel, og paastod man, at det havde ligget der paa Gaarden siden H. N. Hauges Tid.

Ham er da vor Retfærdighed, Helliggjørelse og Igjenløsning. At der bliver Faa salige, det har Jesus selv sagt."

„2den Forevending. Vi vil være iblandt Guds Børns ıl, da vi ikke gjør noget Ondt, men arbeide, det meste vi kan, a det Gode."

„Gjendrivelse. Lader Eder ikke bedrage med de fem arlige Jomfruer, der vilde være i Selskab med de kloge, (men) m ikke toge Olie i deres Lamper. De (ↄ: I) siger, de ikke ør noget Ondt; det er Eders Skade, at I ikke kjender det dragelige Hjerte, der er ulægeligt (Jer. 17, 9), hvilket Herren ender og kan læge; ham skulde I overlade Eder til. . . Lærer kjende det Dybe og Høie, vort dybe Fald med Syndens renhed, saa vi ikke kan komme til Gud, uden vi blive rensede d Jesu Blod, og ere forbandede, naar vi ikke elske den Herre esum."

„3die Forevending. Vi føle vor Syndenød og holder s til vor Frelsers Blod, det er vor Trøst, og formaa ikke ogle gode Gjerninger."

„Gjendrivelse. I bekjender Eders Synder med Træl-oms Frygt, og Eders Taare er ikke Bods Taarer til Omvendelse, som I mener, fordi I afstaa ikke fra Synden. Men det Guds Vredes Trudsel og Sjelens Angst, hvilke I udslukke ed Kristi Blod og der tager en falsk Trøst til et Syndeskjul. . Vi ere skabte i Jesu Kristo til gode Gjerninger; men her ægter de Kraften og dog bekjender det med Munden, at de jender Gud; de omgaaes med Jesum i Beskuelsen og ikke i Troen . .; de Guds Dragelser med Glæde og Trudsler, de haver, tager de til Afguder og tror dog at faa Naade, og vil aa have deres egen Villie med Magelighed; de ere lig en lad Tjener, der ikke vil arbeide, uden Herren gaar over ham. . . Derfor skal de opgive den Aands Gnist, de have, Zak. 13, 8."

„4de Forevending. Vi ere kaldte af Gud og Kongen, men ikke de (ↄ: Lægprædikanterne), og ere fra Ungdommen af oplærte dertil, saa vi skal forsvare det; om Tilhørerne ikke vil ro derefter, bliver deres egen Sag."

„Gjendrivelse. Vare I kaldte af Gud, da gjorde I Guds Gjerning og holdt Guds Ord høit og i Ære . . prædikede i Tide og Utide, straffede med al Langmodighed og havde

Kjærligheds Sorg over de Mennesker, der gaa i sin Elendighed dem græd I over med Kristus, dersom I vare de rette Hyrde og troede, at I engang skulde gjøre Regnskab for Sjælene. Men nu ere I Leiesvende og prædike for Betaling. I have vel lært med Paulus i Skolen, men ere dog foruden Lov; . Eders egen Samvittighed kan vidne, om I ei søge ligesaa meget ja mere Eders egen Ære og Velfærd, end Guds Ære og Eders Tilhøreres evige Frelse; thi om I end prædikede Guds Ord ret, saa ere I dog iblandt dem, som Kristus siger, de lægge svare Byrder paa Skuldrene og ikke røre (dem) selv med en Finger. Tilhørerne skulde vel gjøre efter Eders Ord og ikke efter Gjerningerne; men dette sker desværre ikke; thi de tage mere Lærdom af Eders Levnet end af Eders Ord, og derfor bygge I op med den ene Haand og nedrive med den anden. Thi hvor en flittig og retskaffen Arbeider er, der frugtes Noget. . . Men her prædikes Aaret ud og ind, dog tager det Onde mere og mere til. Derfor ere I unyttige Hyrder (Ez. 34), blinde Vægtere, stumme Hunde, der ikke kunne gjø. . . Derfor skulle I først omvende Eder selv og siden styrke Brødrene."

Bogen ender med en „Opmuntring til de Gode." I senere Udgaver er tilføiet et Par Sange af Hauge.

Fra Kristiania reiste Hauge opover Romerike og videre til Grundset Marked[1]). Paa Reisen didhen gik han ind i et Hus ved Veien; der sad nogle og talte om en Bondedreng, der skulde øve streng Gudsfrygt og havde skrevet adskillige Bøger. Man spurgte den Fremmede, hvorfra han var; denne giver da Besked om, at han er fra Smaalenene og begynder derpaa at samtale med Folkene først om „Føret", saa om „Menneskenes Levemaade" og endelig om „Gud".

Hans Tale vakte Forundring og Opmærksomhed hos dem, og de spurgte endelig: Det er vist dig, vi har hørt tale om. Muligt, svarede Hauge. Efterat have henvist dem til Luthers Katekismus og Bibelen tog han Afsked og vandrede videre.

Paa en Gaard i Nærheden af Markedspladsen boede

---

[1]) Grundset Marked holdtes da som nu den 1ste Tirsdag i Marts og følgende Dage; se Reskript af 20de Aug. 1756.

auge, og her holdt han Opbyggelsessamlinger[1]). Selvfølgelig rømmede flere af Markedsgjæsterne hid for at se og høre; an havde underlige Ting at fortælle, da man kom hjem.

Om Hauges Vandring omkring i Elverum har Traditionen pbevaret følgende Træk. Han var inde paa en Gaard for at ørge om Veien til den næste; der var kun 2 Piger hjemme, g dem fik han da til at følge med sig et lidet Stykke som Veiisere. De samtalede om ligegyldige Ting, indtil de skulde killes; da sagde han til den ene af dem: „Nu har du vist nig den legemlige Vei; gid jeg nu kunde vise dig den aandeige Vei;" derpaa talte han da nogle Ord om „den aandelige Vei," hvorpaa de skiltes. Men hun kom ved denne Leilighed til et nyt Liv i Herren og vandrede paa „den aandelige Vei" trofast indtil Enden[2]).

Fra Elverum begav Hauge sig — ubekjendt ad hvilken Vei — hjem. Ud paa Vaaren reiste han atter til Kristiania, hvor han allerede havde mange Venner; denne Gang var han ledsaget af den ovenfor omtalte Kristian Bærsø, der endnu virkede i Hauges Aand og talte ved hans Samlinger. De holdt da Opbyggelsestaler paa Grønland, paa en Løkke udenfor Byen, der tilhørte en Hjulmager Ole Meier, samt omkring Sagene især paa Kudskebakken; her boede en Mand ved Navn Anders Kristofersen Grøndahl, der var hidflyttet fra Grøndalen i Ullensaker. Vakt til kristeligt Liv ved Hauge blev han en elskelig Kristen til det Sidste[3]). Hans Søn var den bekjendte Bogtrykker Chr. A. Grøndahl. Ved de Opbyggelser, som Hauge holdt dels i hans Faders Hus, dels i Omegnen blev den unge Grøndahl opvakt, og „efterat han havde hørt Hauges Taler" begyndte ogsaa han at holde Opbyggelser baade hjemme og ude i videre Kredse. Efter Hauges Raad reiste han derpaa til Kjøbenhavn for at lære Bogtrykkerkunsten og kom i 1803 som Faktor til H. T. Bakkerud i Kristiansand. 1812 anlagde han ved Hjælp af Grev Wedel-Jarlsberg

---

[1]) „Forhørs-Protokollen", ad qv. 381.

[2]) Hendes Navn var Marte Gjøvik; hun døde i Vardal for ikke mange Aar siden.

[3]) Et Brev af ham er trykt i „Kristendommens Lærdoms-Grunde" I. 56.

sit Bogtrykkeri i Kristiania og er bekjendt som den, der først vort Land anvendte Hurtigpressen. Chr. A. Grøndahl var sto, kristelig Personlighed og vil altid mindes som en af mere fremtrædende blandt den Haugeske Vennekreds[1]).

2den Pintsedag var Hauge i Byens Kirke, og om Efte middagen blev han og Bærsø budne til en Bekjendt i Lak gaden, vistnok for at holde Opbyggelse. Did kom Lensmand i Aker Hr. Knoph og arresterede dem begge. Efterat de havi siddet i Byens Arresthus et Døgn, kom Stiftamtmanden til de og bebreidede da især Hauge, at han som en Løsgjænger g omkring og lærte, men ikke vilde arbeide; Følgen af et saada Liv vilde være, at han kom paa Tugthuset. Hauge svarede fr modigen, at han ikke var nogen Lediggjænger, da han havd arbeidet hele Plogaannen paa sin Faders Gaard. Desude havde han lovligt Pas for sin Reise til Byen. Og med He syn til Lærdommen, da havde han ikke lært Andet, end at ma skal holde Guds Bud høit og i Ære, tjene Gud og lære Go af hverandre. Stiftamtmanden gik da sin Vei. Følgende Da holdt Byfoged Hagerup et Slags Forhør paa Raadhus over de to Arresterede. Hauge som den mest fremtrædend bliver adspurgt: „Hvad er dit Levebrød?" Svar: „Bond arbeide paa min Faders Gaard." Nyt Spørgsmaal: „Hva Erinde har du i Kristiania?" Svar: „Jeg har nogle Skrift i Trykken." Fremdeles: „Har du holdt Taler her?" „Je har talt med nogle Mennesker nu i Helligdagene om vor Kriste doms Pligter." — „Hvori bestaar din Lære?" „Just i de vi har i vor lille Katekismus og Bibelen." Hvorpaa Haug oplæste det 3die Bud og nogle Bibelsprog, hvis Indhold va at man skal leve gudelig og opbygge hverandre. Fogden e klærede da, at han Intet havde imod Hauge, hvorfor han ogsa talte med ham i Mindelighed. Denne spørger nu: „Er d kristeligt, at de, som drikker sig drukne og slaaes, saa de ligg paa Gaderne, skal have sin Frihed, og jeg, som gaar i Kirk hver Gang der er Prædiken, og imellem især om Aftenerne o

---

1) Forhør, optaget af Sorenskriveren i Tune 1806. Do. optaget af Und søgelses-Kommissionen i Kristiania 1806 (Dokumenterne i Rigsarkiv Mundtlig Meddelelse af Sønnen, Bogtrykker Grøndahl i Kristiania.

bygger mine Medmennesker med Sang og Tale efter Statens herskende Religion, skal blive sat i Arrest og truet med Tugthusstraf?" Hagerup maatte erklære, at Saadant ikke var Ret, hvorfor han vilde gjøre Forestillinger hos Stiftamtmanden desangaaende, hvad han ogsaa virkelig gjorde, idet han gik til Amtmanden og forestillede ham, at Hauge og hans Ledsager dog vare uskyldige. Han kommer snart tilbage til Raadstuen og giver dem frie. Ja, da Hauge bad ham om Attest for Løsladelsen, gav han ham følgende Bevidnelse:

„Hans Nielsen Hauge og Kristian Bærsø" have vel været hæftet, men ere derunder befundne at være ei alene uskyldige, men ere endog retskafne og udi Guds Raad til Sjelenes Salighed vel oplyste, og derfor ere blevne løsladte, samt til alle Forekommende paa det bedste anbefalne"[1]).

Hauge opholdt sig i Kristiania endnu 8 Dage; at han brugte Tiden godt, følger af sig selv. Nu bliver han atter arresteret, og der gives Ordre til, at han skal transporteres hjem Lensmand imellem. Det varede dog ikke længe, før man gav ham Ordren og lod ham reise alene. Han indfandt sig da hos sin gamle Bekjendt Foged Radich, der befalede ham at holde sig i Ro hjemme, en Befaling han dog ikke længe kunde adlyde[2]).

Til denne Tid havde Hauges Virksomhed været indskrænket til Østlandet. Hvordan den aandelige Jordbund her var, fremgaar dels af hvad der er fortalt i det Foregaaende og dels af Hauges Skildring af Folkekarakteren paa de forskjellige Steder, han hidtil havde bereist. I Smaalenene havde Folket forholdsvis god Opdragelse og Oplysning; ogsaa fra andre Kilder vide vi, at dette Amts Befolkning var den mest oplyste i Norge[3]); intet Sted fandtes en saa rig Skat af Bøger som her[4]), og fra ingen Egn udgik der saa mange Lægprædikanter, som herifra. Den gamle Gudsfrygt havde Rod i Folket, Hus-

---

[1]) Afskrift af Hagerups Attest findes i Forhør optaget i Strinde og Selbu 1799 (Rigsarkivet) og trykt, med Udeladelse af K. Bærsøs Navn og et Par Forandringer, i Hauges „Reiser" Pag. 13.

[2]) Hauges „Reiser", Pag. 8—13.

[3]) Se Presten N. Wergeland i Fallesens „Theol. Maanedsskrift".

[4]) Dette har jeg selv havt Anledning til at erfare paa mine Reiser.

andagt var almindelig, Godgjørenhed og Gjæstfrihed udmærkede Indvaanerne. Ved Siden heraf vare dog Mange nedsunkne i Gjærrighed, Vellyst og Drukkenskab. — I Akershus Amt havde Verdsligheden og Gudløsheden faaet mere Indgang især paa Romerike, hvor Drukkenskab og Vertshusbesøg var meget almindelig. Paa Hedemarken var Folket mere opvakt og begavet; vistnok var her megen „Stads"; men ogsaa „Skarphed i Tænkemaade". Hauges Prædiken fandt ogsaa mere Indgang paa Hedemarken, end i Akershus, skjønt Ordet ogsaa her slog an paa flere Steder, især i Ullensaker. I og omkring Byerne stødte Hauge paa „meget Letsind, Forfængelighed, samt Fritænkeri og stor Foragt for Religionen"[1]). Medens den egentlige Rationalisme vistnok blev indført af Presterne, saa importeredes det aabenbare Fritænkeri dels ved Sømænd, der havde inddrukket Giften i Udlandet, dels ad Literaturens Vei gjennem Danske, Tydske, Franske og Engelske Skrifter og Blade. „Den onde Aand forplantede sig som en Pestsmitte fra Byerne til deres nærmeste Omgivelser og udbredte sig især i Akershus Stift og langs Kysterne"[2]). Hvad Presteskabet i dette Stift angaar, da har ogsaa Tiden, i hvilken vi nu bebefinde os, fande Herrens Tjenere at fremvise, der ikke blot prædikede Guds Ord rent, men ogsaa med Aands og Krafts Bevisning; disse vare imidlertid faa og ere snart opregnede: B. Koht i Skibtvedt, H. J. Hesselberg i Spydeberg, K. Hesselberg i Raade, J. Hørby i Krogstad og P. Hesselberg i Drammen, alle af den herrnhutiske Retning; endvidere støder man paa enkelte Geistlige, der hvad Læren angaar, ere nogenledes rettroende, skjønt deres Prædiken er tør og uden synderligt Liv; blandt disse maa nævnes Lumholtz i Kristiania, O. Ottesen i Fedt, J. L. Munthe i Ullensaker og Urdal i Tune. Men det øvrige Presteskab er gjennemsyret af Rationalismen! Saa at Stillingen følgelig er den, at alle Prester i Akershus Stift — paa saare faa (9—10) Undtagelser nær — ere Vranglærere, der ere uden alt Skjøn paa kristeligt Liv, gaar paa Akkord med Tidsaanden, og idet de mene sig at

---

[1]) Hauges „Reiser" Pag. 6, 7, 11. Hauges „Kirkehistorie", Pag. 217, Anm.
[2]) Faye, „Kristianssands Bispe- og geistlige Historie", Pag. 426.

udbrede „Oplysning", gjør de kun Mørket rundt omkring sig endnu sortere. Det er disse, der hidser den verdslige Øvrighed løs paa Hauge, ligesom Jøderne i Kirkens Oldtid opæggede den Romerske Øvrighed mod de Kristne. Som hist saa blev ogsaa her Sæden nedlagt med Graad; derfor blev der ogsaa en Høst med Frydesange.

I det Tidsrum af Hauges Liv, vi nu have betragtet, er han allerede 3 Gange bleven arresteret. Desforuden er han 3 Gange bleven slaaet. Første Gang var det Presten Urdal, der — som vist i det Foregaaende — for løs paa ham med Slag og Skjældsord. Anden Gang var det en Skolelærer „af stort Mod i vrange Meninger," der anfaldt ham med Banden og Bespottelser. Hauge svarede ham da, at Guds Ord lærer os ikke at fare saaledes frem. Da bliver Skolemesteren rent forbittret, slaar til ham og vil til at kaste ham paa Døren, skjønt det var en anden Mands Hus, de vare i. Hauge beder ham bie, til han fik betalt Værtinden for Natteherberget. Da dette var skeet, tilknappede han ganske rolig sin Overfrak og sagde paa sin eiendommelig gribende Maade: „Det er godt at være vel klædt, naar det er koldt; ligesaa, at være rustet med Kristi Kjærlighed, saa jeg kan bede for dem, som overfalde og forfølge mig." Men disse Ord „traf hans Hjerte" og løsnede Graaden hos ham, saa han neppe kunde fremhukke til Hauge sit Farvel og Lykke paa Reisen. Tredie Gang var det en Assessor Z., der mishandlede Hauge. Assessoren traf ham hos en af sine Landbønder; strax han faar se ham, griber han „en svær Stok" og slaar til, saa han endog saarer ham. Hauge er som sædvanlig rolig; han klapper sin Forfølger paa Skulderen, beder ham stille sin Vrede, forestiller ham, at der forestaar en Evighed for dem begge; skulde de hisset kunne samles i Saligheden, saa maatte de her forenes i Gud o. s. v. Den kristelige Kjærligheds overlegne Magt viste sig ogsaa her: Modstanderen blev stille og beskjæmmet[1]).

[1]) Hauges „Reiser" Pag. 15.

Tredie Kapitel.

Hauge reiser 1ste Gang til Bergen. Forholde i denne By. Øvrigheder Bisstop Brun. Tilbagereise over Listerland til Kristianssand. Religiøse Tilst herstedø. Hauge paa Eker. Kommer hjem.

„At fortie sin Aands Attraa eller at være stille" var indre Umulighed for Hauge. Han forlod derfor strax Hjem og gik til Drammen, hvor hans Ven Kjøbmand M. Me skaffede ham Skibsleilighed til Bergen med en bergensisk Skip. Denne troede, at Hauge der vilde finde et frugtbart Virkefe og at han ikke der vilde blive udsat for Forfølgelser af Øv heden. Det Følgende vil noksom godtgjøre Rigtigheden af de Antagelse. At Bergen skjænkede Hauge „det bedste Ophol sted i Norge," vil Historien altid vide at fortælle til udød Ære for denne By og for den Mand, hvis mægtige A allerede dengang havde paatrykt Staden sit aandelige Pr Bisstop Johan Nordal Brun. — Forsynet med Pas Borgermester Strøm, hvem Hauge omtaler som en mod venligsindet Mand, der havde „Agtelse for Religionen"[1]), re han fra Bragernes omkring St. Hans-Tid 1798; da han kommen Bergen paa 12 Mil nær, forlod han Fartøiet, maatte ligge stille for Modvind, og reiste med Baadskyds Byen, hvor han strax meldte sig hos Politimesteren og fr viste sit Pas.

Med Hensyn til de aandelige Tilstande i denne Stiftsst da skal her bemærkes Følgende.

Paa Bergens Bispestol sad dengang i Navnet Dr. L Irgens, en lærd Mand, der i sine yngre Dage vistnok ha prædiket nogenlunde ren Kristendom dog uden nogen egen Kraft og Varme. Nu var han gammel og ganske blind.

Stiftsprovst Johan Nordal Brun, Sognepræst til Kr kirken, havde fra 1797 bestyret Bispe-Embedet. Denne i Nor Kirkehistorie saa baade bekjendte og mærkelige Personlighed sto Samtiden i ligesaa stort Ry som Digter og som Taler; han en Mand af stærkt Malm, kraftig og fuld af Mod — en

[1]) Hauges „Reiser" Pag. 19. Borgermester Strøm var som bekjendt F til Hanna Winsnes.

præget mandig Skikkelse. Allerede i sin Barndom havde han
:nnem Læsning af Bibelen faaet Syn for den levende Kri=
ndom, som han forkyndte med en Kraft og et Liv, som
jen af Samtidens Geistlige. Som en Mur stod han mod
ationalismens og Fritænkeriets Stormløb, som en vældig
æmper brugte han de aandelige Vaaben uden nogensinde at
hen til de kjødelige og verdslige; overhovedet var der —
auge undtagen — vistnok Ingen paa den Tid, der med den
larhed og Skarphed som han forstod at sondre mellem de
ındelige og verdslige Enemærker, mellem Stat og Kirke.
hin Frafaldets Tid var Brun visselig en af den Norsk=
utherske Kirkes ypperligste Sønner. Og dog blev han neppe
r Kirken, hvad han havde Betingelser til at kunne være bleven.
)ette skyldtes maaske mindre den Omstændighed, at han paa
ogle Punkter (f. Ex. Nadverlæren) ikke havde trængt ned i
en lutherske Læreforms Dybder, sam vel mere, at der synes
t være bleven formeget af Slagg tilbage i det ædle Metal;
ıerfor var hans Virksomhed stundom mere imponerende og
ıusende, end overbevisende og opbyggende, hans Færd mere
ig Kongens end Biskopens, hans Fremtræden af og til mere
ræget af Forfængelighed end af Ydmyghed, hans Liv leilig=
jedsvis formeget bestemt af verdslige Impulser og forlidet af
ıen apostoliske Frygt og Bæven; og idet han følte sig frastødt
ra „enhver aandelig Sygelighed“ og fra „Alt, hvad der var
vagt og blødagtigt“, saa stod han i Fare for at tabe af Syne,
ıt det netop er det „Daarlige for Verden,“ Gud har udvalgt.
I fuld indre Overensstemmelse med denne sin Personlighed
inder man Brun at optræde ligeoverfor Hauge og Vækkelsen.
Paa den ene Side kjæmper han som en Ridder i fuld Rustning
nod Enhver, som reiser sig til Forfølgelse, enten det er Prester,
ller den verdslige Øvrighed; han har klart Syn for, at Kjer=
ıen i Vækkelsen er af ægte kristelig Gehalt; han holder endog
rem med rene Ord, at det er Presternes Pligt at prædike just
)et selv Samme, som Hauge og hans Venner. Men paa den
ınden Side staar han afmaalt og fornemt ligeoverfor disse
imple Bondeprædikanter, hvis Prædiken er uden Veltalenhed,
)g hvis Bøger ere „høist elendige og usammenhængende,“ i de
Opvakte saa han mere de blødagtige Hængehoveder, end de al=

vorlige Kristne, der stride Troens gode Strid; den Haugeske Bevægelse er ham i Grunden et Sværmeri, som har mere Frastødende end Tiltrækkende ved sig.

Residerende Kapellan til Korskirken Johan Sebastian Cammermeyer var „en alvorlig og nidkjær Prædikant, opdragen i Pontoppidans Skole, hvis Grundsætninger han ogsaa gjennemførte i sit Liv." Saavidt man kan se, maa det have været en elskelig Personlighed, stille, ydmyg og alvorlig, en Mand der baade lærte vel og levede vel. Selvfølgelig var han sin Sogneprest langt underlegen, hvad Begavelse angaar.

Sogneprest til Domkirken Knud Gelmuyden Fleischer, var, saavidt man kan se, en Mand med gode Kundskaber uden dog at være fremragende i nogen Maade. Hans Kristendomsforkyndelse har rimeligvis været rettroende, men mat.

Residerende Kapellan til Domkirken Markus Frederik Irgens, Søn af Biskopen, var en myndig Mand, sandhedskjærlig, men af og til hensynsløs; hans Prædiken var vistnok af samme Art, som hans Sogneprestes.

Ikke i nogen By lød Guds Ord saa rent fra alle Prædikestole som i Bergen.

Som Norges fornemste Handelsstad stod Bergen i mere Berørelse med det øvrige Europa end nogen anden By i vort Fædreland. Derfor havde ogsaa den Franske Revolutions antikristelige Aand fundet Vei did og havde slaaet an nede i Dybet, skjønt den mægtige Biskop Brun i den Grad var aandelig overlegen, at han tøilede den i sin første Fremtræden, saa den vistnok ikke vovede sig aabenlyst frem, men holdt sig skjult i Krogene og vakte Uro i Gemyterne i al Hemmelighed. Et Brev fra Bergen til „Lærde Efterretninger" fra 1797 løfter lidt paa Sløret. „Bergen," hedder det, „er ved de mange franske Krigere og den herskende Handelsaand stemt til Frihed og Republikanisme. Religionen eller, om du vil, Orthodoxien staar paa Stylter, færdig til at falde ved det første Stød, og dens Tolke maa til ubodeligt Tab for deres Punge beklage Faarenes rasende Forblindelse." Paa Klubberne hørte man allerede Tale om „paa Despotismens og Hierarkiets Ruiner at indsætte Fornuften i alle dens guddommelige Rettigheder." Thi „Mennesket bør alene vælge Fornuften til dets Leder, Intet antage,

)en hvad den diklerer eller ved den kan bringes til Evidens."
t lidet Stridsskrift til Forsvar for Kristendommen var ud-
ımmet under Titel af „Kompasset", hvis Forfatter da holder
em, at det er „ufornuftigt" at lade sig lede af en „uforklarlig
taal" over Havet, hvorfor det altsaa er fornuftigt at afskaffe
kompasset, hvilket enkelte Kjøbmænd have forsøgt, men Føl-
en var rigtignok blevet den, at „Skibene satte til formedelst
Styrmændenes Uerfarenhed i den nye Fornuft-Seilads"[1]. —
)er var da nok at gjøre for en Mand som Hauge, der i sin
Virksomhed ikke lagde an paa at bortskræmme det Onde, men
t helbrede det ved at drage Gemyterne ind i en sand Omven-
else. Det er blevet gjentaget af den Ene efter den Anden, at
Hauges Indflydelse i Bergen var „svag" og „ringe", at han
er ikke gjorde „stærke Fremskridt". Denne Tale beror dels
1a Ubekjendtskab med det virkelige Forhold og dels paa en
rigtig Opfatning af Beskaffenheden af Hauges Virksomhed.
iandelig, ogsaa Bergen trængte til at høre hans mægtige Bods-
rædiken. Allerede i 1786 skrev Biskop Irgens: „Fritænkeri,
rækhed i Levemaade, Løsagtighed, Vellyst og Dovenskab til-
ige altfor kjendeligen"[2], og Forholdene i saa Henseende havde
istnok ikke siden forandret sig til det Bedre. Og Hauges Præ-
iken slog ogsaa an i Bergen og vakte Liv. Men det er sandt,
)auges Venner fremtraadte mindre som et Samfund i Ber-
en end paa andre Steder, dels fordi der her ikke blev lagt
ogen Hindring i Veien for deres Forsamlinger, dels og for-
emmelig fordi Kirken selv gjennem sit Embede her kunde give
e levende Kristne aandelig Føde.

Brødresamfundet var blevet opløst 1784. Enkelte Herrn-
)uttiskfindede fandtes imidlertid endnu ved Hauges Ankomst; i
1796 var der endog udkommet en liden Saugsamling i ganske
udpræget herrnhutisk Aand[3].

---

[1]) „Lærde Efterretninger" for 1797 No. 6.

[2]) Biskop Balles „Levnet" o. s. v. ved Jens Møller, Kjøb. 1817, Pag. 143.

[3]) „Zions Korsange mod Verdens Syngekor" o. s. v., Bergen 1796. Joh. Madsens Bog: „Kristelige Nordmænds mellem sig havende Erindrings-taler" o. s. v., o. s. v. udkom allerede i 1795 og kan derfor ikke tilhøre den haugeske Kreds, som P. E. Møller vil; se „Lærde Efterretninger" for 1807 Pag. 381.

Det var i de sidste Dage af Juli Maaned, at Hauge ankom til Bergen. Her var han da ganske fremmed; men det varede ikke længe, før han blev kjendt. Hans Skrifter vare allerede komne hid i Forveien, og her var kristeligsindede Mennesker af forskjellig Retning, der aabnede deres Huse for ham[1]). Det var vistnok blandt gamle Pontoppidans aandelige Børn og blandt Levningerne af Brødremenigheden, at han fandt de bedste Tilknytningspunkter for sin Virksomhed her. Jeg skal nævne et Par af de mest bekjendte Skikkelser blandt Hauges tidligste Vennekreds i denne By.

Jomfru Maren Boes havde i sine yngre Dage været Husholderske hos Biskop Pontoppidan, af hvem hun blev vakt til kristeligt Liv; nu var hun omkring 70 Aar gammel. Ved Hauge bleve de gamle kristelige Minder hos hende vakte paany, og „den første Kjærlighed" opflammedes atter. Formedelst dette følte hun sig Hauge saa uendelig meget skyldig. . . „Nu maa jeg takke Eder," siger hun, „for I tænker paa mig, som er en af de svageste Børn, Herren igjen tænke paa Eder med Naade og Kraft; jeg kan ikke med Ord eller Pen udsige min Taknemmelighed imod Eder; men Herren kjender mit Hjerte." De Forfølgelser, der senere rammede ham, smertede hende dybt. Medens han i Begyndelsen af Aar 1800 sad i Fængsel, skrev hun til ham blandt Andet: „Jeg tror, et Guds Barn spises her aldrig med saa megen Drøvelses Brød, at det jo undertiden smager og ser, hvor god Herren er, og lider aldrig saa meget Ondt her i Verden, at det jo finder Trøst ved det Haab om det himmelske Rige; han forløser sine Børn fra en Farlighed efter den anden ... Med Graad skal Guds Børn gaa igjennem Græbedalen og maa vandre efter Jesum; thi det bør Eder ved megen Trængsel at indgaa i Guds Rige — til det Rige, Faderens Naade har beredt os, Sønnens Blod forhvervet os og Aandens Kraft beseglet for os . . . Denne Guds Naade, som han har lovet sine Børn, være Eders Trøst i alle Eders Trængsler„[2]). Maren Boes døde omkring 1804.

---

[1]) Se Kjøbmand S. Traaes Selvbiografi i „Religiøse Følelser", Pag. 186 flg.
[2]) „Kristendommens Lærdoms-Grunde", I, 49.

Samson Thorbjørnsen Traae, født i Hardanger, ır i 1789 kommet til Bergen som Garnisons-Soldat; som saa- ın tjente han i 10 Aar. Traae var af en stille men erk Natur, havde tidlig havt Rørelse i Samvittigheden og ort Tilsprang til at fly det Onde; snart havde det været ørkt for ham, snart havde han seet Glimt af Sandheden. in aandelige Forfatning havde han aabenbaret for en ældre iand, Bøssesmed Erik Larsen Svartstøl, der var født i ørde, men i 1787 flyttet til Bergen, hvor han var bleven ıavirket i Brødremenighedens Retning. Men hverken ved :nne Mands Ord eller ved Skrifter, han fik af ham, kunde raae komme til nogen indre Fred; han følte, han manglede :oget, uden at forstaa, hvad det var. Nu kommer Hauge til ergen, og Traae træffer ham hos Erik Svartstøl, hos hvem ın holdt Opbyggelse. Dette blev Vendepunktet i hans Liv. ıan blev nu af Hauge ledet til „en salig Fred og Trøst paa iuds Barmhjertighed" gjennem en sand „Tro paa Jesum som ı Frelser fra al Synd;" han gjennemlevede saaledes „en sand)mvendelse," der var født i ham en „hjertelig Erkjendelse for ɔud over Synden med Had til det mindste Onde, samt Lyst til t holde Guds Befaling"[1]. Hvorledes han senere hang ved ɔauge, fremgaar af et Brev, han skrev til ham, efterat han var :eist fra Bergen. „Kjære Broder," siger han, „du, som har ɔvlet mig i Kristo og født mig som en Moder med mange Smerter, . . før du fik dannet mig til et velskabt Barn i Kri- sto; hvad Kjærlighed (jeg har) til dig, det kan jeg ikke skrive om. . . Tak være dig og Gud, som sendte dig hid, mig og Andre til Frelse. . . Jeg ser dig daglig og ligger nær dit Bryst med Hjertens Kjærlighed; ja mit Hjerte smelter hen af Sorg og Glæde, naar jeg ihukommer den store Kjærlighed og Godhed, du havde til mig, (for) hvilken Godhed Gud være din Beløn- ner i al Evighed. . . Skulde vi ikke mere sees her i dette Liv, saa give Gud, at vi maa sees i det evige; dog, jeg attraar at se dig igjen"[2].

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 131—39. Forhør optaget af Politimesteren i Bergen 1806 (Rigsarkivet).

[2]) „Kristendommens Lærdoms-Grunde." III. 134 flg.

I de følgende Aar reiste S. Traae viden omkring som Lægprædikant; siden kom han i Hauges Tjeneste, da denne havde nedsat sig som Kjøbmand i Bergen. Derpaa begyndte han selv at drive Handelsforretninger i denne By, hvor han døde som Kjøbmand omkring 1845. Han var alle sine Dage en elskelig Kristen.

Medens Hauge denne Gang var i Bergen, lod han tvende Skrifter trykke. Det første af disse havde han skrevet, efter at han var kommet hjem fra den i forrige Kap. omtalte Reise til Kristiania, hvor han to Gange blev arresteret. Dette bærer ogsaa Bogen stærke Mærker efter; det lyner og brager og gnistrer til alle Sider; Forfatterens Kogger er fuldt af skjærpede Pile, han sigter stødigt og rammer sikkert sine rationalistiske Modstandere og Forfølgere; i dette Skrift „var jeg," siger han, „allerskarpest i Ords Udtryk mod mine Modstandere og brugte den Forstand, jeg havde, for at tilbagedrive de bittre Bespottelser, som udøstes over mig"[1]). Ogsaa dette Skrift var bleven til i kort Tid; 8 Dage efter Pintse blev han transporteret fra Kristiania, og den 11te Juni er hans Manuskript færdigt. Det udkom da i Bergen under følgende Titel:

.De Enfoldiges Lære og Afmægtiges Styrke. Betragtet over Evangelium og Lexien paa Mikkels-Dag, der underviser, hvorledes vi skal være som Børn, naar det angaar vor egen Ære og timelige Skade, men mandige og stærke, naar det gjælder Guds Ære og hans Kirkes Skade. Udgivet af det svage Ler-Kar, for Kraften er Guds, Hans Nielsen Hauge, i Tune Sogn i Akershus Stift i Norge. Bergen 1798[2]).

Skriftet indeholder først en kort Forklaring over Math.

---

[1]) „Anmærkninger" Pag. 2.

[2]) 2det Oplag Throndhjem 1799. 3die Oplag Kjøbenhavn 1801. 4de Oplag Kristianssand 1804. 5te Oplag Kristiania (Ulnæs) 1862. Paa Titelbladet findes følgende Vers, som Prof. Stenersen med Rette anser for et af Hauges „slettestе poetiske Forsøg":

„Gives bort til Fattige af Kristi Sinde,
der er eller attraar dems Samfund at finde, —
dertil at samle arbeide vi af Kræfter
og til dets Behov sælger vore Effekter —
det er daarligt for Satans Sekter."

ɜ, 10 og Aabenb. 12, 7—12. Heraf ville vi kun anføre Forfatterens Grundopfatning af den aandelige Strid mellem „Mikael og Dragen". „Jesus er Mikael eller den Kvindens Sæd, der kom fra Gud at knuse Slangens Hoved." „Dragen eller Djævelen, denne Verdens Fyrste, kastedes herud, da Jesus blev ophøiet fra Jorden." Efter at saaledes Striden i Himmelen er endt med Dragens Udkastelse, fortsættes den paa Jorden. Den ophøiede Jesus „vil drage Alle til sig, som vil bøie sig under hans Kors og er fattig i sin Aand." Men mellem disse og Dragen og hans Engle" opstaar der Strid; vi maa „aldrig tænke, at Kristus og Belias, de Troende og Vantro, kan stemme overens." — „Striden," som begyndte i Kains og Abels Tid," og „varer til Verdens Ende," har været større og mindre, eftersom de Onde og de Gode have havt Magt til at stride. - Og som Ondskaben nu er stor, og Guds Redskaber skal fare igjennem, saa staar denne Strid fore endnu. Men vi maa ikke med Peder bruge verdsligt Sværd, . . for dette skal være Kjendetegn paa Guds Børn, at de er med Abel, der ikke slaar igjen, men velsigner." — „Skal vi da krones med Kristo, maa vi stride og overvinde ved hans Blod, der var et Lam, hvad ham selv angik; men naar det gjaldt hans Faders Ære, da overbeviste og straffede han Djævelens Børn; saaledes skal og vort Vidnesbyrds Ord være." . . Og „om Djævelen kaster Eder i Fængsel, og I haver Trængsel, da værer dog tro indtil Enden, saa vil jeg give dig Livsens Krone, siger Herren."

Derpaa følger, hvad der egentlig er Kjernen i dette Skrift: „Tillæg med Overbevisning for dem, som modsætter (sig) Sandheden, og Bestyrkelse for de Svagtroende"[1]). Heraf har jeg troet at burde levere et sammenhængende Uddrag. Forf. begynder med at omtale Indholdet af sine to første Skrifter. Han havde i disse lært „hvorledes vi skal gjøre Omvendelse og kjæmpe mod Fienderne;" han havde straffet „Misbrug især af Lærerne, hvoraf mange nu træder i Farisæernes og Pavens

[1]) Fra og med 3die Oplag er Betragtningen over Mikaels-Dagens Lexie og Evang. udeladt, saa at Skriftet kun bestaar af hvad der i de to første Oplag kaldes „Tillæg".

Fodspor med stolt Overdaadighed og Gjærrighed (ved) at g
Aflads-Breve eller Ligprædikener samt Sogne-Bud og Sy
Forladelse med andre Forretninger for Penge." Ved disse h
Skrifter vare Mange komne til Eftertanke og havde beg
„at gaa den trange Vei til Livet, som Faa finder" Men,
„blev det med os som (med) vore Forfædre, at denne
haver allevegne Modsigelse," og Kristi Ord opfyldtes: „Je
ikke kommen at sende Fred paa Jorden, men Tvedragt."
var jo ogsaa uforstandigt at mene, at „Satan og hans
skaber" skulde være „mildere nu, end før, da han i den
Tid vil bruge den største Vrede mod Kvindens Sæd."
var især „de verdslige Prester og Andre, der harer ga
Skole i Satans Synagoger," og som „med Simon har
kjøbt den Helligaand for Penger," — der havde seet ned
og spottet over hans Skrifter, medens de havde forbigaae
som skulde rammet deres Syndeskyld." Dog „Eders Pla
kommer vel til at gro, og om Morgenen kommer Eders
til at grønnes og blomstre som en deilig Klint; men
høste Dynge paa Svagheds og den ulægelige Smertes
I, „som bespotter Guds Ord og Aand". Andre have erl
at der i hans Bøger ikke stod Andet, end hvad de vidst
— hvad der stod i Bibelen og andre Skrifter. Disse n
han om, at det netop er Guds Ord, man skal „lære A
og selv leve efter, hvis man ei vil „vanhellige Guds N
Man trænger ogsaa altid at blive mindede om de gaml
bekjendte Lærdomme: „vi behøve at voxe og lære me
Guds Børn hver Stund til Forbedring;" dersom Nogen
sig at „leve fuldkommen efter Guds Ord," da var en S
mere fuldkommen, „end alle Guds Helgene havde været".
Resten ved han nok, at „dersom vi kom med noget andet
gelium, der var skrevet, eftersom Ørene klør, da skulde
annamme os." En Lykke er det dog for de sande Kristn
Bibelen er udkommen iblandt os," hvad „den gode Reg
af Guds Naade med hans Magt" er „størst Aarsag i;"
dette er rigtignok en stor Ulykke over denne Tids Pave
Prester, der tugtes med det Ris, som de (ellers) skulde
sig med." — „Og just derfor følger jeg Bibelen saa nøi
det Lærdommen ikke skal afslaaes uden (af) den, som vil

n, hvilken skal henvises til Satans Rige". — Det var „de
:, som fortrædelig forvende Lov og gjøre ingen Forskjel
n en Hellig og en Vanhellig, men er brølende Løver, æde
t, tager Gods og dyrebare Ting", det var dem, der havde
gt ham; men Øvrigheden, som forstod, at det skede „af
, og som „ingen Skyld (har) fundet", havde „til denne
riljendt" ham.

Der er Nogle, som „frygter for, at det skal gaa her som i
rige, dersom vi faar Fremgang", at altsaa den nye Livs-
else skulde volde Tumult og Oprør. „Men de ser ikke ret
gene; thi Oprør, Krig, Pest og Dyrtid kommer ikke, for(di)
ler Gud og udbreder hans Ære til vor Næstes Vel, om
vil annamme det, — men for Syndens onde Bedrifter,
t Frankrig havde naaet sit Maal i, og derfor kom Guds
dige Straf over dem, og vissfelig trænger (den) over den
Verden, der ligger i det Onde". Gud lokker nu til Om-
se „os og flere Lande"; men de, som „foragter" Ind-
en, „samler sig selv Guds Vrede paa Aabenbarelsens Dag".
edens de „Krigerske ei alene slaar igjen, naar de bliver
, men endog overfalder sine Foresatte", saa har „vi, der
nde Kristne", gjort det Modsatte; vi bede „godt for dem,
orfølger os", paa samme Tid, som vi siger „med Kristus:
jeg handlet ilde, da bevis, at det er ondt; men haver
let ret, hvi slaar du mig"? Dette maatte vise, hvor liden
) der var til at frygte, at Vækkelsen skulde skabe Oprør.

Forf. gaar dernæst over til at gjendrive den gamle og for-
Indvending, at „hver skal være i sit Kald", og den Paa-
fra de rationalistiske Prester midt i deres Gjærrighed, at
e indsatte af Gud og Kongen til at prædike Guds Ord";
remholder, at „vare de indsatte af Gud, saa han havde
dem, og de havde faaet det uforskyldt, saa gav de det ogsaa
yldt, prædikede i Tide og Utide, straffede og formanede;
ar de havde Kristi Sind, da skulde de sørge Dag og Nat
Undskaben. Men nu ere de den store Hore, som sidder paa
inge Vande, — som har et Guldbæger i sin Haand med
styggeligheder af Trøst i Synden, som de skjænker de Ubod-
ge, der drikker sig til Fordømmelsen". Men, „naar Sand-
Vidnerne overbeviser dem, saa blive de forvirret eller drukken,

saa de ikke ved Andet, end forfølge og ihjelslaa dem". — Med Hensyn til, „hvad Pauli Mening er om Kaldet", da bemærkes, at „han var jo før sin Omvendelse selv saadan en Farisæer, som var oplært ved Gamaliels Fødder efter Fædrenes Lovs Strenghed, men tog dog Breve fra . . de Ypperstepræster at fængsle og straffe Jesu Menighed. Skulde nu han blevet i dette Kald"? Forfatteren finder „Pauli Mening" at være den, at, dersom du er kaldet som „en Tjener, da bekymre dig ikke; men kan du blive fri, da brug det heller"; „thi Tjeneren er Herrens Frigjorte med sin Sjel". Apostelens Befaling om at „forblive i sit Kald", har følgelig ingen Anvendelser paa det aandelige Kald til at udbrede Guds Rige. Hvad nu det timelige Kald angaar, da skal en Kristen „være Øvrigheden lydig", saalænge det kan ske uden at bryde mod Guds Bud; i modsat Tilfælde „maa vi mere adlyde Gud end Mennesker". Ligesaa bør vi som Kristne „være tro i vor Tjeneste og i vort Ansigtes Sved æde vort Brød; . . den, som ikke vil arbeide, bør heller ikke æde". Dog skal man her vogte sig for at „vorde menneskelige Trælle" og tage sig i Agt for „Gjærrighed". Og vor Næste bør vi hjælpe og bistaa, især med Hensyn „til hans udødelige Sjel"; derfor ønsker han med „Moses, at alle Herrens Folk vare Profeter".

At han i sine Skrifter havde udlagt Stykker af Aabenbaringen, havde fundet Modsigelse; „de siger, hun (ɔ: Aabenbaringen) er mørk og ikke skal læses eller forklares. Dette er et elendigt Bedrageri af Djævelens forblindede Aander, der er formørket i Forstanden; thi denne Bog kaldes Aabenbaringen, og (det er) befalet først og sidst at læse og bevare den; men Herren haver sagt den i Lignelse, saa de Verdens Vise skal ikke vide Guds Riges Hemmeligheder; . . den Ugudelige han handler ugudeligen, og Ingen af dem skal forstaa det; men de, som underviser Andre, skal forstaa det" (Dan. 12, 10). Dette har han gjort, hvortil Gud baade er hans „Vidne" og hans „Læremester"; som „en ringe Bondesøn" havde han havt ingen anden „Lærdom" end „lidt efter Bogstaven" i „Børneskolen"; men „Guds Aand" havde „forklaret Ordet, de Onde til Skræk og de Gode til Troens Bestyrkelse; Guds vise Raad aabenbarer mange hemmelige Ting i sit Ord, som haver været skjult før, og nu føres for Lyset til Hjælp for os i disse farlige Tider,

da Forførerne ere mange. . . Jeg har ikke krænket det mindste Guds Bud, taget fra eller lagt til, men forklaret dem rent efter det klare Guds Ords Sammenhæng."

Forf. imødegaar nu dem, der beskylde ham for at være „en Gjernings-Helgen", der „lærer alene om Loven og Gjerninger, stoler paa egen Retfærdighed med mere". Han gjør opmærksom paa, at denne Beskyldning hverken har sin Grund i hans Ord eller hans Praxis, men i Modstandernes „avindsyge Nidkjærhed", idet de have villet lokke hans Venner over til sig. De „kommer i Jesu Navn", uden at de „tjener ham". Med Hensyn til denne udartede Retning af Brødremenigheden gjør han ogsaa her gjældende, at man skal „omgaaes i Troen og ikke i Beskuelsen"; men disse „forlader Troen med Fornægtelsen og omgaaes i Beskuelsen med den vantro Thomas, som deres Bøger og Taler klarlig beviser, der handler om Forløser, Kristi Blod, Lidelser og Kors med Beklagelse over Jesus, men ikke over sig selv". Og dem, „der med Moses heller udvælger at lide Ondt med Guds Folk end have Syndens timelige Nydelse", dem „tør de laste . . med deres djævelske, døde Tro uden Gjerninger". Og der ere Mange, som „følger saadanne falske Raad efter, at de kan blive salige i deres Syndeløb; de faar lægt deres dødelige Saar med falsk Trøst, der er en Sjele-Forgift" Men, „da intet Almindeligt eller Urent kommer ind i det nye Jerusalem, saa skal de vide med høi Røst: dersom Nogen tilbeder Dyret eller dets Billede og tager dets Kjendemærke i Pande eller Haand (ved) at samtykke (i) eller bedrive Synd i Ord og Gjerning med Hykleri, han drikker af Guds Vredes Skaal og pines med Ild, hvis Røg skal opfare i Evighed". Men, „hvo som vil have Del i den første Opstandelse og med Jesu Faar stilles paa den høire Side, . . han forsager sig selv, tager Kristi Kors paa og følger ham efter (i) at stride og lide med ham". Og „Lammet skal ledsage dem til de levende Vand-Kilder, og Gud skal aftørre al deres Graad af deres Øine, som ere komne af den store Trængsel, ere toede i Lammets Blod og iførte de Helliges Retfærdighed".

Bogen ender med en indtrængende Formaning til hans Venner.

Den anden Bog, Hauge udgav under dette sit Ophold i

Bergen, og som bærer Titelen: „Anvisning til nogle mærkelige Sprog i Bibelen [1]), indeholder en Samling af Kjærnesteder i den hellige Skrift, især saadanne, der omhandler Livet i Gud, Omvendelse, Tro og Helliggjørelse. Bogen bestaar saaledes udelukkende af Bibelsprog, ordnede efter de bibelske Bøgers Rækkefølge fra 1ste Mosebog til Johannes's Aabenbaring. Af de enkelte Skriftsprog er ofte kun Begyndelsen eller første Halvdel aftrykt; thi Bogen er jo kun en „Anvisning" for dem, der maatte være ukjendt i Skriften, til at finde „mærkelige Sprog". — Der er ingen Grund til med Prof. Stenersen at kalde denne lille Samling af bibelske Kjærnesprog „et underligt Arbeide" [2]).

Da Hauge havde opholdt sig i Bergen omtrent en Maaned og havde vundet „mange Venner" [3]), havde ogsaa hans Vidnesbyrd opvakt ham Fiender; den Støi og Larm, Gadegutterne nu begyndte at gjøre udenfor de Huse, hvor der blev holdt Forsamlinger, var vistnok sat i Gang af disse. Nu blev Hauge ogsaa indkaldt for Politiretten og fik Befaling til at fremlægge sine Skrifter, hvilket ogsaa skede. Intet videre blev foretaget denne Gang, end at man forbød Hauge at holde Bønner, at læse og tale med Nogen om gudelige Ting, hvis han vilde undgaa Fængsel. For Resten skulde han senere møde for Overpolitiretten. Paa den bestemte Dag afgav han da Møde; man gav ham nogle Spørgsmaal om hans religiøse Taler, hvilke Spørgsmaal han „besvarede med Bibelens Ord", idet han tillige gjorde gjældende, hvor godt det var, „naar Menneskene opbyggede hinanden i Herrens Frygt, aflagde Lasterne og levede kristelig". Politimesteren svarede, at det var godt, om han kunde virke Noget i saa Henseende. Hauge gjenmæler: „Det var godt, (om) Øvrigheden ikke bar Sværdet forgjæves, men straffede det Onde og beskyttede det Gode". Da nu Politimesteren bragte Forordningen af 13de Januar 1741 paa Bane og holdt frem,

---

[1]) Bogen er uden Titelblad; Titelen staar øverst paa første Side; nederst paa sidste Side staar: Samlet af Hans Nielsen Hauge. Bergen 1798. Et „Tillæg til Bibelanvisningen" (uden Trykkested og Aarstal) er rimeligvis trykt i Kjøbenhavn 1800 eller 1801.

[2]) Stenersens oftere anf. Skrift, Pag. 146.

[3]) Grendahl, Pag. 14.

denne dog forbød Opbyggelsestaler, yttrede Hauge, at der saa var en Forordning, som bød, at hver, som bander og bevotter Guds Ord, skal sættes i Gabestokken [1]); men man skulde t faa Byen fuld af Gabestokke, om man vilde overholde n o. s. v.

Dette Møde endte med, at Hauge blev løsladt uden nogenmhelst Betingelser, en Forføining der skyldtes ingen anden end · Biskop Brun. Efter det første Forhør havde nemlig Politiet bsendt til Stiftamtmand Hauch Indberetning om det Pas:ede tilligemed Hauges Skrifter, og denne havde oversendt det :le til Biskop Bruns Erklæring, hvilken blev afgivet under le September. Dette i Sandhed mærkelige Aktstykke lyder ıledes:

„Over herhos tilbagefølgende Politi-Forhør, Brev og Bøger, . N. Hauge vedkommende, skulde jeg saaledes erklære mig: n Hauges Bøger og Fremskridt her paa Stedet ved jeg strax ı Begyndelsen Alt og skulde ikke have manglet, skal heller ikke c Fremtiden mangle igjennem det høie Stift at rekvirere Polits Bistand, naar samme i dette eller lignende Tilfælde var vendelig. Hvorvidt Politi kan indlade sig med Hauge som ısgjænger betragtet, er udenfor min Kompetence at bedømme. or Resten vilde jeg have hans Person og — som det endnu nes — uskyldige Andagts-Øvelser paa det Bedste anbefalede od tumultuariske Optrin og Drengespot paa offentlig Gade. an hører neppe til Jakobinernes Propaganda si qva est. ans ubetydelige og ikke organiserede Forsamlinger synes mig indre betænkelige for Kirke og Stat, end enhver Korporation, er strængelig udelukker dem, som ikke ere indvoterede [2]). Han an raillereS, det kan ogsaa enhver gudfrygtig Mand, der holder ften-Bøn i et Hus til Gaden. Han skriver Inkonsekventser, et kan hænde den bedste, det hænder Konfessionarius Bastholm. Den ypperlige Forordning af 1741, 13de Jan., saa nødvendig nd og mod Præsteskab, som igjennem Bigotterie haabede Lykke, er det ikke nu, da Paradoxer kun er Tænksomheds Stempel.

---

[1]) Se N. L. 6—2—2.

[2]) Biskopen sigter her vistnok til de politiske Klubbe, maaske ogsaa til Frimurerne.

Desuden er den hele Forordning vel ikke de jure, men de f
ophævet ved Skrivefrihed. Maa Halvlærde skrive frit mod G
Ord for Millioner, saa maa vel og Ulærde, som elske G
Ord, paa sin Vis tale det frit i privat Hus for et Enes N
nesker" [1]).

Brun havde talt, og Hauge blev aldrig senere antast
Øvrigheden i Bergens By eller Stift. At han da fandt
godt at være paa dette Sted, følger af sig selv; hertil
ogsaa, at Folket der forekom ham „mindst fordærvet af S
og Forfængelighed i Forhold til andre Byer i Norge. M
den var ogsaa følelig, naar jeg undtager endel af den l
Ungdom, der viste sig pøbelagtig og forfølgende med Grovh
endog ved at kaste Sten efter mig paa Gaden; dog tvivle
for, at Nogen havde opægget dem dertil" [2]).

Medens Hauge virkede blandt Bergensfolket, stødte han
en eiendommelig Aandsretning, som han senere gjenfandt i N
fjord. Retningens Ophav var en vis Peter Farver, der
død før Hauges Ankomst til Bergen. Hans Tilhængere h
det med „Rystelser", hvilket vel maa forstaaes dibhen, a
i deres Forsamlinger faldt i et Slags Exstase og da f
„tale med Tunger"; adskillige ydre Ting vare de indtil
Latterlige strenge i: de brugte aldrig Sko uden Remmer, M
dene maatte ikke afrage Skjægget, og de afholdt sig ganske
alle Slags Spiser, der indeholdt Blod af noget Dyr (efter
Gj. 15, 29). Hauge „overbeviste dem med Kristi Ord, at l
som gaar igjennem Munden, gjør ikke Mennesket urent".

Endelig traf han i Bergens By og Omegn grublende
myter, der vare paavirkede af Jakob Bøhmes Skrifte
henfaldne til mystiske Grublerier; dog var der blandt
„mange oprigtige og redelige Mennesker" [3]).

Hvad de aandelige Forholde rundt i Stiftet angaar,
havde Fritænkeriet saagodtsom ingen Indgang faaet. Folket l
paa gammeldags Vis fast paa Børnelærdommen, men stor ac

---

[1]) Aftrykt af D. Trap i hans „Bidrag til Biskop Bruns Karakteri
„Theol. Tidsskr." IX, 481.

[2]) Hauges „Reiser", 13—18.

[3]) Sammesteds, Pag. 94.

ig Død var saagodtsom overalt fremherskende. Af Presterne var der enkelte ældre, der forkyndte nogenlunde ren og uforfalsket Kristendom (f. Ex. Tandberg i Os og Arentz i Haus); andre stode omtrent midt imellem Rationalismen og den Lutherske Kristendom (f. Ex. N. Hertzberg i Kvindherred, siden i Kintservik og Brochmand i Etne); men de fleste vare Rationalister. Disse vare, som det siden vil vise sig, gridske efter at forfølge de Opvakte, men Biskop Brun holdt dem i Tøiler.

I Begyndelsen af November reiste Hauge fra Bergen[1]). Fartøiet, han skulde være med, blev liggende for Modvind, hvorfor han tog med Baad til Stavanger og reiste derfra „til Lands over Jæderen langs Søkysten", idet han overalt paa sin Vei udspredte sine Skrifter og formanede sine Medmennesker til Omvendelse.

Listerland havde i længere Tid været paavirket af en herrnhutisk Retning, hvis Middelpunkt var Vanse Prestegjæld; „halve Listerland var dengang herrnhutisk", skriver Pavels. Bevægelsen havde i længere Tid havt sin fornemste Støtte og sit aandelige Holdningspunkt i Provst Søren Bugge, der fra 1767 til 1790 havde været Sognepræst i Vanse, en sky, retskaffen og nidkjær Herrens Tjener, en af de mest prestelige Skikkelser fra hin Tid. „Uden sit Vidende og mod sin Villie" var han i 1790 bleven forflyttet til Øiestad, hvor han døde 1794[2]). Det er bekjendt nok, hvorledes det gik til, at Sønnen Mag. Peter Olivarius Bugge blev Faderens Eftermand i Vanse; mindre bekjendt er det vistnok, at Vanse Menighed sendte en Deputation til Kjøbenhavn i den Hensigt at understøtte Magisterens Ansøgning[3]). Provst Bugge var i en fremrykket Alder, Kaldet var stort, Herrnhuterne vilde have en mere ung og kraftig Ordets Forkynder. — Mag. P. O. Bugge havde i sine Forældres Hus lært den levende Kristendom at kjende; paa en Udenlandsreise i Drengeaarene havde han truffet sammen med Brødremenighedens bekjendte Biskop Spangenberg, der fik den unge opvakte Gut kjær og pegede for ham

---

[1]) S. Traaes ovenfor citerede Brev, der maa være skrevet strax efter Hauges Afreise, er dateret 10de November 1798.

[2]) A. Faye, „Bidrag til Øiestad Presters Historie", Pag. 47.

[3]) Knudsens „Levnetsløb", Pag. 47.

paa „det Guds Lam, der bar Verdens Synder". — Han var udrustet med Aandsevner som maaske ingen af hans Landsmænd; det mest fremspringende ved ham var hans skarpe, klare Forstand og hans sprudlende Humor. Med Hensyn til Karakter er han vistnok den mest gaadefulde Skikkelse i den norske Kirkes Historie. Der var stedse en sørgelig Dobbelthed ved denne Mand, snart var han det Ene, snart det Andet, snart udpræget Herrnhuter, snart en af de videstgaaende Rationalister, snart holder han Opbyggelser i sin Prestegaard, snart Kort-Lag paa sit Bispekammer [1]), snart tager han saagodtsom uforbeholdent Parti med de Opvakte, snart udler han dem som „dumme Bæster" og anser dem for „store Kjeltringer"; det er, som om han i sit Inderste føler en Vellyst i at være den uberegnelige og at findes der, hvor Ingen venter at finde ham. I hans senere Aar indtraadte der vistnok større indre Enhed i hans aandelige Liv.

Mag. Bugge havde ikke længe været i Vanse, førend man indsaa, at han var frafalden [2]). Rimeligvis var det af denne Grund, at et Par Mænd af Brødremenigheden i 1793 indsendte til det danske Kancelli en Ansøgning om, at det maatte tillades dem at „holde gudelige Forsamlinger paa følgende Vilkaar: 1) At de lige fuldt søge Guds Ord og Sakramenterne, samt blot indfinde sig i Forsamlingen, naar Gudstjenesten i Kirken er forbi; 2) At de Intet foretage, som er stridende enten mod Guds Ord eller de Kongl. Befalinger og til Bevis derpaa lade deres Forsamling være aaben for Stedets Prest, naar han vil efterse, hvad der foregaar; 3) At sex Mænd eller flere, som udvælges af dem selv, maatte have Frihed til at antage, hvem de ville, som Medlemmer af deres Forsamling, og at for Resten Ingen maatte have Frihed til at søge den, uden hvem disse Mænd antage, samt at disse valgte Mænd maatte have Ret til at udelukke den eller dem, som ved en ukristelig Vandel viste, at han ingen sand Kristen var, . . og endelig at det ikke maatte være Nogen tilladt imod deres Villie at nøde sig ind i deres Forsamling og forstyrre deres Fred; 4) At de, ifald deres Evne tillader det,

---

[1]) Af hvilken Omstændighed man i Farsund dannede Ordet „Bispekammer-Venskab" (Eilert Sundt).

[2]) Knudsens „Levnetsbeskrivelse", l. c.

maa bygge sig et stort Værelse, hvori de Alle paa en Gang kunne forsamles; og 5) At de maatte forskrive en bekvem Mand fra de evangeliske Brødre-Menigheder, som de vilde underholde, paa det at de af ham kunde opbygges med en Tale i deres Forsamlinger paa de Tider, naar deres Prester dertil ikke havde Tid".

I sit Svar henviser Kancelliet med Hensyn til første og andet Punkt til Forordn. af 13de Jan. 1741; nogen ny Tilladelse behøvedes der ikke. Hvad tredie Punkt angaar, da formener Kancelliet, at naar Presten eller Presterne ere „Direktører for deslige Forsamlinger", saa „behøves der ikke andre Forstandere". Til Nr. 4 svares, at det naturligvis ei kan være forbudt „at bygge flere og større Værelser i et Hus og overlade dem til, hvad lovligt Brug det maatte være", medens det derimod ikke kunde tillades dem at „opbygge et særskilt Hus til hellige og større Forsamlinger", da „det om kort eller lang Tid kunde lede til Ringeagtelse for det offentlige og ordentlige Gudshus". Hvad sidste Punkt angik, da kunde Kancelliet ikke indrømme dem Tilladelse til „at forskrive og underholde en Mand som Opbyggelses-Taler i deres Forsamlinger" [1]).

Som det sees, havde man til Hensigt at oprette et formeligt Brødresocietet med egen Prædikant og eget Forsamlingshus. Dette blev da ikke bifaldt. Ikke destomindre blev et Forsamlingshus virkelig opbygget, men dette havde ved Hauges Besøg i Egnen ikke været i Brug paa en Tid [2]) Senere fik de sig ogsaa en „Opbyggelses-Taler" ved Navn Bau, der boede paa Gaarden Knivsland.

Hauge færdedes en kort Tid mellem Herrnhuterne i Vanse, ligesom han ogsaa besøgte Sognepresten, Mag. P. O. Bugge, hvem han senere ikke gjensaa før i 1815. Traditionen har endnu opbevaret det Ord, Bugge sagde til Hauge, da de skiltes: „Om Presterne i Mængdevis reise sig mod dig, om ogsaa jeg opstaar imod dig, hold kun ud; thi Fremtiden er din!"

---

[1]) Kancelli-Skrivelse til Biskopen i Krsand Stift af 7de Sept. 1793; hos Wessel-Berg III, 671 fg.

[2]) Hauges „Reiser", Pag. 93. Knudsens „Levnetsbeskrivelse", Pag. 8.

Fra Listerland reiste Hauge videre og ankom til Kristiansand fjorten Dage før Jul.

Følgende skal meldes om Forholdene i denne Stiftsstad:

Biskop Dr. Peder Hansen var en af Datidens allervidestgaaende Rationalister, rasende og tordnende mod „Overtroen", sværmende for „den evangelisk-kristelige Salmebog", arbeidende for „Sogne- og Læseselskaber", ivrig for „Oplysning" og „Almuens Forædling". Han var en Vandalismens Biskop i aandelig Forstand; ikke fornøiet med, at de fleste af Presterne i hans Stift prædikede Rationalismens Aandløsheder, vilde han ogsaa have Forandringer i hartad det ganske Kirke-Ritual; den Lutherske Kirkes hellige Formularer ved Daabens og Nadverens Sakramente samt Brudevielse fandt han at „hvile paa en Bibelfortolkning og en jødisk Mystik, den Ingen i Religionens øvrige Lærdomme vil lade gjælde". Naar hertil kommer hans myndige og bydende Optræden, hans hensynsløse Behandling af dem, som havde en anden Mening end han, og det Brask og Bram, hvormed han satte sit rationalistiske Maskineri i Gang, saa er Billedet af denne Mand saa noget nær fuldstændigt. Det er ganske utroligt, hvorledes Biskop Hansen vanhelligede Guds Huse; sine Prædikener begyndte han ofte saaledes: „Høistærede Medborgere af alle Stænder"; en „Tale", han holdt i Kristiansands Domkirke, sees han at have endt med en Henvendelse til den „gode Konge Kristian" paa følgende Maade: „Hver Borger skal blive din Hiarne, der skal istemme din Hæders-Sang som vor Tids Frode, hver Norsk og Dansk bad Odin den Algode om Evighed for deres elskede Frode, i ham han dem en Ven og en Fader gav. . . Modtager et Fryde-Raab endog fra Umyndiges Læber som første Frugt af deres begyndte Dannelse: Længe! længe! længe! leve Kristian og Frederik". Presterne opmuntrede han til at holde Prædikener om Nødvendigheden af at lade Børnene vakcinere [1]); Medlemmerne af „Læseselskaberne" lod han tegne sine Navne i en Protokol paa selve Alteret; samme „Læseselskabers" Forhandlingsprotoller oplæstes — ifølge Hansens Anordning — fra Prædikestolene, og ved

[1]) Flere Prester holdt virkelig ogsaa Prædikener over dette Thema, f. Ex. Sørensen i Øster-Risør; se Hansens „Archiv" II, 104.

Bispevisitatserne havde omhandlede „Læseselskaber“ et høitideligt Møde, ved hvilken Leilighed Sognepræsten holdt en Tale i Kirken, oplæste Medlemmernes Navne og meddelte „vigtige, behagelige eller ubehagelige Tildragelser“ i de respektive Medlemmers Familier. Hvad for Resten disse „Læseselskaber“ angaar, da maatte Ingen antages som Medlem af samme, der var „bekjendt for aabenbare Laster“; det var organiserede rationalistiske Smaamenigheder i Menighederne, Hansen havde faaet i Gang, og fandt han det da at være „et frydeligt Syn at se disse Selskabers Medlemmer at sidde med os i glad Vennekreds og at samtale med hinanden om rene Sæder, Overtroens Skadelighed, om gode Indretninger og om Konge, Kronprinds og Fædreneland“ [1]). Denne Mand „var en Bisp efter Kancelliets Hjerte“, er der med Rette sagt. Det kan da give En Syn for, hvordan den Kirkestyrelse var, der forfulgte Lægprædikanten fra Tune.

Det følger af sig selv, at Biskop Hansen maatte blive en af Hauges værste Modstandere; ifølge hans Maade at se Tingene an, var jo Hauge Talsmanden for den mørkeste „Overtro“; thi saaledes benævnede han den virkelige Kristendom. Og hvad der af Alt synes at have bragt Hansen mest i Harnisk, det var den Omstændighed, at Hauges Venner rundt i Bygderne vare ivrige og heldige Modstandere mod de af Bispen organiserede Læseselskaber: det var at røre ved Mandens Diesten!

Det gjør et smertetigt Indtryk paa Enhver, som har den rettroende Lutherske Kirke kjær, at se en Mand som Hansen at beklæde Bispeembedet i Kristi Menighed. Og mán kommer uvilkaarlig til at sukke med den samtidige Bergensbiskop:

„Lad os bede Lysets Fader,
som sit Navn blandt os har sat,
at han ei os overlader
til en hedensk Visdoms Nat“.

Stiftsprovst Henrik Eilert Støren, Sognepræst til Domkirken, var en Mand af ringe Kundskaber, men paa Datidens Vis ivrig for „Skolevæsenets Forfremmelse“. En agtværdig og

---

[1]) Se Biskop Hansens „Archiv for Skolevæsenet og Oplysningens Udbredelse i Kristiansands Stift“ I og II. Fayes Bispehistorie, Pag. 429 fg.

„retskaffen Mand" var han, men Rationalist i sin Kristendomsforkyndelse [1]).

Hans Kapellan, Søren Tybring, var en Stund før Hauges Ankomst bleven forflyttet til Drammen. Fra denne By er Tybring bekjendt som en udpræget Rationalist og en ivrig „Patriot", der ved Leilighed havde mere tilfælles med Skuespilleren end med Presten [2]).

Hvad Forholdene rundt i Stiftet angaar, da havde Rationalismen gjennemsyret Præsteskabet i maaske høiere Grad end i noget andet Stift. Paa den Tid, hvorom her er Tale, kjender Historien kun en eneste ægte Luthersk Presteskikkelse af kristelig Malm og med Aands og Krafts Bevisning i dette Stift, og det er Provst Niels J. Lassen, Sognepresт til Vestre Moland. Han var en grundig Theolog, en nidkjær og alvorlig Prest, vennesæl og mild i Omgang, urokkelig og fuld af Mod, naar det gjaldt at forsvare den sande Kristendom ligeoverfor Tiden i Almindelighed og Biskop Hansen i Særdeleshed. Thi mellem ham og Lassen kom det til mange alvorlige Sammenstød, og Provsten i Vestre Moland var en ligesaa forhadt Person i Kristiansands-Bispens Øine som Hans Nielsen Hauge [3]). I al Samtidens kirkelige Armodsdom er det en fast unødsigelig Lise endelig at træffe paa en Mand i Kristus. Endvidere kjendes en 4—5 andre Prester, hvis Prædiken ialfald ikke laa langt fra den Lutherske Rettroenhed, om der end var Adskilligt tilbage at ønske, hvad Varme og Liv angik (f. Ex. N. Gjellebøl i Stavanger, Ef. Jæger i Sogndal). Hele den øvrige Skare var Rationalister. Menighederne laa i en dyb Dødssøvn, Tankerne vare optagne af „Gevindst og sandselige Fornøielser", og naar undtages paa Listerland, „var der ganske Faa, som havde Lyst til aandelig Beskjæftigelse". Tilstanden var forøvrigt værre østenfor end vestenfor Stiftsstaden [4]).

Hauges Ophold i Kristianssand var denne Gang ganske kortvarigt, og der vides intet Andet at fortælle derom, end at

[1]) Biskop Keysers Visitatsberetning til Kancelliet af 1808 (Rigsarkivet).
[2]) Pavels „Biografi og Dagbøger", Pag. 93 og 97.
[3]) Dette vil fremgaa af hvad der paa et andet Sted skal meddeles.
[4]) Hauges „Reiser", Pag. 19.

han har foranstaltet en ny Udgave af Taulers Omvendelses-historie, der udkom i Begyndelsen af følgende Aar [1]).

Efter at have ordnet det Fornødne med Bogtrykkeren, vandrede han videre østover; paa Gaarden Bøle i Gjærpen standsede han en kort Tid, og ved denne Leilighed kom Oldingen Erik Gunnersen Bøle til Omvendelse; hans indre Sindsforandring kom til Syne „ved Sorg over sine Synder, ved en hjertelig Lyst til at betragte Guds Ord og ved Samtale med dem, som stræbede efter Kristi Sind". Hauge omtaler ham som en „retfærdig og trofast" Personlighed, der var „flittig, ikke for at berige sig selv, men for at befordre Andres som sit eget Vel". I 1804 døde han; og „i sin Sygdom og Endeligt fandt han efter Bøn og Strid i Haabet om Seier ved Troen en Fred, som overgaar al Forstand" [2]). Sønnen Erik Eriksen Bøle var af samme Sind som Faderen, skjønt neppe en saa dyb Personlighed. Gaarden Bøle i Gjærpen blev saaledes i lange Tider nedigjennem et Centrum, hvorfra aandeligt Liv spredte sig ud i de omkringliggende Bygder; reisende Lægprædikanter standsede alle Tider her for at holde Opbyggelser.

Tidligere i Aarhundredet havde der været adskilligt aandeligt Liv i Skien, den herrnhutiske Vækkelse havde ogsaa slaaet ned her [3]). I Beskrivelsen af sine Reiser sees imidlertid Hauge ikke at omtale at have stødt sammen med Levninger af nogen tidligere Vækkelse i denne By, hvorfor man vel maa slutte, at Bevægelsen, saa noget nær ialfald, allerede ved Aarhundredets Slutning var uddød.

Fra Gjærpen drog Hauge ad Landeveien til Drammen, til hvilken By han ankom kort før Jul. Han havde saaledes været borte over et halvt Aar. I hans Fraværelse var der opstaaet Vækkelser i flere af Østlandets Bygder; de nedlagte Gnister havde slaaet ud og det paa sine Steder temmelig stærkt. Dette var især Tilfældet paa Eker, der endog blev et af Arnestederne

---

1) 2det og 3die Oplag? 4de Oplag Kristiansand 1803. 5te Oplag Bergen 1846. 6te Oplag Kristiania 1859.

2) „Livet i Døden", Pag. 16.

3) Løvenskjold, „Beskrivelse over Bratsberg Amt" o. s. v., Pag. 226. „Luthersk Kirketidende" for 3die Juli 1864.

for det ved Hauge vakte nye Liv. Derfor skal ogsaa Forholdene i dette Præstegjæld her nærmere tages i Øiesyn.

Paa Eker havde den i Samtiden saa bekjendte Professor Dr. Hans Strøm virket som Sogneprest i næsten 20 Aar (fra 1778 til 1797). Han var en stille, flittig Videnskabsmand, der især bragte det vidt i Naturkundskaberne. Disse optog da ogsaa saameget af hans Kraft og Interesse, at han egentlig ikke blev Prest med Liv og Sjel, skjønt han i sin trykte Prædikensamling viser sig som en Mand med mere end almindeligt Alvor og kristeligt Syn. Med ikke liden Kraft støder han i Basunen og formaner sine Tilhørere: „O Synder, aabne dine Øine og hør hans Røst, som vidner for dig, at du ikke længer skal omgaaes efter de forrige Begjæringer, men fornyes i dit Sinds Aand, aflægge det gamle Menneske og iføre dig det nye“[1]. Og det er ham en „Græmmelse at se Guds Kirkes Ager, uden noget Gjærde af Kirketugt, at nedtrædes af vilde Dyr, eller som Skriften kalder det, at Perler kastes for Svin og Helligdommen for Hunde“[2]. Ligesaa skal det bemærkes, at Dr. Strøm var en af de saare faa ældre Prester, der havde Mod til at træde frem og forsvare den levende Kristendom ligeoverfor de „nuværende Journalister, Rescensentere og Bogskrivere“. „Naar Kristendommens Hovedsandheder“, siger han, „modsiges, kuldkastes, ja rediculeres, hvad Andet kan deraf følge, end at Følelse af al Religion og det, som skulde forbinde Menneskenes Hjerter til Gud, efterhaanden tabes, og det Væsentligste i Kristendommen, som er Tro og Kjærlighed i Kristo Jesu, af sig selv bortfalder, og at Naturalisme, Deisme, ja et nyt Hedenskab opreises paa dens Ruiner“[3]. — Vistnok havde Strøm ikke formaaet i nogen mærkelig Grad at puste Liv i Hjerterne, vistnok maa det vel ogsaa siges, at Kristendommens fulde Herlighed neppe helt var opgaaet for hans aandelige Syn; men hans Virksomhed paa Eker har visselig havt velsignelsesrige Følger, og det var som Gemyterne i hans Embedstid vare blevne forberedte for den kommende Tids Begivenheder.

---

[1]) Strøms „Prædikener“, 2det Oplag Kjøbenhavn 1794, Pag. 54.

[2]) Sammesteds, Pag. 149.

[3]) Fave, Kristiansands „Bispe-Historie“, Pag. 426.

Hans Efterfølger i Embedet var den forhen omtalte Frederik Schmidt, tidligere Prest ved Kristiania Tugthus. Med ham kom Hauge oftere i Berørelse, idet Schmidt i ham kun saa den fantastiske Sværmer og i hans Virksomhed kun Galskab. Han var netop en af dem, hans Formand havde skildret i følgende Ord: „En alvorlig Kristendom bliver derfor i hans Tanker en Daarlighed, og de, som lægge Vind derpaa, Fantaster og Daarer, der gjøre sig selv ufornøden Møie, eller særsindede Mennesker, der ikke fortjene Andet end Had og Foragt. Sandt er det, at kjødelige Lærde ofte viser det bittreste Had imod Sandheden, fordi de mindst taale at overbevises, bestraffes og beskjæmmes af den“ [1]. At Skildringen passede paa Schmidt, undgik ikke Samtidens Opmærksomhed [2]. Presten Schmidt var en temmelig udpræget Personlighed, stolt og noget myndig, samt paa sin Vis virksom i „Oplysningens“ Tjeneste. Han var som bekjendt en af Konstituenterne paa Eidsvold 1814.

Lensmanden i Prestegjældet Jens Gram var en barsk og streng Personlighed, en høi og stor Skikkelse. Denne Mand havde fattet et indædt Had til Hauge, hvorfor han ogsaa benyttede sig af alle de Midler, hans Stilling frembød, til at fortrædige ham og hans Venner.

Tidligere er meddelt, at der paa Eker før havde været en religiøs Bevægelse i herrnhutisk Retning. Det var vistnok blandt Levningerne heraf at Hauge ved sit første Besøg dersteds havde fundet et Tilknytningspunkt for sin Virksomhed. Traditionen fortæller, at Hauge holdt sin første Opbyggelse i Eker paa Gaarden Hoen, hvor der i flere Ætled havde boet kristeligsindede Mennesker, og som den Gang eiedes af Bygdens rigeste Mand, den gjæve Kristofer Hoen, der med megen Frimodighed sluttede sig til Hauge og ikke skammede sig ved Kristi Evangelium. Hans Indflydelse i Bygden dannede en gavnlig Modvægt mod Presten og Lensmanden. Som bekjendt var Kristofer Hoen Medlem af Forsamlingen paa Eidsvold 1814. Han var en mandig Karakter, en af dem, der hverken ser til Høire eller Venstre; ligeledes skal han have været adskillig humoristisk anlagt.

---

[1] Strøms „Prædikener“, Pag. 392.

[2] Se „Intelligents-Sedlerne“ for 1799, Nr. 21.

Hauge fortæller, at da han kom tilbage fra sin Bergensreise, da var der opstaaet en heftig Lyst i mange Mennesker efter at tale med ham og læse hans Skrifter; han fik saaledes Mere at gjøre end han magtede, uagtet han var virksom hver Dag og reiste ofte langt ud paa Natten [1]). Under dette kom han ogsaa til Eker; den sidste Dag i Aaret 1798 blev der bestemt Opbyggelsesforsamlng hos Kristofer Hoen, der sammen med nogle af de „sindigste og fornuftigste Almuesmænd" i denne Anledning henvendte sig til Sognepræst Schmidt med Anmodning om at være tilstede ved Opbyggelsen. Sammen med Lensmand Gram indfandt denne sig ogsaa; i „det Haab at kunne ved fornuftige Forestillinger bringe dem tilbage fra deres Vildfarelse" havde Presten taget med sig Forordningen af 13de Januar 1741, hvilken han strax ved sin Ankomst oplæste for Forsamlingen med det Tillæg, at han „formodede, de hidtil af Uvidenhed havde forseet sig imod Lov og god Orden". Hauge erklærede, at han meget vel kjendte denne Forordning, forøvrigt vilde han gjøre Presten opmærksom paa en anden Forordning, der bød at „adlyde Gud mere end Mennesker". Nu bliver Schmidt harm og kræver i Lovens Navn Lydighed mod Øvrigheden. Men da bliver ogsaa den forsamlede Almue forbittret over saadant Pavevæsen, „man fordrede med enstemmigt Skrig, at jeg vilde høre ham (o: Hauge) tale, og det vilde være forgjæves at sætte mig derimod", skriver Schmidt. Saa begyndte altsaa Opbyggelsen, og Hauge talte over nogle Vers af Johannes Aabenbaring. Efter endt Tale reiste Sognepresten sig og erklærede, at Hauges „Forhold ikke alene var lovstridigt, men at hans Foredrag, der var fuldproppet af Bibelsprog, men uden Sammenhæng, slet forklarede og upassende anvendte [2]), vidnede om, at han selv snarere trængte til Undervisning, end han havde Kald til at undervise Andre". Især var han forarget over, at den ulærde Lægmand vovede at udlægge Aabenbaringen. „Min Fader", sagde han, „der var en saa lærd Mand, fordristede sig aldrig til at fortolke Aabenbaringen; thi den er en lukket Bog". „Nei", sagde Hauge, idet han rolig og mildt klapper Schmidt

[1]) Hauges „Reiser", Pag. 19.

[2]) Saadan Beskyldning rettede som bekjendt Rationalisterne mod Enhver, som ikke paa deres Vis forvrængede Bibelordets virkelige Mening.

paa Skulderen, „det er ingen lukket Bog; thi i saa Fald havde den ikke faaet Navn af Aabenbaringen. Vi bruge den hele hellige Skrift og tale over, hvad vi faa Naade til, enten det er denne Bog eller et andet Skrift i Bibelen". Alle Tilstedeværende kunde tydelig se, hvilket mægtigt Indtryk Hauges Personlighed og Ord gjorde paa Schmidt, saa han ligesom blev aandelig afvæbnet og bundet; det gjærede i ham, og han kunde for en kort Stund ikke faa et Ord over Læberne. Endelig yttrer han, at han saa sig nødsaget til at lade Lensmanden bringe Hauge ud af Sognet, siden „fornuftige Forestillinger aldeles vare spildte". Nu begyndte „Forsamlingen at blive temmelig tumultuarisk"; imidlertid fremstaar Gram for at arrestere Lægprædikanten, og denne gjør ingen Indvending herimod. Kristofer Hoen udbeder sig Tilladelse til at skydse Arrestanten til Lensmandsgaarden, hvilket indrømmes ham. Hoen tager da sin bedste Traver, sætter sig med Hauge i Slæden, og det bærer afsted — Lensmanden foran og Hoen bagefter. Saa giver han sin raske Hest et Rap af Svøben og farer forbi Lensmanden i flyvende Fart og standser ikke, før han er kommen udover Præstegjældets Grændse, hvor Grams Myndighed ophørte. Dette skete ligesaa meget mod Hauges Villie som mod Lensmandens; thi Hauge flygtede aldrig, om han end stundom unddrog sig for sine Forfølgere ved at skjule sig o. s. v.; „men", lagde Meddeleren til, „Hoen gjorde hvad han vilde; og Ingen turde røre ham" [1]).

I de første tre Maaneder af det nye Aar (1799) reiste Hauge omkring i Drammens Omegn, Romerike, Hedemarken og Solør. Paa en Gaard i Nærheden af Grue Prestegaard vides han at have holdt Opbyggelse. Sogneprest Juel fik Nys herom og sendte sin Klokker til ham for at forbyde ham at holde slige Forsamlinger „til Almuens Forvildelse", samt at paalægge ham strax at forføie sig ud af Bygden; hvis ikke, vilde han blive transporteret ud over Prestegjældets Grændser ved Lensmanden. Hauge reiste da herfra den følgende Dag [2]). Han begav sig nu

[1]) Mundtlig Meddelelse fra Eker. Schmidts Skrivelse til Foged Collet af 8die August 1804 (Rigsarkivet).

[2]) Sogneprest Juels Skrivelse til Provst Leganger af 4de August 1804 (Rigsarkivet). Hauges „Reiser", Pag. 85.

hjemover, som det synes, gjennem den østlige Del af Smaalenene; thi da han var kommen hjem paa en halv Mil nær, bøiede han af og gik til Rygge for at besøge „nogle Brødre", og fik han da ved denne Leilighed en af sine Venner, Anders Gunderød, der for Resten er ubekjendt, til at reise til Hedemarken for at opbygge og bestyrke de Opvakte derstedsø. Den 4de April kom han hjem; fra den nærmeste Omegn strømmede flere af Vennerne sammen for at se og tale med ham, og de „arbeidede paa at rense hverandre til Troens Bestyrkelse" den korte Tid, de skulde faa være sammen.

Paa den lange Reise, han saaledes havde tilendebragt, havde han ofte været udsat for at blive forfulgt; „Baand og Fængsel" var tiltænkt ham paa mange Steder, men han var lykkelig undkommen alle Snarer; snart slog Forfølgerne ind paa en uret Vei, snart „bleve de slagne med Blindhed, saa de ikke kjendte ham", snart gjemte han sig i et eller andet Hus, og snart kom hans Forfølgere forsent — efter at han allerede var reist; engang undslap han næsten paa samme Maade som Paulus, da denne blev heiset udover Muren i Damaskus. „Da havde jeg", skriver han, „meget at prøve, om jeg gjorde det af Frygt for at lide og ikke taale indtil Blodet for Guds Ære og de Udvalgtes Skyld, men følte dog, at det ikke andet var, end Tiden var endnu ikke kommen, og jeg skulde endnu i Stilhed mere udbrede Guds Ære" [1]).

Fjerde Kapitel.

Hauges anden Bergensreise — gjennem Eker, Numedal, Harbanger. Feide i Intelligents-Sedlerne. Forfølgelser paa Østlandet. Hauge reiser til Throndhjem.

Hauges Ophold i Hjemmet blev heller ikke denne Gang af lang Varighed; Vennerne i Bergen længtede efter ham, og efterat han var reist, havde de skrevet det ene Brev efter det andet til

[1]) Utrykt Brev fra Hauge af 6te April 1799.

:m med Bøn om, at han maatte komme tilbage. Efterat have
ɔholdt sig hjemme i 3 Dage, begav han sig atter paa Reisen [1];
orgermester Strøm paa Bragernes forsynede ham ogsaa denne-
ıng med det fornødne Reisepas, og han tog opover til Eker.
er blev han arresteret af sin gamle Bekjendt Lensmand Gram,
ɔs hvem han blev siddende i Arrest tre Dage, medens Ordre
ev indhentet fra Amtet. Derpaa førte Lensmanden ham „under
:eng Bevogtning" til Foged Collet paa Kngsberg, der løslod
ım paa Amtets Ordre efterat have seet hans Pas.

Efter Normans Død havde Kongsberg Menighed faaet som
rest den ovenfor omtalte Provst J. H. Berg, der var til-
)ttet fra Vaaler i Smaalenene. I sin Karakteristik over Pre-
:rne i Akershus Stift af 1805 omtaler Biskop Bech denne
land som „den dueligste Provst og Prest, jeg haver kjendt",
ı hans Embedsførelse som „et Mønster paa klog og gavnlig
irksomhed" [2]. Det kan da være interessant at komme til
ındskab om, hvad Slags Folk man dengang omtalte paa saadan
laade, og jeg skal derfor noget fuldstændigere omhandle Prov-
n Berg.

Han var en af sin Tids mest udprægede Rationalister.
vad han udgav for „Jesu Religion", det skal her meddeles
:d hans egne Ord i Spørgsmaal og Svar.

Sp. Hvad er Øiemedet af Religion?

Sv. At gjøre Menneskene vise, gode og lykkelige.

Sp. Hvo var Jesus Kristus?

Sv. Jesus Kristus var et sandt Menneske, men han ud-
ærkede sig fra sin Tids Mennesker ved høiere Visdom og exem-
arisk Retskaffenhed.

Sp. Hvorledes ere Jesu Lærdomme beskafne?

Sv. Alt, hvad Jesus Kristus har lært, er altsammen meget
ırnuftigt og høist efterlignelsesværdigt; vi faa derved Kundskab
m Guds Egenskaber, Gjerninger og især om Menneskets Natur
g Bestemmelse, vi lære derved Sandhed og Dyd.

---

[1]) Utrykt Brev fra Hauge af 6te April 1799: „Imorgen agter jeg at tage paa min Reise". Naar han da i sine „Reiser" Pag. 19 sætter sin Afreise til Marts, saa er det altsaa en Hukommelsesfeil.

[2]) Bechs Karakteristik findes i Rigsarkivet.

Sp. Angaa alle Jesu Lærdomme alle Tiders Kristne.

Sv. Nei; naar man læser Bibelen, saa maa man vel gjøre Forskjel paa, hvad der er for de første Kristne, og hvad der er for os.

Sp. Til hvilken Hensigt blev Jesus Kristus sendt af Gud til Menneskene?

Sv. For at forløse Menneskene, det er for at gjøre dem frie 1) fra deres store Uvidenhed i Henseende til Religion og Sædelæren og fra den fordærvelige Overtro, 2) fra deres Synder og Laster, 3) fra de paa Synderne og Lasterne følgende Lidelser eller Straffe.

Sp. Er Helvedes-Straffen evig?

Sv. De Gamle lærte det saaledes; men vi Kristne (!) vente af en barmhjertig Gud Naade og Benaadelse for den Ulykkelige, som fortryder sin Brøde.

Sp. Hvad er Hoved-Indholdet af Jesu Lære?

Sv. Hoved-Indholdet af Jesu Lære bestaar i disse 8 Punkter:

1) Han søgte at bibringe Menneskene rigtigere og værdigere Begreber om Gud, alle Væseners Fader.

2) Han lærte, at alle Mennesker, uden Forskjel paa Nationer eller Sæder, vare i Guds Øine lige, og at de alle skulle elske hverandre som Brødre.

3) Han lærte den trøsterige Sandhed, at Gud opholder Alt, forsørger Alt og bestyrer Alt, og at man altsaa kan gaa frem paa Livets Vei uden overtroisk Frygt og uden ængstelige Bekymringer.

4) Han lærte, at den eneste rette Maade at dyrke Gud paa og det eneste Middel til at blive ham behagelig er sand Retskaffenhed i Tænke-, Tale- og Handlemaade.

5) Han lærte den mosaiske Ceremoniallovs Unytte og Ubekvemhed til den menneskelige Lyksaligheds Befordring.

6) Han lærte, at den menneskelige Dyd og Retskaffenhed ikke blot bestaar i udvortes Ærbarhed og udvortes Afsky for grove Laster, men i en god Tænkemaade og i et fra alle onde Hensigter og Begjærligheder renset Hjerte.

7) Han lærte, at Alle, som ville tro hans Forsikkringer og

ganske Hjerte forbedre sig efter hans Læres Forskrifter, skulle ive Gud behagelige og lykkelige. Endelig

8) lærte han, at Menneskenes Sjele ere udødelige, og at res Tilstand efter Døden vil rette sig efter deres Forholde i tte nærværende Liv.

Sp. Naar indviedes vi til Kristendommen?

Sv. I det høitidelige Øieblik, da vi bleve døbte.

Sp. Hvorfor døbes Mennesket i Navnet Faderens?

Sv. Derved forbandt vi os til at erkjende Gud, Verdens kaber, som vor Fader, hvis Bud og Villie vi som lydige og de Børn stedse ville følge og efterleve.

Sp. Hvorfor døbes Mennesket i Navnet Sønnens?

Sv. Derved forpligtes Mennesket til at erkjende i Jesu risto sin Lærer og Hjælper og til aldrig at afvige fra den af m anviste Sandheds og Retskaffenheds Bane.

Sp. Hvad betyder det at døbes i Navnet den Helligaands?

Sv. At vi forbinde os til aldrig blot at stole paa vore ne Naturkræfter; men holde os til den Guds Bistand, som rker med sin Kraft i alle Ting og allevegne.

Sp. Hvortil optoges vi ved Kristi Daab?

Sv. Til Medlemmer ikke af et borgerligt, men af et reli-øs-moralsk Selskab, i hvilket vi forbinde os til troligen at erleve Jesu Religions Forskrifter for derved at vorde beret-jede til at tage Del i Kristendommens Forjættelser.

Sp. Hvorledes bør vi anse . . vor Konfirmations-Dag?

Sv. Som næst Fødselens den allervigtigste Dag i vort v o. s. v.

Sp. Hvad er den hellige Nadvere?

Sv. Den hellige Forretning, hvorved Kristne nyder Brød Vin til Jesu Ihukommelse.

Sp. Til hvad Hensigt skulle vi altsaa gaa til Herrens Bord.

Sv. Til et offentligt, høitideligt og taknemmeligt Æres-inde om Jesu Kristi store Fortjenester af Menneskene, saavelsom Erindring om vore Pligter og Kristendommens Forjættelser [1]).

---

[1]) Religions-Spørgsmaal af Berg, Manuskript i Forf.s Besiddelse. Smlg. „Religions-Spørgsmaal ved en overordentlig Konfirmation" o. s. v. af Berg, Kristiania 1810.

Sp. Angaa alle Jesu Lærdomme alle Tiders Kristne.

Sv. Nei; naar man læser Bibelen, saa maa man vel gjøre Forskjel paa, hvad der er for de første Kristne, og hvad der er for os.

Sp. Til hvilken Hensigt blev Jesus Kristus sendt af Gud til Menneskene?

Sv. For at forløse Menneskene, det er for at gjøre dem frie 1) fra deres store Uvidenhed i Henseende til Religion og Sædelæren og fra den fordærvelige Overtro, 2) fra deres Synder og Laster, 3) fra de paa Synderne og Lasterne følgende Lidelser eller Straffe.

Sp. Er Helvedes-Straffen evig?

Sv. De Gamle lærte det saaledes; men vi Kristne (!) vente af en barmhjertig Gud Naade og Benaadelse for den Ulykkelige, som fortryder sin Brøde.

Sp. Hvad er Hoved-Indholdet af Jesu Lære?

Sv. Hoved-Indholdet af Jesu Lære bestaar i disse 8 Punkter:

1) Han søgte at bibringe Menneskene rigtigere og værdigere Begreber om Gud, alle Væseners Fader.

2) Han lærte, at alle Mennesker, uden Forskjel paa Nationer eller Sæder, vare i Guds Øine lige, og at de alle skulle elske hverandre som Brødre.

3) Han lærte den trøsterige Sandhed, at Gud opholder Alt, forsørger Alt og bestyrer Alt, og at man altsaa kan gaa frem paa Livets Vei uden overtroisk Frygt og uden ængstelige Bekymringer.

4) Han lærte, at den eneste rette Maade at dyrke Gud paa og det eneste Middel til at blive ham behagelig er sand Retskaffenhed i Tænke-, Tale- og Handlemaade.

5) Han lærte den mosaiske Ceremoniallovs Unytte og Ubekvemhed til den menneskelige Lyksaligheds Befordring.

6) Han lærte, at den menneskelige Dyd og Retskaffenhed ikke blot bestaar i udvortes Ærbarhed og udvortes Afsky for grove Laster, men i en god Tænkemaade og i et fra alle onde Hensigter og Begjærligheder renset Hjerte.

7) Han lærte, at Alle, som ville tro hans Forsikkringer og

ganske Hjerte forbedre sig efter hans Læres Forskrifter, skulle ive Gud behagelige og lykkelige. Endelig

8) lærte han, at Menneskenes Sjele ere udødelige, og at res Tilstand efter Døden vil rette sig efter deres Forholde i tte nærværende Liv.

Sp. Naar indviedes vi til Kristendommen?

Sv. I det høitidelige Øieblik, da vi bleve døbte.

Sp. Hvorfor døbes Mennesket i Navnet Faderens?

Sv. Derved forbandt vi os til at erkjende Gud, Verdens 'aber, som vor Fader, hvis Bud og Villie vi som lydige og de Børn stedse ville følge og efterleve.

Sp. Hvorfor døbes Mennesket i Navnet Sønnens?

Sv. Derved forpligtes Mennesket til at erkjende i Jesu isto sin Lærer og Hjælper og til aldrig at afvige fra den af m anviste Sandheds og Retskaffenheds Bane.

Sp. Hvad betyder det at døbes i Navnet den Helligaands?

Sv. At vi forbinde os til aldrig blot at stole paa vore ıe Naturkræfter; men holde os til den Guds Bistand, som :ker med sin Kraft i alle Ting og allevegne.

Sp. Hvortil optoges vi ved Kristi Daab?

Sv. Til Medlemmer ikke af et borgerligt, men af et reli-ıs-moralsk Selskab, i hvilket vi forbinde os til troligen at erleve Jesu Religions Forskrifter for derved at vorde beret-ede til at tage Del i Kristendommens Forjættelser.

Sp. Hvorledes bør vi anse . . vor Konfirmations-Dag?

Sv. Som næst Fødselens den allervigtigste Dag i vort o o. s. v.

Sp. Hvad er den hellige Nadvere?

Sv. Den hellige Forretning, hvorved Kristne nyder Brød Vin til Jesu Ihukommelse.

Sp. Til hvad Hensigt skulle vi altsaa gaa til Herrens Bord.

Sv. Til et offentligt, høitideligt og taknemmeligt Æres-nde om Jesu Kristi store Fortjenester af Menneskene, saavelsom Erindring om vore Pligter og Kristendommens Forjættelser [1]).

---

[1]) Religions-Spørgsmaal af Berg, Manuskript i Forf.s Besiddelse. Smlg. „Religions-Spørgsmaal ved en overordentlig Konfirmation" o. s. v. af Berg, Kristiania 1810.

Om Bergs Virksomhed paa Kongsberg vides, at han ved Ungdommens Forberedelse til Konfirmation lod Almue-Børnene læse Pontoppidan, medens han lod „bedre Folks“ Børn læse de af ham selv forfattede „Religions-Spørgsmaal“, af hvilke ovenfor er givet en Prøve, at han ikke længe efter sin Ankomst til Stedet fik Kancelliets Tilladelse til at ombytte Pontoppidans Forklaring med Balles Lærebog [1]), at han ved Nadveren brugte en af ham selv forfattet Indledningstale [2]), at han med Kongelig Indvilligelse brugte den schlesvig-holstenske Alterbogs Uddelingsformel ved Konfirmandernes første Altergang [3]) for saaledes at forberede dens Indførelse i Menigheden, samt at han paa egen Haand forandrede Formularen for Konfirmationsløftet [4]).

Saadan lærte og saadan virkede den Mand, hvem Biskopen i Akershus Stift satte saa høit, den Mand, der — som vi have seet ovenfor [5]) — saa skjændigen har forsøgt at besudle Hauge, den Mand, der i 1804 jublede over Bodsprædikantens Arrestation, over at „det lykkelige Tidspunkt er kommet, at Forstyrreren er under Tiltale for sit forøvede Bedrageri“, og ønsker hans „Tilhængere“ samme Skjæbne som ham selv [6]). Man kommer

---

[1]) Reskript af 15de Nov. 1799. Wessel-Berg IIII, 200.

[2]) Hansens „Archiv“ II, 125.

[3]) Wessel-Berg l. c. Distributions-Formelen i denne Alterbog (autoriseret 1797) lød saledes: „Til Frelserens Jesu Kristi Ihukommelse, som har givet sit Legeme i Døden for Eder“ (ved Brødets Uddelelse), og: „Til Frelserens Jesu Kristi Ihukommelse, som har udgydt sit Blod for Eder“ (ved Vinens Uddelelse). Sakramentet var saaledes gjort til et udelukkende Erindringsmaaltid og intet andet.

[4]) I Bergs ovenfor citerede Manuskript findes følgende Formel for „Forpligtelsernes Aflæggelse“:

1) „Ville de alle holde fast ved Troen paa den Religion, som Gud ved Jesus Kristus har ladet os lære, og hvori Guds Aand saa tydelig aabenbarer sig?

2) Ville de og alle bevise denne Tro i deres hele Forhold?

3) Ville de og stedse gjøre denne Religion, hvortil de nu høitideligen bekjende dem, til deres Veileder og Fører ved deres Kald og Forretninger i Omgang og Ensomhed, i Livets Lidelser og Glæder?

Saa behage de at give mig deres Haand derpaa“!

[5]) Se nærværende Skrift, Pag. 98.

[6]) Bergs Skrivelse til Wulfsberg og Aars 12te April 1805 (Rigsarkivet).

uvilkaarlig til at mindes, hvorledes Edoms Børn glædede sig over „Judæ Børn paa den Dag de omkom“, og Herrens Dom over Saadant: „For Vold imod din Broder Jakob skal Skam skjule dig“. (Obd. 9 og 11).

Efterat Berg var kommen som Prest til Kongsberg, blev han Vidne til en ikke liden religiøs Bevægelse. Dels ved Hauges første Besøg her og dels ved hans Medarbeideres Virksomhed var der hos Mange opstaaet Spørgsmaal efter Veien til Salighed [1]). Jo mere de Opvakte da vare overladte til at opbygge sig selv, og jo mindre aandelig Føde de kunde finde i det Sammensurium, som Presten Berg udgav for „Jesu Lære“, desto mere maatte de ogsaa oplives og opbygges ved Hauges Besøg hos dem.

Hvorlænge Hauge denne Gang opholdt sig paa Kongsberg, vides ikke. Men fra denne By reiste han videre opover. Paa Veien mellem nedre og øvre Numedal skal han være bleven anfaldt af stærke aandelige Anfægtninger, medens han rimeligvis paa Grund af Uføre red fremover. Der paakom ham en uhyggelig Fornemmelse af det Skrækkelige i at komme til en i saa fælt aandeligt Mørke nedsunken Bygd; her kunde Intet udrettes, det var bedst at vende og drage en anden Vei. Saadan Tanke ansaa han dog for en Fristelse og fortsætter derfor sin Reise. Strax efter bliver han anfaldt anden Gang og det endnu stærkere. Dog, han stævner frem. Tredie Gang bliver han bestormet i den Grad, at det forekommer ham, som om Djævelen sidder paa Sadelknappen. „Frem vil jeg, og frem skal jeg“, raabte Hauge, satte afsted og naaede i denne Forfatning Rollag Prestegjæld. Men paa faa Steder blev der efter Hauges Virksomhed en saa stærk og om sig gribende Vækkelse, som denne Gang i øvre Numedal [2]).

Forresten havde Livet alt begyndt at røre sig heroppe. Allerede i 1797 havde Søren Nielsen Røer reist gjennem disse Egne og vakt nogen Bevægelse. Siden havde man havt

---

[1]) „Religiøse Breve“, Pag. 131 sammenholdt med Hauges „Reiser“, Pag. 20.

[2]) Efter en Tradition, der skriver sig fra Ekers Papirmølle. Der er ingen Grund til at tvivle om Traditionens subjektive Sandhed.

Besøg af Peder Hansen Røer, der ved sine „heftige Fordømmelsestaler" selvfølgelig havde sat Gemytterne end mere i Uro; han var ledsaget af en Lægmand fra Kristiania ved Navn Peder Hansen Nordlid[1]), der synes at have været en ildfuld Mand, skikket til at vække, men neppe dygtig til at lede. En af Bygdens egne Mænd Gudbrand Olsen Væraas fremstod nu som Leder af det vakte Liv. Han omtales som en Mand med dybt, kristeligt Alvor og med Evne til at føre de Bekymredes Samvittighed ind i et sundt Kristenliv. Hauges Skrifter fandt nu ogsaa Vei hidop, og ved dem fandt Mange den „Oplysning eller Beroligelse", de reisende Lægmænd ikke havde kunnet yde dem.

Saa kom Hauge selv. Han var denne Gang mere end almindelig brændende i Aaanden, paa samme Tid som han altid saa og nu gik frem med kristelig Besindighed, og idet han ligefrem udtalte sig misbilligende om Peder Hansen Røers Fremgangsmaade, ledte han de Opvakte ind paa den enfoldige Kristendoms jævne Spor. Om det Ydre ved hans Virksomhed her vides dette, at han en Søndag var tilstede ved Gudstjenesten i Rollag Kirke, at han om Aftenen samme Dag holdt Opbyggelse paa Gaarden Ulfstad, ligesaa senere paa Gaarden Mo, at han i Veglid Annex var inde hos Bonden Thore Pedersen Tveten, der ved Hauges Samtale med ham blev „vækket til Eftertanke", at han i samme Annex havde Opbyggelsesforsamling paa Gaarden Vindeg, hvorhen Sognets Lensmand[2]) kom og forbød ham ifølge Fogdens Ordre længere Ophold i Bygden[3]). Hauge begav sig nu til Nore og videre til Opdal. Her traf han for første Gang sammen med den Mand, der en Tidlang var en af de mest fremragende og selvstændigste Skikkelser blandt Hauges Venner, men som senerehen voldte saa stor Forargelse, nemlig Lensmand Tollef Olsen Bache. Til sit 26de

---

[1]) Mere om ham paa et senere Sted i nærværende Skrift.

[2]) Det dengang samlede Rollag Prestegjeld var delt i 2 Lensmandsdistrikter, Rollag Hovedsogn med Veglid og Nore med Opdal.

[3]) Forhør optaget af Sorenskriveren i Numedal og Sandsvær 1806 (Rigsarkivet).

r havde Bache levet paa Verdens almindelige Vis; ved Kon-
nationen var rigtignok ikke faa Alvorstanker blevne vakte,
sningen af Jakob Scheinders Omvendelseshistorie havde ogsaa
:t Indflydelse paa ham; men han „fandt Veien altfor trang",
ɔrfor han besluttede „ikke at vælge den". Hans Liv hengik
under de verdslige Glæder paa den ene Side og Samvittig-
ıens Bebreidelser paa den anden Side. Hvad det Timelige
ɜaar, da havde han først været Handelskarl, senere var han
ven Lensmand i Nore og Opdal. I Begyndelsen af 1797
: der foregaaet en gjennemgribende Forandring med ham.
ımmen med sin Broder Ole Olsen Bache var han indbudet
et Gravøl i Nabosognet. Medens Gjæsterne vare samlede,
man høre, at der var kommen til Bygden „en Person, som
ːdt Tale for Folket og forklarede om Religionen"; det var
ı nys omtalte Søren Nilsen Røer. De nærmest Beslægtede
den Afdøde sendte strax Bud efter den fremmede Lægmand,
man ytrede Lyst efter at høre ham; han kom og holdt da en
byggelsestale for de forsamlede Gjæster. Paa T. O. Bache
ɔde Talen for det Første ingen synderlig Indflydelse; han
.rgte en af de fornuftigste og efter den Tids Maade gud-
gtigste Mænd om, hvad han syntes om den Fremmedes Tale,
han fik det Svar af denne, at det Hele var et nyt Paafund,
med dette slog han sig foreløbig til Ro. Men en Braadd
: der dog blevet siddende i Sjelen, og før han reiste hjem,
ı han sin Broder at opsøge Lægprædikanten og anmode ham
at besøge Lensmandsgaarden, hvis han kom til Opdal.
oderen mente, det kunde være farligt, da der jo i de sidste
ɔer skulde opstaa falske Profeter. Lensmanden mente, at dette
ɔde ingen Fare, da de falske Profeter let kjendes dervaa, at
: forvende Skriftens Ord og trøste Mennesker midt i deres
ɲnder og raaber Fred, Fred! dog der er ikke Fred, siger Her-
ı". Søren Nielsen Røer fik altsaa Bud; Dagen efter at Bache
r kommen hjem, indfandt han sig, og der samlede sig i den
ıledning en Mængde Mennesker paa Lensmandsgaarden. Bache
r kritisk og prøvende; vistnok var Lægmandens Væsen og
:rd mere kristelig end hans; men det kunde jo blot være
'in og Hykleri; de Ord, han talte med Enkelte, før Mødet
ıyndte, maatte han dog give Bifald. Saa begyndte da Op-

byggelsen; Lægmanden sang først en Sang, derpaa holdt han sin Tale, hvis Indhold var, at naar man vil blive salig, saa maa der ske Omvendelse. Lensmanden fandt, at „Talen var overensstemmende med Kristi og Apostlernes Lære", og han havde ikke længer nogen Tvivl om, at den Fremmede var en ret Kristen, der forkyndte Sandhed. Denne reiste nu længere op i Dalen, og paa Tilbageveien holdt han nok en Forsamling hos Bache, der ledsagede ham til Nabosognet. Paa Veien spurgte han ham, hvorledes han var kommen til Sindsforandring, og han fik det Svar, at det var skeet derved, at han lærte at kjende sin egen Fordærvelse. De kom nu til Gaarden, hvor hint Gravøl havde staaet, og de bleve da vel modtagne, da baade Manden og Konen vare blevne paavirkede ved Lægmandens Opbyggelse. Begge Reisende delte Soveværelse med hinanden, de bleve siddende langt ud paa Natten under Samtaler om det ene Fornødne; thi først nu rykkede Bache ud med Sproget. Lægmanden oplæste for ham Stykker af det Nye Testamente, hvilke han ogsaa lagde ud for sin Ledsager, hos hvem der efterhaanden blev vakt en stærkere og stærkere Længsel efter at blive et andet Menneske, skjønt det endnu var dunkelt for ham, „hvorledes Sagen skulde gribes an". Endelig lægge de sig. Følgende Dag var Søndag. Da Bache vaagnede om Morgenen, tog han frem Guldbergs Salmebog og sang for sig selv Salmen Nr. 387: „Nu hjælp Gud, som hjælpe kan", og den Troens Tak til Herren for hans „Barmhjertighed, Miskundhed og Naade", der gaar igjennem de første Vers af Salmen, gjorde et dybt Indtryk paa ham, idet han derved bragtes til at tænke paa den Guds Langmodighed, der havde opholdt ham til den Stund og ikke bortrykket ham midt i hans Syndeløb. — Salmens 5te Vers lyder saaledes:

„Mine Synder ere fler,
end jeg selv forstaar at sige;
aldrig ser jeg Gud dit Rige,
uden det af Naade sker!
Lig de andre Syndens Taaber
har jeg agtet Synd for Spil,
nu min Trøst er, det jeg haaber,
at min Jesus hjælpe vil".

De Ord: „Aldrig ser jeg Gud dit Rige, uden det af Naade sker", stak ham i Hjertet, medens han sang; det gik op for ham,

han var en Synder og uden Del i Naaden; ligesaa gik
t op for ham, at skulde han faa Del i den Frelse, som er
rhvervet ved Kristus, da maatte han ikke blive staaende ved
yndens Erkjendelse, men hans Sind og Hjerte maatte for-
dres. Han fattede da det Forsæt at forsage „alt det, som
rdet forbyder", det vilde han gjøre, „i hvad det end skulde
ste". Og forunderligt! han fandt virkelig Kraft til at afstaa
Synder, der før havde holdt ham bunden; Naaden havde ikke
ot kastet sit Lys ind i ham, men var ogsaa bleven meddelt
m som en ny Kraft til at vandre i et nyt Levnet

Saaledes havde Lensmand Bache fundet Livet i sin Frelser;
ins Sindsforandring gav sig snart tilkjende i hans Liv og
ærd; han blev da ogsaa snart Gjenstand for almindelig Om-
le. Nogle ansaa ham for gal, Andre spottede over ham, og
ter Andre forstod, at han havde valgt den bedste Del. Det
iv, der var i ham, drev ham til ved de mange Leiligheder, der
embød sig for ham, at „aabenbare, hvad han troede", og Føl-
en af hans Virksomhed blev da den, at „det varede ikke længe,
r Mange fik et forandret Sind" [1]).

T. O. Bache var en Mand med en sjelden skarp Forstand,
hvilken Henseende han noget nær stod jævnbyrdig med Hauge
elv, hvorfor denne ogsaa erklærede, at af alle hans Venner
unde Ingen sættes ved Siden af Bache med Hensyn til at be-
emme Lærdom og Aander [2]). Ligelebes var han en udpræget
elvstændig Karakter med en fast Villie, der senere gik over til
Stivsind; han var en af dem, der ere fødte til at herske, og for
vem Underkastelse er det Vanskeligste af Alt. At denne Mand kunde
øies til Omvendelse, er et af de mærkeligste Beviser paa, hvor
tærkt Aanden dengang bankede paa Hjerterne. Hvorledes Bache
ængere frem i Tiden lod Kjødet og Egenvillien raade, fortsatte
ermed i Stivsind og brugte sin Tankebegavelse til at forsvare
abenbar Synd, skal paa et andet Sted fremstilles. I det Tids-
um, som her skildres, fremtræder han som en velrustet Herrens

---

[1]) T. O. Baches „Levnetsløb", Pag. 1—11.

[2]) Mundtlig Meddelelse af en gammel Hauges Ven, forhenværende Kjøbmand
Kjos i Drammen.

Stridsmand, en af dem, der heller udvælger at lide Ondt med Guds Folk end at have Syndens timelige Nydelse.

Broderen Ole Olsen Bache, han der før havde yttret sin Frygt for de falske Profeter, kom snart til en anden Opfatning og blev ledet ind paa den sande Omvendelses Vei. Han fik Syn for, at „vor Egenvillie . . er ond“, hvorfor man maa „med Bedrøvelse nedkaste sig for Hans Fødder, give Tugtens Aand Rum, lade Kjærligheden optændes i Hjertet af Jesu Ild, faa forbrændt alle Syndens Torner, at Veien kan blive beredt for Faderen og Sønnen, at de kan faa Rum i vore Hjerter“[1]). — Han var en mindre begavet Personlighed end Broderen; dog omtales han som en grundig Mand med ikke ringe Begavelse; han var en af dem, der tænke mere, end de tale. I Hauges Reisetid var han meget virksom, idet han reiste rundt omkring i hele Norge lige op til Finmarken for at tale Guds Ord. Senere bosatte han sig paa Gaarden Helgerud i Lier; herfra flyttede han til en Eiendom i Haabøl, hvor han døde 1830. Han var til det Sidste en stø Personlighed, flittig til at bekjende Herrens Navn, forsigtig og stille i sin hele Færd.

Før Hauges Ankomst havde der saaledes været en ikke liden aandelig Bevægelse i Nore og Opdal, udgaaet fra Lensmand Bache. Hans Virksomhed der blev derfor ligesaameget oplysende og veiledende, som vækkende. De Opvakte havde taget det alvorligt med Forsagelsen; men paa Grund af Mangel paa kristelig Indsigt og Skjøn paa Grændserne mellem det Syndige og det Ikkesyndige var man kommen ind paa „unyttige Fornægtelser samt strenge Øvelser“; før havde man misbrugt Verden, nu var man bange for at bruge den. Men „da Hauge kom til dette Sogn, oplyste han (os) om saadan Yderlighed“, skriver Bache[2]); her som overalt holdt han frem det Farlige i at tage „Foragtelsen istedetfor Fornægtelsen“[3]), at forvexle den indre Frigjørelse fra Tingenes Trældom med det ydre Afhold fra Tingenes Brug; thi det at „arbeide flittig og leve sparsommelig baade for at gjøre Andre Godt saa og for at spæge sine Lemmer og døde

[1]) Yttring i et Brev af O. O. Bache, trykt i „Krist. Lærdoms-Grunde“ II, [illegible]8.
[2]) T. O. Baches „Levnetsløb“, Pag. 12.
[3]) „Krist. Lærdoms-Grunde“ III, 56.

ysterne, det er retskaffen Fornægtelse", lærte Hauge [1]). Saades oplyste han de Vankundige og hjalp de Skrøbelige til Rette. lerpaa sagde han Farvel til sine Venner i Opdal, gik paa Ski ver Fjeldet til Hardanger ad den bekjendte Vei fra Nørstebø l Maurset og kom saaledes ned i Eidfjord, Annex til Graens Prestegjæld.

Om Hauges Ophold i Hardanger vides kun lidet at forelle. Underlige Rygter om „den falske Profet" vare komne i orveien før ham, ja der fortaltes endog, at han dræbte Folk. midlertid fandt hans Ord ogsaa her en Jordbund, „Endel ttede et Sind" med ham. For Resten fandt han Indbyggerne r at være „tarvelige og vindskibelige", samt at „Nogle af dem dmærkede sig ved Skarpsindighed i deres Beskjæftigelser" [2]).

Hvilke Punkter af Hardanger Hauge besøgte, vides ikke, aar undtages Kvindherreds Prestegjæld, hvor den bekjendte iels Hertzberg dengang var Prest. Hauge overvar Gudsenesten i Kvindherred Kirke; efterat Gudstjenesten var tilende, mlede Almuen sig om den fremmede Lægprædikant, der da gsaa talte Guds Ord til den forsamlede Mængde ude paa aaben lark. Da Hauge havde begyndt sin Tale, gik en af Bygdens lænd hen til Sognepresten for at underrette ham om, at „den lske Profet" var kommen, og for at bede ham komme og crestere ham. Hertzberg fulgte med Bonden bort til Forsamngen, og da han havde hørt paa Hauge en liden Stund, ttrede han: „Lad ham kun tale, han taler ikke Andet end luds Ord" [3]).

---

[1]) „Krist. Lærdoms-Grunde" III, 51.

[2]) Meddelelse af Emissær Stueland. Hauges „Reiser", Pag. 20.

[3]) Meddelelse af samme. — Olaus Nielsen har i sin „Kirkelig Tidende", 1ste Aarg., Pag. 116—118 meddelt en Beretning om Hauges Optræden og Tale i Kvindherred efter „et gammelt Haandskrift", af hvilken Beretning Helge E. Hagen i sit Skrift „Bidrag til H. N. Hauges Minde" har givet et Uddrag, idet han som Kilde angiver „et Brev". Da jeg i 1872 var i Fredrikshald, henvendte jeg mig til Olaus Nielsen forat faa Oplysning om det „gamle Manuskript", og fik jeg da den Besked, at det tilhørte en gammel Lægmand i Thrøgstad ved Navn Thor Agnes. Kort efter reiste jeg igjennem dette Prestegjæld og fik da den Underretning af Thor Agnes, at han havde i sin Tid læst Beretningen i et svensk Tids-

Fra Hardanger reiste Hauge til Bergen, hvor han opholdt sig nogle Uger, idet han bestyrkede „sine Venner ved Opbyggelse, Formaning og Trøst i det begyndte Gode“ og for Resten anvendte Tiden til at indbinde sine Bøger [1]). Her ville vi en liden Stund forlade ham for at betragte, hvad der var foregaaet paa Østlandet siden hans Afreise.

I „Kollegial-Tidenden“ Nr. 12 for dette Aar læstes Følgende: „Adskillige Løsgjængere, udvandrede fra Smaalenenes Amt, have for nogen Tid siden begyndt at streife omkring i Landet, hvor de forsamle Folk især af Almuen omkring sig og under ei ubetydeligt Tilløb af disse holde offentlige Taler og Foredrag over Religions-Sager. De ere saaledes indtrufne i Buskeruds Amt, paa Modum og i Hougsund paa Eker og have ligeledes indfundet sig i Kristiania og Oslo, paa hvilke Steder de have prædiket for Almuen, der baade i Husene og paa aaben Mark samler sig for at høre dem. Da saadant Forhold aabenbart strider imod Anordningerne, der forbyder Alle af Almuen at omvanke som løse og ledige Personer og tilholde Enhver, som intet Gaardsbrug har at besørge, at søge aarlig fast Tjeneste, saa lod vedkommende Stiftsøvrighed benævnte Personer for det Første betyde, at de strax maatte afholde sig fra saadan Omvanken og begive sig hjem til deres Fødested, da de ellers maatte vente som Løsgjængere at blive indsatte i Tugthuset; men da de fremdeles vedbleve at opholde sig paa nævnte Steder og i Bygderne deromkring, bleve de af Amtmanden over Akershus Stift og Amtmanden over Buskeruds Amt paagrebne og ved Lensmændene transporterede til deres Hjemsted, hvor de bleve overleverede til Øvrigheden. Efterat have modtaget ovennævnte Stiftamtmands og Amtmands Indberetning denne Sag angaaende, har Kancelliet under 16de Marts tilskrevet Amtmanden

---

skrift og derfra oversat samme; Oversættelsen havde han nedskrevet i sin „Brevbog“. Det svenske Tidsskrift havde ikke angivet nogen Kilde. Jeg bør maaske oplyse, at hvad Olaus Nielsen fortæller om Hauge i Kvindherred efter „et gammelt Manuskript“ (Oversættelse fra svensk) og Helge Hagen efter „et Brev“, ikke er Andet end — en Episode i en af Henrik Steffens's Romaner; se „Die vier Norweger“ von H. Steffens, Breslau 1828, Pag. 178 fg.

[1]) Hauges „Reiser“, Pag. 20. Grendahl, Pag. 16.

Akershus og Buskerud) at lade de Paagjældende, om de for fstertiden skulde antræffes i lige Forseelser, tiltale som Løs-.cengere ved en Tugthus-Ret".

De saaledes paagrebne og hjemsendte Lægprædikanter vare, ølge en Note i „Kollegial-Tidenden", en Gaardmandsføn fra gnen ved Frederikshald og en Skomagersvend fra Kristiania.)eres Navne og senere Skjæbne ere ubekjendte. Men den i vennævnte Tidende indtagne Kancelli-Promemoria gav An-:dning til en længere Avisfeide i „Intelligents-Sedlerne" mellem Hauges Venner og Modstandere. Jeg antager, at det vil in-eressere Nutiden at blive Vidne til, hvordan en aandelig Kamp)engang blev ført, hvorfor jeg skal meddele nogle af Indlæggene 'ra begge Parter, idet jeg tillige bemærker, at Ordføreren paa)en ene Side er en Prest (Schmidt paa Eker?) og paa den anden Side Lægmænd (vel fra Drammen eller Eker).

Norske Intelligents-Sedler 1799 Nr. 15. Tillæg.

„Vi er blevne underrettet af Kollegial-Tidenderne med Po-sten den 27de Marts 1799, at den høie Øvrighed af Akershus Stift og Buskerud Amt har befalet at lade paagribe som Løs-gjængere nogle Personer, der have været i vore Stæder og Sog-ner til vores fælles Opbyggelse, for at opmuntre, lære og lede hverandre om, hvordan Kristne bør holde Guds Bud høit og i Ære, gjøre derefter, gjerne høre og lære af hverandre. Vi for-haaber, at Øvrigheden haver gjort dette af Uvidenhed eller mis-lig Forstaaelse af Sagernes rette Beskaffenhed. — Hvad gavner det (ikke) En i Tid og Evighed at følge Guds Bud, som (sker) af os i Mangfoldighed? Naar vort syndige Væsen bliver af-skaaet (og) vi blive forligte med Gud ved Jesum Kristum, da giver det Trøst og Fred i alle Trængsler; thi om vi end af vore Formænd skulle blive trængte til det Yderste, saa er det ikke at agte mod den evige Herlighed. Og den Guds Langmodighed har skaanet vore Lande for store Plager, som vore Misgjer-ninger vel have fortjent, og med Langmodighed ventet efter vor Omvendelse. Skulde vi nu foragte hans Naades Tilbud, da maatte vi vente hans grusomme Straf. Og som vor Villie er at vandre Livsens Vei til Lyksalighed ifølge Guds Ords rette Lære, saa modtage vi Høi eller Lav, som vil undervise os ifølge Bibelens hele Grund, naar de selv gaa Veien og blive i Sand-

hed; thi ellers kan de ikke forstaa den; desuden kunde den ene Blinde lede den anden, og de begge falde i Graven. Da det høieste Lyst er at være Øvrigheden underdanig, naar den følger Kongens Lov, der erkjender Guds Lov for den høieste, og er indsat til ikke at bære Sværdet forgjæves, men skal straffe det Onde og beskytte det Gode, saa kan de ikke anse disse Personer for Løsgjængere, der beiøger sine Venner og arbeide paa at tjene Gud og sin Næste, have mere Lyst til at hjælpe og give end at være til Besvær og tage. Men ellers maatte dem (ɔ: de) ansees for Løsgjængere, som vanker omkring med Komedier og anden syndig Ciens-Lyst, trækker store Penge af Folk, eller og de, der driver unødvendig Handel, der ikke er nyttig i Tiden at opholde Legemets Nødvendighed til Sjelens Beforbring i det Gode, men fordærver begge i Helvede, — med Had uden mod Synden og bliver vrede paa dem, som straffer det Onde, ja bruger Slag, bander og tager Guds Navn forfængeligt, lever i Fraadseri og Drukkenskab, Gjerrighed og Bedrageri.

NB. Dette maa Ingen anse for, at vi vil være opsætsige og tænke, vi vil hævne os; men vor Hensigt er at overbevise, og naar da den høie Øvrighed vil indhente nøiere Undersøgelser, saa skal de faa Sandheden at vide. Vil de forfølge, da skal vi taale og blive i Sandheden til det Yderste"[1]).

Replik sammestedes Nr. 16.

„De selvraadige Svadsere, der løbe i hele Landet for at forvirre de Enfoldige, saa at Mange ere blevne afsindige, Bønder har forladt deres Gaarde, Tjenere forsømt deres Herrers Arbeide, ja en Kone i Fortvivlelse taget Livet af sit Barn og af sig selv; disse, som trænge sig ind i en Bestilling, hvortil de have intet Kald, sætter Apostelen Peder i sit første Brev 4. Kap. 15. V. i Klasse med saadanne Misgjerningsmænd, der forstyrre

[1]) Dette Indlæg er af Hauge selv; da han kom hjem i April, erfarede han, at de „Forhærdede havde faaet en Glæde af adskillige Tidender med Kjøbenhavns-Posten"; dette „rørte ham til (med) mere Hast at arbeide med Sandheden og igjendrive Falskhed", hvorfor han da skrev sit Indlæg (utrykt Brev fra Hauge af 6te April 1799). — Flere Gange vides Hauge ikke at have skrevet anonymt; derimod har han et Par Gange skrevet i Aviserne med Navns Nævnelse; se „Throndhjemske Tidender" for 6te August 1799 og „Kristiansands Adresse-Kontoirs Efterretninger" for 28de September 1804.

den almindelige Rolighed og Sikkerhed. Naar da Øvrigheden lader disse ørkesløse Lediggjængere og omløbende Landstrygere paagribe og straffe, da lider disse ikke som uskyldige, men som Misdædere, der overtræde Lovene og trodse Øvrigheden."

Nyt Indlæg, sammesteds No. 18.

Uvidende om Forfatteren af det Tilførte udi Tillægget af N. J.-S. No. 15, 1799, men gjennemlæst og synes af Stilen at være af den ved Bønder-Presterne saa meget efterstræbede uskyldige Hans Nilsen Hauge [1]), hvis Udtrykke ikke fortjener en saa bitter Bulle, som den i dito Sedler No. 16 udtordnede, formodentlig fra et Vatikanum paa Landet, i en saa farlig Hensigt at ophidse Landets Øvrighed til uden Undersøgelse og Forhør ulovlig at arrestere, straffe og forjage de arme Mennesker, som efter Guds Aands Drift og Kald forkynder Jesu Evangelii Lære, hvis sande Lys nu med Kraft begynder igjen at frembryde her i Drammens Egne, ligesom det skede udi Aarene 1742 og 43, hvoraf vi indtil denne Dag endnu har en velsignet Levning [2]).

Dyrekjøbte, men mod egen Overbevisning spottende Forfatter af Ovenmældte, betænk dig; du er nær overgiven til at tro Løgn, og selv trodser og sladdrer du uden at randsage og se, det er Jesum i hans lille Hjord, du forfølger; tag dig til Hjerte hans Ord Math. 23, 13 og videre, forse dig til, at du ikke efter Døden af Aands Angest skal tale, sukke og sige af Visd. Bog 5 Kap. 2 til 5 V. Det ovenmældte syndige Udtryk er ikke Gjendrivelse værd; thi det har Modsigelse og Vankundighed nok i sig selv, som bekræftes af nogle 100 opvakte Sjele udi Ekers Prestegjeld, som med Glæde have annammet Ordet og viser det udtrykkelig i deres Levnet, dog i Skrøbelighed som nyfødte til Guds Rige.

Ligesom det er Guds-Bespottelse at kalde dem Sværmere, som elske Gud og lyde hans Befaling og ikke er blandt dem, som skammer sig ved hans Navn, saa har og De usandfærdig beskyldt Guds Bekjendere for Ondskaben, som sker, at Nogen gaar fra sit fornødne Arbeide eller fra sin Forstand, — mindre

[1]) Dette forholder sig saaledes, som ovenfor paavist.
[2]) Se nærværende Skrift Pag. 88.

myrde sig selv; thi Saadant haver nok skeet før denne Tid, ja og hos dem, som have hørt Guds Ord. Exempel i Judas: Jesus lærte ham ikke at forraade sin Mester eller hænge sig selv. Aldrig sker det hos dem, som vil følge Guds Ord; thi da bevares de Troende fra Fristelsen; men de, som ikke Sandheden vil lyde, skal gives kraftige Vildfarelser, Nogle paa en Maade, Andre paa en anden Maade. Altsaa lider disse Personer ikke som Misdædere eller trænge sig ind i nogen fremmed Bestilling, for de lader Hver blive i sit lovlige Kald efter Guds Bud. Alle er kaldet i Kristo at opbygge og formane hverandre, Hver efter sine Gaver 1' Kor. 14, 31. Joel 3, 1. . . Det var ilde, om det skulde gaa nu som før: korsfæste Kristum og give Barrabas løs; dog — Discipelen er ikke over sin Mester.

De, der har indført i forrige J.-S. No. 16, ville give sig Tid at høre den retskafne, rene Sandhed: Værer snare til at høre, men langsomme til at svare og dømme. De (o: Lægprædikanterne) ere ikke selvraadige, dem (o: de) lade sig raade af Guds Ord. De arbeide med Sjels og Legems Kræfter at udbrede Guds Ære for den Naade, dem er vederfaret. Der er Ingen vis, uden det gives ham af Gud; men Satan bestraffer (med) Afsindighed og Fortvivlelse, saa de tage Livet af sig selv. Dog den Kone havde aldrig hørt disse Guds Børn tale. Der har vist Ingen forladt sin Gaard eller sit Arbeide for Guds Skyld. Det Bud bliver mest holdt: I dit Ansigts Sved skal du æde dit Brød. Men de Snardømmende lurer efter den Retfærdige; thi han bebreider dem. Det er alle Kristnes Kald at tjene Gud i Aand og Sandhed, og en fremmed Bestilling for Guds Børn er at tjene Synden og Satan. De forstyrrer ingen anden Rolighed, end den Satan giver Menneskene; sande Kristne opbygge Andre i det Gode. Men usle, elendige Sjel, som fornedrer den hellige Skriftes rette Grund, ligesom Djævelen, der bad vor Frelser falde ned af Tindingen paa Templet, dæmp nu dit onde Sind og bed Gud, at han vil med sin Aands Kraft bedre forklare den hele Petri Epistel 4 Kap. fra først til sidst, og se hvad du har forvendt den rette Grund. Ve Eder, I Skriftkloge og Farisæer, I Øienskalke, I som tillukker Himmerigets Rige for Menneskene; I komme der ikke ind, og dem,

som ville derind, lade I ikke gaa derind. Math. 23, 14. Visd. Bog 5 fra først til sidst."·

Ny Replik, sammesteds No. 19.

— — — „Naar disse saakaldte Hellige løbe om fra Sted til et andet, og med hylende Stemmer, fordreiede Øine og hængende Hoveder fordømme Fornuft og Undersøgelser i Religionen, raaber paa blind Tro, eller paa Straf, Fordømmelse, Djævel og Helvede over dem, som ville prøve og beholde det Gode; naar de prædike David Hollazen, Magister Peter Olivarius Bugge og deres eget Tant som eneste Vei til Salighed og derunder forkynder den ufornuftigste og ubarmhjertigste Blodtheologi; — naar disse Bogstavmennesker uden Kristendommens Aand, Lærdom og Forstand rive mange Sprog i Bibelen ud af deres Sammenhæng, ride stivt paa Ordene uden at kjende eller forstaa Meningerne; thi som ganske ulærde Mennesker kunne de umulig forstaa den sande, virkelige Mening i de mange bibelske Sprog, de bruge, og nu med saadanne Sprog fordømme uden al Barmhjertighed til Helvedes Pøl og Pine der at steges og brænde evindelige Alle, de være, hvo de ville, naar de ikke tænke som de, hænger med Hovedet som de, ville tro og blive salige paa samme Maade som de — naar de af Aandssvaghed, Lyst til at glimre, eller vel som oftest af den dummeste Hovmod, da de anse sig selv alene at have Ret til Himmelen, udskjælde alle Prester i Landet — et Par Stykker undtagne — for falske Lærere og stræbe alvorlig at indbilde Menighederne, at de ere det; naar de ved deres vidtløftige Snak om en grusomt straffende Gud har styrtet den Svagsindede og Enfoldige i Angst og Fortvivlelse og nu fraraader ham aldeles at aabenbare sin Sjelstilstand for sin Prest, men derimod paalægger ham, at han i Stilhed skal oppebie den Helligaands umiddelbare Oplysning og Naadens Trøst; naar de sammenkalde Almuen, og denne ei alene øder Tiden, ja hele Uger i Rad, men tillige ikke sjelden ender Samlingen med Uordentligheder, Kortspil og Drukkenskab og andre Synder (sic!); naar de af dem Forvildede intet Andet ville gjøre, end læse, løbe om og opvække, som de kalde det, Andre; naar deres Lærdom ligefrem foranlediger Feighed, Aandssvækkelse og Dorskhed til alle Ting, nedværdige Mennesket til en langt ringere Skabning end

Fæet, drager det ned i Sindsusselhed og slavisk Frygt for Gud; naar de efter Magister Peter Olivarius Bugges Huspostil, den de søge overalt at indhandle i Menighederne (sic!), lære: at Mennesket er af Naturen uduelig til alt Godt, og at alt Menneskets eget Arbeide at ville omvende sig er unyttigt og forgjæves, at Mennesket har medfødt Fiendskab mod Gud og Jesum, at endog det bydigste og mest retskafne Menneske dog er en til Fordømmelse værdig Synder, at Forløsningsværket er saaledes beskaffent, at Jesus umulig kan blive Andet end Syndens Tjener og Befordrer, at Synderen, endog den ugudeligste, behøver kuns at beraabe sig paa Jesu Blod og Død for at faa Syndsforladelse og Naade, at vi behøve ikke at arbeide og stride, thi Jesus har arbeidet for os, — at Verdens Syndegjæld igjennem alle Tider er betalt, altsaa, hvilket følger deraf, at Mennesket igjennem alle Evigheder har Fripas paa at synde, at Fortvivlesen om egen Kraft er Begyndelsen til Troen paa Jesus, og flere saadanne aldeles ukristelige(!) Lærdomme, som i den ubegribeligste Ufornuft findes nedskrevne i bemeldte Hr. Bugges Huspostil; naar disse saakaldte Hellige bruge saadan Adfærd og under Trudsel om Djævel, Fordømmelse og Helvede prædike saadanne Grundsætninger til Salighed, der saa ganske aabenbarlig stride baade mod Fornuften og vor Frelser Jesu og hans Apostlers Lærdomme, og derved forvilde, ængste og ulykkeliggjøre den svagsindede, enfoldige, ofte gode Kristne, saa han i dyb Sjelesorg, Grublen og Uvirksomhed hentæres og haster Graven imøde, eller ogsaa i Aandsforvirrelse og Sværmeri indbilder sig kaldet af Gud eller dreven af den Helligaand og derpaa begynder med rasende Sandselighed at præke den samme Surdeig for Andre, hvilket allerede ofte er skeet: saa tvivler vel ingen Forstandig paa, at jo den fornuftigere og mere kristelig oplyste Del af os paa Modum, Eker, i Hougsund, Kristiania, Oslo, Krokstad, Skibtvedt, Thrøgstad, Eidsberg, Rakkestad, Tune, Fredrikstad, Raade, Rygge og andre Steder, hvor disse omvankende Mennesker har arbeidet paa at indsnige sig med deres Vildfarelser, ret takker Øvrigheden for

dens Foranstaltning at ville stille os ved disse virkelige Løsgjængere, lære dem at være rolige og smukt i deres Ansigtes Sved hjemme at æde deres Brød, paa det ikke Landet ved deres Sværmeri skal blive opfyldt med ørkesløse, dorske, ufornuftige eller nedtrykte, modløse Dagdrivere. Vi ønske ligesaalidt som Øvrigheden, at de skulle forfølges; thi det er mod kristelig Tænkemaade; men vi bede kuns, at disse unødvendige og ubudne Gjæster, som blot forstyrre Orden og Sindsro, ville æde og drikke, men ikke arbeide, maatte efter Anordningerne henvises til deres eget Sogn og der sættes i aarlig fast Tjeneste, at de kunne vænnes til, som Paulus skriver 2 Thes. 3—12 at arbeide i Stilhed og æde deres eget Brød. (Omtaler saa „Zioniterne" og fortsætter saa videre): Nei, de sande Guds Tilbedere opbygge sig indbyrdes i Stilhed, bliver med Gud i deres Kald, men løbe ikke som Hans Hauge og andre lade Buge og Dagdrivere, der ikke gider arbeide, om i Landet og saaledes æde stjaalet Brød. At de Fornuftige og Retsindige i Eker have klaget over de overhaandtagende Uordner, som disse Sværmere der have foraarsaget, det kan Justitsraad og Amtmand Lange, som har modtaget Klagen, bedst bevidne. Overalt maa de være meget taabelige, som enten spilder deres Tid paa at høre disse vankundige Svadseres Væv, eller finde Smag i det forvirrede Tøi, som Hans Hauge har ladet trykke."

Nyt Indlæg, sammesteds No. 20.

„Aldrig skulde man tro, at den Ubenævnte i J.-S. No. 19 skal kunne bevise det, han siger: At Samlingerne ende med Drik, Kortspil og andre Synder, at Saadant sker af Hans Nilsen Hauges oprigtige Tilhørere; men at det maa være Saadanne, der enten løber sammen af Nysgjærrighed eller for at forstyrre Andre i deres Andagt, eller maaske ere overtalte eller kjøbte til Sligt for at faa Noget at udsætte paa disse saakaldte Hellige. Man ved jo af Historien, hvad der er opfundet forhen baade mod Kristne og Jøder saavel i de ældre som de nyere Tider. Gud dømmer!"

Endnu et Indlæg, sammesteds No. 21.

„Et godt Træ kan ikke bære ond Frugt, og et raaddent Træ kan ikke bære god Frugt. Hvad Hjertet er fuldt af, løber Munden over med; er det fuldt af Kjærlighed til Gud og

Næsten, da maa Mund og Pen vidne derom; er det fuldt af det Modsatte, bær det frem af sit onde Liggendefæ. Hvilket er tydeligt at se af Intelligens-Bladet No. 19, hvor mere end en hel Side er skreven fuld af Usandhed og Urimeligheder om de Mennesker af Smaalenenes Amt, der af Gud er opvakte til at forkynde og udbrede hans Ære. Forfatteren udskriger deres Tro og Lærdom for falsk (hvilken dog, naar Undersøgelser derom sker, vil findes at være rigtig og ren efter den hellige Skriftes og Luthers Lærdom); men man kan finde god Grund til hans Udtalelser, naar man ser hen til, at den sikkre Synder bliver mere og mere forstyrret i sin Ro; han vil ikke lade af at synde, og naar han det ikke vil, bebreides han snart af Samvittigheden, snart af et andet Menneske, der kan kjende Noget til Syndens Onder, og hvad Løn derpaa vil følge, hvorfor han udbryder med de Ord, at de fordømme Folk til Helvede.

Denne Sætning, skjønt den er usandfærdig, maa man sætte frem til Lyset og hese den, mulig vi kan finde Aarsagen dertil; af Lovens Prædiken som den, der aabenbarer Synden og er en Tugtemester til Kristum, maa det forvendte Omdømme reise sig; men du tager Feil, min Ven; det var jo daarligt at ville bilde Nogen ind, at et Menneske kunde fordømme; nei, du ved ikke, hvad du siger; de advare dig kun for din uundgaaelige Dom; — Alle skal møde paa den yderste Dag, og da ved du vel, hvem der skal dømme . . . At være og blive forligt med Gud formedelst Jesum paa denne Side af Graven, er vel en Sag af yderst Vigtighed, og dertil udfordres af aflægge Løgn og tale Sandhed hver med sin Næste. Nu begynder Forfatteren at gjøre deres Lærdom om igjen, og isteden for de forhen fordømte Folk, saa siger han nu tvertimod, at de lære Menneskene, at man kan blive salig uden at tænke sig om og undersøge sin egen Tilstand, lægge til Grund for saadan Lærdom David Hollazen, P. O. Bugge og flere saadanne Skrifter, som man ikke engang kjender, og at disse skulde være rekommanderet af Hans Hauge; men ligesom det Første er Usandhed, saa er og det Sidste, hvilket kan bevidnes af mange 100 Mennesker; hvad han derimod rekommanderer, er den hellige Skrift, Luthers Skrifter, Johan Arend og flere Saadanne, der lære Guds Vei rettelig, og at den, der vil arve Guds

Rige, skal korsfæste Kjødet med Lyster og Begjæringer. Det er nok denne Tale, der er dig og dine Kollega(er) forargelig; thi den ved Synden fordærvede Natur kan ikke finde sig i dette; Fornuften forstaar Sagen bedre, den vil ved dens saakaldte rette Brug og den deraf virkede Dyd og Retskaffenhed sætte igjennem; men uagtet Fornuftens rette Brug ikke forkastes, saa kan man dog let beholde et stolt og opblæst Hjerte, og saalænge det hersker, er ikke Naadens Aand kommen til at virke; thi Gud staar de Hoffærdige imod, men giver de Ydmyge Naade. Og Evangelii Lære siger os, at Fornuften maa underkastes Troens Lydighed; Fornuften kan ikke fatte Kristum, men Troen, som virkes ved den Helligaand. Hvor denne fæster Rødder, der opkommer en ny, sønlig Lydighed mod Gud og hans Bud, og af denne nye Lydighed maa følge Troens Frugt i et nyt Levnet, om Mennesket skal være en frugtbar Gren paa Kristi Legeme, efter Joh. 15 Kap. Man vil gaa forbi Forfatterens anden Gang gjentagne Snak om Henvisning til Djævel og Helvede, og undskylde ham. Hvad man kan formode om ham er: at det maa have været med ham som med Baals Profeter (1 Kong. 18, 27), der raabte til Afguden, men han hørte ikke; saaledes har vist og din Samvittighed raabt til dig: søg Guds Ord og se, om du finder nogen Sag mod dem; men Sandserne har sovet, Forstanden manglet Lys af Guds Ord, eller maaske grundig Undervisning om de Ting, han skriver om; Villien har havt at skaffe med mere at forringe Guds Verk end at lære at kjende og undersøge det; thi havde han det gjort, havde han isteden for Grovhed vist fundet Pilati Svar til Jøderne: jeg finder ingen Skyld hos disse Mennesker. Tilsidst takker han Øvrigheden, fordi de eftersøger dem, hvilket enhver Retfærdig vilde gjøre med, dersom de Mennesker gjorde Ondt; men nu, da man ingen Sag kan finde uden med den gjørlige Kristendom, — med urimelige Beskyldninger, saa vil nok enhver retfindig Øvrighed, der kjender sin Overdommer efter Visd. 6 Kap. nok vide, hvad de skal gjøre. Endelig har han fremsat et Sprog af 2 Thes. 3—12, som han efter Fornuftens Tænkemaade driver hen paa (ↄ: anvender paa) disse. Vi vil se, om vi kan finde Pauli rette Mening, og hvorpaa samme i

vore Tider kan hentydes. Han taler da i V. 11 om Saadanne, som drive unfornøden Handel, altsaa ikke om de (o: dem), som tale Guds Ord. Der maa paa de Tider saavelsom nu have været Gjøglespillerier og andre Kunster, hvilke han fraraader dem. Nu i vore Tider er jo Forfængeligheden større og ikke mindre: Luftspringere, Komediespillere, Linedansere, mekaniske Kunstnere og mere saadant Narreri tager Overhaand, og hvorved Mennesket underholder Kjødets Lyster. Dette maa vel kaldes unyttige Kunster; ja, gid visse Grene af saadanne ikke havde indsneget sig i vore Templer (Luk. 19, 46). Saadant trækker store Penge af Landet og giver Intet. At Landets Øvrighed med den snildeste Omhu sørgede for at sætte Grændser for Saadant, vilde vist enhver Guds og Fædrelandets Elsker glæde sig ved, og at derimod Gudsfrygt, hvilket bringer Velsignelse med sig i Tid og Evighed, maatte beskyttes og blomstre i vore Egne. Til Slutning vil man bede dig, forsøg dine Venner paa de opregnede Steder, om det er Folk, som er fri for aabenbare Laster, saasom Drukkenskab, Banden o. s. v., for hvilke N. L. 2 Bogs 4 Kap. 13 Art. og 5 Kap. 24 bestemmer Kirkens Disciplin; se videre Gal. 5 Kap. 19–21, at det ikke tvertimod maa klages af Davids 37 Sal., 12—14.

Man agter ikke at indlade sig i Ordstrid, men kun at fremholde Sandheden, som ikke bør ligge i Skjul, ønsker dig og Enhver at maatte komme til Sandhedens Erkjendelse."

I No. 22 indrykker nu Dr. P. O. Bugge nogle Linier, i hvilke han, efter at have givet nogle Sidehug til „den anonyme Stymper," der havde „indført en Hob Vaas" om ham og hans Postille i No. 19, benægter Sandheden af et Rygte, der var kommet for hans Øren, nemlig at nogle af „de omvankende Prædikanter" skulde have faaet Anbefalingsskrivelse fra ham „til deres Fordel" [1]). Han faar Svar i No. 25 af Anonymen fra No. 19; denne viser paa en slaaende Maade Modsigelsen mellem Bugges rationalistiske Doktordisputats og hans herrnhutiske

[1]) Hvordan et saadant Rygte kunde opstaa, er let forklarlig, se nærværende Skrift Pag. 169.

Postille, idet han spottende udbryder: „Hvor man dog skriver angt anderledes i Gøttingen, end i Banse“ [1]).

Hermed endte denne Feide. De meddelte Aktstykker fra egge Parter afspeile tydelig og klart hine Dages Kamp mellem Rationalisme og sand Kristendom. Det er ikke vanskeligt at se, paa hvilken Side Sandheden findes.

Kort efter udbrød Forfølgelsen for Alvor. Den 27de Mai blev Peder Hansen Roer indsat paa Kristiania Tugthus; medens han forkyndte Guds Ord paa Eker, blev han nemlig arresteret af Lensmand Gram; forhørt af Tugthus-Retten blev han dømt til at arbeide i ovennævnte Straffeanstalt „for Omstrikkeri og Prædikeri og Prædikelyst“ saa lang Tid, til han vilde love „at afstaa fra sit forrige Foretagende“ [2]). 3 Dage efter bleve for samme Forbrydelse og paa samme Vilkaar 4 andre af Hauges Venner ligeledes indsatte paa Tugthuset i Kristiania; det var Gaardbruger Berger Jørgensen Vette, hans Husmand Peder Mathiesen Vette-Eiet, Peder Hansen Nordlid og Torkel Olsen Gabestad. Med deres Paagribelse forholdt det sig paa følgende Maade.

Sognepræst Gill i Høland havde faaet Underretning om, at der i Hemnes Annex havde indfundet sig „en Sværm af Hans Hauges omvankende Tilhængere“; Gill befalede da Sognets Lensmand Hr. Fahne, hvis Saadant gjentog sig oftere, at gribe og bringe de ubudne Gjæster til ham „for at examineres for deres lovstridige Foretagender“. Kort efter indfandt ogsaa Lensmand Fahne sig i en af de fremmede Lægprædikanters Forsamlinger; men her blev han modtaget paa en saadan Maade, at han erklærede for sin Sognepræst „aldrig mere at turde fordriste sig til at gaa i saadant Ærinde“. Næste Gang, Sognepræst Gill var ved Annexkirken, fik han Nys om, at der efter Gudstjenesten skulde holdes Opbyggelsesforsamling paa en Gaard i Nærheden, hvorfor han da ogsaa indfandt sig her, og traf han da, som han selv siger, „ovenbemældte Omløbere med en stor Forsamling af Menigheden“, ja hvad mere er, en af dem „stod i sin fulde Forretning med vrængede Øine og hykkelske

---

[1]) Bugge blev Doctor i Gøttingen, hvor ogaa hans Disputats blev trykt 1795.
[2]) Tugthus-Protokollen for 1799 (Rigsarkivet).

Gebærder og en selvgjort, smigrende Stemme". Indkommen i Forsamlingen afbryder han Taleren med et tordnende Spørgsmaal: „I hvad Henseende de fordristede sig til saadant Foretagende?" Svaret, han fik, maa vel ikke have tilfredsstillet ham, thi — som han fortæller — „uden længere Ophold drev jeg disse Hyklere og Sværmere hovedkulds paa Døren, og strax bleve de modtagne af en Underofficier, som ufortøvet bragte dem til Lensmanden for videre at examineres". Strax blev der sendt Bud efter Øvrigheden, der den følgende Dag afsagde Tugthus-Dom over de fire Lægmænd, hvis Navne ovenfor ere nævnte; thi „Sværmen af Hans Hauges omvankende Tilhængere" bestod ikke af flere. Som et Bevis paa Samtidens Barbari skal anføres, at disse til Tugthus dømte fire Lægprædikanter bleve transporterede ikke ad den korteste Vei over Fet-Sund, men ad den lange Omvei over Blaker-Sund til Kristiania: man vilde gjøre dem Veien saa lang og saa plagsom som muligt [1]).

Vennerne paa Østlandet meddelte Hauge strax, hvad der var skeet, og han yttrer sig herom saaledes: „Jeg sørger over dem, som det Onde gjør, — der ikke kjender, hvad der tjener til deres Fred, og glæder mig med dem, som for det Gode lider. Mit Ønske er, at der nu var mange sande Kristne; om de Onde vilde holde saaledes ved, da skulde de ei alene faa disse Huse (ɔ: Tugthusene) fulde, men Gud skulde og faa de fornødne Arbeidere i sin store Høst" [2]).

Ud paa Høsten samme Aar (i September) blev Mikkel Hauge og Paul Gundersen grebne og fængslede paa Eker. De havde gjort en Reise til Tønsberg, hvor de opholdt sig i to Dage, „men fik lidet bekjendt Sandhed"; de istemmer med Luther, „at de høie Skoler ere de brede Porte til Helvede [3])." Derpaa vare de dragne op til Eker, hvor de holdt

---

[1]) Mundtlig Meddelelse af Thor Agnes i Thrøgstad. Tugthus-Protokollen for 1799. Skrivelse af Sognepræst Gill af 13de August 1804 til Kristiania Biskop (Rigsarkivet).

[2]) Brev fra Hauge, dat. Bergen, 15de Juli 1799; trykt i „Krist. Lærdoms-Grunde" I, 45 flg.

[3]) I Tønsberg var der nylig oprettet et rationalistisk Skolelærer-Semina-

ımlinger. Medens de begge saa gik paa Landeveien, kom
ıand Gram ridende efter dem og spurgte, om de havde
Opbyggelse paa Eker, og da de paa dette Spørgsmaal
e Ja, spurgte han dem videre, om de godvillig vilde
med ham, ellers vilde han kalde Folk til Hjælp. De gik
ladelig med", og efter at have siddet 8 Dage i Arrest
:ensmanden, bleve de transporterede til Bragernes til
r. „Der fik vi vidnet Sandhed for Retten; men da vi
ɔrnægtede at tale Guds Ord aabenbarlig, da fik Mikkel
ıus-Dom og ingen Tilladelse til at apellere til høiere
:"; han blev da ogsaa indsat paa Kristiania Tugthus for
[akkeri og Prædikelyst" den 24de September 1799 at ar-
sammesteds, indtil han gav „Løfte at afstaa fra sit forrige
ıgende" [1]). Paul Gundersen blev fremdeles siddende i
rnes Arresthus; da han nemlig var Dragon, maatte Sa-
or hans Vedkommende passere de militære Autoriteter.
enne Tid, da han saaledes sad og ventede paa sin Dom,
ıan et Par Breve fra ham, der giver os et Indblik i
ıingerne og Rørelserne hos de forfulgte Guds Ords Be-
re. „Vi, som leve," hedder det, „blive stedse hengivne til
ı for Jesu Skyld. Farerne ere mange, og Krigen øde-
: de Kristne. Vor Modstander Djævelen gaar omkring
ıer, hvem han kan opsluge.

Nu bruger de al Magt og Flid
med Baand og Fængsler mange;
Enhver, som vil til Himmerig,
kan dette ei undgange.
Thi Satan bruger List og Svig,
han vil tvinge Alle til sig
i Ondskab at tjene".

Og i et senere Brev fra Hougsund, hvortil han rimeligvis
[even ført til Forhør, skriver han: „O, hvor ilde ser det
ı i Tiden ved Mængden af Menneskene, som løbe paa
ɔrede Vei og farer fort i Kjødets Lyster, . . og de har
ar, da det Gode bliver forfulgt, som nu sees klarlig Be-
ıa; hvilket giver En, der har Kristi Sind, Aarsag til at

———

ım, hvis Lærere og Elever rimeligvis har modsat sig Lægmændenes
ptræden.

:rist. Lærdoms-Grunde" I, 35. Tugthus-Protokollen for 1799.

græde over Jerusalem. Jeg er vel indelukket med Legemet, fordi Gud har gjort mig til en Syndens Fiende af Naade; men Gud oplade Øinene paa Enhver, som ikke ser sin egen Fiende og Syndens Onde... O Venner og Brødre! Dersom vi ere fødte af een Faders Sæd, saa maatte vi alle have een Arv ivente"... Vi maa da „ydmyge os under Guds vældige Haand, saa han kan ophøie os i sin Tid, hvilket er, naar Hjertet er sønderknust, da er det Guds Tid, at han kan faa indtrykt sin Skikkelse igjen (i os) og faa ødelagt Slangens Billede; .. de, som høre Kristo til, have korsfæstet Kjødet med Lyster og Begjærligheder[1])". Paul Gundersen blev dømt til 1 Maaneds Fæstningsarbeide.

Af de sex Lægmænd, der vare indsatte paa Kristiania Tugthus, kom de Tre snart ud og det af den Grnnd, at de vare Familiefædre. Peder Mathiesen blev saaledes løsladt den 3die Juni; Berger Jørgensen Vette afleveredes den 7de Juni til Akerhus Fæstning til 8 Dages Fængsel paa Vand og Brød, og Peder Hansen Nordlid slap løs den 17de Juni. De tre Tiloversblevne bleve oftere tilbudte Friheden under Betingelse af, at de skulde afholde sig fra at reise omkring og tale Guds Ord. Peder Hansen Roer bukkede endelig under for Fristelsen, idet han under 7de Mai 1800 afgav „den Forsikring, at han aldrig mere vilde tale offentlig for en samlet Almue, men stræbe at fortjene sit Udkomme paa en lovlig Maade;" med Fornægtelse af Sandheden i sin Gjerning som Guds Ords Bekjender tilkjøbte han sig Friheden: samme Dag, han afgav omhandlede Løfte, blev han løssluppen af Straffeanstalten[2]). — Mikkel Hauge og Torkel O. Gabestad holdt derimod mandig ud; de udvalgte heller at lide Ondt, end at have Syndens timelige Nydelse, hvorfor de ogsaa bleve siddende paa Tugthuset i henimod halvtredie Aar; endelig da man saa, at der ingen Udvei var med dem at komme, løslod man dem begge den 5te Februar 1802[3]).

[1]) „Krist. Lærdoms-Grunde" I, 35—37. III, 123—127.

[2]) Mundtlig Meddelelse. Tugthus-Protokollen for 1799. Se ogsaa nærværende Skrift. Pag. 109.

[3]) Mundtlig Meddelelse af M. Hauges endnu levende Datter. Tugthus-Protokollen for 1799, Marginalnote af 5te Februar 1802.

Hjemkommen fra Tugthuset til Ekers Papirmølle vedblev
løvfølgelig Mikkel Hauge at tale Guds Ord, hvorfor Lensmand
ram arresterede ham for anden Gang. Atter blev han „for
eligions-Sværmeri, som man behager at kalde det", dømt til
ugthus-Straf og indsat den 3die August 1802 i den Straffe-
aftalt, han nylig var udladt fra; han skulde sidde der saa
ng Tid, Fattigkommissionen paa Eker maatte bestemme. Men
mne Korporation gjorde øieblikkelig Anstalter til at faa ham
dladt, Direktøren approberede Kommissionens Skrivelse, og
ter kun 6 Dage at have været paa Tugthuset blev han sat i
rihed den 9de August samme Aar [1]). Siden fik da denne
jennemhæderlige Mand leve i Fred.

Med Hensyn til det Retsforhold, der laa til Grund for
mmeldte Fremgangsmaade mod de Haugeske Lægprædikanter,
a havde vedkommende Autoriteter vistnok i det Hele taget
andlet efter de da gjældende Love og Anordninger. Rigtig-
ok havde Forordn. af 13de Januar 1741 ikke fastsat nogen
straf for dem, som reiste om for at tale Guds Ord; men det
a nær efter hin Tids Opfatning at anse dem for Løsgjæn-
ere, en Opfatning, som jo desuden ligefrem dikteredes af den
venfor meddelte Kancelli-Promemoria af 16de Marts 1799.
En Løsgjænger er efter Datidens Retsopfatning enhver ugift
Person af Bondestanden, der — skjønt istand dertil — ikke er
„virkelig aarlig Tjeneste eller daglig bruger Haandværk", samt
desuden Enhver, der reiser om uden i lovligt Ærinde og uden
at være forsynet med Pas [2]). Men at reise omkring og
tale Guds Ord, det var den Gang ulovligt og ikke lovligt
Ærinde. Derfor var ogsaa saadan Retsanordning i Bund og
Grund ukristelig, ja stridende mod selve Rettens Væsen, hvad
der ogsaa traadte frem i den skrigende Uret, at medens man
taalte Fylde-Lag og Danse-Sammenkomster, saa
kunde man ikke taale Opbyggelses-Møder, hvor
Vedkommende intet Andet foretog sig end at synge,
bede og tale Guds Ord, — at medens man fandt sig

[1]) Tugthus-Protokollen for 1802.

[2]) Se Anordning af 2den Decbr. 1741, Reskr. af 25de April 1750 og Forord. af 9de August 1754.

i, at Taskenspillere og Gjøglere drog omkring fra By til By, saa forfulgte man enfoldige Lægprædikanter som farlige Mennesker for Samfundet. Naar Autoriteterne vilde gjøre gjældende de ved Aarhundredets Ende dog saa temmelig forældede Lovbestemmelser, saa var det klart, at Lægprædikanterne havde Loven mod sig; dette vidste de ogsaa meget vel; men de havde Samvittighedens Ret og Guds Ord paa sin Side, og forsaavidt som deres Brud paa den verdslige Lov maatte drage Straflidelse efter sig, saa erklæredes der: „Vil de (Autoriteterne) forfølge, da skal vi taale og blive i Sandheden til det Yderste[1])".

Løsgjængerne dømtes af den saakaldte „Tugthus-Ret", der paa Landet bestod af Sorenskriveren og de to nærmestboende Lagrettesmænd; i Byerne dømte Byfogden. Det var ikke tilladt „Prokuratorerne at gaa i Rette, paa det at Retten ei med unyttigt Ophold og Vidtløftighed skal vorde opholdet." Dommene, der var inappellable, fastsatte kun Vedkommendes Skyldighed til Tugthus-Straf; Straffetiden bestemtes af Fattigkommissionen i Hjembygden med Approbation af Direktøren for Tugthuset. De til Tugthus-Straf dømte Løsgjængere kunde løslades, før deres Straffetid var til Ende, mod vederhæftige Mænds Kaution, at de ikke oftere skulde gribes i denne eller lignende Forseelse. Desuden bestemte Tugthus-Anordningen, at de, der havde begaaet de „ringeste Forseelser", kunde efter „Direktørens Godtbefindende" løslades, naar de „tegnede til Forbedring". Da Tugthus-Straf ikke ansaaes at „passe for Militære, saalænge de stod i Krigstjeneste", bestemte Reskriptet af 11te December 1750, at ingen Soldat maatte sættes i Tugthuset, men i Tilfælde paalægges „en bekvemmere Straf, saasom Fæstningsarbeide".

Det var et Spørgsmaal, som i hine Dage med stor Styrke trængte sig frem i Gemyterne, og det var dette: Skulde virkelig „Guds gode Regjering", skulde virkelig „Landets Fader og Kirkens Fosterfader" ville, at Guds Børn, der af Kjærlighed til deres Frelser vare gangne ud for at tale Guds Ord for deres Medmennesker, skulde forfølges, behandles som Ugjernings-

---

[1]) Se nærværende Skrift Pag. 192.

mænd, fængsles som Løsgjængere og Landstrygere? Vistnok saa man, at Kongen var vidende om, hvilke Forføininger der vare tagne; men man var mest tilbøielig til at tro, at hans Majestæt var ført bag Lyset og ikke kjendte Sagens rette Sammenhæng. Det sees[1]), at Kjøbmand Mads Møller med Flere havde tænkt paa at indgaa med en Forestilling til Kongen for at udvirke, at de Fængslede maatte løslades. I Regelen var det jo ikke uden Frugt at henvende sig direkte til Majestæten; thi dels fandt denne sin Regning ved af og til personlig at udvise en „sær Kongelig Gunst og Naade" imod „sine troe Nordmænd", dels satte Enevoldskongen en Stolthed i ved Leilighed at vise sig som Suveræn ligeoverfor de underordnede Embedsmænd. Men Hauge, der vistnok ansaa det for ønskeligt, at Kongen maatte komme til en ret Forstaaelse af den religiøse Bevægelse, fraraadede dog at gjøre dette Skridt, idet han fremholdt, at „de Lidende skulle være de Andre til Opvækkelse", ligesom det ogsaa var hans Erfaring, at hver Gang enten han selv eller nogen af hans Venner vare blevne fængslede og straffede „for Herrens Buds Efterlevelse og Kristi Navns Bekjendelses Skyld, havde Nidkjærhed og Drift til det Gode" istedenfor aftaget „meget mere tiltaget". Hvad der smertede ham, var at de „faa Arbeidere" i Herrens „store Høst" bleve endnu færre ved disse Forfølgelser; dog — mange vare jo endnu paa fri Fod og i fuld Virksomhed „brugte flittig Tiden", saa Modstanderne vare urolige og begyndte at frygte for, at Bevægelsen havde grebet om sig i den Grad, at det var forsent at standse den; thi om man „fangede En, saa blev (der) Mange i hans Sted[2])." Ligesaa sees det[3]), at man havde tænkt at indgive Ansøgning om, at en Kommission bestaaende — af „gudfrygtige og redelige Mænd" maatte blive nedsat for at undersøge og indgive Indberetning om Hauges og hans Medarbeideres Virksomhed, saa Styrelsen kunde faa et sandere Billede af samme, end den hidtil havde faaet. Men ogsaa denne Tanke blev paa Hauges Raad opgivet. Thi paa Forhaand maatte

---

[1]) „Krist. Lærdoms-Grunde" I, 45.
[2]) Sammesteds I, 50.
[3]) Sammesteds I, 45.

man vide, „at de Oprigtige i Landet vare faa"; men „Andre kan ikke fælde oprigtige Domme i Guds Sag; thi dertil udfordres et Hjerte, som tror Gud og hans Ord og lever derefter — som ikke anser Personer i Dommen, men gjør Ret og Retfærdighed". Det Rette var altsaa at vente og lide og forøvrigt overlade Guds Sag til Gud selv; hvad han havde ladet begynde, vilde han jo ogsaa vide at give Fremgang trods enhver Modstand. Og hvad Forfølgelserne angik, da vidste man dog, at „det var en Naade at lide", hvorfor man ogsaa havde „saavel i Modstand som Medhold Fred i sin Aand og (en) Fryd, som ikke kan udsiges [1])."

Vi vende tilbage til Hauge. Det var hans Venners indtrængende Bøn til ham, at han skulde slaa sig til Ro i Bergen, hvor han kunde leve og virke uden at blive forfulgt; gamle Maren Boes tilbød ham endog som Gave sine betydelige Eiendomme i Bergen „af Ømhed over hans Forfølgelser og Strabadser", et Tilbud Hauge dog ikke kunde modtage; thi at slaa sig til Ro for bestandig paa et enkelt Sted var uforeneligt med hans Kald: han kunde ikke blive, om man vilde give ham hele Bergen [2]). Han forlod altsaa denne By i Midten af Juli og tog Veien nordover gjennem Søndfjord, Nordfjord og Søndmøre, i hvilke Egne han fandt, at „der herskede nogen Kultur, Fasthed og Venlighed", ligesom han ogsaa „paa nogle Steder fik fortrolige Venner [3])."

Fra Søndmøre reiste Hauge over Nordmøre. Her møder man ham inde i Surendalen, hvor Beboerne paa Gaarden Harang tidlig en Søndagsmorgen finde ham siddende ude paa Tunet; han sad og hvilede sig efter at have vandret hele Natten for at naa frem til Rindals Kirke, hvor der den Dag skulde holdes Gudstjeneste. Han fulgte da med Folkene paa Gaarden til Kirken. Efter endt Gudstjeneste pleiede Almuen, før man reiste hjem, at samles ved Gaarden Rindal ude paa Gaardspladsen for at tales ved, høre Bekjendtgjørelse o. s. v. Her kunde man denne Søndag se Hauge vandre mellem Folket med

[1]) „Krist. Lærdoms-Grunde" I, 50.
[2]) Hauges „Reiser" Pag. 20.
[3]) Sammesteds Pag. 25.

n Bibel under Armen; hvem den Fremmede var, det spurgtes
eblikkelig Mand fra Mand, og Alle trængte sig frem for at
ham, om hvem der gik saa mange Rygter. Hauge henvendte
g til Mængden, der stod omkring ham, og spurgte, om det
inde gaa an, at de samledes i den store Stue paa Gaarden;
in vilde gjerne tale med dem om, hvad de havde hørt i Kirken.
Presten var saare god", sagde han, „og dersom I leve efter
et, han talede, ere I lykkelige". En Husmand svarede: „Vi
ille gjerne, Du skal tale nogle Ord, om Du vil". Hauge gik
a ind, Folket samlede sig, og han begyndte at tale. Imidlertid
mmer en af Medhjælperne med den Befaling fra Presten
ars Lund Finckenhagen[1]), at Hauge ingen gudelige
aler skulde holde i Prestegjældet. Denne svarer: „Naar Presten
rbyder det, maa jeg adlyde". Dog bad han Medhjælperen
nmode Presten om at indfinde sig i Forsamlingen, saa kunde
an personlig faa Anledning til at høre, hvad der blev sagt og
ært. Men Presten kjørte strax afsted, thi han var en af dem,
er bliver bange, naar de døde Ben begynder at røre paa sig.
et blev da ikke mere af med Hauges Opbyggelsestale denne
ang; men idet han gik, sagde han til Medhjælperen, idet han
appede ham paa Skulderen: „Vi komme muligens endnu i
iden til at tales ved; hvis ikke, saa træffes vi vel paa den
ore Dag, og da skal det befindes, at det var Sandhedens
Aand, der talte gjennem mig"[2]).

Fra Surendalen reiste Hauge ad Landeveien til Trondhjem,
g ankom han til denne By i Begyndelsen af August 1799[3]).

[1]) Han var en Mand af ringe Kundskaber, nogenlunde rettroende i sin Kristendomsforkyndelse, hidsig og despotisk i sin Færd; „han behandlede sin Menighed paa samme Vis, som Officererne dengang behandlede sine Soldater", erklærede en ældre Mand for mig.

[2]) Efter Meddelelse af en 82 Aar gammel Mand i Rindal.

[3]) Se „Throndhjemske Tidende" for 9de August 1799.

Femte Kapitel.

Hauge i det Throndhjemske. Arrest og Tugthus. Reiser hjem over Gudbrandsdalen og Hedemarken. Hans Søster Anne dør.

Ved Hauges Ankomst til Throndhjem i 1799 forholdt i sig med Geistligheden i denne Stiftsstad paa følgende Maa Bispen, Dr. Johan Kristian Schønheyder, var mangesidig lærd Mand, samvittighedsfuld og nidkjær f hvad han efter sin Opfatning ansaa for det Rette og San I sine tidligere Dage havde han paa en treaarig Reise i Ty land stiftet Bekjendtskaber med flere af de Mænd, der paa Tid vare fremtraadte som Banebrydere for Rationalismen, s Ernesti, Michaelis, Semler, Bassedow o. fl.[1]) og ha derved tilegnet sig ikke lidet af deres Aand. Som Theolog s han omtrent midt imellem Rettroenheden og Rationalismen Saalænge han behandler det Historiske ved Kristendommen, ga det nogenlunde, men naar han griber fat paa det Indre handler om Synd, Naade, Omvendelse o. s. v. da hersker i dels Halvmørke, dels ligefremt Mørke. Arvesynden bestaar s ledes efter ham i „vor Naturs Svækkelse", i „den Overma som Sandseligheden har over vor Villie", og tvertimod d Augsburgske Bekjendelse lærer han, at Arvesynden af Gud i tilregnes Menneskeslægten til Fordømmelse. Hvad nu Frelse Tilegnelse angaar, da er „Gjenfødelsen den Forbedrelse, hvilken vi i vort hele Levnet skal opdrages, og hvilken vi m Selverkjendelse og Flid og Bøn skal attraa"; og „i Almind lighed for alle tænkende Mennesker er Troen den sande sunde Fornuft at skjønne paa og omgaaes, at rette os m al Vished efter andre Ting, end dem vi med vore legemli Sandser fornemme og kjende, nemlig Gud, hans usynlige Skabe herskab, hans Forsyn — Attraa og Haab at behage ham, D dens Hæder og Løn, Haab og glad Forventning om Lyksalighe i et bedre Liv". Dette er altsaa efter Bispop Schønheyde

[1]) Willes „Samling af Minde-Taler", Pag. 342.

[2]) Et sammenhængende Bevis herfor er blandt Andet hans „Haandbog i Kristendommens Studering", Thjm. 1798.

Troen! Og den er „Dydens Oprindelse og Grundvold". Men „hver endog ufuldkommen Dyd" skal engang faa Løn af „den guddommelige Gavmildhed og Retfærdighed". Hvad den endelige Dom angaar, da er den „langt Andet end Forkyndelse af Salighed og af Forkastelse"; meget mere bestaar den „i alle Synders og deres onde Følgers fulde Tilintetgjørelse". Thi „Guds hellige og almægtige Visdom, Barmhjertighed og Kjærlighed" vil „engang overvinde alle sine Skabningers frie Villies Misbrug, saa at i hans hele Rige ingen Fiender skal være mer"; og „at den evig vise og almægtige Alverdnens Hersker vil fuldende sit Værk, kan Fornuften ufeilbarligen vente" [1]). — Naar denne Mand af sin rationalistiske Samtid kunde faa det Eftermæle, at „han var streng orthodox af den ældre Skole" [2]) saa er dette blot et Vidnesbyrd om, hvor blind man var for, hvad den rette Tro dog egentlig er.

Det viser sig, at Biskop Schønheyder var ivrig for Skolevæsenet og Almuens „Oplysning og Forædling". Til at naa dette Maal fandt han rigtignok, at gamle Pontoppidans Lærebog ikke var hensigtssvarende, hvorfor han ogsaa ønskede den væk; thi den „er, siger han, for vore Tider en slet Lærebog; med saadan Lærebog føler jeg, at det er en urimelig Ubillighed at kræve af Skolelærere og selv af Prester, at de skulle give Ungdommen sunde Begreber om Kristendommen, naar disse i den befalede Lærebog fattes (sic!), og at de skulle lære Ungdommen Dyder, som Kristendommens Hensigt og Væsen" [3]).

Schønheyders Indflydelse paa Menighederne i Stiftet var nok saa godt som ingen; thi hans Sprog var indviklet, kunstigt og ganske uforstaaeligt for Almuen. Det hedder derfor i Willes „Minde-Tale": „Hans uhyre Lærdom syntes ofte at foraarsage Uorden i hans Foredrag for den mindre tænkende Tilhører". — „Vor Schønheyder var ikke saa lykkelig at eie udvortes Talenter, som meget blænde Mængden". — Han var „ofte uheldig i Sproget, Udtrykkene, Tankekjeden, og derved ofte uforstaaelig i

[1]) „Haandbog i Kristendommens Studering", Pag. 78. 74. 159. 160. 169. 187. 186. 188.
[2]) Fallesen, „Theol. Maanedsskrift" I, 407.
[3]) L. Daae, „Throndhjems Stifts geistlige Historie", Pag. 203 fg.

enkelte Materiers mindre lyse Udviklinger" [1]). Og Almuen va vistnok bedre tjent med at være „udyrket og forsømt" [2]) end tilegne sig Bispens Opfatning af Kristendommen.

Som det nedenfor nærmere skal fortælles, var Schønheyde i Begyndelsen ialfald ikke uvenlig stemt mod Hauge; men Ve kelsen begyndte, og da Presterne reiste sig mod den religiø Bevægelse, da var ogsaa Bispen i Throndhjem paa Modsta dernes Side, og da saa han i Hauges Virksomhed kun „ Udbrud af utidig Iver for det Gode, blandet med Selvklogska aandelig Stolthed og sværmersk Behag til at gjøre Opsigt Verden" [3]).

Stiftsprovsten Hans Jakob Wille, Sogneprest ved Vo Frue Kirke, var vel bevandret i Naturhistorien, hvori „ha besad ualmindelige Kundskaber", ligesom han ogsaa stod i sto Ry i Samtiden for sin „Beskrivelse over Sillejord". Ha theologiske Standpunkt var den rene Rationalisme, der er „fo elsket i Dyden" og „indtaget i Dydens Skjønhed", der lad „Religionen træde frem, i sin Kilde ren, i sin Høihed og He lighed guddommelig", at den skal „opflamme til Dyd, værne om den, forene sig med den, bringe den til Fuldkommenhed." „D Dydige" er „Menneskeslægtens høieste Velgjørere, der paa dere Bane til Himmelen saa herligen lyse for deres Medbrødre, en i Livet Menneskehedens Lyksalighed; men deres Dyders Exempe er efter Døden den største Velgjerning". Og naar „den Dy dige" forlader Verden, gaar han over „til den lyse Udødelighed"; thi „Gud kroner hans Dyd med Fryd og Glæde, med Held og Lykke, med evig Salighed". Saaledes blev der dengang pra diket i „Vor Frue Kirke"; alt gik ud paa „Tilbedelse af Gu og Dyden" [4]).

Residerende Kapellan til Frue Kirke, Lorents Schavland, var af samme Retning som hans Sogneprest.

---

[1]) Willes „Minde-Taler" Pag. 350.

[2]) Schønheyders Dom om Almuen i Stiftet i Brev til Biskop Balle, i Balles „Brevverling" Pag. 157 (bag i Balles Levnet o. s. v. af Jens Møller).

[3]) Biskop Schønheyders Erklæring om Hauge i 1800 (Rigsarkivet).

[4]) Willes „Minde-Taler", Pag. 251 fg. og 348. Prædiken paa 14de Sønd efter Trinitatis 1797 Tjm ibid; Pag. 9.

Sognepresten til Domkirken, Jonas Angell, omtales af ldre Folk som en kold og tør Mand, yderst monoton i sin ale. Han var vistnok den mindst rationalistiske af Presterne i hrondhjem paa den Tid, ligesom han ogsaa erindres som en rværdig Personlighed. En paalidelig Tradition fortæller om im, at han kun brugte 2 — to — Skriftetaler, hvilke han vexlende gav tilbedste; undertiden hændte det da, at han til en orandring satte sammen Begyndelsen af den ene og Slutningen f den anden[1].

Residerende Kapellan til Domkirken Fredrik Julius sech, senere Doctor theologiæ og Biskop over Akershus Stift, ar en begavet Mand, men af ringe Lærdom; Rationalist af et reneste Vand, stundesløs i den nye Oplysnings Tjeneste, verfladisk og hul som Samtiden selv, blev denne forfængelige Rand hævet op til den mest fremragende Plads i den norske Kirke. Det kristelige Livs Historie giver ham det Eftermæle, at an har gjort Alt, hvad han formaaede, for at kvæle det nye Liv i vort Land.

Presten ved Hospitalskirken, Bendix Støren, var en Mand af ringe Kundskaber; hans Kristendomsforkyndelse var rationalistisk.

Hvad Livet angaar, da fandt Hauge, at Gemyterne vare optagne af „daarlige og unyttige Ting", Lyst til Stads var „steget altfor høit", og Politik havde lagt Beslag paa de mere Alvorliges Interesse. Levende Kristendom var omtrent uddød; det aandsfortærende Menneskepaafund, der lød i Kirkerne, skulde just heller ikke tjene til Næring for det Liv fra tidligere Dage, der maatte findes nede i Menighederne.

Som man kunde vente sig, fandt Hauge god naturlig Malm Folket rundt om i Stiftet og følte sig tiltrukket af de kraftige og viljestærke Karakterer. Forholdene vare større end paa de fleste Steder i Bergens Stift, medens Forfinelse og forfængeligt Væsen havde grebet mindre om sig end paa Østlandet. Af abenbare Laster var Drukkenskab og Banden de mest frem-

[1]) Rektor Schmidt (L. Daae, „Throndhjems Stifts geistlige Historie" Pag. 196) melder om Angell, at han var "lidet yndet som Prædikant, da han ei kunde styre sin stærke Stemme". Dette gjælder da en tidligere Tid; rimeligvis er han fra en Yderlighed falden i den anden.

trædende [1]). Egentlig aabenbar Vantro var neppe trængt i[n]
blandt Almuen, medens Presteskabet her i endnu større Maal
stod end søndenfor Dovre havde tilegnet sig den nye Lær[e].
Spor af tidligere religiøst Liv fandt Hauge kun i et ene[ste]
Prestegjæld, nemlig Byneset; Biskop Brun havde som resid[e]-
rende Kapellan i denne Menighed været et Middel til at næ[re]
og opflamme, hvad af Liv, der fandtes her fra forrige Tide[r];
efter hans Bortreise havde de „selv søgt Veien til Livet" gjenne[m]
den gamle Opbyggelseslitteratur. De vare „ikke separerede f[ra]
Statens herskende Religion, men adskilte sig fra den store H[ob]
ved udmærket Gudsfrygt" [2]).

Noget af det Første, Hauge foretog sig efterat være komm[en]
til Throndhjem, var at skrive et Indlæg i de „Throndhjems[ke]
Tidender". Hermed forholdt det sig paa følgende Maade.

En af de Haugeske Lægprædikanter ved Navn Niel[s]
Iversen Riis fra Kongsberg var bleven arresteret i Moss
for den Forbrydelse at have talt Guds Ord, og fra sidstnævn[te]
By lod man ham transportere gjennem Bygderne til Thron[d]-
hjem. Paa Reisen gjennem Melbalen fik han Anledning t[il]
at holde flere Opbyggelsestaler, der gjorde et mægtigt Indtr[yk]
paa Folket. Thi uagtet daværende Sognepræst hersteds, Ratio-
nalisten Jakob von der Lippe Parelius, fandt, at ha[n]
„havde hverken Talegave eller nogenslags Kundskab", saa ve[d]
der dog en stor Mængde der med senere Storthingsmand M.
Grendahl fik det Indtryk, at han havde „besynderlig gode Tal[e]-
gaver" og „alvorlig Iver" for at fremme Herrens Sag [3]). Han[s]
Virksomhed paa Gjennemreisen gjennem Meldal gav saaled[es]
Stødet til en stor Vækkelse paa dette Sted, og han blev i h[øi]
Grad afholdt af Folket. — Efter i nogen Tid at have siddet
i Arrest i Throndhjem, blev Niels Riis sat paa fri Fod igje[n],
indkaldt af Biskop Schønheyder og „tilspurgt af ham, om ha[n]
forstod at præke og kunde altid være beredt dertil", svarede ha[n]
Ja; i Overvær af Stiftsprovst Wille og daværende resid. Kap[el]-

---

[1]) Hauges „Reiser" Pag. 26.

[2]) Sammesteds Pag. 94. Se ogsaa D. Trap, „Bidrag til Biskop Brun[s]
Karakteristik" (Theol. Tidsskrift XI, 508 fg.), hvor man kan læse forun-
derlige Ting angaaende Brun og „Vækkelsen". —

[3]) M. Grendahl i „Religiøse Følelser", Pag. 127.

Orkedalen Hans Holst Lund bad nu Biskopen ham „give sig Prøve derpaa", og han var strax færdig. Men Indholdet Lægmandens Tale lod ikke til at smage Schønheyder; thi terat Riis havde talt en kort Stund, befalede han ham at tie; en Taleren vedblev sin Tale, og der vankede nok drøie Sandder, slige de aldrig før havde hørt: „han tilfulde kjedede og rargede sine Tilhørere". Da han endelig standsede, forbød ispen ham „at afgive sig med saadant Arbeide, hvortil han verken havde Kundskaber eller Lovens Medhold", et Forbud, m selvfølgelig ikke kunde respektere.

Fra Throndhjem begav Riis sig atter til Meldalen, og tart fik Sognepresten høre, at han under „stort Tilløb sneg sig em fra en Gaard til den anden". Sandsynligvis paa Foranaltning af Parelius blev han nu atter paagreben, Sag blev nlagt og Forhør afholdt. Til Forhøret havde omtrent 200 Mennesker fra Meldal og Rennebo indfundet sig, alle høiligen rbittrede over Autoriteternes Fremfærd mod den Mand, der avde aabnet deres Øine for Livet i Gud. De stærke Thrønderlaturer havde ved denne Leilighed vanskeligt for at iagttage en sømmelige Respekt for Retten; thi under Sagens Behanding afbrød de Øvrigheden og „gav sig ikke alene af med at efendere ham (ↄ: Riis), men foruleiligede Retten med en Hoben nystiske Bibelsprog, som Retten for at lempe sig efter dem naatte høre paa og tildels svare paa, men tilsidst afbryde med assende Irettesættelser"; thi paa dette Felt, naar det gjaldt at orhandle om „mystiske Bibelsprog", laa man selvfølgelig under or det vakte Lægfolk. Mængden forholdt sig derpaa rolig. Sagen gik sin Gang, og Niels Riis blev dømt til nogen Tids Tugthus-Straf og transporteret til Throndhjem. Løssluppen fra Tugthuset optræder han paany i Meldalen; her bliver han strax paagreben af Lensmandsdrengen, fra hvem han dog tages med Magt af Bonden Størker Rigstad og sættes i Frihed — en Begivenhed hvortil der i den Haugeske Bevægelse ikke lader sig paavise noget Sidestykke. Følgende Dag indfinder Størker Rigstad sig sammen med flere af Bygdens bedste Mænd hos Sognepresten „som en Deputation fra Almuen"; man forlangte, at han skulde give den fremmede Lægmand „Frihed at gaa om blandt dem for at opbygge dem". Istedetfor at svare

Stolthed og Gjerrighed, Vellyst og Forfængelighed — at Saadanne kunne blive usiktre, og Bibelens Ord kunde falde Menneskene ved Læsen og Hørelsen ei alene i Hovedet, men og tages til Hjerte. Det var vel Kristi Mening, at han er kommen for at sætte Splid mod saadanne Laster, Math. 10, 3. Og hvo der tror hans Ord saaledes, at de vandre derefter, den bygger paa den faste Klippe, som Helvedes Porte Intet skal formaa imod. Thi der maa nok Fienden være ude (ɔ: være uden Evne) at skade deres Sjel, om den Almægtige tillader at slaa Legemet. Saa Folkelærerne, der haver gjort Guds Bud til Intet for deres Skiks Skyld og krænket dem til Menneskebud. Disse er det (ɔ: gjælder det) at lægge Dæmningen imod, med dem som øve sig i Fritænkeri og Vankundighed. — Forfatteren slutter med de Ord, at de hellige Landstrygere skulde standses som virkelige Løsgjængere (det er de jo dog ikke, da de har Pas og Noget at udrette, hvor de opholde sig) og at transportere dem til Tugthuset. Dette vilde vi glæde os i og taalmodig lide, men ynkes over, om der skulde være nogen saa uforstandig Dommer, som vilde paatage sig at straffe det Gode, da det Onde har Frihed. Thi hvorledes det vilde blive med dem paa hin Dag, det kan vi læse i Visdommens (Bogs) 5te og 6te Kap. Hvad ellers Forfatterens grove Bespotterier om Straffen (angaar), saa maaske han ved Lovene bedre end jeg, især de verdslige; den Tjener, som da ved sin Herres Villie og ikke gjør derefter, skal straffes med mange Hug. Efter det gamle Bud var det Øie for Øie og Tand for Tand; men nu hedder det: Overbevis vor Fiende og elsk ham til Omvendelse, Math. 5, 44. Hvem der bevæger ham til at bespotte Guds Aand, Ord og Gjerninger, vides ikke; hvad der har bevæget mig til at tale og svare ham, at han er en Daare, og (at jeg) ynkes over hans Elendighed, det kan Enhver vide, der tror en hellig, sandru og retfærdig Gud, hvilke Egenskaber skal blive evindelig, og Alle skal for ham paa hin Dag gjøre Regnskab for hvert unyttigt Ord, de have talet. Kjærlighed til vor Næste maatte nok bevæge os til at ynkes over hans Elendighed og bruge alle Midler her i Tiden for at undgaa Evigheds Bebreidelser."

I en Efterskrift oplyser Udgiveren, at han har optaget Hauges „aabne Brev", fordi „derfor god Betaling er skeet",

ligesom han slutter med følgende Sarkasmer: „Til Berømmelse for denne Mand (ɔ: Hauge, der personlig indfandt sig hos Pettersen) være det hermed offentligen sagt, at han virkelig paa en bevægelig Maade gjorde sig Umage for Synderen i Adresse-kontoret om at vende; men! — denne Forvildede stikker allerede saa dybt i Syndens Dynd, at han forkaster alt Overnaturligt, vil ikke tage Fornuften fangen, og altsaa var Intet ved ham at gjøre.“ —

Omkring tre Uger senere optræder en Indsender i Throndhjems Budstikke (No. 36) med en Henvendelse til Redaktør Pettersen, i hvilken der spørges, hvorledes denne, der hidtil altid havde givet sig Mine af at tale Samvittighedsfrihedens og Ytringsfrihedens Sag, kunde rime sin foreslaaede Fremgangsmaade mod Lægprædikanterne med sine tidligere yttrede Anskuelser. Fra denne Henvendelse søger da M. C. Pettersen i No. 37 af „Throndhjemske Tidende“ at vride sig undaf saa godt som muligt, idet han først holder frem, at „det er dog en stor Forskjel imellem at yttre sine Meninger og at forsamle Folkeskarer omkring sig,“ dernæst gjentages de ovenfor meddelte Udfald mod Lægprædikanterne i Kristiania Intelligents-Sedler [1]) og ender med, at „disse Dumhedens Vaabendragere“, „disse for Oplysningen saa farlige Mennesker, der kraftigen bestræbe sig for at gjenbringe Orthodoxiens tossede Alder“, svække „en Tillid til det algode Tilsyn, hvilket de fremstille som et hevngjerrigt, grusomt Væsen, der maa forsones, — de ængste den Ulykkelige, som tyer til dem, og berøve ham aldeles hans Sindsrolighed“ o. s. v. Det viser sig her, som ellers: Den Toleranse, som Rationalisterne i høie Toner krævede for sig selv og sine egne Meninger, den slog over til det stik Modsatte, naar Talen var om dem, der ikke hyldede den nye „Oplysning“, men kjæmpede for en anden Tingenes Orden. —

Vi optage Traaden igjen. Da Hauge ved sin Ankomst til Throndhjem meldte sig hos Politimester Klingenberg, fik han ogsaa strax sit i Bergen udstedte Pas paategnet; dog — kort efter lod denne Embedsmand ham kalde tilbage ved en Politibetjent, ledsagede ham derpaa til Stiftsamtmanden Grev Moltke

---

[1]) Se nærværende Skrift Pag. 195 fg.

og gjorde her Paastand paa, at han skulde arresteres og transporteres hjem. Hauge mente, at hans Pas hjemlede ham Frihed til uantastet at opholde sig i Throndhjem, saalænge han intet Brud gjorde paa Landets Love; det maatte være ham tilladt at lade sine Bøger trykke ligesaavel her, som andensteds i Riget. Bogtrykker Stephanson havde ogsaa lovet at lade trykke Endel for ham. Stiftsamtmanden: „Bøgerne blive forseglede og sendte tilbage med dig." Hauge: „De faar gjøre, som De vil." Denne Gang slap han dog for videre Ubehageligheder, hvorfor han ogsaa strax kunde paabegynde Trykningen af sine Skrifter [1]).

Kort efter havde Hauge en længere Samtale med Grev Moltke. Denne Mand, der er bekjendt som en gjennemretfindig Personlighed, velvillig og venlig mod Enhver, en af hin Tids mest folkekjære Embedsmænd, fattede ved denne Leilighed adskillig Godhed for Hauge, hvis Fremtræden og Ord gjorde et ikke lidet Indtryk paa ham; han yttrede sit Bifald til Hauges Virksomhed og erklærede, det var godt, at Menneskene bleve „overtalte fra Banden, Drukkenskab med flere Laster", saa at Hauge endog fattede det Haab, at Greven vilde blive „blandt de Godes Tal". Senere, da Hauge havde virket i Throndhjems Stift en Tid, og Følgerne af hans Virksomhed vare traadte for Dagen, havde han atter en Samtale med Greven, ved hvilken Leilighed denne blandt Andet yttrede det Ønske, at han vilde komme til Strinden for at virke mod den der herskende Drukkenskabs Last, der i høi Grad udarmede Folket [2]).

En Dag kaldte Biskop Schønheyder Hauge til sig, og de havde en længere Samtale, efter hvilken de skiltes ad som Venner. Biskoppen har nogle Maaneder senere, da han var bleven opskræmt af Vækkelsen og forbittret paa Hauge, gjengivet Gangen og Indholdet af Samtalen paa følgende Maade. „Det er sandt, at jeg med Lemfældighed og uden Bebreidelser yttrede mig om Muligheden, at et Menneske opoffrede sig til at arbeide paa Andres Omvendelse og kristelige Oplysning, og

[1]) Hauges „Reiser" Pag. 21.

[2]) Sammesteds, Pag. 22. Utrykt Brev fra Hauge til Grev Moltke af 29de Mai 1802.

saaledes fremme Guds Rige." Derpaa foreslog han Hauge at blive Skolelærer; thi „hvo, der vilde være Lærer i et kristent Land, maatte have en vis, ham af Øvrigheden anvist Tjeneste" ifølge Forordningen af 13de Jan. 1741. Herpaa vilde nu Hauge ikke indlade sig; derimod vilde han fortsætte, som han havde begyndt; thi „han reiste omkring og havde omvendt Adskillige fra Drukkenskab, Banden og deslige Laster". Bispen yttrede da, „at naar han forstod og øvede den Kunst at helbrede dem, som vare forfalden til stærk Drik, saa var han en hæderlig Mand, og det vilde vist Ingen forbyde ham; men dette overalt (ɔ: i det Hele taget) at omvende Folk fra Laster, lod sig ikke gjøre" (sic!) Til Slutning paalagde han ham at afholde sig fra at holde Opbyggelsesforsamlinger.

Hauge derimod erklærer, at Biskopen gav hans Virksomhed sit Bifald, at han yttrede ikke at ville modsætte sig, at Menneskene bleve omvendte fra „det Onde", saa de skiltes ad som Venner, hvad „Kristne burde altid være, og fælles Guds Børn, delagtige i hverandres Gjerninger". Ligeoverfor Schønheyders Fremstilling tilbyder han sig at bekræfte sit Udsagn med Ed [1]). Enten nu Hauge har misforstaaet Biskopen, eller denne, hvad der synes mere rimeligt, under det personlige Samvær med Lægmanden fra Tune virkelig har givet sit Minde til Noget, hvis Følger han ikke kunde overskue, nok er det, at det første Sammenstød mellem disse to Mænd havde en fredelig og forsonlig Karakter, og at det for Hauge var i høieste Maade paafaldende, at Forholdet senere skulde blive anderledes.

Under sit Ophold i Throndhjem lod Hauge trykke følgende Skrifter:

1. 3die Oplag af „En Sandheds Bekjendelse om Saligheds Sag" [2]).

2. 2det Oplag af „De Enfoldiges Lære og Afmægtiges Styrke".

---

[1]) Schønheyders Erklæring til Hauges Defensor i 1800 og Hauges Svar paa samme (Rigsarkivet). Utrykt Brev fra Hauge til Schønheyder, (uden Dato) 1799.

[2]) Naar Hauge („Reiser" Pag. 21) taler om en paatænkt Trykning i Throndhjem af 3die Oplag af Bogen „Om Verdens Daarlighed", saa blev der heraf Intet; thi 3die Oplag af dette Skrift er trykt i Kjøbenhavn 1800.

3. „Betragtning og Forklaring over Herrens Bøn Fader vor, som lærer, hvorledes den ret skal bruges, og derimod overbeviser, hvorledes den misbruges af falske Aander. Forfattet af Hans Nielsen Hauge". Throndhjem 1799. Motto: Et længere Vers [1]). Denne lille Bog indeholder først en Omskrivning af Fader vor i Bøns Form; derpaa følger en Udlæggelse af de enkelte Bønner. Naar Professor Stenersen [2]) siger, at Bogen „ikke indeholder Forklaring over de enkelte Bønner", men kun en „meget forvirret almindelig Betragtning formodentlig over Bønnen", saa kan han ikke have givet sig Tid til at gjennemlæse den.

4. „De sande Kristnes udvalgte Salmebog, uddraget af Troens rare Klenodie og flere, samt tilføiet nogle nye af Kirkens nuværende Arbeidere, som haver Lyst og Gaver til at lege for Herren i deres Hjerter. Samlet og til Trykken befordret af H. N. Hauge". Throndhjem 1799 [3]). Bogen indeholder et Antal af 111 Salmer, af hvilke de 9 sidste ere forfattede af Hauge selv eller hans Medarbeidere; Resten bestaar da af hine Kirkens Kjærnesager, der aldrig forældes, men altid har Livskraft. Aaret i Forveien var den saakaldte „Evangelisk-Kristelige Salmebog" udkommen, og ved de rationalistiske Bispers og Presters forenede Bestræbelser blev den efterhaanden smuglet ind i mange Menigheder i vort Land. Hvilken Betydning for den sande Kristendoms Bevarelse og Udvikling det under disse Omstændigheder var, at der nede i selve Menighedernes Masse fandtes en Salme-Samling som Hauges, saa der dog kunde

---

[1]) 2det Oplag Kjøbenhavn 1799. 3die Oplag ibid. 1800. 4de Oplag Kristiansand 1804.

[2]) Oftere anført Skrift Pag. 147.

[3]) 2det Oplag Kjøbenhavn 1800. 3die Oplag ibid. 1801. 4de do. ibid. 1802 5te do. (under forandret Titel: „Udvalgte Salmer af Troens rare Klenodie og flere af de forrige Kristnes Sangbøger; samt tilføiet nogle nye, forfattede af Nutidens Kristne. Fjerde — urigtig for femte — Oplag, rettet, forbedret og forøget med et Tillæg af nogle paa Sang oversatte Davids-Salmer [af Thomas Amble, Klokker i Oslo] og nogle andre nye religiøse Sange". Motto: 1 Kor. 16, 9. Kol. 3, 16) Kristiania 1819. 6te do. ibid. 1823. 7de do. Bergen 1835. 8de do. Kristianssand 1837. 9de do. Tromsø 1842. 10de do. Kristianssand 1848. Foruden disse mig bekjendte Oplag existerer der vistnok endnu mange flere.

dannes en Modvægt mod det uevangeliske og ukristelige Væsen, hvoraf Folket blev paavirket gjennem den nye Kirkebog, det behøver kun at paapeges. Intet af de af Hauge udgivne Skrifter har faaet en Udbredelse som dette, intet har havt større Betydning og mere dybtgaaende Virkninger.

Høsten udover vandrede Hauge omkring i Bygderne søndenfor Stiftsstaden, især i Bynæset, hvor der hos Bonden Johan Karsten dannede sig et Samlingspunkt for de Vakte, og hvorfra Hauges Skrifter udspredtes i store Mængder i Nabobygderne[1]), samt i Opdal, Rennebo, Orkedal og Meldal[2]). I dette Prestegjeld stødte han da for første Gang sammen med den senere som Storthingsmand bekjendte Mikkel Grendahl, der blev en af hans mest fortrolige Venner og Tiderne ned igjennem nød stor Anseelse i den Haugeske Vennekreds. I sin Barndom havde Grendahl havt en og anden Dragelse i Retning af det Aandelige; under Konfirmationsforberedelsen hos residerende Kapellan Peter Schnitler Krag havde dennes „vedholdende Undervisninger, Advarsler og Formaninger" gjort et „dybt Intryk" paa ham, saa hans Liv blev i denne Tid præget med Alvor i den Grad, at det gjorde Opsigt, og man spurgte ham, om han alt nu „vilde blive den gamle Mand" og give Afkald paa Ungdommens Glæder. Tiden trak fremover, hans Liv vaklede mellem gudelige Indtryk og „Verdens Sind", han begyndte ogsaa smaat at skikke sig lige med Verden „for ikke at blive foragtet"; vistnok afholdt han sig fra „grove Laster", men for Resten havde han, da han var bleven 24 Aar gammel, været med „næsten i alle Ungdommens Daarligheder". Saa „kom adskillige Rygter i Omløb om nogle Mennesker søndenfjelds, som prædikede og truede Menneskene med Fordømmelse, ifald de ikke vilde bekvemme sig til Omvendelse"; om disse Mennesker gik der da de forunderligste Rygter. Heller ikke varede det længe, inden man ogsaa i Meldalen fik Besøg af disse; først kom R. Riis og siden en anden Lægmand, nemlig Iver Olsen Gabestad. Denne havde først gjort en Reise til Gudbrandsdalen, herfra blev han transporteret hjem Lensmand

---

[1]) Forhør optaget af Byfogden i Throndhjem 1807 (Rigsarkivet).
[2]) Foged Elsters Promemoria af 5te Oktober 1804 (Rigsarkivet).

hjem" [1]). Bisstop Brun kalder ham endog „Patriar[k]
Melhus" og „en ret apostolisk Provst", samt giver [h]
Vidnesbyrd, at han forkyndte „den gamle Sandhed til S[...]
det sande Jesu Evangelium ikke engang forplumret ved
for Menigmand uforstaaelige Udtryk" [2]). Imidlertid fo[...]
der et Aktstykke, der giver os Midler i Hænde til at kor[...]
Bruns Omtale om denne Mand, nemlig en Tale af [h...]
Stiftamtmand von Gramton, holden i Videnskabernes [...]
Af denne Tale fremgaar, at Steenbuch behandlede Re[l...]
sager med Værdighed, at han følte sig inderlig frastødt [...]
nymodens rationalistiske Skrig, at han med Alvor ho[...]
paa Kristendommens objektive Sandhed. Paa den ande[...]
fremgaar tillige, at han var i fuldstændig Uklarhed, hvad [...]
dommens aandelige Væsen angaar, at han vistnok roste [...]
være en „ivrig Gudstilbeder", men sammenblandede „[...]
og „Forstanden", saa hans Maal i Grunden blev paa[...]
nalistisk Vis at anspore til „Dyd", til „stille Sæder o[g]
til at frygte Gud". Ligesaa sees det, at han som de [...]
Samtiden troede, at naar Presten „er, som han bør vær[e]
skal han foruden Arbeidet med Ordets Forkyndelse ogsa[a]
„Andre til Exempel og Veiledning som Landmand og [...]
dyrker" [3]). Det er vist, at det Evangelium, han forkynd[...]
ikke lidet „forplumret"; det er ogsaa naturligt, at en [...]
der ansaa „Stridigheder og Spidsfindigheder i Religio[n...]
som Verdens tredie Onde, næst efter Syndefaldet og [...]
floden", maatte blive skræmt ved det Aandens Veir, der [...]
slig, at det knagede i de gamle Reisværk.

Saa skulde da gamle Steenbuch til at modarbeide [...]
rydde det nye „Sværmeri", som han kaldte det; fra P[ræ...]
stolen for han da løs paa dem, som samlede sig til Opby[g...]
og han truede med at foranstalte dem fængslede, som „for[s...]
sig og talede Guds Ord" [4]). Han fik fra de Angrebne [...]
Svar paa Tiltale, idet Lensmanden paa Leinstranden [...]
Monsen, en begavet og bestemt Personlighed, der ogs[aa]

---

[1]) Willes „Minde-Taler", Pag. 299.
[2]) Sammesteds, Pag. 310.
[3]) Sammesteds, Pag. 80. 123. 124. 131.
[4]) Kristendommens Lærdoms-Grunde I, 38.

reben af det nye Liv, indgav til sin Sognepreſt „en underdanigſt romemoria", der her ſkal meddeles ſom Bevis paa, hvorledes auges Venner paa en Gang baade beſtemt og dog beſkedent ptraadte ligeoverfor Preſteſkabet.

„Af min Hjertens Mening maa jeg tilſtaa, at jeg aldrig ar tænkt, at Hr. Steenbuch ſkulde være ſaa meget imod de amlinger, ſom har været holdt, naar det er ſkeet til Opbyggelſe. iger ikke Kriſtus: hvor To eller Tre ere forſamlede i mit avn, der vil han ſelv være midt iblandt? Og Kriſtus i ſine jødsdage ſaavelſom hans Apoſtler holdt Taler, hvor de kom, den Forſkjel paa Tid og Sted. Og da nu deres (ↄ. Hauges g hans Medarbeideres) Taler og Formaninger til Bod og en nd Pønitenſe er efter Bibelens Grund [1]), er det værd at høre aa for dem, ſom har Lyſt dertil; og Kriſtus befaler os Alle t være aandelige Preſter og tale om Gud og hans Ord, vorhen vi kommer, ſtaar eller gaar. Var nu deres Taler og Formaninger mod Bibelens Grund, ſaa kunde vi frygte, at de vare de falſke Profeter, Kriſtus har advaret os for. — Nu i disſe Tider er her ſaa ſtor Sikkerhed i Synden; Enhver ſynes der er Fred og ingen Fare, og (der er) ganſke Faa, ſom gaar over fra Mørket til Lyſet, fra Satans Magt til Gud ved Bod og en ſand Pønitenſe. Naar nu de ryggesløſe og uomvendte Verdens Børn hører Saadant af Preſten, ſom de ſelv ønſker at høre, hvilken Beſtyrkelſe faar da ikke alle Guds Ords Foragtere til at drive Spot med alt det, ſom godt og gudeligt er. Jeg ſynes, det er ſom i de førſte Kriſtnes Tider, jo mere Guds Ord trængte ind paa Menneſkenes Hjerte, jo mere ſtod Satan og hans Redſkaber derimod med Foragt og Forfølgelſe. Det er en grundfæſtet Sandhed, at de, ſom ville leve gudeligen i Kriſto Jeſu, maa forfølges og efterſtræbes. — Jeg maa tilſtaa, at de Mændn ikke har været i mit Hus og holdt nogen Tale; men om de ved nogen Leilighed kommer, tager jeg gjerne imod dem og ſiger med David: jeg elſker og holder Samkvem med alle dem, ſom frygte Herren. Og jeg vil gjerne for min Forſeelſe gaa frem og ſige: ſe her er jeg, gjør med mig, ſom Eder godt ſynes.

[1]) Dette Ord bruges i den Haugeſke Kreds i Betydningen „Grundopfatning", „Grundſætning".

Og tror (jeg) i mit Hjerte, at disse Mennesker ere drevne Guds Aand, ere af de Sønner og Døttre, Herren ved Prof Joel og Peder taler om, at han har lovet sin Aands Udgy over, at de skulde spaa og profetere. Naar vi nu betra disse Personer, som vi med Rette kan kalde Sandheds Be dere, at de, siger jeg, som andre enfoldige, ulærde og ustude Folk inden kort Tid har faaet saa store aandelige Gave alene til at skrive gode og aandelige Bøger, men og at tale aandelig til Opbyggelse, at deres Liv og Levnet er re Mønster paa en sand Kristen, de elske sine Fiender og gjøre Godt, som dem hade, de ere venlige mod alle Mennesker Frelserens Ord, kan jeg sige med Paulus: Kjød og Blod ikke aabenbaret dem det, men den Helligaand, som de har rømmet i sit Hjerte til den Helligaands Tempel og Bolig. synes jeg for min Part, at det vilde være meget vovsom dadle og tale ilde om det, som er godt og Gud selv har v i et Menneske; thi Herren raaber Ve! over dem, som siger det Onde godt og om det Gode ondt. Og da nu vores La efter sin Pligt og Kalds Mission fremføre sine Meninger, beder jeg, det maatte være os tilladt som Tilhørere at vore Meninger, saa kan al Misforstaaelse blive rettet. slutter med Syrachs Formaning: forfægt Sandheden in Døden, saa skal Herren din Gud stride for dig.

Nu faldt det saa heftigt ind paa mit Hjerte, hvad Kri siger til os Alle i Almindelighed til Advarsel: Alt, hvad I gi Ondt eller Godt — (mod) en af disse mine Mindste, som paa mig, det Samme have I gjort mig. Og skal der v Nogle, som høre Kristo til, da maa det vist være Saadan der har korsfæstet sit Kjød med Lyster og Begjærligheder. stus siger endvidere: den, som ikke er med mig, er imod og: de, som ikke samler Hvede i min Lade, de adspreder. Plante opvoxer, er meget svag, det mindste Uveir kan bøie, nedkvæle den, saa det kan gaa som med den frugtsomme Kvinde, der nødsagedes at fly hen til Ørken for at føde Foster (Aab. 12, 1—6). Aarsagen til Saadant er ikke A end Fattelse[1]) paa aandelige Forbemødre. Og Bruden,

[1]) ɔ: Mangel; i denne Betydning brugtes Ordet ikke sjelden i for Aarhundrede.

gik ud om Natten i Tusmørket og spurgte Vægteren efter den, hendes Sjel elskede, kunde ingen Veiledelse bekomme, ikke engang af Vægterne, som ere dem, der burde have den meste og bedste Kundskab i aandelige Ting. Hvad skal dette betyde? Er (det) ikke det, som Paulus siger, at det naturlige Menneske kan ikke fatte de Ting, som høre Guds Aand til; og derpaa have vi et levende Exempel i Nikodemus; endskjønt han var en Lærer i det store Raad (i) Israel, saa forstod han sig ikke paa Igjenfødelsen. — Og nu, min kjære Steenbuch, synes det, som om den Ild, Kristus har lovet at kaste paa Jorden, er allerede tændt og ligger her og der at ulme under Asken; nu maa vi se til, at den ikke bliver slukket, men meget mere hver i sin Stand og Kald øse Olie i Lampen, saa der kan blive Lue deraf (og om der ikke var mere, end en eneste Sjel blev frelst, saa var den dog dyrebar i Guds Øine), og at vi kunde gaa frem paa hin store Domsdag med Frimodighed og sige: Herre, se her er jeg og de Sjele, jeg ved god Undervisning har veiledet fra Satan til dig, min Gud. Jeg ønsker i mit Hjerte, at jeg maatte faa at høre enten af Prædikestolen eller ved mundtlig Tale et aandeligt Liv. Ak hvilken Glæde Sjelen fik, om vi begyndte nu i dette Øieblik"[1]).

Omtrent 1 Maaned gik hen; de fremmede Lægmænd opholdt sig fremdeles paa Leinstranden, den aandelige Bevægelse udviklede sig, Spændingen med Sognepresten tiltog. I Begyndelsen af December Maaned fremmødte Biskop Schønheyder oppe i Melhus i Bygdekommissionens Samling. Han vilde da tillige benytte Anledningen til at standse Vækkelsen i dette Prestegjæld, over hvilken han var bleven bange. Ved Kirken blev der nu oplæst en Kundgjørelse, at Enhver, som havde holdt Opbyggelse i Prestegjældet, skulde afgive Møde for Biskopen paa Melhus Prestegaard. Hauge lod ikke længe vente paa sig, men indfandt sig strax, færdig til at aflægge Regnskab for sin Tro og sit Arbeide. Hans Høiærværdighed begyndte med at examinere Lægmanden i hans Kristendomskundskab; da Alt her var i Orden, rykker han ud med Sproget, idet han holdt frem, at Hauge ingen Ret havde til at reise omkring og tale Guds

---

[1]) Trykt i „Krist. Lærdoms-Grunde" II, 188—41.

Ord. Denne mente derimod, at det efter Bibelens Lære „stod Enhver frit for at opbygge og paaminde hinanden". Biskopen paastod nu, det var Guds Ords Befaling, at „Enhver skal blive i sit Kald" (1 Kor. 7), hvorimod Hauge indvendte, at det fremdeles hedder: „Kan du blive fri, saa brug det heller". Efterat forskjellige Bibelsprog vare fremholdte paa begge Sider, under hvilket Schønheyder blandt Andet havde givet tilbedste, at ved Udtrykket „vor Næste" forstodes der kun „Nogle af den nærmeste Slægt og Naboer", endte Biskopen med at kræve Lydighed under „Kongens Lov"; hvis Hauge ikke vilde holde op med sine Opbyggelser, vilde han mer og mer bringe over ham „haarde Straffe". Provst Steenbuch tog nu til Orde og bebreidede Hauge for hans Udfald mod Geistligheden i hans trykte Skrifter, at han havde beskyldt Presterne for at være hovmodige, gjærrige o. s. v. „Jeg svarede, at jeg aldrig har nævnt deres Navne og ikke kjendte dem, da jeg skrev disse Skrifter"; følgelig havde han ved sine skarpe Ord hverken krænket Provsten eller Biskopen, saa de personlig havde Intet at bebreide ham i saa Henseende [1]).

Saaledes gik det til ved dette Møde mellem to af Norges lærdeste Mænd og Lægmanden fra Tune. Hvad der havde manglet i Argumenternes Styrke, det maatte Magtsproget erstatte. Thi den 9de December endte nemlig med, at Provst og Biskop lod Hauge og hans Reisefælle arrestere af Lensmanden i Melhus og under Vagt transportere til nærmeste Lensmand Iver Monsen paa Leinstranden [2]) for af denne at føres videre. Men denne Bestillingsmand erklærede ikke at ville have Noget med den Sag at skaffe, det stred mod hans Overbevisning at være med i at forfølge dem, som talte Guds Ord. Monsen undgik dog at paadrage sig Ubehageligheder for denne sin Holdning, da Hauge og Lars Hemstad frivillig gik til Throndhjem og meldte sig hos Byfogden, der bad dem komme igjen den næste Dag, hvad de da ogsaa gjorde. De træffer da her den konstituerede Stiftamtmand Angell, en af Samtidens mest

---

[1]) Hauges „Reiser", Pag. 23. Utrykt Brev fra Hauge til Biskop Schønheyder af 1799 (uden Dato).

[2]) Leinstranden udgjorde da som nu et eget Lensmandsdistrikt.

matiske Modstandere mod Hauge; i Grev Moltes Fravær be-
yrede han nu dennes Embede. Strax Lægmændene vare komne,
ndte han Bud efter Vagtmesteren og lod dem sætte i Arrest:
et var farlige Forbrydere!

Angell fandt sig nu „beføiet til at sætte Hauge under
ustitiens Tiltale, fordi han vovede her i Amtet at træde frem
om offentlig Prædikant" [1]); det Samme blev ogsaa Tilfældet
ed Lars Hemstad. Fra Throndhjems Raadhus-Arrest bleve
e Begge derpaa førte til Forhør paa Lensmandsgaarden i
einstranden; man mente, at Meget skulde nu komme for en
)ag; thi mange Rygter vare satte i Omløb [2]).

Mandagen den 23de December afholdtes Forhøret, og
auge blev først fremstillet for Retten. Han gav da paa Til-
ørgsel en kort Oversigt over sit Liv; adspurgt, „hvad der havde
oranlediget ham til saaledes at omflakke og holde offentlige
'aler", svarede han, at han havde fundet hos sig selv „en
jertens Lyst og Attraa til at tale Guds Ord og at holde
et høit og i Ære"; paa Spørgsmaalet om „hvor han med
adant Sværmeri før havde begyndt", erklærede han, at „han
avde aldrig faret med noget Sværmeri; han havde, som sagt,
æret en Elsker af Guds Ord, og saaledes havde han ligefra
t Hjemsted lært i Bibelen og sin Børnelærdom; denne havde
an talt om blandt Andre og sagt dem, at saaledes fandt han
uds Ord rigtig forstaaet; kunde nogen af Tilhørerne forstaa
et anderledes, vilde han høre det, paa det de kunde rette hin-
nden til Ære for Guds Navn"; examineret „om han havde
ere i Flok og Følge med sig, der drive samme Haandværk og
øsgjængeri", gav han den Besked, at han „troede, der gives

---

[1]) Angells Promemoria til Kancelliet af 2den April 1805 (Rigsarkivet).

[2]) Presten Hagerup har — vel i den Tro at han fortalte Sandheden — givet tilbedste et af disse Rygter. Nogle af Hauges „Tilhængere" havde paa Leinstranden „øvet den skammelige Streg" at „tillokke sig fra en enfoldig Proselyt hans gankse Mammon — 2 a 300 Rdlr., hvorpaa de listede sig bort, efterladende ham blot og bar den Aandens Føde til Hjernens Henrykkelse, de havde tryllet i ham, som gode Valuta for hans timelige Habengut". Fallesens „Theol. Maanedsskrift" I, 79. Efter Hagerup har ogsaa J. Møller bragt denne Historie til Torvs i „Stäudlin & Tzschirners Archiv" II, 363.

nogle Tusinder adspredt hist og her i alle Norges Stifter, som ere af samme Tænkemaade som han, og som holde deres Taler for at oplyse hinanden, naar de samles".

Efter at derpaa Lars Hemstad havde givet Svar paa de til ham rettede Spørgsmaal, blev 36 Vidner afhørte, og gik da Alles Vidnesbyrd ud paa dette: At det havde gaaet sømmelig og ordentlig til ved Opbyggelserne; de to Fremmede havde ingen Betaling faaet for deres Taler; de havde talt af „Bibelen og Katekismen", og Almuen var meget begjærlig efter at høre dem; der var aldrig bleven nydt Brændevin i Sammenkomsterne, men naar Talen var til Ende, saa enten gik de fra hverandre strax, eller de sad enda en Stund, sang en Sang eller læste et Brev fra deres Venner.

Forhøret blev saaledes den mest fuldstændige Retfærdiggjørelse for Hauge mod Alle af hans Avindsmænd udspredte Rygter og Beskyldninger; han havde ogsaa under Forhøret krævet, at Vidnerne skulde afhøres just i denne Retning, saa det kunde komme for Lyset, hvad han og hans Venner vilde, og hvad de havde foretaget sig. Strax Forhøret var til Ende, blev Hauge og Lars Hemstad atter førte til Throndhjems Raadhus-Arrest, indtil Dom i deres Sag var falden [1]).

I Mellemtiden mellem Hauges Arrestation og Forhøret paa Leinstranden var der indløben en Efterretning fra Røros, der visinok ikke blev uden Indflydelse paa de to fængslede Lægmænds Skjæbne.

Om Høsten i 1799 var der kommen til Røros tvende „unge Drenge fra Stange Sogn", og de begyndte strax at holde Opbyggelsesforsamlinger. Sognepræst Krag, en af hin Tids bedre Rationalister, bekjendt som en for Skolevæsenet meget ivrig Mand, af megen Virkelyst og noget stundesløs, fik Nys om de Fremmedes Ankomst, og han gik da med Politimesteren til Samlingshuset, hvor en Mængde Mennesker var stimlet sammen, men Opbyggelsen var enda ikke begyndt. Forretningen tog derpaa sin Begyndelse, og Krag fik høre, hvad han kalder „et tankeløst Foredrag"; da Talerne vare færdige, fremstod Sogne-

---

[1]) Forhør optagen af Sorenskriverrn i Strinden og Selbo Mandag den 28de December 1799. (Rigsarkivet).

presten og spurgte dem „om Meningen og Hensigten" med deres Fremtræden; han fik et Svar, der efter hans Opfatning røbede „uforsvarlig Uvidenhed i deres Kristendom"; thi de beraabte sig paa „Aanden og Gud". Man anviste derpaa de fremmede unge Mænd Herberge og paalagde dem at forholde sig rolige. Men den følgende Dags Eftermiddag fik Krag atter høre, at de havde begyndt „sine taabelige Undervisninger". Han henvendte sig da til Direktøren for Værket, og begge disse Herrer gik saa for at høre de fremmede Lægmænds „Snak og overbevise de Nærværende, at disse ikke forstode selv, hvad de vexelvis talede". Dette Sidste forsøgte de ogsaa saa godt de kunde. Tredie Dagen reiste den ene af Lægpredikanterne sydover; den anden forblev og „foretog mod Aften nok en Forsamling"; han blev da forbuden at opholde sig længere der, da Autoriteterne — som de mente sig — „tilstrækkelig var overtydet om, at det ikke var Gavnelyst, men Skinhellighed og Hovmod, som stemte dem til denne ufornødne Syssel". Han reiste da ogsaa den 4de Dags Morgen, men ikke længere end til Nyypladsen, ½ Mil fra Byen; her opholdt han sig i 3 Dage og talte flittigen Guds Ord for dem, som forsamlede sig for at høre ham. Da nu den „Uorden" blev meldt Presten, at den bortreiste Fremmede paa dette Sted „omvendte Syndere", begav han sig strax didhen, og han fandt Lægmanden — vi lade Presten tale i sit bespotterske Sprog — „i den Helligaands Arbeide med Suk og Graad rundt omkring". Efter derpaa at have examineret ham paany og fundet hans „Begreber raaere end første Gang" fik Krag to Mænd til at ledsage ham til Værksdirektøren med Anmodning om at lade ham transportere til nærmeste Lensmand, hvilken Haandsrækning blev ydet Presten „med den største Beredvillighed".

Imidlertid havde de forfulgte Gudsordsbekjendere ikke vidnet forgjæves; thi der vare Mange, som havde begyndt at spørge efter Veien til Salighed. De havde ført med sig „hele Sække" af Hauges Skrifter, der vare blevne udspredte i Byen. I December Maaned var der kommen fra Throndhjem en hel Bogtransport ligeledes af Hauges Bøger; Krag gjorde strax Anmeldelse herom til Direktøren, der uden videre tog Bøgerne i Forvaring. I Skrivelse til Stiftet af 16de December indgiver Sognepresten Beretning om disse Hændelser og udbeder sig

Ordre om, hvorledes han for Fremtiden skulde forholde sig.
Det er neppe at tvivle om, at Krags Skrivelse har bidraget e
til at gjøre Øvrigheden i Throndhjem end mere forbittret p
Ophavsmanden til det alt mer og mer tiltagende „Sværmer
Saaledes endte da Aaret 1799: flere af Vennerne i Kri
ania Tugthus, Hauge og Lars Hemstad i Throndhje
Raadhus-Arrest. Den aandelige Bevægelse havde hvælvet
ud over næsten det ganske Land, og Gemyterne vare i en f
underlig Bevægelse; Sandhedens Fiender vidste ikke Andet
gribe til, end kjødelige Vaaben, „Satans Rige bævede", og
var dem, der saa smaat begyndte at ymte om, at Rationalist
nok „maatte have bygget paa svage Piller", siden de maa
gribe til slige Midler for at holde deres Bygninger opreiste
— At man kan sætte sig ind i Stemningen hos dem, der x
denne Tid sade fængslede, skal jeg meddele følgende Sang
Hauge, forfattet i Arresten Juleaften dette Aar.

„Jeg er hos Gud i Naade,
hvad skader Verden mig?
lad kun den store Vaade
alt bruse med sin Svig
og mit Legeme binde
ind i det inderste Hul,
saa skal dog Aanden vinde
og holde glædelig Jul.

Vi hører, Mange raaber
om en glædelig Fest;
men de daarlige Taaber,
de mener, den er bedst,
naar de Kjødet følger
i al Vellystighed
og saa Sandheden dølger,
som straffer deres Leg.

Thi se, de arme Sjele,
som vel med Munden ler,
maa dog i Hjertet bæve,
naar som de Lyset ser

---

[1]) Throndhjems „Budstikke"; se „Kristendommens Lærdoms-Grunde" I, 5

ubi Guds Børn alle,
der hjertelig glæder sig,
med aandelig Taler
priser Gud hjertelig.

Den onde Flok bespotter
dem, som følger Guds Bud,
og ser dem an med Latter,
der glæder sig i Gud;
thi de kan ikke kjende
Guds søde Kjærlighed,
men blindt i Synden rende
udi Afgrunden ned.

Men Gud han haver lovet
sine Børn at udfri,
som her haver vovet
at træde Sandheds Sti
og ikke lade sig drage
af noget Falskheds Skin
eller at se tilbage
paa Verdens syndig' Trin.

Derfor I Søskende alle,
som vil arve Himmerig,
lader Eder behage
at stride mandelig, —
ikke lade sig bedrage
af Verdens falske Aand
eller med Frygt indtage
af deres Trudslers Baand.

Guds Naade dertil styrke
og staa os mægtig bi,
saa vi ham ret kan dyrke
og følge Sandheds Sti,
at vi nu alle Dage
kan med forenet Sind
os ganske selv forsage,
i Himlen trænge ind"[1]).

ige skal jeg i samme Øiemed give Uddrag af et Brev, Olsen skrev til Hauge fra Kristiania Tugthus den 2den 1800.

---

i „Krist. Lærdoms-Grunde" I, 51—52.

Ordre om, hvorledes han for Fremtiden skulde forholde sig. — Det er neppe at tvivle om, at Krags Skrivelse har bidraget Sit til at gjøre Øvrigheden i Throndhjem end mere forbittret paa Ophavsmanden til det alt mer og mer tiltagende „Sværmeri".

Saaledes endte da Aaret 1799: flere af Vennerne i Kristiania Tugthus, Hauge og Lars Hemstad i Throndhjems Raadhus-Arrest. Den aandelige Bevægelse havde hvælvet sig ud over næsten det ganske Land, og Gemyterne vare i en forunderlig Bevægelse; Sandhedens Fiender vidste ikke Andet at gribe til, end kjødelige Vaaben, „Satans Rige bævede", og der var dem, der saa smaat begyndte at ymte om, at Rationalisterne nok „maatte have bygget paa svage Piller", siden de maatte gribe til slige Midler for at holde deres Bygninger opreiste[1]. — At man kan sætte sig ind i Stemningen hos dem, der paa denne Tid sade fængslede, skal jeg meddele følgende Sang af Hauge, forfattet i Arresten Juleaften dette Aar.

„Jeg er hos Gud i Naade,
hvad skader Verden mig?
lad kun den store Vaade
alt bruse med sin Svig
og mit Legeme binde
ind i det inderste Hul,
saa skal dog Aanden vinde
og holde glædelig Jul.

Vi hører, Mange raaber
om en glædelig Fest;
men de daarlige Taaber,
de mener, den er bedst,
naar de Kjødet følger
i al Vellystighed
og saa Sandheden dølger,
som straffer deres Leg.

Thi se, de arme Sjele,
som vel med Munden ler,
maa dog i Hjertet bæve,
naar som de Lyset ser

[1]) Throndhjems „Budstikke"; se „Kristendommens Lærdoms-Grunde" I, 51.

ubi Guds Børn alle,
der hjertelig glæder sig,
med aandelig Taler
priser Gud hjertelig.

Den onde Flok bespotter
dem, som følger Guds Bud,
og ser dem an med Latter,
der glæder sig i Gud;
thi de kan ikke kjende
Guds søde Kjærlighed,
men blindt i Synden rende
ubi Afgrunden ned.

Men Gud han haver lovet
sine Børn at udfri,
som her haver vovet
at træde Sandheds Sti
og ikke lade sig drage
af noget Falskheds Skin
eller at se tilbage
paa Verdens syndig' Trin.

Derfor I Søskende alle,
som vil arve Himmerig,
lader Eder behage
at stride mandelig, —
ikke lade sig bedrage
af Verdens falske Aand
eller med Frygt indtage
af deres Trudslers Baand.

Guds Naade dertil styrke
og staa os mægtig bi,
saa vi ham ret kan dyrke
og følge Sandheds Sti,
at vi nu alle Dage
kan med forenet Sind
os ganske selv forsage,
i Himlen trænge ind"[1]).

Lige skal jeg i samme Øiemed give Uddrag af et Brev, Olsen skrev til Hauge fra Kristiania Tugthus den 2den 1800.

---

[1] i „Krist. Lærdoms-Grunde" I, 51—52.

„Hvor svært og sørgeligt Guds Kirke bliver forfulgt nu i disse Dage, det kan ikke noksom udsiges; thi nu opfyldes vel Kristi Ord hos Joh. 16 K., at hver den, som slaar os ihjel, skal mene, han gjør Gud en Dyrkelse. Det er ikke nu, som i forrige Tider, da de vilde have dem til at bøie Knæ eller offre og tilbede Stok og Sten og døde Afguder; men nu vil de have os til at elske Stok og Sten og tilbede levende Afguder; . . de vil, vi skal elske, ære og adlyde deres Befalinger fremfor Guds Befalinger, og at vi skal grave vort Pund i Jorden. De siger vel, at vi skal tænde Lyset, men fremfor alle Ting at vi skal sætte det under Skjæppen; men den Samme, som har sagt, vi skal tænde Lyset, har ogsaa befalet, at vi skal sætte det paa Lysestagen. Ja, Gud maa nok sige nu, som fordum til Engelen Gabriel: Kjære, hvad gjøre disse Folk i Raadstuen, at de ikke vil tage os med i deres Raad? Kjære Gabriel! far hen og tag Esaias med dig og læs dem en hemmelig Lexion igjennem Vinduerne og sig: Med hørende Øren skal I ikke høre, og med seende Øine skal I ikke se, med indbildt forstandige Hjerter skal de ikke forstaa. — Du siger i et af dine Breve[1]), Broder, at adskillige Tanker forekommer Dig om os, om vi skal komme ud at ære Gud og tjene Næsten? Mine har været fra den første Tid, jeg kom her, efter Davids Ord, som han siger et Sted om Josef, at han skulde blive i Fængselet, indtil Herrens Tale havde luttret ham. Saaledes haver jeg og havt Vidnesbyrd om, at Gud vil gjøre med os, og saaledes skjænke af sit Korses Bæger, indtil vi bliver renset fra al Urenhed, at vi bliver en ren Jesu Brud. Dog ser det vel ud til, al Fængselets Huse skulde før blive fulde af dem, som trænges for Guds Ords Bekjendelse og Jesu Efterfølgelses Skyld, end de skulde blive tomme; dog Gud ved det bedst. . . Og saa ved Du, kjære Broder, at vi ikke alene er villig til at gaa i Fængsel for en Tids Skyld; naar vi betænker, hvorledes Mørket skjuler Jorderige og Dunkelhed Folkene, da venter vi altid paa, at de skal blive større, istedenfor mindre. — De blive ofte overbeviste her, især af dine Bøger, og det kan vel undertiden røre dem, saa at vi forstaar, at Lyset skinner ind i Mørket; men Mørket begriber det ikke. Saa ser det nu, som i fordums Dage:

[1]) Ikke opbevaret.

De søgte Skriften nøie,
men Jesum kjendte de ei.

Vor Trængsel er ret ikke svær for Legemet; . . men for Aanden er den ret svær nok. Jeg bad Gud om en frivillig Aand, der er villig til at lide Ondt og lære Overtrædere Herrens Frygt" [1]).

Dommen over Hauge og Lars Hemstad faldt i Slutningen af Januar 1800; Hauge bliver dømt til en Maaneds Tugthus-Straf og Lars Hemstad — som Korporal i Landeværnet — til en Maaneds Fæstningsarbeide, samt efter udstaaet Straf at transporteres til deres respektive Hjembygder. Retten fandt nemlig, at uanseet „alt det Gode samt Ungdommens Forbedring, som Vidnerne af Almuen i deres Enfoldighed og indskrænkede Indsigter, geleidet af Tillid til de Indstævntes moralske Forhold blandt dem paa Leinstranden, har forklaret de skal have udviklet", var „dog dette deres Sværmeri ved at foretage sig en Handling af at holde Forelæsning og forklare Guds Ord, hvortil de hverken er kaldet eller har Frihed imod god Orden, og som ved allernaadigste Forordning af 13de Januar 1741 er forbuden, ikke at tale om, at dette af disse Personer sig selv tiltagne Læreembede aldrig har været deres Opdragelsesvei, da de som Bønder har været lært at dyrke Jorden og forrette Haandarbeide — følgelig saa meget farligere, naar Guds Ords Forklaring blandt en enfoldig Bondealmue handles af saadanne uprøvede Personer, hvis rette Forstand dertil meget kan og bør sættes i Tvivl, og derfor hverken kan eller bør taales udøvet udi et Land og under en Regjering, der saa høipriselig saavel for Gamles som for Unges Oplysning har sørget, og sørger for retskafne Læreres Ansættelse". Da nu baade Hauge og hans Ledsager „ved dette sit Foretagende" havde udtraadt fra „det Kald", de vare fødte og opdragne til, saa mente Retten, det var „klart, at disse — ved saaledes at omslakke og ved deres holdende Taler og Bøgers Udbredelse (og ved) at indbilde enfoldige Bonde-Almuer deres Drift til at tale Ordet — har havt større

---

[1]) Trykt i „Krist. Lærdoms-Grunde" III, 115—17.

Lyst til dette af dem begyndte Sværmeri end at arbeide med Hænderne og enten selv at bosætte sig eller ved at antage stadig Tjeneste paa en anstændig Maade tilveiebringe sig dagligt Brød, og saaledes som Løsgjængere at trippe Land og Strand omkring" [1]).

Dette vare da Præmisser, i Kraft af hvilke man dømte dem, som havde talt Guds Ord med selv for Nationalister haandgribelige Frugter. Det vakte adskillig Opsigt, at Hauge vedtog Dommen „med hykkelsk Resignation" som man udtrykte sig, uden at appellere. Men dels indsaa han, at der af en høiere Ret neppe kunde ventes en mildere Dom; thi „Nogle vilde endelig have ham straffet"; dels vilde han ikke udhale Tiden, og dels vilde han afskjære enhver Anledning til at anse ham for at være trættekjær og hengiven til Rethaveri, eller dømme ham som den, der vilde „Andre skulde lide", men selv slippe for Lidelser; saa trøstede han sig ogsaa med, at hans Exempel vilde „befæste Sandheden og borttage Frygt og Skamfuldhed i andre Efterfølgere". For Resten vidste han jo, hvad han ogsaa ved Forhøret sagde til Sorenskriveren, at „paa hin Dag bliver en anden Dommer, og der faar Hver Løn efter sin Fortjeneste" [2]).

Den 4de Februar 1800 blev Hauge indsat paa Throndhjems Tugthus; dette var hans „sjette Fængsel". Af sine Overordnede blev han humant behandlet, blandt sine Omgivelser fandt han ogsaa her Anledning til at virke, og stor Frihed fik han til at læse og skrive; ja det synes endog, som om han ikke har været beskjæftiget med noget andet Slags Arbeide.

Efter vort Syn paa Hauges Kald og Opgave finde vi det ikke forunderligt, at denne Maaneds Tugthus-Straf hverken „nedbøiede ham eller bragte ham til at angre, hvad han havde begyndt" [3]); tvertimod finde vi det saare naturligt, at — som han selv siger — „hans Aand var fri, munter, glad og fyrrig", og at Skamfuldheden over den ham overgangne Straf „var som en

---

[1]) Afskrift af Dommen findes i Rigsarkivet.

[2]) Angells Promemoria. „Lærdoms Grunde" III, 130—34. Hauges „Reiser" Pag. 24.

[3]) Se Prof. Stenersens Skrift om Hauge Pag. 29.

ırtig flyvende Fugl over hans Hoved". Thi han led som den, ır lider for Herrens Sag og som derfor har Herrens Trøst. ıans Venner besøgte ham ofte, og disse Besøg bidrog ogsaa ɔit til at gjøre ham Opholdet i Tugthuset taaleligt. Ogsaa ɔiskop Schønheyder indfandt sig hos ham, og de tørnede da ıtter sammen, ligesom sidst oppe i Melhus.

Snart kom Tiden, da han skulde forlade Fængselet. Et ıdet Digt, forfattet sidste Dag han var der, samler ligesom hans Stemninger fra denne Tid, hvorfor det ogsaa her skal faa en Plads.

„Dette Sted kaldes et Forbedringshus,
men vemodig maa jeg klage: her er en syndig Sus.
Det er en Sandhed, en Blaamand kan ikke omskifte sin Hud;
saa kan de uigjenfødte Mennesker ei heller holde Guds Bud; —
og at de Ugudelige haver ingen Fred,
men Uro og en ond Samvittighed.
Dog, de kan vel sove i Synden en Tid lang,
hvorfor de skal høre Herrens Røst og vaagne op engang;
vil de ikke høre her i Tiden at modtage Guds Raad,
saa skal de hisset høre Fordømmelsens Dom med evig Graad.
Min Advarsel og Begjæring annammet af vor Herre
er, at I maa have hans Ord og modtage Evangelii Lære,
der byder Eder Naade, naar I elsker Gud,
efterfølger Jesu Befalinger og holder hans Bud;
da skal I undgaa den evige Pines Kval
og annammes i Himmelens Glædes-Sal. —
Det er bekjendt, hvorfor jeg den korte Tid har været her,
det skede, for jeg havde Himlens Gud og min Næste kjær,
bekjender hans Navn for Stor og Liden,
derfor maa (jeg) lide Spot og Trængsel i Tiden.
Dog det er en Naade og jeg af ganske Hjerte takker Gud;
thi Trængselen er let, naar jeg følger hans Bud" [1]).

Efter endt Straffetid skulde Hauge, som fortalt, transporteres hjem. Allerede den Lensmand, der mødte paa Tugthuset for at ledsage ham til nærmeste Kollega, viste ham den Venlighed at lade ham faa besøge Vennerne langs Veien; til disse strømmede nu Folk i mængdevis for at faa tale med ham om deres Saligheds Sag, saa han næsten fik mere at gjøre, end han

[1]) „Lærdoms-Grunde" I, 56.

magtede. Snart lode Lensmændene ham faa sin fulde Frihed, da de stolede paa hans Ord, at han vilde reise hjem. Han vandrede nu opover til Dovre og videre nedigjennem Prestegjældene i Gudbrandsdalen; der vides Intet at fortælle om ham, før han kom til Gjæstgivergaarden Stav i Øier; her standsede han, Skydsskafferen gik rundt og fortalte, at Hauge var kommen, og en Mængde Mennesker flokkede sig sammen paa Stav, hvor da Hauge om Aftenen holdt Opbyggelse. Om han denne Gang holdt flere Samlinger i dette Prestegjæld, vides ikke; derimod er det sikkert, at denne Hauges Gjennemreise danner Begyndelsen til en Vækkelse i Øier, der i den Grad greb om sig, at Sognepresten Dybdal fire Aar senere kunde melde, at „den halve Bygd er af Hauges ivrige Tilhængere." De mest fremtrædende Personligheder, der, vakte af Hauge til et nyt Liv i Gud, fremstode som Ledere blandt sine Medtroende, og som efter Hauges Bortreise førte Bevægelsen videre, vare:

1. Ole Johansen Bøskogen, der længe havde været en af disse grublende og meget læsende Bondenaturer, af hvilke vort Land kan opvise saa mange mærkelige Exemplarer; dragen ind i Vækkelsen, blev han — efter Dybdals Maade at udtrykke sig paa — „ved Hauges Veiledning Rod til alt Ondt", det vil sige et Redskab til Manges Opvækkelse og Omvendelse.

2. Baard Thorstensen Vælte, Husmand under Gaarden Lunke, pleiede at reise sammen med foregaaende og holde Opbyggelse sammen med ham.

3. Haagen Olsen Langaard var i Prestens Øine „den Værste af dem allesammen", hvilket da vil sige, at han fremtraadte med størst Frimodighed og var den mest begavede til at tale Guds Ord.

Ogsaa i Øier begav det sig, at Vækkelsen fandt sin mest udprægede Modstander i Sognepresten, Provst Dybdal. Fra Prædikestolen forestillede han de Vakte „deres falske Lære (sic!) og de Straffe, de vilde paadrage sig; men det vilde ikke hjælpe," som ganske rimeligt mon være[1]).

Fra Gudbrandsdalen reiste Hauge nedover paa Mjøsens

---

[1]) Provst Dybdals „Underdanigst Betænkning" af 1804; Forhør optage a. Sorenskriveren i Gudbransdal 1806 (Rigsarkivet).

gjennem Ringsaker, Næs, hvor han vides at have pbyggelse paa Gaarden Bakkerud, — Vang, hvor der iden Ole Bold dannede sig „et hemmeligt Sæde for ekt", — til Stange[1]). I dette Prestegjæld var der uges Reise her i Begyndelsen af 1799 opstaaet en lig Vækkelse; Flere fremstode og talte Guds Ord, og reiste endog ud for at bringe Guds Ord videre. Blandt l nævnes en i de nærmest paafølgende Aar meget virk-gprædikant Ole Simonsen Berg, der fra et temmelig v blev opvakt til at søge Sandheden i Kristus; efterat ndet den „kostelige Perle" kunde han da ogsaa synge ud Erfaring

„Ak, hvor herlig er den Glæde,
som i Troen kjendes kan
i de sønderknuste Sjele,
som haver sin Frelsermand
og er bleven ganske fri
fra al Satans Slaveri.

Der er Frihed uden Byrde
og besværlig Syndenag,
der bor Jesu Guddoms Fylde
med sin Kraft og søde Aag;
til Gud Faders Lov og Pris
gjør han Sjelen ren og vis"[2]).

rg omtales som i høi Grad begavet til at tale Guds og synes han at have været en mere virksom, end dyb Per-d. Efter i Hauges Virketid at have reist saagodtsom t ganske Land, slappedes hans aandelige Liv efterhaanden, an endelig henfaldt til den Synd, fra hvilken han før den udrevet, nemlig Drukkenskab. Ved Vennernes For- og Formaninger kom han imidlertid i sine senere Aar Eftertanke og skal da være bleven en varm Kristen, Vandel og inderlig i Bønnen. Han døde omkring 1850.

ør optaget i Kristianssand 18de Novbr. 1806. Hauges „Reiser", Sognepræst Pihls Skrivelse til Biskop Schmidt af 17de September l (Rigsarkivet).

t i „Lærdoms-Grunde" III, 10.

Den 9de April finde vi Hauge i Kristiania, hvorfra han hastede hjem [1]). Under sit Ophold i Hjemmet, fra hvilket han denne Gang havde været fraværende omkring et Aar, blev han rammet af en dyb Sorg. Hans saa inderlig kjære Søster Anne havde i den sidste Tid været haardt plaget af Anfægtelser, paa samme Tid som „hendes Sygdom paa Legemet trykkede hende". Efter nogen Tids Forløb svandt dog Mørket, og hun kunde atter med Frimodighed tro paa Naaden, hun „blev glad i Gud" og „fandt i ham formedelst Sønnen en forsonet Fader". Men hendes Kræfter svandt efterhaanden hen, indtil hun nogle Dage efter Broderens Ankomst „sov glad hen i Herren i en Fred, som overgaar al Forstand", og den 18de April blev hun begravet paa Tune Kirkegaard. Hauge meldte sine Venner denne Tidende i en Skrivelse, hvori han blandt Andet yttrer: „Det klareste Lys er borte her". Hvilket dybt Indtryk Søsterens Død gjorde paa ham, fremgaar gribende af hans Udsagn 15 Aar senere, at af al den Modgang, der havde rammet ham i hans bevægede Liv, havde hans Søster Annes Død været det, som „mest havde saaret hans Hjerte" [2]).

Sjette Kapitel.

Reise til Kjøbenhavn. Aandelig Bevægelse hjemme. Hauge vender tilbage til Norge. Reise til Hallingdal. Arrest. Tager over Valders og Vos til Bergen. Ole Rørsveen.

Om de sandsynligvis flere Udflugter, Hauge under sit Ophold hjemme foretog sig, vides intet Andet at fortælle, end at han blandt andre Steder ogsaa besøgte Egnen omkring Fredrikshald og holdt en Opbyggelse paa Gaarden Strand. Blandt dem, der havde indfundet sig her for at høre ham, var ogsaa en ung Mand ved Navn Jon Hansen Sørbrøden, hvis

---

[1]) Utrykt Brev fra Hauge af denne Dato.

[2]) „Livet i Døden" Pag. 10—11. Tune Ministerialbog. Utrykt Brev fra T. O. Bache af 16de Septbr. 1803. Hauges „Religiøse Breve" Pag. 49.

Forfædre vare indvandrede til Smaalenene fra Bohus-Lehn, dengang dette ældgamle norske Landskab blev afstaaet til Sverige i 1658. Den unge Sørbrøden var en vel oplyst Karl, fyrig og frisk paa det, en dygtig Danser og en flink Spillemand. Ved Rygtet om, at Hauge vilde holde Samling paa Strand, gik Jon Sørbrøden didhen med den Tanke, at han efter endt Forretning vilde optræde og gjendrive Taleren og ret binde Munden paa ham, saa han ikke mere skulde fare slig og gjøre Folk underlig i Hovedet. Men da Opbyggelsen paa Strand var tilende, da havde Jon faaet noget ganske Andet at tænke paa, end han før havde ahnet; han kom hjem saa inderlig beklemt over sin aandelige Forblindelse og optaget af Spørgsmaalet om Salighedens Vei i den Grad, at han tidlig den følgende Dags Morgen maatte opsøge Hauge for af ham at faa aandelig Hjælp og Lys i Mørket.

Saaledes blev Jon Hansen Sørbrøden omvendt til Livet i Gud, og han staar som den maaske mest udprægede Skikkelse fra Hauges Virketid. Han var en ridderlig Personlighed, mandig i Faren, tro mod Gud og tro mod sit Fædreneland; flittig i at vidne om Sandheden i den Herre Kristus var han til det Sidste; og som Lægprædikant skal han især i sine yngre Aar have været gribende at høre. I Norges Historie er han bekjendt som Kristian August's Ven, som en ivrig Fædrelandsven og som Medlem af Rigsforsamlingen paa Eidsvold. Hans veltrufne Billede i Eidsvoldsgalleriet svarer ganske til hans ovenfor skitserede Personlighed [1]).

Efterhaanden kom ogsaa Jons Sødskende Niels, Just og Anne til Livet til Gud, saa der paa Sørbrøden blev ret velsignet at være. Lensmand Jakob Svane omtaler denne Familie saaledes: „De finder det nødvendigt her i Tiden at forarbeide sin Salighed med Frygt og Bæven, at vandre paa den trange Vei, som fører til Livet, at føre et saadant Levnet som er overensstemmende med Kristi Lærdom. . . De give Gud

---

[1]) Forhør optaget af Sorenskriveren i Ide og Marker 1806 (Rigsarkivet) Mundtlig Meddelelse af Sønnen; do. af Eidsvoldsmanden Haslum. Bernt Moe, „Om Eidsvolds-Repræsentanter" o. s. v. Pag. 137—39.

det, som hans er, og Keiseren det, som hans er, saa jeg tror, at den, som er en god Kristen, er og en god Medborger" [1]).

Længere ud paa Vaaren gjorde Hauge sig færdig til at reise til Kjøbenhavn; forsynet med Pas fra Borgermesteren i Fredriksstad tog han med Skibsleilighed fra denne By til Helsingør og derfra videre tillands til Danmarks Hovedstad. Paa denne Reise var han ledsaget af sin Ven Peter Meier, Søn af gamle Ole Meier i Kristiania [2]) og en Mand af „sagtmodigt Temperament", der var „tjenstvillig, flittig og gjorde mange Opofrelser for at udbrede Kundskab om Livets Vei" [3]). Hensigten med denne Reise var dels den, at han nærmere vilde undersøge, i hvilket Forhold dog Regjeringen egentlig stillede sig til hans Virksomhed, dels og fornemmelig at foranstalte nye Oplag af sine Skrifter. Thi alle hans forhen udgivne Bøger vare nu udsolgte; hans første Skrift „Betragtning over Verdens Daarlighed" havde allerede oplevet 3 Oplag, Bogen „Om Guds Visdom" 2 og „En Sandheds Bekjendelse" 3 Oplag. Det kom „klarligen tilsyne, hvilken Indgang hans Tale havde faaet over hele Norge" [4]).

I Kjøbenhavn udfoldede Hauge en storartet og rastløs Virksomhed; han havde Anelse om, at den Tid kunde komme, da han vilde blive „forhindret med (ↄ: fra) at trykke" [5]), derfor maatte han benytte Leiligheden, medens den gaves. Han lod da trykke nye Oplag af alle sine før udgivne Skrifter med Undtagelse af „Anvisning til nogle mærkelige Sprog"; Oplagenes Størrelse sættes vistnok med Rette til 4 a 5000 Exemplarer. Af nye Skrifter udgav han under dette sit Ophold i Kjøbenhavn følgende:

1. „Den kristelige Lære, forklaret over Epistlerne og Evangelierne, som indeholde korte Grunde over deres Mærkværdighed, — der overbeviser de hykkelske Bekjendere med de Vantro, som falsk trøste sig ved Guds Naade i Kristo, —

---

[1]) Brev fra Lensmanden Svane af 22de Juli (Rigsarkivet).
[2]) Se nærværende Skrift Pag. 147.
[3]) „Livet i Døden", Pag. 18.
[4]) Stenersen, Pag. 29.
[5]) „Lærdoms-Grunde" I, 61.

lære, hvorledes den annammes af de oprigtig troende Jesu
efølgere. Forfattet af den i sig selv ringe Bondesøn Hans
sen Hauge, i Tune Sogn i Akershus Stift" (1ste Del 586
r, 2den Del 336 Sider)[1]).

Dette Værk er for største Delen bleven til under Hauges
old i Throndhjems Tugthus. Bogen indeholder korte Ud-
elser af Kirkeaarets Epistler og Evangelier; Texterne for-
s ofte allegorisk, og det opbyggende og vækkende Element
et mest fremtrædende. Den troesstærke Forfatters Hjerte-
fornemmer man gjennem det Hele; træffende Bemærkninger,
nde Enkeltheder, geniale Tankelyn møder En saare ofte;
ele Indholdet er gjennemført anvendt paa Samtidens tvende
ende Magter: den Haugeske Vækkelse og dens Modstandere.
ligger ogsaa Grunden til den stærke Udbredelse, dette
ide fik; thi Samtiden kjendte sig selv igjen her, belyst i

2det Oplag udkom i Kjøbenhavn 1801. 3die Oplag Kristiania 1836. 4de Oplag Tønsberg 1867. — I Rigsarkivet findes en haandskreven Recension over denne Bog af Digteren, Presten Frimann; her staar blandt Andet Følgende at læse:

„— — — At der blandt Fortidens Fanatikere her i Landet har været nogen større i Uforskammethed, tvivler Recensenten om. . . At kaste saamegen Stænk paa den offenllige Lærestand, samt paa den offentlige Gudstjeneste, at indprente Almuen saadanne Sætninger som f. Ex. at det paa Sabaten er Synd at redde sit Korn, naar det nemlig staar i Fare for at beskadiges paa Marken (NB. herom taler dog Hauges Postil Intet); at sige offentlig, at Fornuften duer ikke noget i aandelige Ting, men kun forvilder; at udkramme saadanne Sætninger ei alene mundtlig, men og paa Tryk just i saadanne Bøger, som Bønder tror sig forbundne til at læse hver Helligdag: skal Saadant taales? Burde saadanne Skrifter i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede opnaa en Alder af 5 a 6 Aar og divulgeres over hele Landet? . . For saadanne vanskabte Fostere som denne Hauges Postil maatte nok Almuen forskaanes, da den har nok tilforn af Mystik og Overtro i de gamle Andagsbøger, der, stedse, som man desværre ser, føder paany og saa vældelig hindrer renset Smag og Oplysningens Aand at udbrede sig blandt dem". Anmelderen slutter med at ønske, „at denne vandrende Hr. Fader (ɔ: Hauge) maatte komme betids velforvaret i Rolighed paa et verdsligt eller aandeligt Sorgenfri, hvor han til Tidsfordriv i ledige Stunder jo endnu kunde divertere sig med Dragen i Aabenbaringen og smaasnakke med sin gamle Monfrere: Mikael og hans Engle". Se ogsaa hos Steuersen, Pag. 147.

det guddommelige Lys. Rationalisterne rasede, de Kristn
løftede deres Hoveder.

2. „Kristelige Levnets-Regler, uddragen af Fri
Eberhard Collins „Voldsomme Indtrængelser i Guds N
Tilligemed nogle aandelige Sange. Til Trykken beford
Bondesønnen Hans Nielsen Hauge i Tune Sogn i Ake
Stift i Norge" [1]). Denne lille Bog, der ikke maa forvexles
de ovenfor omtalte „Evangeliske Levnets-Regler", indeh
Formaninger til Omvendelse og Helliggjørelse og veile
Raad under samme. Af de vedføiede aandelige Sange
ældre Kjærnesange og 4 forfattede af forskjellige af H
Venner.

3. „Kristendommens Lærdoms-Grunde, som
holder om den Strid, Trængsel og Arbeide, som de K
haver. Uddragne saavel af de gamle Lære-Fædres Skr
som de nuværende lige-tænkende og sindede Bekjendere. S
og rettet efter de Enfoldiges Forstand af Hans Nielsen H
Bondesøn i Tune Sogn i Akershus Stift i Norge". 1st
2det Hefte [2]).

1ste Hefte indeholder:

a) „Lærdom af Andres Bespottelse og Forfølgelse for J
Navns Skyld; uddraget af (F. E. Collins) Kristi Lid
Samfund."

b) „Kopi af forskjellige Sendebreve, skrevet til Oplys
Trøst og Overbevisning for og om Kristendommens nuvæ
Tilstand, Trængsel og Forfølgelse". Disse Breve, der ere
af Hauge selv og dels af hans Venner, ere vigtige Aktst
til Begivenhederne i 1799 og 1800; man vil i det Foregaa
have seet dem flittig benyttede.

2det Hefte indeholder:

a) „Nogle Lærdoms-Grunde, uddragne af (Pontoppid
Troens Speil". Et sammenhængende Uddrag af det bekj
Skrift af Pontoppidan.

b) „Nogle Overbevisninger med Lærdoms-Regler, skrevne
Aandens Mindelse Tid efter anden, som det er forekomm

---

[1]) 2det Oplag Kjøb. 1800. 3die Oplag ibid. 1801.

[2]) 2det Oplag Kjøbenhavn 1801.

Tankerne". Disse „Overbevisninger" ɔ: Vidnesbyrd i Sjelen, Strøtanker, Aforismer ere uden Sammenligning det Bedste, Hauge har skrevet; og de ere blevne til paa følgende Maade: Hans indadvendte Sind er altid i Virksomhed, enten han sidder i Fængsel, eller han gaar paa Landeveien, eller han farer paa Vandet. Saa stiger der op af det rige Indre Lysglimt og geniale Tanker over en eller anden aandelig Materie; hvad der saaledes er „forekommet i Tankerne", nedskriver han paa et løst Stykke Papir for at bevare det. Det er en Samling af saadanne Strøtanker, han her har ladet trykke.

c) „Kopi af nogle fortrolige Breve, som ere skrevne af og til fortrolige Kristne".

Af disse Breve er intet af Hauge selv; de ere skrevne enten til ham eller til Vennerne indbyrdes. Med nogle af Brevene følger gudelige Sange.

For at faa trykket sine Skrifter satte Hauge hele 5 Bogtrykkerier i Virksomhed, af hvilke det ene arbeidede næsten uophørligt i 4 Maaneder for hans Regning. Selv arbeidede han paa det mest rastløse fra Kl. 3 om Morgenen til 10 om Aftenen med at læse Korrektur, gjøre Forbedringer i sine ældre Skrifter, ordne Manuskripterne til sine nye; ved Siden heraf var han ogsaa beskjæftiget med at hjælpe til ved Trykningen og med at indpakke og forsende de trykte Sager op til Norge. Med dette Arbeide var da ogsaa Peter Meier ham behjælpelig.

Som før antydet var det Hauges Hensigt under sit Ophold i Kjøbenhavn at undersøge den Dansk-Norske Regjerings Forhold til og Opfatning af hans Virksomhed. Hauge, der — som de Norske Bønder overhovedet — var i høieste Grad loyal og fra Barndommen af var vant til kun at tænke godt om „Guds gode Regjering" kunde vanskelig tænke sig, at den Virksomhed, hvortil han med saa stor Sandhed følte sig kaldet af Gud, skulde misbilliges af Konge og Regjering. I Norge var jo ogsaa Øvrighedens Holdning forskjellig; hvad man i Kristiania og Throndhjems Stifter ansaa for Lovovertrædelse, lod man i Bergens Stift gaa upaaanket hen. Det syntes saaledes ikke at være uden Grund, naar Hauge antog, at Forfølgelsen mod ham hverken var begrundet i „Kongens Villie" eller i Landets Lov og Ret, men i de enkelte Autoriteters ukristelige Had mod

Sandheden. Hauges Opfatning af sin Stilling til Styrelsen minder stærkt om Luthers Opfatning af sin Stilling til Paven i Begyndelsen af hans Fremtræden. Der er dog intet Spor til, at Hauge under sit Ophold i Hovedstaden personlig har henvendt sig til Regjering og Konge; derimod oversendte han til Politimesteren i Kjøbenhavn et Exemplar af alle sine dersteds trykte Skrifter; Rygtet havde ogsaa sagt ham, at hans Modstandere havde indsendt hans Bøger til Cancelliet, og da han nu udfoldede sin Virksomhed lige for Regjeringens Øine, uden at denne lagde ham nogen Hindring i Veien, saa levede han da i den gode Tro, at han ikke handlede anderledes, end „lovmæssigt og ret var“ [1]). Naar han imidlertid af Regjeringens Taushed uddrog den Slutning, at den bifaldt hans Virksomhed, da kom de senere Begivenheder kun altfor tydeligt til at give tilkjende, hvor han i dette Stykke havde taget feil. Efter al Sandsynlighed havde Kancelliet paa dette Tidspunkt samme Opfatning af Hauge, som Prof. Nyerop og Andre, der havde omtalt Lægmandens Bøger i „Lærde Efterretninger“, nemlig at det Hele var noget uskadeligt pietistisk Nonsens, som man kun for Kuriositetens Skyld værdigede Omtale, men som man ikke nærede nogen Frygt for at skulle „gribe om sig“, da Tiden dertil var altfor „oplyst“. Hauge, der endnu ikke i nogen synderlig Grad havde tiltrukket sig Regjeringens Opmærksomhed, blev saaledes ganske overseet, og man lagde ikke videre Mærke til ham under hans Ophold i Kjøbenhavn [2]).

Hvordan Hauge forstod at tyde Tidernes Tegn og saa Fremtiden afspeilet i Samtiden, det fremgaar paa en mærkelig Maade af et Brev, han under sit Ophold i Danmarks Hovedstad skrev til sine Venner i Norge [3]). „Fra det Første, Gud kaldte mig til sin Tjener at bekjende hans Navn, da saa jeg vel strax, (at) Trængsel vilde møde; (jeg) kjender nu, at Kraften voxer, og haaber, Gud giver den med Taalmodighed mere og mere til at overvinde“. Nu er der dog et kort Havblik før Stormen, nu „medens Kaldelsen skér, og Folket siger til hver-

---

[1]) Hauges „Reiser“, Pag. 23.

[2]) J. Møller, Stäudlin & Tzschirners „Archiv“ II, 362.

[3]) Trykt i „Lærdoms-Grunde“ I, 59—64.

dre: Lader os staa op at høre, hvad for Ord udkommer fra :rrens Mund". Men værre Tider forestaar; „Guds Lang-odighed" med dem, der ei annammer Ordet, ophører snart; hi efter at det Gode er tilbudet og bliver foragtet, saa vil traffen komme"; da vil man „faa at se, at en Profet iver været midt iblandt dem". — „Guds Børns Træng- vil tiltage herefter; . . thi formaner jeg Eder, at som Josef ïbte ind i den gode Tid Korn til Legemets Føde for at have, ıar den dyre Tid kom, . . saa I da meget mere forsyner Eder ed Sjelens Føde. Thi den Tid kommer, som Herren truer ed, at Hunger skal blive ikke efter Brødet og ei Tørst efter andet, men efter at høre Herrens Ord. Og dette sker for-:mmelig ved, at han tager sin Helligaands Kundskab og Over-ydelse fra de Ulydige og Utro, ja han forbyder sine Redskaber t veilede eller prædike for de Onde. Thi de, som ikke vil tro Sandheden, skal gives hen i kraftige Vildfarelser".

Udpaa Høsten reiste Hauge tilbage til Norge, og her var ans Nærværelse paa flere Steder nødvendig. Den stærke reli-giøse Gjæring i Gemyterne truede i enkelte Egne med at komme ud paa Afveie; af de Haugeske Lægprædikanter var der nogle, der havde liden Indsigt i at lede de bekymrede Sjele ind paa ret Vei; blandt de flere Tusinde, der vare grebne af Bevægelsen, var der mange, der kun besad liden kristelig Oplysning; og hvad der var det Værste, Presternes Holdning ligeoverfor Vækkelsen, deres totale Mangel paa kristeligt Syn, deres Forsøg paa at „modarbeide" det Aandens Veir, som blæste, tjente desværre alt for meget til at skabe Forvirring og til at drive dem, der vare komne ud paa aandelige Afveie, længere frem paa samme. — Blandt de „Vildfarelser", der saaledes havde indsneget sig, kunne vi anføre, at der blandt de Vakte paa Hedemarken var opstaaet den Anskuelse, at Omvendelsen, naar den skulde være sand og grundig, maatte foregaa under Skjælven og Krampetrækninger; kun den, der havde gjennem-gaaet saadanne Tilstande, var et sandt Gudsbarn. Enhver, der har om kun det mest overfladiske Kjendskab til Hauges Skrifter, vil forstaa, at saadan Vildfarelse ikke havde sin Grund i, hvad han havde lært om den sande Omvendelse og dens Kjendetegn. — En anden og det vistnok nærmere liggende Vildfarelse, der

ogsaa havde grebet mere om sig, angik den Kristnes Forhold i sit jordiske Kald. Flere af de Opvakte havde nemlig i misforstaaet Verdensforsagelse saagodtsom ganske ophørt med deres timelige Bedrift og troede ikke at burde befatte sig med Andet end at læse Guds Ord og formane Andre til Omvendelse. Enhver med lidt Skjøn paa aandelige Ting vil nu ikke forundre sig over, at der i hin Gjæringstid maatte hos Mange opstaa Vildfarelser netop paa dette Punkt; før havde man i sorgløs Ro levet som Mammons Trælle, bundne af Kjærlighed til Verden; nu var man vaagnet op af Søvne, man havde for Alvor taget fat paa at arbeide for den Mad, der varer til et evigt Liv, man havde faaet et andet Maal at leve for. Hvad Under da, at Flere i denne aandelige Dæmringstid endnu ikke kunde fatte Betydningen og Nødvendigheden af det jordiske Kald, at man i dette kun saa en Byrde, der trykkede og hindrede En under Arbeidet med „det ene Fornødne". Og Enhver med kristelig Forfarenhed ved tillige, at saadan Misforstaaelse i det Hele og Store taget kun er af forbigaaende Natur, og at aandeligt Klarblik ogsaa paa dette Punkt indtræder, efterhaanden som den sønderknuste Sjel virkelig helbredes gjennem en sund aandelig Udvikling. Den materialistiske Samtid var naturligvis uden baade Evne og Villie til at forstaa dette, men saameget snarere til at istemme Skriget over, at Vækkelsen skabte Lediggang og Dovenskab, og at Saadant var en ligefrem Frugt af Hauges Lære, om hvilken man endog offentlig gav tilbedste, at den planmæssig lagde an paa at afholde Folk fra timeligt Arbeide[1]. Det bliver derfor nødvendigt at undersøge, hvad Hauge virkelig havde lært med Hensyn til det Timelige indtil den Tid, hvorom her tales.

Allerede i sit første Skrift regner Hauge „Søvn og Orkesløshed" blandt „Kjødets Lyster" ved Siden af „Horeri, Fraadseri og Drukkenskab"[2], ligesom han ogsaa erklærer, at det „ikke kan skade", at „forsøge Verden efter timelig Velfærd", naar kun „det Aandelige gaar foran"[3]. — I sine senere Skrifter

[1]) Saa f. Ex. Presten Hagerup i Fallesens „Theol. Maanedsskrift" I, 81.
[2]) „Verdens Daarlighed", Pag. 47. Cfr. „En Sandheds Bekjendelse", Pag. 8, samt „Betragtning og Forklaring over Herrens Bøn", 10de Side.
[3]) Sammesteds, Pag. 67.

gjør han gjældende, at paa samme Tid som en Kristen forsager „det ugudelige Væsen" og har „alt Haab og Længsel efter det Aandelige", skal han tillige være „en Husholder over det Timelige" og bruge det til „sit og Næstens Gavn" [1]. — Fremdeles hedder det: „Gud haver sat os i denne Verden at arbeide, regjere og bruge det Timelige til vor Sjels Beforbring, som maa opholdes i dette Legems Hus" [2]. — Endvidere: „Ellers skal vi være tro i vor Tjeneste og i vort Ansigtes Sved æde vort Brød; fra Paulus lyder: hvo, som ikke vil arbeide, bør heller ikke æde. . . Derfor lad os arbeide, om vi formaa, baade Nat og Dag; . . men hertil skal vi ikke vorde menneskelige Træle under Synden" [3]. — Ligesom han da paa den ene Side gjør gjældende, at man først skal forarbeide sin „Salighed med Frygt og Bævelse", saa indskjærper han tillige, at „et Guds Barn arbeider baade til Sjels og Legemets Ophold", medens „Verdens Børn søger alene det Sidste" [4]. Saaledes bør da en Kristen „være tro, arbeide flittig, leve nødtørftig, se altid til at befordre, heller give Andre end forøde af Ladhed og Kjødets Begjær det Mindste selv" [5]. Derfor klager Hauge ogsaa over, at „Mange ere saa daarlige og vanvittige, at de „af doven Ondskab" ikke engang „vil søge Kundskab" til at bruge de timelige Ting, og midt i saadant Væsen tror sig at være Guds Børn i Kraft af deres „Enfoldighed eller Daarlighed" i det Verdslige. Men „saadan Daarlighed eller Ondskabs Dovenhed er ikke (af) Guds Aand; Enhver, som overlader sig under hans Lærdom og Drift, faar Visdom i det aandelige og legemlige Nyttige" [6]. At saaledes Aanden driver den Kristne til Flittighed i det jordiske Kald, holdes frem ved flere Leiligheder. F. Ex.: „Hvad vort fornødne Ophold i Henseende til Mad og Drikke angaar, hvormed vi styrke vore Lemmer, samt Hvile og Arbeide, det lærer Aanden os og driver os til" [7], hvorfor det ogsaa er en Fristelse

---

[1] „Guds Visdom", Pag. 117.
[2] Sammesteds (2det Oplag), Pag. 127.
[3] „De Enfoldiges Lære", Pag. 21.
[4] Brev fra Hauge, 15de Juli 1799, „Lærdoms-Grunde" I, 32—35.
[5] Brev fra Hauge, Kjøbhvn. 30te Aug. 1800, „Lærdoms-Grunde" I, 59—64.
[6] „Lærdoms-Grunde" II, 80.
[7] „Den kristelige Lære", 1ste Del, Pag. 4.

at „forsømme den Gjerning, Gud har sat En til her i Verden“ [1]). Det timelige Arbeide i Enhvers Kald og Stand er en Guds Anordning, den Kristne gaar ind under, fordi han indser, at Alt-sigter til hans Gavn baade for Tid og Evighed, hvorfor han tjener Gud ved Lydighed paa dette Punkt. „Kjøbmænd, Haandværkere og Bondestanden i sit legemlige Arbeide ere alle nyttige Lemmer, der dyrke Gud, naar de gjør det efter hans Orden og Villie til hans Ære og til sin Næstes saavelsom eget Gavn“ [2]). „De siger, Han gjør ikke Mirakler nu som i fordums Tid. Nei, det gjøres ikke behov; vi er ikke i Ørken, men i et Land, hvor vi kan dyrke Jord og avle; han vil ikke gjøre Mirakler, naar de ikke behøves; eiheller maa vi friste ham. Herren den almægtige Gud kunde nok (have) skabt os saaledes, at vi kunde undgaaet at arbeide; men hans vise Raade behagede det ikke; thi vi skal her i Tiden arbeide baade med Sjel og Legeme for derved at beredes til at indgaa i den evige Hvile“ [3]). I det timelige Arbeide finder saaledes Hauge Noget, der kan og skal forberede Sjelen for det Evige. Dette maa, efter ham, dels søges i den Omstændighed, at Arbeidet frembringer „Træthed“, ved hvilket Tryk Sjelen bliver mindet om, at „den evige Hvile“ kun er at finde „hos Gud“ [4]), dels deri, at naar „Legemet er bøiet ved Arbeide til at tjene Aanden“, saa holdes „Begjærligheden“ lettere i Tøiler; i Lediggang derimod „føre Kjødets Lyster en stærk Strid og ere svare at overvinde“ [5]). Efter det her Meddelte vil man ogsaa forstaa, at det er alvorlig ment fra Hauges Side, naar han i sit første Skrift roser Regjeringen for dens Omsorg „saavel til aandeligt som til timeligt Vel“ og fandt, at det var en god Ting, at Styrelsen udlovede „Præmier for Flittighed i Landet“ [6]).

Saaledes havde Hauge lært, og som hans Lære havde været, saaledes ogsaa hans Forhold. Ligefra sin første Fremtræden

---

[1]) „Den kristelige Lære“, 1ste Del, Pag. 506.
[2]) Sammesteds, 1ste Del, Pag. 111; sml. 2den Del, Pag. 128—29.
[3]) Sammesteds, 1ste Del, Pag. 285—86.
[4]) Sammesteds, 2den Del, Pag. 41.
[5]) „Lærdoms-Grunde“ I, 49; Ytring i et Brev af 24de Dec. 1799.
[6]) „Verdens Daarlighed“, Pag. 16.

ivde han havt sin Opmærksomhed fæstet paa Folkets Bedrift,
ȝ selv havde han arbeidet med, naar han var kommen til en
aard, hvis Beboere vare i Virksomhed; snart gav han Vink
l nyttige Forbedringer, snart paaviste han, hvor nye Virksom-
ːdsfeldter kunde aabnes, og snart foreslog han for En eller
nden at reise hid eller did for at slaa ind paa, hvad han i
ilfælde udpegede for dem. Imidlertid følger det af sig selv,
; den ovenomtalte Vildfarelse med Hensyn til det Timelige
aatte drive Hauge til stærkere end før at holde frem Be-
dningen af samme; derfor er ogsaa fra dette Tidspunkt, hvorom
r er Tale, hans Befatning med timelige Ting, industrielle
oretagender, Anlæg af Fabriker o. s. v. mere fremtrædende
nd før og af større og mere om sig gribende Betydning, lige-
m ogsaa hans Udtalelser i senere Skrifter ere endnu mere
ræuge og alvorlige paa dette Punkt. „Som Endel", hedder
t blandt Andet, „blive ved det Verdslige, vil hænge ved Ver-
m og ikke søge det Aandelige, saa vil nogle Aandelige alene
ive ved at læse og synge og være iblandt aandelige Søskende,
ænge ved Følelser og adskilligt aandelig Behageligt og vil ikke
ed Kristus forlade sin Faders Herlighed, stride og lide som
an, drive det Timelige med Velvillighed; — de vil være i de
andelige Tanker og Glæder, ei vil lide af Verdens Fristelser
g Nedtrykkelse ved Handel og Arbeide" [1]). Og atter: „Vi
ør altid have noget Aandeligt og Legemligt at drive paa, saa
i ikke skulle længes efter, at Tiden skal løbe bort" [2]). Og frem-
deles: „Det da at arbeide til Legemets Ophold og det . . at søge
dig (o Gud) ved Læsen, Bøn og Sang, som opvækker vor aan-
delige Andagt, kan dog følges ad; . . under Arbeidet kan (vi)
bede og synge, og om vi ellers, (medens vi) høre og læse dit
Ord, sætte det Timelige tilside, saa behøves det dog mindst (der)-
til; . . vi behøver den meste Tid til Legems Vederkvægelse" [3]).
Det er ogsaa en Kjendsgjerning, at i det Hele og Store taget
vare Hauges Venner dygtige og flittige i deres jordiske Kald,
at de arbeidede med Indsigt, Omtanke og Fremgang, saa vort

---

[1]) „Lærdoms-Grunde" III, 95.
[2]) Sammesteds III, 60.
[3]) „Betænkning til Guds Børns Samtale", 47.

Land fik et betydeligt Opsving i materiel Henseende netop ved den Vækkelse, om hvilken der skreges, at den frembragte „Modløshed og Svækkelse i Næringsvirksomheden". Medens det før havde været et Særsyn, at Nogen, der var født i Bondestand, blev Andet end Bonde og Arbeidsmand, ser man nu den ene Bonde efter den anden at slaa sig ned i Byerne og grundlægge Handelshuse, der blomstre den Dag idag; Andre tog fat paa Haandværksdrift, og atter Andre anlagde Fabriker, Sagbrug og Møller af forskjellig Art, medens de, der dyrkede sine Gaarde, udførte denne Dont med en ganske anden Forstand og Omtanke end før. De mindre Bemidlede blev af Hauge ofte raadede til at vandre ud til Bygdelag med større Fremtid; Mange toge hen til Romsdals Amt, hvor der dengang var at faa kjøbt Gaarde til billig Pris, da Bønderne der ligesom vare overfaldte af en Dorskhedens Aand og vilde sælge sine Eiendomme og leve i velbehagelig Ro som Føderaads-Mænd; endnu Flere nedsatte sig i den af den dygtige og energiske Foged Holmboe grundlagte Koloni i Bardu-Dalen, der, som bekjendt, blev befolket for en stor Del af søndenfra indvandrede Haugianere. Man maa vistnok gaa temmelig langt tilbage i Tiden, før man finder noget Sidestykke til et saadant Opsving blandt de norske Bønder og en saadan Bevægelse i Folkelivet som det, hvortil Hauges Virksomhed gav Stødet. Forresten ligger det i Sagens Natur, at Enkelte paany bleve smittede af „et verdsligt Sind" og „Kjærlighed til det Jordiske", saa at de „glemte at forarbeide sin Salighed". Ogsaa denne Afvei formaner Hauge i sine senere Skrifter imod og det med meget Alvor. Ligesom han „hadede Dovenskab" og holdt frem, at de Lade „ikke kunde behage Gud", saa formaner han med Kjærlighedens Sorg mod at „bortbytte et himmelsk Sind for denne Verdens Kjærlighed" [1]).

Ved sin Ankomst til Hjemmet fik Hauge skriftlige Anmodninger fra flere Steder, at han maatte komme didhen; man trængte hans klarnende Veiledning og tilrettevisende Oplysning. Hele Høsten udover reiste han omkring „i de fleste Sogne i i Kristiania Stift", og om dette Tidsrum skriver han, som

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 57 og 58.

følger: „Det er næsten ubeskriveligt, hvad Sorg og Glæde, Arbeide og Vaagenhed jeg havde i denne Tid; thi mange Nætter sov jeg ikke mere end 2 a 3 Timer, og enten jeg var paa Veien paa Reiser, saa fulgte Mange for at tale med mig, eller jeg var i Hus, saa strømmede Mange derhen for det Samme, saa jeg talede, lærte eller skrev stedse" [1]).

Denne hans Reise foregik, saa vidt man kan se, paa følgende Maade. Efter et kort Ophold i Hjemmet drog han opover til Hedemarken, hvor han forestillede de Vakte, at „den sande Tro maa grundes ikke paa umiddelbare Aabenbaringer, men paa Guds Forjættelser, saasom Evangelium og Sakramenterne efter vor Børnelærdom ere Midler til Troen, Retfærdighed og Salighed" [2]). Herfra drog han opover til Lillehammer og Faaberg; i dette Præstegjeld boede Tiderne nedigjennem en af Hauges mest ægte Venner John Thorgersen Bleken der havde ligget som Underofficer i Fredrikstad og var bleven vakt af Hauge under dennes Arrest hersteds i Begyndelsen af Aaret 1798. Hans Vækkelse vakte stort Opstyr blandt hans Overordnede, der nok anvendte mange Midler for at bringe ham paa andre Tanker; blandt Andet tog en Officer ham en Dag for sig; med Sabel i Haanden og under Eder og Forbandelser kommanderede han ham til at tage ind Brækpulver „for at brække op den Helligaand". Imidlertid hjalp heller ikke dette Middel; Underofficeren stod fast i Troen og Bekjendelsen, hvorfor han ogsaa snart fik Affked af sin Tjeneste; thi han kunde jo snart udbrede Smitten videre. Johan Bleken omtales som en Mand af et livligt og mildt Sind, driftig i det Timelige, altid brændende i Herrens Kjærlighed, hvad det Aandelige angaar. Hans Gaard blev Centrum for det kristelige Liv i Omegnen i over et halvt Aarhundrede. Han døde omkring 1860 [3]).

Fra Faaberg tog Hauge Veien opover til Gausdal; her vides han at have holdt Samlinger paa nordre Fougner, paa Syndstevold, Opsal, England og Kirkebø; ved

---

[1]) Hauges „Reiser" Pag. 29.

[2]) Grendahl, „Hauges Liv" o. s. v. Pag. 18.

[3]) „Norsk Kirketidende" for 1860. Mundtlig Meddelelse.

hans Opbyggelser var meget Folk forsamlet, og der vare Flere, paa hvis Hjerter Ordet havde varig Virkning [1]).

Herfra vandrede Hauge nedigjennem til Birid, hvor han blev arresteret og ført til Lensmansgaarden Svennes i Fængsel. Medens han sad her, fik Lensmandens gamle Moder se ham, og hun sagde da til ham: „Det er ilde, at du, som er et saa ungt og deiligt Menneske, skal skjæmme dig saa bort at være et Spektakel for alle Mennesker". Hertil svarede Hauge: „Jeg synes, det er meget værre med dig Mo'r, som er saa gammel og endnu er saa mørk og vantro". Snart slap han paa fri Fod igjen, og reiste han da opigjennem Enertingsdalen, hvor han paa Gaarden Brateng holdt Opbyggelse, og hvor Bonden Kristofer Olsen Brateng med Flere bleve grebne af Sandheden; skjønt Vækkelsen dennegang ikke blev om sig gribende, saa blev der dog ved denne ene Hauges Samling i Birid nedlagt en Aandens Gnist, der efter længe at have ligget og ulmet, slog ud i Flammer omkring 1830[2]). Herfra vandrede Hauge sandsynligvis til Torpen Annex i Lands Prestegjeld, hvor Flere bleve opvakte[3]), og derpaa over Gran[4]) til Jevnaker. I dette Prestegjeld bleve Enkelte grebne af Sandheden, især oppe i Lunder Annex. En Tid efter Hauges Besøg kom der hid en Lægmand fra Smaalenene ved Navn Johannes Hansen Høidal, en Broder af den ovenfor omtalte Elling Høidal; han var ledsaget af „Nogle fra Eker". Ved disse Mænds Virksomhed blev der en mere almindelig Vækkelse vistnok fornemmelig i Annexet; de fik „et ikke ubetydligt Antal Tilhængere", skriver Sogneprest Lange. Denne Mand skulde nu paa Samtidens Vis „standse dette Sværmeries Udbredelse", hvorfor han baade „offentlig fra Prædikestolen" og „udenfor Kirken" for løs paa dem, der havde annammet Jesu Kristi Evangelium[5]). En af de mest fremtrædende Vakte i dette Prestegjæld var en fattig Husmand ved Navn Hans Gunnersen Dælen-Eiet.

---

[1]) Meddelelse af Pastor Breen. Forhør optaget i Gudbrandsdalen 1806.
[2]) Meddelelse af H. E. Ekeren paa Hegge i Birid.
[3]) Meddelelse af Gunder Hansen Kinsjordet.
[4]) I Gran laa han en Nat paa Gaarden Knarud.
[5]) Sogneprest Langes Skrivelse til Provst Lassen af 15de August 1804 (Rigsarkivet).

Han blev i Aaret 1805 dømt til at betale en Mulkt af 13 Spd., fordi han havde holdt Opbyggelsesforsamling i sit eget Hus; da han ikke havde Penge at betale med, fratog man ham hans eneste Ko, der da blev solgt for at udrede Mulkten[1]).

I Slutningen af Aaret 1800 finde vi Hauge paa Eker, hvor han foretog de første Forberedelser til Anlægget af Eker Papirmølle. Ideen til dette Anlæg havde han faaet under et Ophold i Kjøbenhavn, i hvis Nærhed han havde seet og gjort sig bekjendt med lignende Indretninger. Papirmøllen paa Eker blev grundlagt ved Sammenskud af 6 Participanter; Mikkel Hauge og Thorkel Olsen, der begge paa denne Tid endnu sade i Tugthuset, toge Del i Foretagendet hver med en Sjettedel; desuden vare Ole Foss og Nils Braaten fra Eker, Simen Stormoen fra Numedal og Kristen Solset fra Hausdal Medeiere. Simen Stormoen og Nils Braaten solgte dog snart deres Andel til de øvrige Fire, der da vare Møllens Eiere nedigjennem Tiderne[2]). Ved Anlægget hjalp Hauge til med Raad og Daad; flere af Medeierne understøttede han med Pengelaan, ligesom han ogsaa anvendte sin Indflydelse for at faa indsamlet Klude og skaffet tilveie den fornødne Arbeidsstok, der bestod af nogle og 40 Mennesker, „mest Krøblinge og Børn"; ved Siden af Papirfabrikken drev man ogsaa en Stampemølle, en Benmølle, en Mel- og Sigtemølle og et Garveri, ligesom man gjorde „ikke uheldige Forsøg" paa at støbe Kirkeklokker og smaa Kanoner[3]). Eierne førte fælles Husholdning; Arbeidere og Arbeidsherrer følte sig som en stor Familie; man spiste i Fællesskab ved et langt Bord, der strakte sig fra Væg til Væg i et stort Værelse; efter Hjertets Trang bad En før Maaltidet, og en Anden frembar Taksigelsen efter Maaltidet. Man arbeidede dygtig i Arbeidstiden, man styrkede sig med Sang og Bøn

---

[1]) Mundtlig Meddelelse blandt Andre ogsaa af hans endnu i 1872 levende Datter.

[2]) Ole Foss trak sig ud af Samlaget omkring 1820. Ved Mikkel Hauges Død i 1846 blev Husholdningen hævet; Møllen blev drevet for de respektive Arvingers Regning, indtil den i 1855 blev solgt til H. Lyche i Drammen.

[3]) Sogneprest Schmidts Erklæring til Regjeringskommissionen af 1809 (Rigsarkivet).

i Hviletiden. En i Sandhed storartet Gjestfrihed blev udøvet; thi Ekers Papirmølle blev i en lang Række af Aar ligesom et Midtpunkt for det kristelige Liv paa Østlandet; næsten altid fik man Besøg af Venner, ofte langveis fra og i stort Antal: paa "Møllen„ var man altid velkommen, og her var altid et godt Ord at høre. Thi Guds Ord boede rigelig her selv i de trangeste Aar (fra 1805—14). Naar da Tiderne bleve tunge, og Modstanden fra Verdens Side føltes stærkt, da opstod der Længsel efter at besøge „Møllen", da tog man Vandringsstaven og begav sig paa Veien, og man gik aldrig tomhændet hjem. — Sjelen i Husholdningen var Mikkel Hauges Hustru Inger Olsdatter, almindelig kaldet „Mor Inger". Hun var en af disse Kjærne-Kvinder, der i Stilhed og uden Ophævelser kan faa det Utrolige udrettet — der tager Alt ligetil og altid ved at hitte paa Raad. I sin Færd var hun alvorlig og mild paa en Gang, og naar hun oplod sin Mund, saa mærkede man, at hun talede af Kristi Aand.

Hvad Udbyttet af Papirmøllen angaar, da blev det ved hvert Aars Slutning fordelt mellem Eierne, efterat Udgifterne ved Husholdningen, Arbeidslønningerne og øvrige Driftsomkostninger vare fradragne. Arbeiderne fik saaledes ikke nogen Andel i Udbyttet, men derimod deres faste Løn foruden Bespisning[1]).

Alle, der have personligt Kjendskab til den Haugeske Tid, ere enige i, at det var et forunderlig stærkt Kristenliv, der blomstrede paa Ekers Papirmølle, og at de Helliges Samfund der aabenbarede sig paa en saare elskelig Maade.

Efter at Anlægget af Papirmøllen var sat i Gang, reiste

[1]) Efter de her meddelte Kjendsgjerninger vil man forstaa, hvilken stor Misforstaaelse det er, naar Prof. Stenersen i sin „Forelæsning" fra 1816 (trykt hos Grøndahl, Pag. 86 fg.; Afskrift med Hauges Bemærkninger til samme i nærværende Forfatters Besiddelse) siger, at Hauge paa Eker „samlede en Broder-Menighed, der ligesom Apostlernes Menighed havde fælles Eiendom". — Thaarup fortæller i sit Værk „Udførlig Veiledning til det Danske Monarkies Statistik", at Arbeiderne ved Papirmøllen, „alle af Hans Hauges Sekt" vare af „Forstanderen (ɔ: Hauge) dømte til dette Arbeide for dermed at gjøre Bod for en eller anden begaaet Forseelse; altsaa var for disse ingen Løn at betale". Selvfølgelig pur Opdigtelse! — Ekers Papirmølle er ogsaa omtalt i „Danst Handelstidende" or 1812, No. 21.

i Begyndelsen af 1801 opover til Hallingdal, hvor stærke ge Bevægelser i senere Tid havde taget en noget skjæv ʟ. Hallingdal var dengang delt i to Prestegjeld, Nes l, af hvilke Nes vistnok var stærkest greben af Bevæ- især havde Vækkelsen slaaet ned i Hemsedals Annex; Prestegjeld var der efter Opgave af daværende Sogne- eigh i 1804 omtrent 300 af Hauges „Tilhængere" [1]). — ørste af Hauges Medarbeidere, der havde reist gjennem dal, var Ole Olsen Bache fra Numedal; hans Tale ødvendigheden af at søge Gud i Naadens Tid" havde ndet Indgang i Hemsedal; Flere havde stilt sig „ud fra eller den store Mængde, som vandrer foruden Gud i ", og havde annammet „Kaldet" [2]). Senere havde ogsaa :and Bæraas besøgt Dalen og virket til Velsignelse; Skrifter fandt nu ogsaa Vei didop og bleve læste med igheb, og der opstod „en heftig Vækkelse." De Nyvakte ne med den første Aandens Varme og formanede til velse, der var Ild nok, men liden Visdom og aandelig mhed. Sommeren 1800 var der kommen over Fjeldet on fra Bergens Stift; han havde forkyndt den Lære, mmedag strax skulde komme", en Vildfarelse, som fik g hos Mange, især hos „de Unge". Enkelte tvivlede Sandheden af den nye Aabenbaring, men vovede ikke sig mærke med Noget [3]). Man troede da ganske forvist, ımedag vilde indtræde den 4de Oktober 1800; da denne ıidlertid gik hen, uden at man mærkede noget til Domme- Begivenheder, fandt man ud, at Guds Langmodighed orlænget Tiden til nærmeste Nytaars-Nat Klokken 12 [4]). om saadan Vildfarelse var ogsaa naaet til Hauge, og

---

nepreſt Leighs Skrivelse til Provst Lassen af 12te September 1804 sarkivet).

ıft Brev fra O. O. Bache, dat. 20de Juni 1828.

ligiøse Følelser". Pag. 100—101.

nepreſt Glatvedt Skrivelse til Provst Lassen af 7de September 1804 sarkivet). — Ogsaa paa andre Steder i Kristiania Stift var der ved ne Tid opstaaet lignende Vildfarelse. Saaledes fortæller Sognepreſt ght til Hedrum (Skrivelse af 18de September 1804), at der kom til egjeldet nogle fremmede Mennesker, der gav sig ud for „Herrens

han skyndte sig opigjennem Dalen. Presterne i Nes havde ved Underretningen om, at Hauge nærmede sig, anmodet Lensmanden om at arrestere ham og føre ham til dem, hvilket da ogsaa skede; en Broder af Lensmanden førte Hauge til Prestegaarden, hvor Sognepresт Glatved og Residerende Kapellan Aamodt samt en gammel Klokker vare forsamlede. Presterne rettede forskjellige Spørgsmaal til den fremmede Lægmand; blandt Andet spurgte en af dem ham om, hvorfor Gud ikke havde sendt sin Aand over Forfædrene ligesaavel som over ham og hans Medtroende. Paa dette Spørgsmaal, hvis egentlige Mening Enhver vil forstaa, svarede han: „Hvo var Guds Raadgivere? eller hvo gav ham Noget forud, at han skulde kræve det igjen?" Den anden af Presterne yttrede sig da derhen, at dersom Hauges Virksomhed var af Gud, da kunde Ingen forstyrre den; men var den blot et Menneskeværk, da vilde det Hele falde bort af sig selv. Nu fremtraadte den gamle Klokker harm og sint og sagde til Hauge: „Du har revet ned Alt, hvad jeg har bygget op i 40 Aar". Svaret var færdigt: „Hvorledes har I da bygget, naar det saa hastigt kunde falde? Eders Bygning har da vist ikke staaet paa Klippen".

Mødet endte med, at man lod Hauge gaa sin Vei i Fred[1]).

Profeter" og „indbildte den Enfoldige, at de saa Tegn og havde Aabenbarelser om, at Verden skulde strax forgaa og det paa en bestemt Tid; men først skulde de ugudelige, underjordiske Mennesker (eller Væsener ligesaa ædle som Mennesker) blive synlige og aabenbare sig med kraftig Fordring at blive alle døbte og indlemmede i det menneskelige og kristelige Samfund, og alle disse skulde døbes paa en bestemt Dag i Eidangers Kirke". Der skede stort Tilløb „lange Veie efter disse hellige Personer", og al Tale var forgjæves, før man saa, at Spaadommen ikke gik i Opfyldelse. Øvrigheden paalagde Lensmanden at føre de Fremmede ud af Sognet, og Presten udspredte det Rygte, at „man ventede Kongelig Befaling om at bringe disse Mennesker ganske ud af Landet", hvorpaa de forlod Sognet. — T. O. Bache paastaar i sine „Bemærkninger" (Pag. 28), at det var ingen af Hauges Venner, der havde sat ud saadan Lærdom, men en Kvinde fra Omegnen ved Navn Anne Pedersdatter, der var ganske udenfor Vækkelsen, men derimod havde den faldende Syge. Hun kom ogsaa til Gjerpen, men her blev hun udvist af Sognet af Provst Blom.

[1]) Hauges „Reiser" Pag. 31. Meddelelse af P. J. Dahle, Fader af Missionær M. Dahle.

Han vandrede derpaa videre; paa Gaarden Haftorn i lol standsede han en kort Tid; Rygtet om, at Hauge var ommen did, for lynsnart opover, og Flere fra Hemsedal egav sig paa Veien for at træffe ham der; de kunde ikke vente, l han kom op til dem. Her paa Haftorn støder han for første lang paa den i senere Tider saa bekjendte Storthingsmand Ole Thorgersen Svans, en af de Personligheder, paa vilke Kristendommens dannende Magt i særlig Grad er bleven tærkbar.

Ole Thorgersen var i sin Ungdom — som han selv fortæller — „meget vellystig, vredagtig endog imod sine Forældre g Sødskende og et ondt Vredens Barn, der altid lod sig regjere f sine onde Affekter". Under Forberedelsen til Konfirmation pstod der hos ham „stor Lyst til at læse"; Presten, der var en sagtmodig Mand" og „havde god Gave til at undervise og ære Ungdommen", fattede Godhed for den begavede Gut, der gsaa paa sin Side følte sig hendraget til Presten. Saa blev a Daabsløftet gjentaget; dog han „skjønnede saa lidet, hvad ette Løfte betydede". Senere blev „det løse Forsæt glemt"; aa ofte der „gaves Leilighed til noget Samkvem i syndige lyster", hengav han sig dertil og trøstede sig med, at „Andre gjorde saa". Dog „laa der altid en Tugt over ham, naar det Onde var bedrevet", og „Samvittigheden var urolig". I denne Tilstand faldt han paa, at han forat „undgaa Naadens Tugt" vilde forsøge at blive hjemme, naar hans Brødre og Andre om Søndagsaftenerne gik ud paa Dans og Natteløberi; han gjorde da ogsaa snart den Erfaring, at, medens de Andre om Søndagsmorgenen „vare søvnige, urolige, trætte og usle i sine Lemmer", var han „glad og fyrig til at læse og fornøiet i sit Sind". Idet han saaledes i aandelig Ufred havde begyndt at øve Selvfornegtelse, og idet Anelser vare fremstegne om, at der gaves en Fredens Vei, trængte der sig op mellem Fjeldene „et Rygte, at der var nogle Mennesker, især en Bondesøn i Smaalenene som reiste omkring holdt Taler, saavelsom at han skrev opbyggelige Bøger". Hvor der nu opsteg Længsel hos Halling-Gutten efter at faa træffe sammen med nogen af disse Mennesker, der kjendte „Guds Villie". Paa en Reise til Drammen sammen med Prestens Tjenestegut mødte han en Kjørende, der for forbi,

uden at et Ord blev verlet; kort efter kommer en Mand gaaende, og Ole erfarer af ham, at Manden, der var kjørt forbi, var — „en af Lærerne i Smaalenene“. Saa nær havde han da været ved sit Maal uden dog dennegang at naa det. Hans Reisefælle søgte at stille ham tilfreds med, at de havde „saa god en Prest, at naar de kunde gjøre efter det, han sagde, saa blev de nok salige“, følgelig behøvede de ingen anden Veileder; med denne Tanke slog han sig da til Ro saa godt, han kunde; men hans Arbeide under Loven med at „afholde sig fra de grove Laster“ udmattede ham mer og mer. Endelig kom Gudbrand Væraas i Nærheden af hans Hjem, og han iler hen for at høre ham. Der var en stor Samling af Mennesker, Taleren holdt en „opbyggelig Tale“, Ole blev „meget bevægelig“ han „lovede Gud at ville modstaa Synden“. Men „Skamfuldhed“ afholdt ham fra at aabenbare sin aandelige Forfatning for den fremmede Lægmand. Under indre Strid mellem Indtrykkene af den levende Kristendom paa den ene Side og Kjødet paa den anden Side fremgik nu hans Liv. I et Bryllup, hvortil han var buden, slog han sig endog ganske løs, „det gode Forsæt“ blev kvalt, og han turede værre end nogensinde tilforn. Saa faar han høre, at en af Gjæsterne i Sideværelset synger paa Salmen: „Skulde jeg min Gud ei prise“, og Tonerne virkede paa hans Hjerte det Samme som Frelserens Blik hist paa Peder.

Om Høsten kom Gudbrand Væraas tilbage, og det personlige Samvær med ham blev nu af gjennemgribende Betydning. „Nu sønderreves Syndebaandet hos mig; jeg fik Bedrøvelse over min Ulydighed og en inderlig Længsel efter at holde Herrens Bud“. Men idet han begyndte Vandringen i et nyt Levnet og tog fat paa „at fornægte Alt, hvad han i Guds Ord fandt var Synd“, saa begyndte Verden strax at „bespotte“; endog selve Presten for løs paa ham i Kirkealmuens Paahør og „vilde overtale ham til at leve som før“; men Herren styrkede ham mod hans naturlige Svaghed og Forsagthed, saa han „blev af alt dette mere ivrig“ og „søgte mere Gud med Bøn om hans Aands Bistand“. Sammen med ham var der ogsaa „nogle Andre, som havde fattet et alvorligt Forsæt at ville stride Synden imod“; disse fandt snart hverandre, „gik til hverandre om Sen-

dagene, opbyggede hverandre, læste og sang", saa de paa den fælles Troesgrund „havde mange opbyggelige Stunder."

Da kom der Tidende, at Hauge var kommen til Haftorn; nu maatte Ole Thorgersen afsted forat se og tale med ham. Af den 4 Mile lange Vei var kun en Fjerding tilbage, da han mødte en Officer, der spurgte ham, hvor han vilde hen. Han gav Besked herom, og nu begyndte Officeren at fraraade ham paa det bestemteste at reise videre for ikke at falde i Hænderne paa „den berygtede Sværmer og Folkeforfører". Den unge Mand, der var „mat og træt af den lange Vei", blev ved denne Tiltale saa aandelig affræftet, at han „tilsidst ei kunde svare ham et Ord"; dog blev han sin Bestemmelse tro og fortsatte sin Vandring, efter at Officeren havde forladt ham. Saa kom han da til Haftorn, hvor han opholdt sig nogle Dage sammen med den Mand, der saa ofte havde været ham i Tankerne, og dette Samvær blev til stor Bestyrkelse for hans aandelige Livs Fremvext. Hvad han især trængte til, det var at styrkes i Villien, at voxe frem i aandelig Karakterfasthed og kristeligt Mandsmod, thi han var af Naturen noget timid. Og Hauge var netop Manden, der forstod at staalsætte Karaktererne [1]).

Guttorm Kolbjørnsen Haftorn, hos hvem Hauge opholdt sig nogen Tid, var en af Hallingdals rigeste Bønder. Ogsaa han var bleven vakt paa samme Tid som Ole Thorgersen. Medens Hauge opholdt sig i Kjøbenhavn, havde han tilsendt ham først 50 Rdl. og derpaa 100 Rdl., hvorfor han havde faaet sig tilsendt forskjellige af Hauges Skrifter, som han havde udspredt i Bygden [2]). Som han selv var en varm Kristen, saa vare hans Døttre det ogsaa. En af dem reiste endog om og talede Guds Ord. Det fortælles om hende, at hun engang var i Valders for at holde Opbyggelser. Nogle yttrede sin Forundring over, at hun, der var saa rig, vilde reise slig omkring, hvortil hun svarede med følgende Vers:

---

[1]) Efter O. T. Svanøes egne Optegnelser i „Religiøse Følelser" Pag. 107—113.

[2]) Forhør optaget af Sorenskriveren over Ringerike og Hallingdal 1807 (Rigsarkivet).

„Det Jordiske skal mig ei gjøre Uro;
i Dig skal mit Øie
sig stedse fornøie,
alt Andet fornegte og blive Dig tro" [1]).

Hauge har ved flere Leiligheder holdt frem, at han „ved sin Nærværelse i Hallingdal har stillet den i Anledning af hin Spaadom opstandne skadelige Forvirrelse", at han „overbeviste dem med Kristi Ord, at intet Menneske ved den Dag", og at „de troede og lovede sig rette" [2]). — Der har været dem, der have givet Hauge Skylden for omhandlede Vildfarelse; selv i Nutiden er det blevet paastaaet, at „han henviste med stort Alvor til Verdens Ende som nærforestaaende" [3]). Disse maa da vel antage, at han er bleven bange ved at se Følgerne af sin egen Lære, og at han derfor paa dette Punkt har slaaet om. Vi vende os derfor til Hauges tidligste Skrifter for at se, hvordan det forholder sig, hvad denne Sag angaar. I hans første Bog „Verdens Daarlighed" findes Dommedag ikke omtalt med et eneste Ord. I „Evangeliske Levnets-Regler" forekommer følgende Vers:

„Nu er det Naadens og Saligheds Dag,
nu er det Tid at klarere sin Sag,
Siden vil blive
Guds Tid, at give
Gode og Rige
Løn efter Behag",

Ord, der vistnok ikke skal lede Nogen ind paa Tanken om „Dommedag som nær forestaaende". I Hauges Skrift „Om Guds Visdom" findes „Dommedag" eller „den yderste Dag" oftere omtalt [4]); ja, her læses endog en udførlig Beskrivelse af, hvordan det skal gaa til paa hin Dag [5]); her forudskikker han dog den for os afgjørende Bemærkning: „Men naar det sker, er Ingen uden den almægtige Gud bekjendt."

---

[1]) „Bidrag til H. N. Hauges Minde" af H. E. Hagen, Pag. 9.
[2]) Forhørsprotokollen ad Qv. 342. Hauges „Reiser" Pag. 31.
[3]) Se Artikelen H. N. Hauge i „Nordisk Konversations Lexikon" III, 516.
[4]) „Guds Visdom" Pag. 21, 41, 43 fg., 63, 87, 93 o. fl. Steder.
[5]) Sammesteds, Pag. 46—56.

I de nærmest følgende Skrifter „En Sandheds Bekjendelse", „De Enfoldiges Lære", „Betragtning og Forklaring over Herrens Bøn" samt 1ste og 2det Hefte af „Kristendommens Lærdoms-Grunde" findes ingen Hentydning til Dommedag; det var at antage, at i Trængselsaaret 1799, da flere af Vennerne sade i Kristiania Tugthus og Hauge selv i Throndhjems Raadstue-arrest, vilde han have trøstet baade sig selv og de Andre, som lede, med den Trøst, at Herrens Dag var nær; men dertil findes der ikke det mindste Spor i hans Breve fra dette Aar. — I sin Postille „Den kristelige Lære" har Hauge ved Leilighed talt om de sidste Ting, f. Ex. i Forklaringen om Evangeliet paa 2den Søndag i Advent; men heller ikke her vil man finde et eneste Udtryk, der skulde tyde hen paa, at han betragtede den sidste Dag „som nær forestaaende". Vistnok siger han, og det fuldt ud skriftmæssigt, at „de Troende ere vaagne og venter paa sin Herres Komme, Luk. 12, 36"; men han undlader heller ikke at bemærke, at samme „Troende ved, at deres Dødsdag er Verdens Undergang for dem", og „saaledes som de dø, skal de og møde paa Dommens Dag at gjøre Regnskab" [1]). I alle de Skrifter, Hauge havde udgivet før hin Vildfarelse i Hallingdal og flere Steder opstod, findes ikke den ringeste Hentydning, der skulde bringe Nogen paa de Tanker, at Verdens Ende stod for Døren; dette vilde endog staa i den mest ligefremme Strid med den profetiske Opfatning af Fremtiden, som Hauge havde nedlagt i 7de Kap. af Bogen „Om Guds Visdom". Her hedder det blandt Andet: „Det sande Evangelium skal faa stor Fremgang, og Satan, som regjerer de onde Mennesker, skal forhindres af Guds Almagt, saa de ikke skal formaa (Noget) imod de Gode; men Gud skal give dem Visdoms Aand, som alle deres Fiender ikke kan imodstaa. Og naar deres Evangelium har udbredt sig, ... saa skal Satan blive løs ... eller de onde Redskaber, og saa forfølge de hellige Troende" o. s. v. „For de Udvalgtes Skyld skal de Dage forkortes; Guds Hemmelighed skal blive fuldkommen, og da skal den store Stad Babylon falde, og Guds Folk skal gaa ud fra den" [2]). —

---

[1]) „Den kristelige Lære", 1ste Del Pag. 17.
[2]) „Guds Visdom" Pag. 167—68.

Fra Haftorn reiste Hauge overgjennem til Hemsedal; der fortælles her om ham, at han blandt Andre ogsaa talte til en ung Gut: idet han lagde sin Arm om hans Hals, sagde han til ham: „Du kunde nok blive en Broder i Kristo“ [1]). Herfra „gik han over Fjeldet paa Ski“ til Hol, dengang Annex til Aal[2]). I dette Sogn holdt han „flere Forsamlinger“ og „opvakte ved sine formaaende Taler forskjellige Mænd og Kvinder“. Derpaa fortsatte han sin Reise ned til Aals Hovedsogn. Paa denne sin Reise havde han daglig tilbagelagt 3 a 4 Mile, og enkelte Dage holdt han desuden endog 4 Forsamlinger. En Løverdags Aften holdt han Opbyggelse i Nærheden af Aals Hovedkirke; omkring 300 Mennesker vare tilstede, alle i mere eller mindre Grad grebne af hans Tale. Saa kommer Lensmanden og en Mand med ham — for at arrestere Taleren. Mængden bliver rasende og forbyder Lensmanden at røre ham. „Alle Ugudelige“, sige de, „faar være i Fred for dig; men Hauge, som advarer mod Synd og Laster og raader til det Gode, ham vil du arrestere! Du viser derved tydelig, at du taaler Synd og Ugudelighed bedre end Gudsfrygt“. Idet Mængden saaledes yttrer sin Harme og mumler om at bruge Magt og give Lensmanden sin Bekomst, hæver Hauge sin Røst og taler Folket til Rette: „Vi maa ikke gribe til Sværdet for at forsvare os, men i Taalmodighed og Hengivenhed til Gud afvente, hvad han tillader vore Fiender at gjøre ved os. Det er min Pligt at følge Lensmanden, saafremt han har Øvrighedens Ordre; thi der er ikke Øvrighed uden af Gud“. Folket slaar sig til Ro, Hauge følger med Lensmanden til dennes Eiendomsgaard Sundre, ikke langt fra Aals Hovedkirke, og blev her Natten over. Den følgende Dags Eftermiddag — det var en Søndag — kom flere af Vennerne for at tale med ham; men det var ikke mange af dem, som fik Tilladelse til at komme ind i Arresten til ham. Derimod havde Lensmanden i sin Raahed og Forstokkethed bestemt sig til rigtig at have Moro med sin Arre-

[1]) Helge Hagen „Bidrag“ Pag. 4. — Hagen fortæller flere Træk af Hauge i Hallingdal, der øiensynlig ere opdigtede eller omdigtede.

[2]) Hauges „Reiser“, Pag. 31. Brev fra en Ubenævnt i Hol, gjennem Pastor Holtermann.

ınt. Først faar han et usædeligt Kvindemennesse at gaa ind . Hauge for at krænke ham med utugtige Ord og Gebærder; g hun kommer snart grædende ud fra ham; han havde talt . hende nogle Ord fulde af Kristi Kjærlighed, og Synder-iertet var smeltet. En Stund efter kommer der til ham et lt Optog af Mænd og Kvinder, saa mange, at Flere maatte ıa udenfor. Lensmanden og hans tykke Madame havde faaet mlet den lystige Ungdom, Spillemænd havde man med, og nu ılde man have Løier. Spillemanden spiller op en Slaat, anſen gaar lystig i Arresten. Nu kommer Lensmandskonen tager Hauge i Haanden under almindelig Jubel og beder n at faa danse med ham. „Ja, det skal du faa", siger Hauge, ıaar blot Spillemanden vil spille den Slaat, jeg ønsker". Idet n nu vender sig til Spillemanden og siger: „Spil nu efter, ledes som jeg begynder", istemte han Verset:

„Nu bør ei Synden mere
med Magt og Herredom
udi mit Kjød regjere,
men daglig kastes om".

et var, som et elektrisk Stød for gjennem Forsamlingen; nsmandskonen slap Hauges Haand, Alle vare aandelig lam-ıaede. Men nu tog Hauge til Orde og talte til dem, der ode samlet sig i Arresten, slig at det gik gjennem Marv og en, og idet de gik ud, yttrede Nogle sin Beklagelse over den aade, hvorpaa man havde behandlet ham, medens Andre græd onskede, de vare, som han. De, som havde staaet udenfor, ndt dem grebne af et saadant Alvor, at de vare dem som cemmede[1]).

Ved Midnatstid blev Hauge taget ud fra Arresten; to ænd skulde nemlig transportere ham til Ringerike, hvor Fogden ede. Mange fulgte efter ham i Haab om at skulle faa tale Par Ord med ham og sige ham Farvel; men der blev ingen tands gjort paa de første 4 Mil; siden blev Vagten mere melig, saa han fik tale med de Mange, der paa Veien opsøgte

---

[1]) Meddelelse af en gammel Kone, der havde været Dienvidne til denne Begivenhed. Hauges „Reiser" Pag. 32.

ham. Ankommen til Ringerike blev han fremstillet for Fogden Hørby, en retsindig Mand, der betragtede den Haugeske Bevægelse med andre Øine, end de fleste Embedsmænd paa hans Tid. Efter at Fogden havde gjennemlæst de Breve, Vagtmændene havde med sig til ham fra Sognepresten i Aal, og efterat have hørt Vagtmændenes Udsagn, der blandt Andet gik ud paa, at de havde hørt, en Kone havde taget Livet af sig „formedelst hans Lærdom", spurgte han Hauge, om han havde holdt Taler i Hallingdal, til hvilket Spørgsmaal han selvfølgelig svarede Ja. Nyt Spørgsmaal: „Ved De, at en Kone har hængt sig formedelst Deres Lærdom"? Svar: „Jeg har aldrig hørt det før". Derpaa henvendte han sig til Mændene og spurgte dem, om de kunde aflægge Ed paa, at han havde talt med hin Kone, eller om overhovedet hans Lærdom var Aarsag til hendes Selvmord. Nei, det kunde de ikke. Hauge fortsatte da: „Om jeg nu endog havde talt med hende om Guds Ord, og hun tog det forvendt op, kunde jeg da være mere Skyld i dette, end Kristus var i, at Judas hængte sig selv"? Og idet Hørby yttrede, at „det var et passende Exempel til Hauges Forsvar", vedblev denne: „Saameget mere maa jeg nu være uskyldig, da jeg hverken har seet eller talt med dette Menneske, og da man har gjort saa før min Tid, saa sker det vel ogsaa desværre i min Tid saavelsom efter mig, at Nogen dræber sig selv".

Fogden satte Hauge strax i Frihed og paategnede hans Pas. Han saa i Hauges Venner „sædelige og stræbsomme Folk, som med Agt for Religionen forener Lydighed mod Lovene". Derfor vilde han ikke være med at forfølge Hauge selv[1]).

Fra Ringerige reiste Hauge opigjennem Aadalen og videre til søndre Aurdal, et Prestegjeld, i hvilket Hauges Virksomhed slog stærkt an og blev af varige Følger. — Dengang Hauge kom hid, var en Album Sogneprest i Menigheden. Han havde mange af de Egenskaber, en Prest ikke bør have; i høi Grad var han forfalden til Drik, saa han ofte kom beruset i Kirken; yderst smaat bevendt var det med hans Be-

---

[1]) Fogeb Hørbys Promemoria til Buskeruds Amt af 4de August 1804 (Rigsarkivet). Utrykt Brev af Hauge (uden Dato og Aarstal). Hauges „Reiser", Pag. 83.

avelse, saa Hauge, efterat have hørt ham, erklærede, at det var en elendigste Prest han nogensinde havde hørt; en Slusk var an i sin Embedsførelse, saa han ofte fik Skrub af Bispen for Skjødesløshed og Uefterretlighed" [1]). Efter Hauges Bortreise ik denne Mand det meget travelt med ved „fornuftige Forestillinger" at bringe „den Mængde Tilhængere" af Hauge, der var i Prestegjeldet, „fra de Forestillinger", han „havde indprentet dem"; til sin Forundring fik han dog se, at „de fornerede sig alt mer og mer". Saa kunde han da blive sint og rumme om, at „Hauge var den største Skurk, Norge havde rembragt" [2]).

Om Hauges Gjennemreise gjennem søndre Aurdal vides følgende. Ankommen fra Aadalen til Hedals Annex holdt han Opbyggelse paa Gaarden Strømmen; derfra gik han 1 Mil opover til Gaarden Haugsrud, hvor han samme Dag ligeledes holdt Opbyggelse. Herfra kom han til Gaarden Pilingsrud, hvorhen Rygtet om ham havde samlet en stor Mængde Mennesker, for hvilke han ved sin Ankomst talede Guds Ord. Saa vandrede han til Gaarden Garthus, hvor han ligeledes talte for en Mængde forsamlede Tilhørere. Derpaa ankom han til Storsveen; ogsaa her holdt han Opbyggelse for en talrig Forsamling. Nu træffer man ham ved Bagns Hovedkirke en Søndag [3]). Før Gudstjenesten havde en Mængde af Kirke-Almuen samlet sig omkring ham udenfor Kirken; han læste for dem af en Bog og talte med dem om det Ene, som er fornødent. Efter Prædikenen samtalede han ogsaa med Folket udenfor Kirken; man kunde mange Aar senere fortælle, at det dengang var Sneveir, saa „der kom megen Sne i hans Haar, medens han talede" [4]). Herfra gik han til Reinlid Annex, hvor han holdt flere Samlinger. En gammel Mand, som den-

---

[1]) Meddelelse fra Aurdal. Biskop Schmidts Korrespondence-Protokol i Rigsarkivet.

[2]) Sognepreſt Albums Skrivelse til Provst Berg (Rigsarkivet). Mundtlig Meddelelse af en Mand i Aurdal.

[3]) Naar der i vor Kilde staar „en Nytaarsdag", da er det Hukommelsesfeil af vedkommende Vidne; thi ifølge Hauges „Reiser" Pag. 31 reiste han fra Eker i Begyndelsen af 1801.

[4]) Helge E. Hagens „Bidrag" Pag. 4.

gang var ganske ung, fortæller, at Hauge ved en af hans Opbyggelser her løftede ham og andre Smaadrenge op paa Stole, at ogsaa de kunde faa se og høre og blive Guds Børn[1]). I dette Annex bleve Mange vakte til kristeligt Alvor. Fra Reinslid drog han til Bruflat Annex; her holdt han Opbyggelsesforsamling paa Gaarden Breien. I Forveien havde man havt Besøg af Ole Simonsen Berg, der her havde talt Guds Ord og udspredt Hauges Skrifter. Søndre Aurdal blev, som ovenfor sagt, stærkt grebet af den nye Livsbevægelse. Efter hans Afreise samledes man flittig til Opbyggelse, flittig brugte man Hauges Skrifter, ligesom man ogsaa ofte fik Besøg af reisende Lægprædikanter. Gaarden Aaslid i Hedalen var især det Sted, hvor man ofte kom sammen[2]).

Fra Bruflat kom Hauge ind i Nordre Aurdals Prestegjeld. Her var der før hans Ankomst fremtraadt et Par Mænd, der havde trukket adskillig Opmærksomhed paa sig, og som derfor skulle nærmere omtales.

1. Ole Pedersen Solbrækken, Gaardmand i Skrutvals Annex, havde, før Hauge „begyndte at vanke her i Bygden, og førend man hørte tale om denne Person", havt et Syn sammen med sin Kone; angaaende dette kom han dog senere til den Erkjendelse, at det var seet „i en Drøm, hvorfor han aldeles forkastede det". Medens han og hans Kone en Nat laa og sov, hørte de en Røst, som sagde: „Omvendelsens Vei er Himmeriges Lyst". Ved disse Ord vaagnede de af Søvne; da stod der et Lys foran dem, og ud fra Lyset udgik der en Røst, som sagde: „Omvender Eder, kjære Børn, nu er det Tid", hvorpaa den tillige opregnede Menneskenes mest almindelige Synder mod Gud. „Derefter fik de at se en Mængde Mennesker baade kjendte og ubekjendte", alle i et „fælt Mørke og sort Damp", dog i mere eller mindre Grad, eftersom de vare besmittede med Synd; hos Nogle var der midt i Mørket at se et „lidet Glimt af Lyset"; Andre derimod vare ganske lyse, men det var faa af dem. Der viste sig ogsaa Børneskikkelser, „lyse" fra først af, men eftersom de voxede frem, „bleve de

[1]) H. Hagen, l. c.
[2]) Forhør optaget af Sorenskriveren i Valders 1807 (Rigsarkivet).

ke". Endelig „blev Mørket og Menneskene borte, og de laa Sengen bævende af Rædsel" [1]).

Ole Pedersen Solbrækken var en Mand, der havde let for erhverve sig sine Sambygdingers Tillid. Det var flere af e, som kom til Sindsforandring under den Vækkelse, som od strax efter; enkelte af dem gjorde et Sammenskud for fælles Regning at indkjøbe og drive en Gaard, Lundmoen ıet, og Solbrækken var Sjelen i dette Foretagende. Des-re sveg han Vennernes Tillid og tilvendte sig selv hele :delen. I sine senere Aar havde man ham endog mistænkt groft Tyveri [2]).

2. Østen Amundsen Rye var Skoleholder i Skrutvals ıer. Han havde hørt Rygter om Hauge, læst hans Skrifter, fremstaaet som Lægprædikant og havde ved sin Virksomhed virket Flere; „Gud har opvakt baade mig og andre Mennesker, i Synden vare døde". Idet han antog, at „Tegn og ner er til Bekræftelse for Guds Ord nu i disse sidste Tider, ɔelsom i Apostlernes Tider", forfattede han en Beretning hint Syn, som han udgav i Trykken ledsaget af „endel :maninger" til Omvendelse og Helliggjørelse. „Jeg vil haste alle Mennesker, ligesom Engelen hastede paa Loth og hans tru og Døttre den Tid, Gud fordærvede Sodoma og Gomorra, de skal afstaa fra Sodomas Synder og afsige sin egen Villie". d Hensyn til Læren holdt han sig mest til Pontoppidan: eg kan ikke lære Eder mere, end I have lært i Katekismus Forklaringen" [3]).

Østen Rye omtales af dem, der have kjendt ham, som en et egen Mand, der af den Grund ikke ret vandt det kristelige lks Tillid og Tilslutning. Ligeledes skal han have været

„Et mærkværdigt Syn" o. s. v., beskrevet af Ø. A. Rye, Kristiania 1801, — Bogen blev i 1805 indsendt til Undersøgelseskommissionen i Hauges Sag af Provst Berg med Andragende om, at Ole Pedersen maatte tiltales, da Provsten ønskede Hauges Tilhængere samme Skjæbne som ham selv. Provst Bergs Skrivelse af 12te April 1805, Rigsarkivet.

Efter Meddelelse af Gaardbruger L. Kirkeberg.

„Et mærkeligt Syn" o. s. v. Pg. 7. 22. 23. „En liden Paamindelse til mine Venner" o. s. v. af Ø. A. Rye, Kristiania (1840?) Pag. 8.

noget trættekjær. Han flyttede paa sine gamle Dage til Hedemarken, hvor han døde for endel Aar siden.

Om Hauges Gjennemreise gjennem nordre Aurdal vides, at han holdt Opbyggelse paa forskjellige Steder i Prestegjeldet baade i Hovedsognet og Svennes Annex, hvor Nye havde sin Eiendomsgaard. Med Hensyn til omtalte Syn erklærer Hauge, at han baade mundtlig har formanet Solbrækken og skriftlig gjennem sine Venner lagt ham paa Hjerte at lade Troen paa saadant Væsen fare[1]).

Hvad Hauges Reise i Valders forøvrigt angaar, saa haves Intet derom at fortælle. Paa Husum i Leirdal blev han indhentet af en Mand ved Navn Bjørn Aalrust fra Hallingdal, der var gaaet efter ham lige fra sit Hjem for at faa tale med ham om Veien til det evige Liv; af en eller anden Grund havde han ikke truffet sammen med ham oppe i Hjembygden. Ved Ankomsten til Husum finder Bjørn en Mængde Mennesker staaende paa Tunet; om en liden Stund kommer Hauge ud fra Hovedbygningen; han gaar rundt, tager dem alle ved Haanden og hilser paa dem. Det var noget ved Hallingdølen, der strax havde tiltrukket sig Hauges Opmærksomhed, hvorfor han efter at have hilset paa Alle En for En gik til ham, klappede ham paa Skulderen og sagde: „Mon ikke du vil blive en Broder"? Bjørn Aalrust fik nu baade høre Hauges Opbyggelsestale og for Resten samtale med ham om sin Saligheds Sag; han blev ogsaa en trofast kristelig „Broder" til det Sidste[2]).

Fra Leirdal tog Hauge Søveien til Gudvangen og derfra Landeveien til Vos. Ogsaa her havde der før hans Ankomst været adskillig aandelig Bevægelse; thi flere af hans Medarbeidere havde reist igjennem denne Egn, og deres Tale havde slaaet stærkt an i Gemyterne. Saavel Sognepresten som hans Personelkapellan og den residerende Kapellan vare alle Rationalister, de to Sidste endog i fremtrædende Grad[3]). Disse Mænd optraadte

---

[1]) Forhørsprotokollen, ad. qv. 158—59.

[2]) Mundtlig Meddelelse.

[3]) Se Jersins „To Prædikener", trykte i Fallesens Magazin VIII, 299 og „Hounts „En Tale over Menneskets Bestemmelse for Tiden og Evigheden", Bergen 1793, samt hans „Prædiken, holden paa Fredsfesten 1802", Kjøbenhavn s. A.

x Vækkelsens Begyndelse som Modstandere af samme; men ossingerne vare ikke dem, som lode sig skræmme. Omtrent et ar før Hauges Ankomst havde den residerende Kapellan Hount dgivet en Klage over de Vakte til Biskop Brun, der under ide Marts 1800 afgav følgende Erklæring:

„De omskrevne Sværmere ere mig ogsaa her bekjendte og nes ikke farlige. Mindst ville de bringe den vindskibelige og ısholderiske Voss til at affe travle Arbeids-Timer for Andagts- velser, det Vigtigste man har havt imod dem i Bergen. Den olerance, som tillader at skrive for begge Riger direkte mod uds Ord, kan vel ikke forbyde nogle Enfoldige i en liden olkeforsamling at tale, skjønt inkonsekvent, saa dog med Ærefrygt m Guds Ord. Hvorvidt de have Pas eller ikke, eller hvorvidt e kvalificere sig til at ansees som Lediggjængere, bliver verdslig)vrigheds Sag".

Men Presterne paa Voss gav sig ikke hermed. Først fik kestegjeldets samtlige tre Prester Fogden til at optage Forhør ver de mest fremtrædende Lægprædikanter, 9 i Tallet, hvilke lle bestemt erklærede, at „de vilde tale til Opbyggelse, naar logen forlangte det"; derpaa indsendte de til Stiftet Udskrift f Forhøret, ledsaget af en Fremstilling af alle de formentlige)nder, der vare opstaaede af Vækkelsen; det var den gamle Tale om „Husfreds Forstyrrelse", om „Kalds Forsømmelse" ı. m. Herpaa svarer Bergensbispen i en Skrivelse til Sogne- resten af 12te Mai s. A. Han gjør opmærksom paa, at Øvrig- eden ikke kan træffe nogen Forføining i Anledning af slige ubestemte Klagemaal, naar „intet Faktum opgives, og ingen Klage medfølger". Frembeles minder han om, at gudelige Sammenkomster med udtrykkelige Ord ere tilladte i Forord- ningen af 1741 dens § 8. De ni Vossers noget „truende" Svar maatte man „undskylde med Uvidenhed om merbemeldte 9 Aar gamle Forordning, og om Nogen kjendte den, maatte an dog tro den ret fuldelig ud af Kraft ved den uindskrænkede riheds-Aand, som uden Straf luxurierer midt i Kirkens Skjød". Biskopen formener, at Enhver „har nu mere end nogensinde Ret l i disse Tolerancens Dage at læse, synge, bede og tale, som edst han kan, en Smule til et lidet Broderskab, som vil høre

ham". Endelig sammensatter han sine Tanker „om dette Sla
Missionærer" i følgende Punkter.

1. Om Aanden i deres hele Væsen er Hykleri eller sa
Gudsfrygt ved Gud alene. Men qvilibet præsumitur bon
donec probetur contrarium [1]). Deres Formaninger gaa
paa Omvendelse og Afhold fra Ugudelighed og Letsindigh
Selv leve de derefter, saavidt man kan se. En af dem opholt
sig nu i Korskirkens Sogn, gaar i Kirke, til Alters og arbeid
som Smedesvend. For at gjøre synderlig Fremgang eller
stort Tilløb ere de formeget Antipoder af Irreligiøse [2]), hv
Antal formedelst Dagens Skrifter voxer til Bedrøvelse for hv
retskaffen Lærer, som elsker Guds Ord.

2. De ere Mennesker uden Talegaver. Hvad de tryk
er uden Sammenhæng. De have intet Talent, uden man vil
kalde det saa, at vide en Hoben udenad af Bibelen, et Tale
dog alligevel, jeg hjertelig vilde ønske vore Kandidater og m
Prester, blandt hvilke de Fleste udenfor Papiret neppe kun
citere et Sprog med Bibelens egne Ord og giver os de
forplumrede Uddrag.

3. De ville opvække med Sensation, hvor Almuen i Kirk
ikke hører et Guds Ord, men den evige tørre Fornuft-
Sædelære, nedstammende, Folket ved ikke hvorfra, fra Konfuci
Zoroaster eller Kristus. Da vil en Kristen heller høre, hv
enfoldig fremsat, Guds Ord.

4. Saavel af Svaret fra de ovenbemældte ni Bøsser,
de ville tale til Opbyggelse, naar Nogen forlangte d
som af det her i Byen Passerede erfares, at deres Forsamli
er ikke organiseret [3]). Dersom den eller de paa dette el
hint Sted til den og den Tid altid holdt Forsamlinger, s
var det Tid for Presterne at passe den i oftbemældte Foror
ning af 1741 befalede Orden iagttaget. Men nu er det d
umuligt og var dem, mener jeg, uværdigt at gjøre inkvisitor
Jagt efter disse ubestemte og tilfældige Forsamlinger. Desud
kunde hverken Politi eller Prest, allermindst paa Landet, f

---

[1]) ɔ: Man bør antage det Bedste om En, indtil det Modsatte bevises.
[2]) ɔ: Modstandere af de Ugudelige.
[3]) ɔ: De udgjøre ikke nogen særegen, fra Statskirken afsondret Sekt.

indre, om det faldt en Gaardmand ind paa Sabbatten at holde n ganske anden Aftensang ved at hente en Bierfidler og samle t Nabolav til Spil, Drik og Dans. Hvo vilde og kunde da orbyde ham at hente et i hans Tanker gudfrygtigt Menneske, om han troede vilde opbygge ham og et lidet Selskab til Andagt. Allerhelst da atterbemældte Forordnings 10de Artikel endog befaler Politi eller verdslig Øvrighed at frede saadanne Forsamlinger mod alt Tumultuarisk af letfindige Spottere.

5. Mærkedes nogen Sædernes Fordærvelse hos dem eller deres Proselyter, var det tidsnok for verdslig eller geistlig Øvrighed at røre sig; men hidtil udmærke de sig kun ved ikke at svire, ikke at bande, ikke at deltage i nogen Leg, som vi endog kalde uskyldig Tidsfordriv, og endskjønt jeg tror, at Skriften ret forstaaet ikke paalægger os deres Surmulerier, saa ser jeg dog skyldfrie Glæder saa misbrugte og udartede til Udsvævelser, at jeg holder det høist betænkeligt endog blot offentlig at laste disse velmenende Zeloter.

6. Kun for Tungsindige og Hypokondriske turde saadanne Forsamlinger være farlig, og Paarørende bør holde dem derfra; men langt farligere er det dog for disse Patienter, om dem falder i Hænde, hvad Forfattere af Celebrité i vort Sprog i vore Dage have skrevet om Selvmord, hvor den Ene berøver Handlingen al Moralitet, og den Anden kanoniserer Apostaten, som hængte sig.

7 Endelig anføres imod dem Kalds Forsømmelse. Med omstreifende Dagdrivere har det, som deres Høivelbaarenhed rettelig anmærker, gode Veie. For dem er Lov og Straf. Fader kan fordre af Børn og Husbond af Tjenere tilbørligt Dagværk og i Mangel af Lydighed faa dem lovligen straffede. Men hvo foreskriver Husfædre selv, hvor megen eller liden Tid de skulle opoffre til Andagt? Regjering har afskaffet Festdage, men ingen Autoritet har kunnet gjøre dem for norsk Almue til Virkedage.

Saa tænker jeg til Dato om disse smaa Bevægelser; angives mig Noget stridende mod Guds Ord, gode Sæder eller offentlig Rolighed, skal jeg gjøre Mit til at dæmpe det, og hvor jeg ikke kan mere, anraabe verdslig Øvrigheds lovmedholdige Bistand"[1]).

---

[1]) Trykt i „Theol. Tidsskrift" IX, 482—85.

Efter en saa bestemt Erklæring vovede Presterne paa rimeligvis ikke at gjøre de Sakte videre Fortred, end hvad dengang og længere ned i Tiden var sædvanligt: at give Knub-Ord og gjøre Udfald mod dem fra Prædikestolen. H vidt Bevægelsen havde grebet om sig paa Vos ved Ha Ankomst, vides Intet, ligesaalidt som man ved at melde N om hans Virksomhed her. Fra dette Prestegjeld tog han „S veien" til Bergen, til hvilken By han ankom rimeligv Midten af Marts 1801 [1]). Med denne Hauges tredie Ank til Bergen indtræder en betydningsfuld Forandring i hans

---

Paa ovenfor omtalte Reise fra Ringerike til Bergen Filefjeld havde Hauge som Reisefælle en Mand, om hvem endnu tales af dem, der have Minder fra hine Dage; ha bedst kjendt under Navnet Ole Nørsveen. Han var fr Romedal, hvor der allerede ved Hauges første Reise Hedemarken i 1798 blev begyndt en ikke liden aandelig Bevæg og hvor der blev holdt „adskillige Forsamlinger" med „aand Taler, Sang og Bøn". Den daværende Sogneprest synes at have lagt synderlige Hindringer i Veien for Vækkelsen; E manden derimod, der tiltraadte Embedet i 1801, greb alv fat paa at standse Livet i dets Fremvært. Fra Prædikest bekjendtgjorde han Forordningen af 13de Januar 1741 „gudelige Forsamlinger", ligesom han ogsaa ved alle Leiligh der frembød sig, i Prædikener og Katekisationer og ved Konfir tionsforberedelsen „underrettede Folket om Indbildningern den falske Ivers Skadelighed i Religions Sager" [2]). I Tid efter Hauges Bortreise (1798) blev Ole opvakt; der op da hos ham en brændende Trang efter at træffe den aande Veileder, der havde ledet saa Mange til Livet i Gud; af B havde man hørt, at Hauge netop var afreist til Bergen, hvo Ole strax begav sig paa Veien, uden at have nogensomhelst N paa, hvor denne By laa; kommen udenfor Romedals Grænl

---

[1]) Man har et Brev fra Hauge, dateret Bergen 27de Marts d. A.; tr „Lærdoms-Grunde" III, 119 fg.

[2]) Sognepresten til Romedals Skrivelse til Provst Pihl af 6te Sept. 1 (Rigsarkivet).

begyndte han at spørge efter Bergen, til stor Fornøielse for dem, der hørte det. Imidlertid gav han sig ikke, men spurgte og spurgte, gik og gik, ernærende sig med Arbeide underveis, indtil han fandt Bergen og Hauge, med hvem han da fik tale ud om de Ting, der angik hans Salighedsſag.

Ole blev nu i Bergen, hvor han ernærede sig ved Dagarbeide og opbyggede sig sammen med Vennerne. Da Hauge i 1799 havde forladt denne By for at reise til Throndhjem, opstod der atter hos Ole Længsel efter at tale med sin inderlig kjære Ven, hvorfor han strax begav sig paa Veien nordover følgende Hauge i Sporet lige til Throndhjem. Her finder han paa at gaa ind i Bogtrykker Stephansons Trykkeri; Hauge, som just var inde for at faa ordnet Noget ved Trykningen af sin Salmebog, ser Ole komme, og strax gjemmer han sig bag en Dør, før han kom ind. Fra dette sit Skjul hørte han da, at den Indkomne, der i Trykkeriet fik Øie paa nogle færdigtrykte Ark af Hauges Salmebog, med gribende Inderlighed spurgte, om Nogen kunde sige ham, hvor Udgiveren af disse Salmer nu var at finde. Da kunde Hauge ikke holde sig længer, men sprang frem, greb Ole bagfra over Øinene og spurgte, om han kunde gjætte, hvem det var. Ole kjendte strax sin Ven paa Stemmen, og begge glædede sig ved Gjensynet. — Ole blev nu sammen med Hauge en Stund og hjalp ham blandt Andet med at renskrive Manuskripter til Trykken. Da Hauge reiste fra Throndhjem, drog Ole sydover til Kristiania Stift, og traf de da atter sammen paa Ringerike 1801.

Efterat have gjort adskillige Reiser med Hauge og efter siden at have arbeidet en Tid ved Ekers Papirmølle, kjøbte han det lille Brug Rørsveen i Ringsaker, hvor han døde for endel Aar tilbage. — Ole Rørsveen omtales som en stille, ydmyg Mand; ret grundfæstet i Sandheden i Kristo. Ældre Folk, der tale om ham, glemmer sjelden at fortælle, at han paa sine Vandringer sammen med Hauge blev krogrygget af at bære hans Skrifter i en Sæk paa Ryggen.

Ole Rørsveens Hustru Marthe var født i Elverum. Hun og to andre Piger, der alle bleve vakte af Hauge under hans Ophold i dette Prestegjeld, bleve af ham opmuntrede til at virke for Guds Rige i deres Hjembygd; de skulde gaa om-

kring paa Gaardene i Elverum og Nabobygderne paa Dagarbeide og arbeide flittig; i Hviletiden skulde de læse Guds Ord, bede og synge for dem, som vilde høre paa dem. De vakte ofte megen Modsigelse, bleve endog stundom anseede som forrykte, men holdt i længere Tid trolig ved i denne Gjerning, der ikke blev uden Velsignelse. Følgende interessante Træk ved man at fortælle om Marthe Nørsveen. Engang Hauge var omringet af en Flok Venner, var han — som han ofte var ved saadanne Anledninger, meget oplivet og oprømt. Marthe, som syntes, at Hauge blev vel fri og lod Munden løbe vel raskt, gik hen til ham og klappede ham sagte paa Skulderen og sagde: „Pas dig nu, Hans!“ Thi hun frygtede for, at de Unge og Uerfarne, som vare tilstede, kunde enten misforstaa eller vildledes ved hans vel frie Maade at være paa. Hauge optog dette med stor Venlighed, takkede hende for Paamindelsen og tilføiede, at naar han var blandt gode Venner, der elskede Herren, følte han sig saa hjemme og blev saa oprømt, at han maaske ikke altid passede det rette Maal.

Som Tilfældet med alle Hauges Venner mindedes dette Ægtepar deres aandelige Fader med stor Taknemmelighed. Endnu i hendes høie Alderdom lyste Marthes Ansigt af vemodig Glæde, naar hun kunde fortælle den yngre Slægt om Hauge[1].

Syvende Kapitel.

Hauge nedsætter sig som Kjøbmand i Bergen. Hans Formuesomstændigheder. Besøg hos Jon Haugvaldstad.

Under Hauges Ophold i Bergen modnedes en i de sidste Tider ofte paatænkt Plan. Han havde mer og mer følt Trang til at have et bestemt timeligt Gjøremaal ved Siden af sin Virksomhed for Guds Rige, og denne Trang maatte gjøre sig gjældende med saameget større Styrke, som flere af de Vakte „vilde

[1] Efter Meddelelser fra flere Hold, hovedsageligst dog fra Pastor Arup i Ringsaker.

ære frie fra jordiske Sysler" og „havde ingen Lyst til Arbeide, ia „de Vantroende" fik Anledning „til at bespotte og beskylde am for, at han var Aarsag til hines Uordener" [1]). Vi have venfor seet, hvorledes han baade i Tale og Skrift havde mod-rbeidet saadant Væsen, og vi lægge til, at han paa sine Van-ringer, naar det lod sig gjøre, selv havde beskjæftiget sig med t eller andet timeligt Arbeide. Paa Landeveien gik han som fteft og strikkede; før Opbyggelserne, medens Folket sad i Klyn-ger, og han gik og samtalede med den Enkelte, havde han i Regelen sin Strikning mellem Hænderne; i Aftentimerne syslede han med Bogbinderarbeide; naar han kom til en Gaard, og Folkene vare beskjæftigede med Aannearbeidet, greb han altid Ljaa eller Rive eller Sigd og arbeidede med, indtil Aftenen kom, og man havde Tid til at samles for at høre Guds Ord [2]). Det var saaledes ganske naturligt, at Tanken om at gribe fat paa en bestemt timelig Syssel af den Art, at den kunde drives ved Siden af hans Virksomhed i det Aandelige maatte opstaa og vende tilbage med fornyet Magt. Hertil kom endnu flere Om-stændigheder. Saavel Hauge selv som flere af hans Medarbei-dere vare jo blevne grebne og straffede som Løsgjængere, og der var Udsigter til, at dette oftere vilde gjentage sig. Derfor havde han fattet den Plan, at baade han selv og hans mest fremtrædende Venner skulde bosætte sig paa forskjellige Steder i Landet, hver i den Egn og den Stilling, som bedst passede for Vedkommendes Anlæg og Begavelse. Om muligt vilde han i hver By og i hver Bygd have idetmindste en af sine Venner bosat, at det hele Land saaledes kunde oversaaes af en Række Stationer, hvor de reisende Gudsords-Bekjendere kunde tage ind og altid finde Husrum til at holde Opbyggelse under Husfade-rens Beskyttelse, og hvorfra det kristelige Liv kunde udbrede sig i de nærmeste Kredse. Og idet Hauge efter denne Plan vilde lette den frie Virksomhed for Guds Rige, havde han ved Siden heraf ogsaa til Hensigt at udnytte Landets Næringskilder og at fremhjælpe sine Venner i det Timelige. De Fleste af dem, der

---

[1]) „Religiøse Følelser," Pag. 57.
[2]) Mundtlig og skriftlig Meddelelse fra flere Gamle; sml. „Religiøse Fø-lelser", Pag. 56.

ved Hauge kom til et nyt Liv i Gud, vare ringe af Stand og fattige paa Gods og saaledes i Mangt og Meget afhængige af de Rigere og Mægtigere, og naar disse, hvad der ikke sjelden hændte, vare udprægede Modstandere af det kristelige Liv, havde de i deres Magt paa mange Maader at forulempe og plage dem, som vilde frygte Gud. „De Verdslige, Vise og Falske og Onde," skriver Hauge, „haver lagt sig efter Verdens Gods med (de) nyttigste og mest fordelagtigste Ting saasom Kjøbmandskab, Fabrikker og andre store Brug; men de Enfoldige og de, som vor Herre haver faaet overbevist om Verdens Æres og Kjærligheds elendige Følger, har foragtet og forladt de nyttige Ting, enten af Ulyst og Dovenskab, eller (af) Frygt for at indtages og tabe det himmelske Liggendesæ; derved haver de Verdsligsindede blevne rige og faaet Magt i Verden, som ved sin Ondskabs Visdom haver gjort de Gode til sine Trælle og selv levet i Overdaad, Pragt og Vellyst" [1]). Hauge vilde frigjøre sine Venner fra de verdsligsindede Rigmænds Aag og fremhjælpe dem til Selvstændighed i det Timelige, at de med desto større aandelig Magt og Frihed skulde kunne virke i det Aandelige. Ledede af disse forskjellige Hensyn havde han fattet den Beslutning at nedsætte sig som Kjøbmand i Bergen. Det var ikke som Prof. Stenersen mener, „en verdslig Retning i hans Tænkemaade," der „laa til Grund for dette besynderlige Skridt" [2]); men det var et Foretagende, hvis eneste Endemaal var at fremme Guds Sag ved at skaffe Midler tilveie til at fremhjælpe Vennerne. En skulde anbringes som Kjøbmand hist, en Anden her; En skulde hjælpes til en Gaard, en Anden bistaaes ved Anlæggelsen af en Fabrik, en Tredie understøttes ved sin Nedsættelse som Haandværker o. s. v. Hauge selv vilde ved Handel forsøge at tilveiebringe den Kapital, som i saa Henseende maatte trænges; ved sin egen Handelsvirksomhed vilde han sætte sine Venner i Virksomhed, skaffe dem Kredit og i det Hele være Midtpunktet for den fælles, indbyrdes Understøttelse, der i saa høi Grad udmærkede den Haugeske Vennekreds.

---

[1]) „Lærdoms-Grunde" III, 82.

[2]) Prof. Stenersens Skrift om Hauge Pag. 32 fg., hvor adskilligt Urigtigt og halvt Sandt findes blandet mellem hinanden.

Det var først efter mange Betænkeligheder og efter Samraad med sine mest fortrolige Venner, at Hauge skred til Udførelsen af sin Beslutning. Selv var han ikke blind for, hvilke Miskjendelser dette hans Skridt vilde paadrage ham fra flere Hold, og mange af hans Venner forestillede ham, at de verdslige Handeler „vilde betage vort aandelige Sind og indvikle os i Verden igjen“ [1]). Men da han paa den anden Side fandt sig løst fra Kjærlighed til de verdslige Ting, at „det var mod hans Sinds Lyst at eie Meget og en tung Byrde for hans Aand at styre derover,“ da han troede sit Foretagende at være nyttigt for sine Medmennesker, og da hans bedste Venner bifaldt hans Plan, saa bestemte han sig i Herrens Navn til at virkeliggjøre samme. Ogsaa paa denne Maade kunde jo Skriftens Bud om at lyse for Menneskene ved gode Gjerninger fuldkommes, og man vilde saaledes blive sat i Stand til heller at give end modtage [2]).

I denne Sammenhæng skal jeg meddele, hvad der endnu kan vides om Hauges Formuesomstændigheder.

Ved sin Fremtræden i Aaret 1796 eiede Hauge 300 Rigsdaler [3]), som han havde lagt sig tilbedste dels ved Virøgt, dels ved Dyrkning af leiet Jord, dels ved at handle med slagtet Kvæg og Læder [4]), dels ved Snedkerarbeide [5]). Disse Penge medgik ved Trykningen af hans første Skrifter; men Noget indkom dog ved Salg af trykte Bøger [6]). Til Trykningen af sine paafølgende Skrifter fik han Hjælp af Slægtninge og Venner, der enten laante ham Penge, som han senere betalte tilbage, eller forstrakte ham med Kontanter og fik igjen Bøger til fuld Værdi; Nogle, som havde gjort Tilskud til Trykningen, forlangte kun faa Bøger for deres Udlæg, men overlod det til Hauge at uddele dem til Andre, „da man ikke holdt saa nøie Regning

---

1) Hauges „Reiser“ Pag. 34.
2) „Religiøse Følelser,“ Pag. 57.
3) Hauges „Reiser,“ Pag. 14.
4) Forhørsprotokollen, ad Qv. 1.
5) Mundtlig Meddelelse. Paa flere Steder i Smaalenene findes Møbler forfærdigede af ham.
6) Hauges „Reiser,“ Pag. 14.

med hinanden" [1]). Uagtet den forhaandenværende store Udbredelse af hans Skrifter havde Hauge ingen synderlig Penge-Indtægt af dem, da saa mange bleve bortgivne. — Midler til at nedsætte sig som Kjøbmand fik han paa følgende Maade. Medens han i 1800 sad i Throndhjems Tugthus, skrev den tidligere omtalte Maren Boes til ham og spurgte, om han vilde tillade hende at testamentere ham nogle af sine Midler. Hauge tænkte i Forstningen paa at modtage de ham tiltænkte Midler blot for at uddele dem til de Fattige. Men ved at overveie, at man som oftest ved at give de Fattige ikkun befordrer Dovenskab og Lediggang, troede han at burde modtage Tilbudet for at anvende Pengene til nyttigere Brug. Maren Boes bestemte da ved sit Testament, der fik kongelig Konfirmation, at Hauge skulde af hendes Efterladenskaber have 1000 Rdl., „fordi han ved at befordre Guds Ære og Menneskenes Vel var under Forfølgelser" [2]). Med denne Sum, der efterhaanden blev ham udbetalt af Maren Boes i hendes levende Live, begyndte han sin Handelsvirksomhed; selv opfattede han dog sin Stilling til disse Midler som Laantagerens og gav altid Bevis for Modtagelsen [3]).

Ikke faa af Vennerne satte nogle af deres Midler ind i Hauges Handel, dels som Laan, dels som Indsats i Forretningen med Andel i Udbyttet. Den ubegrændsede Tiltro, den „megen Tillid" [4]), Vennerne havde til ham, gjorde de gjængse juridiske Forretningsformer overflødige dem indbyrdes imellem; snart laante man hverandre Penge uden Bevis, snart udstedte man Beviser for Summer, som endnu ikke vare modtagne, men som man senere skulde faa: „efter den Tro og Redelighed, som herskede mellem dem, frygtede man ikke for noget Bedrageri" [5]).

---

[1]) Forhørsprotokollen ad Qv. 1.

[2]) Sammesteds, ad Qv. 3.

[3]) Hauges „Reiser," Pag. 18.

[4]) Eidsvoldsmanden Jon Sørbrødens Udtryk i Forhør optaget af Sorenffriveren i Ide og Marker 1806 (Rigsarkivet).

[5]) Forhørsprotokollen ad Qv. 534. — Det vil saaledes ikke forekomme Nogen underligt, at der blandt Hauges Papirer i Bergen fandtes et Gjeldsbevis lydende paa en Mand, der erklærede ikke at have laant Hauge Noget. Der er ingen Grund til med Prof. Stenersen (Pag. 69) at undre sig over at Undersøgelseskommissionen fandt sig tilfredsstillet ved den Erklæring of Hauge, at han havde skrevet hint Gjeldsbevis, for at der i hans Fra

I Aaret 1803 tilfaldt der atter Hauge en liden Sum ved stamente. Hermed forholdt det sig som følger. Ved den Opggelse, som Hauge holdt paa Strand om Vaaren 1800, var af Sønnerne paa Gaarden ved Navn Hans Hansen trand bleven opvakt til at søge Gud. Af sin Fader og af roderen Gunner blev han imidlertid haardt behandlet, fordi n ikke længer vilde skikke sig lige med denne Verden; isærdelesd synes Forholdet at være bleven spændt mellem ham og Broren, der var i høi Grad drikfældig. I Begyndelsen af 1803 ev Hans syg, og da han følte Døden nærme sig, erklærede n i Faderens og flere Vidners Nærværelse, at han testamenede Hauge 600 Rdl. og et Sølv-Lommeur; strax efter sender n Pengene og Uret til Hauges Broder Ole Nielsen for af ane at sendes videre. Da Hans efter 14 Dages Forløb døde, ofstevnede Faderen Ole Nielsen og gjorde paa egne og Børns gne Fordring paa Pengene. De bleve dog forligte saaledes, Hauge skulde have 350 Rdl. og Arvingerne Resten [1]).

Hauges Handelsvirksomhed var væsentlig rettet paa det rondhjemske og Nordland, til hvilke Egne han førte Korn, n havde ladet opkjøbe paa Østlandet, og hvor han gjorde ıdkjøb af Fisk. Han var i disse Egne en velkommen Gjæst, ar han i den trange Tid kom med sine Kornladninger, af ilke han dels solgte, dels bortgav, saa Mange bleve „reddede ı Hungers Død" [2]). Da han var en praktisk dygtig Mand,

---

kunde reises Penge derpaa hos en Mand, han havde hørt skulde have Penge at udlaane. Cfr. Baches „Anmærkninger" Pag. 73. — Henimod Enden af sin Virksomhed, da han anede, at Øvrigheden vilde skride ind mod ham, indsaa han ogsaa Nødvendigheden af at have et greiere juridisk Eiendomsforhold mellem sig og sine Venner. Han forsøgte da at „rette paa, hvad der var kommet formeget om hinanden" (Forhørsprotokollen ad Qv. 426), ligesom han ogsaa opfordrede f. Ex. Eieren af Gjæslingerne Arndt Solem til at udstede Beviser til dem, han var skyldig, saa Ingen skulde lide noget Tab, om han eller andre bleve rammede af Forfølgelser fra Øvrighedens Side. Se Forhørsprotokollen ad Qv. 431; Stenersens Skrift om Hauge Pag. 69. Baches „Anmærkninger" Pag. 74 fg.

1) Forhør optaget af Sorenskriveren i Ide og Marker 1803; do. optaget i 1806 (Rigsarkivet). Forhørsprotokollen ad. qv. 3. Aktors Indlæg og Defensors Forsvar i den Haugeske Sag (Rigsarkivet).

2) Hauges „Reiser" Pag. 42. Utrykt Skrivelse af 6te August 1804 (Rigsarkivet). Fallesens „Maanedsskrift II, 335:" Saaledes udrustet baade

og Velsignelsen fulgte ham, udvidede hans Forretninger sig efterhaanden: hans Arrestation hindrede ham fra at virkeliggjøre en paatænkt Handelsforbindelse med Danmark, idet han vilde tilbytte sig Korn fra dette Land mod Trælast, Jern og norske Heste, som han fandt stærkere end de danske, skjønt de kan fodres med en Syvendedel af hvad Hestene dernede trænge [1]). Begyndt med en liden Jagt, lagde han sig efterhaanden til 3 smaa Jægter, „Anna Helena," „Forsøget," og „Nikolai," samt Sluppen „Aurora," ligesom han ogsaa eiede et Hus i Bergen, Alt naturligvis paaheftet med betydelig Gjæld. Sommeren 1804 kjøbte han pr. Spekulation Pinkskibet „Kristiania," som han sendte til Drammen for at sælges, men som han ikke fik solgt. Dette satte ham i megen Forlegenhed og adskillig Forstemthed: hans Skrivelse til Vennerne i Drammen, dateret 16de Juli 1804, vidner om dette hans Mismod: „Jeg er sønderknust og villig at bøie mig og twivler, maaske jeg har tilkjøbt os Formeget . . . Jeg vidner for Gud, ei Andet driver mig til at kjøbe Saameget, end de mange Brødre og Søstre, (som) trænger at komme i Samfund (ɔ: trænger til Hjælp af de Troendes Samfund)" [2]). Hans Ven Tollef Bache, der, efter at vi sidst hørte om ham, havde nedsat sig som Kjøbmand i Drammen, hjalp ham ud af denne Forlegenhed ved et større Laan.

Da Hauge selv var saa meget fraværende, idet han dels fulgte med sine Jægter paa Expeditionerne, dels reiste om i Landet som før, maatte hans Forretninger i Bergen bestyres af Fremmede; i hans Tjeneste finde vi da Mænd som Samson Traa, Petter Meier, Amund Helland; Overopsynet med Hauges Forretninger havde hans Svoger, Bødker, senere Kjøbmand Johan N. Loose. Under Hauges første Ophold

---

med Ord, Bøger og Brød vil han i dette Misværtens Aar blive en fristende Proselytmager, sige Presten Hagerup; ibid. IIII, 463: „Bønderne kalde ham den Guds Mand, der kommer med det kjære Guds Ord og det velsignede Brød."

[1]) Se en lille Opsats af Hauge i Kristiansands „Adresse-Kontors Efterretninger" for 28de September 1804. Hauge var i dette som i saa meget Andet foran sin Tid. I vore Dage ere de norske Fjord-Heste komne til Ære og Værdighed.

[2]) Uddrag af Brevet i Rigsarkivet.

i Bergen var denne Mand bleven vakt; Faderen, som var bleven bange for sin Søns „Samvittigheds-Skruppel“, tog ham og vilde gaa med ham til Hauge, for at han kunde finde aandelig Veiledning hos ham. Hauge var imidlertid reist, saa de ikke fik tale med ham dennegang; derimod fik den unge Bødkersvend fat paa en af Hauges Bøger, ved hvilken han kom til noget Lys i sin Saligheds Sag; dels ved Brevvexling og dels ved senere personligt Samvær med Hauge kom han efterhaanden til Troens Frimodighed og blev befæstet i Sandheden. Af og til reiste han da omkring i Bygderne som Lægprædikant og havde som sædvanligt dengang adskillige Sammenstød med Presterne under sin Virksomhed. Engang var han saaledes ved Sæheims Annex-Kirke i Hosangers Prestegjeld og skulde da efter endt Gudstjeneste holde Opbyggelse for Kirkealmuen. Det blev da af en af Medhjælperne anmeldt for Sognepresten, Rationalisten Blichfeldt, at „en af de saakaldede Profeter og Lærere“ var ankommen til Stedet og skulde holde Tale for Folket. Efter Gudstjenesten lod Sognepresten kalde Loose til sig i Kirkestuen og lod Almuen komme ind, hvorpaa han befalede Lægprædikanten „at holde sin sædvanlige Skik med Sang og Tale,“ hvilket ogsaa skede. Blichfeldt omtaler Forretningen saaledes: „Skjønt Sang og Tale dennegang intet i sig selv Forargeligt eller Skadende indeholdt, var Talen dog uden al Orden og kun et skumlende Udbrud mod vor Tids Laster, Ugudelighed og Vantro, forenet med Straffedommens Forkyndelse og idelig gjentaget Udraab: I maa omvende Eder! Men til at oplyse (NB? paa Rationalisternes Vis!), forbedre eller opbygge endog den Enfoldigste, var den aldeles uskikket.“ Da nu Talen var til Ende, fremtraadte Presten for at „overbevise de Nærværende om Prædikantens Ukyndighed i Religionen (!), Udueligbed som Taler og Lærer og Strafværdighed som den, der uberettiget og uduelig opkastede sig til Andres Lærer og derved tillige overtraadte hellige Pligter som Borger og Kristen ved at forsømme sit Haandværk og forlade sit Hus og Familie;“ det var den gamle Lexe man fik høre, det var den sørgelige Gjerning, som skede, at en Prest arbeidede i Dødens Tjeneste for at lægge Livet Hindringer i Veien. Loose reiste da herfra, Presten jublede over, at han

ikke havde faaet nogen „Indflydelse paa Folket“ [1]). — Da Hauge nedsatte sig som Kjøbmand i Bergen, blev Loose gift med hans Søster Karen [2]) og havde under Svogerens Fravær Overopsynet over hans Forretninger. Han var en trofast Broder og en virksom Mand [3]).

Der har gaaet store Rygter om Hauges betydelige Formue; ved hans Fængsling ventede man at finde ham i Besiddelse af 200,000 Rdl., hvilken Kapital han skulde have samlet sig „ved sine Prædikener og Forbindelser,“ trods han ved sin Fremtræden var „en fattig Bondedreng“ [4]). Disse 200,000 Rdl. have senere som Gjengangere sneget sig om i det historiske Halvmørke, Hauges Person og Gjerning har været omgivet af; endnu i vore Dage har Eventyret om Hauges 200,000 Rdl, fundet Tiltro og det hos Mænd, der have historisk Syn for Betydningen af den forfulgte Lægmands Virksomhed [5]). Sandheden er, at ved Opgjøret af Hauges Bo i 1809 befandtes dette at beløbe sig til — 9,600 Rdl., herfra ikke fraregnet, hvad han ifølge Beviser var skyldig flere af Vennerne [6]), f. Ex. til Bache i Drammen 4,000 Rdl., til sin Svoger Loose 3,000 Rdl. og en Obligationsgjæld paa sit Hus i Bergen af 3,200 Rdl. [7]). Dette giver som Resultat, at der ved Opgjøret egentlig var Underballance i Boet, hvilket havde sin Grund deri, at hans Eiendomme bleve solgte „dels for godt Kjøb, dels for Spotpris“ [8]). Hauge eiede ved Slutningen af sit Kjøbmandsskab igrunden ganske Lidet, og det var jo ogsaa i sin Orden; han

[1]) Forhør optaget af Politimesteren i Bergen 1806. Sogneprest Blichfeldts Skrivelse til Stiftamtmand Bull af 30te Juli 1804 (Rigsarkivet).

[2]) Hun blev siden gift med Kjøbmand Eriksen i Kristiania; han var ialfald i sine senere Aar Kvæker. Karen var en begavet, men stolt Kvinde, der syntes Broderen (Hauge) var altfor simpel; i religiøs Henseende vaklede hun frem og tilbage mellem Hernnhutismen, Werels og den Haugeske Retning. Omtales af Schmidt i hans „Dagbøger“, Pag. 282—83.

[3]) Død 1810.

[4]) Fallesens „Maanedsskrift“ IIII, 463.

[5]) F. Ex. Digteren Jonas Lie; se hans Opsatser om Hauge i Tidsskriftet „For Ide og Virkelighed,“ 1871 Pag. 330 fg., og „Illustreret Familie-Blad“ 1872 Pag. 385.

[6]) Amund Helland i „Norsk Kirketidende“ 1860 Pag. 154.

[7]) Forhørsprotokollen ad Ov. 10.

[8]) Amund Helland, l. c.

de efterhaanden, ifølge Planen for den hele Virksomhed, rugt, hvad Handelen havde kastet af sig: hans Foretagende ikke begyndt for at samle Penge for sig selv, men for at nhjælpe Vennerne. Dette skal da staa fast som en uom-ielig Kjendsgjerning, hvad Hauge i sit Tilbageblik i sin Bog „Religiøse Følelser" ytrer om denne Sag: „I Henseende min Formue, da havde jeg vist givet bort 50 Gange saa jet, jeg havde modtaget i Gaver; og naar det, jeg skyldte,) fratrukket hvad jeg havde tilgode af mit Boes Eiendomme, var der ikke stor Rigdom igjen" [1]).

Efter at Hauge havde taget Borgerskab som Kjøbmand, ı førend han havde begyndt nogen Virksomhed som saadan, tog han en Reise sydover til Stavangerkanten [2]). Aarsagen ienne Udflugt var, at han ved sin Ankomst til Bergen erfarede, :n ung Mand fra Rennesø Prestegjeld kort efter hans eise fra Stiftstaden i 1799 havde været der for at tale med ı om sin Sjæls Tilstand, uden at træffe ham. Denne Mand ingen anden end den i vor Missionshistorie saa bekjendte n Haugvaldstad, hvis aandelige Livsudvikling her skal ideles [3]). Jon Haugvaldstad var født paa Gaarden Haug-dstad i Rennesø Prestegjeld. Han var af Naturen en stille rsonlighed, „havde ei megen Lyst til at være med i Ung-nmens støiende Forlystelser," men følte ligefra „Børneaarene indvortes Attraa efter Noget, som han den Tid ei selv for-d at gjøre Rede for;" det var hans lykkeligste Stunder, naar ıs Fader fortalte ham om Gud, og hvorledes han „til alle der har beskjærmet dem, som tro paa ham." Under Konfir-itions-Forberedelsen havde Prestens Undervisning og især ntoppidans „Sandhed til Gudfrygtighed" ikke liden Indfly-se paa ham, skjønt han ikke kom til nogen egentlig levende kjendelse; „ikke var der den Tid Nogen, der søgte at lede mig til." Efter Konfirmationen kom han til Fremmede for at ne, og efter nogen Tids Forløb indgik han i Ægteskab; den vedvarede, Sygdom indfandt sig, der „vaktes større

[1]) „Religiøse Følelser" Pag. 59.
[2]) Ikke omtalt i Hauges „Reiser."
[3]) Efter hans „Tilbageblik paa mit Liv," Stavanger 1851.

Længsel efter Noget, der kunde give mig Ro indvortes, skjønt jeg endnu ikke ret kjendte min Synd og Sjelenød." Efter nogen Tids Forløb tog den Haugeske Vækkelse sin Begyndelse, Lægmænd fremtraadte som Guds Ords Forkyndere, en og anden Vildfarelse dukkede op hist og her. Dønningerne af Bølgeslagene i Aandens Verden mærkedes endog i de mest afsidesliggende Egne af Landet. I denne Tid var det, at „et ungt Menneske" kom reisende fra Oplandet; han var ogsaa paa Haugvaldstad, men talede ikke med Andre end en gammel Kone, „hvem han paamindede ved Afskeden, at hun maatte tænke paa Dommedag, der snart skulde komme." Det var En af hin Aandsretning, vi tidligere have lært at kjende i Hallingdal. Konen fortalte om den forunderlige Mand; hvad han havde sagt, gjorde adskilligt Indtryk paa Jon. En Stund efter kom en anden Reisende, der var en af Hauges Medarbeidere; han holdt Opbyggelsesforsamling paa Nabogaarden, og Jon sneg sig didhen i al Stilhed. Lægmanden begyndte sin Tale med Ordene: „Enhver frembærer af sit Hjertes Liggendefæ nye og gamle Ting" og han talte om det nye og gamle Menneske. Kun lidet forstod Jon af Lægmandens Tale, der dog ei blev uden Virkning paa hans Indre. Senere kom en Kvinde reisende; hun „havde Opbyggelse baade hos os og paa flere Steder; ved hende fik jeg megen Ledelse i aandelig Henseende." Dels ved denne Paavirkning og dels ved Læsning i det nye Testamente kom Jon efterhaanden ind i Syndserkjendelsen, saa han forstod, hvad det vil sige at være „fortabt og fordømt til den evige Død;" han syntes at høre en Stemme i hans Indre, som sagde til ham: „Du er fordømt." „Hvad der da foregik i min Sjæl, kan jeg ikke udsige; jeg laa paa Jorden som en Orm og raabte med stærkt Skrig til ham, jeg før havde fundet saa venlig, saa nedladende og tilgjængelig, jeg fornam Noget af, hvad det vil sige at falde i den levende Guds Hænder." Under saadanne Kampe begyndte Troen at spire hos ham; vistnok var der „indvortes Strid og udvortes Frygt" hos ham; men „efterhaanden voxte min Tro og min Tillid til Gud." Han begyndte nu at tale til sine Medmennesker og formane dem til at søge Herren; da nu Enkelte blandt de Unge bleve opvakte, sendte Presten i Rennesø, Hr. Heiberg, en temmelig udpræget Rationalist, Bud efter ham og „spurgte om

rsagen til dette farisæiske Væsen." Eftersom han „var meget :faren og frygtsom" og „tilmed maatte taale Haan og Spot," luttede han sig til om Sommeren 1799 at reise til Bergen :at samtale med Hauge, hvem han havde hørt skulde være at effe der; men ved Ankomsten didhen var Hauge allerede reist rdover. — Om Høsten i Oktober fik han høre Rygte om, at uge skulde være at træffe i Kristiansand[1]), hvorefter han jav sig paa Veien didhen; da han var kommen til Lyngdal, :v han standset af en Øvrighedsperson, der spurgte om hans is, og da han intet saadant havde, raadede Øvrighedspersonen m til at vende tilbage: „om jeg lader dig reise længere østover, ı bliver du dog standset," sagde han. Jon vendte nu tilbage; n havde hørt, at der paa Listerland skulde være „aandelig- ıdede Mennesker af Brødremenigheden;" disse opsøgte han da forblev mellem dem nogle Dage, „og det var mig ikke uden ytte." Fra Listerland vandrede han videre hjemover; han ıaede Hjemmet ved Juletider. — Tiden gik nu sin Gang, ind- han i Juni 1801 fik Besøg af den Mand, han forgjæves ıvde søgt efter med saa stor Begjærlighed; Hauge søgte ham ı selv op. Samværet mellem dem varede vel ikke længe, men ev af afsluttende Betydning for Haugvaldstads aandelige Liv; :nhver Erfaren kan tænke sig, at denne rolige, skjønt korte iamtale var mig kjær; thi jeg blev ikke skuffet i mit Haab, at g vilde finde Mere hos ham for min Trang, end hos de andre leisende, jeg talede med; naar jeg tænker tilbage, bøies jeg til ydmygelse over Guds store Godhed, at han som en kjærlig fader ei alene saarer, men ogsaa læger med mange Midler. Det var nu Tid efter anden bleven mig mere og mere klart, at er ikke er Salighed i nogen Anden, end i den korsfæstede og jenopstandne Frelser Jesus Kristus."

Jon Haugvaldstad var af en stille, stærk Natur; han var kke snar til at fatte Planer, men havde han først taget en Be- lutning, var han en Jernmand til at holde ud. Han var vist- ok den, der næst Hauge havde den største Indflydelse i Venne- kredsen, og efter Hauges Død var han saa omtrentlig Enevolds- herster blandt Haugianerne fra Stavanger til Kristiansand, og

[1]) Hauge var da i det Throndhjemske; se nærværende Skrift Pag. 210 fg.

for en Del være disse ogsaa mærkede af hans Personlighed: et stille indadvendt Væsen, ordknap og med en noget klynkende Stemme, tilsyneladende mere bunden af det kirkelige Alvor end frigjort deri. Efter hvad der er mig berettet af gamle Kjøs i Drammen, der tjente paa Bredtvedt fra 1819—21, kunde Hauge ikke rigtig lide Haugvaldstads Maade at være paa; engang han besøgte Bredtvedt, sagde Hauge til ham: „Dette dit Væsen er taget og ikke givet."

Jon Haugvaldstads Kristendomsopfatning var væsentlig den Haugeske; alligevel blev han Tiderne nedigjennem ligesom et Bindeled mellem Herrnhuterne og Hauges Venner, hvilket især var begrundet i hans sandhedskjærlige Syn for de gode Sider ogsaa hos Modstandere. Man kunde ofte høre ham sige: „Naja, de kan lære Noget af os, og vi kan lære Noget af dem."

Efterat have udrettet sit Ærinde hos Jon Haugvaldstad reiste Hauge tilbage til Bergen. Vi have et Brev af ham, der er skrevet paa denne Reise, og hvori han blandt Andet udtaler sig om det af ham „forlangte Kjøbmandsskab." Adskillige af Vennerne have i Skrivelser til ham yttret, at de ere „urolige" over hans Foretagende, og han føier til, at han selv „i Tro og Tvivl, Frygt og Sorg" har fattet sin Bestemmelse; men „i dette Regn og Solskin," haaber han, „Sæden gror." For Resten minder han sine Venner om, „at vi, som græder, er som de, der ikke græder, glæde os som de, der ikke glæde sig, kjøbe som de, der ikke beholde, bruge denne Verden som de, der ikke misbruge den." Dersom de Troende i deres timelige Kald ikke „lyse for Verden" faar man „ikke ret bekjende Sandheden for Menneskene i Ord og Gjerninger, . . fradraget dem alt Skjult" og oplyst dem i Sandhed, at det kan gaa an at være Guds Børn i al nødvendig Gjerning"[1]).

---

[1]) Brevet der er trykt i „Lærdoms-Grunde" III, 138—41, er dateret Haaland den 26de Juni 1801; dette „Haaland" maa enten være det i Hvitingsø Annex til Rennesø, eller Haaland i Torvestad.

Ottende Kapitel.

auge reiser til Gjæslingerne, besøger Gloppen, Surendalen og Hevne. Begivenheder i Holtaalen og Lexvik. Tilbagekomst til Bergen.

Efterat have gjort en „Sildtour" til Søndfjord om Som-
ɜren afreiste Hauge tidlig om Høsten 1801 fra Bergen[1]), og
k han da tilfods til Throndhjem. Paa denne Reise vides
n at være kommen til Gloppens Præstegjeld i Nordfjord;
r holdt han Opbyggelsesforsamlinger paa Hynes og flere
teder i Nærheden af Hestnesøren, hvor han efter et Vien-
dne formanede til „Kjærlighed til Næsten, Venlighed, Arbeid-
mhed baade til Legeme og Aand"[2]). Nu taber man ethvert
por efter ham, til man atter hører om ham i Surendalen.
:r, fortælles der, tog han ind hos Lensmand Rolf Sogge;
t rygtedes snart, at Hauge var kommen, hvorfor flere Menne-
r strømmede til. Da Presten Finckenhagen fik høre, at han
:lde holde Opbyggelse hos Lensmanden, indfandt han sig for
faa ham arresteret. De kom nu i en længere Samtale, i
ilken Presten erfarede, hvilken oplyst og begavet Mand dog
uge var, hvorfor han tilbød sig at „hjælpe ham til at blive
:est." Hauge svarede, at han „havde Kjøbmandskab i Bergen
maatte varetage disse Anliggender." „Ja, saa maa du ikke
ise saaledes," sagde Presten. Hauge mente, han maatte have
:ihed til at reise om i sine lovlige Forretninger, og at Guds
rd ikke var bundet, o. s. v. Enden paa Samtalen blev, at
:nsmanden skulde transportere Lægmanden ud af Bygden,
ilket da ogsaa skede følgende Dag. Men da de kom til Gaar-
m Aune, skulde de hvile, og imidlertid holdt Hauge Opbyg-
else. Den Olding, hvem jeg skylder disse Meddelelser, var
lstede ved denne Leilighed, og skildrer han det Indtryk, Hauges
ale gjorde paa ham, saaledes: „Saadan Tunge maa jeg sige
g ei har hørt og ei faar høre i dette Liv." — Nu skiltes han

[1]) Af Datoer paa Regninger, der findes blandt Akterne i Hauges Proces, fremgaar det, at Hauge var fraværende fra Bergen fra Slutningen af September 1801 til Begyndelsen af Juli 1802. I Overensstemmelse hermed maa Udtrykket „før Jul" i Hauges „Reiser" Pag. 84 forstaaes.

[2]) Forhør optaget af Sorenskriveren i Nordfjord 1807 (Rigsarkivet) Forhørsprotokollen ad. qv. 124—26.

fra Lensmanden, hvorefter han drog videre opover til Gaarden Bolme, hvor han den følgende Aften holdt Samling; næstfølgende Aften talte han paa Nabogaarden Forseth; her blev han ogsaa om Natten og skal paa dette Sted have skrevet den Sang, hvis første Vers lyder saaledes:

„Du Kjærlighedens Gud og Fader,
al Magt og Kraft er i din Haand;
fra dig vil jeg nu ei aflade,
men knytt' mig fast ved Troens Baand.
Thi hver, som udaf din Aand drives
og bliver din trofaste Ven,
ham da din Kjærlighed og gives,
som kunstaar fast, naar Alt far' hen"[1].

Følgende Dag begav Hauge sig atter til Bolme, ledsaget af nogle Venner. Omgangsskolen holdtes just her; Skolemesteren og Børnene sad netop og spiste til Middag, da de kom ind. Husfaderen var venlig stemt mod Hauge fra hans forrige Besøg, hvorfor denne, efterat være indkommet, begyndte at istemme Verset: „I Bygning sættes Sten paa Sten," hvorefter han satte sig ned paa Bænken og talede til de tilstedeværende Børn og Voxne om deres „Børnelærdom." Efterat Hauge var gaaet sin Vei, optog Skolelæreren en Fortegnelse over Alle, om hvem man vidste, at de havde besøgt Hauges Opbyggelsesforsamlinger; Fortegnelsen, der rimeligvis blev optagen efter Sognepræstens Anmodning, blev oversendt denne; han vilde sætte disse grove Syndere under Kirketugt, førend de skulde stædes Adgang til Nadverens Sakramente! Dog, Trudselen blev ikke iværksat.

Hauge var imidlertid reist opover Bygden til Meldalen; her var han inde paa Gaarden Garberg, hvor han talede med Folket om det ene Fornødne. Datteren i Huset kom ved denne Leilighed til kristeligt Alvor, medens Husbonden, den gamle Styrker Garberg, blev i den Grad forbittret paa Hauge, at han hidsede Hunden paa ham, da han gik: Herrens Ord er enten en Livets Lugt til Livet eller en Dødens Lugt til Døden[2].

Til Throndhjem ankom Hauge kort efter Nytaar 1802

---

[1]) Sangen trykt i „Lærdoms-Grunde" III, 19—20.
[2]) Meddelelse af G. O. Aune i Surendalen.

Om hans Ophold og Virksomhed her dennegang, vides Intet. Derimod er det bekjendt, at han fortsatte sin Reise saaledes, at han fra *Leinsvik* i Stadsbygden gik over Fjeldet til Hevne, hvor han ankom til Gaarden *Snildalen* i Snilfjorden. Om Søndagen fulgte han med til Kirken og overvar Gudstjenesten. Den daværende Sogneprest til Hevne, Provst *Johan Schjelderup Borch*, var en Mand med ringe Kundskaber, ligesom hans Liv nok var adskillig skrøbeligt. — Efter at Gudstjenesten var til Ende, og medens Almuen endnu var samlet paa Kirkegaarden, begyndte Hauge at samtale med Folket om Gud og hans Villie; hans Ord vakte stor Opsigt og gjorde et stærkt Indtryk paa Flere, der bleve rørte og begyndte at græde, medens Andre spottede. Blandt disse var ogsaa en Skolemester ved Navn *Hans Jakobsen*, almindelig kaldet Stub-Hans, fordi en Hund havde afbidt hans venstre Haand. Denne Stub-Hans gik op paa Kirkegaardsmuren og tog til Orde som følger: „Saaminsandt, de, som æ Prestæ, di maa rop' høgt; dem gi jæg ut for Prestæ, og dem kan int' Katkjes-Boka". Hauge, der havde faaet at vide, hvem denne Person var, gik bort til ham og sagde: „Sig mig De, min gode Mand, som jeg hører er Skoleholder, hvorfor Gud har lagt Forjættelse ved det fjerde Bud og ikke ved de tre første"? Nei, derpaa kunde Stub-Hans ikke svare, saa det kom for Dagen, at der nok var Andre, der mindre forstod „Katkjes-Boka" end han, der blev beskyldt for at udgive sig som Prest.

Søndag Eftermiddag holdt Hauge Tale under aaben Himmel paa *Kirkesæter-Øren* for en stor Forsamling. Talen, hvis Text var Ps. 84, Vers 7: „Naar de gaa gjennem Morbærdalen, sætte de den for sig til en Kilde; ja og en Regn med Velsignelse skal bedække dem", gjorde et dybt Indtryk paa Mange, blandt hvilke ogsaa Skolemesteren, der efter Talen yttrede sig saaledes: „Saaminsandt, der maa være Noget, som vi int forstaar os paa; Guds Aand maa tale gjennem dette Menneske."

Dette Hauges ene Besøg i Hevne blev af gjennemgribende Betydning for Livet i dette Prestegjeld, idet Mange dels kom til et bevidst Liv i Gud, dels vare vakte til Eftertanke. I 1804 kunde endog Kristen Pram skrive, at „*næsten hele*

Hevnes Befolkning" hørte til Hauges „Sekt"[1]). — En endnu i Hevne levende Mand ved at fortælle om, at han som otteaarig Dreng var med sin Fader ved Kirken, dengang Hauge var der, og at denne tog ham i sin Favn og talte til ham om den store Børneven deroppe, om hvor herligt det var hos ham, og dersom han vilde holde sig til ham, saa kunde ogsaa han faa komme til ham i hans Herlighed, hvilke Ord han aldrig kunde glemme; de stode levende for ham, indtil Gud vandt hans Hjerte.

Det ved Hauge vakte Liv i Hevne var en uforstaadig Fremtoning for Provsten Borch, der selv fra Prædikestolen ikke undsaa sig for at udskjælde Hauge for en Bedrager. Engang spurgte han en af de Vakte om Aarsagen til, at Hauge ved en eneste Tale i Prestegjeldet kunde paavirke Folket mere, end han havde gjort ved alle sine Taler i over tyve Aar. Haugianeren svarede, at han troede det kom sig deraf, at Hauge talede, dreven formedelst Guds Helligaand; men muligt fattedes Provsten denne, og var det Tilfældet, da var det ikke at undres over, om hans Ord ikke gjorde synderlig Virkning paa Folket[2]).

Fra Hevne reiste Hauge til Aunøen i Hitterens Prestegjeld, hvor hans Jagt efter Aftale laa og ventede paa ham. Det var nemlig hans Hensigt at reise til Fiskeværet Gjæslingerne i Namdalen for at kjøbe Fisk; istedetfor at følge med sit Fartøi var han reist i Forveien og havde gaaet den besværlige Landevei for at virke for Guds Rige. Nu seilede han da nordover; medens de laa i Havnen Valdersund, var Hauge i Land og havde rimeligvis samlet Folk omkring Guds Ord. Da kommer der en Person, der siger sig at være Fogdens Fuldmægtig, og begjærer at se hans Pas; da han havde faaet og læst dette, løber han sin Vei og kommer nogle Timer senere tilbage med „endel ligesindede Selskabsbrødre"; efter at have gjort endel Larm og i Raadhed begaaet forskjellige „Voldsgjerninger" ombord i Hauges Fartøi, reiste han sin Vei med Passet, uden at Hauge senere fik det tilbage[3]).

---

[1]) Udrag af Kristen Prams Reise i Norge 1804 i L. Daaes „Throndhjems Stifts geistlige Historie", Pag. 238.

[2]) Meddelelse af en gammel Mand i Hevne.

[3]) Hauges „Reiser", Pag. 35. Utrykt Brev fra Hauge til Greve Moltke af 29de Mai 1802.

Gjæslingerne er et Fiskevær i Namdalens Fogderi; det bestaar af endel mindre Øer ude i det aabne Hav i Syd for Vikten-Øerne. Stedet havde større Betydning som Fiskeplads før end nu; thi da samledes her Folk ikke blot fra Namdalen, men lige fra det nordligste af Helgeland. Her herskede et vildt og ustyrligt Liv i hine Dage. Allerede i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede vidste man at fortælle om „Uskikkelig-heder i Synderlighed med Slagsmaal og Drukkenskab"[1]), der gik i Svang ved dette Fiskevær, og Forholdene havde siden den Tid just ikke forandret sig til det bedre. Hid kom nu Hauge med sit lille Fartøi og deltog personlig i de Arbeider, der forefaldt. Hans Nærværelse her vakte megen Opsigt og stort Røre blandt Almuen; i mængdevis strømmede Folk til for at høre hans Taler, Flere bleve paavirkede, men Mange forhærdede. Man faar det Indtryk, at Hauges Ord neppe nogetsteds fandt saa stor Modsigelse, som blandt Folket i Namdalen[2]), medens han dog ogsaa her „fik fortrolige Venner". Rygtet om ham udbredte sig ogsaa til Fastlandet; en Fogedfuldmægtig kom ud til Fiskeværet og vilde lægge Arrest baade paa Hauges Person og Fartøi; man gik ud fra, at Hauge, den „berygtede Bedrager", naturligvis ikke havde toldklareret i Bergen; imidlertid udviste Papirerne, at den Sag dog var i Orden; værre var det med Hauge selv, da hans Pas „paa en voldsom Maade" var taget fra ham; men da han ved Vidner beviste, at han var Bergensisk Borger og desuden stillede Kaution for sig, maatte man opgive enhver Forfølgelse mod ham.

Efter endt Fiske fulgte Hauge sit Fartøi til en Tørreplads i Nærheden af Throndhjem, forlod Jagten (10de Mai) og begav sig til Stiftstaden. Efter i Hast at have ordnet sine Handelsanliggender i denne By, tog han fat paa Landeveien til Bergen, men var neppe kommen 3 Mile sydover, før han blev standset af „Nogle, som kom løbende efter ham med store Stokke i Haanden", tog fat paa ham og førte ham til Lensmanden i Byneset; det var den 14de Mai 1802. Med to Mænd som Vagt førte nu Lensmand Wold ham til Throndhjem; han er-

[1]) Reskript af 20de Dec. 1704; hos Wessel-Berg I, 320.
[2]) Se Forhør optaget af Sorenskriveren i Namdalen 1807 (Rigsarkivet).

klærede, at han nok vidste, at Hauge ikke vilde løbe bort; men „Fogden syntes godt om en streng Vagt, da det skulde tjene ham til Beskjæmmelse". De kom nu først til Fogden i Strinden og Selbu, der først lod Hauge staa ude i flere Timer, at den raa Mængde i Ro og Mag skulde faa haane ham; derpaa kom endelig Foged Berg og tiltalede Hauge „bittert, fordi han atter indfandt sig paa disse Grændser"; han skulde faa Logi paa Raadstuen først og siden Slaveri paa Livstid for sit Sværmeri. Hauge bad ham ikke være saa vred, men oplyse ham, hvori han dog havde faret vild imod Kristendommens Lære. Da bad Fogden ham at gaa videre, hvorpaa han forlod ham. Hauge spurgte nu Lensmanden, hvor han skulde hen, og da denne havde svaret: „Fra Herodes til Pilatus", udbrød han: „Disse Ord passe sig paa min Mester, og jeg vil være villig at følge hans Fodspor". Og nu gik det til Stiftamtmand, Grev Moltke, der mod Sædvane denne Gang tiltalte ham i en streng Tone og fremførte mod ham adskillige „grove Beskyldninger"[1]).

Hvad var det da, som saaledes havde opægget Autoriteterne i det Throndhjemske mod Hauge? Det var et Par uhyggelige Begivenheder, der kastede et eiendommeligt Lys over Folkets Liv i hine Dage, hvorfor jeg her skal give en saavidt mulig udtømmende Fremstilling af, hvad der havde tildraget sig.

I Holtaalens Prestegjeld, ³/₄ Mil fra Kongeveien til Røraas, oppe under det saakaldte „Bukhammerfjeld" ligger Gaarden Nordaune. Blandt flere Opsiddere boede her ved Begyndelse af dette Aarhundrede en Familie, der bestod af Ole Nordaune med Hustru og nogle Børn, samt Mandens tvende Brødre Østen og Anders. Ole var en stor stærk Mand, en af disse tause, indadvendte og grublende Personligheder, man ofte træffer blandt vort Folk. „Min Fader", siger hans endnu i 1872 levende Datter, „var begavet med store Naturanlæg, der vare forenede med overordentligt Hang til at granske alle Hemmeligheder med sin Fornuft". Hans Hustru var en stille, blid Kvinde, der længe havde været draget mod det Høie. —

---

[1]) Hauges „Reiser". Pag. 36—37. Brev fra Hauge til Grev Moltke af 29de Mai 1802. „En Betænkning og Oplysning for de tvende Medarbeidere" af H. N. Hauge (utrykt).

)den gik sin vante Gang, indtil der opimellem Fjeldene trængte ; et Rygte, at „en Person ved Navn Hans Nielsen Hauge iste omkring i Landet og talede til Folket, at de skulde om= nde sig, erholde Syndernes Forladelse, tro og blive salig". a opvaktes der Alvorstanker i Familien, den grublende Ole ! noget Nyt at tænke paa; men hverken han selv eller de Øv= ge forstod, hvordan den Ting at omvende sig skulde gribes t; ringe Oplysning i Kristendommens Lære havde han; Johan rends „Sande Kristendom", der fandtes i Huset, forstod han tet af, og „der fandtes ikke et Menneske, som kunde veilede m". Høsten 1800 og Vinteren 1801 sad Ole og hans roder Østen ofte i Samtaler med hverandre, uden at Nogen dem kom til mere Klarhed i den Sag, der laa dem paa jerte. En Aften, da de saaledes sade i deres Grublerier, kom paa Tale om at brænde Oles Fiolin; thi Ole var Spille= and, og mangt et mørkt Minde fæstede sig nok til hans Liv. e vare ikke sikkre paa, hvorvidt Fiolinen vilde brænde; den erre, i hvis Tjeneste den var brugt, vilde maaske hindre det. e prøvede da med Buen, og da Ilden strax fortærede den, k Fiolinen samme Vei. — Som Tiden gik, blev det mørkere g mørkere. En Aften, efterat Ole havde lagt sig, befalede han jenestepigen, at hun knælende skulde bede foran hans Seng. un var ikke bevandret i den Kunst at bede, hvorfor hun ikke ormaaede at udføre sin Husbondes Befaling paa en tilfreds= tillende Maade. Herover blev han saa fortørnet, at han slog il hende slig, at hun daanede og blev liggende paa Gulvet. an skulde nu bringe hende til Live igjen, hvorfor han tog ine Bøger og lagde ovenpaa hende, men uden Virkning. an udbrød da: „Men Katekismen er endnu igjen". Og da enne ogsaa var hentet og lagt paa hende, begyndte hun til= eldigvis at røre paa sig, og hun kom sig da efterhaanden.

Endelig brød det ud i fuldstændigt Vanvid. Det var en)ag, da Ole og Broderen Østen stode paa Gulvet Side om ide med hinanden; saa begyndte de, idet de holdt hinanden i aanden, at hoppe og hoppe, saa Sveden flød af dem, og saa= edes bleve de ved, til begge af Udmattelse faldt omkuld aa Gulvet. Da bider Ole Næsen og Overlæben af paa Østen. Denne tog omhyggelig, hvad der var afbidt, og kastede det paa

Ilden; han mente, Broderen havde gjort en god Gjerning: det Onde i ham var nu udskilt fra ham. Konen, der blev forfærdet over, hvad der var skeet, løb nu med sit mindste Barn paa Armen til Nabogaarden for at hente Folk til Hjælp. Imidlertid tager Ole fat paa sin anden Broder; han fører ham til Arnestedet, holder hans høiere Haand ind i Ilden og lader den forbrænde, medens Anders skriger og jamrer sig ynkeligt. Tjenestepigen løb til for at hjælpe ham; men Østen holdt hende tilbage. Oles sexaarige Datter var bleven tilbage, da Moderen gik. „Min Fader", fortæller hun, „saa paa mig med vilde, urolige Blikke, og jeg saa paa ham. Han fortalte siden, at han havde tænkt at gjøre det Samme med mig, som med Anders, men han glemte af det, sagde han". — Nu kom der Folk fra Nabogaarden; paa deres Spørgsmaal, hvad der var paa Færde, svarede Ole: „Nu ere I Sjele frelste her". Han blev nu bunden og holdt under Bevogtning; Resten af Vinteren var han stille, men i samme aandelige Uro. Man søgte i denne Tid at faa Enhver, der havde Ord for at være gudfrygtig, til at tale med ham; saaledes lod man hente en Klokker fra Tolgen ved Navn Elling, der stod i Anseelse hos Bønderne for sin Gudfrygtighed og altid, hvor han gik, bar med sig Johan Arends „Paradis-Urtegaard". Da Klokkeren kom til Nordaune, sagde Faderen til Børnene: „Nu er Vorherre kommen"; Elling formaaede dog ikke at bringe nogen aandelig Hjælp.

Men hvorfor ikke søge Sjelehjælp hos Presten? Ja, det er et af de forteste Træk i hin Tid, at Presterne vare i den Grad verdslig sindede, at det ikke kunde falde nogen bekymret Sjel ind at henvende sig til dem for at faa Lys i sin Salighedssag. Jeg kjender ikke et eneste Exempel paa, at Nogen i hin Vækkelsestid tænkte paa at gaa til Presten for at blive ledet og faa de dunkle Gaader løste. Derimod haves mange Exempler paa, at Presterne toge fat paa de Nyopvakte for at formane eller skræmme dem til at lade „Sværmeriet" fare, ligesom man ogsaa ved at fortælle om verdsligsindede Forældre, der fik Hjælp af Presten til at kvæle det Liv, der var begyndt i deres Børn. Man ved, at Pastorerne i saadanne Tilfælde snart raadede til — Aareladning og snart til — Dans[1]).

[1]) Se t. Ex. Fallesens „Maanedsskrift" V, 108.

En Tid var hengaaet; Ole var den samme, kun noget mere
le. Da kom der til Gaarden tvende Piger, der vare komne
Livet i Gud ved Hauges Virksomhed, og som nu gik om-
ng i Bygderne for at formane sine Medmennesker til at lægge
nd paa at søge Herren[1]). Ved disse kom der Lys i Huset
a Nordaune; de vidste af egen Erfaring i al Enfoldighed at
rtælle om Veien til Livet i Gud, saa at baade Ole, hans
ıstru og Broderen Elling kom til Lys i deres Saligheds Sag.
)or de da vare velkomne Gjester paa Nordaune! Konen har
ıere fortalt til mere end en Lægmand, at de bogstavelig troede,
t var to Gudsengle, der vare komne til dem; de gik op paa
res Værelse, efterat de havde lagt sig til Hvile, og de troede
rvist, de skulde faa se en Straaleglands om deres Hoveder;
en Pigerne laa der i deres Søvn ganske som andre Men-
sker!

Det fordum saa mørke Hus blev nu et Lyspunkt der i
alen; her havde reisende Gudsordsbekjendere altid Opbyggelser,
; herfra udbredte der sig lidt efter lidt en ikke liden Vækkelse
ıade i Hovedsognet og især i Aalens Annexsogn[2]).

I „Throndhjems Adressekontors Efterretninger" Nr. 19
ır 1802 blev ovenomhandlede Begivenhed forvrængt didhen,
t Vanvidet skulde være opstaaet ved Læsning af „de bekjendte
)auges Bøger, der ved tvende omreisende Fruentimmer vare
ragte i Gaarden, og som tillige holdt Taler for dem". Netop det
Modsatte var Sandheden!

Med Hensyn til den anden Begivenhed, hvortil der i det
foregaaende er sigtet, forholdt det sig paa følgende Maade[3]).

---

[1]) Den ene af disse hed Sara Ust og var fra Vingelen Annex til Tolgen; hun døde i sin Hjembygd som „en sjelden elskelig Kristen". Den anden var fra Rennebu og hed Randi Hevle; hun blev senere gift med en Broder af Storthingsmand Grendahl, der boede paa Gaarden Torvik paa Nordmøre.

[2]) Efter Meddelelser af Ole Nordaunes Datter og en i Gudbrandsdalen boende Lægmand.

[3]) Jeg fremstiller denne Sag efter den mest paalidelige Kilde, som haves for dens Vedkommende, nemlig Stør- og Værdals Justitsprotokol for 1799 —1803 (Throndhjems Centralarkiv). Forøvrigt har Presten Hagerup Fallesens „Maanedskrift" I, 83 fg.) givet en Fremstilling af Begivenheden, der et stærkt farvet og i adskillige Enkeltheder ligetil usandfærdig.

Paa Vestsiden af Throndhjemsfjorden, ligeoverfor det yndige Frosten ligger Lexvikens Prestegjeld. Det er smaat og trangt her, Gaardene ere smaa, Livet haardt. I Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede var Hans Kristofer Lund Sognepreſt i dette Kald. Han omtales i en Erklæring til det Danske Kancelli af 25 September 1804 (Throndhjems Centralarkiv) af Biskop Bugge i dennes rationalistiske Periode som „en lærd Filolog og Botaniker og i sit Levnet og Lære en sand værdig Religionslærer". Dette vil oversat i vort Sprog sige, at Presten Lund var en Mand, hvis Interesser omfattede andre Ting end Prestegjerningen, og at han gav tilbedste den nye „Religionslære" med en vis Hvitidelighed. Paa Grund af det Forhold, i hvilket han stillede sig til den Vækkelse, der fra Omegnen af Throndhjem ogsaa trængte op til hans Prestegjeld, blev han i en for hine Tider endog usædvanlig Grad forhadt af Størstedelen af sin Menighed. — Det var i Aaret 1800, at Lexviken fik Besøg af tvende Haugeske Lægprædikanter, nemlig den ovenfor omtalte Lars Hemstad, der nylig havde udstaaet en Maaneds Slaveri for Guds Ords Bekjendelses Skyld, og Arnt Solem, en Lægmand, der var født i Klæbo og ved Rygtet om Hauges Ankomst til Throndhjem i 1799 var reist til denne By for at tale med ham om Veien til Salighed, og som derpaa havde nedsat sig som Høker sammesteds[1]. Disse Lægmænds Ord fandt en stærk Indgang blandt Folket i Lexviken. Presten Hagerup fortæller, at der neppe var nogen Gaard, hvor der ikke fandtes en eller flere Opvakte, af hvilke de fleste vare „blandt deres Bygds fortrinlige gode og retskafne Mennesker". Efter Lægmændenes Bortreise[2]) opbyggede man sig saa godt, man kunde, dels ved Læsning af Hauges Skrifter, fornemmelig hans Postille, dels ved andre gudelige Bøger, som Fresenii Kommunionbog, Frankes og Johan Arends Skrifter. Det brusede i Bygden; ingen erfaren Mand var der, som kunde lede Livet ind i de rette

[1]) Forhør optaget af Byfogden i Throndhjem 1807 (Rigsarkivet).

[2]) Det maa være dem, der efter Promeoria af 7de Sept. 1804 fra Foged Barth til Amtmand Angel (Rigsarkivet) bleve grebne i Ytterøen og transporterede ud af Bygden Aar 1800.

Spor; Prestens Forhold tjente kun til at opægge de stærke Thrønderske Naturer, Øvrighedens Trudsler ligesaa, og det saa meget mere, som hverken Prestens eller Øvrighedens Færd kunde godkjendes for „kristelig" efter de Vaktes strenge Livsopfatning. Blandt dem, der i denne Gjæringstid havde meget at sige, var især disse Tre de Fornemste:

1. Soldat Anders Andersen Hernes, ung af Aar, af et kraftigt Gemyt og ringe Oplysning. Han holdt Samlinger baade i Hovedsognet og Stranden Annex og var anseet for et af Herren begavet Vidne. Lidt efter lidt blev han halv forstyrret, hvilket blev udlagt didhen, at „det var den gode Aand, som arbeidede i ham for at faa den onde Aand ud".

2. Gaardmand Jon Olsen Lerstad samt dennes (uægte) Søn

3. Ole Jensen Valstad vare begge vistnok brændende i Aanden, men ledede af en kjødelig Iver. De holdt Opbyggelser saavel paa Frosten som paa forskjellige Steder i Hjembygden, endog i Prestens Borgerstue havde de talt til Opbyggelse. Baade Fader og Søn vare i en næsten utrolig Grad forbitrede paa Presten Lund og Øvrigheden; man kunde ofte høre af dem Yttringer som følger: „Saavel Øvrigheden som Presten vare ugudelige, fordi de ei levede efter Guds Bud", — „at store Folk ei skulde være saa prægtig klædt, men vandre efter Kristi Fodspor, da han ei var saa vel klædt", — „at Prestekonen i Lexvik var formeget stadset, naar hun var i Kirken, hvilket ikke var passende, da hun skulde foregaa de Andre med et godt Exempel", — „at Øvrigheden var gal, fordi den ikke levede efter de 10 Guds Bud" og „forhindrede Hans Hauges Lærdoms Udbredelse", og at den „med Tiden vilde blive nødt til at antage Hans Hauges Lære, naar der blev en Rigsdag". Hvad nu især Presten angik, da erklærede de lige ud, at han „ikke forstod at udlægge Skriften rigtig, fordi han ikke havde Aanden", — at han „lagde Bibelen eller dens Ord galt ud", medens de selv „havde faaet Aanden i sig og derfor bedre forstod at udtyde den hellige Skrift, især de Ting, som vare vanskelige i samme"; „det var (ogsaa) paa høi Tid, at saadant Lys i Henseende til Lærdommen blev udbredt"; thi „Menneskene havde nu gaaet i Mørket i lang Tid". — En Søndag Ole var i Kirken, havde han endog tænkt, at ville „bede Presten

gaa ned af Prædikestolen, siden han lærte vrangt"; men dette Forsæt kom dog ikke til Udførelse. Derimod kunde man ofte høre ham yttre sig derhen, at Presten burde afsættes, „fordi han prædikede efter Evangelium og ei efter Loven"; hvis han ikke „herefter prædikede efter Aanden, Loven og Evangelium, skulde han blive afsat". Ligesaa sees Jon Lerstad at have sagt, at „Kirken og Prædikestolen burde nedrives", ligesom han engang efter Hauges Postil[1]) havde anført Luthers Ord i Fortalen til Daniel, at „i de sidste Tider maaske man ikke haver een aabenbar Prædikestol i hele Verden".

Hellig=Trekongers Aften 1802 var Anders Hernes paa Lerstad. De bleve siddende udover til Midnat, Anders bliver mer og mer forvirret, indtil han er ganske affindig. Han befaler da med et, at alle Tilstedeværende skal lægge sig i Sengen; der kunde ikke være Tale om at modsætte sig ham, da man ansaa ham for dreven af Aanden; de opfyldte da hans Befaling saaledes, at Faderen lægger sig, tager Ole Balstad og sin anden Søn, der ligeledes hed Ole, ovenpaa sig; ved Siden deraf fik Barnepigen og det næst mindste af Børnene, en Pige paa 4 Aar, Plads. 2 a 3 Alen fra Sengen stod en Vugge, hvori et lidet Barn laa og sov. Da nu Befalingen var efterkommet, siger Anders til dem, der laa i Sengen, at hvis de ikke forholdt sig stille, skulde han „tyne" dem allesammen. Der er ikke Spor i Akterne til, at han — som Hagerup fortæller — skulde have holdt nogen Prædiken, og at Barnet under denne opvaagnede o. s. v. Derimod ser det snarere ud til, at han pludselig faar det Indfald at foretage en Offerhandling til de Øvriges Frelse. Han udbryder nemlig: „Enten maa jeg eller Barnet sætte Livet til"; derpaa tager han Barnet op af Vuggen, gaar med det bort til Sengen, iler med det skrigende Barn skyndsomt tilbage og lægger det i Vuggen, hvorpaa han slaar til det saa haardt, „at Bunden i Vuggen faldt mod Gulvet". „Nu har jeg frelst Barnet", siger han, idet han tager det op af Vuggen og lægger det i Sengen. Baade Faderen og hans Sønner havde seet, hvad der var forefalden, uden at foretage det Ringeste for at hindre Ugjerningen. Imidlertid

[1]) „Den kristelige Lære", 2den Del, Pag. 322.

ia Barnepigen være kommet ud og var gaaet til Naboen
r at søge Hjælp. Hvad Hagerup fortæller om, at Anders
rnes ogsaa vilde dræbe hende og den fireaarige Pige, findes
e bekræftet i Akterne. — Da Naboen kom „strax efter Drabet",
ndt han Jon Lerstad meget forsagt; han vidste intet Raad,
gde han. Sønnen Ole Balstad derimod mente, at det „var
uds Værk, at saaledes skulde ske, og at Religionen eller Lyset
t videre skulde udbrede sig".

Det syntes, som om Anders Hernes var nogenlunde stille
ter Drabet, skjønt han ligefrem var vanvittig. Thi Dagen
ter sees der paa Lerstad at være holdt et Møde af de Vakte;
Manddraberen" var ogsaa tilstede og skulde nu „udholde For-
aninger". Man ansaa da „det af ham begangne Barnemord
r en af ham overfalden Fristelse" og vilde derfor revse og for-
ane ham.

Imidlertid rygtedes Sagen for Øvrigheden. Anders Her-
s blev arresteret og ført til Throndhjem, hvor han blev stillet
r Krigsret; denne frikjendte ham for Straf, da man fandt
am som fuldstændig sindsforvirret utilregnelig. — Mod Jon
erstad og Ole Balstad blev der ifølge Ordre af Amtmand
Moltke af 13de Marts s. A. anlagt Justitssag, fordi de ikke
avde hindret Mordet, og fordi de havde udbredt „den bekjendte
Sværmer og omflakkende Bondesøn Hans Hauges skadefro (sic)
Religions-Lære". Udover Sommeren blev der afholdt forskjel-
lige Forhør; ved Underretsdom af 22de Februar 1803 blev
Jon Lerstad dømt til et Aars og Sønnen Ole Balstad til et
halvt Aars Fæstningsarbeide, samt hver til „fuld Mandebod
til Kongens Kasse (24 Rdl.). Retten fandt dem strafskyldige
ikke blot for deres virkelige Forbrydelse, men ogsaa „fordi de
frækt og dristigt havde offentlig paataget sig et Lære-Embede,
hvortil de ere uskikkede og uberettigede, og derved søgt at for-
vilde den hele Almue, indgyde dem forvirrede og urigtige Be-
greber, idet de offentlig havde dadlet den ved Loven bestemte
Lære, som Presten efter sit Kald havde fremført, men ikke fun-
det deres Smag". Tillige mente Retten, at „deres Prest baade
er den velstuderede og af Kongen beskikkede Lærer og følgelig
efter Embeds Pligt forklarer Guds Ord bedre og rigtigere end
Jon Lerstad og Ole Balstad er istand til, hvor megen saakaldt

Aand de efter deres fanatiske Indbildninger have i sig". sagen til det Hele fandt Retten i „Paagjældendes megen ning i Hans Hauges Skrifter".

Samtiden og den nærmest paafølgende Tid gav Skylden for, hvad der havde tildraget sig baade i Lervik Holtaalen. Med Hensyn til Begivenheden paa det sidste da taler ovenstaaende Fremstilling for sig selv; her b ingen Kommentar. Og hvad Tildragelsen i Lervikeu a da vil det vistnok efter ovenmeddelte, paa Retsakter hv Skildring strax springe i Øinene, at den religiøse Bev her stod i direkte Forbindelse med Hauges og hans Med deres Virksomhed. Vækkelsen var opstaaet ved tvende Ha Lægprædikanter, Folket troede det Samme om Hauge, so hver Mand med historisk Blik, nemlig „at Hans var udsendt som et Redskab af Gud for at give ny Læ da den forrige var udrydbet"[1]); Ole Valstad havde skrevet til Hauge „angaaende Religionen" og faaet Sva ham. Paa den anden Side fremgaar det med lige stor S hed, at Bevægelsen i Lervikeu, der oprindelig var af heden, og ud af hvilken der fremgik mange elskelige K paa Grund af Mangel paa Ledelse, formedelst Prestens lige Blindhed og Øvrighedens Trudsler og Indblanding i, der ikke angik den, havde for Fleres Vedkommende tag Retning, der ikke var skabt af Aanden i Hauges Virkso men stik modsat denne, ligesom det ogsaa er en uimods Kjendsgjerning, at Anders Hernes i sin forrykte Tilstand sig mod Hauge og erklærede, at hans Bøger „vare altfo strenge til at straffe paa Menneskene"[2]); han følte, at ha ves af en anden Aand. — Der var en Mand i Samtiden dømte upartisk om disse Begivenheder, og det var Biskop Under en Samtale med Hauge om ovenmeldte Hændelser, denne til ham: „Ikke kunde du have mere Skyld deri, jeg i Noget, som tildrog sig her i Bergen: en Dag, efter havde prædiket og var kommen ud fra Kirken, tog en S

[1]) Det vil sige fremholde paa nyt den gamle af Rationalisterne „udr Lære".

[2]) Hauges „Reiser", Pag. 38.

m ogsaa havde været i Kirken, sin Bajonet og gjennemstak af sine Kammerater, som gik foran ham paa Gaden"[1]).

Amtmand Moltke havde nylig befalet Justitssag anlagt od Jon Lerstad og Ole Balstad, da han fik Nys om, at uge havde været i Throndhjem og var reist videre. Sandnligvis var det derfor efter Amtets Ordre, at han var bleven ersat, arresteret og ført til Stiftsstaden. Den snille Grev oltke var nu vred paa Hauge, i hvem ogsaa han saa Aargen til Historierne i Holtaalen og Lexviken, og han tiltalte m heller ikke blideligen, da Lensmand Wold kom med ham; r Resten gav han strax Befaling til at sætte Hauge i Frihed. enne paastod ikke at ville gaa, før Amtmanden beviste Sandden af de „grove Beskyldninger". „Mit uskyldige Hjerte", iver han i sit Tilbageblik paa dette Møde, „bragte mig til bruge et skyldfrit Sprog med saadan Djærvhed, at jeg siden d nøiere Eftertanke syntes, jeg var altfor dristig, og dels aatte smile ad mit raske, uskyldige Forsvar mod Stiftamtanden".

Hauge forlod da Grev Moltke i fuld personlig Frihed, g med Ordre om at møde hos ham, før han blev transporret til Bergen; thi det skulde han.

Tidlig den følgende Dag, den 15de Mai, kom Lensmand Wold til Hauges Logi og befalede ham strax at følge sig, og sted bar det ud af Byen; under Bevogtning Lensmand imelm skulde han transporteres til Bergen efter Stiftamtmandens rdre. En saadan Il havde man med at faa Hauge ud af hrondhjem, at han ikke engang fik Tid til at spise Frokost n Morgenen eller tage Penge og anden Fornødenhed med a Reisen[2]).

---

[1]) Hauges „Reiser", Pag. 39.

Hauges „Reiser", Pag. 39. Brev fra Hauge til Grev Moltke af 29de Mai 1802. „En Betænkning og Oplysning for de troende Medarbeidere". Efter de to utrykte Kilder har jeg i Fremstillingen rettet et Par Hukommelsesfeil i Hauges Beretning i sine „Reiser" l. c. I sit Skrift om Hauge (Pag. 50) er det ikke frit for, at Prof. Stenersen dadler Moltke, fordi denne uden at anstille „nogen nøiagtig Undersøgelse" løslod Hauge. I anden Udgave af sin „Kirkehistorie" frakjender Professoren derimod Hauge og hans Venner al Skyld i hine „skrækkelige

Efter Amtets Ordre skulde Hauge transporteres fra Lensmand til Lensmand; det varede dog ikke længe, før man lod ham reise alene. I Surendalen var han sammen med Mikkel Grendahl, og de havde Opbyggelse paa Gaarden Aune. „Da Opbyggelsen begyndte", fortæller et Øienvidne, „talede Grendahl først; jeg var træt og blev meget søvnig, medens han talede. Men da Hauge begyndte, for det som en Strøm gjennem Marv og Ben, saa jeg maatte forundre mig over den Kraft, som var i Ordet"[1]).

Paa Reisen sydover opholdt han sig i Gloppen 4 Dage og talede Guds Ord[2]). Til Bergen ankom han sidst i Juni efterat have været fraværende i omtrent 9 Maaneder.

Som de Throndherske Autoriteter i Aaret 1802 kjæmpede mod den nye Livsbevægelse og dens Udartninger med den verdslige Magts Vaaben, saa fremstod der i samme Kamp en Mand, der forsøgte at bruge Vaaben af aandelig Natur. Det var daværende Residerende Kapellan til Domkirken Fredrik Julius Bech, som i dette Aar udgav et lidet Skrift: „Raad og Advarsel imod Sværmeri og dets bedrøvelige Virkninger", der oplevede to Oplag. Bogen er rettet mod den samtidige Vækkelse som saadan; thi det er Vækkelsen, han betegner som „Sværmeri", og hvoraf han maler et fuldstændigt Vrængebillede, omtrent som naar den Blinde skal omgaaes med Farver, eller naar en Katholik skal skildre Protestantismen. Sværmeriet er da „en Sygdom af det slemmeste Slags"; det vinder især Indgang hos Folk af „et redeligt Gemyt, men en desto taabeligere Forstand".. Disse „ere ikke syge paa Villien; det er Hovedet, som Smitten har angrebet. De ligne et Menneske i en hidsig Feber, som i Sygdommens Heftighed snakker over sig. Vaagne drømme de og sætte ligesaadanne urimelige

---

Udsvævelser og Udbrud af et vildt Sværmeri", da „de stedse have bekjendt sig til og stræbt at følge en anden Lære" (Stenersens „Kirkehistorie", anden Udgave, anden Del, Pag. 427).

[1]) Meddelelse af G. O. Aune i Surendalen.

[2]) Forhør optaget af Sorenskriveren i Nordfjord 1807.

Forestillinger sammen i Indbildningen som de, der sovende drømme". — Det religiøse Sværmeri har „tvende Hovedkjendemærker". For det Første vil Sværmeren „blot af sine Følelser erfare, hvad der er Sandhed, og ikke tage fornuftig Eftertanke til Hjælp. Naar han f. Ex. beder til Gud, vil han af sin Følelse, en indvortes Fornemmelse lære, om hans Bøn har været Gud behagelig, istedetfor at han skulde dømme derom af Bønnens forstandige eller uforstandige Indhold, af den Maade, hvorpaa han beder, af det Sind, hvormed han beder, af den Lyst og alvorlige Villie, han har til det Gode". For det Andet adskiller ikke Sværmeren „Tingene udenfor sig fra sin Fantasies Forestillinger om dem. Han er lig den Overtroiske, som ser Spøgelser, Gjengjængere o.d.l. udenfor sig, tror virkelig at se dem med sine Øine, da det dog kun er hans egen Frygt og Indbildning, som afmaler dem for ham. Sværmeren har paa samme Maade i sin ophidsede Indbildning Syner og Aabenbarelser, tror at fornemme Guds Aands Indskydelser og overordentlige Virkninger af guddommelig Kraft".

Hovedmangelen ved Sværmeren er altsaa, at „Fornuften er gaaet af Brug hos ham, at der ingen Orden eller Sammenhæng kan være i hans Tanker, at han som et Menneske udenfor Verden snakker om Ting, han ikke har noget klart Begreb om, afviger fra Tingenes af Gud indrettede Gang, og imens at Alt gaar i den naturlige Gang, Skaberen anviser det, indbilder han sig, at der sker daglige Mirakler, og at Almagten imod sin egen Visdom skal frembringe overnaturlige Virkninger paa hans Sjel".

For nu at hindre „Sværmeriets affindige Daarskaber", der „med al sin Urimelighed er en farlig og besmittende Syge", i at udbrede sig videre, fremholder Bech for sin Samtid, hvad han ansaa for at være „ægte Kristendom, den sunde Aand og Mening af Jesu Lære". Idet jeg gaar over til at gjengive Indholdet af dette Parti af Bechs Skrift, er det mig umuligt Andet end at sætte som Overskrift over Referatet hint hellige Ord: „Det naturlige Menneske fatter ikke de Ting, som hører Guds Aand til".

Kristus har lært os „at kjende den eneste sande Gud", hedder det; men ikke har han givet Anledning til, at vi skulde

[illegible] at forklare Guds Veien, at randsage Guddomm[illegible] Dybheder" [illegible] hans Visdom saa, det ikke alene var [illegible] [illegible], men [illegible] blot bidde tjene til at forvilde [illegible] [illegible] Forstand [illegible] Indbildninger med svaermerisk Forestilling —[illegible] Kristus har [illegible] os om Gud, det er „fattelig [illegible]" [illegible] efter Beck af følgende Sandheder: At Gud er en Aand: [illegible] at han er hellig eller fuldkom[illegible] [illegible] at han er Fader af Alt; 4) at han opholder og styrer Al[illegible] [illegible] at han har det [illegible] Faderſindelag mod os. J [illegible] Punkter er [illegible] „[illegible] Kristendom" gjengivet. Hoved[illegible] [illegible] nemlig hvad der angaar Synd og [illegible] Forfatteren gjennemgaar nu først sine 5 Grundsandheder [illegible] med hver enkelt at vise Svaerm[illegible] [illegible]. Fordi Gud er en Aand, derfor mener Be[illegible] han ikke kan [illegible] uden i figurlig Betyd[illegible] [illegible] med at [illegible] den Taenkemaade og det Sin[illegible] den [illegible] til det Gode, den alvorlige Afsky fo[illegible] Onde, som [illegible] med hans Sind og Taenkem[illegible] Altsaa er der en [illegible] Overtro og et „høist s[illegible] Svaermeri", om man mente, at „Guds Aand eller Kristi [illegible] kunde anderledes komme til os eller vaere i os, end [illegible] [illegible] Efterranke", om man ant[illegible] „Guds Aand [illegible] fornemmelige Bevaegelser inden i os [illegible] som [illegible] fornemme Indtrykket af sandselige Ting [illegible]" [illegible] — Fordi Gud er hellig eller fuldko[illegible] derfor maa han ikke tillaegges Noget, som „ligner menne[illegible] Svagheder". Saaledes er Gud ikke som en „aergjaerrig F[illegible] der kraever Hyldning [illegible] „udvortes AEresbevisninger og [illegible] monier"; heller ikke hører han „med Velbehag paa U[illegible] [illegible] og Besyngelser af hans Storhed og Majestaet", [illegible] vigtigere Ting; end mindre ligner han Des[illegible] der „blot kraever Lydighed, fordi han vil aeres, giver Befa[illegible] blot fordi han vil vise sit Overherredømme, straffer for at [illegible] sine [illegible] Smertefølelse, uden den Hensigt at forbedre, [illegible] [illegible] og Lidelse af sine Undergivne, førend ha[illegible] tilgive". Altsaa er Forsoningen ved Kristi Død unødv[illegible] „Gud er ikke den svage Herre, der kan lade sig forson[illegible] [illegible] Smiger, Bestikkelse og frembragte Offere, elle[illegible]

ıen svage menneskelige Fader, der giver efter for sine
ad og gjentagne Bønner". — Fordi Gud er Skaber
ı fordi han styrer Alt som den „almægtige Ene=
rfor vilde vi tænke „fornærmeligt" imod ham, „om
ıogen Djævel eller ond Aand havde Magt over os
egjere os og vore Skjæbner"; thi saadan „Tro" og
r kun „vanærende Overtro og Sværmeri". Ligesaa
rf. om den Mening, den „ubegribelige Vankundig=
ntager, „at Djævelen kan indtage Sæde i smaa uskyl=
. — Endvidere, uagtet Gud styrer Alt, saa maa
ke tænke, at han vil forsørge dem, som ikke vil
tte da imod Sværmeren, der „bygger derpaa, at han
ı kan erholde, hvad han ved Arbeide bør erhverve."
ırdi Gud har „det kjærligste Fadersindelag"
erfor kræver han ikke af Menneskene, at „de skal
og ilde tilrede sit Legeme, ikke paa den Maade
jødet og dets Begjærligheder, at de have sit eget
ilket vi maa føde og vederkvæge. . . Hvad Gud,
n er aabenbaret i Kristo fordrer af Syndere, er intet
offer, ingen Lidelser, vi selv paaføre os, ingen unød=
ager og Smerter." Er denne Selvpinsel stridende
rmernes Tro paa Kristi Lidelse og Død, hvor=
da med den „ægte Kristusreligion", (ↄ: Rationalis=
kke kjender „nogen anden Maade at frelse Sjelen
t den vankundige Forstand maa oplyses, den onde
ı til det Gode, den bebyrdede Samvittighed lettes og
erved, at man ved med sig selv, at man stræber efter
ehag, hvilken han altid uden Bodsøvelser, uden Selv=
enker af forbarmende Faderkjærlighed Enhver, som
r det." — De selvpaatagne Lidelser og Bodsøvelser
ngen Løn i et andet Liv; „forgjæves vil den an=
iggjænger beraabe sig paa og sige: „Jeg har forladt
je og kun bekymret mig om det Evige, jeg har for=
rdslige Ting og kun holdt mig til de aandelige,
diket, sjunget, bedet, stedse havt Guds Ord og Skrif=
paa mine Læber." Det er kun saadanne Lidelser,
ıdstod, fordi man ei vilde forlade „Sandheds og
ds Vei", for hvis Skyld man hisset kan „vaabe Be=

Lenning og Lyksalighed." — Dette er altsaa den „ægte Kristendom", der er „fattelig og heist vigtig"; vi behøve folgelig ikke „at staa i Tvivl om, hvad der er Guds Ord og Jesu Lære." Thi Jesus havde „ingen anden Hensigt," end at „befri Menneskene fra vanærende og skadelige Vildfarelser om Gud, hans Villie og Forsele, at skjænke dem de trøsteligste og til det Gode mest opmuntrende Sandheder," at lære „dem en saadan Anvendelse af deres Tid og Kræfter, at de deraf kunde hisset høste ædle, glædelige og varige Frugter," og endelig „at gjøre de os meddelte Troesgrunde, Lærdomme, Forskrifter m. m. saa tydelige, at den Enfoldige kan fatte og anvende dem." Hvad der da skal kunne kaldes „hans Evangelium," det maa være „tydeligt"; men „ligesom den Onde skyr Lyset, at hans Gjerninger ikke skulle aabenbares, saa skyr Sværmeren Tydelighed og Fornaaelighed, at hans Drømme ikke skulle forsvinde ved Fornuftens Lys og sund Eftertanke." Det er da eiendommeligt for Sværmeren, at han „foretrækker, hvad dunkelt og utydeligt er, for det som er aabenbart og tydeligt." Paa denne Maade kommer nu efter Bechs Mening Sværmeren til ofte at forvanske den egentlige Mening af Skriften; han vover „at forklare de vanskelige Skriftsteder, hvortil han mangler al fornøden Lærdom," og udfinder da en Mening, som „bestyrker hans Forvildelse." Som Exempel anføres 1 Kor. 12, 3: „Ingen, som taler ved Guds Aand, kalder Jesum en forbandet Ting, og Ingen kan kalde Jesum en Herre, uden ved den Helligaand." Sværmeren mener i Kraft af dette Ord, at „hans formente hellige Tale frembringes af Guds Aands Indskydelse og umiddelbare Virkning paa hans Sjel, uden hvilken han, som han siger, ikke var i Stand til at kalde Kristus en Herre." Bech derimod viser, „hvor simpelt og fornuftigt Apostelen har udtrykt sig," idet hans Mening skal være denne: „Ingen Velsindet spotter Jesus, og kun den Retskafne er hans sande Bekjender." En dyb Skriftfortolkning! — Ikke nok med, at Sværmeren saaledes „vanskaber og forhutler Skriftens Sprog" — i hvilken Kunst Bech selv vistnok overgik ham —; han lærer ogsaa „imod al sund Fornuft," ja „agter Fornuften ringe," og saaledes „nedværdiger og utaknemmelig tilsidesætter han den ypperste Gave, Gud har skjænket os." Medens da Skriften ophøier Ægte-

nden, saa foragter Sværmeren den og „snakker om aandelig
erlighed;" medens Guds Ord „befaler Orden i det borgelige
lskab og Lydighed imod Love og Øvrighed," saa hedder det
id fra Sværmerens Side: „Man bør adlyde Gud mere end
enneskene."

Forfatteren gaar derpaa over til at skildre de store Ulykker,
værmeriet afstedkommer: „Jordbrugeren forføres bort fra
oven, Haandværkeren fra sin Haandtering, den fattige Hus-
der eller Husmoder fra Orden, Flid og nyttige Beskjæftigelser
for at fortære Tiden i Suk og Griller og tankeløs Andagt,
rn forlade Forældres Huse, streife om fra Bygd til Bygd
som Mennesker, der er forvildede i Hovedet, opholde de
ække, der ville høre paa dem, med usammenhængende og ufor-
ftig Skvalder, . . de gavnlige Haandteringer forsømmes, Fa-
lierne forstyrres, al Orden ophæves, og den skammeligste
diggang vorder en Kilde til allehaande Daarskab og Elendig-
der." I denne Sammenhæng glemmes selvfølgelig ikke Be-
venhederne i Holtaalen og Lexviken: „Galenskabet har naaet
n Høide, at de Forvildede have paa det Skrækkeligste og
tterligste tillige mishandlet sit eget og Andres Legeme i den
indige Tro, de derved vilde frelses fra den tilkommende For-
mmelse, ja at en Forrykt har gjort Ende paa et uskyldigt
rns Liv og det med Faderens Bifald i den ligesaa affindige
ening at ville uddrive en ond Aand af en Skabning, om
ilken Jesus saa tydelig erklærer, det er just Saadanne, som
re ham til." Vistnok maa Bech medgive, at „disse Udsvævelser
e finde Bifald af Sværmeriets Formænd, men endog afskyes
dem og de fleste Tilhængere," men „Ingen ved, til hvilke
e eller lignende Galenskaber det kan forlede." Selv om det
kke drog Døden efter sig eller bragte de Befængte til det Ra-
i at ville myrde og mishandle sig selv og Andre," saa kunde
an dog ikke lukke Øinene igjen for det Onde, der „forvilder
nedværdiger Fornuften, berøver Mennesket sund Eftertanke,
ør ham til en latterlig Gjæk og Drømmer, adsplitter Familier,
rstyrrer den borgelige Orden, omskaber nødvendig og gavnlig
irksomhed til fromt Gjøgleri og andægtig Lediggang."

Det er den Haugeske Livsbevægelse, Bech gjennemgaaende
r for Øie under sin Tale om Sværmeriet. Dette maa tages

i Betragtning, naar man vil vurdere Gehalten baade i hans Skildring af Sværmeriets sørgelige Følger og i hans Paastand, at „de bedrøvelige Virkninger . . ikke er et Under, som tilfældigvis er indtruffet, fordi Nogle af dets Tilhængere have misforstaaet Sagen og misbrugt, hvad de lærte og hørte. Thi da vare alle Bebreidelser ufortjente og ubillige, siden det Bedste selv kan misforstaaes og misbruges. Nei, det ligger i Tingens Natur, hine Virkninger kunde ikke udeblive, naar Indbildningens Fantasier træde i Fornuftens Sted, og naar man giver mørke, forblommede og forvirrede Ord og Talemaader Fortrin for den tydelige og enhver Eftertænksom fattelige Lære."

Endelig tager Forfatteren i Øiesyn de saa i Dagen trædende velsignelsesrige Følger af Vækkelsen, Følger, der ikke gik an at benægte, Følger der vare Vækkelsens mest veltalende Talsmænd blandt den Del af Folket, for hvilken Kjendsgjerning havde mere at betyde end Floskler. For at svække Indtrykket af, hvad Enhver kunde se med Øine, anfører han „tvende vigtige Bemærkninger." For det Første gjør han gjældende, at man ikke maa give „ethvert Slags Lystighed, Spil og Dans Navn af syndige Fornøielser;" han paastaar, at Kristus, „der vilde i Alt være vort Mønster, ikke lærte dette; ligesom han ogsaa ved at give Besked om, at Kristus var „ofte tilstede og tog Del i Gjæstebude og Høitidsglæder; langt fra at dadle dem, bidrog han til at oplive Selskabet og forøge Glæden; ganske bifaldt han uskyldig Lystighed og fandt det billigt, at man glædede sig i glade Tilfælde." For det Andet holder han frem, at „vi ingenlunde maa anse et Menneske for et forbedret Menneske, fordi han ikke mere er liderlig, ryggesløs, vild og udsvævende, eller fordi han fører et stille, ingetogent Levnet og beskjæftiger sig med gudelige Ting." Han paastaar, at „man forbedrer ikke, men fordærver Ungdommen ved at betage den Mod, Raskhed og Munterhed, hvorover den forfalder til et mørkt, tungsindigt, klagende, sukkende og kjærlingagtigt Væsen." Herved bliver Ingen dygtig til Noget; tvertimod, „tosset og klosset, til Byrde for sig og andre vorder Enhver, som forfalder til en misforstaaet Hellighed og taabelig Andægtighed." Derfor mener Bech, at de tilsyneladende gode Følger af Vækkelsen eller „Sværmeriet" i Grunden er Tilbagegang istedetfor

Fremgang, Fordærvelse istedetfor Forbedring, omtrent som naar man, „ved at ville læge et Saar drager de onde Vædsker hen til andre Steder, hvor de udbryde langt giftigere og volder en dødelig Sygdom eller tifold forøger Smerterne".

Idet saa Bech triumferende paastaar, at Apostelen Paulus ikke var Fiende men Ven af „Fornuften", at det ikke er Fornuften, som han vil der skal tages til Fange, og ikke imod Filosofi, han ivrer, slutter han sit Skrift med at opfordre til at bruge „de Vaaben, som Kristi egen Lære, Fornuft og Eftertanke give i Hænde", og lover han da, at „Eders Forstand ikke alene (skal) bevare Eder selv, men mange svage Brødre fra Sværmeri og dets bedrøvelige Følger".

Kun et Par Bemærkninger ville vi føie til. Læseren vil have lagt Mærke til den gjennemgaaende Taktik hos Rationalisten: først at male et Uhyre og udstafere det med Filler, der er sammenrapsede udaf alle Kirkehistoriske Livsbevægelsers Udskeielser, og derpaa at bekjæmpe samme. Det var da let at vinde Seier; men Seiren, man vandt, var ingen Seier. — Kjendte da Rationalisterne saa lidet til den Vækkelse, de skulde bekjæmpe, at de virkelig i god Mening gav tilbedste sine Skildringer og selv troede paa deres Sandhed? Hertil maa svares et ubetinget Ja. Oplærte i en Skole, der identificerede Rettroenhed og Overtro, Liv og Sværmeri, vare de uden Villie til at stille sig i noget nærmere undersøgende Forhold til Vækkelsen og uden Evne til at kunne gjøre det. Naar da den levende Kristendom rykkede dem ind paa Livet, da greb de til deres saakaldte „ægte Kristendom, den sande Aand og Mening af Jesu Lære", der bestod i nogle udvandede Læresætninger paa den naturlige Religions Omraade, Læresætninger, der med ligestor Lethed lod sig udlede af Platons Skrifter som af den hellige Skrift, og med saadanne Vaaben begyndte da Kampen. Da de ville have Skinnet af at gaa ud fra „den ægte Kristendom", gjaldt det selvfølgelig at fjerne de ofte slemme Anstød, som et eller andet Skriftsprog lagde i Veien; her hed det snart, at Oversættelsen enten var urigtig eller dunkel, snart at Forklaringen udbragte en anden Mening end den almindelige; ved nogen Øvelse kunde man da drive det dertil at faa en hvilkensomhelst Mening ud af det hellige Ord. Traads Paulus med

ligefremme Ord har krævet, at Fornuften skal tages til Fang under Troens Lydighed, var det ingen Sag for Rationalister at faa ud, at Apostelen havde ment det stik Modsatte, nemlig at Fornuften ikke skal tages til Fange:

„Sølv og Messing
tog Hr. Essing;
Kobber og Bly
satte han i".

Imidlertid indsees det, at dette var en temmelig tungvind Stridsmaade, ligesom det lidet nyttede at sætte en af saa skrøbelige Materialier sammensat Dæmning imod det nye Livs mægtig frembvældende Strøm. Saa greb man til andre Midler, der kostede mindre Møie og foreløbig virkede med mere Effekt, nemlig Forfølgelser, og man oplevede at se den mærkelige Ting, at de, der i høieste Toner havde skreget paa Tolerance, selv bleve de mest intolerante.

Omtrent en Maaneds Tid før Hauge forlod Throndhjem var en af hans Venner bleven greben, sat i Fængsel og idømt Straf for at have virket til Guds Riges Udbredelse. Hermed forholdt det sig paa følgende Maade:

Blandt dem, der vare blevne grebne af den almindelige Vækkelse i Numedal, var ogsaa en Mand ved Navn Thorbjørn Larsen Lislegaard fra Nore. Han synes at have været en varm Sjel, brændende i Aanden, men ikke fri for Anstrøg af Sværmeri. Saaledes havde han — efter eget Sigende — engang et Drømmesyn, i hvilket han saa „en Tavle, paa hvilken de 10 Guds Bud efter Lutheri Katekismus stode skrevne med forgyldte Bogstaver", hvorved da Herren vilde indprænte ham Lovens Væsen og Krav. En anden Gang havde han i vaagen Tilstand havt en Aabenbaring, under hvilken „en Tavle forekom for hans Øine, hvorpaa stod malet fede men

nestelige Gestalter . . og ditto lig Dødning=Skeletter". Dette Syn, som han havde om Høsten 1800, ansaa han for en Forud=forkyndelse af Hungersnøden om Vaaren 1802. Han havde forfattet en skriftlig Beretning om sine Syner, hvilken han pleiede at forelæse for sine mere fortrolige Venner.

Tilflyttet en liden Gaard paa Eker var han i Begyndelsen af Aaret 1802 reist til Grevskaberne, hvor han syslede med forskjellige Slags Arbeider ved Siden af at formane sine Medmennesker til Omvendelse. Langfredag begav han sig til en Bonde i Høijord Annex i Andebo for at tale med en Bonde om noget Tømmer=Arbeide, han skulde udføre for ham. Saa fik han Bud fra en kristeligsindet Kone, den i den Haugeske Vennekreds endnu erindrede Gunhild Høijord, at han skulde komme i hendes Hus og holde en Opbyggelses=Forsamling. Langfredags=Eftermiddag Kl. 4 forsamledes da „endel Mennesker af begge Kjøn", og Thorbjørn Lislegaard forelæste dem da „Guds Ord til Trøst og Opbyggelse, dels af Bøger, dels af Breve fra H. N. Hauge og dels af udenadlærte Bønner", ligesom man ogsaa sang Salmer af Hauges Salmebog.

Følgende Dags Morgen — Løverdag i den stille Uge — holdt han paa en af Nabogaardene atter Opbyggelse. Længere ud paa Dagen, da han havde begivet sig til Gaarden Sukke, kom der Bud fra Lensmanden i Prestegjeldet, Erik Berg, at han skulde indfinde sig hos ham, hvilket han ogsaa gjorde. Ved Ankomsten til Lensmanden erklærer denne, at han af Grev Wedel=Jarlsberg, der som bekjendt fungerede som Amtmand i Grevskaberne, havde faaet Ordre til at „arrestere alle Prædikanter af Hans Hauges Tilhængere", hvorfor ogsaa Thorbjørn Lislegaard blev sat i Arrest. Lensmanden indberetter strax, hvad der var skeet, til Grev Wedel=Jarlsberg, og denne befaler strax den arresterede Lægmand sat under Tiltale for „Løsgjængeri" og for at have „afgivet sig med at samle Almuen af Høijord Annex i den Hensigt at holde Prædikener for samme". Thorbjørn Lislegaard blev siddende i Arresten til den 23de April, da Dom i hans Sag blev afsagt. Men Dommen lød paa, at den fængslede Gudsords=Bekjender skulde

hensættes i Fængsel paa Vand og Brød i saa lang Tid, som Regimentet, i hvilket han stod som Landværnssoldat, maatte fastsætte. Hvor lang Tid han da kom til at sidde i Fængsel paa Vand og Brød, og hvilke hans senere Skjæbner bleve, er ubekjendt[1]).

Niende Kapitel.

Reise gjennem Sogn, Hallingdal, Numedal, Eker, Kristiania, Smaalenene, Skien, Telemarken tilbage til Bergen. Skolelærer Ole Olsen Bioveit.

Omtrent en Maaned opholdt Hauge sig i Bergen og dennegang for at ordne sine timelige Anliggender. Derpaa forlod han denne By i Begyndelsen af August, tog Landeveien gjennem Vos, satte fra Aurland over til Sogndals Prestegjeld, hvorfra han reiste op i Havslo-Bygden, og her opholdt han sig „nogle Dage". En endnu i 1872 levende gammel Kone ved at fortælle, at da det rygtedes, at Hauge vilde besøge Sogn, blev man meget bange; thi der sagdes, at en falsk Profet nu var paa Veien til dem. De toge da for sig en af Hauges Bøger og neppe havde de læst tre Linier, før de vare overtydede om, at Hauge dog ikke var nogen falsk Profet. — I Havslo holdt han Opbyggelser paa Gaarden Venjum, hvor en indbildsk, „skriftklog" Bonde Elling Holseter optraadte med Forhaanelser imod ham. Ogsaa paa „Indrebygden" (ↄ: Annexerne Fet og Jordanger) havde han Samlinger, ved hvilke Enkelte kom til Eftertanke. Fra Marifjæren satte han over til Gaupne i Lysters Prestegjeld. En gammel Kone her erindrer

---

[1]) Forhør m. V. ang. T. L. Lislegaard o. s. v. meddelt af Sorenskriver J. Chr. Berg i „Juridisk Arkiv" II, Kjøb. 1804, Pag. 1—19.

ldnu, at hun som tolvaarig Pige var tilstede ved en af Hau-
es Opbyggelser i Gaupne, og at han tog hende i Haanden og
igde: „Gud bøie dit unge Hjerte til en sand Gudfrygtighed".

Om Hauges Virksomhed i Lyster vides, at han talte paa
xercerpladsen Dalsøren for Tusinder af Tilhørere[1]), at
an havde Samling paa Lensmandsgaarden Lerum, hvorhen
a mange Mennesker strømmede sammen, at han maatte tale
aa aaben Mark; ligeledes ved man, at han inde i Fortun
oldt mange Forsamlinger, der vare stærkt besøgte[2]). — Der
ar vistnok faa Prestegjeld, der i høiere Grad end Lyster blev
aavirket ved Hauges Alvorstale. „Alle Skoleholdere, Lens-
tanden med ganske Familie og mangfoldige Andre vare Hans
lielsen Hauges ivrigste Tilhængere", fortæller Presten Qvale;
næsten i hvert Hus" fandtes Hauges Skrifter, og der holdtes
te Opbyggelsesforsamlinger; men „Modstanderne vare yderlig
bragte og kunde aldrig blive træt af at fortælle saavel sørge-
ge som lat erlige Historier"[3]). Blandt de „sørgelige Historier
r da ogsaa dette, at to Koner skulde have taget Livet af sig
m Følge af den „Sørgmodighed" og det „Tungsind", som
esningen af Hauges Skrifter skulde have frembragt paa dem.
len Thorger Nes, en velhavende og dygtig Bonde i Lyster
j senere Storthingsmand, oplyste ved Forhøret i 1806, at de
ntalte Kvinder „ikke var af Læserne"[2]).

Thorger Nes var de Vaktes fornemste Støtte og Leder;
Ingen foretog sig Noget uden at have raadspurgt sig med
im", skriver Qvale. Endog efter at Plakaten mod Hauges
krifter var udkommen, „vedblev han at prædike", hvorfor han
iturligvis var ilde seet af Sognepresten, der i sine sørgelige
estræbelser med at „standse de Uordener, som den Haugeske
ekt havde foranlediget", i ham saa den Mand, der „bestræbte
j baade hemmelig og aabenbart at lægge Øvrigheden Hin-
:inger i Veien". Det viser sig dog, at hans Dygtighed i det

[1]) Meddelelse af en i Lyster født Lægmand.
[2]) Forhør optaget af Sorenskriveren i Indre Sogn 1806 (Rigsarkivet).
[3]) Qvales Indberetning til Amtet 1804 (Rigsarkivet).

Timelige aftvang Presten Respekt¹). I en senere Tid hensygnede hans indre Liv adskilligt.

Sognepresten Qvale blev forflyttet til Lyder en Tid efter Hauges Besøg. Denne Mand viser sig noget nær at have været Mester i den Kunst at „gjøre det Gode til Ondt". Uden videre giver han tilkjende, at Hauge „prædikede Ringeagt for alt Timeligt", og at han drev Folk til „dyb Melankoli" fordi han lærte, „at den, som vil blive salig, maa først føle dyb Bedrøvelse over Synden"!! Han sørger over „Almuens Mistillid til Lærerstanden", fordi „dens Kjærlighed og Goddædighed mod Presterne derved har aftaget, — der er ligefrem Madstræv i Spillet. Hauge er for ham en simpel Bedrager og intet Andet; medens denne var en løs og ledig Person, tror Presten, at han fandt bedst Regning i kun at anbefale Dovenskab og Læsning af sine Skrifter — til desto større Affætning; efter at han er bleven Kjøbmand, mener Qvale, at han indser, „at han maa høste den største Nytte af sine Tilhængeres Vindskibelighed, da han derved faar større Handel".

For at udrydde af sit Prestegjeld det nys vakte Liv, indrettede han sig ifølge egen Erklæring paa følgende Maade. En Bygdevægter blev ansat for at holde Bygden ren for tilreisende Gudsordsbekjendere. Mangors „Landapothek" blev uddelt blandt Almuen — „for at betage Læserne deres blinde Tillid til Forsynet". Skolemestrene bleve truede af Presten til at give Løfte om at afholde sig fra at holde Opbyggelser. Til ethvert Hus, hvor der var holdt Fosamlinger, sendtes Afskrift af Hovedindholdet af Forordningeu af 13de Januar 1741 samt Rom. 13, 5 og 1 Pet. 2, 13. For at virke til „Forsonlighed" holdt Presten ogsaa frem for Modstanderne de Opvaktes moralske Levnet. Men hans Haab om, at „Sværmeriet" skulde „med Tiden ganske bortfalde", skuffedes dog; større Mænd end Presten Qvale have ogsaa erfaret, at det volder haardt at stampe imod Braadden²).

---

¹) „Underdanigst Indberetning om Bonden Thorger Halvorsen Nes's udviste Flid i Jordbruget og andre Henseender" (Rigsarkivet,) 2det Departements henlagte Sager, 2den Pakke).

²) Qvales Indberetning til Amtet af 1804.

Om Hauge er at fortælle, at han fra Lyster reiste til Leirdal, derfra op til Hallingdal gjennem Hemsedal, Gol, Aal og Hol, hvorfra han gik over Fjeldet til Daglid og videre nedigjennem Nore og Rollag. Paa Gaarden Mo holdt han ogsaa denne Gang Opbyggelse. Der var kommen ßid en Mængde Mennesker for at sige ham Farvel. Men da Hauge havde endt sin Tale, istemte han et Afskedsvers, han havde digtet, og som begyndte saaledes:

Farvel nu Venner kjære
I Store med de Smaa,
Hver, som paa Mo mon være, —
vi nu adskilles maa.

nder Sangen gik han ud af Døren og fortsatte sin Vandring; ennerne stode tilbage og saa efter ham „med rørte Hjerter og ·arefulde Øine"[1]).

Han fortsatte nu sin Reise nedigjennem Numedal og tog – rimeligvis over Kongsberg — til Eker, hvor han opholdt ß paa den endnu ikke færdige Papirmølle omtrent 14 Dage. id havde Venner fra forskjellige Kanter samlet sig for at tale ed ham. Blandt disse var ogsaa den ovenfor omtalte Lensand T. O. Bache; rimeligvis havde han ikke truffet Hauge ra dennes Reise gjennem øvre Numedal, hvorfor han var reist ter ham. — Om Baches Skjæbner siden hans første Sam:entræf med Hauge skal her meddeles Følgende. Den samtidige ækkelse i Numedal og Hallingdal havde bevirket, at Vennerne disse Bygder gjensidig besøgte hverandre. Allerede om Høsten 799 havde Bache gjort et Besøg i Hol og Aal, og paa Indybelse gjentog han Besøget i Pintsen 1800. Før Gudstjenesten egyndte i Aals Hovedkirke, satte man sig ned paa Marken, g Lensmanden læste for dem, som vare tilstede, to af Hauges Breve i „Kristendommens Lærdoms-Grunde". Saa overvar ıan Gudstjenesten, hvorefter man blev staaende udenfor Kirken Grupper og tale med hverandre. Lensmanden i Aal havde attet Plan om at arrestere Bache; men hans Opmærksomhed ·lev lagt Beslag paa i en anden Retning, da man under en ıf Almuen nedtraadt Gulvplanke i Vaabenhuset havde fundet

[1]) Helge Hagen, Pag. 7.

et Barnelig. Bache fik saaledes være i Ro; han fulgte me
en af Bønderne til en Gaard noget fra Kirken og holdt de
rimeligvis Opbyggelse. En Kaptein, som boede i Nærhede
sendte en Underofficer ud for at gribe ham; men han tog e
gal Vei, saa Lensmanden fra Opdal ogsaa denne Gang sla
undaf. Han gik derpaa, ledsaget af adskillige Folk, til en ande
Gaard og blev der om Natten; næste Morgen, just som ha
stod i Begreb med at reise hjem, kom Lensmanden i Aal
arresterede ham og førte ham til Sundre, kry over at hav
fanget en Kollega. Nogle af Bygdens bedste Folk kautionered
imidlertid for Bache, saa han fik sin personlige Frihed tilbag
og kunde reise hjem. Om Høsten blev han indstævnet til a
møde til Forhør paa Kongsberg; efterat Forhøret var afholdt
tilraadede Sorenskriveren ham at reise til Amtmanden; ha
vilde tilligemed Udskrift af Forhøret medgive ham Brev ti
Amtet, og saa haabede han, at Sagen vilde bortfalde. Bache
som mente ikke at have forseet sig i Noget, vilde ikke „tigge o
Naade", hvorfor han strax efter Forhøret reiste til sit Hjem.

Ved Begyndelsen af Vinteren fik Bache Ordre fra Am
manden, at han skulde indfinde sig hos ham. Han begav s
derfor paa Veien under indvortes „Kamp og Strid", men s
dog „bestyrket sin Tro, at Gud vilde komme ham til Hjæl
naar han skulde forsvare sig". Amtmanden modtog ham meg
venligt og spurgte, om han vilde erkjende, at han havde far
vild, hvortil Bache svarede, at det kunde han ikke, førend ha
blev overbevist. Ved dette Svar blev Amtmanden heftig
sagde, at han snart vilde se Følgerne af sin Færd, og herm
var da Samtalen til Ende.

Lensmanden i Opdal begav sig atter hjem, og Livet g
som før; „vi vedbleve med vor gudelige Andagt, saavelsom
tales ved" om det Ene, som er fornødent. Ikke længe eft
hans Hjemkomst fik man Brev fra Hauge, der fortalte, at ogsa
han var bleven arresteret af Lensmanden i Aal. Udpaa Vi
teren 1801 blev han indstævnet til at møde ved Gjæsteret
Hallingdal; her blev nu holdt Forhør, Vidner edfæstede, d
juridiske Apparat var i fuld Gang; Aktor fremkom med Paa
stand om, at Bache skulde have sit Lensmandsombud forbrudt,
lide Tugthusstraf og betale Sagens Omkostninger. Defensor

„benægtede Alt, hvad Aktor havde tilføiet" og nedlagde Paastand om Frifindelse; Baches medbragte Presteattest, der erklærede ham for „et ved sin Gudsfrygt exemplarisk Menneske", gjorde et dybt Indtryk paa Retten, Sagen blev udsat. Efter ogsaa at have afslaaet Fogdens Raad om at bønfalde Amtmanden om Naade, blev Sagen optaget til Doms paa Høst-Thinget 1801, og blev da Lensmand Bache „i alle Dele frikjendt", et Udfald, som vistnok havde sin væsentligste Grund i det friere Syn paa den religiøse Bevægelse, Embedsmændene i denne Del af Landet havde.

Ved Baches Sammenvær med Hauge paa Ekers Papirmølle var Talen ofte kommen paa, at en af Vennerne burde nedsætte sig som Kjøbmand i Drammen. Hauge ansaa Bache for skikket til saadan Gjerning, hvorfor denne ogsaa efter adskillig Betænkning frasagde sig sin Lensmandsbestilling i Oktober 1802 og flyttede til Drammen, hvor han grundlagde et endnu blomstrende Handelshus[1]).

Fra Eker reiste Hauge til Kristiania[2]), hvorpaa han reiste hjem.

Efter et kort Ophold hjemme hos sine Forældre vandrede Hauge nedigjennem Smaalenene for at besøge sine Venner paa Sørbrøden i Berg. Sognepresten i dette Prestegjæld havde en Søndag ved Kirken faaet Nys om, at Lægmanden fra Tune vilde holde Opbyggelse paa Sørbrøden, hvorfor han sender Lensmand Jakob Svane didhen „for at examinere ham og affordre ham Pas og at høre, efter hvis Ordre han foretog Saadant (ɔ: holdt Taler), og i Mangel paa Rigtighed at arrestere ham". Om Udfaldet af sin Sendelse fortæller Lensmanden, at han fandt Hauge paa Sørbrøden „blandt en Forsamling"; hans Pas var i Orden, og paa Spørgsmaalet, „hvem der havde givet ham Tilladelse til at holde slige Forsamlinger", svarede han, at det gjorde han i Kraft af „Guds Befaling". Lensmanden fortsætter sin Beretning saaledes: „Jeg examinerede ham paa mange Maader; men han bandt mig med Guds Ord, saa jeg fandt mig for svag til at staa hans Aand og Visdom imod". Han havde saaledes kun at tilbagemelde Pre-

---

[1]) T. O. Baches „Levnetsløb", Pag. 16—27.

[2]) Her var han den 11te September 1802; se „Lærdoms-Grunde" III, 113.

sten, at han „fandt Intet i hans Tale eller Lærdom, som var stridende imod Religionen eller den Augsburgske Confession"[1]).

Fra Smaalenene satte Hauge over til Valløs Saltværk, tog saa Landeveien fat nedigjennem til Skien og derfra op til Holden. Sognepresten i dette Prestegjeld, Hr. Bræmer, der er bekjendt som en af Hauges værste Modstandere[2]), havde fra Prædikestolen advaret hver Mand i sin Menighed mod at lade Hauge faa Hus til at holde Opbyggelse i. Under dennes Ophold i Prestegjeldet var der dog 5 Bønder, der oplode deres Huse for ham; han holdt da Samlinger paa Gaardene Tvet, Kløvdal, Ytterbø, Tufte og Heisholdt. Til Opbyggelsen paa Tvet havde man anmodet Presten om at indfinde sig, hvilken Anmodning dog blev afslaaet. Hauge holdt da sin Tale; men da han netop var kommen til Ende, indfinder Presten sig, hvorfor han i Korthed gjentog Indholdet af sit Opbyggelsesforedrag i Prestens Paahør. Bræmer bliver saa rasende, at han spytter Hauge lige i Ansigtet. Denne siger da ganske rolig: „Jeg mener vi faar synge Salmen: Far ud, urene Aand", og medens nu Forsamlingen istemte denne Salme, fjernede Presten sig. — Om Opbyggelsen paa Heisholdt ved man, at som den just var endt, kom Presten sammen med Lensmanden for at arrestere Hauge; denne, der holdt det for sin Pligt at unddrage sig Forfølgelserne, saa vidt det stod til ham, skjulte sig i Høladen paa Gaarden tilligemed sin Vært, hvem man ogsaa vilde til Livs. Bonden var beklemt og bange, saa Hauge endog kunde høre, hvordan hans Hjerte bankede. „Aa stakkels Dig, som er saa bange", sagde Hauge til ham; „læg Haanden din hid og kjend, hvor roligt mit Hjerte slaar". — Forfølgerne maatte reise sin Vei med uforrettet Sag, Hauge reiste videre; men de arme 5 Bønder fik føle Svøben. Ifølge Amtets Ordre af 17de November 1802 bleve Ole Andersen Tvet, Simon Andersen Kløvdal, Thore Jørgensen Ytterbø, Sten Andersen Tufte og Johannes Johannessen Heisholdt tiltalte „for at have holdt utilladelige og mod Forordningen af 13de Jan. 1741 stridende Forsamlinger". Under 5te Februar 1803 bleve de af Politiretten dømte til at bøde til Holdens Fattig-

---

[1]) Brev fra Lensmand Svane af 22de Juli 1804 (Rigsarkivet).

[2]) Folketroen lader ham derfor gaa igjen.

ræse den førstnævnte 20 Rdl., de øvrige 15 Rdl., samt til at ære Sagens Omkostninger. Akershus Stiftsoverret, for hvilm Sagen blev indappelleret, stadfæstede Dommen[1]).

Hauges Reise videre maa efter Kilderne have foregaaet aa følgende Maade. Fra Holden drog han gjennem Bø og Sillejord opover til Tinn, hvis Sognepræst fortæller, at han er fik „en stor Mængde Tilhængere"[2]). Ifølge Meddelelser ra en gammel Mand i dette Præstegjeld samledes „store Masser" for at høre Hauge, da „Opbyggelserne var noget Nyt"; ristnok kom „Nogle til Vækkelse", men „Vækkelsen har aldrig været hvad man kunde kalde stor". — Fra Tinn maa han gjennem Vestfjorddalen være reist op til Mjøsstrand; derfra tog han da Veien til Rauland, hvor han „holdt Samlinger i adskillige Huse", og „droge Mange til sig"; herfra vandrede han ad Haukelid=Veien ned til Røldal, paa hvilket Sted han ogsaa holdt Opbyggelses=Forsamlinger. Fra Røldal gik han til Sukedal og derfra ned til Havkysten i Jelse Præstegjeld. Paa sin Reise herfra til Bergen vides han at have besøgt Augvaldsnes. Herfra fortæller Præsten Sverdrup, at medens han holdt Skriftemaal i Kirken, talte Hauge for Almuen i Præstens Borgerstue. Efter som sædvanligt at have overværet Gudstjenesten, reiste han om Eftermiddagen. Til Bergen ankom han sidst i December 1802[3]).

Medens Hauge denne Gang havde været fraværende fra Bergen, havde Biskop Brun faaet at skaffe med en Sag vedkommende en af Hauges Venner, der er altfor karakteristisk, til at den her kan forbigaaes.

---

[1]) Mundtlig Meddelelse af Pastor Wefring i Holden. Akershus Stiftsoverrets Dom af 25de Juli 1803. Bratsbergs Amts Indberetning til Kancelliet af 11te Juli 1804 (Rigsarkivet). — Hvad H. E. Hagen (Pag. 9—10) fortæller om Præsten i Holden, har jeg ikke fundet bekræftet af nogen paalidelig Tradition.

[2]) Extrakt af de fra Geistligheden i Kristianssands Stift indkomne Erklæringer om H. N. Hauge (Rigsarkivet).

[3]) Sammesteds. Forhørs=Protokollen ad. qv. 22 o. f. Hauges „Reiser", Pag. 40—42.

Vikør Prestegjeld i Hardanger havde ved Begyndelsen af dette Aarhundrede en Sognepræst ved Navn **Tonning**. Han var af et heftigt og hidsigt Gemyt, paastaaelig i sine Meninger og yderliggaaende Rationalist i sin Opfatning af Kristendommen. Medens han i Ro og Fred gav tilbedste for det arme Folk sine Menneskelærdomme, som han mente indeholdt „sund Moral og sunde Religionsbegreber“, begav det sig, at Prestegjeldet pludselig fik Besøg af en Mand, der „satte Almuen i største Bevægelse“; det var **Samson Thorbjørnsen Traae** fra Bergen[1]). Guds levendegjørende Ord hørtes atter i Bygden i sin gamle Kraft, Folkets Opmærksomhed blev vakt, der holdtes „Samling paa Samling allevegne“. Sognepresten, der vilde modarbeide hvad han ansaa for et „fordærveligt Sværmeri“ kaldte nu Traae til sig, „søgte at rette ham i et Et og Alt, men — forgjæves“; Lægmanden vidste, hvad han vilde og gjorde, en Holdning, der i Prestens Øine selvfølgelig var et Bevis paa „Dumhed“ og „en yderlig Haardnakkethed“. Tonning forbød ham da i Kraft af Forordningen af 13de Januar 1741 at holde Samlinger i Prestegjeldet; Traae — vi lade Presten selv tale, Læseren vil af sig selv forstaa det Fordreiede i hans Fremstilling — „svarede trodsigen og slog i det samme Knip med Fingeren paa en stolt og foragtelig Maade: Ja, jeg gjør det alligevel, beraabte sig derhos med fræk Uforskammethed: han var Lyset, han var en Apostel. Jeg drev ham da endelig

[1]) Efter sin Opvækkelse ved Hauge havde denne sjelden begavede Lægmand gjort flere længere Reiser for at tale Guds Ord. Om Høsten 1800 finde vi ham saaledes paa Røros, hvor han tørnede sammen med Sognepræst Krag; denne Embedsmand, der frygtede for, at han kunde „forvilde svage Mennesker . . ved sit usammenhængende Snak og skinhellige Væsen“, lod ham arrestere og føre først til Lensmanden, hvor der blev optaget et Slags Forhør over ham, og derpaa til Throndhjem, ledsaget af en Skoleholder, der for Stiftet nærmere skulde oplyse „Tingenes Sammenhæng“. Hvordan det gik ham i Throndhjem, er ubekjendt. Naar Sognepræst Krag fortæller om Traae, at han „ikke kunde læse rigtig i Bog“, at han ikke kunde give „fornuftig Forklaring over Ting, som Børn paa 9 Aar“ vide Besked om, saa er det et Bevis paa, hvorledes en forøvrigt agtværdig Mand kunde være forblindet, naar Talen var om en Modstander af den nye Oplysning. Skrivelse fra Sognepræst Krag til Biskop Bugge af 24de September 1804 (Rigsarkivet).

:d fortjent Indignation paa Døren; det var mig umuligt ngere at udholde en saa yderlig Uforskammethed og fordøie ı megen Nonsens". Men den af Presten paa Dør jagede gmand holdt Ord, han gik lige fra Tonning til nærmeste ıard og talte Guds Ord. De følgende Søndage havde Vikør-esten Stof nok for sine Prædikener, idet han — som han nte — „lærte og advarede mod Sværmeri og dette Uvæsen".

Samson Traae reiste sin Vei; men hans Ord havde antændt d i Manges Hjerter. Blandt dem, der under hans Ophold Vikør vare blevne opvakte til kristeligt Alvor, maa Skolelærer le Olsen Biotvedt nævnes som den mest fremtrædende og n den, der fik den største Indflydelse. At han snart maatte ve Sognepresten en Torn i Øiet, siger sig selv. Der indløb age over Biotvedt fra en 6—12 Mand i Bygden — at ınning stod bag og var den egentlige Klager, er man berettiget at slutte af hans Færd baade før og siden —, Klagen ind-ıdtes til Provsten Rørdam i Kintservik, der strax, uagtet c til ham indløb en Forsvarsskrivelse for Biotvedt fra 50 and i Vikør, suspenderede Skolemesteren og indberettede Sagen c Biskop Brun. Denne vilde ikke fatte nogen endelig Afgjørelse, : Erklæring fra Biotvedt var indhentet. Efter at den afæskede klæring var indløben til Biskopen, fandt denne Sagen at :re af saadan Beskaffenhed, at Biotvedt burde indsættes i sin stilling. I Skrivelse af 22de Oktober 1802 paalægger han :ovsten, forsaavidt Biotvedts Erklæring medførte Sandhed, ortøvet at lade denne indsætte i sit Ombud, og at „denne :dre af Sognepresten fra Prædikestolen oplæses uden nogen ommentering af den Oplæsende". Tillige paalægger han :ovsten at tilholde Tonning at omgaaes Biotvedt og „Lige-:dede" med Skaansel og „ikke for snart tro, hvad der siges ı dem". Brun kan vistnok tænke sig, at de Vaktes „Nidkjær-d mod Synd" stundom kan være anbragt „paa urette Sted"; :n derfor bør de „idetmindste kun hemmelig vises til Rette af , vi som selv prædike Omvendelse, Tro og Afholdenhed". ıdelig gjør den gjæve Biskop gjældende, at „vi maatte dog tid heller ønske os til. omvankende Skoleholdere saadanne igoristen, end kaade Drenge".

Dette var for megen Ydmygelse for den hidsige Tonning,

til at han skulde ville finde sig deri. Nørdam var død, i
Biskopens Skrivelse kom ham i Hænde; den konstituerede Pr
Sognepresten i Strandebarm Ditmar Kahrs blev af Ton
bevæget til at stille i Bero Udførelsen af Biskopens Ordr
22de Oktober, medens man indhentede Bruns Erklæring
en Forestilling af Presten i Vikør, der gik ud paa, at Biot
først skulde gjøre ham Afbigt, før han blev gjenindsat
Bestilling. Under 22de December 1802 svarer Biskopen bl
Andet: „Vil O. Biotvedt gjøre Hr. Tonning Afbigt, for
gjerne. Jeg skal ikke spørge, om han bør eller ikke. Men
lægge ham at gjøre det, kan vel ingen Øvrighed, førend
Tonning beviser, hvorfor. Efter alt mig bekjendt i denne
Passerede er Ingen fornærmet uden O. Biotvedt, men som i
Satisfaktion fordrer over dem, som have fornærmet ham,
at blive, hvad han var“.

Saa maatte da Tonning bide i det sure Æble „
Ordres“ at indsætte den afsatte Lærer i sit Ombud.
Biskop Bruns Forhold i denne Sag havde i høi Grad op
Sognepresten; det var som at tirre Løven, naar Nogen vo
at vise en Haugianer Retfærdighed ligeoverfor Nationalist
Lader os høre, hvorledes Tonning med en i Sandhed „
Uforskammethed“ vover at udspy sin Galde og det mod
Mand som Biskop Brun. I sin Skrivelse til Stiftamtm
Bull — afæsket ifølge Kancelliets Opdrag til Amtmænd
Bisper om at lade anstille Undersøgelser om Beskaffenhede
Hauges Virken og bringe i Forslag Midler „til at standse
Onde“ — giver Tonning Biskop Brun Skylden for, at M
forledes til „at tro Sværmeriet godt at være“, saa „Forvirr
er derfor temmelig almindelig og stor“, — at „Læreemb
bliver i høi Grad foragtet og forhaanet“, Alt som Følge
at „disse vankundige Landstrygere længe og uden Paatale
kunnet fremture“ i sit Uvæsen. —

Efter sin Gjenindsættelse som Skolelærer vedblev Biot
som før at virke til Kristenlivets Fremvæxt i sin Kreds:
han nu optraadte med større Frimodighed og en sikkrere H
ning eller, som Tonning udtrykker sig, „med dobbelt Frækh
er en Selvfølge. Sognepresten ventede kun paa Leilighed
„fornyet Kjætterjagt“, og den fik han, da Brun om Vaa

1804 var i Danmark for at ordineres til Biskop[1]). Som det synes, lod Tonning paa egen Haand optage et Forhør over Biotvedt; men Alt, hvad man kunde faa ud, var, at han engang var reist til Bergen uden at indhente Sognepresten Tilladelse, og at han engang havde tækket Tag i Skoletiden, medens der Intet kunde anføres „imod hans Lærdom eller Levnet, som kvalificerede ham til Afsættelse". Sammen med dette Forhør indsendte Tonning gjennem Provsten en Forestilling til Stiftamtmand Bull, i hvilken han beklager sig over Biskop Bruns Holdning i denne Sag. Bull modtog Forestillingen og gav vedkommende Sorenskriver Ordre til retslig Forfølgelse mod den forhadte Skolemester. Saaledes finder Brun Sagerne at staa ved sin Tilbagekomst fra Kjøbenhavn. Den gamle Kjæmpe kommer i Harnisk og i skarpe Skrivelser til Provst og Stiftamtmand drager han tilfelts mod dem begge; han er ikke blot harmfuld over, at Tonning i hans Fravær havde lastet hans Embedsfærd; at Provsten havde fremsendt et saadant Produkt, og at Stiftamtmanden havde taget saapas Hensyn til samme, at han havde expederet det paa sædvanlig embedsmæssig Vei; han er især opbragt over, at Sognepresten i Vikør havde indskudt sig selv og Guds Riges Sag under verdsligt Forum, Alt for at forfølge en „enfoldig Sværmer", at man „i en offentlig Ret" lader „en Sorenskriver inkvirere i Dogmatiken og fordrer Difinition over Gjenfødelsen, som han selv maaske skulde have Møie at give" o. s. v.

Med Hensyn til Biotvedt befalede Biskopen, at han efterat have udstaaet Tilrettevisning af Provsten for ovennævnte Forseelser skulde lades uantastet i sin Bestilling, forsaavidt han tillige vilde love „i alt Lovligt at være sin foresatte Sogneprest hørig og lydig". Men Biotvedt, som indsaa, at det var umuligt at arbeide sammen med Sognepresten under saadanne Omstændigheder, foretrak at træde tilbage fra Skolegjerningen, hvorfor han søgte og fik Afsked ud paa Høsten 1804[2]).

---

[1]) Han havde som bekjendt fungeret som konstitueret Biskop fra 1797.

[2]) Sogneprest Tonnings Skrivelse til Stiftamtmand Bull 1804 (Rigsarkivet). Traps „Bidrag til Biskop J. N. Bruns Karakteristik" i Theol. Tidsskrift

Tiende Kapitel.

Reise gjennem Brønø, Ranen, Salten, Varðu og Maalselven til Tromsø. Tilbagereise over Throndhjem, Lom, Vaage, Lier, Telemarken, Sætersdalen, og Jæderen til Bergen.

I Begyndelsen af Aaret 1803 forlod Hauge Bergen med sine fire smaa Fartøier for at drage nedover til Fiskerierne. Med to af sine Farkoster, der vare ladede med Sædekorn, indkjøbt paa Østlandet, seilede han ind til Throndhjem, i hvilken Egn der var en stor Mangel paa Sædekorn dette Aar, og hvor han derfor var saare velkommen. Han var ogsaa oppe og hilsede paa Biskop Schjønheyder, der blandt Andet sagde til ham: „Naar De kommer til os med Sædekorn, er De langt mere velkommen end forhen med Guds Ord i religiøse Taler". Han svarede, at hvor nyttigt end Sædekorn kan være, saa er dog Guds Ord af uforlignelig større Værdi; derfor bør Enhver først adspørge Guds Rige og hans Retfærdighed, saa skal alle disse Ting tilfalde os efter Herrens Forjættelse. Det er ved sit Ord, at Herren baade opholder Alt og gjenføder Sjelene og dømmer Menneskene paa den yderste Dag. Og paa den Dag haabede han „at frifindes for Tugthusstraf som Lediggjænger"[1]).

Fra Throndhjem drog Hauge for anden Gang til Gjæslingerne, hvor han tillastede sine tre Fartøier; det fjerde var forlist underveis. „Efter Anslag fra en Mand i Throndhjem" kjøbte han under sit Ophold i Gjæslingerne dette Fiskevær for sin Ven Arnt Solem, der i nogle Aar drev Forretninger hersteds, bosatte sig derpaa som Kjøbmand i Throndhjem, brugte siden i flere Aar Gaarden Sandaker ved Kristiania og døde paa

---

IX, 485 fg. — Det var flere Skolelærere, der fik hele Biotvedts Skjæbne; i Solør og Odals Fogderi blev en Lærer afskediget „efter Amtets Bemyndigelse", fordi han holdt Opbyggelser (Amtmand Bendiks Skrivelse til Kancelliet af 31te Marts 1805, Rigsarkivet); om den afsatte Skolelærer i Ekersunds Prestegjeld, vil paa et andet Sted blive fortalt.

[1]) ...ndahl, Pag. 25—26.

tavne ved Throndhjem omkring 1850. Solem omtales som
ı ualmindelig dygtig Mand i praktisk Retning, men uden
nderlig Aandsdybde. Han var i sine senere Aar adskillig
ıavirket af den Grundtvigske Retning.

Hvad saavel nysomtalte, som andre Eiendoms-handler
ıgaar, da var Hauge blot Mellemmand og intet Andet;
iendommene bleve tilskjødede de virkelige Kjøbere, og Hauge
ıvde ingensomhelst Fordel af de afsluttede Kjøb[1]). Men det
ır et i Sandhed gavnligt Foretagende saaledes at anbringe
isteligsindede Mænd paa slige Steder, hvor Almuen i mængdevis
mlede sig; her kunde mangt et Frø nedlægges i Hjerterne,
ke at tale om, hvor meget den før saa almindelige Drukkenskab
aatte indskrænkes, naar Herren paa Stedet drev sin Bedrift i
ı kristelig Aand[2]).

Efter endt Fiskeri begav Hauge sig nordover til Brønø.
ette Prestegjeld var en af de Egne i Tromsø Stift, hvor
auges Virksomhed fik mest Indflydelse, hvorfor vi skal dvæle
ɔget nærmere ved Forholdene paa dette Sted. Brønø Preste-
eld var ved Aarhundredets Begyndelse betydelig større end nu,
et baade Vegø og Bindalen dengang hørte til samme;
r var dengang to Prester, Sognepreſt Rasmus Sundt
jerschow, der boede ved Hovedkirken, og residerende Kapellan
eder Frederik Walset, der residerede paa Vegø. Sogne-
est Kjerschow var Rationalist af det almindelige Slags; det
ır ikke gode Dage for ham at maatte opleve, at der i den
dlige Halvdel af hans Prestegjeld var „fast ikke et Hus, hvor
r jo fandtes om ikke aabenbare, saa dog hemmelige Elskere"
hvad han kaldte „H. N. Hauges Bedrageri"[3]). Om den
ɔre Mængde i Menigheden, der vare blevne opvakte til Livet
Gud, skriver denne Mand som følger: „Til nogen Oplysning
n deres onde Væsen kan meldes, at den Retfærdighed og
ellighed, som de sladre om, gjøre sig til af og indbilde sig
lv ligesom de indbilde Andre at de besidde, er alene Hykleri

[1]) Forhørs-Protokollen, ad. qv. 14—20.
[2]) At dette var Hauges Formaal, har han selv udtalt; se Forhørs-Protokollen ad. qv. 88.
[3]) Sognepreſt Kjerschows Erklæring til Biskopen af 8de August 1804 (Rigsarkivet).

og bestaar alene deri, at de forvende Mæle, Ansigt og Øine, saa de neppe kan kjendes. Hovedsagen af og i deres Lære og Adfærd er at strabe sammen og bringe til H. N. Hauges Kasse, hvad Penge og Gods Nogen besidder"[1]).

Residerende Kapellan Walset, der senere blev Sognepræst i Brønø, var ligeledes Rationalist; blandt Almuen i sit Præstegjeld har han efterladt sig et lidet misundelsesværdigt Eftermæle; blandt Udenforstaaende er han bekjendt for sin Gjæstfrihed[2]). I aandelig Henseende var han ligesaa blind som sin Sognepræst og var denne trolig behjælpelig i at modarbeide den levende Kristendom, „dette høistfordærvelige Væsen", som han udtrykker sig[3]).

Begyndelsen til den religiøse Bevægelse i Brønø blev foranlediget ved tvende Lægmænd fra det Søndenfjeldske, der i 1802 gjorde en Reise nordover lige til Maalselven; det var Iver Olsen Gabestad og Ole Olsen Bache. Senere kom der „søndenfra" en for Resten ubekjendt Mand ved Navn Haftor Paulsen, der en kort Tid var i Tjeneste hos en Bonde i Kvaløen. Han sees at have været en for Guds Rige nidkjær Mand: ofte talte han Guds Ord og han øvede vistnok ikke liden Indflydelse paa Flere. Sognepræst Kjerschow og residerende Kapellan Walset fik imidlertid Øvrigheden til at forfølge ham; han blev tiltalt, men frifunden. Efter kort Tids Forløb reiste han, og man hører siden Intet til ham[4]). Ved disse Mænds Virksomhed var en ikke liden Del af Almuen bleven vakt til kristeligt Alvor, og der opstod to Mænd af Indflydelse som de Opvaktes Talsmænd og Ledere, nemlig Halsten Ingebrigtsen Gaupen, Lensmand i Vindalen, og Tarald Iversen Stene, Lensmand i Vik. Begge disse vare elskelige Kristne og fremtraadte paa en Gang med Bestemthed og Frimodighed[5]). Saavel før som efter Gudstjenesten

[1]) Kjerschows Skrivelse til Foged Lie af 4de Oktbr. 1805 (Rigsarkivet).
[2]) Omtales af Vibe i hans „Fra mit Kystmaalerliv".
[3]) Walsets Erklæring til Foged Holst af 13de Marts 1807 (Rigsarkivet).
[4]) Erklæring af Foged Lie til Amtmand Hegge af 22de Nov. 1804 (Rigsarkivet).
[5]) Ogsaa Lensmand Gaupens Hustru sees at have optraadt og talt til Opbyggelse

sees disse Mænd at have talt Guds Ord for den ved Kirken forsamlede Almue, ligesom de ogsaa holdt Opbyggelser i deres Hjem for „store Forsamlinger“ — alt naturligvis til stor Forargelse baade for Presterne og den verdslige Øvrighed. Presterne klagede over Lensmændenes „strafværdige Iver og Virksomhed i at fremme H. N. Hauges Væsen“ ved at „prange ind paa Folket hans Skrifter“ og ved at „modtage i deres Huse omstreifende Sværmere“[1]). Øvrigheden vilde strax have afsat dem fra deres Bestillinger, hvis man havde fundet „duelige Subjekter“ til deres Eftermænd; men da dette dengang ikke var Tilfældet, bestemte Fogden sig til at taale dem indtil videre, hvorfor han da anmodede Amtmanden om at paalægge dem at lade fare „den Hengivenhed, de hidtil have vist for Hans Hauges Lære“[2]).

Saaledes vare Forholdene i Brønø ved Hauges Ankomst om Vaaren 1803. Det var her, som paa flere andre Steder: Livet var vakt i Forveien af hans Medarbeidere, han selv kom bagefter og gav Veiledning og Undervisning. Om hans Virksomhed i Brønø ved man, at han en Søndag indfandt sig ved Vatsaas Kirke (i Vindalen) sammen med Lensmand Gaupen, i hvis Hjem han havde havt Samling kort i Forveien; i et Hus i Nærheden af Kirken gik han ind, efterfulgt af en Mængde Mennesker, for hvilke han talede Guds Ord; derpaa gik man i Kirke. Efter endt Gudstjeneste begav han sig nordover til Kvaløen, hvor han ligeledes talede Guds Ord. Herfra tog han til Vik, hvor han paa en Hverdag holdt Opbyggelse, reiste saa til Lensmand Stene, i hvis Hus han ogsaa holdt Tale. Herfra begav han sig for anden Gang til Vik; her talte han for Kirke-Almuen baade før og efter Gudstjenesten; der strømmede sammen saa meget Folk, at han maatte stille sig paa en Laavebro for at blive hørt af den forsamlede Mængde[3]).

Fra Brønø reiste Hauge nordover gjennem Alstarhaug Prestegjeld og indigjennem Ranen til Hemnes. I Korgen holdt han Opbyggelser; gamle Folk har fortalt, at han der var

---

[1]) Walsets Erklæring til Foged Holst.
[2]) Foged Lies Erklæring til Amtmand Hegge.
[3]) Forhør optaget af Foged Holst i 1807 (Rigsarkivet).

klædt i Nordlændingens dengang mest almindelige Klædningsstykke, den „graa Kufte". Ogsaa paa Hemnes-Berget holdt han Samlinger. I Hemnes Prestegjeld bleve Enkelte paavirkede ved Hauges Ord; blandt disse maa nævnes Gaardbruger Erik Ottesen, der — hvad det Timelige angik — var Bygdens dygtigste Jordbruger, og med Hensyn til det Aandelige trofast virkede for Guds Riges Udbredelse i Egnen[1]).

Fra Hemnes drog Hauge indover til Mo og reiste op igjennem Nordranens Dalføre, hvor ikke Faa bleve paavirkede af hans Ord. Herfra satte han over Fjeldet til Saltdalen; da det var tidligt paa Vaaren, og Sneen laa enda, maatte han gaa hele 16 Mile paa Ski. I 3 Dage var han og hans Følge underveis, maatte overnatte under aaben Himmel i Sneen, Barkebrødet, der med lidt Kjød udgjorde hans Niste, slap op, Veiviseren tog Feil af Veien, og det var kun ved Hjælp af et Kompas, han heldigvis havde taget med sig, at man kom paa ret Vei igjen. Udmattet af Hunger og Anstrængelser naaede man endelig ved Midnat det øverste Hus i Saltdalen. Efter to Timers Søvn stod Hauge op og fulgte med Folket til Kirke, det var Søndag følgende Dag; fremkommen til Kirkestedet holdt han Opbyggelsestale om Aftenen. Det er i Sandhed Kræfter til at forbauses over. — Fra Saltdalen reiste han indigjennem Fjorden til Hundholmen[2]) og derfra nordover tilbaads til Løvøen i Stegens Prestegjeld; her opholdt han sig i nogen Tid, og da Løvøen dengang just var tilfals, formaaede han en af sine Venner fra det Søndenfjeldske, Kristofer Brateng fra Birid til at kjøbe Stedet, hvor han nedsatte sig som Handelsmand efterat have solgt sin forrige Eiendom. Paa Løvøen samlede sig efterhaanden flere af Hauges Venner, hvilke daværende Sogneprest i Stegen Simon Kildal, en af de bedre Prester paa sin Tid[3]), giver det Vidnesbyrd, „at de ere stille, ordentlige og exemplariske Mennesker"[4]).

---

1) Meddelelse af en Mand i Hemnes.

2) I Nærheden af denne blev senere Bodø By anlagt.

3) Han staar omtrent midt imellem Rationalister og Rettroende; se hans „Mælk for Børn" Bergen 1806.

4) Provst og Professor Schytes Erklæring til Amtmand Hegge af 21de Oktober 1804 (Rigsarkivet).

Om Hauges videre Reiser nordover vides Intet at fortælle, før man træffer ham i Bardu. Saavel her som i Maalselven og Malangen havde man havt Besøg af Iver Olsen Gabestad og Ole Olsen Bache, hvis ildfulde Vidnesbyrd havde vakt adskillig Bevægelse; om deres Virksomhed yttrer Hauge sig saaledes: „Det Meste, som saarer mig, er, at de, der haver opvakt Folket her, har ikke drevet de Opvakte og opmuntret dem til Arbeide; derfor vil det (ɔ: Livet) og dø hen endog hos de Oprigtige"[1]). Saaledes var det ogsaa; fordi de to Lægmænd ikke havde havt sin Opmærksomhed rettet paa dette Punkt, derfor vare Adskillige komne paa de Tanker, at Kristendommen krævede Afholdenhed fra alt timeligt Arbeide. Der var vistnok Nogle, der saa Tingen an fra en anden Side; blandt disse maa nævnes Gaardbruger Iver Halvorsen Finset[2]), der ved at granske i Hauges Skrifter var kommen til den Overbevisning, at det ei kunde være hans „Grund", at man skulde lade være at arbeide; derfor havde han ogsaa skrevet til Hauge og bedet ham komme didop for ved sin Indflydelse at rette, hvad der var bragt i Forvirring. Da nu denne Mand hørte, at Hauge var kommen til Bardujordet og der holdt Forsamlinger, reiste han personlig didhen for at faa Lys i, hvad der havde været ham dunkelt, og Hauge blev da med ham til Finset. Der var der stimlet sammen en stor Mængde Mennesker for at se og høre den mærkelige Lægprædikant søndenfra, og der blev strax holdt Opbyggelse. En af Vennerne, der havde god Sangstemme, istemte Salmen: Kriste, Sjelens sande Lys, Jakobs klare Stjerne, hvorpaa Hauge talte for den samlede Skare. „Jeg kan ikke glemme det Indtryk, han gjorde paa mig", skriver Iver Finsets Søn, gamle Iversen paa Moholdt ved Throndhjem, der dengang var 14 Aar gammel[3]). — Fra Finset reiste Hauge til Maalselven, hvor han standsede paa Fagerlidbal, og da det rygtedes, at Hauge var kommen, samlede der sig adskillig Folk fra Nabogaardene. Imidlertid var Hauge gaaet

---

[1]) Utrykt Brev af Hauge, dat. 11te Juli 1803. Originalen i Rigsarkivet.

[2]) Født i Lilleelvedalen, boede en kort Tid paa Bardujordet, flyttede saa til Finset i Reisens Sogn, Tranø Prestegjeld.

[3]) Efter dels mundtlige, dels skriftlige Meddelelser af Iversen paa Moholdt.

Fremtid, at her „med Guds Velsignelse kunde blive Brød“ for Mange, at her var „nok at arbeide paa“, hvorfor han ogsaa efter sit Besøg deroppe tilraadede flere af sine Venner at flytte nordover, hvilket ogsaa skede[1]). Dels paa Grund af Vækkelsen ved Hauge og hans Medarbeidere, dels formedelst den derpaa følgende Indflytning af Venner søndenfra blev Maalselven og Bardu ligesom gjennemsyret af levende Kristendom Tiderne nedigjennem. I hine Dage var der her flere Gaarde, hvorfra man havde over 10 Mile til Kirken; hvorledes vilde det vel have seet ud her, hvis Lægfolket ikke havde været i Stand til at opbygge sig selv paa Ordets Grund?

I 1818 indvandrede der til Maalselven en Mand, der i den følgende Menneskealder blev Lederen af det kristelige Liv i Egnen, nemlig Lars Iversen Kjeldmo. Han var født paa Vos i 1769, havde i sin Ungdom havt stærke Dragelser og var under Konfirmationsforberedelsen ikke lidet paavirket, saa han „følede stærkt i sin Samvittighed Guds Ords Vidnesbyrd“ og Vigtigheden af Daabens Pagt; men snart kom han ind i det i Bygden herskende Syndeliv: „jeg begyndte nu“, fortæller han, „ret for Alvor at blive en fordærvet og ryggesløs Yngling; hertil bidrog vistnok ogsaa meget den Tids fordærvelige Skikke og Sedvaner i min Fødeegn; thi Bryllupperne da maatte mindst vedvare i 8 Dage under uafbrudt Æden, Drukkenskab, Støien og ofte Slagsmaal m. m.; og da Kirken var i Nærheden af Gjæstgiverstedet Vossevang, saa maatte Alle, naar vi Søn- og Helligdagene kom af Kirken, derhen for at faa en Pægl, derefter til at bytte og handle Heste med en gruelig Banden forenet med Løgn og Bedrageri, hvorved foraarsagedes en gyselig Støi og Uorden, der vedvarede til langt ud paa Natten. . . Saa Enhver kan indse, hvorledes Sabbaten vanhelligedes, og Guds hellige Navn blev bespottet“. I Aaret 1798 begyndte imidlertid Vækkelsen paa Vos; en forresten ubekjendt Mand ved Navn Thore Thoresen var den Første, der kom med Guds Ords Lys til den i Mørket nedsunkne Bygd; Ilden begyndte at slaa ud, der var Flere, der fattede et nyt Sind, og Enkelte begyndte ogsaa at tale til Opbyggelse. Ogsaa Lars Iversen blev greben

---

[1]) Hauges „Reiser“, Pag 45. Brev af 11te Juni 1803.

af Vækkelsen, og ved Gjennemlæsningen af Hauges Bog „Om Verdens Daarlighed" havde han fundet „den rette Vei til Livet". „Sandelig, det var den Helligaands Gjerning, som da gjenfødte mig og gav mig Vidnesbyrd, at jeg var et Guds Barn, om jeg vilde blive hans Kald lydig. . Saaledes følte jeg Herrens Kald paa mit Hjerte, at jeg skulde vende mig fra Synden, tro paa Jesum Kristum, træde i hans Fodspor og følge ham efter".

Da Hauge i Aaret 1801 reiste gjennem Vos, blev Lars Iversen med ham til Bergen, i hvilken By han havde sit Hjem i 17 Aar. Han var i denne Tid en saare flittig Gudsordsbekjender, gjennemreiste det søndenfjeldske Norge flere Gange, besøgte hver eneste By og holdt Opbyggelser i de fleste Prestegjeld. Blandt Vennerne Søndenfjelds er han bedst kjendt under Navnet „Lars Voss". — I 1818 tilflyttede han Gaarden Kjeldmo i Maalselven, hvor han døde omkring 1846. Hans Indflydelse i denne Egn var stor; flittig reiste han omkring i Maalselven, til Bardu og Reisen for at formane sine Medmennesker til at søge Herren, medens han findes; stille gik han sin Gang, grundfæstet paa den Klippe, der ikke rokkes til evig Tid[1]).

I det vi nu give os i Færd med at følge Hauge sydover, ville vi mindes, at han paa Opreisen havde været udsat for mange Viderværdigheder; snart maatte han spise Barkebrød, snart blev han nægtet Husly, snart kunde han end ikke mod høi Betaling faa kjøbt lidt Mad, og det var en Velgjerning, naar man lod ham faa ligge paa det bare Bord; dette var især Tilfældet mellem Saltdalen og Stegen, hvor han „fik prøve de mest slettænkende Mennesker", han havde forefundet i hele Norge; thi de vare „ei alene fattige paa Formue, men ogsaa paa Menneskekjærlighed", saa han fandt disse „Ødemarker og Fjeld . . mest øde paa Guds Frygt og ret Oplysning om det Nyttige til Sjel og Legem".[2]). Det var især blandt de indfødte Nord-

[1]) „Kort Fremstilling af Lars Iversen Kjeldmos Liv og Levnet", Manuskript i Forf.s Besiddelse. „Religiøse Følelser", Pag. 71—74. Haugianerne i Maalselven ere, som bekjendt, omtalte baade i Bloms og Lunds Reiseskildringer; navnlig den Sidste har i høi Grad forvrængt det virkelige Forhold.

[2]) Hauges „Reiser" Pag. 44. Brev af 11te Juni 1803.

lændinger, han blev mødt ikke blot med Sløvhed, men med ligefrem Vrangvillighed; de søndenfra Indflyttede vare mere baade venligsindede og modtagelige for Sandheden. Nu sagde da Hauge Farvel til disse barske Egne; sydover reiste han Søveien, først til Lofoten, derpaa til Brønø, saa til Gjæslingerne og derfra ind til Namdalens Fastland, hvor han dennegang kjøbte Handelsstedet Sørviken for en af sine Venner, Otter Karlsen Bakkerud fra Hedemarken, en Mand, der en Tid var brændende i Aanden, forfattede adskillige aandelige Sange og var i det Hele temmelig fremtrædende i Hauges Virketid, men om hvem denne dog allerede tidlig havde havt Mistanke, at „Grundvolden var for svag" hos ham, hvorfor han havde lagt ham paa Hjerte at vogte sig for det Selvbedrag „at søge sig selv egen Ære" og dog mene sig at „søge Guds Ære"[1]). Desværre viste det sig, at Hauges Frygt ikke havde været uden Grund. Thi ved Forhøret i Namdalen 1807 fragik Karlsen alt Samfund med sin Fader i det Aandelige og Velgjører i det Timelige; ja han tilbød sig endog at udlevere Hauges Skrifter, dem han „af Nysgjerrighed havde kjøbt"[2]). Siden faldt han i ganske aabenbar Synd, flyede sine gamle Venner og gik med Fortvivlelsens Sæt i sig uden, som det synes, at finde Tilbageveien til Herren[3]). — Hauges Ophold i Namdalen blev kun kort; Stiftamtmand Angell i Trondhjem havde nemlig sendt Ordre til Fogderne, at de skulde belægge Hauge med Arrest, hvor han maatte vise sig i Stiftet under Udøvelsen af „sit formentlige Omvendelseskald". Da Foged Plesner i Namdalen derfor fik Nys om Hauges Ophold i Fogderiet, begav han sig til ham og forkyndte ham Stiftets Ordre, hvorpaa Hauge strax reiste sin Vei[4]) „dels til Lands og dels til Vands" til Throndhjem, fra hvilken By han efter en Dags Ophold begav sig sydover den almindelige Landevei over Dovre. Fra Lesje tog han over Fjeldet til Lom; en Gaardbruger i

---

[1]) Hauges Brev til Vennerne paa Hedemarken af 11te September 1802; se nærværende Skrift, Pag. 122.
[2]) Forhør optaget i Namdalen 1807 (Rigsarkivet).)
[3]) Meddelelse af Iversen paa Moholdt.
[4]) Promemoria fra Foged Plesner til Stiftamtmand Angel af 5te Sept. 1804 (Rigsarkivet)

dette Prestegjeld ved Navn Erik Syversen Skamsol havde nemlig skrevet til Hauge og anmodet ham om at komme did[1]). Allerede i 1801 var Vækkelsen begyndt i Lom; da havde Erik Skamsol „fattet et gudeligt Sind", og hans elskelige Væsen, hans Begavelse og Dygtighed i flere Retninger gjorde ham snart til Hovedet for de Opvakte i Prestegjeldet. Trofast vidnede han om „den Herre Jesum, som dyrt haver forløst os Alle med sit Blod, og formanede, at de maatte omvende sig og afstaa Synden ved hans Kraft; hvis ikke, saa havde de ingen Del i Jesu Naade". Hauge traf ham paa Sottesengen; hans Sygdom varede et halvt Aars Tid under vexlende indre Stemninger. Da han inde i Døden modtog af sin Hustrues Haand lidt Vand at lædske sig med, udbrød han: „Nu har jeg faaet Livsens Vand uforskyldt", hvorpaa han døde[2]). —

Fra Lom drog Hauge gjennem Vaage, hvor Vækkelsen allerede var i fuld Gang, og hvor Hauges Skrifter fandtes i „Hverandens Hænder"[3]); derfra videre nedigjennem Gudbrandsdalen. I Tretten Annex i Øier vides han at have holdt Samling hos den ovenfor omtalte Haaken Olsen Langgaard; længere nede i Prestegjeldet holdt han Opbyggelse paa Gaarden Lunke „for en Mængde sammenkomne Folk"[4]).

Oppe i Gudbrandsdalen var Hauge kommen til Kundskab om, at en af hans Venner havde opdaget en Kobberanvisning i Vingels-Fjeldet i Tolgens Prestegjeld i Østerdalen. Han tilraadede da Flere at slaa sig sammen for at drive Kobbergangen, hvilket ogsaa skede. De fleste af Arbeiderne vare af den Haugeske Vennekreds; ved deres Virksomhed i gudelig Retning blev der en ikke liden aandelig Bevægelse i Vingelens Annex; thi Sognepræst Bronning klager over, at „Antallet af Proselyter" stiger

---

[1]) Forhørsprotokollen, ad Ov, 163.

[2]) „Livet i Døden", Pag. 16.

[3]) Erklæring fra Sognepræst Bang af 20de Dec. 1804 (Rigsarkivet).

[4]) Forhør optaget i Gudbrandsdalen 1806 (Rigsarkivet). Naar Vidnet tror, at Hauge dengang kom fra „Gausdal" og reiste derpaa „søfter", saa er det aabenbar Feiltagelse.

stadig i ovennævnte Annex, „hvor dette Onde (ↄ: Bækkelsen[illegible] først begyndte“[1]).

Angaaende Hauges Reise, efterat han havde forladt Gudbrandsdalen, vides intet Andet end at han besøgte „de fleste Sogne og Byer i Kristiania Stift“, at han opholdt sig en Stund paa Ekers Papirmølle, at han derfra reiste hjem til sine Forældre, at han holdt Opbyggelse paa Sørbrøden, at han fra Smaalenene reiste til Skien, hvorfra han begav sig opover til Telemarken[2]).

Efter Kilderne maa han nu have fortsat saaledes: Kommen op til Hvideseid tog han gjennem Braadal og Rissedal, derfra nedigjennem Aamlid[3]), derfra over Fjeldet til Bygland, hvor han, efterat have overværet Gudstjenesten i Hovedkirken, holdt Opbyggelse paa Gaarden Aaxhus; her havde da „den største Tel af Almuen“ forsamlet sig. Sognepreſt Anker Brun, Søn af den berygtede Evjeprest, mælder, at Hauge ved den Leilighed „tilsmigrede sig nogle Tilhængere“[4]). — Fra dette Prestegjeld vandrede han nedover til Evje; her kjøbte han for nogle af sine Venner et Stykke Jord af Gaarden Fennefos langs Vandfaldet af samme Navn, og her blev der anlagt Sag- og Møllebrug, samt en Papirmølle. Som ellers blev dette Brug et Udgangspunkt for den levende Kristendoms Udbredelse i Omegnen. „Mange Sjele heromkring er begjærlig efter at høre Guds Ord og er i Beundring over vore Gjerningers Fremme“, skriver en af Arbeiderne til Hauge[5]). — I det han nu reiste videre nedigjennem Sætersdalen, strømmede der fra alle Kanter en Mængde Mennesker til ham. „Begjærligheden (efter) at finde mig var meget stor; thi fra 2 til 10 Mil reiste ikke

---

1) Erklæring fra Sognepreſt Broning af 3die August 1804 (Rigsarkivet). Participanterne solgte siden Gangen til Assessor Mathiesen i Kristiania.

2) Hauges „Reiser“, Pag. 49. Forhør optaget af Sorenskriveren i Ide og Marker 1806 (Rigsarkivet).

3) Extrakt af de fra Geistligheden i Kristianssands Stift indkomne Efterretninger om H. N. Hauge.

4) Erklæring fra Anker Brun af 2den Marts 1804 (Rigsarkivet).

5) Utrykt Brev af 23de Sept. 1804 fra Lars O. Kjerverud til Hauge; Originalen i Rigsarkivet. Papirmøllen blev i 1813 solgt til en Mand, der flyttede den nærmere Kristianssand; se Hauges „Reiser“ Pag. 49

ıa for at tale med mig"[1]). Saaledes hengik da Tiden, dtil han i Begyndelsen af 1804 ankom til Kristianssand.

I Slutningen af forrige Aar (1803) havde han i denne y ladet trykke et lidet Skrift, han havde forfattet under Op-isen til Nordland; denne Bog har følgende Titel: „Betænk-ng til Guds Børns Samtale med sin Skabere, Gud og ader under ugentlige Morgen- og Aftenbønner, samt Bord-sning før og efter Maaltidet". Udg. af H. N. Hauge, Kjøb-and i Bergen. Kristianssand 1803. Bogens Titel udviser ns Indhold. Bønnerne ere simple og hjertelige.

Under dette sit Ophold i denne By udgav han følgende krifter:

1. „Forklaring over Loven og Evangelium, ıddelt i fem Parter efter Dr. M. Luthers Katekismus. Ud-ivet af H. N. Hauge, Kjøbmand i Bergen. Kristianssand 804"[2]).

Denne Bog er skrevet paa Reisen fra Nordland; den inde-older mærkelige og tildels dybtgaaende Udlæggelser af Kate-smen; Adskilligt magter han naturligvis ikke at forklare i sin ammenhæng, ligesom der ogsaa spores stærke Mærker efter de ange Afbrydelser, under hvilke Skriftet er bleven til. — En Hauges Udlæggelser i denne Bog opvakte adskillig Misnøie ıdog blandt hans egne Venner, ligesom han ogsaa senere er leven klandret derfor. Det er hans Udlæggelse af Ledet om risti Nedfart til Helvede og den paa Grund af hans Opfatning reslaaede Omstillen af Ledene i den 2den Troesartikel. Med nne Sag forholder det sig paa følgende Maade[3]). Naar ristus, idet han døde, befalede sin Sjel i Faderens Hænder, saa ente Hauge, og det med Rette, at der i Skriften ikke findes gen Grund for den Antagelse om Herren, „at hans Aand ulde faret fra Gud til Helvede . . . i den Tid, han var skilt a Legemet. Hauge kunde saaledes ikke antage nogen Helveds-ırt af Herren, medens hans Legeme laa i Graven, en An-uelse, enhver uhildet Exegese maa give ham Medhold i[4]). Da

[1]) „Hauges Reiser" Pag. 50.
[2]) 2det Oplag Kristianssand 1805.
[3]) Se „Loven og Evangelium" Pag. 39—40.
[4]) Se Philippi, „Kirchliche Klaubenslehre" IIII, 158 fg.

han nu, og det med Rette, fandt, at den Faren til Helvede, hvorom 1 Pet. 3, 19., omhandler, foregik efter at Herren var bleven „levendegjort" og havde til Hensigt at „vise den Seier, han havde indlagt sig over Aanderne, som vare i Forvaring, som fordum ikke troede", saa antog han, at denne Prædiken skede efter hans Opstandelse; „thi da var han guddommelig levende, saa de, som ikke før vilde tro Forjættelsen, Guds Kjærligheds Frelse og omvende sig, maatte nu se — til sin egen Beskjæmmelse og Smerte over sit Onde og Foragt — paa de gode Tilbud, de havde i Naadens Tid". Hvis han nu havde havt mere exegetisk Lærdom, vilde han have forstaaet, at denne Herrens Nedfart til Helvede vistnok maa være foregaaet af den „levendegjorte" Frelser, altsaa med hans hele gudmenneskelige Personlighed, i det menneskelige Legeme, men dog før Opstandelsen, idet Kristus først blev „levendegjort", saa nedfor han til Helvede, derpaa opstod han af Graven, — saa havde han ikke seet sig nødsagen til at antage, at Udtrykket i Artikelen: „nedfor til Helvede" maa, fordi det staar foran Ledet: „opstod fra de Døde", forstaaes om Noget, der foregik før Døden, da der ikke foregik nogen Nedfart til Helvede, medens Legemet laa i Graven. Hauge mente derfor, at den Herrens Nedfart til Helvede, hvorom den 2den Artikel handler, var forskjellig fra den, der omtales i 1 Pet. 3, 19, og maatte forstaaes om Herrens dybe Sjelelidelser i Gethsemane og paa Korset: „at han for til Helvede, det var før hans Død, i Gethsemane Have og siden . . paa Korset, da han raabte: Min Gud, min Gud, hvi haver du forladt mig?" I en Marginalnote gjør han da opmærksom paa, at der egentlig skulde læses: „Pint under Pontio Pilato, korsfæstet, nedfor til Helvede, død og begraven" osv., uden at han for Alvor foreslaar en saadan Omstillen af Ledene. Det var da tvende Omstændigheder, som medvirkede til Hauges Opfatning af dette Punkt, hans Tankes Skarphed paa den ene Side, og paa den anden Side hans Mangel paa Lærdom til at klare, hvad der uden Kjendskab til Grundsproget vanskelig kan klares. Men vi have her et Træk af, hvad der er saa fremtrædende hos Hauge: Skriften anerkjendt som eneste Regel og Rettesnor, samt en selvstændig Undersøgen af, hvorvidt den af [illegible] nedne Læremaade stemmede overens med Ordet

er ikke. I sidste Tilfælde stillede han sig altid paa Skriftens
runb. Saaledes polemiserer han i „Loven og Evangelium"
od Luthers Ord i Fortalen til Katekismen, at man ikke skal
de saadanne Folk, der ei vil lære deres Børnelærdom. Her
ente Hauge, at der var brudt mod Steder som Rom. 12, 20;
n antog, at Guds Ord først da berettiger Nogen at nægte
t Føde, naar denne ikke vil arbeide, efter 2 Thess. 3, 10. —
om Aabenbarelse af Forfatterens Sjeletilstand skal jeg anføre
t Vers, hvormed Fortalen slutter:

„Jeg er nu saa hjerteglad,
og Intet kan mig forskrække;
thi Herren han fører mig til en Stad,
hvor ingen Fiende mer opvækkes.
Den Stad er det evige Liv,
og Veien jeg lærer i hans Ord.
Den Glæde Herren Alle gir,
som paa ham stadig tror".

2. „Kristendommens Lærdoms = Grunde, som indeholder
n den Strid, Trængsel og Arbeide, som de Kristne haver.
amlet og til Trykken befordret af H. N. Hauge, Kjøbmand i
ergen". Motto: 1 Kor. 12, 4—6. 14, 31—33. Tredie
efte. Kristiansand 1804. Bogens Indhold er som følger:

a. 45 aandelige Sange, dels af Hauge selv, dels af hans
nner.

b. „Nogle Overbevisninger med Lærdoms=Regler" o. s. v.
n Beskaffenheden af disse, se nærværende Skrift Pag. 247.

c. „Kopi af nogle Breve, som ere skrevne af og til for=
olige Kristne".

Bogen ender med to smaa Sange, en af Hauges Søster
artha og en af Hauge selv.

Efterat have faaet sine Skrifter i Trykken forlod Hauge
ristiansand og begav sig paa Tilbageveien til Bergen tilfods
er Jæderen. Paa denne Reise ved man, at han besøgte Eker=
nds Prestegjeld, hvor han blandt andre Steder ogsaa holdt
pbyggelser paa Ekerøen [1]), der han tillige undersøgte Hav=
ndets Saltholdighed med Anlæg af et Saltværk for Øie.

---

[1]) Forhørs=Protokollen ad Qv. 134—36.

Den forrige Sognepræst, Hr. Kahrs, var død forrige Aar; han, der havde arbeidet paa Datidens Vis for „Oplysningen", oprettet Læseselskaber og været Modstander af det nye Liv, der havde begyndt at røre sig i hans Præstegjeld, han havde paa sin Dødsseng maattet tilkalde en af Hauges Venner for at faa Sjelehjælp i den sidste Strid[1]) Hans Eftermand Peder Ludvig Lund, en af Biskop Hansens Efteraberc, hvem endog Biskop Keyser giver det Skudsmaal, at han „med Retskaffenhed og Sindighed forestaar sit Embede"[2]), maatte nu erfare, at Hauges (efter hans Mening) fanatiske Lære fik en „altfor stor Indgang" i Præstegjeldet, at „Hauge aldeles forgudedes og ansaaes for en overordentlig Lærer", at der af Hauges „Bøger og Skrifter bragtes hele Kløver omkring i Sognet", at Vækkelsen, som han ansaa for en „Sjele-Epidemi", greb „mere og mere om sig", hvorfor en af Lunds ligesindede Naboprester klager over, at ikke alene var den „største Del af Ogne Menighed (Annex til Ekersund) bleven blandt Hauges Tilhængere", men Naboprestegjeldene bleve ogsaa „besmittede". — En af Prestegjeldets Skolelærere var ogsaa bleven grebet af Vækkelsen og var blandt de mere Fremtrædende af dem, der holdt Opbyggelser. Denne Mand blev uden videre afsat fra sin Bestilling, en Afsættelse, der vakte saa megen Harme i Menigheden, at ingen Bonde tillod sin Søn at blive Lærer i den Affattes Sted[3]).

I Nærheden af Ekersund traf Hauge første Gang sammen med en Mand, der i en lang Række af Aar var en af de mest fremtrædende blandt de Kristne i vort Fædreland, nemlig Amund Helland, der nylig var bleven vakt til kristeligt Liv — om ved Hauge selv eller en af hans Medarbeidere, er ubekjendt — og som nu fulgte Hauge til Bergen, hvor han først var i dennes Tjeneste og senere nedsatte sig som Kjøbmand „Jeg har takket Gud og vil altid takke ham til min Død, fordi

---

1) Meddelelse af en gammel Mand i Ekersunds Prestegjeld.

2) Biskop Keysers Visitatsberetning af 23de August 1808 (Rigsarkivet).

3) Extrakt af de fra Geistligheden i Kristiansands Stift indkomne Efterretninger ang. H. N. Hauge. Sognepræst Lunds Indberetning af 1804. Sognepræst Kastrups Indberetning af 1804 (Rigsarkivet).

han lærte mig denne Mand (ɔ: Hauge) at kjende", skriver Helland i sin Alderdom med Tilbageblikket paa dette Samvær[1]).

Hauge fortæller, at, da han reiste nordover Jæderen, var der blandt Folket en stor Begjærlighed efter at faa tale med ham; man gik mange Mile for at træffe ham, og han var omringet af store Skarer, med hvem han gik paa Landeveien og talte om de Ting, som høre Guds Rige til[2]). I Høilands Prestegjeld, hvor der var „en særdeles stor Begjærlighed hos Folket at høre gode Tilskyndelser til Gudsfrygt, saa det var vanskeligt at finde saa stor en Stue, at de Forsamlede fik Rum", henvendte han sig til en af Bygdens mest agtede Mænd ved Navn Nils Aase, der ogsaa oplod sit Hus for ham. Man tilkaldte Sognepresten, at denne kunde være tilstede ved Opbyggelsen. Det var Eftermiddag den anden Søndag i Faste; en Tid gik hen, inden Presten kom, hvorfor Hauge benyttede Leiligheden til at tale Ordet for den forsamlede Mængde, saa han blev ganske „mat og træt". Da indfinder Sognepresten sig, han beder Hauge fortsætte sin Tale, hvortil denne erklærer sig villig; han vilde fremføre, hvad der efter hans Opfatning af den hellige Skrift faldt ham „i Hjerte og Tanker"; thi han kunde ikke „nogen Tale udenad". En Sang blev da sungen, og Hauge tog til Orde, idet han benyttede som Udgangspunkt hine Ord i Dagens Epistel: „Gud kaldte os ikke til Urenhed, men til Helliggjørelse". Det var, som om Taleren var beaandet af en høiere Beaandelse, det flød som en Strøm, det slog ned som Lyn, det var, som om den hele Forsamling blev løftet op i en høiere Tilværelse. Og da Talen var til Ende, traadte Presten frem til Hauge og takkede ham for Talen, idet han lagde til, at det glædede ham, at Hauge saaledes „kunde virke til sine Medmenneskers Forbedring"[3]).

Her har man da en Prest i Samtiden, der anerkjendte Hauge og stillede sig paa hans Side? Netop det Modsatte var

---

[1]) Vidnesbyrd for H. N. Hauge af A. Helland, „Norsk Kirketidende for 1865.

[2]) „Reiser" Pag. 50.

[3]) Forhørsprotokollen, ad Qv. 130—31. Meddelelse fra Flere paa Stavangerkanten efter Øienvidners Udsagn.

Tilfældet; det var kun en forbifarende Opbrusen denne Anerkjendelse; thi daværende Sognepræst til Høiland, Knud Wessel Brown, var en af hin Tids arrigste Rationalister. Lader os høre, hvorledes denne Mand, der i Forsamlingen paa Aase rakte Hauge Broderhaand, omtaler ham for sine Overordnede. Hauge, siger han, modtoges af Almuen i hans Prestegjeld „med den største Beredvillighed", man saa i ham en „anden Luther", man betragtede „hans Emissærer som den eneste sande Religions Lærere". Og „de lærte, at man skal foragte Verden, d. e. unddrage sig fra Arbeide og verdslig Haandtering og kun søge at skaffe Sekten Tilhængere"[1]). Saadant Syn paa Samtidens Livsbevægelse havde Presten i Høiland. Af sin rationalistiske Biskop fik han i 1808 det Vidnesbyrd, at han var en „ligesaa duelig og retskaffen, som i sin Embedsførelse nidkjær og flittig Religions-Lærer"[2]). — Forresten skal det efter ældre Folks Udsagn ikke blot have været Wessel Brown, men flere af hin Tids Prester, der i Hauges Nærværelse yttrede sit Bifald til hans Virksomhed, bundne af hans Aands og Personligheds Magt, men i hans Fravær uforbeholdent gav deres Harme Luft og udøste deres Galde mod ham.

Om Hauges videre Reiser fremover vides intet Andet at fortælle, end at han fra Stavanger tog Søveien, at han besøgte Augvaldsnes for anden Gang, og at han ankom til Bergen i Slutningen af Marts 1804 efterat have været fraværende fra sit Hjem i 15 Maaneder, i hvilken Tid han havde reist over 650 Mil og det mest tilfods[3]).

---

[1]) Extrakt af de fra Geistligheden i Kr.sands Stift indkomne Efterretninger ang. H. N. Hauge.

[2]) Biskop Keysers Visitatsberetning af 1808.

[3]) Hauges „Reiser" Pag. 51. Sognepreſt Sverdrups Indberetning af 1804 (Rigsarkivet).

Ellefte Kapitel.

e Svanø. Reise til Kristiansand, Ophold i Danmark, Tilbagekomst til Norge. Arresteret den 24de Oktober 1804.

Kort efter sin i forrige Kapitel omhandlede Ankomst til rgen afreiste Hauge til Søndfjord; vi tage neppe Feil, naar formener, at Maalet for Reisen var at anstille Undersøgelser gaaende en større Eiendomshandel, han stod i Begreb med at lutte for sin Ven, Ole Torjusen fra Hallingdal, om hvem vi enfor have talt. Det var den gamle Herregaard Svanøen i ns Prestegjeld; Hauge afsluttede Handelen med den forrige er, og Ole Torjusen tilflyttede nu sin nye Eiendom. Efter vi sidst forlod denne Mand i hans Vækkelsestid, var han mmen med en Ven reist over Fjeldet til Leirdal for at vidne r sine Medmennesker om Frelsen og Naaden. Da man kom Sogn, fik man kun en slet Modtagelse. De verdsligsindede enneskker dels bespottede dem, dels truede dem med at anklage m for Øvrigheden. Den unge Kristen fra Hallingdal tabte Modet og geraadede i Frygt og Forfærdelse og vendte strax bage i store Anfægtninger, idet dels Samvittigheden bebreidede m, at han havde af Menneskefrygt ladet sig „afvende fra at kjende Guds Navn, dels Fienden satte haardt an paa ham vilde fravriste ham hans Tro og gjøre Guds Naade til Intet, n Gud havde virket" i ham. Hele Vinteren hengik nu under sværeste aandelige Brydninger; der var ikke Trøst at finde i get, kun Anklage og Fordømmelse mødte ham overalt. Saa r det om Vaaren, da han holdt paa at tilsaa sin Faders er; den indre Sjelekamp havde løsnet Taarerne, og han ræd heftigt". Da kom det ham i Sinde hine Ord af Psal- n: „De, som saa med Graad, skulle høste med Frydeskrig". iennem disse Ord blev han nu ført hen til Troens Frimodig- d, idet den Helligaand vidnede med hans Aand, at hans ynder vare ham forladne. Efter den Tid var i det Hele get Fred over ham og indre Ligevægt i hans Kristenliv[1]).

Efter at have kjøbt og brugt Gaarden Stæve et Par rs Tid, solgte han efter Hauges Raad denne Eiendom og

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 113—120.

tilflyttede Evangens Gods[1]). Her levede da Ole Evang sine Dage som en i vide Kredse saare agtet og indflydelsesrig Mand. Hans Virksomhed som Storthingsmand[2]) erindres endnu. Der var over denne Mand noget saa Fint og Intelligent, næsten noget Forklaret; en sjelden Hjertelighed og Inderlighed var der altid at finde hos ham, ret en af de Naturer, som Kristendommen har faaet dannet helt igjennem. Af Almuen i Søndfjord, paa hvis Dannelse han havde stor Indflydelse, var han overordentlig afholdt; hos ham var der altid Raad og Hjælp, enten det gjaldt aandelige eller timelige Ting[3]). Ole Evangen døde som bekjendt i Aaret 1860. I 1821 havde han faaet Medallien for Borgerdaad.

Fra Reisen til Søndfjord ankom Hauge til Bergen sidst i April[4]). Paa Tilbageturen til denne By yttrede han til sit Følge, at han ventede baade „onde og gode Tidender i Bergen"; og efter Tilbagekomsten saaes det ogsaa paa ham, at han var meget beklemt. Dels var han trykket ved hans ovenomhandlede mislige Stilling i det Timelige paa Grund af den mislykkede Spekulation med hin Skibshandel, dels og fornemmelig formedelst adskillige Misligheder blandt Vennerne saavel i Bergen som paa andre Steder, hvilket i denne Tid lagde sig tungt paa ham. For enkelte af Vennerne frygtede han, og det ikke uden Grund, at de „skulde bortbytte et himmelsk Sind for denne Verdens Kjærlighed", at Arbeidet med de timelige Sysler skulde opsluge Interessen og Tanken for det himmelske Borgerskab, saa at man glemte at „arbeide flittigen for den Mad, som varer til et evigt Liv", og „kjededes af det himmelske Manna". Andre, der vare af en mere doven Natur, vilde helst slippe fra alt Arbeide; Tjenere havde begyndt at knurre mod deres Husbonder, af hvem de troede sig at være bleven for haardt anstrængte, og der var Misnøie istedetfor Enighed og Fred. Uagtet det vistnok

---

[1]) Kjøbesummen var 11,999 Rdlr. af hvilken Sum han betalte, hvad han havde faaet for Stæve; for det Øvrige blev Eiendommen pantsat. Forhørsprotokollen ad Qv. 13 og 16.

[2]) Medlem af Storthingene 1814, 21, 22, 27, 28, 30, 37 og 42.

[3]) Efter Pastor Wefrings Meddelelser til Forfatteren.

[4]) Utrykt Brev fra Hauge dateret 30te April 1804 giver Efterretning om den i Texten omhandlede Reise (Orginalen i Rigsarkivet).

naa antages, at Saadant kun var enkeltstaaende Forekomster, saa er det dog let forklarligt, hvordan Hauge maatte smertes ved at erfare disse Ting, at han fik „mørke Udsigter for Kristi Kirke i Fremtiden", og at alle hans Breve fra denne Tid bare et vist mismodigt Præg og ere fulde af Formaninger til at bevare „et evigt Sind i Kristo og at bygge paa Klippen"[1]).

Hauges os sidst bekjendte Gjerning i Bergen var at sætte en af sine Venner fra Hedemarken den føromtalte Ole Simonsen Berg i Virksomhed, idet han paa hans Vegne kjøbte Strudshavn ved Bergen, hvor han tillige fik 3 Møllebrug i Gang[2]).

I Begyndelsen af Juli Maaned 1804 forlod Hauge Bergen og det for sidste Gang. Med sin Jægt „Forsøget" seilede han sydefter langs Jæderen, udenfor hvis Kyst han traf en Fiskerbaad, af hvem han kjøbte Fisk. Idet Fiskeren modtog Betalingen, gav Hauge ham et af sine Skrifter og sagde ham et Par Formaningens Ord til Afsked. Men hvad Hauge sagde ham dengang, kunde Manden aldrig komme bort fra; han blev ældre og ældre, men Hauges Ord laa der som en Braad og vidnede, indtil han omtrent 70 Aar gammel maatte bøie sig for Sandheden og blev omvendt til Herren[3]). — Hauge fulgte med Jægten til Kristiansand, hvor han gik i Land, og hvor han opholdt sig i nogen Tid.

Efter Hauges sidste Ophold i denne By var Biskop Hansen bleven forflyttet til Odense Bispestol. Norge var saaledes lykkeligvis bleven kvit denne Mand med hans mangehaande rationalistiske Anstaltmagerier. Kort før sin Afreise havde han i et Slags Hyrdebrev til Stiftets Prester udtalt sig om Samtidens

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 54—58. „Religiøse Breve". Pag. 135. Brev af 13de Juli 1804, trykt i et af O. E. Eeg udgivet lille Skrift uden Titel. Flere utrykte Breve.

[2]) Kjøbesummen var 11,000 Rdlr.; Ole Berg nedlagde i Eiendommen 1000 Rdlr.; for det Øvrige pantsatte han Gaarden. „Forhørsprotokollen" ad Qv. 16. Ole Berg solgte siden Stedet til Hauges Svoger Lose og en Peder Olsen fra Hallingdal.

[3]) Meddelelse af Kreds-Emissær Bore.

kirkelige Folkebevægelser, en Skrivelse, af hvilken vi ikke kunne afholde os fra at give vore Læsere et Uddrag[1]).

Bispen har paa sine Reiser stødt paa „adskillige fanatiske Menneskers Meninger og Grundsætninger, udbredte blandt Folket." „Formanden for disse omvandrende Profeter" er da H. N. Hauge. „Af hvad jeg (ↄ: Hansen) af hans Skrifters Læsning kan udbringe, sees: at han har dels af Martyrologier og gamle Legender, dels af mystiske Forklaringer over Bibelen samlet hine. Og dette, sammenblandet med Fanatikernes sædvanlige Forestillinger om Menneskenes tiltagende Ugudelighed, om Bodskamp, om Bønnens mirakelske Kraft, om at afdø fra Verden, om den høiere Grad af Følelse hos en Benaadet o. s. v. udgjøre hans Lære. Hans Emissærer her i Stiftet vanke omkring i Husene, holde Forsamlinger, hvor man vil tillade dem det, og vise en saa streng Afholdenhed, at de end ikke vil modtage nogen Pleie eller Gave. De uddele deres Skrifter i Husene som Forbireisende uden Betaling." Biskop Hansen har anseet det for sin Pligt „at afhandle denne Materie i Korthed." Han begynder da med at udlægge

1. „Om Fanatismens Natur og Beskaffenhed."

Ved „Fanatiker eller Religions-Sværmer" forstaar han da et Menneske, der er „henreven af en andægtig Formastelighed, som sætter en overdreven Tillid til sig selv, indbilder sig opløftet til nøiere Omgang med Gud selv, til dennes umiddelbare Veiledning, Indgivelser og Aabenbarelser, og derfor tror sig rustet med en overordentlig Grad af Selv- og Verdens-Fornægtelse, af Hellighed og Fuldkommenhed." At Hauge og hans Venner ere saadanne „Fanatikere" følger efter Biskopens Formening af sig selv. „Det, som især karakteriserer disse ulykkelige Mennesker, er det Kald, de indbilde sig at have til at gjøre Proselyter, at præke Bod og Hjertets Sønderknuselse indtil den høieste Grad af Fortvivlelse for Synden. Fra dette Øieblik blive de og høist farlige eller svage og uoplyste Mennesker, og

---

[1]) „Skrivelse til Geistligheden i Kristiansands Stift om Fanatismen," trykt i „Skilderi af den kristelige Religionslære i 4 Ordinationstaler." Kjøbenhavn 1803.

da er det Tid at sætte dem en Grændse" o. s. v. — Bispen gaar nu over til at undersøge

II. „Oprindelsen og Kilderne til Fanatismen."

Disse mener nu Hansen ere mangfoldige. Han fremhæver som No. 1: formegen Beskjæftigelse „med Bønner og Meditationer," saa at Vedkommendes Legeme svækkes, Blodet fordærves, Hjernen trykkes af slige Vædsker, hvoraf Hjertets Beklemmelse; og nu er da Mennesket disponeret til sværmodige Tanker, til Fanatisme. Aarsag No 2: „En udsvævende Indbildningskraft," saa at Fornuften ei faar raade. Aarsag No 3: Mangel paa Kundskab om den ægte „Kristus-Religion," saa man har „ængstelig Higen efter at tilkjæmpe sig ved misforstaaet Selvfornægtelse og Bodskamp, hvad der efter Jesu Religions Veiledning kunde naaes med et glad og roligt Sind." Den „ægte Kristus-Religion" bestaar da efter Hansen deri, at man har „barnlig Tillid og Overbevisning om at behage Gud ved Helliggjørelse, d. e. ved alvorlig Bestræbelse efter at fyldestgjøre de os af Jesus foreskrevne Pligter og at danne os efter ham som Mønster". (En deilig Religion!) Aarsag No. 4: „Mangel paa Kundskab om Naturen og dens velgjørende Virkninger." Her beklager Hansen, at saadanne Skrifter som, Statii Skatkammer (et Uddrag af Luthers Skrifter,) Bunians Reise, Tomas a Kempis og Scrivers Sjeleskat „desværre" findes i „den enfoldige Almues Hænder"! Aarsag No. 5: „Forfængelighed" og No. 6: „at adskillige Religionens Tjenere selv ere et sørgeligt Middel til at opvække og nære den." Han beklager bittert, at der endnu findes Prester, der prædike om „Djævelens Magt og hans umiddelbare Indvirkning," om „Guds Straffedommes nær forestaaende Indbrydelse, om den Helligaands Vidnesbyrd inden i os, om det at være greben af Kristo, om de Beviser, hvilke en Kristen skal hente for sin Naadestand af de indvortes Følelser, om den Værd man bør sætte i hellige Rørelser, og at Ingen kan anse sig for omvendt uden at have kjæmpet Bods og Fortvivlelsens Kamp ved Jesu Kors"[1]).

[1]) Hansen havde vel neppe Flere i sit Stift, som prædikede saaledes, end Lassen i Moland, til hvem han ogsaa sigter.

Idet Hanien nu skal bringe i Anslag

III. „Midler til at forekomme og standse Fanatisme“

fraraader han „voldsom Modstand,“ da „Fanatikerne faar indvortes Styrke af Forfølgelserne; han faar de Enfoldiges Medhold, hvilke føle Medlidenhed for den Forfulgte.“ Ligesaa fraraader han Ironi og Persiflage. Som tjenlige Midler anbefaler han i No. 1: at „Presterne udbrede Religionens rene og fattelige Lære“ (ɔ: Rationalismen). „Bibelens sande Lærdomme, rigtige og fattelige Fortolkninger foredrage man Folket, og især de Jesu Læres Aand, som leder til praktisk Kristendom.“ No. 2: At man undgaar al Polemik; „stilt og rolig skal vor Undervisning gaa sin Gang.“ No. 3: At Presterne henvende sig til Fanatikerne i deres Huse for at faa dem paa en anden Vei. No. 4: at man „haver et vaagent Øie og anvender den mueligste Flid paa de Unges Dannelse og Oplysning og en fornuftig Religions Kundskab.“ No. 5: Til den Ende maa der anvendes Flid paa at danne duelige Skoleholdere; thi „fra Skoleholdernes Uduelighed, fra deres Vankundighed hidrører Folkets vrange Begreber og den Lethed for Fanatikeren at forlede og fængsle det.“ No. 6: Med de oven anførte Midler skal Presterne forene „den fornuftige, faste og kjærlige Omgang med Almuen.“ Nr. 7: Oprettelse af „Læseselskaber.“ Bispen beklager, at man har „modarbeidet denne gavnlige Plan“[1]. Skrivelsen ender med

IV. „Oplysende Anmærkninger over nogle af de Skriftens Steder, med hvilke Fanatikerne vilde bevise deres Kald til at prædike, og deres andre Vildfarelser.“

Her polemiserer han mod „den indvortes Drift“ og „umiddelbare Oplysning,“ som Fanatikerne beraabe sig paa, samt mod den Antagelse, at Apostlerne og de første Kristne alle vare ustuderede Mænd, som ligeledes vandrede om for at udbrede

[1]) I en Note oplyser han, at „en Provst i min (ɔ: Hansens) og flere Presters Nærværelse forhandlede den Materie paa Visitats-Dagen, at det var unyttigt at læse andre Skrifter end Bibelen.“ Beviset var Phil. 3, 8. Det er Lassen, som er ude contra Bispens Sværmeri for Læseselskaber.

Korsets Lære. Tillige polemiserer han mod den kristelige Bøn og den af „Fanatikerne" paastaaede „Bønhørelse," i hvilken Sammenhæng han da giver tilbedste et Mønster paa de af ham anbefalede „rigtige og fattelige Fortolkninger" af Guds Ord. Af Math. 21, 18—22 (Frelserens Ord i Anledning af det visnede Figentræ: „Alt det, I begjærer i Bønnen, dersom I tro, skulle I faa det") faar han nemlig ud følgende Mening: „at det vilde blive muligt ved Anstrængelse, hvad man ellers vilde anse som umuligt"!!

Dette var da „Hyrdebrevet"; den norske Kirkehistorie kjender kun et Sidestykke til et saadant Produkt, nemlig Biskop Bechs af 23de Januar 1806, hvorom senere. Det er et underligt Virvar, Biskop Hansen giver tilbedste, idet han først forudsætter, at den Haugeske Bevægelse er Fanatisme, derpaa skildrer han, hvori denne Fanatisme bestaar, og endelig giver tilbedste pastorale Raad til at modarbeide, hvad han kalder Fanatisme. Saavidt var man da kommen, at Bisperne skreve Pastoral-Skrivelser for at pege paa Veien til den sande Kristendoms Udrydelse og til Fremhjælpen af det Væsen, som man kaldte den ægte „Kristus-Religion", men som i sin Grund var endnu mere aandsforladt end Hedendommen!

I Kristiansand blev Hauge gjort bekjendt med Biskopens Skrivelse til Presteskabet i Stiftet. I en Skrivelse til sine Venner, der var bestemt at trykkes, men hvis Trykning blev forhindret ved de senere Hændelser[1]), imødegaar han den rationalistiske Biskops Anfald paa ham og den Sag, han arbeidede for, hans „Lyst til at dæmpe det Onde og paadrive det Gode." Hans mange Venner vil vidne om hans „Lærdom", at han „ikke har lært noget Ondt, Asketisk, Fanatisk, eller noget Sværmeri", hvorfor Biskopens Angreb ere „ligesaa usandfærdige, som ubeviste." Forresten formener han, at „Dagen skal vist komme, som skal gjøre det klart, hvilken der bygger med Hø og Straa, eller med Guld og Sølv". Mod Biskopens Trudsler sætter han Kristi og Pauli Ord Math. 5, 44 og 2 Tim. 2, 26: Velsigner

[1]) Manuskriptet, der fandtes blandt de i Hauges Besiddelse værende Papirer ved dennes Paagribelse, beror nu i Rigsarkivet blandt Akterne i Hauges Sag.

dem, som Eder hade, beder for dem, som [illegible] og forfølge Eder, at de kunde blive [illegible] af [illegible], som er [illegible] o. s. v. Hvad angaar Hauges Tale om de Bøger [illegible], som sælge og [illegible] „[illegible],“ f. Ex. [illegible], da vil Hauge have den Sag overladt til „Kongen som den øverste Biskop og den kristelige Religions Forsvarer“, om hvem Hauge mener, at han selvfølgelig „beskytter“ den sande Kristendom. Hvad han selv angaar, erklærer Hauge, at „for Religionens Lærdomme efter vor Bibel og de paa dens Grund udkomne Bøger er hans Sind [illegible]“; „af Guds Kraft“ viger han aldrig fra denne Grund, om end „mange Pinsler, Lidelser og Trængsler derimod vilde komme.“ — I Slutningen af sin Skrivelse havde Bisker Hansen omtalt blandt Fanatikernes Galskaber ogsaa den i hine Tider meget omhandlede „Deposito-Kasse“ eller „den hellige Kasse,“ som Hauge skulde føre med sig, og hvis Indhold snart angaves til 100,000 Rdl., snart til 200,000 Rdl. Angaaende dette erklærer Hauge, at alle hans Venner ville vidne, at han hverken fører Noget med sig eller søger at samle Noget til sig paa Andres Bekostning; han har lært at arbeide, og det Samme (har han) foreholdt sine Venner. Og „for at de kunde faa noget at arbeide“ med, har han raadet dem at „gjøre Sammenskud“, „laane og hjælpe til“, hvor der var Tale om et eller andet nyttigt Anlæg, hvorved da ogsaa Fattige kunde hjælpes paa en bedre Maade end ved Almisser. Han tror, at „Landet (vil) udarmes, Folkemængden formindskes, og de nyttige som nødvendige Ting vil savnes, naar ei saadan Tro og Virksomhed udvises, som vor Guds og Konges gode Love lærer og forpligter os til, samt beskytter“; „Kjærlighed til Gud og Næsten er vores Hovedbud, som vi skulle vise i Gjerninger“. Hertil forventer han „baade Raad eller Oplysning og Hjælp af enhver Retsindet“. — Angaaende hans og Vennernes Færd, da mener han „vore Gjerninger tale for os.“ Skulde „den høie Øvrighed“ være „i Tvivl“ herom og ville have Sagen „oplyst ved Thingsvidner,“ da var der Intet i Veien derfor.

Førend vi nu følge Hauge videre paa denne hans Færd fra Kristiansand til Danmark, bliver det nødvendigt at kaste et Blik paa Forholdene i dette Land.

Medens Rationalismen her havde trængt igjennem endnu i høiere Grad end i Norge, var der ogsaa her ligesom i vort Fædreland blandt Almuen opstaaet en gudelig Folkebevægelse. Denne havde sit Centrum i Egnen omkring Veile i Jylland, hvorfra Bevægelsen udbredte sig til forskjellige Sider, dog uden at slaa an i den Grad som i Norge. Da Hauge i en saa høi Grad havde tiltrukket sig Samtidens Opmærksomhed, ansaa man Vækkelsen i Jylland som en Følge af den i Norge, eller for at tale i Samtidens Sprog, den Haugeske „Gift" blev man heller ikke i Danmark forskaanet for[1]). Det Haugeske Sværmeri naaede ogsaa Jylland[2]). Nogen historisk Forbindelse med Hensyn til Udspring lader sig dog ikke paavise mellem Vækkelsen i begge Lande; meget mere forholder det sig saa, at der omtrentlig samtidig, uafhængig af hinanden begyndte at blæse et Aandens Veir baade i Norge og i Danmark. Ogsaa i dette Land var det igjennem de gamle Opbyggelses-Skrifter og især Fædrenes Sange, at Gnisten faldt ned i Tønderet, og Ilden blev antændt. I denne Sammenhæng skal en kort Skildring af et Par af Hauges danske Aandsbrødre og samtidige Stridsmænd have sin Plads.

1. Peder Frandsen, eller som han i Almindelighed kaldtes Per Rytter, fordi han i sin Tid havde gjort Rytter-tjeneste, var hjemme i Uldum Sogn i Ribe Stift. Opvakt til kristeligt Liv — som det synes et Par Aar efter Hauge — optraadte han paa samme Vis som denne med indtrængende Formaning til Omvendelse og Helliggjørelse. Han giver Indtryk af at have været en sjelden aandelig begavet Mand, frimodig i Bekjendelsen og af et ægte kristeligt Alvor. Snart tørnede han sammen med sin Sogneprest Hans Resen Steenstrup, der fik ham fængslet; men efter Rettergangen paa Thinget i Veile blev han sluppet paa fri Fod; „med Bibelen i Haand lærte han Presten og Dommeren at tie". Han levede nu sine Dage i Fred som „Tjenestekarl og Lærer," indtil han døde Aaret 1806 eller 7[3]).

---

1) J. Müller, Stäudlin und Tzschirns „Archiv" II, 368.

2) Fallesens „Theol. Maanedsskrift" II, 254.

3) „Den Haugeske Fanatisme i Jylland" af S. Walter Fallesens „Theol. Maanedsskrift" IV, 612. Rasmus Sørensen „Et Par Ord om gudelige Forsamlinger". 1832. Pag. 18 fg.

2. Jens Andersen, Tjenestekarl i Rebsager Sogn i Aalberg Stift. Denne Mand sees ikke at have optraadt som Lægprædikant, men virket ved Sygebesøg og Samtaler med den Enkelte, hvortil han vistnok havde ikke liden Begavelse. Den personelle Kapellan i Sognet, Hr. Friis, havde ved sin upræstelige Letheb i sit Liv opvakt de Alvorliges Forbittrelse mod sig; Jens Andersen havde heller ikke sparet Kapellanen, naar han talte om ham. Friis anklagede nu Andersen for Øvrigheden, Forhør blev optaget 1802, Vidner afhørtes, og det viste sig, at Jens Andersen havde erklæret Friis for „ikke omvendt", at han „ei havde Guds Aand," at han „holdt med Synden, Kortspil og Dans," og at „en saadan Lærer som han var et brugbart Redskab i Satans Haand".

I en Skrivelse til Retten søger Jens Andersen at bevise Sandheden af sine Beskyldninger, en Skrivelse, i hvilken han med stort Alvor og Dygtighed viser det baade Usømmelige og Ukristelige ved at deltage i eller bifalde slige Ting som Kortspil og Dans. Den Kristne gaar „alene og ligefrem efter det Nyttige" og fornægter „det Tilladelige, hvormeget mere det aabenbare Syndige, Skadelige og Farlige". At Friis ikke var en omvendt Mand, mente Andersen maatte fremgaa klart deraf, at han havde „befalet Adskillige af Menigheden, at de, naar jeg ved Leilighed kom i Huset til dem og formanede dem, skulde med Hug udprygle mig". Af dette maatte det være klart, af „hvad Aand" Presten dreves. „Her er det jo klart, at Friis er uomvendt og taler ikke af den milde og overbærende Kristi Aand".

Indlægget hjalp dog ikke, Jens Andersen blev „formedelst hans Sygebesøg og ærerørige Beskyldninger mod hans og Menighedens foresatte Lærer" idømt en Mulkt af 31 Rdl. Denne Mulkt vilde han ikke betale, hvorfor han blev indsat paa Nyborg Fæstning, hvor man haabede, at „hans Sværmeri vilde tabe sig"[1]). Hans senere Skjæbne er ubekjendt.

3. Peder Larsen (eller Laursen paa jydsk Bondemaal), Bonde i Raarup Sogn i Aarhus Stift, om hvem Professor

[1]) „Bidrag til Fanatismens Historie i vore Dage" af J. Friis. Fallesens „Theol. Maanedsskrift" V, 121 — 28.

Møller (l. c.) vistnok med Urette antager, at han „efter Hauges Exempel og Opmuntring optraadte som Kirkens Reformator". Denne Mand, der var af en ikke ringe Begavelse og Oplysning og nidkjær i Aanden, kom nu snart i Kollision med sin Sognepræst, Hr. Brøchner, og det første Sammenstød i Aaret 1799 var foranlediget af, at Presten vilde indføre den Evangeliske Salmebog, hvilket Peder Larsen modsatte sig[1]).

I Begyndelsen af følgende Aar (20de Januar 1800) henstillede Peder Larsen en vidtløftig Fremstilling til Sognepresten, i hvilken han bebreider ham for følgende pastorale Synder:

a) At han opholder sig selv og Menigheden i Ubodfærdigheden ved Levnet og Lærdom.

b) At han ikke advarede sin Menighed for deres Veies Vildfarelse, men ved urigtige, upassende og beskaarne Lærdomme snarere opholder dem derudi.

c) At hans Prædikener ere blottede for al rigtig Anvendelse efter Menighedens Tilstand, urigtig og beskaaren i det, han lærer og tillader.

d) At han overtræder Guds og Kongens Villie og opholder Menigheden i Ubodfærdighed, tillader og forsvarer uretfærdige Forsamlinger, samt søger at gjøre sand Gudsfrygt mistænkt.

Afskrift af denne Skrivelse, som man naturligvis antog, at dens Forfatter havde skrevet „stolt af sin Skinhellighed", sendte Brøchner til sin Biskop, men der blev ikke foretaget Noget ved Larsen, før Biskopen i Anledning af Forfølgelserne mod Jens Andersen i 1802 paalagde Brøchner at give Efterretning om „Sværmeriet i Egnen". Sognepresten henledede da Biskopens Opmærksomhed paa de „haarde Beskyldninger", Peder Larsen havde fremsat mod ham, og nu faar da Presten fri Sagførsel for at forfølge sin Modstander ad Rettens Vei. Sag blev altsaa anlagt; Peder Laursen gjentager sine forrige Beskyldninger og tilføier desuden følgende nye:

e) At Presten tillader Helligdagenes Misbrug, Lege- og Julestuer, Sværgen og Banden og ikke foregaar Menigheden med et godt Exempel.

---

[1]) L. Helveg, „Den danske Kirkes Historie efter Reformationen" 1855, Pag. 339.

f) At han og hans Husgesinde selv give Anledning til Forargelse.

g) At han ikke indfinder sig hos Syge, naar han kaldes, før det er forsilde og til ingen Nytte.

h) At han ved at holde Ligtaler over Døde handler mod Ritualets Bydende.

Vidner bleve nu afhørte baade pro og contra. Peder Larsen havde fremført som Vidner for Sandheden af sine Beskyldninger Nogle, der „kalde sig Opvakte", og hvis Vidnesbyrd gik ud paa, at „Prestens Læresætninger ere saare uoverensstemmende med Skriften", at han „prædikede Pligter og Dyder istedetfor Gjenfødelse og Omvendelse", — at han „predikede Levnets Pligter at fly det Onde og gjøre det Gode, men sjelden Omvendelse", at han (dog udenfor Prædikestolen) havde formanet til at afholde sig fra Peder Larsens Farsamlinger o. s. v. o. s. v.

Sognepresten lod da paa sin Side flere af sine Sognemænd afhøre, og han fik af dem det Skudsmaal, at han var „en aarvaagen og nidkjær Embedsmand, at han ingensinde forsømte sit Embedes Pligter i eller udenfor Kirken" o. s. v. o. s. v. Peder Larsen blev nu for sine „skammelige og med fuldkomment Overlæg gjorte Beskyldninger" idømt en Mult af 30 Rdl. hvilken Dom han ogsaa modtog, idet han erklærede, at naar Presten nu var „fornøiet og havde faaet den attraaede Ære eller Hevn," saa var han det ogsaa, hvad hans egen Person angik. Forresten takker han Herren, at han har aabenbaret sin Sandhed for de Umyndige, „medens den var skjult for de Vise og Kloge". Evigheden syntes ham for kort til herfor at prise sin Frelser. Men nu som før vilde han fortsætte med at „forkynde hans Pris og opvække og forkynde sin Næste, om ikke de Karske og Sunde, som enten efter Natur og Embede ere utrængende, saa dog de Enfoldige, Ringe og dem, der have Ondt". Hvad jordisk Tab og Fortræd han herfor end skulde lide, vilde han bære med Taalmodighed; thi han havde lært „af Ord og Erfaring, at en Mands (mindre en Kristens) Liv bestaar ikke i hans Gods, men deri, at han lader sit Hjerte forvare fra Dienskalkhed, og forener en god Samvittighed, en kristelig Ydmyghed, en stille Hengivenhed, en sand Tro, en virkende Kjær-

lighed, en forsigtig Nidkjærhed og en alvorlig Bestandighed med hverandre"[1]).

Rygtet om Hauge og hans Gjerniug naaede nn Jylland, Peder Larsen indtraadte i Brevvexling med sin Aandsbroder i Norge, der kom Enkelte over fra Jylland til Egnen omkring Kristiansand[2]), og Ole Olsen Bache reiste i 1803 over for at besøge Brødrene dernede[3]). 4de Søndag efter Hellig Trekonger havde Peder Larsen Barnedaab, og Ole Bache var en af Fadderne; Dagen havde man tænkt at ende med en Opbyggelse, hvortil Flere vare forsamlede, og hvortil man ogsaa pligtskyldigst havde indbudt Presten og Sognefogden. Disse indfandt sig da ogsaa, medens man endnu sad tilbords. Ole Bache holdt sin Bøn efter Maaltidet, Peder Larsen afsang et Par Vers, hvorpaa han spurgte Presten, om det maatte være den tilladt at holde Opbyggelsestale, der af Gud havde faaet Naadegave i denne Retning. Paa Prestens Spørgsmaal, hvem denne da var, fik han det Svar, at det var Ole Olsen Bache. Sognepresten eftersaa nu hans Pas, der var i Orden; men Brøchner vilde ikke tilstede Ordet at have sit Løb, erklærede meget mere, hvad der dog ikke var efter Sandheden, at den „Kongelige allernaadigste Forordning af 13de Jan. 1741" ikke tillod slige Forsamlinger, ligesom han ogsaa fandt saameget mindre at kunne tilstede nogen Opbyggelse, som der var Gjæstebud; Bordet var endda ikke ganske afdækket, og der var baade Mænd og Kvinder tilstede. Efterat have givet tibedste sin Lovfortolkning og sin øvrige pastorale Visdom, gik nu Hr. Sognepresten ledsaget af Hr. Sognefogden, idet han endnu engang diskede op med den „Kongelige allernaadigste Forordning," der befalede slige Forsamlinger afholdte ved „lys Dag, og ei i Aftentimerne". Enten der nu denne Gang blev holdt Opbyggelse alligevel, eller ikke, derom vides Intet; derimod ved man, at Ole Olsen Bache

---

[1]) „Endnu et Bidrag til Fanatismens Historie" af Sogneprest Brøchner. Fallesens „Theol. Maanedsskrift" VI, 121–38.

[2]) Blandt disse da ogsaa Pigen Berthe Marie Rasmusdatter, hvorom senere.

[3]) Efter Hauges „Religiøse Breve" Pag. 133 er det 1803, ikke som Brøchner beretter 1802, at Bache besøgte Jylland. Dette fremgaar ogsaa af, at Ole Olsen Bache sammen med Ole Olsen Gabestad dette Aar reiste til Nordland og allerede i Begyndelsen af Aaret 1802 var i Vindalen.

opholdt sig blandt Vennerne i Raarup Sogn hele Vinteren udover[1]).

Vi kjende os igjen her fra hvad vi have set i Norge; samme Pavedom fra Presternes Side, samme Spænding mellem Embedet og Lægfolket, samme Modstand, samme Strid. Imidlertid synes det dog, som om de Vakte i Jylland eller de saakaldte „stærke Jyder" paa en mere ubesindig Maade personligen anfaldt de rationalistiske Prester, end Tilfældet var i Norge, skjønt der vistnok ogsaa her ofte faldt skarpe Ord.

Saaledes var Tilstanden i Jylland, da Hauge i Begyndelsen af August 1804 satte over til Halvøen til stor Forfærdelse for Rationalisterne i Danmark. Efter at være stegen i Land i Byen Horsens vandrede han om i Egnen omkring Veile blandt „de stærke Jyder" og besøgte Peder Laursen, hos hvem han holdt Opbyggelsesforsamling, uden at Sognepræst Brøchner fik Besked herom, før han var reist. Professor Møller antager, og det vistnok med Rette[2]), at det var paa Hauges Opfordring at Peder Laursen i dette Aar fremtraadte som Forfatter, idet han i Haderslev udgav sin Bog: „Ufuldkommen Sangoffer i nogle visse Tilfælde o. s. v. Ved Guds Naade forfattet af en i sig ringe og foragtet Bonde ved Navn Peder Laursen"[3]).

Efter en løst henkastet Yttring af Presten Brøchner: „man har sagt, at Hans Hauge og Peder Laursen ei havde synderlig Samkvem med hinanden"[4]), har man senere faaet ud, at „det kom ikke til nogen ret Forstaaelse mellem Hauge og de Vakte i Jylland", og at han „gjorde ingen Fremgang blandt Jyderne"[5]), Vistnok er det saa, at hans Prædiken ikke slog an i Danmark i den Grad som i Norge, dels paa Grund af Forskjelligheden i Nationalitet, dels fordi han under sit Ophold dernede baade var sygelig paa Legemet og tillige trykket i Sjelen af det Uveir,

---

[1]) „Endnu et Bidrag til Fanatismens Historie" I. c.

[2]) Stäudlin & Tzschirners „Archiv" II, 369.

[3]) Anmeldt i Fallesens „Theol. Maanedsskrift" V, 703 under Overskrften: „Et Stykke af den Haugeske Fabrik".

[4]) Sammensteds VI, 138.

[5]) Helveg, „Den danske Kirke efter Reformationen", Pag. 357.

n mærkede trak c; over ham[1]); men man tager ganske feil, ar man antager, at nogensomhelst aandelige Differentser har tadt mellem ham og de Vakte i Jylland; thi dertil er der :et Spor at mærke. Tvertimod finder man, at Haugianerne Norge og „de stærke Jyder" paa den danske Halvø stod i det :st fortrolige Aandssamfund lige ned til 1830. Der aflagdes nsidige Besøg, der for Enkeltes Vedkommende endog varede lere Aar; man stod i Brevvexling med hverandre, man ansaa erandre for aandelige Frender, hvis Ve og Vel var Ens :t[2]). Hvad nu Hauge personlig angaar, da har man fra m et Brev, han skrev til de Vakte i Bjerre Herred kort efter ns Besøg der[3]); dette Brev aander helt igjennem af den nme Aandens Enhed og indbyrdes Fortrolighed, som træder t imøde i hans forskjellige Skrivelser til Vennerne i Norge; n kalder sig deres „Broder, Ven og Tjener i Kristo", han mmer dem „meget ihu", han „takker for det Gode", han nød, n siger, han „ved Intet mere at sige Eder, end I have at se og nylig har hørt af mig, — Eder, som jeg elsker som mig v, ja . . høiere end min egen Sjel." — Om sine Oplevelser Danmark skriver Hauge Følgende: „Paa Fyen og især i Jyl-nd traf jeg Nogle, som vare bøielige og havde alvorlig Om-rg for sin Sjels Salighed, ligesom jeg endnu (1816) i Jyl-nd har enkelte fortrolige Venner; men i Almindelighed saa ntes jeg ei at finde saadan Oprigtighed som paa de fleste teder i Norge, men Trægheb og jordisk Sind med Uvillie ıdte mig mer i Danmark"[4]).

Blandt de Mænd, Hange gjorde Bekjendskab med i Bro-rlandet, skal her nævnes forhenværende Artillerist ved Kron-indsens Regiment, da Bogbinder i Taaberg Lars Nilsen aastrop, hvis Sang om Slaget paa Kjøbenhavns Rhed 1801 auge udgav i Kristianssand[5]), og til hvem han senere sendte ıskillige af sine Skrifter til Salg og Uddeling[6]).

[1]) Utrykt Brev fra Hauge, dateret Kolding den 12te September 1804.
[2]) Se Jon Haugvalstad, „Tilbageblik paa mit Liv", Pag. 17—18.
[3]) Dateret Kristiansfeld 8de September 1804.
[4]) Hauges „Reiser", Pag. 53.
[5]) „En liden Sang osv. og tilføiet et Brev, skrevet af Ole Simonsen Berg osv. Beforbret i Trykken af H. N. Hauge, Kjøbmand i Bergen".
[6]) Forhørs-Protokollen, ad. qv. 41—44.

[illegible]

[illegible] Han [illegible] Hendelse, [illegible] „menneskelige [illegible]" [illegible] gjældende, at [illegible] og fremst at have „[illegible], som er [illegible] for Menneskene", at „have af Ham den guddommelige Kraft at følge ham og høre ham til og tjene ham"; thi „han kalder gjennem mig og Alle til den Ende, at vi skal høre ham til og tjene ham retfærdig, uskyldig og salig, saa at Enhver, der vil annamme ham, maa opgive sig selv til hans Ære og gaa den trange Vei efter ham". Bibelen var hans „sande, sammenhængende Lærebud".

*) Født i Norge.

Endelig holdt han frem det „Kald," han havde til at bekjende Herrens Navn; han vidste, af hvem han var udsendt. Treschow og Flere sagde, at naar dette var hans Lære, da var de „Et i Grund" med ham, da „drog de til et Maal." Hauge blev da „meget kjærlig annammet" og bevist „Agtelse og Tjenstvillighed;" Brødrene yttrede, de vare „meget glade, at de har fundet mig (ɔ: Hauge), (at vi have) aabenbaret vores Hjerter, og (at) de kjender med mig eller jeg med dem, at vores Hovedgrund er et".

I fire Dage opholdt Hauge sig i Kristiansfeld; han hørte Treschow prædike, han besaa Brødrenes forskjellige Indretninger. Opfordret til at sige sin Mening om, hvad han havde seet og hørt, svarede han, at der var tvende Ting, som han ikke kunde bifalde; for det Første syntes han, at der var „formeget Sandselighed" ved deres „udvortes Ceremonier," hvilket let kunde lede til „Sikkerhed" o. s. v.; for det Andet holdt man sig mere til „Jesu Ord end Evangelisternes hele Sammenhæng, der driver paa Frugter og gode Gjerningers Udøvelse for Hver, som elsker ham". Imidlertid skiltes de ad som Venner; gjensidig havde man faaet Syn for, at man før havde misforstaaet hinanden; som han før „meget urigtig" havde været „bekjendt" blandt dem, saa havde de været det samme for ham, og det paa Grund af, hvad han tidligere havde „erfaret i Norge"[1]).

I fuld Overensstemmelse med det her Meddelte yttrede Hauge sig i Forhør af 13de Marts 1806. Paa Spørgsmaalet nemlig, om han „under sit Ophold i Kristiansfeld i Aaret 1804 fandt nogen Overensstemmelse mellem Brødremenighedens Lære og den af ham selv udi sine Skrifter yttrede," svarede han, at han „udi samtlige den kristelige Religions Læres Hovedpunkter fandt Brødremenigheden at være med sig eller overensstemmende nemlig angaaende Kjærlighed, Virksomhed og saa videre; men af deres Skrifter tror han at have erfaret den Forskjel, at Brødremenigheden stoler paa Kristi Forsoning uden Hensyn til gode Gjerninger, da han derimod har ytret, at Forsoningen

---

[1]) Utrykt Brev fra Hauge til Vennerne i Norge, Kolding den 12te September 1804. Do. til Grundet Herregaard (uden Dato) 1804. Sml. Hauges „Reiser," Pag. 52. Grendahl, Pag. 29.

ikke kan komme dem tilgode, der ikke tillige udvise en retskaffen og kristelig Vandel, eller, med andre Ord, gode Gjerninger"[1]). Altsaa, medens Brødremenigheden fremfor Alt holder frem „Kristi Forsoning", saa er det Hauge fremfor Alt at gjøre om, at den Tro, der skal gribe Kristi Forsoning, maa være levende, og at den i Troen grebne Forsoning maa blive et nyt Livsprincip. At det ikke er de af Troen frembragte Gjerninger, der er det Retfærdiggjørende, men Troen, gribende Kristum, det kan ved Hundrede Citater af Hauges Skrifter bevises at være hans Mening. Her blot dette Ene: „At kige ind i Frihedens fuldkomne Lov det er at se ind i den fuldkomne Guds Kjerlighed, hvor stor den er mod os, tro hans Barmhjertighed og Naade, som han skjænker os i sin Søn Jesum Kristum, at Herren ved ham vil forløse os fra vore Synder og ikke tilegne os vore Overtrædelser, naar vi omvende os, hvorved vi igjen med fuldkommen Villie og Kjærlighed til Gud opoffre os, forsage os selv med al egen Villie" o. s. v.[2]). Baade Herrnhutismen og Haugianismen bygge paa den samme Grundvold; men enhver af disse Retninger har Interesse af at fremholde forskjellige Sider af Kristendommen; hvem der gjør dette med den største Berettigelse, det er afhængig af den kirkehistoriske Situation.

Fra Kristiansfeld[3]) vandrede Hauge til Kolding; derfra tog han over til Fyen, hvor han besøgte Faaborg og Nyborg. Fra Treschow havde han Anbefalingsskrivelse til en Prest af Brødremenighedens Retning paa Fyen, N. Balsleb eller J. F. Boesen; begge disse kristeligsindede Mænd besøgte han. I Kristiansfeld havde man bedet Hauge tage sig i Agt for Biskop

---

[1]) Forhørsprotokollen, ad qv. 187.

[2]) „Den kristelige Lære", 1ste Del, Pag. 491—92.

[3]) Professor Stenersen antager i sin Kirkehistorie (2det Oplag, 2den Del. Pag. 426), at Hauge havde til Hensigt at undersøge om „han med sit Selskab kunne slutte sig til Brødremenigheden", men at „han fandt denne ikke at føre en saadan Lære, at han kunde ønske nogen Forening mde den". I sit Skrift om Hauge (Pag 36) er derimod Stenersen af en anden Formening: „Nogenslags Forening med Menigheden indgik han ikke, og neppe var vel dette ogsaa hans Hensigt". Dette Sidste er ogsaa Sandheden; at indgaa nogen „Forening" med Brødremenigheden var Hauge en fremmed Tanke; thi han var ingen Sekt-Mand.

ınſen, der ſikkerlig vilde gjøre ham Fortræd[1]). Herom hører ın dog Intet; Biſkopen paa Fyen havde vel ikke faaet Nys a Hauges Ophold i Stiftet.

Fra Nyborg ſatte han over Beltet til Sjelland, hvorpaa n gik til Kjøbenhavn. Det havde egentlig været hans Henſigt henvende ſig til Kancelliet for ſelv at afgive Forklaring om Virkſomhed. Ved nærmere Eftertanke fandt han dog ſnart, han dernede var uden Midler til at modbeviſe de falſke)gter og løgnagtige Beſkyldninger, han vidſte vare blevne)ne tilbedſte om ham fra Autoriteterne i Norge. Vilde gjeringen anlægge Sag imod ham, fandt han det bedſt, at ıderſøgelſen foregik i det Land, i hvilket han havde virket, hvor der kunde fremlægges Beviſer for Beſkaffenheden af ns Virkſomhed. Han forlod altſaa Danmarks Hovedſtad og l til Helſingør, fra hvilken By han tog med Skibsleielighed Frederikshald, hvorpaa han vandrede opover til Sørbrøden. auges Ven var fraværende paa en Reiſe i Hallingdal for tale Guds Ord, hans gamle Fader laa paa Dødsſengen, ıorfor Hauge da blev til ſtor Opmuntring for de tre hjemme= erende Søſkende. Strax efter hans Afreiſe ſkrev disſe i elleſſkab et Brev til Hauge; dette ſkal her meddeles, at man n faa Syn for den inderlige Hengivenhed, hvormed Vennerne ıng ved ham.

Niels Hanſen Sørbrøden ſkriver:

„Give Gud, mit Hjerte kunde udbryde med Lovoffer for erren vor Gud, ſom ſendte Dig hid til os til Opmuntring Beſtyrkelſe til det nye Menneſkes Fremvæxt i Herren og i ɔde Gjerningers Udøvelſe imod vor Næſte. Jeg ihukommer ig ofte, ønſker og beder til Gud, at han vilde fuldkomme det ode hos Dig og alle troende Medbrødre, ſom han haver gyndt iblandt os, ſom jeg haaber han gjør. Men ſaa kommer t for mig, hvad Kriſtus ſiger, at vi ſkal i Verden have rængſel, men i mig ſkal I have Fred, hvilken vi maa betænke at have i Synden, men i Gud og i hans Gjerninger at øre. Hilſes nu meget kjærligt fra os her og mig, der længes blive ſtadig under Gud".

---

1) Breve fra Hauge, Kolding 12te September 1804.

Anna Hansdatter Sørbrøden skriver:

„Som jeg af Hjertet attraar og vil arbeide paa at blive Din Søster i Kristo, — Gud hjælpe mig og Alle at kjøbe den beleilige Tid, kjende hvad vi er, og hvad Gud beredet har for dem, der oprigtig vandrer. Hilses saa hjertelig fra mig, og beder Dig at hilse dem, som søger Gud".

Just Hansen Sørbrøden skriver:

„Da mit Hjertes Længsel nu er at skrive nogle Ord til Dig, men fattes paa Kraft til at skrive Noget til Sindets Opløftelse og Sjelens Helliggjørelse, som jeg dog ved, Du strider og arbeider paa, — Gud hjælpe mig og Alle, som vil søge Gud, med Visdom, at vi kunne komme dig efter i Jesu Sind, Liv, Lyst og Kjærlighed, som han nu har forklaret og atter vil forklare det for dem, som tror og efterfølge hans Bud, de faa den Glæde, som evig vedvarer. Jeg skylder at takke Gud for den Naade, at Du kom her, som var os til Bestyrkelse, Opvækkelse og Tilskyndelse at søge efter det Liv, som kunde opsluge Døden, og blive iført med Livets Kraft, som Du talede med os Alle om. Jeg tænker paa mig selv og Andre, hvorledes vi annammer Alt i rene Hjerter med lydig Villie at følge derefter; thi i mig selv bor intet Godt, men kjender mig selv udygtig til det Gode. Men da jeg er saa Meget eftergivet, saa er jeg meget mere skyldig at elske igjen . . . De (ɔ: J.) er da kjærlig hilset fra mig, der længes at blive din Broder i Kristo"[1])

Strax efter Hauges Afreise døde gamle Hans Sørbrøden; man skrev strax til Jon og meldte ham, at hans Faader var død. Oppe i Hallingdal stod Jon Sørbrøden en Dag og talede Guds Ord for en Mængde Mennesker. Da kommer der ind en Mand med en stor Stok i Haanden og stiller sig ved Bordet, hvor han blev staaende, indtil Taleren var kommen til Ende med sit Foredrag. Han gjør da Jon bekjendt med, at han var udsendt af Lensmanden for at arrestere ham; paa samme Tid fremtager han et Brev, der netop var ankommet til ham med Posten. „Ja, det maa du gjerne faa gjøre", mælede Jon, idet han tog Brevet og gjennemlæste det. Derpaa fortalte han, at

---

[1]) Originalen i Rigsarkivet.

Skrivelsen indeholdt Efterretning om hans Faders Død og Bøn om, at han maatte komme hjem; „men", føiede han til, „du faar gjøre din Pligt, jeg skal følge med dig". Da brister Manden ud i Graad og sagde: „Jeg har staaet og hørt dig tale, og jeg har aldrig hørt Nogen tale slig som du; det er mig umuligt at arrestere dig. Jeg hilser Lensmanden, at du har faaet Brev fra dit Hjem og er reist hjemover". Saa skede ogsaa.

Jon Sørbrøden overtog nu sin Faders Gaard. Ved Siden af at være en særdeles dygtig Jordbruger var han tillige Aarene ned igjennem en flittig Lægprædikant. Hver Sankthanshelg pleiede hans Venner i Smaalenene og andre Egne at besøge Sørbrøden; thi da var man altid vis paa at træffe ham hjemme. Da var der Høitid og Glæde, Bøn og gudelig Tale; da opfriskede man med hverandre Minderne fra hine Dage, da Gud tændte Lyset paany i vort Land.

I sine 4 sidste Aar var Sørbrøden sygelig, det sidste Aar holdt han Sengen. Kort før sin Død bad han sin Hustru læse for sig sidste Vers af Salme No 18 i Guldbergs Salmebog.

„Herrens Miskundhed alene
bliver nu ogsaa evindelig
alt hos sin Brud den rene,
som hannem frygter hjertelig
og holder hans Bud og Villie:
han bor i Himmelen vist,
hans Engle hannem der tjene
og prise med høien Røst
den store Herre til Ære
og synge hans hellige Ord:
min Sjel hans Lov skal lære
nu og over den ganske Jord."

Med dette i Tankerne sov han hen stille og uden Dødskamp (1857)[1].

Vi optage Traaden i vor Fortælling. Efterat have forladt Vennerne paa Sørbrøden tog Hauge til Tune. Derpaa vandrede han videre nordover; i Rygge holdt han Opbyggelse paa

---

[1]) Mundtlig Meddelelse af Sønnen, Gaardbruger Hans Sørbrøden.

Gaarden Roer, den følgende Dag ligesaa paa Nærum[1]). Fra dette Prestegjeld gik han til Kristiania og Drammen og videre nedover til Gjærpen, saa tilbage til Drammen og derfra til Hougsund, hvor han holdt Opbyggelse i Lars Brækkes Hus, og videre til Ekers Papirmølle. Man ventede ham hid; en stor Skare af Venner fra Omegnen havde allerede indfundet sig og stode og speidede efter hans Ankomst. Endelig kommer han; efterat have hilset paa hver Enkelt og givet Hver sit Ord og Formaning, gaar han ind, Mængden følger med, Sangen begynder, og Hauge taler. Der lever endnu dem, der kunne fortælle, at dette var den sidste Gang de hørte den Mands Røst, der paa en saa forunderlig Maade vidste at tale til Hjerterne[2]).

Ikke mange Dage efter saa man Lensmand Jens Gram komme til Papirmøllen, og man anede hans Ærinde. Der var Flere, der bad Hauge skjule sig; men det vilde han ikke. Han gik da ud til Lensmanden, der bad ham følge med sig; thi Fogden vilde tale med ham. Hauge fulgte da med; paa Veien rykkede Lensmanden ud med Sproget: han havde Ordre til at arrestere ham. Han blev da indsat i Hougsunds Arresthus den 24de Oktober 1804 og om Aftenen efter Foged Collets Ordre belagt med Jern[3]). Med denne Arrest slutter Hauges Virksomhed som Vækkelsesprædikant i det Norske Kirkesamfund[4]).

---

[1]) Forhør optaget i Mosse Fogderi 1807 (Rigsarkivet).

[2]) Mundtlig Meddelelse.

[3]) Hauges „Reiser", Pag. 55. — Ifølge Meddelelse af en Mand af Lensmand Grams Familie havde denne Ombudsmand i sine senere Aar forfærdelige Samvittighedskvaler, kunde intet Sted finde Ro og vilde snart hid og snart did. En Dag gik han sammen med en af Hauges Venner (Niels Braaten) ned til Haga; paa Veien blev han syg, og han forstod, at Døden var nær. Han udbrød da: „Jeg har fængslet Hauge her; men han vil nok fængsle mig i Evigheden". Og med disse Tanker døde han.

[4]) Dette var tiende Gang han var bleven arresteret eller fængslet; 1ste Gang 1797 (se Pag. 136); 2den Gang 1798 (se Pag. 148); 3die Gang 1798 (se Pag. 149). 4de Gang 1799 (se Pag. 179). 5te Gang 1799 (se Pag. 230); 6te Gang 1800 (se Pag. 238); 7de Gang 1800 (se Pag. 256); 8de Gang 1801 (se Pag. 266); 9de Gang 1802 (se Pag. 305); 10de Gang 1804 (se Pag. 360).

Tolvte Kapitel.

Afsluttende Betragtninger over Hauges Virksomhed; hans Læreform — Forhold til Kirken og Staten — Vækkelsens Udbredelse.

Idet vi staa ved Enden af Hauges Virksomhed, paatrænger der sig først og fremst det Spørgsmaal: Af hvad Art var den Lære, der udgjorde Indholdet af hans Prædiken og Formaning? Dette er en Materie, hvorom der er bleven diskuteret i over en Menneskealder, og hvorom de mest forskjellige Meninger har været fremsatte. Idet jeg gaar over til at fremstille Resultaterne af mine Undersøgelser, hvad dette Punkt angaar, tager jeg Udgangspunktet fra Samtiden; thi det er ene og alene ud af Historien at man forstaar Hauges Læreform.

Hvilket Indtryk fik Samtiden af Lægmandens Lære?

Den udartede Herrnhutisme saa i Hauge en „Farisæer og Lovlærer", der talede „foragtelig" om Brødrenes „Adgang til Naadestolen"[1]), en „Gjerningshelgen"[2]), der havde lemlæstet Herrens hellige Sandheder og næsten kappet baade Hænder og Fødder af Bibelen, saa den ikke duer mere til Salighedens Nydelse efter hans Udtolkning"[3]).

Rationalismen fik det Indtryk, at den af Hauge og Medarbeidere prædikede Lære var væsentlig af samme Art som den, der indeholdtes i den gamle Opbyggelseslitteratur, Pontoppidans Forklaring og Kingos Salmebog, hvorfor man, som paa et andet Sted nærmere skal paavises, foreslog Indførelsen af nye Lærebøger og den evangeliske Salmebog som det hensigtsmæssigste Middel til at modarbeide den Haugeske Vækkelse og forebygge nye Opvækkelser. Man forargede sig over, at Hauge og Medarbeidere fremstillede Gud som et hævngjærrigt Væsen, der maa forsones, og man opstillede den „ægte Kristusreligion" (ↄ: Rationalismen) som en Modsætning til deres „Tro paa Kristi Lidelse og Død"[4]). Man skreg over, at der blev lært, „at Mennesket er af Naturen uduelig til alt Godt", at „Mennesket har medfødt Fiendskab til Gud og Jesum, at endog det dydigste

[1]) Se nærværende Skrift Pag. 94.
[2]) Sammesteds Pag. 163.
[3]) Sammesteds Pag. 43.
[4]) Sammesteds Pag. 309.

og mest retskafne Menneske dog er en til Fordømmelse værdig Synder". Man paastod, at „Forløsningsværket" blev saaledes fremstillet, at „Jesus umulig kan blive Andet end Syndens Tjener og Befordrer" og „at Synderen, endog den ugudeligste, behøver kuns at beraabe sig paa Jesu Blod og Død forat faa Syndsforladelse og Naade"[1]). Man udmalede sig mange sørgelige Følger af den „Artikel i deres Læresystem, at Enhver, som vil blive salig, maa først føle Bedrøvelse over Synden"[2]). Ja, man mente endog, at „Sproget Rom. 5, 20: hvor Synden er bleven overflødig kjendt, der er Naaden bleven end mere overflødig kjendt" blev af Hauge og hans Venner forstaaet didhen, „at naar man vil blive overflødig benaadet af Gud, maa man først overflødig synde, eller rettere sagt, for til Gavns at bløtgjøre Hjertet maa man begaa en afskyelig Synd, som kan frembringe den Grad af Bedrøvelse, som udfordres til at faa Naade hos Gud"[3]). Rationalismen saa da i Hauges Lære et Forsøg paa at restituere „Orthodoxiens tossede Alder"[4]).

De rettroende Mænd i Samtiden saa i Hauges Lære intet Vildfarende, om end de Fleste af dem med Biskop Brun fandt, at hans og Venners „Nidkjærhed mod Synd" stundom kunde være anbragt „paa urette Sted"[5]). Saaledes skriver f. Ex. Presten Hesselberg i Spydeberg, at de Haugianere, han har lært at kjende, „ikke er vildfarende i Lærdom"[6]). Biskop Brun har endog temmelig korrekt gjengivet Indholdet af Hauges Lære i disse Punkter: „Omvendelse og Afholdenhed"[7]), eller paa et andet Sted: „Pønitentse, Omvendelse og stræng Alvorlighed i Seder"[8]). — Selve Herrnhuterne i Kristiansfeld fandt ved nærmere Bekjendtskab med Hauge, at han og de vare „Et i Grund" og „drog til et Maal", om det end var forskjellige

---

1) Se nærværende Skrift Pag. 196.
2) Presten Qvales Indberetning af 1804 (Rigsarkivet).
3) Provst Lassens Indberetning af 3die Okt. 1804 (Rigsarkivet).
4) Nærværende Skrift Pag. 219.
5) Sammesteds Pag. 324.
6) Hesselbergs Indberetning af 17de Juli 1804 (Rigsarkivet).
7) Nærværende Skrift Pag. 274.
8) Bruns Erklæring til Kancelliet af 28de Juli 1804 (Rigsarkivet).

der af Kristendommen, hver af dem lagde Hovedvægten
a[1]).

Dette var de forskjellige Indtryk, de forskjellige Retninger i
amtiden fik af Hauges Lære. Man vil af de meddelte Citater
rstaa, at Hauges Lære stod i den skarpeste Modsætning til den
artede Herrnhutisme paa den ene Side og til Rationalismen
a den anden Side. Det er stik modsatte Ting, de anklage
m for; i det ene Partis Øine er han Lovlæreren, der lærer
erningernes Vei til Salighed og lader haant om Adgangen
Naadestolen; for det andet Parti staar han som Antinomisten,
r foragter Loven og dysser Folk ind i Synden ved sin Prædiken
t Troen og Kristi Blod.

Der er endnu en tredie Side af Samtiden, ligeoverfor
ilken Hauges Lære staar i den mest afgjørende Modsætning,
det er mod den døde Tro og det udvortes Kirkevæsen som
rdant.

Stillingen ved Hauges Fremtræden er da i Korthed denne:
n udartede Herrnhutisme svælger paa sandselig Vis i
skuelsen af Frelserens Lidelse og Død uden at have Tanker
, at Kristus har gjenløst os, for at vi skal tjene ham ret-
rdig, uskyldig og salig. Rationalismen anpriser et ret-
ffent Liv som den baade retteste og letteste Maade at vinde
uds Velbehag paa. Den døde Tro indbilder sig at skulle
ive frelst ved at antage den kristelige Lære for Sandhed og
d udvortes at dyrke Gud. Enhver med endog det tarveligste
rkehistoriske Blik vil af sig selv forstaa, hvordan den Mands
ere, der optraadte i en saadan Tid, maatte forme sig med
dre Nødvendighed. Og naar man med Øiet fæstet paa Sam-
dens aandelige Beskaffenhed tager for sig Hauges Skrifter og
reve, da vil man netop finde det Læreindhold, som man paa
orhaand maatte vente at træffe paa, og uden hvilket Hauge
ldrig vilde have formaaet at faa nogen gjennemgribende Ind-
ydelse paa sin Samtid og Eftertid. Ligeoverfor den døde Tro
emholder han Omvendelsens absolute Nødvendighed; ligeoverfor
ationalismen gjør han gjældende Menneskets naturlige Udyg-
ghed til alt Godt, og at alle gode Gjerninger maa udgaa af

[1]) Nærværende Skrift Pag. 362.

Troen; ligeoverfor den udartede Herrnhutisme indskjærper h
at Kristi Forsoning for os maa blive et nyt Livsprincip i
saa Frelseren „forklares i Sjelen". Da den udartede He
hutismes Udskeielser var det i Samtiden, der havde gjort
stærkeste Indtryk paa ham, saa er han ogsaa skarpest i sine
talelser ligeoverfor dem og mest bange for Misforstaaels
denne Retning.

For at kunne danne sig et ret Begreb om Hauges L
maa man endnu mærke sig følgende Omstændigheder.

Det Særegne ved Hauges Opgave som Omvendelsens P
dikant maatte selvfølgelig i flere Punkter afpræge sig i h
Læreforedrag. Det er ikke hans Sag roligen og med dogm
Stringens at fremstille den lutherske Kirkes Lære fra de
skjellige Sider betragtet, men at anfalde og beseire de fo
Retninger inden Kirken. At enkelte Partier af Læren ma
træde adskilligt tilbage, at han angaaende flere Punkter m
søgte at forebygge Misforstaaelser og falsk Brug end at g
positive Udlæggelser, er Noget, som følger af sig selv.

For at lære at kjende Hauges Lære er man udelukke
henvist til hans Skrifter og Breve; men alle disse ere forfatt
med udelukkende vækkende og opbyggende Formaal for ö
Hvordan han mundtlig trøstede de bekymrede Samvittighe
derom vide vi nu Lidet eller Intet at sige. — Hauge var,
han fremtraadte, uden Øvelse i skriftlig Fremstilling; enk
staaende Ytringer, undslupne af Pennen, kunne ikke tillægges
Vægt, ikke at tale om, hvor ofte det kunde hænde, at Lægm
dens skrevne Ord kun halvt eller delvis udtrykte hans egent
Mening. Tillige er alle Hauges tidligere Skrifter forfatte
en utrolig Hast, ligesom de næsten alle have Præget af Str
skrifter, i hvilke der selvfølgelig ikke kan være Tale om als
Udvikling.

Det Eiendommelige ved det Læreindhold, der foreligge
Hauges Skrifter, viser sig at have sit Udspring fra Taule
Arends, Pontoppidans og Collins Skrifter. Med
stinksmæssig Sikkerhed fandt Hauge i disse Mænds Skri
Grundformen for den Læremaade, han ifølge Samtidens Bes
fenhed og sin egen Stilling til samme maatte betjene sig
Ved at pege paa denne Omstændighed mener jeg at have vun

t nyt Udgangspunkt for Betragtningen og Forstaaelsen af
hauges Lære: den maa fortolkes i sin indre Sammenhæng med
kilderne, hvoraf den er øst[1]).

---

[1]) Naar man uden at tage Hensyn til disse Omstændigheder gjennemsøger Hauges Skrifter for muligens at finde et eller andet Kjætteri, da er det en selvfølgelig Ting, at man i flere enkeltstaaende Ytringer vil tro at finde, hvad man søger. Dette vil være Tilfældet med hvilkensomhelst fremragende Mands Skrifter, man paa denne Maade tager for sig. For Hauges Vedkommende er dette gjort af Professor Stenersen i hans Skrift om Hauge af 1827, og har han da i Hauges Lære blandt Andet fundet følgende Kjætterier:

1. At han sammenblander Retfærdiggjørelsen med Gjenfødelsen og den nye Lydighed „og kalder egentlig disse tilsammen Tro", eller med andre Ord, „at han ikke tilskriver Troen selv, men snarere Troens Virkninger Retfærdiggjørelsen".

2. At han „ikke tillagde Jesu udvortes Liv, Lidelse, Død og Opstandelse stor Vigtighed for os, uden saavidt vi deraf se, hvordan Alt aandelig skal gjentages i Gjenfødelsen".

3. At han lagde „det indvortes Lys", eller „de umiddelbare Aabenbaringer" til Grund for Skriftens Fortolkning, istedet for at bestemme deres Gehalt efter Skriften.

4. At han „med Hensyn til Daaben skjelner som Qvækerne mellem Daaben med Vand og Daaben med den Helligaand, troede, at denne kunde i Kirken nok ogsaa gives uden hin, og at hin altsaa i sig selv var temmelig overflødig".

5. At han angaaende Alterens Sakramente lærer, „at Kristus ikke paa anden Maade er tilstede der, altsaa heller ikke meddeles eller nydes af de Troende paa anden Maade, end han stedse er tilstede i Ordet".

6. At han „egentlig var en Lovlærer", der „vendte tilbage til den Lære om Retfærdiggjørelsen ved egne Fortjenester, som han dog i Begyndelsen syntes saa ivrig at bestride".

Om alle disse formentlige Vildfarelser ytrer Stenersen dog, at de — ikke findes „aldeles bogstavelig" udtalt i hans Skrifter, at han ikke har udtalt sine afvigende Læresætninger „fuldkommen saa klart" som Vranglærerne i Almindelighed, og at ialfald enkelte af de af Hauges Skrifter citerede Steder „kunne modtage en Fortolkning, ifølge hvilken de ikke komme til at indeholde noget Urigtigt". Hele Bevisførelsen hviler derfor paa en saare svag Grund; hvis man ikke paa andre Kanter havde gjort Bekjendtskab med de paaankede Vildfarelser, vilde det ikke falde Nogen ind at tro at have opdaget dem i Hauges Skrifter. Ja, om end Hauge i sine Bøger viser sig at have sagt det stik Modsatte, hvad Professoren for et enkelt Punkts Vedkommende endog selv oplyser med flere Citater, saa paastaar han ikke desto mindre, at „han ikke kunde være fri

Tvang"[1]). Ligesom da „David priser dem salig, som grunder paa Herrens Lov Nat og Dag"[2]), saa ere vi som Troende „salig i vor Gjerning, da det er Troens Liv i Kjærligheds Drift til gode Gjerninger, som giver os Fryd og Fred"; vi har „faaet Lyst og Villie til Herrens Lov, elsker Gud og gjør det ikke af Tvang, men af fri Villie"[3]). Paa forskjellige Maader vil man finde disse Tanker varierede i Hauges Skrifter; men intet Sted vil man finde ham lære anderledes om Loven end den lutherske Kirke. En anden Sag er det, at han baade paa Grund af hvad han havde seet af Seebergianerne, og formedelst de Skrifters Retning, med hvilke han aandelig var opvoxet, lægger en *særlig Vægt paa Lovens Brug* som Regelen for de Troendes Levnet.

Efter dette ville vi betragte Hauges Lære om det faldne Menneskes Frelse. Her holder han da frem, at „som nu Faldet er stort ved Adam, saa er og Opreisningen større og meget mere ved Jesum Kristum[4])". Hvad nu Kristi Frelserværk nærmere angaar, da vil man i Hauges Skrifter finde omhandlet begge Sider af Frelserens Gjerning, baade hans Udsoning af Slægtens Syndeskyld ved sin Lidelse og Død i Synderes Sted, og hans Opreisning af det faldne og i Synden bundne Menneske saavel ved sin Død, idet det gamle Menneske dør i Kraft af hans Død, som ved sit Liv og sin Opstandelses Kraft som den anden Adam. Men dette sidste Moment er hos Hauge — som hos Joh. Arend og Collin — saa ganske afgjort fremtrædende, at det første, om ikke helt stilles i Skyggen, dog træder betydelig tilbage. Det er ikke Sandhed, naar Prof. Stenersen paastaar, at Hauge „ikke tillagde Jesu udvortes Liv, Lidelse, Død og Opstandelse stor Vigtighed for os, uden forsaavidt vi deraf se, hvordan Alt aandelig skal gjentages i Gjenfødelsen." Sandheden er derimod den, at han tillagde disse Ting *ingensomhelst Vigtighed for os, uden de blive Kilden, hvorfra et nyt Liv i os udvælder.*" Idet da Hauge

[1]) „Lærdoms-Grunde" III, 97. Cfr. „Den krist. Lære" 175.
[2]) „En Sandheds Bekjendelse" Pag. 10.
[3]) „Den kristelige Lære" Pag. 301 og 300.
[4]) „Den kristelige Lære" Pag. 36. Cfr. „Lærdoms-Grunde I, 33.

handler om Frelserens Gjerning, taler han undertiden kun om ham som Syndofferet for os, oftere om ham baade som Syndofferet og den anden Adam, oftest om ham som udelukkende det sidste. Jeg anfører nogle Citater af hans Skrifter til en Prøve.

a. Kristus er „engang offret for at bortage Manges Synder", han blev „gjort til Synd for at forløse"[1]). Han „led Vreden selv"; som han „var den Stærkeste, saa drak han ogsaa den bittreste Skaal"[2]); „vi se heri Guds retfærdige Vrede over Synden"[3]). „Jesus, paa hvem Guds Vrede er aabenbaret"[4]), blev „skyldig til Forbandelse og den smerteligste Død; for vor Skyld og til vor Frelse var Kristus lydig indtil Korsets Død og her i Tiden blev en Forbandelse for os; thi der er skrevet: forbandet er hver den, som hænger paa et Træ, paa det vi ikke skulde da i al Evighed blive forbandet"[5]). „Dette var den store Syndens Skaal, som var iskjænket, og han skulde drikke"[6]). „Alle Mennesker ere forløste ved Jesu Kristi Blod, saa hans dyre Fortjeneste og Betaling er fuldkommen skeet for Alle"[7]).

b. „Vi have kommet ham til at lide, saa han er saaret for vore Misgjerningers Skyld; Straffen er lagt paa ham, at vi skulde have Fred og faa Lægedom i hans Saar"[8]). „Jesus opoffrede sig selv eller sit Legeme paa Korset til et velbehageligt Offer og en sød Lugt for Herren, hvorved vore Synder skulde forsones og vi renses og toes fra al Smitte"[9]). „Jeg er kommen for at give mit Liv i Døden for Eder, paa det I derved kunde blive frelste fra den evige Død og renset til det evige Liv"[10]). „At vi ere Syndere efter Kjødet, er sandt;

[1]) „Den kristelige Lære" Pag. 190.
[2]) Sammesteds Pag. 139.
[3]) Sammesteds Pag. 197.
[4]) Sammesteds Pag. 240.
[5]) Sammesteds Pag. 203. Cfr. 77.
[6]) Sammesteds Pag. 136.
[7]) Sammesteds Pag, 256.
[8]) Sammesteds Pag. 197. „Lægedom" bruges næsten altid af Hauge i subjektiv Betydning.
[9]) „Den kristelige Lære" Pag. 101.
[10]) Sammesteds l. c.

men den Troende har annammet Jesus som en Gjenløser, er under Naaden og dræber Synden ved Kristi Kraft"[1]).

c. „Nu er da Jesus død for vore Synder og opstanden til vor Retfærdighed; saa begrave vi med ham det gamle Syndens Menneske og iører det nye Menneske, som er skabt efter Gud i Retfærdighed og Sandheds Hellighed, saa vi i vor Saligheds Tørst drikker Jesu Blod; da opvælder en Kilde til et evigt Liv"[2]). „I Jesu Død skal de døbes, at alle deres Synder skal dræbes ved hans Kraft, at de maa blive nye Mennesker, som af Jesu levende Kraft tjener ham"[3]). „Som Jesus er opreist fra de Døde, saa kan han opreise os af den aandelige Død til et aandeligt Liv"[4]). De Troende forkynder derfor „hans Opstandelse i sit Liv, at de var opstandne fra Synden og havde levende Kraft i Ord og Gjerning"[5]). Udelukkende som den anden Adam er ogsaa Frelseren betragtet i Hauges Udlæggelse af den 2den Artikel i „Loven og Evangelium"[6]), fordi han har opfattet Ordet „at igjenløse" i Betydningen af at løse „det, som er fanget og forhen haver været løs", eller med andre Ord befri Mennesket fra „Satans Garn", fra det Syndens Slaveri, hvori det er bundet, fra al den „Angest", hvori det „for Syndens Skyld er stædet". Han „vilde løse dig fra dette Onde og føre dig til den salige Glæde i Evighed; og til det at aabenbare og faa dig beredt, at du kunde faa Visdom og Kraft, om du vil annamme hans Tilbud, saa maatte han sende sin elskelige Søn til Verden" o. s. v.

Det vilde være den mest fuldstændige Misforstaaelse af hele Aanden i Hauges Lære, om man vilde antage, at han tillagde Kristi udvortes efterladte Exempel nogen frelsende Betydning, uden forsaavidt som der i Kristi Exempel ligger en Livskraft, der ved Troen bliver Menneskets Eiendom. Det er i denne Betydning, at han paa et enkelt Sted i sine Skrifter bruger Ordet: naar han siger: „Erkjender du dette,

[1]) „Den kristelige Lære" Pag. 193.
[2]) „De Enfoldiges Lære" Pag. 6.
[3]) „Den kristelige Lære" Pag. 235.
[4]) Sammesteds Pag. 333.
[5]) Sammesteds Pag. 246.
[6]) „Loven og Evangelium" Pag. 36—42.

tror Guds Frelse og vil omvende dig fra det Onde, saa frier han dig med sit Lydigheds Exempel fra Synd, fra Død og fra Satans Rige"[1]). At jeg her har rammet Hauges egen Mening fremgaar klarlig af hans Yttring strax i Forveien, hvor han siger, at Guds Søn vilde give Menneskene „Lærdom ved sine Ord og Liv af sine levende Exempler"[2]). Selv naar Hauge taler om Kristus som den, der har efterladt os sit Exempel, betragter han ham som den anden Adam, der opreiser Mennesket af sit Fald.

„Den ganske Kristendom bestaar i Guds Billedes Gjenoprettelse i Mennesket og i Satans Billedes Udslettelse", siger Joh. Arend[3]). Dette er ogsaa en gjennemgaaende Grundtanke hos Hauge; spørge vi nu, hvordan det nærmere forholder sig med denne Sag, saa svares, at Hauge har tænkt sig denne saaledes, at Gjenopreisningen af det faldne Menneske er skeet i og ved Kristus ikke blot ved hans Lydighed og Lidelse, men ogsaa ved hans Mandomsannammelse, ved Foreningen mellem den menneskelige og guddommelige Natur i Kristi Person. Denne sidste Tanke er øiensynlig vakt i Hauge ved Joh. Arends Skrifter, men er hos ham langt mere fremtrædende end hos denne. Ja Hauge gaar endog saa vidt, at han anser den Gjenfødte staaende i et nærmere og mere aandeligt Forhold til Gud end vore første Forældre i Paradiset før Faldet, fordi dengang var der „ingen guddommelig Natur, forenet med guddommelige Egenskaber af guddommelig Kjærlighed", traadte i personlig Forbindelse med den menneskelige[4]), en Anskuelse, der vel neppe holder Stik. — Om Følgerne af Kristi Indgaaen i Menneskeslægten pleier Hauge at udtrykke sig som følger. Kristus blev „født af en Kvinde, paa det hans guddommelige Natur ved Foreningen med den menneskelige kunde borttage den sidstes Gjenstridighed"[5]). Ved „sin Lydighed og den menneskelige Frivillies Underkastelse (under) sin himmelske Faders Villie" skulde han „bryde vor Frivillie, at vi som han kunde altid sige:

[1]) „Loven og Evangelium" Pag 41.
[2]) Sammesteds Pag. 38.
[3]) Joh. Arends „Sande Kristendom" 1ste Bog, 41de Kap.
[4]) „Den kristelige Lære" Pag. 35—36.
[5]) Sammesteds Pag. 51. Cfr. „Lærdoms-Grunde" III, 77.

tilbørlige Styrke, at Syndernes Forladelse betinger Livet i Gud. Jeg anfører af hans Skrifter: „Og leve i dig, hvilket ikke sker, saalænge vore Synder ikke ere forladte, og de forlades ikke, før de blive afstaaede; lad derfor din gode Aand kalde os til Omvendelse"[1]). Altsaa, „Omvendelse maa først til før Syndernes Forladelse"[2]); thi „naar vi af ganske Hjerte vender vort Sind og Aand til dig" o Gud, saa har „du af din store Godhed, Kjærlighed og ubeskrivelige Barmhjertighed lovet at forbarme dig over os og tage os til Naade i din kjære Søn Jesus Kristus"[3]). Hvad Omvendelsen angaar, da holder Hauge overordentlig stærkt frem, at det er *Villien*, som er det afgjørende. Det skal ifølge ældre Folks Udsagn have sin Grund i, at Seeberg og tildels Seebergianerne hældte til Læren om det absolute Naadevalg og ikke blot tillagde Menneskes Udygtighed til alt Godt, men ogsaa Mangel paa Evne til at modstaa Naaden. „Naar den onde Aand er inde i Menneskets Hjerte, saa er den gode udenfor og banker paa Døren; Døren det er Villien"[4]). Som Følge af Hauges Betragtning af det faldne Menneskes Tilstand er selvfølgelig al Synergisme udelukket; Alt, hvad han lærer om Villien, gaar ud paa dette, at der er ingen Magt, som formaar at bøie Mennesket, saalænge det med sin frie Villie staar Guds Aand imod; at Mennesket kun har at forholde sig passivt, ikke staa Aanden imod, men lade Villien bøie under Gud. „Guds Ord er en uforkrænkelig Sæd; hvorfor maatte det ikke gjenføde alle Mennesker? maatte vi vel spørge. Men herpaa kan let svares, at det er Menneskens Modstand, Foragt og haarde Hjertens Jord"[5]). Thi vistnok er Gud „Herre over Himmel og Jord, alene denne Skat eier han ikke: vor frie Villie over vort Hjerte"[6]). „Alting kan Gud med sin Almagt true og forhindre undtagen vor frie Villie"[7]). Herren vil

---

[1]) „Betragtning og Forklaring over Herrens Bøn", 4de Side. Cfr. „Lærdoms-Grunde" III, 76. „Guds Børns Samtale", 34.

[2]) „Betragtning og Forklarig over Herrens Bøn" 11te Side.

[3]) „Guds Visdom" Pag. 57.

[4]) „Lærdoms-Grunde" III, 52.

[5]) „Den kristelige Lære" Pag. 107.

[6]) Sammensteds Pag. 96.

[7]) Sammesteds Pag. 97.

nemlig „ikke tvinge Mennesket“, da han „haver givet dem (ɔ: Menneskene) en fri Villie„[1]); han „vil ingen tvungen Tjener have“[2]). Men „den frie Villie holder vi i vore Hænder“[3]), saa vi kan lade vor „frie Villie forhindre og modstaa Guds Aand“[4]). Det er da Begyndelsen til den sande Omvendelse, at vi lade „vor Villie, Sind og Begjærlighed, Lyst og Kjærlighed drages fra Verden“[5]), at vi lade „vor Villie bøie under Guds Aand“[6]), at vi give „vor Villie under hans Villie“[7]). Men hvordan skal denne Sag gribes an? Hauge har paa flere Steder udtalt, at naar et Menneskes Villie skal bøies til Gud, saa maa man først holde frem Guds Godhed og Kjærlighed og al den Salighed, han vil skjænke dem, som ville søge ham. „Herren siger Es. 58, 4: Du slaar den Ugudelige med Næver; men Saadant behager mig ikke. Det er, de støde og drive Menneskens Sind og Villie fra Gud, pukker og fordrer (og) vil, at de ved sin egen Magt skal afstaa fra det Onde, og vi lokker dem ved Kjærlighed og Evangelii Prædiken, hvorved de Ugudeliges Baand løses, (der) viser dem, hvorledes de kan blive fri, lokker Sindet og Villien til Gud og derved sønderriver alt Rag, som Satan paalægger“[8]). Og paa et andet Sted: „Naar du taler med Nogen, saa skal du forkynde dem Evangelium, det glade Budskab om det evige Gode, som Gud vil skjænke og tilbyder Alle, som vil modtage det og komme til Bryllupshuset, hvilket er saadan Herlighed at bekomme, som ikke med Ord kan udsiges“ o. s. v.[9]). Naar saaledes Villien er begyndt at blive dragen mod Gud ved denne foreløbige Udsigt ind i Naadens Herlighed, saa gjælder det at føre Mennesket ind i den egentlige Omvendelse. Paa dette Punkt mærker man selvfølgelig Bodsprædikanten; det gjælder „at grave dybt“, at lægge en „god

---

1) „Den Kristelige Lære“ Pag. 167. Cfr. 285.
2) Sammesteds Pag. 167.
3) Sammesteds Pag. 344. Cfr. 20.
4) Sammesteds Pag. 426.
5) Sammesteds Pag. 37.
6) Sammesteds Pag. 90.
7) Sammesteds Pag. 3
8) Sammesteds Pag. 10—11.
9) „Lærdoms-Grunde“ I. 32.

Grundvold", saa det ikke bliver en overfladisk Omvendelse, saa man ikke gjør „løse Sprang til Kristus", saa man ikke tilegner sig Naaden uden at have baade kjendt Syndens Gru og indvortes vendt sig bort fra Synden. Det stærkeste Udtryk, der findes i Hauges Skrifter om denne Sag, er følgende: „Men denne Trøst (nemlig Kristi blodige Offer i Synderes Sted) maa En ikke tilegne sig, førend det gamle Menneske er aflagt med alle sine onde Begjæringer, som Paulus siger, og derved iføres det nye, som er skabt efter Gud i Retfærdighed og Sandhed og Hellighed, hvilket vi overvinder ved vor Tro"[1]). Men i dette Udtryk ligger — nærmere beseet — intet Andet, end at man i en sand Anger maa indvortes have vendt sig bort fra Synden, og den levende Tro, der forandrer Hjertet, maa være født i Mennesket, før det tør hvile i Naaden.

Som vist i det Foregaaende er det Hauges Lære, at det er Lovens Gjerning at fremkalde Syndserkjendelsen. Jo mere Alvor man da gjør sig med at betragte Guds Lov, desto grundigere bliver ogsaa Syndens Erkjendelse. „Derfor maa En randsage (sig) nøie efter de ti Bud, (hvorved) kommer Syndens Erkjendelse. Vil du, o Menneske have det evige Liv, saa bliv ved i Bønnen, indtil du faar se din egen Elendighed, at du er fortabt og fordømt til den evige Død, som vi Alle have fortjent, og det skal ikke siges med Ord, men føles i Hjertet, og dette er den Helligaands Kald og Oplysning, at En er beængstet over sine Synder og finder Afsky til det Onde; dette er den sande Omvendelse"[2]). Dette kommer gjentagende frem hos Hauge, at Bedrøvelsen over Synden maa være ledsaget af Afsky for den, at man maa fatte „Had til det Onde"[3]); thi „den Synd, som ikke vil afstaaes af Menneskene, kan heller ikke af Gud forlades"[4]). Men Loven alene kan dog ikke omvende et Menneske, Evangeliet maa træde til. „Der vil et skarpt, tveægget Sværd til at afskjære Syndebaandene; saa var vel den ene Eg Lovens Forbandelse, der vel kan skrække en Synder

---

[1]) „Guds Visdom" Pag. 116.
[2]) „Guds Visdom" Pag. 115. Cfr. „En Sandheds Bekjendelse" Pag. 18.
[3]) Se f. Ex. „Den kristelige Lære" Pag. 182 o. fl. Steder.
[4]) „Betragtning over Herrens Bøn", 4de Side.

i Løbet (og) standse ham, men ikke omvende og løsrive (ham), uden den anden Eg faar draget og blødgjort Hjertet, det er Jesu Evangelii Budskab, der kalder til Omvendelse og forkynder de Fangne frie"[1]). Det første Indtryk, Evangeliet bør gjøre paa det Menneske, der ved Loven har seet sine Synder, er efter Hauge en gjennemtrængende Smerte; Synet af Frelserens Lidelse, Blod og Død skal vise ham Synden i sin rette Skikkelse og „udbrænde" Syndelysten. „Jesu Blod aftor vor Urenhed, dog dette vil svie i vort onde Kjøds Lyster; thi det er som Ild, Salt og Sæbe. Vil vi være frelste, saa maa vi være blandt Levi Børn, at vi tror Guds levende Ord, saa det bliver som Ild, at smelte vore Hjerter, randsage og prøve, om der er nogle syndige Lyster, de da maatte fortæres, luttres og renses fra al Urenhed; thi han, nemlig Jesus, udøste sit Blod, det er Sæben, hvormed han vil tvætte eller to os, og uden vi ham annammer, at han faar aftoet alle vore Urenheder, saa har vi ingen Del i ham"[2]). Denne Sag sees Hauge at have holdt frem under forskjellige Udtryk; saavidt man kan se, har han tænkt sig Sagen saaledes, at Aabenbarelsen af baade Guds Retfærdighed og Guds Hellighed, der paa en Gang kommer tilsyne ved Frelserens Lidelse og Død, skal paa det Inderligste gjøre Synderen forfærdet og skamfuld over sin Synd. „Kristi Lidelse er det skarpeste Salt og Retfærdigheds Vredes Ild, som skulde fortære og afbrænde alle Lyster"[3]). „Jesu Lidelse er et skarpt Salt, der skulde udrense Materien; hvo dette annammer, da udrenses den onde Materie"[4]). „Dette Kristi Blod er Ris til at udtugte alle de syndige Lyster i os"[5]). Saaledes foregaar der da en indre Renselse i Mennesket ved Kristi Lidelse og Død, idet Menneskets Sind og Villie vendes bort fra Synden og afstaar den og paa samme Tid som Følge af den Kjærlighed, der aabenbarer sig i Kristi Lidelse og Død, føler sig draget hen

---

[1]) „Lærdoms-Grunde" II, 63.
[2]) „Den kristelige Lære" Pag. 99.
[3]) Sammesteds Pag. 229.
[4]) Sammesteds Pag. 272.
[5]) Sammesteds Pag. 390. Cfr. 529.

naar Gud og Jesu Kjærligheds [illegible] og [illegible] til Gud i vor Herre Jesum Kristum"[1]).

Under Omvendelsens Proces er imidlertid Troen allerede begyndt at spire. „I denne syndige Jammers Tilstand skal den levende Tro opvækkes paa Jesum Kristum med en inderlig Gjen-kjærlighed til at elske ham"[2]). „Hvo, som skal tro, maa være vendt fra alle syndige Ting"[3]).

Naar Hauge taler om Troen, saa følger det af sig selv, at han paa det mest indtrængende formaner mod den døde Tro og fradømmer den Slags Tro alt Værd, der ikke er fødet ud af en virkelig Synds-Erkjendelse og ikke har som Virkning den nye Lydighed. Men der er i Hauges mange skarpe Udtryk i denne Sag ikke et eneste et, der berettiger Nogen til den Paastand, som Prof. Stenersen har fremført, at „Han efter den Anskuelse, han havde af Tingen, kan siges at have dømt jeg vil ikke sige Luther, men endog Apostelen Paulus; thi egentlig dømmer han jo dog derved Enhver, som anser Troen for Hovedsagen i Kristendommen"[4]). Derimod dømmer han rigtignok Enhver, der „anser Troen for Hovedsagen i Kristendommen" og ved denne „Tro" ikke mener den levende Tro, men den døde Tro. — Idet jeg nu gaar over til at fremstille Hauges Lære om Troen, skal jeg lade ude af Betragtningen den Beskrivelse over Troens Væsen, Hauge har givet ved i 1ste Hefte af „Lærdoms Grunde" at levere et sammenhængende Uddrag af Pontoppidans „Troens Speil"; jeg skal holde mig til hans egne Ord.

„Den udvortes Tro" bestaar i, at man antager Skriftens Lærdom for sand og har „den rette Oplysning", at „Jesus var Guds Søn"[5]). Denne „udvortes Tro" gjør Ingen salig, uden den bliver en „indvortes", der er „virket af den Helligaand"[6]), og det ved Guds Ord[7]). De, „som her annamme Ordet fra

---

1) „Den kristelige Lære" Pag. 253.
2) Sammesteds Pag. 337.
3) „Lærdoms-Grunde" I, 47.
4) Stenersens Skrift om Hauge Pag. 108.
5) „Den kristelige Lære" Pag. 47 og 312.
6) Sammesteds Pag. 312
7) Sammesteds Pag. 35, 55, 63, 102, 103, 104, 156, 230, 337. Lærdoms-Grunde III, 66 o. fl. Steder.

), og han derved har faaet virket Troen i deres Hjerter, ..
er .. et levende, kraftigt, guddommeligt Sind, Art og Natur
Gud; .. han er af Gud og i hans Kjærlighed forenet
Gud formedelst Jesum Kristum; thi i ham er der Livet,
de, Retfærdighed og Fred"[1]). Hvad Troen i sin Almin-
ghed er, derom kan anføres Yttringer, som følger: „Det Ord
er saa dyrebart, at det langtfra kan beskrives; .. det
ar i en sand Forsikkring om Guds Hjælp og Bistand endog
en største Fare; .. de, som skal komme til Gud og opsøge
, maa betænke, at han er hellig; saa maa de have et lydigt
d med Had til Synden i det mindste; thi om de ikke haver
t Seier derover, saa er dog Troens ringeste Kjendetegn, at
yttrer sig i sand Længsel efter Gud, hader og strider mod
Onde med Frygt og Kjærlighed"[2]). Paa et andet Sted
rer han tre Momenter, hvori Troen bestaar, nemlig „Yd-
hed" eller at man holder sig for „uværdig", „Tilforla-
ed" paa „Jesu Kraft" (fiducia) og „Kjærlighed"[3]); han
r, at det er den „den levende Tro, der gjenføder Mennesket"[4]),
en „gode Helligaand renser vore Hjerter ved Troen paa
s Søn"[5]), at „sand Renhed og Helligheds Kraft .. kan
haves, uden den kommer fra Troen paa Kristum"[6]), at naar
gaar „hen til Gud i Troen paa hans Søns Blod", saa
man „faa fri Adgang til Naadestolen i hans Blod"[7]), at
Troende, der har annammet Jesus som en Forløser, er
r Naaden og dræber Synden ved Kristi Kraft"[8]), at man
dtager Naaden ved en levende Tro"[9]). Den mest direkte
nition af Troen, der findes i Hauges tidligere Skrifter,
r saaledes: „Troen er det Middel, som bringer os Frelse;
den trænger sig ind til Guds Naade i Jesu Kristo og ud

„Den kristelige Lære" Pag. 55.
Sammesteds Pag. 88. Cfr. „Lærdoms-Grunde" III, 69.
Sammesteds Pag. 89.
Sammesteds Pag. 35.
Sammesteds Pag. 207.
Sammesteds Pag. 60. Cfr. 61.
Sammesteds Pag. 190.
Sammesteds Pag. 193.
Sammesteds Pag. 233.

der sig selv, bære sin Fordærvelse; thi Troens Lys oplyser, saa vi lære at kjende baade Syndens Dybde, dens Skarf og Ve, med Guds retfærdige Straf over de Ubodfærdige, og han leder til Omvendelse, lover Naade i Kristo, at Gud vil forlade os Alle, som med Bøn og Bod søger Gud af ganske Hjerte med et ydmygt og lydagtigt Sind og Villie til at skikke sig siden efter Guds Villie"¹). Naar man betragter disse og lignende Udtalelser, saa springer det strax frem, at Hauge under Begrebet Troen tænkte sig Principet for det nye Liv i et Menneske, — som Udtrykket for den af Bodfærdigheden og Angeren fremgaaede Sindsretning med Gud og Længsel efter Gud, som baade Modtageligheden for og Tilegnelsen af Naaden i Kristo, og som Evnen til at sætte den tilegnede Frelse i Gang udad i Livet og Gjerningerne. Det er væsentlig samme Troesbegreb som det, der forefindes hos Pontoppidan, og i Intet væsensforskjelligt fra det Lutherske, naar man har for Øie, at Bodspredikanten naturligen har at fremholde Apostelen Jakobs Krav: Vis mig din Tro af dine Gjerninger!

Vi ere nu komne saa langt, at vi staa lige foran Hauges Lære om Syndernes Forladelse eller Retfærdiggjørelsen. I Spidsen for Udviklingen af dette Punkt sætter jeg Steder, som følger: „Da Jesus saa deres Tro, sagde han til den Værkbrudne: Søn, vær frimodig; dine Synder ere dig forladne. Saaledes taler han til enhver Sjel, som føler sin Syndenød og søger ham i Sandhed som Læge"²). „Naar vi have afstaaet Synden, saa har Herren forladt den; vi ere løste fra Syndens Tjeneste, da vi haver faaet Forløsning i hans Blod, nemlig Syndernes Forladelse"³). „Men haver vi nu Lyst til Forligelse og vi vil undgaa Straffen, da har Herren af blot Naade sendt sin Søn, som er offret for vore Synder, og derfor siger Apostelen videre, at vi skal komme til Bestænkelsens Blod, som taler bedre end Abels; thi Abels Blod raabte om Hevn; men Jesu Blod beder om Naade"⁴). Det gjælder da at „bekjende

¹) „Den kristelige Lære" Pag. 487—488.
²) Sammesteds, Pag. 455. „Læge" betyder oftere i Hauges Skrifter „Lægedom".
³) „Den kristelige Lære", Pag. 256. Cfr. 391.
⁴) Sammesteds, Pag. 99.

Synderne, bede ham om Naade, at vor Syndegjæld kunde afskrives og eftergives"[1]); da eftergiver Gud „al Gjælden"[2]), saa I „haver Eders Synders Forladelse ved Troen paa Jesu Navn"[3]). „Hver den, som vender sig om til ham fra det Onde, den faar Syndernes Forladelse, og al hans Uretfærdighed skal ikke tilregnes"[4]). „Denne Ypperstepreft . . er mægtig (til) ved sit Offer at forsone al Verdens Synder; Enhver, som tror paa ham, skal faa Syndernes Forladelse, naar de selv vil afstaa fra Synden og antage dette Offer som et helligt Renselsesoffer, at de ikke forspilde det og træde Kristi Blod under Fødder"[5]). „Nu i Naadens Tid tilbyder (Gud) os at løse os fra (Død og Pine) og oprette en Pagt eller Testamente, at han vilde lade sig forlige i sin elskelige Søns Jesu Offer med alle dem, som paa denne Maade vil annamme ham som en Frelser fra alle Urenheds Bedrifter; thi i ham er der Renselse nok at faa, hans Blod er mægtigt at to os af alle vore Synder"[6]). Saaledes talede Hauge om Syndernes Forladelse, saaledes trøstede han dem, som vare bekymrede over deres Synder. Gaar man nu nærmere ind paa denne Sag og spørger: Er det paa Grund af det i og med Troen givne nye Liv i Mennesket, at Gud forlader Synden, eller er det alene af Naade, eller er det paa Grund af begge disse to Ting i Forening, da ville vi dels bemærke, at Hauge ikke har befattet sig med dogmatisk Begrebsbestemmelse, dels ville vi mærke os følgende Udtalelser i hans Skrifter: „Saligheden er den Guds Gave, som den kjære Frelser skjænker alle Fattige (i Aanden) af blot Naade, uden Fortjeneste, alene for sin Søn Jesu Kristi Skyld"[7]). „Gud er retfærdig, naar han fordømmer alle Mennesker, da de ere skyldige dertil og under Guds Dom. Han haver indesluttet alle Ting under Synd, paa det han vil forbarme sig over Alle, at retfærdiggjøre os alene af Naade uden Fortjeneste eller Gjer-

---

[1]) Sammesteds, Pag. 403. Cfr. 351.
[2]) Sammesteds, Pag. 105.
[3]) „En Sandheds Bekjendelse", Pag. 30.
[4]) „Den kristelige Lære", Pag. 260.
[5]) Sammesteds, Pag. 189.
[6]) Sammesteds, Pag. 189.
[7]) „En Sandheds Bekjendelse", Pag. 17.

ning, (uden) at kræve Noget; thi det skjænkes alene ved Troen paa Jesum Kristum; og i ham ere vi retfærdige, faa Fred med Gud og blive opreiste af Faldet, at det, vi tabte ved det ene Menneskes Ulydighed, faa vi igjen ved den Andens Lydighed"[1]). „Den kristelige Retfærdighed kommer af Troen og ikke af Loven... Alle ere skyldige for Guds Dom, og Ingen haver noget Godt at stole paa af egen Retfærdighed eller kan kræve Noget hos Gud; men Alle maa annamme Jesu Retfærdighed ved Troen som en Guds Gave, saa der er Ingen, som haver Noget at rose sig af"[2]). „Troen retfærdiggjør os efter Pauli Ord Gal. 3, 6 for Gud, som ser den (Tro), der er indvortes og skjult; men for Menneskene skal Ord og Gjerninger bevise vor Retfærdighed efter Kristi og Jakobs Lære"[3]). Af disse Citater vil det fremgaa med fuldstændig Evidens, at der ikke alene ikke var Noget i Hauges Indre, der oprørte sig mod den Lutherske Lære om Retfærdiggjørelsen af Troen alene, som Stenersen paastaar, men at han endog fuldt og helt lærte den. Thi at det er den tilregnede Retfærdighed, der handles om i de ovenmeddelte Citater af Hauges Skrifter, derom kan der ikke disputeres. Dog kan jeg i denne Forbindelse ikke undlade at gjøre opmærksom paa to Omstændigheder. For det Første vil man saare sjelden finde Hauge omhandle Retfærdiggjørelsen uden tillige baade først og sidst at værge sig mod Misforstaaelser; ofte falde da hans Ord omtrent saaledes: Naar vi fatter et andet Sind og omvende os, saa vil Gud give os Syndernes Forladelse for Kristi Skyld, saafremt vi omvende os. Man føler, at han saare sjelden kan tale om den frie Naade, uden at det dybe Indtryk af Antinomismens Forfærdelse, som det Seebergske Væsen havde gjort paa ham, driver ham til at udtale sig mod at tage Kristi Blod forfængelig. For det Andet vil man paa enkelte Steder i Hauges Skrifter støde paa en i den Lutherske Theologi ubrugelig Terminologi, idet han — dels i Talens Strøm uden at veie Ordene, dels af Mangel paa theologisk Dannelse og dels paa Grund af hans fremtrædende Interesse for

---

[1]) „Den kristelige Lære", Pag. 349.
[2]) Sammestedš, Pag. 440.
[3]) „Lærdoms-Grunde" II, 72. Cfr. „Den krist. Lære", Pag. 60.

Kristus som den anden Adam — bruger Benævnelserne at „blive retfærdiggjort ved Troen", at „renses ved Kristi Blod", „Kristi Retfærdighed" og lignende Udtryk ikke i Betydningen af den os i Guds Dom tilregnede Retfærdighed, men om den ved Troen i den nye Fødsel skabte nye Lydighed, om Jesu indplantede Sind, om Afførelsen af det gamle og Iførelsen af det nye Menneske, dog ikke som realiseret Faktum, men som etableret Princip. I alle Udtryk i Hauges Skrifter, som hidhøre herhen, vil man dog ikke, hvad selve Sagen angaar, finde uluthersk Tanker, eller falsk Lærdom, om end Benævnelsen for Begreberne er afvigende fra den almindelige. Jeg skal anføre de mest fremtrædende af disse Steder. „Loven er vor Tugtemester til Kristum, at vi skulde blive retfærdiggjorte af Troen. . . Naar denne Retfærdighed aabenbares i os, da er vi ikke længer under Tugtemesteren"[1]). „Den første Gang blev han gjort til Synd for at forløse; anden Gang vil han belønne hver efter deres Gjerninger. Nu er det fornødent at blive Guds Retfærdige i ham; thi denne Gang kom han til en Frelser; men naar han kommer anden Gang, da er det for at dømme efter sit Ord og Gjerning"[2]). „Alle de, som ser i Troen paa Jesum, faar Renselse; de bliver lægt af den djævelske Ophøielse, som er indskudt i os" o. s. v.[3]). „Naar nu Jesu Blod annammes i Troen af den Helligaand virket, da giver det de rette Farver, nemlig Kristi Skikkelse"[4]). „Vi skal betragte Kristi Lidelser, og naar Synden frister os, da se vi Jesum . ., saa vi forlade (Syndens) Stank og beder om den Helligaands dyrebare Salve, at vor Sjel kunde derved blive salvet, saa at alle de blodige Synder blev afvasket, og derimod den vellugtende Balsam, Guds Kjærlighed — vi dermed kunde blive balsameret og iført de rene, hvide, skinnende Klæder, som er Kristi hellige Retfærdighed . ., som er skjult for os, saalænge vi lever i Synden; thi da føler vi ikke vor Elendighed, mindre søger vi efter denne Balsam eller Klædning"[5]). „Kri-

[1]) „Den kristelige Lære", Pag. 55—56.
[2]) Sammesteds, Pag. 190.
[3]) Sammesteds, Pag. 212.
[4]) Sammesteds, Pag. 200.
[5]) Sammesteds, Pag. 241.

stus havde fuldkommet alle sine Lidelser i Kjødet, hvorved Slangens Hoved skulde knuses, at vi deraf kunde faa Magt til at korsfæste vort Kjød og saaledes som sagt i Retfærdighed fremstilles for Gud i Jesu Kristo vor Herre"[1]). „Saa maa vi da følge ham efter, ikke gaa ham forbi eller gaa egne Veie udi Trædskhed, saa vi tænker at stjæle os ind til Gud og blive en Jesu Brud uden Brudesmykke. Nei, vi maa klædes med hans Lidelser her, om vi skal faa Herlighedens Klæder hisset"[2]). „Apostelen . . siger, at den Retfærdige skal leve af sin Tro; naar vi er retfærdiggjorte af Troen, og den haver renset vort Hjerte fra Synden, at vi hader den kjæreste Skjødesynd og haver Fred med Gud, formedelst vor Herre Jesum Kristum, saa vi elsker hans Befalinger, og vor Lyst er at holde dem, da skal vi deri have Fred og leve af denne Troens Kraft"[3]). Paa alle disse Steder er der ikke talt om den tilregnede Retfærdighed, men om Hjertets forandrede Habitus. Bortseet fra disse Steder, hvor urigtige Udtryk for en i sig selv rigtig Sag ere brugte, gjælder det da i Almindelighed, at Retfærdiggjørelsen af Troen har en adskillig tilbagetrængt Stilling, at naar der tales om Naaden i Kristo, saa vises der fuldt og helt den rette Vei; men den ganske ængstelige Forsigtighed, hvorom der tales i denne Sag, gjør det vanskeligere, end det er i sig selv, ret at finde Hvile i Naaden.

Hovedsagen for Hauge ved den indre Forandring hos Mennesket, der ovenfor er beskreven, er at Kristi Livs Kraft er bleven indplantet i Hjertet. „Vi har faaet igjen det tabte Gudsbillede, faaet Kraft og Lyst til at gjøre Guds Villie"[4]); Mennesket har „faaet Livets Kraft af ham"[5]); det er iført „hans Sind, Lyst og Kjærlighed"[6]), hans „Korsfæstelses Kraft til at døde og dræbe Synden"[7]); „han med Faderen (bor) i vore Sjele . . formedelst Troen paa Ordet"[8]), „Guds Herlig-

---

[1]) „Den kristelige Lære", Pag. 180.
[2]) Sammesteds, Pag. 346.
[3]) Sammesteds, Pag. 284. Cfr. Pag. 271.
[4]) Sammesteds, Pag. 377.
[5]) Sammesteds, Pag. 47. Cfr. Pag. 236, 335 og 421.
[6]) Sammesteds, Pag. 6. Cfr. Pag. 26 og 33.
[7]) Sammesteds, Pag. 10. Cfr. Pag. 37, 95, 148, 197, 245 og 265.
[8]) Sammesteds, Pag. 35.

heds Billede tager til i vore Lemmer, at det lader sig tilsyne, at vi ere Guds Børn"[1]). Dette „Jesu Sind" aabenbarer sig især i disse tre Egenskaber Sagtmodighed, Ydmyghed og Kjærlighed, Dyder, han indskjærper næsten paa hvert Blad af sine Skrifter. Paa samme Tid, som da „den Helligaand forklarer Jesum i vore Sjele, at vi kjende ham som vor Herre (og) antage ham som en Konge til at regjere over os"[2]), saa er hans i Sjelen indplantede Liv Drivfjederen til al god Gjerning.

Af mange Udtalelser i det Foregaaende vil det være traadt frem, hvorledes Hauge krævede Gjerninger som Livsyttringer af Troen og som Kjendemærker paa Troen: „Ikke nogen Gjerning antages af Gud for god, uden den flyder af Troens Lydighed og Kjærlighedens Drift"[3]). For en Kristen gjælder det da „at blive i Jesu Kjærlighed og holde hans Befalinger"[4]); thi „vi afskaffe ikke Loven formedelst Troen, . . for Evangelii Kraft skal opfylde den; thi der ligger ingen Lovs Forbandelse paa den i Kristo retfærdiggjorte Sjæl"[5]). Med ydmyge Bønner henter (vi) Kraft fra Gud til at overvinde det Onde og er villig i det Gode, da vi ikke tjener af Tvang, men frivillig; thi Jesu Kjærlighed den løser af Lovens Tvang og bøier vor Natur, som har været Fiende til Guds Lov; den bliver ved Ordets igjenfødende Kraft til et nyt Menneske, lydig under hans Bud. . . Et Menneske skal ikke skjule det Gode, men sætte Lyset paa Lysestagen, lade sine gode Gjerninger skinne for Menneskene, at de kan se dem, og forklare ved Ord sin Villie og Gjerning, saa Andre derved baade kan blive overbeviste og tage Exempel deraf"[6]). Hellige Gjerninger" ere da Troens Frugter; disse virke tilbage paa Troen selv: „Kjærligheds gode Gjerninger . . styrke den levende Tro"[7]). — Da nu Gud „selv

[1]) „Den kristelige Lære", Pag. 65.
[2]) Sammesteds, Pag. 421.
[3]) Sammesteds, Pag. 299.
[4]) Sammesteds, Pag. 74.
[5]) „En Sandheds Bekjendelse", Pag. 10. Cfr. „Guds Visdom", Pag. 87 „Den kristelige Lære", Pag. 61.
[6]) „Den kristelige Lære", Pag. 301.
[7]) Sammesteds, Pag. 532. Samme Tanke i „Religiøse Breve", Pag. 83 (2den Udg.)

maa Værket drive"[1]), da „vor Duelighed er til det Onde; men det Gode maa Gud virke i os", saa kan Ingen „forlade sig paa sin egen Magt, mindre kan han ophøie sig af sine Gjerninger, men altid takke Gud, som erindrer os om at fortryde det Onde og driver os til det Gode"[2]). I Alt skal vi „befordre hans Ære", men ikke „lægge Æren til os selv, eller frastjæle ham de sande Frugter, som ham tilhører"[3]). Derfor skal ikke Nogen „stole som hine Jøder paa deres Lovs Holdelse eller gode Gjerninger og derfor kræve Noget af Herren; thi hvo haver givet ham Noget tilforn, at det skal betales ham? . . Naar vi haver gjort Alt det, han haver befalet os, da maa vi vist sige: vi ere unyttige Tjenere; thi vi gjør ikke mer, end vi ere skyldige til at gjøre, ja ofte mangler (det) derpaa; og om vi gjør det, saa er det ikke af vor egen Kraft, men ved Guds Magt; thi af ham og ved ham og til ham ere alle Ting, ham være Ære i al Evighed"[4]). At imidlertid Gjerningerne ifølge Guds Naadeløfte har sin Løn hos Gud, holder Hauge vistnok frem ved Leilighed; men hans Yttringer herom ere i alle Stykker stemmende med Bibelens Lære[5]).

---

[1]) „Betragtning og Forklaring over Herrens Bøn", 3die Side. Cfr. „Den kristelige Lære", Pag. 262.

[2]) „Den kristelige Lære", Pag. 161.

[3]) Sammesteds, Pag. 217

[4]) Sammesteds, Pag. 351.

[5]) Se f. Ex. „Den kristelige Lære", Pag. 11, 115, 122, 130, 165, 290, 301, 361 og 400. „Betænkning til Guds Børns Samtale", Pag. 20 og 30 o. fl. Steder. — Af hvad Hauge — til Opvækkelse for dem, der midt i deres Syndeløb frisk væk stole paa Guds Barmhjertighed og trøste sig med, „at de i deres sidste Time skal gjøre Bod" — skriver om den bodfærdige Røver paa Korset („Den kristelige Lære", Pag. 233 fg.), har Prof. Stenersen (Pag. 113) faaet ud, at Hauge uden dog „aabenbar at modsige Kirkens Lærdom" dog tydelig nok har lagt den Mening for Dagen, at Mennesket faar Naade hos Gud paa Grund af den Troen „forangaaende Sindsforandring og paafølgende Kjærligheds Virksomhed". Men dette har Hauge ikke sagt; derimod har han sagt, at ingen Ubodfærdig kan tage Trøst af Jesu Tilsagn til hin Røver, da han baade fortrød sin Synd og troede paa Jesus og beviste Ægtheden af sin Tro ved at „bekjende sin Herre"; derfor „modtog (han) Naaden med en levende Tro og kraftig beviste det i Gjerningen" og „lod sin Tro lyse i Bekjendelsen".

Hauges Læremaade er den fuldstændigste Modsætning til Methodisme. Af hvad der ovenfor er meddelt af Hauges :tringer angaaende Omvendelsen, vil Enhver have faaet det ıdtryk, at han lagde an paa at „lægge en god Grundvold", :cessiv at føre Mennesket gjennem Lovens og Evangeliets :ædiken ind i det kristelige Alvor, ligesom han ogsaa selv først erhaanden var kommen til Sindsforandring. Og af Alt, hvad n har talt i Retning af Helliggjørelsen, vil man have erfaret, der hos ham aldrig kunde blive Tale om at anse sig for erdig" eller tro at „have grebet det"; der er altid Jagen efter t kristelige Ideal, aldrig Ro, altid Strid indtil Blodet; thi i kan ikke faa Kronen uden Strid, Løn uden Arbeide"[1]).

Endelig staar tilbage at berøre Hauges Opfatning af Naade-idlerne, Ordet, Daaben og Nadveren.

1. Jalmindelighed hedder det, at „Ordet er alene Midlet, ın bringer Mennesket til Saligheds Kundskab og er mægtig at gjøre Sjelene kydske i Sandheds Lydighed"[2]); med „Or-ts Oplysning" er den „Helligaands Kraft" forbundet[3]); i :det er Gud nærværende, „Gud er selv Ordet"[4]); ved Ordet :nføder Aanden os, „vi ere igjenfødte og avlet af hans Ord, m lever og bliver evindelig"[5]); „Ordets Sæd . . er Igjen-delsens Middel"[6]). For Resten sees det, at Hauge antog en ıavirkning af Guds Aand paa Menneskehjertet uden gjennem :det (eller Sakramenterne) som Medium, en Antagelse, der m bekjendt ikke har Medhold i den Lutherske Bekjendelse[7]). et hedder: „Lad din Aand ved Ordet eller umiddelbart føre paa den rette Vei"[8]). Og atter: „Den Helligaand (kan) ade rense Hjertet og komme til Mennesket at bo umiddelbart 'en Ordets Læsen eller Hørelse"; men dette lægger han dog 'e synderlig Vægt paa: „Det sker sjelden og med Faa"[9]). Og

) „Den kristelige Lære" Pag. 141.
) Sammesteds Pag. 398. Cfr. Pag. 246.
) Sammesteds Pag. 103. Cfr. Pag. 255.
) Loven og Evangelium Pag. 15.
) „Den kristelige Lære" Pag. 37. Cfr. Pag. 55.
) Sammesteds Pag. 63. Cfr. Pag. 107, 460.
) Se Confessio Augustana Art. V.
) „Den kristelige Lære" Pag. 104.
) Sammesteds Pag. 342.

dette „indre Ord“, dette umiddelbare Vidnesbyrd er det saa langt ifra at han gjør til „Norm for Skriftens Fortolkning“, at han meget mere kræver det underlagt det ſtrevne Ords Prøve: Man ſkal „give Agt paa Aandens Mindelſer (og) prøve det indvortes Vidnesbyrd ifølge det udvortes Guds Ord, det er Bogſtaven eller Ordene, ſom vi hører eller læſer.“[1]). Og paa et andet Sted: „Gud giver os Aanden i Hjertet, og den gaar til Guds Ord (og) finder der ſine Vidnesbyrd“[2]). Af de citerede Steder vil det for Reſten fremgaa, at dette antagne umiddelbare Vidnesbyrd dels er ensbetydende med Faderens „Dragelſer“ til Sønnen, dels med den Aandens Tale i Hjertet, der viſtnok kan forekomme En umiddelbar, men i Virkeligheden er formidlet ved tidligere Brug af Guds Ord. — Den almindelige Gang efter Hauge er da den, at man „bekommer den (Aanden) ved Guds Ords Læsning; men ofteſt og allermeſt ſker det ved Hørelſen, (naar man) hører Guds Ord af de ſalvede Guds Ords Tjenere“[3]). Og ſaa ſkarpt han end paa mangfoldige Steder har udtalt ſig mod Preſterne og fremholdt, hvorledes deres Mangel paa levende Tro og kriſteligt Liv lagde Hindringer i Veien for Ordets Virkning paa Hjerterne, ſaa har han dog Syn for, at „man kan lære Andre ret Vei, dog ſelv ikke vandre den“, da „det kan ſke, at Aanden ved Ordets Lyd (uden at Forkynderen er en Troende) kan opvække de i Synden Døde“[4]).

2. Om Daaben vil man hos Hauge kun finde faa Udtalelſer i poſitiv Retning, da det er Bodsprædikantens Sag i den aandelige Døds Tid at fravriſte Mængden den Sovepude, man mente at have i ſin Daab, — at gjøre gjældende, at „de udvortes Midler hjælper ſlet Intet, derſom ikke Troens Lydighed kommer dertil“[5]). Man ſtøder dog paa Yttringer, der fremholde, at „ved den hellige Daab“ bliver man „indpodet i det gode Vintræ Jeſum Kriſtum“ for der at voxe til Ens „Udgang af Verden“[6]). — „Daabens Pagt fører til Naadens herlige Frelſe, naar vi derhos erlanger en god Samvittigheds Pagt

---

[1]) „Den kriſtelige Lære, Pag. 102.
[2]) „Lærdoms-Grunde,“ III, 101.
[3]) „Den kriſtelige Lære“ Pag. 242. Cfr. 156.
[4]) „Lærdoms-Grunde“ II, 78.
[5]) „Den kriſtelige Lære“, Pag. 57.
[6]) „Verdens Daarlighed“ Pag. 58. Cfr. „Den kriſt. Lære“ Pag. 465.

med Gud, og det kan ikke ske, uden vi bliver hellige. Og da Daaben ikke betyder Legemets Renselse, saa kan vi betænke, at det er Sjelens Renselse, som Jesus har indsat den til, at vi, idet vi bruger det udvortes Synlige, skulde derved i Aanden søge det indvortes Usynlige at blive døde og opstandne fra Syndens Urenhed"[1]). Men ligesom den, der er døbt som voxen, „baade kan annamme Ordet og blive døbt uden at faa den Helligaand", saa bliver vistnok „i vore Tider . . Alle døbte og faa det kristne Navn", men „Salvelsens Aand jager de fra sig"[2]). Saadanne maa da igjenfødes „ved Ordets uforkrænkelige Sæd" og blive da „døbte indvortes til Sjelens Renselse, ligesom Vandet toer udvortes"[3]). I hvilket Forhold Daaben staar til den Faldnes Omvendelse og Gjenfødelse, derom havde vistnok Hauge intet synderligt Begreb; han dvæler helst ved den Side af Daaben, der symboliserer og kræver det gamle Menneskes Afførelse og det nye Menneskes Iførelse; ofte tager han Udgangspunktet fra Daaben for sin Omvendelsesprædiken og det hedder da f. Ex. saaledes: „At du er antaget iblandt de Kristnes Samfund og kaldes en Kristen, er døbt med Vand og bekjender dig med Mund, at du tror paa Gud Fader, Søn og den Helligaand, det maa du ikke stole paa og tænke, at du derfor er et Guds Barn og bliver salig, uden du tror; thi hvo, som tror og bliver døbt, han skal blive salig; men hvo, som ikke tror, han skal blive fordømt. Saa bliver de fordømt, som ikke tror, omendskjønt de er døbte"[4]). — Undertiden sees han at tale om Johannes's Daab og den kristelige Daab, som om de væsentlig vare Et og det Samme.[5]).

3. Hvad Nadverden angaar, da har Hauges eiendommelige Kald selvfølgelig havt den mest gjennemgribende Indflydelse paa hans Udtalelser paa dette Punkt; der er ikke nogen Sag, angaaende hvilken han udtaler sig med saa mange Forbehold, hvor hans Ord derfor ere saa dunkle, hvor den ene Udtalelse

[1]) „Den kristelige Lære" Pag. 132. Cfr. „Loven og Evangelium" Pag. 57.
[2]) Sammestєds Pag. 342. At smaa Børn har Troen, siger Hauge udtrykkelig, idet han polemiserer mod Baptisterne; „Kirkehistorie" Pag. 234.
[3]) „Den kristelige Lære" Pag. 342.
[4]) „Loven og Evangelium" Pag. 59.
[5]) „Den kristelige Lære" Pag. 308, 401 o. fl. Steder.

synes at staa saa stik imod den anden, og hvor man snart sagt kan faa ud, hvilken Mening man vil[1]). Ofte spiritualiserer han og taler om den troende Tilegnelse af Frelseren under Udtryk laante af Nadverden; i det Hele taget er det ham om at gjøre at indprente, at den udvortes Æden og Drikken intet gavner, uden vi i Troen bliver „delagtige i hans Legeme og Blod, æde og drikke til vore Synders Forladelse, Liv og Salighed". Dette maa ske paa aandelig Maade, hvergang „vi føler Synden" og vor „Hunger er efter Retfærdighed"; da maa vi „i Troen nyde Kristi Legeme og Blod som et Livs Maaltid". Altsaa, man skal „gaa til Herrens Nadvere i Troen daglig". Hvad nu den virkelige Brugen af Sakramentet angaar, da minder han om, at „de synlige Midler" skal „erindre os om det Usynlige", at Kristus — for at det „skulde erindres for vore Sandser at opvække vor Gjenkjærlighed", at „han gav sit Liv selv hen for sine Venner" — „meddelte . . det (ɔ: sit Liv) synlig ved Mad og Drikke for derved at erindre (om) det usynlige, aandelige og himmelske Manna". De „indvortes Midler" skal derfor erindre om og „opvække den indvortes Kjærligheds Varme", hvorfor vi „især bør søge de udvortes Midler, naar vi vil falde i Lunkenhed og Forglemmelse om vor Frelsers Kjærlighed for derved at blive opvakte igjen og komme i den aandelige Kirkes Samfund". Men dette maa „ikke blive til en Skik og udvortes Ceremoni med nogen Forladelse (ɔ: Stolen) til dette uden sand Tro og ren Kjærlighed". At Kristus virkelig er tilstede i Nadverden, og at de Troende „haver Livet i Kristi Sakrament", det staar fast for ham; men om vor Herre er tilstede i Sakramentet paa samme Maade eller paa en anden Maade end i Ordet, det er Ting, som Hauge aldrig har tænkt over. Naar han taler om dem, der gaa til Alters „med en død og falsk Indbildning eller daarlig Mening — uden Eftertanke og Virkning, alene som en Skik med Andre og et kjødeligt Sind — at de æde Kristi menneskelige Naturs Kjød og drikke hans menneskelige Naturs Blod", saa er hans Mening

[1]) Om Nadverden har Hauge udtalt sig i Epistelen og Evangeliet paa Skjærthorsdag („den krist. Lære" 216—235) og i „Loven og Evangelium" 160—164. Paa et af disse Steder vil man finde de i Texten anførte Ytringer om Sakramentet.

sikkerlig ikke den at ville benægte Kristi reale Nærværelse — ovenfor i paagjældende Sted i „Loven og Evangelium" Pag. 61 har han udtalt sig mod de Reformerte —; men Hensigteu er klarlig at gjøre gjældende, at Saadant gavner Intet, naar man er uden Betingelser til at „nyde dets Kraft". Og naar det længere nede paa samme Sted hedder: „Det er da ei den menneskelige Naturs Legeme og Blod du skal æde og drikke . . .; men det er hans guddommelige Natur", saa kan der ikke lægges mere ind i dette Udtryk end i hint Ord af Kristus, han anfører: „Kjødet gavner Intet; det er Aanden, som levendegjør", ligesom han her viser sig at have tænkt paa den Troendes Delagtighed „i den guddommelige Natur". Thi at Hauge virkelig lærte Kristi personlige, legemlige Nærværelse i det hellige Sakramente, det fremgaar klarligen af, hvad han skriver om den uværdige Nadverdnydelse: „Den, som nu ikke agter disse Gaver høilig og bruger dem rettelig, men vil spise det Himmelmanna med et kjødeligt, jordisk Sind (og) bliver ved i sin Ubodfærdighed og Synd, han æder og drikker uværdigen og skal være skyldig i Herrens Legeme, faar ikke det til Livet, men til sin egen Dødsdom, bliver iblandt hans Mordere, som forfulgte og dræbte den Herre Kristum og udøste hans Blod". Som man vil have seet, er der i Hauges Lære om Sakramenterne Intet, der strider imod den Lutherske Bekjendelse; at der imidlertid paa langt nær ikke er den fulde Klarhed, at den evangeliske Lære paa dette Punkt ikke lyder i sin hele Fylde, fremstiller sig tydelig for Betragteren.

Kaste vi nu Tilbageblikket paa, hvad her er bleven udviklet, da vil man finde bekræftet, hvad der paa et tidligere Sted er holdt frem, nemlig at der hos Hauge fra først af var fuld Klarhed i Alt, hvad der behøvedes med Hensyn til Løsningen af hans Opgave at være Omvendelsens Prædikant. Og som Følge heraf vil man tillige finde fremtrædende netop de Sider af Kristendommen, som det var givet ham til Livsgjerning at gjøre gjældende. Dette maatte da atter skabe en eiendommelig, under hine Tidsforholde fuldt ud begrundt Retning indenfor Kirken, en Retning, der fremtraadte i Livet mærket med Lærens eiendommelige Præg, med Omvendelsen og den nye Fødsel i Forgrunden, med et stærkt praktisk Drag med

alvorlig Hævden af det Jakobiske Krav, at Troen skal vise sig i Gjerning, idet paa samme Tid Retfærdiggjørelsen af Troen alene, uden Lovens Gjerninger kun blev fremholdt under allehaande Restriktioner, med stor Frygt for antinomistisk Forfængeligtagen af Naaden. Dette er den Haugeske Retning, Haugianismen. At denne Retning, paa samme Tid som den var skabt af Historien selv, dog medførte sine Farer, indser Enhver; at den ikke kunde blive staaende paa samme Punkt, indsees ligesaa let. Og det var det store Spørgsmaal til Fremtiden: Skulde Retningen gjøre Bevægelse til Siden eller fremad? Skulde den slaa ud i Lovvæsen og Gjernings-Retfærdighed, eller skulde den efterhaanden tage Skridtet fuldt og stille Retfærdiggjørelsen af Troen i Forgrunden uden at indsnøre den i andre Betingelser end dem, som ligger i Sagens egen Natur, og uden paa samme Tid dog at opgive Kravet paa Livet i Troen og Alvor i Helliggjørelsen? Det er en af de største Velsignelser, der er blevet den Norske Kirke til Del, at Gud styrede Udviklingen og at Retningeu vilde lade Udviklingen styre mod sidst antydede Punkt. Allerede Hauge selv gjorde Begyndelsen hertil i sine senere Skrifter og Breve; thi om der eudnu i disse er væsentlig den samme Læremaade som tidligere, saa er dog Frygten for at lade Læren om den frie Naade lyde i fulde Toner betydelig formindsket, og Retfærdiggjørelsen af Troen har faaet en ganske anderledes fremrykket Plads end før[1]). Efterhaanden tog man mere og mere Mod til sig, indtil endelig Anders Nilsen Haave omkring 1840 tog Skridtet fuldt ud og fik med sig hele Retningen paa enkelte Undtagelser nær, der i vore Dage endog have gjort Forsøg paa at restituere Haugianismen af 1800 med Forkastelse af den historiske Udvikling bagefter og med adskillige nye Tillæg. Bortseet fra dette turde dog maaske Tiden være kommen til i flere Stykker at fremtage den ældre Haugianismes Maade at forkynde Sandheden paa ligeoverfor baade Methodismen og det nyevangeliske Væsen.

[1]) Beviset herfor vil man finde i Hauges Skrifter efter 1814; jeg peger paa hans Troesbekjendelse fra 1816 i hans „Reiser", hans senere Breve og „Samlingspostillen".

Det næste Spørgsmaal, at vi skulle beskjæftige os med, er
tte: I hvilket Forhold stod Hauge med sin Virksomhed til
rkesamfundet?

Det var Samtidens almindelige Opfatning, at Hauge
vde til Hensigt at danne en ny Sekt, et eget Religionssam-
nd; imidlertid var der Ingen, som endog med et Skin af
ndhed kunde paastaa dette. Jeg anfører, hvad Prof. Ste-
rsen skriver herom: „Da Hans Hauge ikke i noget af sine
rifter havde angrebet endog kun et eneste Punkt af den evan-
lisk-lutherske Kirkes Lære, da han meget mere paa flere Steder
vde med utrykkelige Ord erklæret, at han som Norm for sin
re alene fulgte den hellige Skrift og den dansk-norske Kirkes
mbolske Bøger, og da det tillige var vitterligt, at hverken
ns Hauge selv eller nogen af hans Tilhængere havde adskilt
fra Kirken, at de meget mere endog flittigen deltoge i den
entlige Gudsdyrkelse, lode deres Børn døbe og modtoge selv
dverden af de af Øvrigheden indsatte Lærere, saa var det
rt, at man ingenlunde kunde tillægge ham den Hensigt at
ve villet stifte en egen Sekt, der med Hensyn paa Lære og
kikke skulde adskille sig fra Landets Kirke"[1]). Vistnok havde
n i Udtryk skarpe som Pile angrebet de rationalistiske Prester
ade for deres Lære og Liv og holdt dem for Øinene et langt
blodigt Synderegister; men dels vare disse hans Udfald —
v om de end maatte have til Følge, at „Landets offentlige
restand" dermed kom i „Foragt" — saa fuldt berettigede og
grundede, at man vistnok fra et kirkeligt Standpunkt neppe
n ønske et af disse Ord usagte; dels sees han ogsaa at have
vt sin Opmærksomhed henvendt paa sig selv under Striden
d Presterne, og naar han da saa, at han under sin „Iver
Guds Ære" i Stridens Hede havde ladet falde „haarde,
lte og usømmelige Ord", saa var han selv den Første til at
orandre dem, rette og forbedre det, som mine daglige Feil"[2]).
t var da med fuld personlig Sandhed, at han kunde sige
sig selv: „Heller ikke maa de dømme, at jeg haver et sær-
es Had til dem (ɔ: Presterne); vel sandt, jeg haber deres

---

[1] Stenersens Skrift om Hauge Pag. 64.
[2] „Guds Visdom", Tilskrift, 7de Side (3die Udgave).

i hine Dage saa sjeldne Lykke at have en rettroende Prest med kristeligt Liv, der sluttede man sig til ham med stor Glæde og Hengivenhed; hvor dette ikke var Tilfælde, der hjalp man sig saa godt man kunde, og bar Korset med stor Taalmodighed. „Hvor Bevægelsen ledes ret, der staa saadanne Foreninger ikke adskilte fra Kirken, men ere dens Livsaande", siger Dr. Rudelbach, og disse Ord finde fuld Anvendelse paa Forholdene i vort Land. Den Haugeske Vennekreds var Saltet, der var nedlagt i Kirken; i det Skjulte trængte Kraften sig videre; i Aarenes Løb slog Livet ud; det Samfund, der havde begyndt med at forfølge den Haugeske Opvækkelse, har forlængst anerkjendt den som en ny og frugtbar Begyndelse til et ægte kristeligt og kirkeligt Liv.

Alle Gamle ere enige i at berømme den Kjærlighedens og Samdrægtighedens Aand, der havde gjennemtrængt den Haugeske Vennekreds. Alles Opvækkelse stod enten direkte eller indirekte i Forbindelse med en Mand, Hauge; saare Mange kjendte hinanden personlig efter at have truffet sammen paa Opbyggelsesreiser; Flere havde i Fællesskab lidt Forfølgelser; Alle vare udsatte for den samme Modsigelse fra Verdens Børn. Der var da Meget, der maatte hjælpe til at befæste „Aandens Enighed i Fredens Baand", Meget, der gjorde det umuligt at gaa hver sin Vei. I Hauges Livstid var hans Opfatning og hans Raad en Autoritet, som det faldt Faa eller Ingen ind at sætte sig ud over; senere bleve de fra Hauges Virketid mest fremtrædende Lægmænd dem, efter hvis Erfaringer de Yngre rettede sig. Overhovedet er den Kjærlighed, med hvilken de mere Erfarne tog sig af de mindre Erfarne, og den Underdanighed, med hvilken disse rettede sig efter hine, et eiendommeligt Træk i det Haugeske Vennesamfund. Ligeledes vil man lægge Mærke til den Tugt og Tilrettevisning, man anvendte paa hverandre indbyrdes, og den Forsigtighed, med hvilken man omgikkes dem, man saa vare noget paavirkede af Guds Ord, og som man derfor havde godt Haab om; de Gamle havde lært den Kunst at vente; de fordrede ikke modne Frugter der, hvor Frøet knapt havde begyndt at spire; man var kun bange for, at noget Anstød skulde lægges i Veien for dem, der netop befandt sig paa Overgangspunktet: Alt var det Modsatte af den utaalmodige Methodisme.

5aavel Hauge som de mere fremtrædende blandt Vennerne
: i en udbredt Brevvexling, de modtagne Breve bleve ofte
i Forsamlingerne, man opbyggede sig ved at betragte
andres Erfaring paa det aandelige Livs Enemærker. —
er utallige Fortrædeligheder afholdt man fine Opbyggelser;
t havde Guds Riges Fiender formaaet en eller anden
:en Gesel til at indfinde sig for at gjøre Spektakel, snart
man midt i sin Bøn eller Sang afbrudt af en Fiolin-
ler, der ledsaget af skraalende Pøbel forvandlede Opbyg-
n til et Helvede, ikke at tale om alle de Uhyggeligheder,
maatte døie ved den geistlige og verdslige Øvrigheds Ind-
:n — lovlig og ulovlig. Selv naar man efter endt Guds-
ste samlede sig udenfor Kirkerne for at tale med hverandre
læse med hverandre i en eller anden gudelig Bog, var
udsat for de gamle Historier. — Med levende Interesse
e Vennerne den aandelige Bevægelse rundt om i Landet,
om de ogsaa tog Haand i med for at bringe den videre
. Enkelte toge efter Hauges Raad og med hans Hjælp
el netop der, hvor Mørket var størst; paa Mange Steder
rt Fædreneland, hvor der nu florerer et kraftigt kristeligt
har en indflyttet Haugianer lagt den første Grundvold.
:e — og det var i Hauges Virketid Mange — gik ud som
rædikanter; af disse reiste nogle fra Sted til Sted og
: Opbyggelser der, hvor et Hus maatte oplade sig for dem;
:e toge ud i Bygderne som Dagarbeidere og virkede for
s Rige dels ved at holde Aftenandagt om Hverdagene og
re Forsamlinger om Søndagene, dels ved deres Liv og
) og Samtaler med dem, de arbeidede sammen med. Denne
: Maade at virke paa vides Hauge oftere at have anbefalet
for Kvinder og alvorlige Mænd, der vare mindre be-
de. — Hvad den aandelige Tilstand indenfor Vennekredsen
aer, da følger det af sig selv, at blandt et saa stort Antal
)pvakte maatte de paa de forskjellige Steder og hos de
jellige Personligheder vise sig en forskjellig Grad af kriste-
Erkjendelse, og medens det ganske Vennesamfund i sin Al-
)elighed udviste den samme Retning i Overensstemmelse
Hauges eiendommelige Læreform, artede dog Livet sig
jelligt; at Enkelte endog kom paa Afveie, var uundgaaeligt.

Ældre Folk have ytret for mig, at de f. Ex. have faaet det Indtryk, at Vennerne i Grevskaberne i særlig Grad lagde Vind paa Følelsen; selv har jeg faaet det Indtryk, at Livet var sundest i Smaalenene og i Bergens Stift, at man i det Throndhjemske havde vanskeligt for at finde sig i de mange uretfærdige Forfølgelser, og at der paa flere Steder i Kristianssands Stift lagdes i fortrinlig Grad Vind paa Alvor i det Ydre. For Resten ere alle upartiske Mænd i Samtiden enige i at vidne, at Hauges Venners Liv var rent, at de „levede, som de lærte", at de gjængse Laster vare banlyste fra deres Kreds; deres Færd var stille, deres Vandel forsigtig, deres Blik indadvendt; naar det gjaldt at fornægte sig selv, sparede de sig ikke. Skjønt Hauge selv havde et aabent Syn for Naturens Skjønhed, lukkede Vennerne gjerne deres Øine for Saadant af Frygt for at indtages af Kjærlighed til Tingene. Maa det end siges, at der var Adskilligt baade i Naturen og Menneskelivet, hvis Betydning ikke var gaaet op for dem, saa skal det paa den anden Side ikke glemmes, at der er mindre Fare ved at afholde sig fra det Tilladelige end ved at lade sig drage ind i, hvad der kan føde „Øienslyst, Kjødslyst og et overdaadigt Levnet".

Endelig staar tilbage at betragte Hauges Virksomhed, forsaavidt den berører Borgersamfundet og Folkelivet.

Den Dansk-Norske Stat havde i sin Lovgivning ikke blot tilintetgjort al Religionsfrihed, men tillige betaget Statskirkens Medlemmer saagodtsom al Forsamlingsfrihed. Forordningen af 13de Januar 1741 tillod Presterne at holde gudelige Forsamlinger i „deres egne eller Andres dertil bekvemme Huse" saavel om Hverdagene som om Søndagene; ligesaa indrømmede samme Forordning Lægfolket i de forskjellige Prestegjeld Tilladelse til paa egen Haand at samle sig „for at opbygge sig af Guds Ord i private Huse". Men heri var gjort den Indskrænkning, at saadanne Sammenkomster kun maatte bivaanes af „ganske faa Personer", at man maatte komme sammen i al Stilhed og kun være forsamlet en kort Tid, at Forsamlingerne skulde afholdes „ved lys Dag", at hvert Kjøn maatte samle

sig særskilt, at man i Sammenkomsterne hverken maatte nyde Mad eller Drikke, at man foruden Bibelen ikke maatte bruge andre end „ordentlig censurerede Bøger, Bønner og Salmer", eller holde „Bønner, som sigter til Foragt mod Næsten eller mod det ordentlige Læreembede", samt at man altid havde at gjøre Anmeldelse hos sin Prest baade om „Stedet og Tiden", Forsamlingen skulde holdes, og var Presten ikke blot uden Ret til at forbyde Sammenkomsterne fremmede, men endog tilpligtet at kontrollere dem og ofte personlig indfinde sig i dem „at se og høre, at Intet enten imod Guds Ord eller Kirkens og Statens Indretning der forhandles, og intet Fanatisk foretages, paa det han, ikke efter Andres Snak, med Vished kan tale, dømme og, naar forlanges, referere derom, og at han kan raadføre dem, hvorledes de kan indrette Forsamlingen til deres Opbyggelse". Frembeles var det tilladt Husfædre og Husmødre at holde Husandagt med deres Børn og Tjenere; Husfædrene kunde overdrage sin Ret i saa Henseende til en „bekjendt Person i deres Hus"; derimod var det forbudt at indkalde Fremmede til disse Husandagter; „skulde En eller Anden udenfor Huset af Hændelse komme til eller og begjære at være nærværende, maa det tillades dog aldrig mere end 1, 2 a 3 Saadanne at være tilstede". Disse to Slags Forsamlinger vare ogsaa beskyttede af Loven mod al „Vold og Ufred" — Forbudte vare derimod alle andre gudelige Forsamlinger, der ikke vare indrettede efter ovenmeldte Forskrifter, saa Forsamlingsfriheden i Virkeligheden var saa godt som ingen. — Ligesaa var det forbudt at reise om fra Sted til Sted for at holde Opbyggelse „alene eller med Følgeskab". Fremmede, som indfandt sig i saadant Øiemed, skulde af vedkommende Prest „med Beskedenhed og Kjærlighed" underrettes om Lovgivningens Bestemmelse og tilholdes at forblive i Stilhed „uden Samlinger at holde"; paa samme Tid skulde den verdslige Øvrighed undersøge deres Pas og Erinde, samt „tilholde dem i Mindelighed og Høflighed, at de begive sig hen igjen, hvor de ere komne fra".

Det kunde rigtignok være Spørgsmaal, om Forordningen af 13de Januar 1741 endnu stod ved Magt ved Aarhundredets Slutning. Thi det samme Formynderskab, som Staten havde

paataget sig ligeoverfor aandelig Paavirkning paa Undersaatterne ad det mundtlige Ords Vei, havde den ogsaa med lige stor eller lige liden Berettigelse overtaget med Hensyn lil trykte Skrifter. Der var fuld Konsekventse i, at en Stat, som ved en streng Censur vilde forebygge aandelige Paavirkninger i andre Retninger, end de den selv havde godkjendt, tillige ved sin Forordning om gudelige Forsamlinger havde sørget for, at det Samme blev Tilfældet i mundtlige Foredrag. Dette kunde selvfølgelig ikke naaes uden ved at forbyde reisende Lægmænd at holde Taler; kun naar den af Staten anerkjendte Religions offentlige Embedsmænd havde det i sin Magt at øve Kontrol, kunde man i saa Henseende være sikker. Senere havde Lovgivningen ophævet Censuren[1]) og bestemt Straf for Forbrydelser i trykt Skrift[2]); man kunde skrive, hvad man vilde angaaende Religionssager, naar man blot ikke nedbrød „Læren om Guds Tilværelse og den menneskelige Sjels Udødelighed", eller „lastede" Religionen, ved hvilket Udtryk Lovgivningen kun forstod at tillægge „den beskyttede Religion saadanne Mangler, at Borgersamfundets Formaal ikke derved kan opnaaes". Naar blot dette iagttoges, var der fra Lovgivningens Side Intet i Veien for i trykt Skrift at bekjæmpe og nedbryde Troen paa Kristendommens guddommelige Sandhed; det var kun Grundlinierne i Naturalismen, man i Loven havde værnet om. Under saadanne Omstændigheder skulde det synes, at Staten hverken vilde eller kunde tage noget Hensyn til, om Nogen udenfor de ved Lovgivningen etablerede Institutioner, foretog sig at indvirke paa Folket ved det mundtlige Ord, i hvilkensomhelst Retning det end var, naar man kun lod Guds Tilværelse og Sjelens Udødelighed staa uantastede. Der er heller ingen Tvivl om, at hvis der i hine Dage vare fremstaaede rationalistiske Folketalere, der i offentlige Folkeforsamlinger havde forsøgt at udbrede deres Meninger, da havde Staten ikke fundet sig beføiet til at lægge nogensomhelst Hindring i Veien for dem. Da det imidlertid hændte, at den levende Kristendom, i hvilken Statens ledende Mænd kun saa den mørkeste Overtro og den farligste

[1]) Reskript af 14de September 1770.
[2]) Forordning af 27de September 1799.

Fanatisme, paa denne Maade fik sine Talsmænd, saa undsaa man sig ikke for at anvende den forældede Forordning paa dem, trods den skrigende Inkonsekventse, hvori man derved gjorde sig skyldig. Efterat det ved Kancelli-Promemoria af 16de Marts 1799[1]) var bestemt, at det at „holde offentlige Taler og Forelæsninger over Religionssager" fremdeles var forbuden, at med andre Ord Forordningen af 13de Januar 1741 fremdeles var gjældende, saa var det klart, at Hauges og hans Venners Virksomhed var lovstridig. Men ligesaa klart er det ogsaa, at naar Staten bryder mod de eviggyldige Principer, da gjælder det at „adlyde Gud mere end Menneskene", og at derfor Hauge ikke kunde lade sig standse i sin Gjerning, om end den suveræne Stat erklærede den for ulovlig.

Som oftere vist i det Foregaaende levede Hauge lige til sin Fængsling i den Tro, at „den gode Regjering" i Grunden ikke havde noget imod hans Virksomhed, og han haabede, at den aldrig vilde „ophøie sig over eller modsætte sig Guds Lov, men meget mere lære med hin vise Konge: „Bevar Kongens Munds Ord efter Guds Eeders Ord" (Præd. 8, 2), og at den vilde „betænke, at vi Alle skal adlyde Gud mere end Menneskene". Og Forordningen om Trykkefrihedens Grændser gav ham i saa Henseenge et stort Haab[2]). Det skal senere hen vises, hvilket overvældende Indtryk det gjorde paa ham, da han kom til Forstaaelse af, at han i dette Stykke havde taget Feil.

I Begyndelsen af sin Virksomhed pleiede Hauge at anmelde sine Forsamlinger for vedkommende Prest; men da disse i Almindelighed nægtede at give sit Samtykke, da disse Anmeldelser desuden ofte medtog lang Tid og paa flere affidesliggende Steder omtrent vare umulige, da endvidere disse saaledes offentlig anmeldte Sammenkomster undertiden bleve forstyrrede af raa Menneskers Støi og Uorden, undlod han i Regelen siden at gjøre Anmeldelser hos Presterne. Hvor imidlertid en Opbyggelse var anmeldt for og forbudt af Presten, der holdt han

[1]) Se nærværende Skrift Pag. 190.
[2]) Udtrykt Brev fra Hauge til Biskop Schønheyder fra 1799 eller 1800.

i Almindelighed heller ikke nogen Tale[1]). Det kan ikke indsees, hvilken anden Fremgangsmaade han fra sit Standpunkt kunde have valgt, naar han vilde gaa frem med Besindighed og kristelig Visdom.

Under Begyndelsen af sin Virksomhed havde Hauge fattet en Plan, som, i Tilfælde af at den var bleven sat i Værk, maaske vilde have bragt ham i et mere alvorligt Sammenstød med Staten, end hans Opbyggelsestaler; jeg sigter herved til det paatænkte Fællesskab i Formue. Allerede i Aaret 1800 sees han at have overveiet denne Sag baade pro og contra. Paa den ene Side saa han, at „om vi lader Alting være fælles i vort Samfund, saa vil der indtrænge Ladhed"; paa den anden Side var han bange for, at personlig Besiddelse af timelig Eiendom vilde opvække „Begjærligheden til Gjærrighed, Egennytte og Hovmodighed"[2]). Trods de nævnte Betænkeligheder var det dog hans Mening at „alle tro Søskende i Herren" burde have „Fællesskab endog i de legemlige Ting", saa de bleve „lige formuende", efter de første Kristnes Exempel. Men allerede paa dette Trin indsaa han, at der maatte gjøres den Undtagelse, at „Familier, saavelsom Jordbyrkere" skulde have fuld Eiendomsret over deres Gods og blot afgive saameget til gudeligt Brug, som de selv vilde[3]). For Resten bleve hans Tanker angaaende denne Sag mere og mere ubestemte og vaklende[4]); engang syntes det at have svævet for hans Tanker at lade Vennesamfundet optræde som et Slags Aktieselskab med kongelig Approbation (cfr. Udtrykkene paa flere Steder i hans Breve: „faa vi Bevilgning til Samfund"); om Ansøgning herom blev indsendt, vides ikke; snart standsede han dog ved den paatænkte Ordning, at de Rigere skulde „efter fri Villie" skjænke noget af deres Gods til „gudelige Bøger", Fattiges Understøttelse og hjemløse Børns Opdragelse, at de, som ikke havde troende Livsarvinger, skulde bortteftamentere deres

---

[1]) Se nærværende Skrift Pag. 209. Forhørsprotokollen ad. Qv. 79.
[2]) „Lærdoms-Grunde" II, 79
[3]) Sammesteds I, 62.
[4]) Sammesteds III, 122.

Efterladenskaber til en eller anden af deres Troesbrødre, for at den Eiendom, der var fremkommen ved Vennernes Samarbeide, ikke skulde blive opbrugt i Syndens og Verdslighedens Tjeneste af de „kjødelige Arvinger", og at et vist Beløb af Tjenestefolkenes Løn skulde blive staaende ubetalt hos deres Husbonder og tilfalde dem, forsaavidt Tjenerne efterat være blevne ude af Stand til at tjene vilde forblive til sin Død hos sit Herskab, men udbetales, forsaavidt de vilde reise. Dette er Grundlinierne i det Dokument, Hauge omkring 1802 sendte til sin Broder Mikkel for at faa det gjennemseet af en „kyndig Embedsmand"; men da han fik den Besked, at det ikke var overensstemmende med Loven at binde Tjenestefolk ved slige Kontrakter, saa opgav han Tanken om Fællesskabet i nogen af disse Former, en Beslutning, hvori hans mest fremtrædende Venner havde sin Andel[1]).

Et blivende Resultat af denne Hauges Plan var den gjensidige Understøttelse, som udmærkede Vennesamfundet, og den storartede Gavmildhed, med hvilken man gav store Summer til gudeligt Brug, hvilket tidligere er fremholdt[2]). Ligesaa synes det, som om Hauge altid under sin Virketid var af den Mening, at det baade var tilraadeligt og forsvarligt, at naar Vedkommende havde Livsarvinger, der vilde forøde den dem tilfaldende Arv i Drukkenskab og andre Laster, de da borttestamenterede deres Formue til dem, der „anvendte det vel"[3]), en Anskuelse, der hang sammen med den liden Vægt, han lagde paa de naturlige Forhold i Menneskelivet[4]).

Det følger af sig selv, at en saa dybtgaaende Bevægelse som den Haugeske maatte paa flere Maader indvirke paa Folkelivet. Fremtrædende er den store Overflytten fra Bygd til Bygd, der foregik paa flere Steder. Jeg har tidligere paapeget,

---

[1]) Dokument No. 43 i Hauges Sag (Rigsarkivet; trykt hos Stenersen 65—66). Brev fra Hauge Bergen 21de Marts 1801. Forhørsprotokollen ad Qv. 64 og 422. Amund Helland i „Norsk Kirketidende" for 1860 Pag. 153 fg. Baches „Anmærkninger" Pag. 69.

[2]) Se herom ogsaa Hauges „Anmærkninger" Pag. 6.

[3]) Forhørsprotokollen ad Qv. 47

[4]) Se nærværende Skrift Pag. 125.

hvorledes dette tildels skrev sig fra Hauges Raad; men ved Siden heraf maa denne Omstændighed tillige være begrundet i det friere Syn udover de vante Forholde, man fik paa sine mange og lange Reiser som Lægprædikanter. Denne Luftning og ny Bevægelighed i Folket har mægtig bidraget til Landets Opkomst og Næringskildernes bedre Udnyttelse. Mange af disse til nye Egne af Landet indflyttede Hauges Venner bleve rige Mænd, og det var i hine Dage, da saa mange Næringsfeldter endnu laa udyrkede, lettere at bryde sig en Fremtid, end nu.

At det dybe Alvor i den Haugeske Opvækkelse hos enkelte svagelige Individer maatte frembringe Livsaabenbarelser, der vare alt andet end sunde, følger af sig selv. Der var dem, hvis Menneskeliv blev ganske forhutlet og forkrøblet under Vækkelsen; Nogle af disse kom sig senere hen; Andre derimod henfaldt til stille Melankoli eller aabenbart Raseri. Af disse var der dog ikke mange, ikke engang saa mange, som man skulde have ventet efter en saa stærkt gjærende Bevægelse. Thi saadanne Forekomster pleie jo at følge enhver dyberegaaende Rystelse paa Aandslivets Enemærker, enten Talen er om Religion eller Politik. Hvor nøiagtigt man tæller, skal man neppe kunne opdrive 10 Individer, hvis Sindssvaghed virkelig blev foraarsaget ved den Haugeske Vækkelse. At Modstanderne gav Hauge Skylden for Manges Forrykthed, der altid havde staaet ganske udenfor Bevægelsen, er en anden Sag.

Medens det var en Selvfølge, at de, der i Forhærdelse stillede sig i et afgjort Modsætningsforhold til Livet i Gud, ogsaa optraadte som Modstandere af Hauge, saa faar man dog det Indtryk, at den større Del af Folket, der paa gammel Vis havde Respekt for Guds Ord, var venlig stemt imod ham og sympatiserede med ham og dem, der af Øvrigheden bleve fortrædigede for deres Iver for Guds Rige, om det end var en mindre Del, der ligetil sluttede sig til Bevægelsen. I enkelte Strøg langs Norges Vestkyst blev dog Folket adskillig vendt imod Hauge og hans Virksomhed derved, at omløbende Taterfølger og andre Omstreifere udgav sig for reisende Haugianere, og idet de under saadant Foregivende skaffede sig Indgang,

begik de sletteste Gjerninger. — Den tildels endog voldsomme Behandling, som Enkelte blandt den Ungdom, der var bleven grebet af Vækkelsen, nød i deres Hjem af Forældre eller Foresatte, blev for Nogles Vedkommende saa uudholdeligt, at de legetil rømte bort fra Hjemmet, og tog de da gjerne sin Tilflugt til et eller andet af de Fabrikker og Brug, som Vennerne havde anlagt. Dette kaldte man i Samtiden „at løbe bort efter Hauge". Flere af disse brød sig en hæderlig Stilling i Samfundet; der er den Dag idag flere af vore Embedsmænd, hvis Bedstefædre eller Bedstemødre i deres Barndom saaledes havde flygtet bort fra deres Hjemsteder.

Det fremgaar af Alt, hvad man ved om hin Tid, at Hauge tog stor Del i sine Venners timelige Vel; hans Raad i saa Henseende blev vistnok altid taget tilfølge. Ogsaa hvad Ægteskab angik var han i mere end et Tilfælde den raadende og ledende. Det er bekjendt, at han endog fik istand Giftermaal mellem Mænd og Kvinder, der før Trolovelsesdagen ikke havde seet hverandre; jeg har faaet Beretninger om flere saadanne Tilfælde, der lægges altid til, at Ægteskabet blev lykkeligt: det skarpe Blik havde strax indseet, at Vedkommende vilde passe for hinanden.

Skulde jeg i Korthed udtrykke det Præg, den Haugeske Bevægelse paatrykte Folkelivet der, hvor den slog ned, da vilde jeg gjøre det ved at nævne dette ene Ord: villiestærkt Alvor. At den bratte Overgang hertil fra den forbums sprække Raadhed, overgivne Lystighed og de ofte vilde Optrin maatte forekomme dem ikke blot underlig, men endog beklagelig, der i saadant Væsen saa en glædelig Yttring af Nationalkarakterens iboende Styrke, er jo naturligt. Men uagtet det vistnok maa medgives, at der i den første Tid for Fleres Vedkommende var liden indre Frigjørelse i Alvoret, saa staar det ikke destomindre fast, at Folkelivet i vort Fædreland saalangt fra at have tabt Noget af sin Kraft ved Hauges Opvækkelse, meget mere har vundet stor Styrke af den. Thi et Folks Styrke ligger ikke i ubændig Lystighed og utøilede Kraftanstrængelser under et Rus eller et Slagsmaal, men i Villie til at arbeide, i Evne til at lide, i Utrættelighed i at forfølge Maalet. Hvad Indflydelse det

Haugeske Alvor har havt i saa Henseende, det behøver man kun at pege paa.

Den Haugeske Bevægelse var i sin Rod og Kjærne en kristelig Foreteelse. Der er dog Sider af samme, der leder Betragtningen ind under et demokratisk Synspunkt. Enhver ved, at Enevoldsmagtens Embedsmænd ikke vare vante til nogen Modsigelse fra Folkets Side; endog da, naar de ikke havde Loven med sig, men selv for Tilfældet fabrikerede Love, bleve de sjelden mødt med lydelig Opposition. Folkets nedarvede Respekt for Øvrigheden, dets udprægede Loyalitet gjorde, at man let bøiede sig; hertil kom jo desuden, at det paa flere Steder existerende patriarkalske Forhold mellem Embedsmænd og Folk havde fremavlet et ikke ringe Fond af Velvillie hos den simple Mand ligeoverfor de Styrende, der da paa sin Side følte sig fuldkommen trygge i sin Magt og under Udøvelsen af sit Formynderskab. Med Et tørner Folket sammen med Embedsmændene over det hele Land, de fordums snille Bønder nægter Lydighed og sætter sine Meninger over de landsfaderlige Foranstaltninger; man gaar heller i Fængsel, man bliver heller Martyrer, end man tager Embedsmændenes „Formaninger" tilfølge. Naar man gjennemlæser de fra Embedsmændene indkomne Erklæringer i Hauges Sag, da faar man uvilkaarlig det Indtryk, at hele Landets Embedsstok skalv og stode aldeles raadløse ligeoverfor Bevægelsen; deres Autoritet, deres Existense som Enevoldsmagtens Embedsmænd stod paa Spil. Kun deraf kan man forklare sig den daværende Embedsstands Raseri mod den fra Hauge udgaaede Opvækkelse. Denne har da den eiendommelige Interesse, at den er det første Sammenstød af almindelig Udstrækning mellem Absolutismen og en friere Tingenes Orden i vort Land. Og uagtet hin foreløbigen vistnok seirede, fik dog Bureaukratismen — ialfald hos Geistligheden — et Knæk, som den forhaabentlig aldrig vil forvinde.

Indvortes betragtet, har Hauges Virksomhed vistnok mere end noget Andet forberedt Folket for den udvortes Frihed, Aaret 1814 bragte. Personlighedens Selvstændighed og Følelsen af det høiere Ansvar var vakt; det Folk, som selv havde overtaget Striden for Kristendommen, kunde snart finde sig tilrette i den nye Selvstyrelse i det Verdslige uden Udskeielser.

›ordan vilde vel vor nyere Historie have seet ud, hvis Folkets ›re Modning og Frigjørelse ei var gaaet foran for den udselige Overgang fra Absolutismen til Grundlovens Stats= ›m? Den Haugeske Bevægelse havde i stort Mon løst Na= ›mens bundne Aandskræfter. Den forbausende store Mængde Hauges Skrifter, der var bleven udspredt, havde vakt Fol= ›s Læselyst; det var Mange, som nu fik Trang til at kunne ›rive for baade at være istand til at forstaa de mange Breve, ›r bleve vexlede mellem Vennerne indbyrdes, og for selv at ›nne meddele sig. Hauges Breve tjente som Forskrifter, hvor= ›r man vil finde stor Lighed mellem hans og Vennernes ›aandskrift; de Mange, der vare optraadte som Talere i Op= ›yggelsesforsamlingerne, havde derved faaet Mod til at frem= ›æde offentlig og yttre sin Mening; alt dette var for Bonde= ›mden en Forberedelse for den udvortes Frihed, som det ikke mig bekjendt, at noget Lands Almue i hin Tid har havt. ›g i det Hele og Store taget gjælder det som en Regel, fra ›ilken der naturligvis gives mange Undtagelser, at i lang Tid ›ter 1814 var Haugianerne de eneste blandt Almuen, der for= ›aaede at tage nogen virksom Del i det politiske Liv.

Til Slutning skal meddeles et samlet Billede af Udstræk= ›ngen af den Haugeske Vækkelse ved Udgangen af Aaret 1804.

I Kristiania Stift vil man finde Haugianere i Smaa= ›nenes Amts samtlige Prestegjelde, i størst Antal i Tune, i noget mindre Antal i Fredrikshald, Berg, Skjeberg. ›idsberg, Skibtvedt, Rakkestad, Trøgstad, Fredrik= ›ad og Glemminge, Raade, Rygge og Mos[1]); i ›ershus Amt træffer man dem i et mindre Antal i Kristi= ›ia By (Sagene og Grønland), i større Antal i Aker, i ›llensaker, i Høland og enkeltvis i Krokstad[2]); i Hede= ›arkens Amt: enkelte i Grue, i Elverum, i Lille=Elve= ›len og i Tønset, et stort Antal i Vingelens Annex til

[1]) Nærværende Skrift Pag. 44, 75, 77, 95, 196. Indberetning af Sogne= prest Hesselberg 17de Juli 1804: do. af Koht 18de Juli 1804. Forhør optaget i Moss Fogderi 1807; do. i Ide og Marker 1806; do. i Rakke= stad 1807 (Rigsarkivet).

[2]) Nærværende Skrift Pag. 89. 147, 201. Indberetning af Sogneprest Munthe 19de Juli 1804 (Rigsarkivet).

Tolgen, en stor Samling i Stange, temmelig mange i Romedal, enkelte i Vang og Nes[1]); i Kristians Amt: en ikke liden Skare i Gausdal og Faaberg, en stor Mængde i Lier, mange i Lom og Vaage, enkelte i Virid, paa Toten, i Jevnaker og Nordre Land, et stort Antal i Søndre Aurdal og nogle i Nordre Aurdal[2]); i Buskeruds Amt: et betydeligt Antal i Aal (300), mange i Nes, en ikke liden Mængde i Rollag (Nore og Opdal), enkelte paa Modum, et betydeligt Antal paa Eker, flere i Lier og i Drammen[3]); i Jarlsberg og Laurviks Amt finder man den udbredt i samtlige Præstegjeld, mest i Ramnes[4]).

Kristianssands Stift. I Bratsbergs Amt møder man et lidet Antal af Hauges Venner i Gjerpen, enkelte i Eidanger, flere i Holden, nogle i Sillejord, en „stor Mængde" i Tin, mange i Vinje, enkelte i Mo og Hvideseid[5]); i Nedenes Amt finder man samtlige Præstegjæld i Nedenes Fogderi uberørte af Vækkelsen, med Undtagelse af Aamlid, hvor man støder paa enkelte Vakte, af hvilke der i Præstegjældene i Sætersdalen var flere, især i Evje og Bygland[6]); Lister og Mandals Amt: Mandals Fogderi ganske uberørt med Undtagelse af Odderness, paa Lister møder man enkelte Hauges Venner i Lyngdal og Vanse[7]); i Stavanger Amt forefinder man et stort Antal i Helleland, ligesaa i

---

[1]) Nærværende Skrift Pag. 333, 147, 241, 276. Amtmand Bendekes Indberetning af 31te Mai 1805. Mundtlig Meddelelse af Kjøbmand Schanke. Indberetning af Sognepræst B. Pihl 6te September 1804. Forhør optaget i Kristianssand 18de Novbr. 1806.

[2]) Nærværende Skrift Pag. 255, 256, 240, 338, 256, 268—71. Foged Schultz's Promemoria til Amtmand Sommerfelt 1804. (Rigsarkivet).

[3]) Nærværende Skrift Pag. 259 flg. 174, 257, 133, 91, 94. Sognepræst Leighs Indberetning af 12te September 1804. (Rigsarkivet).

[4]) Nærværende Skrift Pag. 99 fg. Mundtlige og skriftlige Meddelelser.

[5]) Nærværende Skrift Pag. 173, 321 fg. Extrakt af de fra Geistligheden i Kristianssands Stift indkomne Efterretninger om H. N. Hauge (Rigsarkivet). For Kortheds Skyld har jeg regnet hele Bratsbergs Amt til Kristianssands Stift.

[6]) Forhør optaget i Kristianssand 1806. Extrakt o. s. v. Nærværende Skrift Pag. 339.

[7]) Extrakt o. s. v.

Ekersunds Landdistrikt og Ogne, mange i Haa, endnu flere i Klep og Høiland, adskillige i Haaland og desuden i spredt Antal over Jædderens øvrige Sogne, enkelte i Suledal og Søvde, flere i Rennesø, nogle faa i Sjold og Vikedal[1]).

Bergens Stift. I Bergens By træffer man en liden Samling. I Søndre Bergenhus Amt: enkelte i Fjelberg, Etne og Tysnes, forresten vistnok nogle hist og her i Søndhordlands øvrige Prestegjælde, — enkelte i Ullensvang og Strandebarm (Jondal), mange i Vikør, et betydeligt Antal paa Vos, enkelte i Bergens Landsogne, ligesaa i Seims Annex i Hosanger, „et stort Anhang" i Mo Annex i samme Prestegjæld og enkelte i Lindaas[2]); i Nordre Bergerhus Amt optræder enkelte i Sogndal, flere i Havslo, en stor Mængde i Lyster, enkelte i Askevold, ligesaa i Indre Holmedal, ligesaa i Førde Hovedsogn, mange i Vefring og Naustdals Annexsogne, enkelte i Kin (Svanøen), ligesaa i Gloppen[3]); paa Sønmøre enkelte hist og her[4]).

Throndhjems Stift: Enkelte adspredte over Romsdals Amt, talrigst i Grytten, i Surendalen og Rindalen[5]); i Søndre Throndhjems Amt støder man paa enkelte Hauges Venner i Orkedalen, et betydeligt Antal i Meldalen, enkelte i Rennebu og Opdal, flere i Leinstrandens Annex til Melhus, adskillige i Holtaalen, enkelte paa Røros, flere i Bynesset, et stort Antal i Stadsbygden og Hevne, foruden enkelte i Stiftsstaden[6]); Nordre

---

[1]) Extrakt o. s. v. Fogeb Budtz's Indberetning til Stiftet 30te Aug. 1804. (Rigsarkivet). Nærværende Skrift Pag. 288.

[2]) Indberetning fra Presterne i disse Prestegjeld; do. fra Amtmand Wibe; do. fra Fogeb Budtz (Rigsarkivet). Nærværende Skrift Pag. 323 fg.

[3]) Indberetningerne fra Presterne; do. fra Amtmand Wibe. Nærværende Skrift Pag. 314 fg. og 306.

[4]) Hauges „Religiøse Breve" Pag. 91 (anden Udgave). Nærværende Skrift Pag. 208.

[5]) Nærværende Skrift Pag. 208, 306, 291.

[6]) Nærværende Skrift Pag. 214, 220, 223, 225, 233, 293, 299 fg. Fogeb Rasmussens Promemoria til Amtmand Angell 16de Oktober 1804 (Rigsarkivet).

Throndhjems Amt: Adskillige i Lexviken, enkelte paa Frosten, enkelte i Kolvereid og i Namdalens øvrige Præstegjælde[1]).

I Nordland og Finmarken forefinder man et betydeligt Antal Haugianere i den sydlige Del af Brønø Præstegjæld (Bindalen og Vik), nogle i Hemnes (Korgen Annex), i Mo og i Stegen, enkelte i Ibestad og i Dyrø, flere i Reisen (Annex til Tranø), nogle i Hillesø (Annex til Lenvik), et stort Antal i Maalselven og Bardu, samt enkelte i Balsfjorden og Malangen[2]).

---

1) Nærværende Skrift Pag. 300 fg. Presternes Indberetninger. Forhør optaget i Namdalen 1807 (Rigsarkivet).

2) Nærværende Skrift Pag. 328 fg. Indberetning fra Sognepræst Norman 30te Novbr. 1804 (Rigsarkivet). Forhør optaget i Senjen 1807 (Rigsarkivet). — Samtiden spurgte forbauset, hvorledes det kunde gaa til, „at en Hans Hauge i en saa oplyst Tidsalder kunde gjøre slige Fremskridt". Fallesen opstillede dette Spørgsmaal i sit „Theol. Maanedsskrift" IV, 488 til Besvarelse; den Første, der forsøgte paa at løse samme Spørgsmaal, var C. T. Teilman, daværende Resid. Kap. til Ramnes; han finder Hovedaarsagen i den Norske Almues forfærdelige „Overtro" og Vankundighed (Fallesen VI, 523 fg.). Derpaa optræder en Dansk Prest Elieser Gad; han antager, Aarsagen ligger i, at den nye „Oplysning" endnu ikke er trængt igjennem hos Almuen, desuden i at Presternes Foredrag manglede Klarhed og Varme, samt i at Overgangen til „Oplysningen" bringer med sig „Tvivl og Uro", fra hvilke Onder man vil frie sig ved at overgive sig til „Sværmerne"; som Biaarsager anfører han 1) den dunkle, utydelige Bibeloversættelse, der bestyrker Sværmerne i deres Meninger, hvorfor han vil have en ny Oversættelse, i hvilken Alt „som kun har lokal, personel og temporær Hensigt eller dogmatisk Værd" er „udelukket" o. s. v., 2) at medens Lovgivningen har modarbeidet „Rationalismen" (han mener Atheismen), har den været ligegyldig ligeoverfor „Fanatismen", 3) at enkelte Prester endog „aabenbart ere Fanatismens Redskaber" (Fallesen VI, 534 fg.). Frembeles fremtræder nok en Dansk Prest G. M. Münster, der efterviser, hvorledes Aarsagen ligger i de rationalistiske Presters Fornægtelse og Fortielse af Kristendommens Hovedsandheder og i deres letsindige Deltagelse i det, som „er af denne Verden" endog i den Grad, at de „i egne Huse holde Balforsamlinger hele Nætter" (Fallesen VII, 137 fg.). Endelig optræder Nikolai Wergeland, der som Patriot er bleven fornærmet over den Beskyldning for Uvidenhed og Raahed, der var bleven udslynget imod Almuen i Norge. Han paastaar, at de Norske Bønder ikke ere mere uvidende end Udlandets, han tror, der skal adskillig aandelig Kraft til at frembringe

Tredie Bog.

Første Kapitel.

Biskop Hansen bevirker Hauge paagreben. Autoriteternes Indberetninger og Forslag til Foranstaltninger for at standse Vækkelsen. Hauge transporteres til Kristiania og indsættes i Raadhusarresten.

Vi gaa nogle Skridt tilbage i Tiden for at kaste Lys over de Begivenheder, der havde fremkaldt Hauges Paagriben. Som tidligere paavist havde det Danske Kancelli allerede i 1799 faaet Besked om, hvorledes der paa flere Steder i Norge var fremtraadt Lægprædikanter, uden at dog disses Fremtræden var sat i Forbindelse med deres historiske Ophav. Gjennem Intelligents-Sedlerne og de Throndhjemske Tidender havde senere enkelte forvandskede Efterretninger om Hauge og hans Virksomhed fundet Vei ogsaa til Danmark. Et nærmere Kjendskab til Begivenhederne i Norge fik imidlertid den Danske Almenhed dog først i Begyndelsen af 1803 gjennem en i Fallesens Theologiske Maanedsskrift optagen Skildring af „Bøigde-Prædikanterne i Norge" af Presten Eiler Hagerup, dengang Residerende Kapellan i Værdalen. Det mest Sandfærdige

Fanatisme, der ikke trives „i en dorsk, sløv og virkelig raa Nation". Han fremholder Haugianernes gode Sider og landsgavnlige Virksomhed, deres Ædruelighed og Vindskibelighed; han antager endog, at „de med Tiden kunde blive Norges Kvækere". For Kjærnen i Bevægelsen har han intet Syn; Aarsagen til samme ligger efter ham i „vore Katekismer". Wergelands velvillige Omtale af de forhadte Haugianere vakte megen Opmærksomhed; i Danmark troede man, at han havde udkastet et „uden tvivl altfor gunstigt Billede" (Fallesen VIII, 519 fg. Cfr. Stäudlin und Tzchirners Archiv II, 391).

i hans Produkt er en adskillig fordreiet Fremstilling af Begivenhederne i Lerviken; for Resten er Alt, hvad han giver tilbedste om Vækkelsen og Lægmanden fra Tune i den Grad et Vrængebillede af Virkeligheden, at han f. Ex. istedetfor at benævne Hauge med sit rette Navn kalder ham „Johannes Haug"! Hagerups Fremstilling maa vistnok have vakt megen Opmærksomhed i Danmark; det maatte klinge underligt i hin Tid at høre, at der i Norge vrimlede af Mennesker, hvis religiøse Grundsætning var ikke at arbeide, og hvis Arbeide var at udbrede saadanne Grundsætninger. Enkelte Klager over Hauge vare ogsaa — som det synes — blevne indsendte til Regjeringen, uden at der dog blev foretaget Noget i samme Anledning.

I April 1804 indsendte Provst Heiberg i Rennesø en Klage til Biskop Hansen over den Hinder, Hauge og Venner lagde i Veien for de bekjendte rationalistiske Sogneselskabers Oprettelse og Virksomhed. Hansen, som just da stod i Begreb med at tiltræde sit nye Embede i Danmark, greb selvfølgelig den gunstige Leilighed og udfærdigede under 24de April s. A. følgende Skrivelse til Kancelliet:

„Af Provst Heiberg i Rennesø vil det høie Kollegium erfare, at Sogneselskabers Oprettelse finder Hinder i den berygtede Hans Nielsen Hauge og hans omvankende Emissærer; men og den megen Elendighed, som disse Mennesker ved deres fanatiske Lære og Skrifter udbrede blandt Almuen i det hele Land". Efterat have omtalt, at han har udgivet et Skrift mod Fanatismen i Almindelighed og Hauges Sværmeri i Særdeleshed, tilføier han, at han kan „nu ei længere lægge Dølg paa dette Uvæsen og paa den Frækhed og Dristighed, med hvilken H. N. Hauge baade selv og ved Flokke af Tilhængere overspinde Riget Norge; og ser man hen til den store Afmagt i Næringsvirksomhed, til den fortvivlelsesfulde Modløshed hos Folket, til den Magt, med hvilken han skal sætte sine Tilhængere i Kontribution, og til den Mistillid, disse Sværmere udstrø mod Statens første Autoriteter og Lærerstanden, saa turde det maaske falde ham ind at ligne hin Muhamedaner Abdul Vechab[1]). Paa Grund

[1]) Stifter af en religiøs og politisk Sekt, der paa en Gang havde til Hensigt at rense den muhamedanske Religion og at gjenoprette det gamle Muhamedanske Rige (Kalifatet).

heraf maa jeg som det sidste Andragende i mit hidtil førte Embede i Kristiansands Stift indstille til det høie Kollegium paa hvilkensomhelst Maade, det maatte finde tjenligst, at standse et Onde, der vil have et ellers elskværdigt Folks baade fysisk og moralsk Fordærvelse til sørgelig Følge"[1]).

Dette Biskop Hansens Testamente til Styrelsen fra hans kirkenedbrydderske Virksomhed i Norge havde til Følge, at der under 30te Juni s. A. fra Kancelliet udgik følgende Skrivelse til samtlige Amtmænd og Bisper i vort Fædreland:

„Da Kancelliet af adskillige hertil indkomne Beretninger er bleven opmærksom paa, at en Person Hans Nielsen Hauge og hans omvandrende Tilhængere udbrede fanatisk Lære og Skrifter blandt Almuen i Norge, samt at han derved skal sætte sine Velyndere i Kontribution, opvække Mistillid imod Statens første Autoriteter og Lærestanden, foranledige Afmagt i Næringsvirksomhed og en fortvivlelsesfuld Modløshed hos Folket, saa skulde dette Kollegium tjenligst anmode Hr. N. N. at ville meddele nærmere Oplysninger om denne Sag, forsaavidt det Dem betroede (N. N. Amt eller Stift) betræffer, samt tillige bringe i Forslag den hensigtsmæssigste Maade, ved hvilken De formener, dette Onde kunde hæmmes"[2]).

Saa blev da hele den juridiske og geistlige Embedsetat i Norge sat i Bevægelse i denne dobbelte Hensigt at give Oplysninger om Hauges Virksomhed og at foreslaa hensigtsmæssige Midler til at hæmme samme. Amtmændene henvendte sig til sine Fogder, Bisperne til sine Sogneprester og Residerende Kapellaner; desuden var der flere baade Amtmænd og Fogder, der direkte henvendte sig til Presterne for at faa Oplysninger. Over det ganske Land sad da disse verdslige og geistlige Embedsmænd og brød sine Hoveder hver paa sin Maade, de fleste tillige glade over endelig at have faaet Leilighed til at give deres Harme Luft og over Haabet, man skimtede om at faa den ubeleilige Plageaand af Halsen[3]).

Idet jeg gaar over til at gjøre Læseren bekjendt med de

[1]) Trykt i Fayes Bispehistorie Pag. 440.
[2]) Orginalen i Rigsarkivet. Som man ser, har Kancelliet optaget flere af Hansens Udtryk ordlydende.
[3]) Fremgaar af Indberetningernes baade Aand og Ordlyd.

paa denne Maade tilblevne Aktstykker, maa jeg først forudskikke den Bemærkning, at de Fleste af deres Forfattere istedetfor at give paalidelige, embedsmæssige Fremstillinger af sikkre Kjendsgjerninger, som oftest fremfører løse Rygter ofte langveisfra. Sognepresten i Eidsvold giver Indberetning om, hvad der skal være skeet i det Throndhjemske, Presten i Meldalen omhandler formentlige Begivenheder i Holtaalen, af flere Prester, i hvis Prestegjæld der efter deres egne Udtalelser ikke fandtes Vakte, foreligger der lange Skildringer af disses mange formentlige Udyder. Overhovedet vise de allerfleste Presters Indberetninger paa en i Sandhed sørgelig Maade, hvorliden Beskeed de havde om de religiøse Foreteelser i deres Prestegjæld, og hvor stor Afstanden var mellem dem og deres Menigheder. Ligesaa kan man ikke undlade at lægge Mærke til den Glæde og Tilfredshed, der giver sig Luft hos de Prester, der vare lykkelige nok til at kunne melde om, at deres Prestegjæld ikke vare blevne besmittede af den „Haugeske Gift", at der hos deres Almue ikke existerede „den Smag og Façon i Kristendommen, som de saakaldte Hauges Tilhængere have indført i adskillige Prestegjæld" [1]).

Efter disse Bemærkninger skal jeg forsøge at gjengive det Billede af Hauge og hans Virksomhed, der i sine enkelte Træk foreligge i de til det Danske Kancelli indkomne Indberetninger, samt de mod „dette Onde" foreslaaede Midler. Det er et Maleri af Samtiden i kirke- og kulturhistorisk Henseende, som er af stor Interesse [2]).

Hauge, „den bekjendte Sværmer og Folkebedrager" [3]), en „Skjælm, der bør behandles som en Skjælm" [4]), tør man ikke engang gjøre „den Ære, at man kalder ham en Sværmer og Fanatiker"; meget mere er han at anse for en „listig og aandelig Partigjænger, der efterat have udstuderet Bondens og den taabelige Almues svage Side benyttede sig af den til sin Fordel; han er en lumsk Forræder . . med ærgjærrige og rov-

[1]) Saa f. Ex. Meyer i Haus.

[2]) Den Mængde Indberetninger, hvorpaa Fremstillingen i Texten hviler, og hvoraf der er citeret nogle af de mest karakteristiske, foreligge som Bilag til Hauges Proces i Rigsarkivet.

[3]) Saa Berg i Indre Holmedal.

[4]) Saa Biskop Bugge i Throndhjem.

egjærlige Hensigter" og gaar frem „med Slangelist"[1]), en Bedrager", der „lumskelig har hidtil gjort sin betydelige Frem= ang . . og udsat sit graadige Egennyttes Skildt"[2]). Ja, det er umuligt at anføre alle de Maader og Kunstgreb, denne olkeforfører anvender til at bedrage den lettroende Almue"[3]).

Hans egentlige Plan er da at „tilvende sig store Gaver g Foræringer"[4]), at „indbilde Gaardeiere og Bønder, at de r at vorde salige, maa skille sig med alt timelig Gods" og give ham selv det i Forvaring"[5]); det Hele „gaar ud paa genuytte"[6]), er „en merkantilsk Spekulation"[7]), en „Finants= peration for at berige sig af uoplyste og lettroende, til Svær= teri opmuntrede Personers Midler"[8]). For at naa dette Maal, for at faa Almuen i sin Magt søger han, paa samme Tid som han „personlig indbilder den uoplyste Mand, at han ed Aandens Kraft kan gjøre mirakuløse Gjerninger"[9]), at edværdige Lærestanden i Almuens Øine", at indbilde Folk, at Guds Naade, Samvittigheds Fred og det evige Liv alene kan rholdes ved at give sig med Person og Gods i (hans) Vold"[10]); aaledes er hans „Slangelist" skjændig og „viser fuldelig Si= toniets hele Aand"[11]). Hans mest fremtrædende Medarbeidere re „skinhellige Skurke"[12]), der leve i „indbyrdes Vellevenet" paa e forførte Tilhængeres Bekostning, medens de søge at „skrabe ammen og bringe til Hauges Kasse, hvad Penge og Gods logen eier"[13]). Ved Løfter om fremtidig Understøttelse forlokke e især de „mindre Formuende" til hvem de helst henvende

[1]) Saa Leganger i Eidsvold.
[2]) Saa Hannibal Maaløe i Raade (en excentrisk Herrnhuter).
[3]) Saa Biskop Bloch i Kristianssand.
[4]) Saa Leganger i Eidsvold.
[5]) Saa Biskop Bloch; en Mængde Embedsmænd sees at samstemme i denne Opfatning.
[6]) Saa Amtmand Angell i Throndhjem.
[7]) Saa Hertzberg i Ullensvang.
[8]) Saa Blichfeldt i Hosanger.
[9]) Saa Amtmand Wibe, Bergen.
[10]) Saa Amtmand Angell.
[11]) Saa Leganger i Eidsvold.
[12]) Saa Berg i Indre Holmedal.
[13]) Saa Kjerschow i Brønø og Arnet i Askevold.

paa denne Maade tilblevne Aktstykker, maa jeg først forudskikke den Bemærkning, at de Fleste af deres Forfattere istedetfor at give paalidelige, embedsmæssige Fremstillinger af sikkre Kjendsgjerninger, som oftest fremfører løse Rygter ofte langveisfra. Sognepresten i Eidsvold giver Indberetning om, hvad der skal være skeet i det Throndhjemske, Presten i Meldalen omhandler formentlige Begivenheder i Holtaalen, af flere Prester, i hvis Prestegjæld der efter deres egne Udtalelser ikke fandtes Sekte, foreligger der lange Skildringer af disses mange formentlige Udyder. Overhovedet vise de allerfleste Presters Indberetninger paa en i Sandhed sørgelig Maade, hvorliden Beskeð de havde om de religiøse Foreteelser i deres Prestegjæld, og hvor stor Afstanden var mellem dem og deres Menigheder. Ligesaa kan man ikke undlade at lægge Mærke til den Glæde og Tilfredshed, der giver sig Luft hos de Prester, der vare lykkelige nok til at kunne melde om, at deres Prestegjæld ikke vare blevne besmittede af den „Haugeske Gift", at der hos deres Almue ikke existerede „den Smag og Façon i Kristendommen, som de saakaldte Hauges Tilhængere have indført i adskillige Prestegjæld"[1]).

Efter disse Bemærkninger skal jeg forsøge at gjengive det Billede af Hauge og hans Virksomhed, der i sine enkelte Træk foreligge i de til det Danske Kancelli indkomne Indberetninger, samt de mod „dette Onde" foreslaaede Midler. Det er et Maleri af Samtiden i kirke- og kulturhistorisk Henseende, som er af stor Interesse[2]).

Hauge, „den bekjendte Sværmer og Folkebedrager"[3]), en „Skjælm, der bør behandles som en Skjælm"[4]), tør man ikke engang gjøre „den Ære, at man kalder ham en Sværmer og Fanatiker"; meget mere er han at anse for en „listig og aandelig Partigjænger, der efterat have udstuderet Bondens og den taabelige Almues svage Side benyttede sig af den til sin Fordel; han er en lumsk Forræder . . med ærgjærrige og rov-

[1]) Saa f. Ex. Meyer i Haus.
[2]) Den Mængde Indberetninger, hvorpaa Fremstillingen i Texten hviler, og hvoraf der er citeret nogle af de mest karakteristiske, foreligge som Bilag til Hauges Proces i Rigsarkivet.
[3]) Saa Berg i Indre Holmedal.
[4]) Saa Biskop Bugge i Throndhjem.

gjærlige Hensigter" og gaar frem „med Slangelist"[1]), en Bedrager", der „lumskelig har hidtil gjort sin betydelige Frem= ng . . og udsat sit graadige Egennyttes Skildt"[2]). Ja, et er umuligt at anføre alle de Maader og Kunstgreb, denne lkeforfører anvender til at bedrage den lettroende Almue"[3]).

Hans egentlige Plan er da at „tilvende sig store Gaver Foræringer"[4]), at „indbilde Gaardeiere og Bønder, at de r at vorde salige, maa skille sig med alt timelig Gods" og ive ham selv det i Forvaring"[5]); det Hele „gaar ud paa gennytte"[6]), er „en merkantilsk Spekulation"[7]), en „Finants- eration for at berige sig af uoplyste og lettroende, til Svær= eri opmuntrede Personers Midler"[8]). For at naa dette taal, for at faa Almuen i sin Magt søger han, paa samme id som han „personlig indbilder den uoplyste Mand, at han d Aandens Kraft kan gjøre mirakuløse Gjerninger"[9]), at ædværdige Lærestanden i Almuens Øine", at indbilde Folk, at Guds Naade, Samvittigheds Fred og det evige Liv alene kan holdes ved at give sig med Person og Gods i (hans) Vold"[10]); aaledes er hans „Slangelist" skjændig og „viser fuldelig Si= oniets hele Aand"[11]). Hans mest fremtrædende Medarbeidere e „skinhellige Skurke"[12]), der leve i „indbyrdes Vellevnet" paa forførte Tilhængeres Bekostning, medens de søge at „skrabe mmen og bringe til Hauges Kasse, hvad Penge og Gods ogen eier"[13]). Ved Løfter om fremtidig Understøttelse forlokke især de „mindre Formuende" til hvem de helst henvende

---

[1]) Saa Leganger i Eidsvold.
[2]) Saa Hannibal Maaløe i Raade (en excentrisk Herrnhuter).
[3]) Saa Biskop Bloch i Kristianssand.
[4]) Saa Leganger i Eidsvold.
[5]) Saa Biskop Bloch; en Mængde Embedsmænd sees at samstemme i denne Opfatning.
[6]) Saa Amtmand Angell i Throndhjem.
[7]) Saa Hertzberg i Ullensvang.
[8]) Saa Blichfeldt i Hosanger.
[9]) Saa Amtmand Wibe, Bergen.
[10]) Saa Amtmand Angell.
[11]) Saa Leganger i Eidsvold.
[12]) Saa Berg i Indre Holmedal.
[13]) Saa Kjerschow i Brønø og Arnet i Askevold.

sig[1]), og paa samme Tid som de stiller dem i Udsigt „Tilgivelse for deres Synder“, giver de tillige Tilsagn om, „at Selskabet skal sørge for deres Underholdning“[2]). Til Gjengjeld maa disse da stille deres Person til Hauges Raadighed, de maa „trælle som hans Lastdyr og Slaver i hans Teglværker, Papirmøller og hans mange andre vidt adspredte Anlæg“[3]). Andre derimod paastaa, at de ikke trækker nogen Fattig, men kun Rige over i deres Selskab, og disse maa da „deponere sin Formue i Selskabets Kasse“, mod „Forsørgelse af Selskabet i Fremtiden“[4]), ligesom de ogsaa ere „forbundne til at reise allevegne i Selskabets Erinder og foretage hvert Arbeide, dem paalægges, uden derfor at fordre Andet end nødtørftigt Livsophold“; tillige maa enhver Ugift „forbinde sig til at leve i ugift Stand for ei at betynge Selskabet eller blive hindret i dets Forretningers Udførelse, og i Overtrædelses Fald udelukkes af Selskabet uden Regres for hvad til samme er overgivet af Eiendom eller Midler“[5]). Uden at lægge Mærke til Selvmodsigelsen gives der frisk vel tilbedste af de samme Mænd, der anse hele den aandelige Bevægelse for en Frugt af Ophavsmandens Egennytte, at Hauge og Medarbeidere ere „Dovenskabs og Ladheds Talsmænd“[6]), der foraarsage „Lediggang, Dovenskab og Modløshed“ og det „fortvivlelsesfuld Modløshed“[7]). Andre derimod paastaa, at det kun var i den første Tid af sin Virksomhed, at Hauge prædikede „Ringeagt for alt Timeligt“; men at han efter at være bleven Kjøbmand, „indser, at han nu maa høste den største Rente af sine Tilhængeres Vindskibelighed“, hvorfor han da ogsaa — for at faa større Handelsomsætning — i den senere Tid har ansporet Folk til Virksomhed i det Timelige[8]). Hauges Tilhængere

---

[1]) Saa Arnet i Askevold.

[2]) Saa Foged Rasmussen i Fosen.

[3]) Saa Biskop Bloch.

[4]) Saa Lutkis i Kolvereid og en stor Mængde geistlige og juridiske Embedsmænd.

[5]) Saa Blichfeldt i Hosanger.

[6]) Saa Knudsen i Jelse.

[7]) Saa Lutkis i Kolvereid, Hannibal Maaløe i Raade og en stor Mængde andre Embedsmænd, geistlige og verdslige.

[8]) Saa Qvale i Lyster og Amtmand Wibe.

udgjøre „et vidt forgrenet Selskab, der udvise Intolerance, Ubarmhjertighed og Haardhed mod Enhver, som ikke ere af deres Sekt“, især mod de Fattige[1]). Der ymtes endog om, at „Samfundet skulde forbinde sine Lemmer ved Ed“[2]).

Medens nu Hauges Formue „har voxet saaledes, at dersom der ikke itide sættes Skranker for dette Uvæsen, vil han ved sine Penge om ikke ved hans Lære faa en uberegnelig Indflydelse“, har hans „fanatiske Lære“ paa „mange Steder gjort Menneskene fortvivlede endog til . . Selvmord“[3]), ikke at tale om, at samme „fanatiske Lære“ har fremkaldt „Usædelighed, Ryggesløshed“ og andre Laster [4]); thi den „Retfærdighed og Hellighed, de sladdre om, gjøre sig til af og indbilde Andre, at de besidde, er alene Hykleri“[5]).

For desto bedre at bane sig Indgang blandt „den uvidende Almue“ for „deres elendige, nonsensialske og jammerlige Præk“ have baade „Formanden for denne Yngel“ og hans Tilhængere gjort gjældende at de „drives af Guds Aand“[6]). Og idet Øvrigheden har forsøgt at hævde Loven og derfor modsat sig „dette Onde“, har de ogsaa forsøgt at undergrave dens Anseelse hos Almuen og udbredt den Lærdom, at Øvrigheden er „en ukristelig Øvrighed“[7]); paa samme Tid havde de sat sig udover „alle Love og Øvrigheds-Foranstaltninger, som ikke behager den Guddom, hvoraf de besjeles“[8]).

Andre lade det uafgjort, hvorvidt Hauge er en bevidst Bedrager eller en Sværmer med redelig Hensigt[9]), medens de sammen med dem, der som ovenfor skildret antager det Første, forsøge at skildre det aandelige Indhold i Bevægelsen, det „afskyelige, skadelige Sværmeri“[10]), den „aabenbare Guds Ords

---

1) Saa Reiner i Helleland og mange Flere.
2) Saa Qvale i Lyster.
3) Saa Amtmand Wibe.
4) Saa Parelius i Meldalen o. fl.
5) Saa Kjerschow i Brønø og mange Flere.
6) Saa Amtmand Wibe, Sølner i Sillejord o. fl.
7) Saa blandt Andre Biskop Bloch.
8) Saa Sølner i Sillejord o. fl.
9) Saa blandt Andre Resid. Kap. Neumann i Asker (Biskop i Bergen).
10) Saa Lund i Klep.

Fordreielse"[1]), det Væsen der bestaar i „den groveste [illegible] blandet med bibelske Sprog"[2]) og „Daarekistesnak"[3]), og faret som en „Sjele-Epedemi" over Landet[4]). Med „fr[illegible] uforskammet Selvtillid" og med en „elendig Aandskultur" den „omstrippende og uoplyste Bondedreng, nu Borger og mand i Bergen"[5]) fremtraadt „som sand Oplysnings og Kristendoms Modstander" og holder paa at „lede en hel [illegible] hen paa en Vei, hvorfra man i de sidste Decennier har s[illegible] bringe den tilbage, fra Vankundighed, Overtro og falsk K[illegible] dom"[6]). I denne Hensigt anbefaler han endog „fine T[illegible] gere den Augsburgske Konfession og gode gamle Forkla[illegible] over samme, som derfor ei lettelig savnes i noget Ha[illegible] Bibliothek"[7]). Hans Skrifter, der kun indeholde „k[illegible] Pjat" og ere „fulde af Dumheder over den hellige T[illegible] hed"[8]), udbrede i Forening med hans Virksomhed kun [illegible] tro, Fordomme og Vildfarelser fra Sandheden"; han[illegible] hængere „synes at sætte det Væsentlige af Religionen [illegible] synge, læse og bede, og derfor næsten uophørlig beskjæft[illegible] dermed . ., og da de samles ofte hos hverandre for at [illegible] Religions-Øvelser, saa bliver Følgen denne, at deres S[illegible] Agtsomhed bortvendes fra det, som er Hovedsagen i Reli[illegible] . . Desforuden, hvad Iver, Lyst og Munterhed, som [illegible] nødvendigt til Liv og Driftighed i Forretninger, skal m[illegible] kunne vente hos Mennesker, i hvis Øine denne Jord er [illegible] Jammerdal"[9]). Udvortes fremtrædende Mærker paa S[illegible] riet er „en lumsk, affkyelig Legemsstilling med Hovedet ha[illegible] paa Brystet og Øinene nedslagne til Jorden"[10]); paa [illegible] Tid ere Sværmerne indvortes fordærvede, „deres moral

---

[1]) Saa Christi i Sogndal.
[2]) Saa Knudsen i Jelse.
[3]) Saa Normann i Tranø.
[4]) Saa Lund i Ekersund.
[5]) Saa Amtmand i Wibe.
[6]) Saa Resid. Kap. Blytecker i Vang paa Hedemarken.
[7]) Saa Samsing i Brunlaugnes.
[8]) Saa Meyer i Haus.
[9]) Saa Normann i Tranø.
[10]) Saa blandt Andre Lund i Klep.

er er fordærvet, da de ere stolte og egennyttige"[1]). — I Timelige foraarsager Sværmeriet stor Elendighed: Børn ade deres Forældre for at løbe til H. N. Hauge, der op- r Tvedragt i Familierne, arbeidsdygtigt ungt Mandskab ader sine Hjembygder for at drage om i Landet og prædike[2]). Prest fremholder to af den sidste Omstændighed „flydende ligheder"; for det Første, at „slige unge Udvandredes For- e nødvendig maa sættes i Sorg og Bekymring over disse rsioner til fremmede Steder", og for det Andet, at „en og en Gaardmand . . kan komme til at mangle de til hans rds Drift behøvende Folk"[3]).

Der var dog de Prester, der Sandheden tro, medgav, at ges Skrifter ikke stred „direkte mod Religion og rene Sæder", de end vilde have hans og „hans Emissærers qvasi apo- iske Præk" standset[4]), — at i dem neppe lod sig paavise get Anstødeligt eller saadanne Sætninger, der ere stridende vor aller helligste Religions Lærdom", naar undtages de endte Udfald mod Geistligheden, om hvilke Udfald der da ages, at de ikke vare fremgaaede af en „sort og neder- gtig Ondskab", men af „Enfoldighed" eller af Mangel paa e til at „udvikle sine Tanker nøiagtigere"[5]). Enkelte frem- de endog, at de ikke har mærket noget til „onde Følger" af ges Virksomhed, da hans og Venners Lære gik ud paa „at en dydig Vandel, at afholde sig fra at bande og sværge qva aandelige Prester saa ofte som muligt at tale Guds "[6]); man roser dem, fordi de „drive stærkt paa det Prak- e i Kristendommen", hvorfor man i dem ser „nyttige Bor- e"[7]); selv saadanne Mænd, der udtale sig i de skarpeste tryk mod det sørgelige Sværmeri, vedgaar dog, at Haugi- rne fortjene at „roses for deres udvortes Dyder, hvorved de sselig udmærker sig blandt Mængden af sine Medmennesker",

---

1) Saa Resid. Kap. Walsit i Brøns o. fl.
2) Saa et betydeligt Antal Prester.
3) Saa Kind i Førde.
4) Saa Hertzberg i Ullensvang.
5) Saa Kind i Førde.
6) Saa Brochmand i Etne.
7) Saa Wolf i Tysnes.

og for deres flittige Kirkegang[1]). Enkelte blandt Juristerne rose ogsaa Hauges Venner i uforbeholdne Udtryk og erklære, de ikke havde mærket Noget til „Mistillid mod Lærestanden, Uvirksomhed i Næringsveie og Modløshed", men have i det Sakte seet „sædelige og stræbsomme Folk, som med Agtelse for Religionen forener Lydighed mod Lovene"[2]), hvorfor de ogsaa ønske, at „en saadan Tænkemaade kunde udbrede sig blandt Almuen" alt mere og mere[3]). Der var endog dem, der — skjønt de ansaa den Haugeske Vækkelse for et Udbrud af „Fanatisme" — dog troede, at den „saalangt fra at have havt nogen skadelig Indflydelse paa Industri, Religion og Moral m. m., meget mere har opvakt velgjørende Sensation for Gudsdyrkelse og Moralitet, da Alle, som ere Sekten hengivne, udmærke sig ved Ædruelighed og et virksomt Levnet . . . at Almuens dorske Følesløshed herved opvækkes, bør man glæde sig over, og troligt benytte denne Motion til Sædernes Forbedring"[4]). En af de herrnhutiske Prester ytrer sig derhen, at saalænge Haugianerne „blive ved den Lære om Omvendelsen og Troen til Jesum Kristum som Grunden til sand Levnets Forbedring, saa kan Almuen behøve al den Formaning, de faa hertil, og gid det maatte tjene dem til Nytte"[5]). En anden Prest af den herrnhutiske Retning fremholder med mandig Bestemthed, at Øvrigheden istedetfor at forulempe Haugianerne og deres Sammenkomster hellere burde tage under den „skarpeste Undersøgelse" til „mulig Forebyggelse og Indskrænkning en „anden Art af Samlinger" end Opbyggelserne, Ugudelighedens Samlinger med „Lasters Udøvelse", der „forspilde Frugten af Guds Ord" og foraarsager „Sorg og Græmmelse" i Familierne, idet Folk ødelægger „hele Ugens Fortjeneste", bliver „uskikkede til deres Kald" og falder „Staten til Byrde". Det er ved disse „ofte baade Sjæl og Legem fordærvende Sammenkomster" at der opstaar „Afmagt og Svækkelse i Folks Næringsvirksomhed" og ikke ved Opbyggelserne[6]).

[1]) Saa Kind i Førde o. fl.
[2]) Saa Foged Hørby i Hallingdal og Ringerike.
[3]) Saa Foged Foltmar i Smaalenene.
[4]) Saa Colban i Vaagen.
[5]) Saa Hesselberg i Spydeberg.
[6]) Saa Koht i Skibtvedt.

Biskop Johan Nordal Brun afgav følgende Erklæring: „Deres Lære og Bøger gaar ud paa Pønitentse, Omvendelse og streng Alvorlighed i Sæder. Dette understaar jeg mig ikke til at kalde Fanatismus. De udmærke sig ved ikke at bande, ikke at lyve, ikke at svire. Dette tør jeg ikke laste. De kunde gjerne være et Slags hyklende Farisæere, men om de veed det, staar under Guds Dom. Deres Bøger ere høist elendige og usammenhængende, men beraabe sig allevegne paa Bevis af Bibelen. De mistolke Bibelen hist og her; men hvo er den oplyste Skriftkloge, om hvilken ikke anderledes tænkende Lærde have hist og her sagt det Samme? Og taaler ikke Staten endog dem, om skrive tvertimod Bibelen, tvertimod vor positive Religion? De 'e jammerlige Talere og vinde kun de høist Enfoldige og ikke igang dem, hvor Prest prædiker efter Bibelen og lever efter det, in prediker. Saaledes ere deres Forsamlinger i Bergens By ortsvundne af sig selv. Her holdes nu ingen. Her leve de stille, mmunicere som andre og gaa flittig i Kirke. Modløshed tror g ikke er Ordet til at udtrykke deres hverken Hensigt eller 'irkning. Ved ubetimelig Hovedhængen og klynkende Stemme ffektere de rigtignok et Slags Sagtmodigheds Aand; saa er et og vist, at alle Miltsyge og Hypokondrister helst tye til dem g blive heller værre end bedre. Men hvo kurere ogsaa Hypo-ondrister? Og hvad Under, om den Syge, som forgjæves søgte rdentlig Læge, endelig betror sig til Kvaksalveren? Den kul-iverede Verden bruger Selvmord; deraf har man endnu Intet ørt blandt dem. De ere næsten alle blødagtige Uslinge, den iindst kraftfulde Del af Nationen, og kunde saaledes aldrig live farlig for Staten. Autoriteter baade verdslige og geistlige ave tilladt sig en Fremgangs-Maade mod dem, som Ingen uden e havde taalt upaaanket. Hans N. Hange har mer end engang 'æret arresteret efter urigtige Angivelser, er frikjendt og løsladt, nen altid uden Erstatning. Svære Beskyldninger ere til mig ndkomne fra Prester i Stiftet, undersøgte og ikke alene befundne rigtige, men jeg har endog et Par Gange behøvet Konduite or ikke at lade de Klagende falde formeget igjennem. Derimod ror jeg, deres merkantilske Entrepriser maatte være Gjenstand or Regjeringens Opmærksomhed. Hans N. Hange, intet mindre id Bogholder for en saa kaldet Samfunds-Kasse, og mellem

dem alle skal herske et Slags Communio bonorum (Fællesskab i Eiendom). I en Tid af mindre end 1/2 Aar kjøbe de Svanøen for 12,000 Rdl., — Strudshavn med Kirke for 11,000 Rdl., et Skib for 3000 Rdl., foruden adskillige Jagter, som langs Kysterne af Norge fare for deres Regning[1]). Hvorfra disse Penge komme, begriber Ingen. Her have de ikke rige Medlemmer. Vel har H. N. H. Borgerskab i Bergen; men mig synes dog, hans og Tilhængeres Omtrippen maatte kunne henføres til Landprang, og om han end ikke vil bedrage, er dog en Bankerot befrygtelig af dette Væsen, hvorved mange Troskyldige vilde tabe. Om altsaa vor allernaadigste Regjering kan forebygge dette, indstilles allerunderdanigst. At der for Resten i en Korporation saa talrig som denne ville findes Ulve i Faareklæder, at dumme, maaske slette Streger hist og her iblandt dem begaaes, er ikke underligt. Men dette vil være Tilfældet i ethvert Religions-Samfund"[2]).

Men disse af Brun og Flere meddelte lysere Træk af Vækkelsen tabte sig ganske i det almindelige Mørke.

Medens enkelte af Autoriteterne med Biskop Bloch klager over, at Ondet „ved Forsømmelse er kommen saa vidt, at det neppe ganske vil vige", og med Friman i Daviken stikler paa „Øvrighed og Politi", griber Andre Leiligheden til dels at klandre deres Embedsbrødre for deres ukloge Behandling af Sværmerne, dels at udtale deres Misnøie med den daværende kirkelige Tingenes Tilstand og

---

[1]) Hvordan det hang sammen med disse Eiendomshandler er tidligere oplyst; se nærværende Skrift Pag. 278—86, 330, 348—50.

[2]) Efter Biskop Bruns Kopiebog i Bergens Stiftskontor. I en hist og her lidt forandret Skikkelse foreligger Bruns Erklæring som Svar paa en af Sagfører Lumholtz til Autoriteterne i 1810 udstedt Opfordring om at meddele Efterretning om Haugianernes Forhold; i denne Form — og ikke efter Hukommelsen som D. Thrap Theol. Tidsskr. IX, 493 ved en Feiltagelse antager — har Hauge aftrykt den i sine „Reiser" Pag. 71 fg. Ved at sammenholde Bruns Udtalelser om Hauges „merkantilske Entrepriser" med hvad der ovenfor er meddelt af andre Embedsmænds Udtalelser angaaende samme Materie, vil man vistnok finde liden Sandsynlighed i den af D. Thrap (l. c.) meddelte Tradition, at Bruns Ytringer skal „være bleven Hovedaarsagen til, at Sagen mod Hauge blev fremmet". Desuden, hvorledes kunde nogen af Hauges Venner komme til Kundskab om, hvilket Indtryk Bruns Indberetning gjorde paa Herrerne i det Danske Kancellie, og hvilke Beslutninger den fremkaldte?

baade fra et rationalistisk og fra et mere rettroende Standpunkt.
aledes hedder det: „Dersom enhver Prest og Lærer havde
aarvaagent Øie givet Agt paa dette Sværmeri fra den Tid,
først i deres Menigheder begyndte at yttre sig, og da med
gtmodighed, Sindighed og Klogskab havde søgt at betjene sig
det fordelagtige Stød, derved syntes at vorde givet paa
myterne til den udvortes Moralitets Vækkelse i adskillige
le, og betimelig søgt at rette det Vildfarende i Meninger og
rdomme, da skulde denne Sekt neppe bleven saa farlig. Men
te har desto værre ikke været Tilfældet. Man har fra Prædike-
lene og ellers udskudt de Banbuller, man havde i sin Magt;
n har spottet istedetfor at oplyse"[1]). Og medens Nogle for-
ner, at „saalænge de Religionsbøger, Almuen i Almindelighed
jene sig af, indeholde saa Meget, der har Lighed med Hans
uges og Tilhængeres Lærdomme, vil det blive vanskeligt at
ydde disse, hvor de have fæstet Rødder"[2]), medens de benytter
ligheden til at give Sidespark til „de mystiske, i jødisk-øster-
idske Udtryk, ei i Kristendommens Aand forfattede Andagts-
ger, der er Bøndernes eneste Læsning"[3]), saa rykker Biskop
gge med venlig Djærvhed ret con amore løs paa de „altfor
nge Presters enten Lunkenhed eller umoralske Vandel, eller
ske Reformations-Geist, ved hvilken de blænde det arme Folk,
nu maaske næsten ikke mere ved, hvad det skal holde sig til,
n føler dog saameget, at det undertiden forlader Kirken uden
finde Trøst i Kummer og Veiledning til at vandre sin Bane
m som Guds Mennesker". Han gjør gjældende, at det kun
en „liden Trøst for den stakkels Bonde, naar vore Tiders
dsagtigen dannede unge Lærere fortæller ham om den praktiske
rnufts Fordringer, om det høieste Princip i Moralen o. s. v.
nden forstaar Intet deraf; kun ser han, at hans høit oplyste
est maaske skjønner paa Skillingen ligesaa godt som den gamle
nfarne, og vel ogsaa i Meget er frækkere end den forrige.
ad Under da, at han nu søger den Trøst hos Hans Hauge,
n han savner i Kirken, at han finder det tungt, at man vil

1) Saa Biskop M. B. Krogh.
2) Saa Hertzberg i Kvindherred.
3) Saa Resid. Kap. Heyerdahl paa Toten o. fl.

nægte ham denne Trøst, hvis Værd for ham man noksom ser deraf, at han endog opoffrer sin Velfærd til Bedrageren for at faa den". Han peger ogsaa paa, hvad dog „Hans Hauge vinder, naar han til Bevis paa sin Sætning om Lærestandens Foragtelighed anfører levende Exempler. Er det ikke synderligt", udbryder han, „at en vis geistlig Forfatter, som har skrevet Meget mod Hans Hauge" er efter Rygtet forargelig drukken! Ogsaa dette hører til Dagens impertinente Tone"[1]). Enkelte Prester udtaler sig saa skarpt mod dem af deres Kollegaer, „der ere snart orthodoxe, snart heterodoxe og behandle Religionen som et Marionetspil, der ved usynlige Snorer drives efter deres Hensigter, saa man ei kan undres over, at den mindre Oplyste blandt Almuen tyer hen til saadanne Sværmere, i hvis Sætninger de tro dog at finde nogen Enighed og Konsistence"[2]); man peger paa, „at der maaske gives nymodens Prester, som behøvede endnu bedre at erindres om, at vi dog havde en Religion og et aabenbaret Guds Ord, der forkyndt i sin oprindelige Renhed uden Spidsfindighed er saare skikket til at give Mennesskets Hjerte den mest vederkvægende Varme; men hvis man nu istedetfor kristelig Religion frembyder blot Moral-Filosofie, Psychologie, Metafysik, kort vort oplyste Aarhundredes hele Apparat, da tilfredsstilles ikke Trangen til Religionen; Mennesket kan vel lære at forstaa, men bliver kold og ufrugtbar"[3]).

Vi vende os til den anden Side af det Autoriteterne overdragede Hverv og tage i Øiesyn de foreslaaede Midler til at hæmme „Sværmeriet". Her viser det sig da, at nogle Enkelte henstiller til Regjeringen, at „der ingen Notice tages af saadanne religiøse Forsamlinger, som ikke har noget lovstridigt Formaal enten mod Regjeringen eller gode Sæder", — at man ikke burde forfølge „hine vildfarende Almuesmænd"[4]), men at „denne

---

[1]) Biskop Bugge sigter til daværende Resid. Kap. i Værdalen Eiler Hagerup (senere Sognepræst til Aure), der ved Høiesteretsdom af 30te Oktober 1821 blev dømt til at have sit Embede forbrudt og for Fremtiden at være uberettiget til at bære geistlig Embedsdragt. Erlandsen, om Gestligheden i Throndhjems Stift, Pag. 419.

[2]) Saa Provst Stub i Vegø.

[3]) Saa Jonas Rein i Eidanger (Bergen).

[4]) Saa Amtmand Hofgaard i Smaalenene.

Sekts Fanatisme burde „overlades til sig selv“[1]); thi „en fanatisk Lære“ er „en epidemisk Sygdom, der raser til en Tid og igjen ophører af sig selv“[2]). Desuden, „Forfølgelser for Meninger maa skyes som stridende mod Jesu Kristi Lære“[3]), og det saa meget mere, som „verdslige Straffe“ kun vilde gjøre Fanatikerne til „Sandheds Martyrer“ og udbrede denne „Uorden“[4]). Har derimod Nogen af dem begaaet bevislige Forbrydelser mod Loven, saa faar Domstolene haandhæve Ret og Retfærdighed „paa dem som paa andre Mennesker“[5]).

De foreslaaede Midler til at standse Vækkelsen ere af en dobbelt Art, idet der henvises til at virke dels ved Ordets Magt, dels ved Lovens Strænghed[6]).

Fra det første Hold kræves der da, at man skal „med Sagtmodighed og Lærdom belære disse Vildfarende“[7]); dette sker bedst derved, at „de Prester, der have deres Menigheders Kjærlighed og Tillid, bidrager ved hensigtsmæssige Forestillinger“ til at faa Folk paa andre Tanker[8]). I Forbindelse hermed bør Presterne tilholdes til ikke at udlade sig med „Skjældsord fra Prædikestolene, men sagtmodig at foredrage i deres offentlige Taler, hvad der kan oplyse Almuen om og bringe den tilbage fra Vildfarelser“; for at „vinde Sektens Tillid“ burde Presterne tillige offentlig „prise disse Sværmeres udvortes gode Forhold[9]“). Det ansees ønskeligt, at der fra Regjeringen udgik en Paamindelse til Presterne, i hvilken de paa samme Tid som „de bleve formanede til at afholde sig fra lidenskabelig Opførsel mod de Feilende, fra nedrig Egennytte og umoralsk Vandel“ tillige „blev advaret om ikke saa ganske frisk væk at overtræde Ed og Pligt ved at udbrede sine egne ufordøiede Sætninger, der mange Gange ere lige saa kloge som Hans Hauges, men

[1]) Saa Foged Collet i Numedal og Sandsvær.
[2]) Saa Provst Stub i Vegø.
[3]) Saa Sanrib i Sortland.
[4]) Saa Müller i Vang i Valders og flere, f. Ex. alle Prester i Vesteraalens Provsti.
[5]) Saa Colban i Vaagen, Foged Foltmar i Smaalenene og enkelte Andre.
[6]) Selvfølgelig er der Flere, der foreslaar begge Slags Midler.
[7]) Saa Müller i Vaug i Valders.
[8]) Saa Arnet i Askevold, Biskop Bech i Kristiania o. fl.
[9]) Saa Biskop Krogh.

smukt holde sig til Kirkens Lærebegreb, indtil Folket, som lønner dem, finder for godt at forandre sin Tro"[1]). — Hyppigst finder man dog reist Kravet paa „rigtig Oplysning grundet paa den sunde Fornuft og Jesu Religion"[2]), — „sand Oplysning"[3]), Forbedring af „den velgjørende Almuesoplysning". Til den Ende bør Ungdommen ved de Haugeske Fabriker først og fremst tilholdes at søge Skolen, Lærerseminarier oprettes[4]) og Læseselskaber sættes i Gang[5]); ligesaa bør Pontoppidans Forklaring afskaffes, Balles Lærebog indføres[6]) — og de gamle Kirkesalmebøger ombyttes med den Evangeliske[7]). Tillige finder man det foreslaaet „at angribe Bedrageren ved hans egne Vaaben" og udsprede Smaaskrifter blandt Almuen for at „undergrave den store og blinde Tillid, som den enfoldige, forførte Almue sætter til ham"[8]), ligesom det ogsaa henstilles til „hans Majestæt i et aabent Brev i en faderlig Tone (at) tiltale Folket og især de Forførte og yttre sin Medlidenhed med dem og bede dem igjen at vende tilbage til Orden"[9]).

De fleste Embedsmænd blive dog ikke staaende herved, men foreslaa mere direkte indgribende Midler og det ad Lovens Vei, nemlig: 1. **Forholdsregler angaaende Hauges Skrifter.** Her møder os flere Opfatninger. Nogle ønsker Bøgerne gjennemseede af det theologiske Fakultet eller af en Kommission bestaaende af „Amtmand, Bisp og et Par Prester"[10]), og deres Forfatter tiltalt, forsaavidt der maatte findes „utilladelige Udtryk" i samme[11]); Andre foreslaa dels, at Salg og Uddelelse af Hauges Skrifter forbydes under Straf af Vand og Brød i 8 Dage eller „Tugthus" og „ensom Forvaring"[12]), dels at „de fanatiske Skrifter

[1]) Saa Biskop Bugge og Sandberg i Os.
[2]) Saa Keilhau i Birid o. fl.
[3]) Saa Schmidt paa Eker.
[4]) Saa Biskop Bloch, Biskop Bech o. fl.
[5]) Saa Blytecker i Vang paa Hedemarken.
[6]) Saa Schmidt paa Eker, Berg i Land og Heyerdahl paa Toten m. fl.
[7]) Saa Biskop Bech, Berg i Land o. fl.
[8]) Saa Biskop Bloch.
[9]) Saa Biskop Bugge.
[10]) Saa Friman i Davik og Christi i Sogndal.
[11]) Saa Biskop Bloch.
[12]) Saa Prof. Schytte i Bodø o. fl.

konfiskeres" eller „fratages enhver Eier af samme"[1])., samt at der bliver forbudt for Fremtiden at trykke lignende Skrifter[2]), og at det ikke tillades Haugianerne at anlægge Bogtrykkerier[3]).

2. Anvendelse af Kirketugt, eller at nægte „Sværmerne" Nadverens Sakramente, „naar de ei efter Formaninger vilde afstaa denne Vei"[4]).

3. Ikke at tilstaa nogen af „Sværmerne" Handelsret[5]) og at fratage alle dem deres „Handelsfriheder", der maatte være komne i Besiddelse af saadanne, for saaledes at betage dem „Leilighed til Omgang med Almuen og derved Adgang til at virke paa dem"[6]).

4. Indskjærpelse af Forordningen af 13de Januar 1741, Tillæg af forskjellige Slags til samme og skjærpede Straffebestemmelser for Overtrædelse af Forbudet mod at tale Guds Ord som Lægprædikant.

At den bekjendte Forordning om gudelige Sammenkomster paany bliver indskjærpet, foreslaaes af en Mængde Embedsmænd[7]); Enkelte sees endog at ønske samme Forordning oplæst fra Prædikestolene[8]), og at det paalægges den verdslige Øvrighed at paase den overholdt[9]). Af de foreslaaede Tillæg og Straffebestemmelser anføres, at det maa med udtrykkelige Ord blive Hauge og hans Tilhængere forbudt at reise omkring og prædike, og at de i Tilfælde arresteres og dømmes første Gang til 1 Aars Tugthusstraf og derpaa transporteres hjem, anden Gang til Tugthusstraf paa 2 Aar og tredie Gang paa Livstid[10]).

---

[1]) Saa blandt en Mængde Andre Lassen i Gran, Berg i Land, Heyerdahl paa Toten, Kind i Førde, Blichfeldt i Hosanger, Lund i Klep, Amtmand Bendecke paa Hedemarken, Foged Barth paa Inderøen og Foged Lie paa Helgeland.

[2]) Saa Biskop Bugge, Foged Krog i Vesteraalen, Foged Lie i Helgeland samt Amtmanden i Bratbergs Amt o. fl.

[3]) Saa Resid. Kap. Neuman i Asker.

[4]) Saa Broch i Hedrum.

[5]) Saa Lüytkis i Kolvereid.

[6]) Saa Foged Plesner i Namdalen o. fl.

[7]) Saa Biskop Bugge og Biskop Bloch, Amtmændene Angell og Bendecke og en stor Del andre geistlige og verdslige Embedsmænd.

[8]) Saa Normann i Tranø.

[9]) Saa Biskop Bloch, Kind i Førde, Normann i Tranø o. fl.

[10]) Saa f. Ex. Foged Elster i Ørkedalen.

Andre foreslaar for samme Forbrydelse større eller mindre Mulkter (Størrelserne variere fra 5 til 100 Rdl.), der i Gjentagelsestilfælde fordobles, eller kortere Tugthusstraf[1]), eller endog „en stræng korporlig Straf"[2]). Tillige finder man fremsat Forslag om, at forsaavidt Nogen holder Opbyggelse i sin Hjembygd, ilægges han en Mulkt af 20 Rdl. første Gang og dobbelt for hver Gang siden[3]), — at de, der indfinde sig som Tilhørere i Samlingerne bøde hver Gang 1 Rdl.[4]), — at hver den, der tillader Nogen at holde Samlinger i sit Hus, ilægges Mulkt, hvis Størrelse af Nogle foreslaaes fastsat til 2 Rdl., af Andre til 5 eller 10 Rdl. og Fordobling for hver Gjentagelse[5]). Overhovedet lægges der af Flere stor Vægt paa „Pengestraffene", idet man formente, at „de sviende Følger af en saadan Straf vilde altid kraftigst advare for en lignende Forbrydelse". Tillige kunde man ved disse Pengemulkter faa Midler til at understøtte „fattige Skolekasser" og fremme „en eller anden Indretning, f. Ex. den evangeliske, kristelige Salmebogs Indførelse, der kunde fremme gavnlig Oplysning hos Almuen"[6]). Man gaar endog saa vidt, at man henstiller til Regjeringen at afpresse Hauge — som „den mest passende Straf for den voldte Skade i Publikum ved at have forvildet Gemytterne, forkvaklet Religionslæren og haanet dens Bekjendere" — en Pengesum af f. Ex. 1000 Rdl., „som enten kunde udsættes paa Renter, hvilke kunde tjene til Præmier for dem, der oprettede Laanebiliotheker blandt Almuen, eller uden at sættes paa Renter kunde tjene til Indkjøb af praktisk økonomiske Almue-Skrifter, som kunde ved Presterne uddeles blandt Almuen"[7]). Ved Siden heraf finder man tillige Forslag om Indskjærpelse af Lovbestemmelserne om Løsgjængeri, at Enhver, der træffes uden „bestemt, fast Tjeneste eller Næringsvei", paagribes

---

1) Saa Amtmand Angell, Kind i Førde og Blichfeldt i Hosanger.
2) Saa Foged Plesner i Namdalen og Foged Berg paa Strinden.
3) Saa Foged Elster i Ørkedalen.
4) Saa Friman i Davik.
5) Saa Amtmand Angell, Foged Elster og Kind i Førde.
6) Saa Norman i Tranø.
7) Saa Friman i Davik.

og sættes paa Tugthuset, indtil han kan anbringes i fast Tjeneste[1]).

5. Forholdsregler, sigtende til at knuse Hauge og i et Slag at gjøre det af med Vækkelsen.

Nogle foreslaar da Hauge „sat paa Munkholmen paa Livstid"[2]); en Amtmand ønsker dog, at dette maatte gjøres i al Hemmelighed, og „saa lidet som muligt komme til den menige Mands Kundskab, der saa let vrangelig udtolker endogsaa de viseste og mest velgjørende Foranstaltninger"[3]). Andre ønsker Hauge paa Livstid „indespærret i den mildeste civile Arrest, hvor han Intet mangler til det anstændigste Ophold", men ved at nnddrage ham Brugen af „Blæk og Pen burde al Korrespondence mellem ham og hans Parti afskjæres". I Forbindelse hermed foreslaaes, at forsaavidt Nogen opkastede sig „i hans Sted til Formand" for „Sekten", maatte en saadan strax „paagribes og sættes under strængt Forvar". Naar da Sekten er „uden Anfører", et „Legeme uden Hoved", da vil den „ufeilbarlig af sig selv efterhaanden opløses, idetmindste aldrig blive farlig"[4]). Og skjønt der vare Enkelte, der fandt det betænkeligt at „antaste Sekten som Sekt"[5]), var der paa den anden Side et betydeligt Antal, der ikke blot vilde ramme Hovedet, men ogsaa Lemmerne og fremsætter derfor Forslag om, at „den hele Bande af Landstrygere paagribes og overleveres til det Steds Øvrighed, hvorunder de sortere"[6]), — at „de skinhellige Skurke" som „Løsgjængere og Folkebedragere" sættes ind paa „Tugthuset for at uddampe deres Galskab"[7]), — at Enhver, som „foregiver at have noget overordentlig Kald til at opvække Andre", eller mene sig at „staa i Korrespondence med Engle og Aander", faar Ophold paa Tugthuset[8]), — at foruden Ophavsmanden „alle

---

1) Saa blandt Andre Blichfeldt i Hosanger.
2) Saa Hannibal Maaløe.
3) Saa Amtmand Wibe.
4) Saa Biskop Krogh.
5) Saa Schmidt paa Eker o. fl.
6) Saa Foged Barth paa Inderøen.
7) Saa Berg i Indre Holmedal.
8) Saa Friman i Davik.

gerige til Kommissionen burde paagribes og dømmes" enten til „Landsforviisning eller evigt Fængsel"¹).

En stor Deel af disse nye Lovgivere antog vel, at Enevoldskongen i Kraft af Suveræniteten skulde sætte de foreslaaede Forholdsregler i Gang. Imidlertid var visnok deres Tal større, der ønskede Hauge og Venner ad Lovens Vei „aktionerede for sit afskyelige og skadelige Sværmeri".

Inden ret mange af Autoriteternes Erklæringer vare komne det Danske Kancelli i Hænde²), havde man allerede fattet Beslutning om at lade Hauge paagribe. Foruden de allerede indkomne Indberetninger havde følgende tvende Omstændigheder været medvirkende Aarsager til, at man saa raskt skred til Handling. Samtidig med de første Erklæringer var der nemlig til Danmarks Hovedstad ankommen de lovbefalede Exemplarer af 4de Oplag af Hauges Skrift: „De Enfoldiges Lære og Afmægtiges Styrke", trykt i Kristianssand 1804. Da Opmærksomheden allerede før var rettet paa den bekjendte Norske Lægmand, blev dette Skrift strax underkastet et alvorligt Gjennemsyn, og de rationalistiske Herrer i Kancelliet fandt sig selvfølgelig intet mindre end opbygget ved de drøie Udfald mod Samtidens Geistlighed, der var at læse i denne Bog, og hvoraf der paa et tidligere Sted i nærværende Skrift er givet Udbrag³). Snart fik man ogsaa Efterretning om, at Hauge fra Norge havde begivet sig til Jylland; Tanken paa, at ogsaa Danmark skulde besmittes af „den Haugeske Gift", opvakte megen Bekymring blandt de ledende Mænd i Hovedstaden, man kunde ikke længer staa som ørkesløse Tilskuere til dette Uvæsen, man maatte slaa til, før det var bleven alt for sent. Saa udgik der da under 30te Oktober 1804 følgende Cirkulære til samtlige Amtmænd i begge Riger:

„En Person fra Norge, nemlig Hans Nielsen Hauge, der kalder sig Kjøbmand i Bergen, har i adskillige trykte Skrifter, men især i et nylig i Kristianssand udgivet under Navn „de Enfoldiges Lære og de Afmægtiges Styrke", tilladt sig høist

¹) Saa Foged Lind i Stør- og Værdal.

²) De første Indberetninger afgik fra Norge i Slutningen af Juli 1804, de sidste i Slutningen af Oktober 1805.

³) Se Pag. 158 fg.

fornærmelige Udtryk imod Geistligheden i Almindelighed og desuden søgt at bibringe Almuen Grundsætninger, der ere ligesaa skadelige for ethvert Individ som for Staten og det almindelige Vel. Med Hensyn hertil og til flere af ham forøvede og for Kancelliet anmeldte lovstridige Handlinger skulde man anmode Hr. (N. N.) at ville lade bemeldte Hauge, som efter de offentlige Tidender for nærværende Tid skal opholde sig i Nørre-Jylland, paa det allernøieste eftersøge i det Dem betroede Distrikt, og hvis han der findes, da lade ham anholde og nøie bevogte, samt bemægtige sig de Papirer og Bøger, som han maatte antræffes med; naar han er paagreben, ville De behage at indberette Kancelliet Saadant til nærmere føiendes Foranstaltning"[1]).

Men 6 Dage før dette Cirkulære var udgaaet fra det Danske Kancelli, var Hauge allerede bleven arresteret paa Eker. Hermed var det gaaet saaledes til. Efter at Lensmand Gram havde faaet Underretning om, at Hauge var ankommen til Eker og havde holdt Opbyggelse i Lars Brækkes Hus i Hougsund, gjør han Anmeldelse til Foged Collet derom, og han faar af denne Embedsmand Ordre til at opsøge og paagribe ham. Dette skede, som tidligere fortalt, den 24de Oktober[2]). „Adskillige af de rigeste Mænd i Prestegjældet" anmodede nu Fogden om at løslade Hauge mod Kaution, men herpaa vilde Collet ikke indlade sig. Dagen efter sin Arrestation melder Hauge sine Venner denne Begivenhed i en Skrivelse, der aander helt igjennem af et Sind, der hviler i Gud, og hvis Styrke Herren er. Han ønsker, at den Lœuke, han bærer af Kjærlighed til dem, maatte antænde dem til at søge Gud og „blive levende Lemmer paa Jesu Legeme". Hvad ham selv angaar, da er han villig at „lide til det yderste"; han haaber, „Gud giver Kraft", og stiller sig levende for Øie „Kristi Kjær-

---

[1]) Trykt hos Wessel-Berg IV., 489.

[2]) Se nærværende Skrift Pag. 368. Flere Danske Forfattere, der har strevet om Hauge, fortælle, at da han blev arresteret, havde han nedsat sig som Bogtrykker i Kristianssand og, at det var hans Plan fra dette Sted at „lede Missionen i Norge og Jylland". (Se. f. Ex. Prof. J. Møller i Stäudlin & Tzschirners „Arkiv" II, 372). Saa meget kjendte man til hvad man strev om!

lighed, hvad han led og stred for vor Skyld", og han trøster sig med, at engang skal „Kristi Lidelser blive forvandlet til hans Herlighed og . . Saligheds Glæde i evig Frihed"¹).

Den 1ste November lod Justitsraad og Sorenskriver Thomas Stockfleth optage Forhør over Hauge i Hougsund. Af hvad der passerede ved denne Leilighed er det ikke af nogen Interesse at anføre Andet end den Erklæring, han her paa Forespørgsel gav. Han udtalte nemlig, at „han kan ikke forbinde sig til at lade af at holde Opbyggelser, Bønner eller Taler, som er overensstemmende med hans Katekismuslærdom". Og til denne Erklæring bad han tilføiet, „at han kan ikke tro, at saadanne Samlinger, hvor Folk kommer tilsammen for at opbygges i Stilhed ved Andagt, kan ansees for skadelige eller forbydes, medens saa mange Sammenkomster sker, hvor der øves Drukkenskab med Eder og Banden o. s. v."²).

Man indsender nu til det Danske Kancelli Beretning om det Forefaldne samt Afskrift af Forhøret. Kancelliet giver da Ordre tilbage, at Hauge indtil videre skulde blive siddende i Ekers Arresthus, og at man skulde fratage ham hans Bøger og Breve³). Medens man da ventede paa nærmere Besked fra Regjeringen, sad Hauge arresteret i Hougsund, ene med den Herre, hvis Gjerning han saa trofast havde udrettet. Fra denne Tid har man en af ham forfattet „Bøn for den Kristne Kirke"; af denne skal her meddeles et Uddrag, da det maa ansees at være af Interesse at blive Vidne til, hvorledes Hauge ved Enden af sin Virksomhed bad for Herrens Menighed.

„Langmodige Gud og barmhjertige Fader, du, som har længe ventet efter vor Omvendelse! Vi, som haver erkjendt og lydt dit Kald at komme i din Vingaard for at arbeide og nu givet dig Omvendelsens værdige Frugter — du ser, at vi ei kan komme til dig af vor egen Magt, og at vi Intet formaar af os selv; men saa skulle vi søge dig i Tro og Bøn og gjøre Vold paa de vigtige Ting at rykke til os dit Riges Retfærdig-

¹) Utrykt Brev fra Hauge, dat. 25de Oktober 1804. Originalen i Rigsarkivet. Flere dels trykte, dels utrykte Breve fra Hauge under hans Hensidden i „Ekers Arresthus" haves.

²) Forhør optaget i Hougsund 1ste Novbr. 1804 (Rigsarkivet).

³) Disse opbevares nu i Rigsarkivet.

hed og tjene dig i Hellighed og være brændende i din Kjærlighed til at hade det Onde og hænge fast ved det Gode. . . Opvæk da vor Aand til Betænkning om dig ved alle dine Midler, og rør vort Hjerte til i Bønnen at søge Kraft fra dig, og giv os din Kjærlighed saa brændende, at vor Villie maatte indtages og (vi) villig lade Livet til for vore Brødre, som du, o Frelsermand, haver ladet Livet for os. . . Fader, du ser, hvor de Vanvittige og de, (som vandre) i Forhærdelsens Mørke, forvender og beskylder dine Bekjendere og Tilbedere; vær du langmodig mod dem, opvæk og oplys og overbevis dem med hvad Middel du ser, der er nyttigst, og giv dine Tjenere Magt og Frimodighed med Visdom og Ydmyghed til at forsvare din Sandhed og Gjerning, som du, o Gud, haver begyndt i os, at den maatte faa Fremgang, dit hellige Navn til Lov og Pris og vore Sjele til Salighed. Opvæk Enhver af sin Lunkenhed, løs de Fangne i Synden, og tilskynd dine frigjorte Børn at jage efter Kjærlighed med alle Gaver . . Giv Ord og Bøn med Kraft i Gjerning til at løse de Bundne, saa at Mange kunde komme til at tro paa dit Evangelium og det udbrede vidt i Verden. Det beder jeg dig om for mig selv og Andre, at du vil opvække os til at bede den Bøn, som du har lovet at bønhøre: giv os din Sandheds Aand, lad ham tugte os fra alt Ondt og oplære og tilskynde os i det Gode, — og at dit Evangelium maatte have sin Kraft"[1]).

Kancelliet lod snart høre fra sig igjen. Ifølge Paalæg fra samme gav Stiftamtmanden i Kristiania, Grev Moltke, Ordre til Byfoged Wulfsberg om at modtage „Fanatikeren Hauge" og „indsætte ham i denne Byes (Kristiania) Fængsel"; paa samme Tid havde Amtmanden i Buskerud faaet Befaling til at besørge Hauge transporteret til Norges Hovedstad under „sikkreste Bevogtning". Dette Hverv blev overdraget Lensmand Gram, der om Morgenen den 22de November 1804 tog Hauge ud af Arresten i Hougsund for at føre ham til Kristiania. Man nærede Frygt for, at de talrige Haugianere paa Eker skulde gjøre Opløb i denne Anledning, og man havde derfor Soldater i Beredskab, men Alt gik stille af; thi Hauges Venner

---

[1]) Originalen i Rigsarkivet.

havde lært at taale og at lide; desuden var der Ingen af dem, som var vidende om, hvad der foregik. I en kort Skrivelse tager Hauge Afsked med sine Venner, paalægger dem at afholde sig fra enhver kjødelig Nidkjærhed og udtaler Haabet om at „gjenfinde dem i et evigt Liv". Og saa bar det afsted; for at undgaa al Opsigt tog Gram kun sin Dreng med til at tage vare paa den med Jern belagte Arrestant. For Lensmanden ytrede Hauge kun sin Beklagelse over, at de „patriotiske Anlæg", han havde givet Stødet til, maaske vilde gaa til Grunde ved hans Fængsling. Og da Gram udtalte sin Formodning om, at han enten vilde blive sat „paa Munkholmen eller jaget i Landsflygtighed til Øerne i Sydhavet", svarede han kun, „at saalænge der er Liv, er der Haab til noget Bedre"; forresten var han overladt i Herrens Haand og tilfreds med at modtage de Trængsler, han vilde tillade at ramme ham. Om Aftenen kom de da til Kristiania, og her blev Hauge indsat i en af Cellerne i Raadhus-Arresten „under mange Laase". Hans Jern blev tagne af ham; men forresten skulde han „paa det nøiagtigste blive bevogtet" og betaget „al Samkvem med Andre"[1]).

Andet Kapitel.

„Den langvarige Arrest" og Hauges Frikjendelse.

„Kristian den Syvende, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug i Slesvig, Stormarn, Ditmarsken og Oldenborg.

Vide maa I, at det er bragt i Erfaring, hvorledes en Person, der kalder sig Hans Nielsen Hauge og foregiver at være Kjøbmand i Bergen, jævnlig skal have omvandre

[1]) Kilder: Flere Skrivelser fra Cancelliet og fra de andre handlende Autoriteter (Rigsarkivet). „Hauges Religiøse Breve" Pag. 3. Hauges „Reiser" Pag. 55 fg.

Vort Rige, og at han saavel i de Forsamlinger, til hvilke menige Mænd paa ethvert Sted af ham sammenkaldes, som og ved Hjælp af Skrifter, hvilke blandt Almuen uddeles, søger egen Fordel ved at forvilde den uoplyste Mængde, afdrage denne fra al gavnlig Virksomhed og udsprede en Lære, der sigter til at opvække Mistillid mod Statens Indretninger i Almindelighed og den geistlige Stand i Særdeleshed. Dette bestyrkes endmere ved de fra adskillige vore Embedsmænd til Vort Danske Kancellie afgivne Beretninger, ved hvilke dette er oplyst:

(A.) At førnævnte Hans Nielsen Hauge paa flere Steder har søgt at bibringe Almuen saadanne fanatiske Grundsætninger, hvorved endel af dem ere blevne ligegyldige for deres borgelige Pligter, og andre endogsaa forladt deres Hus og Gaard, Sysler og Haandtering for at bivaane Forsamlinger, hvor bemeldte Hauge tilligemed hans Tilhængere holdt Taler, som de foregav at være Aandens umiddelbare Indskydelse.

(B.) At han under Paaskud af gudelige Hensigter og under det Foregivende, at det, som Almuen af sin Fortjeneste ikke behøvede til Livets Ophold, skulde nedlægges i en af ham oprettet saakaldet Hellig Kasse, for at anvendes til Guds Ære, hans Magts Ophøielse og Menneskenes Omvendelse, har fravendt endel af Almuen det meste af deres Fortjeneste og betjent sig af deres Enfoldighed til at berige sig.

(C.) At han end videre skal forsøge at forlokke Børn til at forlade deres Forældres Hus for at følge med ham og derefter holde Tale for Almuen i Forsamlingerne.

(D.) At han endog ved sine trykte Skrifter, især i et nylig i Kristianssand udgivet under Navn: De Enfoldiges Lære og Afmægtiges Styrke, som herved følger, offentlig har kastet Foragt paa den af Staten anordnede Lærestand, og desuden yttret Meninger, der ere ligesaa skadelige for ethvert Individ som for Staten og det almindelige Vel.

(E.) At han endelig, efter at han i forrige Maaned paa Grund af Kancelliets desangaaende føiede Foranstaltninger var heftet paa sin Person, i det over ham afholdte Forhør har erklæret, at han ikke kan forbinde sig til at lade af at holde private Opbyggelses-Taler eller Bønner".

Saaledes lyder Begyndelsen af det kongelige Kommissorium

af 16de November 1804, ved hvilket det blev paalagt Byfoged og Politimester i Kristiania Jakob Wulfsberg og Sorenskriver i Aker Jakob Aars at sammentræde i en Kommission for at undersøge den Haugeske Sag i sin hele Udstrækning, at man kunde „erholde den mest fuldkomne Vished saavel om ovenmeldte af Hans Nielsen Hauge forøvede Lovstridigheder og formastelige Handlinger som de øvrige Forbrydelser, han endnu maatte have begaaet, og paa det at denne især for den enfoldige Almue høist farlige Mand tilligemed hans Tilhængere kan erholde deres vel fortjente Straf". Undersøgelseskommissionen havde selv at holde Forhør over de Personer, der opholdt sig i Kristiania og Omegn indtil 2 Mile; angaaende „længere fraværende Personer" havde den Myndighed til at forlange Forhør optaget gjennem vedkommende Øvrighed. Til det Danske Kancellie havde Kommissionen at indsende maanedlige Beretninger over „Forhørets Gang og Sagens videre Fremme", ligesom det ogsaa paalaa den, efterat Forhørene vare bragte til Ende, at give Regjeringen Udsigt over de Resultater, den ved sine Undersøgelser maatte være kommen til.

I Begyndelsen af følgende Aar (1805) søgte imidlertid Sorenskriver Aars om at maatte udtræde af Kommissionen; som Grund anførte han, at hans mange Embedsforretninger ikke levnede ham tilstrækkelig Tid til at befatte sig med den vidtløftige Sag; Traditionen ved imidlertid at berette, at den egentlige Grund var, at han følte Ulyst til en nærmere Befatning med den fra Styrelsen udgaaede Forfølgelse af Hauge. Aars blev da entlediget fra sit Hverv; ved kong. Resolution af 5te Marts 1805 blev det paalagt Raadmand Ingstad i Kristiania at indtræde i Kommissionen i hans Sted. I Slutningen af samme Aar udtraadte Byfoged Wulfsberg af samme ydre og indre Grund; i hans Sted blev Stiftsoverrets-Assessor J. Collet ved kong. Resolution af 24de December s. A. beordret at tiltræde Kommissionen.

De to første Kommissærer havde kun taget sig lidet af Hauges Sag. Som ovenfor meldt, ankom den arresterede Lægmand til Kristiania den 22de November 1804; men først den 6te Januar 1805 paabegyndtes Forhøret over ham. Den 27de Marts 1805 blev dette fortsat; men saa blev der Intet fore-

ıget i Sagen før den 7de Jannar 1806. Imidlertid sad
hauge og vansmægtede i Fængslet. Men efterat Assessor Collet
en 22de Februar s. A. havde taget Sæde i Kommissionen,
led der drevet paa Sagen med Kraft i en Række af Forhør,
er kun afbrudt enkelte Dage vedvarede til 21de Juli s. A.
Som Grundlag for Forhørene tjente de fra Embedsmændene
Norge til Kancelliet indsendte Indberetninger, hvilke bleve
Kommissionen tilstillede.

Naar man gjennemlæser denne lange Række af Forhør paa
lere Hundrede Kvæstioner, saa bringes man uvilkaarlig til at
reise den Anklage mod de to Kommissærer, at de under deres
Gjerning mere giver Indtryk af Partisæller, der paa enhver
Maade søger at komme en forhadt Modstander tillivs, end af
den juridiske Institution, der med upartisk Ro og objektiv Hold-
ning søger at faa Lys i Kjendsgjerninger. Forresten byder
Retfærdigheden at gjøre opmærksom paa, at Kancelliet jo havde
ikteret Kommissionen det Synspunkt, ud fra hvilket den havde
t gaa; og Kancelliet var jo forsaavidt i sin Ret, som det havde
ıdet sig føre bag Lyset af Autoriteterne i Norge.

Det fremgaar tilstrækkeligt af „Forhørsprotokollen", at man
nder disse Forhør ofte behandlede Hauge alt andet end hu-
ıant. Man læser et betydeligt Antal af krænkende og saa-
nde Spørgsmaal, som f. Ex.: Hvad Kald han havde til at paa-
ge sig at agere Folkelærer? Hvem der havde givet ham Myn-
ighed til at optræde som Fiskal over Presterne? Om han
ogensinde havde været udlagt som Fader til noget uægte
Barn? Og især vil man støde paa den mest smaalige Inkvireren,
m han havde faaet Penge af denne og hin. Om sin Stem-
ning under dette skriver Hauge som følger: „Det var bittre
ølelser at staa for Retten og blive spurgt, om den og den
avde givet mig Noget; og skulde saadanne Beskyldninger faa
Skin af Sandhed, da syntes jeg, at jeg havde gjort den største
Synd. Thi naar jeg, som havde drevet paa saa alvorlig For-
egtelse fra Verdens Kjærlighed, Gjerrighed m. m., bekjendt
aadant med Mund og Pen, saavelsom (paa) mine lange Reiser
begge Rigerne og (ved) Opoffrelse af Alt endog mig selv,

berettet allehaande af Andre og dem selv opspundne Løgne, skulde . . være en Hykler, o evig Elende; Guds Ords Bekjendelse kunde da ikke troes mere"[1]).

Da Hauges Virksomhed havde strakt sig ud over det ganske Land, og kun faa af hans Venner boede i Kristianias Nærhed, maatte Kommissionen lade en Mængde Forhør optage af de lokale Øvrigheder. Efter foreløbig at have endt Hovedforhøret over Hauge den 21de Juli 1806, tilstillede man da vedkommende Autoriteter de fornødne Dokumenter og Kvæstioner; førend de forlangte Oplysninger fra Provindserne vare erhvervede, kunde Kommissionen intet videre foretage sig.

Hvad nu disse i de fleste af Norges Sorenskriverier afholdte Forhør angaar, da gjælder det om dem i en endnu høiere Grad, hvad der ovenfor er bleven bemærket angaaende Forhøret over Hauge. De Kvæstioner, der af Undersøgelseskommissionen vare blevne Sorenskriverne tilstillede, vare alle blevne til under den Forudsætning, at „Arrestanten" havde førøvet de skjændigste Gjerninger i mange Maader. De Herrer Sorenskrivere delte trolig denne Opfatning og søgte paa de forskjelligste Maader at imponere, lokke eller narre de stakkels indstævnte Bønder til Bekjendelser i denne Retning. Men Alt forgjæves. Der haves rigtignok et Par Exempler paa, at troskyldige Almuesmænd under selve Forhøret bleve i den Grad kjørte i Ring af Sorenskriveren, at de svarede Ja paa slige tvetydige Spørgsmaal, som f. Ex. om de ikke havde givet sig med alt Sit i Hauges Samfund o. l.; men efter i Ro at have overveiet, hvad man egentlig havde faaet dem til at sige, bleve de betagne af Forfærdelse over at have vidnet usandt og bønfaldt Sorenskriveren paa det Indstændigste om at maatte faa berigtige sine Udsagn. Overhovedet faar man et mindre hyggeligt Indtryk af den Maade, paa hvilken Haugianerne under disse Forhør bleve behandlede paa mange Steder.

Bleve saaledes baade disse og alle senere Forhør kun til Opreisning og Retfærdiggjørelse for Hauge, saa bleve de det Modsatte for Størstedelen af de Embedsmænd, der havde ind-

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 59.

berettet allehaande af Andre, og dem selv opspundne Løgne. Værst af Alle kom Presten Parelius i Meldalen deran, idet det kom for Dagen, at han notorisk havde indberettet Løgn, hvortil han selv var Ophavsmand[1]). Man skal ikke længe sysle med denne Tids Begivenheder, før man bliver enig med Jonas Lie i, at det var disse Embedsmænd og ikke Hauge, der burde være kastede i Fængsel.

Inden endnu alle Forhør vare indkomne fra Provindserne, optog Kommissionen Hovedforhøret over Hauge den 28de Oktober 1807. Med Kancelliets Tilladelse af 28de November s. A. besluttede man at fortsætte og afslutte Hovedforhøret uden at oppebie de fra Nordland og Finmarken forlangte Oplysninger; den 12te December vare alle øvrige Forhør komne Kommissionen ihænde, og den 8de Januar 1808 sluttede man Hovedforhøret paa Kristiania Raadhus. Hauge havde da siddet i Arresten i over tre Aar.

Kommissionen skred derpaa til at fremstille for Kancelliet Resultaterne af sine Undersøgelser, og allerede den 8de Marts s. A. var man færdig med dette Arbeide.

For Hauges Vedkommende formente Kommissionen — rigtignok ved ofte at fortolke Forhørene paa en eiendommelig Maade — at det dels var „fuldkommen oplyst, dels bragt til en høi Grad af Formodning", at han

A. „tvertimod Forordningen af 13de Januar 1741, især dens §§ 7 og 16, har reist omkring i Landet fra Sted til andet og afholdt offentlige religiøse Taler, uden at der ved de allerfleste af disse har været nogen Prest tilstede, eller at vedkommende Prester har været tilkjendegivne Stedet og Tiden til Forsamlingerne eller ved deres Minde og lovbefalede Tilsyn have tilladt samme;

B. at han ved at bestræbe sig for at stifte en egen Sekt og et Slags Fællesskab i Formue imellem hans Tilhængere har gjort sig skyldig i at søge at danne et særskilt Borger-Samfund

[1]) Det er en af Hr. Parelius's Skrøner, der har forledet Prof. Møller (Stäudlins und Tzschirners „Archiv II, 360) til at give tilbedste, at Hauge i Begyndelsen af sin Fremtræden skulde have næret „Grillen de mulieribus castiatis spectandæ corroborandæqve causa subintroducendis". Selvfølgelig kun løst Snak!

i Staten (Status in Statu) og ved hans sandsynlig af utilbørlig Egennytte motiverede Forhold har foraarsaget megen Ulempe og Forvirring;

C. at han fremdeles har forseet sig imod Forordningen af 13de Januar 1741 ved at opmuntre og tilskynde andre, især unge Mennesker til tvertimod allerhøistbemeldte Forordning § 16 at reise omkring for at lære og tale offentlig, (og)

D. at han udi de af ham vedkjendte trykte Skrifter baade offentlig har haanet den af Staten anordnede Lærestand og tilladt sig utilbørlige og lovstridige Udladelser imod de civile og geistlige Øvrigheder".

Kommissionen fandt derfor, at Hauge „for dette hans i flere Henseende udviste lovstridige Forhold burde drages til Ansvar efter Lovene", ligesom den ogsaa troede det rettest, at han sattes „under Tiltale for en dertil allernaadigst beskikket Kommission".

Angaaende Hauges Venner formente Collet, at det af forskjellige Hensyn var betænkeligt at reise nogen Forfølgelse mod dem, hvilket han derfor fraraadede. Derimod tilraadede han, at der fra Regjeringen udgik en „almindelig, alvorlig Advarsel til hans skjulte og vitterlige Tilhængere", der blev at bekjendtgjøre „fra Landets samtlige Prædikestole", hvilket han mente vilde „hindre denne eller lignende Fanatisme fra i Fremtiden at reise Hovedet i Veiret". Ingstad derimod var af den Formening, at ogsaa Hauges mere fremtrædende Venner burde „paa samme Maade som denne, drages til Ansvar efter Lovene", hvorfor han ledsagede Kommissions-Betænkningen med en „Fortegnelse over H. N. Hauges Tilhængere". Man vil her finde Navnene paa flere af dem, der i Hauges Virketid arbeidede med største Kraft paa at opbygge Guds Rige blandt det Norske Folk, og hvis Skjæbner i det Foregaaende er omhandlet.

Der hengik over et Aar, inden Regjeringen lod høre fra sig; i Krigens Tid havde man Andet at tænke paa, end Arrestanten i Kristiania Raadhus-Arrest. Endelig kom der da Besked; ved kongelig Kommissorium af 5te Mai 1809 blev Collet og Ingstad beordrede til at sammentræde i en ny Kommission for at undersøge og paakjende Sagen mod Hauge. Denne dømmende Kommission var udstyret med samme Myndighed,

m den undersøgende, til at lade Forhør optage o. s. v. Indtil agens endelige Paakjendelse skulde Tiltalte „forblive under rrest", dog bemyndigedes Kommissionen til i Tilfælde ved traffens Bestemmelse at tage Hensyn til „den lange af ham dstandne Arrest". Til Aktor i Sagen blev beskikket Justitsraad lom og til Defensor Prokurator Lumholtz.

Efterat Kommissionen havde holdt et Par Forhør i 1809, ndt man at maatte paany lade optage Forhør i Landdistrikrne. Disse Forhør bleve af en noget mere forskjellig Art d de tidligere, forsaavidt som der ved Siden af Kommissionens væstioner, hvilende paa de gamle Forudsætninger, ogsaa blev lstillet Forhørs-Administratorerne Defensors „Kontrakvæstioner", r gik ud fra det modsatte Synspunkt. Tillige lod Lumholz 1810 indhente Vidnesbyrd om Hauge og hans Venner fra Mængde geistlige og verdslige Embedsmænd, Vidnesbyrd, r saa godt som enstemmig giver Hauges Venner den største erømmelse for deres Sædelighed, Orden, Vindskibelighed og udsfrygt, ligesom de udtalte sig paa en fordelagtig Maade om auge personlig[1]). I de 6 Aar, der vare hengaaede, siden an første Gang udtalte sig i denne Sag, var der øiensynlig dtraadt et stærkt Omslag i Bedømmelsen af Hauges Virkmhed, hvilket dog ikke havde sin Grund deri, at Autoriteterne denne Tid mere end før vare blevne gjennemtrængte af en istelig Aand, men dels i, at man nu havde havt tilstrækkelig d til at se de heldige Følger i timelig Henseende af den Begelse, man engang var saa bange for, dels og fornemmelig dette, at Hauges Venner nu afholdt sig fra enhver „Uorden", t vil sige, de havde ophørt med at holde Opbyggelsesforsamnger, som paa et andet Sted nærmere skal paapeges.

Aarene 1810, 1811, 1812 og Begyndelsen af 1813 hengik, edens disse Forhør afholdtes, og over 600 Vidner bleve hørte og edfæstede. Selvfølgelig foraarsagede Krigsbegivenederne og de trange Tider, at Alt gik mere trægt og langsomt, nd det burde sig. — Resten af 1813 gik hen under de sædanlige prokuratormæssige Udsættelser, som dels Aktor dels De-

[1]) Hauge har ladet aftrykke Endel af disse Attester i sine Reiser; en stor Del henligger utrykt i Rigsarkivet. Jeg har anseet det for overflødigt mere specielt at fremstille Indholdet af disse.

fensor forlangte og fik, indtil Kommissionen den 4de December f. A. optog Sagen til Dom.

Aktors Klageskrift er et betydeligt Arbeide med Hensyn til Omfang; hvad dets indre Gehalt angaar, da har det Fortjenesten af at have samlet hele den rationalistiske Sandheds Forbittrelse, Had, Løgn og Sandhedsfordreielse ligeoverfor Hauge sammen i et stort Brændpunkt. Aktor gjør Paastand paa, at Hauge skal idømmes Slaveri paa Livstid, fordi han

1) har reist om i Landet og holdt gudelige Taler og opmuntret Andre dertil,

2) stiftet en egen Sekt og dannet et eget Borgersamfund i Staten,

3) i sine udgivne Skrifter betjent sig af fornærmelige og ærerørige Udtalelser mod Statens anordnede Lærerstand og den verdslige Øvrighed, og

4) som „en for Landet farlig Person" brugt „Religionen til Maske" for at „forøve de skjændigste Bedragerier mod Almues-Mænd og „fralokket dem deres Eiendomme", saa han ikke er en „modtvillig Fanatiker," men „en vitterlig Bedrager." Aktor sees at holde frem med megen Styrke, at hvis man ikke anvendte den strængeste Straf paa Hauge, da var det at „befrygte, at denne haugeske Sekt, der nu af Frygt for den lovlige Straf, der venter paa deres Formand, ere rolige i deres Smuthuller, igjen vil fremstaa."

Defensors Forsvarsskrift, i hvis Affattelse gamle Stiftsprovst Lumholz skal have været Forfatteren, der var hans Ven, behjælpelig, hvad det Religiøse angaar, har sin stærkeste Side i de Punkter, der omhandle Beskyldningerne mod Hauge for Bedrageri o. l. Dette har Defensor greiet ud med en Klarhed og bragt til en Evidens i den Grad, at Enhver, der forstaar Kjendsgjerningers Tale, maa blive overbevist. Hvad den religiøse Side angaar, da paastaaes der, at den Anklagede „aldeles ikke har fremstillet sig i det Lys, flere af Lærerstanden have gjort sig Umage for at sætte ham, men tvertimod haver bestræbt sig for at virke saavel til, hvad der henhører til Menneskets religiøse Forbedring, som til at anvise det i de vigtigste og følgeværdigste Midler til en sikker og hensigtsmæssig Fremgangsmaade i det daglige Livs Sysler." De meget omtalte

›fald mod Geistligheden søger Defensor at bortforklare derhen, Hauge har brugt almindelige „jødiske Udtryk, der kun inde- lder, at der kan findes saadanne Lærere" osv. Overhovedet ıer Forsvarsskriftet ligesom mere at undskylde end forsvare gmanden for hans Virksomhed i gudelig Retning. Andet r heller ikke at vente.

Kommissionen fandt Hauge skyldig i følgende Forbrydelser:

a) at han ei alene selv har overtraadt Forordningen af de Januar 1741, men endog opmuntret og tilskyndet Andre at gjøre det samme;

b) at han udi sine trykte Skrifter har brugt fornærmelige . utilbørlige Utalelser imod den daværende Lærerstand og en el af de civile Autoriteter, forsaavidt disse søgte at hemme ns Tilhængeres lovstridige Fremgangsmaade; samt

c) at han i sine Skrifter har yttret Sætninger, der lettelig nde forlede de mindre Oplyste til Grublen og Tvivl over r Religions Sandheder.

For disse Forbrydelser idømte Kommissionen ham en Straf 2 Aars Slaveri, samt desuden til at bære alle Sagens mkostninger.

Trods den juridiske Besynderlighed at sætte de samme tænd, der tidligere havde fungeret som Statens Inkvisitorer, som selvfølgelig ikke kunde være upartiske, til Dommere i n Sag, angaaende hvilken de allerede havde udtalt sig i ndersøgelseskommissionens Betænkning af 8de Marts 1808, ır dog Kjendsgjerningerne saa overvældende, at man maatte afalde enhver Tale om en hellig Kasse, egennyttige Hensigter, edragerier osv.; ikke engang Paastanden om, at Hauge havde vt til Hensigt at oprette en egen Sekt og en Stat i Staten d sig opretholde.

Der er da i vort Land ingen offentlig Mand, hvis Liv Færd, Handel og Forretninger paa ethvert Punkt og til hver Tid i den Grad som Hauges er bleven undersøgt, sigtet, iet, maalt og gjennemgransket, og det af Modstandere med rudfattede Meninger, inspirerede af selve Regjeringen. Der vel ogsaa Faa, der vilde være kommen saa ren ud af slig dprøve, som Hauge.

Før vi gaa videre, ville vi kaste Blikket paa den forfulgte Lægmands Forfatning og Kaar i dette lange Tidsrum.

Som ovenfor meldt blev Hauge indsat i Kristiania Raadhus-Arrest den 22de November 1804. Her blev han da paa det fuldstændigste afsondret fra Yderverdenen, ikke et eneste Menneske udenfor Øvrigheden fik tale med ham. Det fortælles, at en af hans Venner fra Bergens Stift havde kort efter hans Paagriben vandret fra sit Hjem lige til Kristiania for at tale med ham; dette blev da ikke tilstedet. Han gik da sørgmodig frem og tilbage udenfor Arresten. Hauge bliver opmærksom paa ham, tænder et Lys og holder det foran Vinduet, idet han paa samme Tid pudser det med en Lysesax. Det var en Hilsen fra Arrestanten til Vennerne, at de maatte udrense de verdslige Begjeringer og syndige Lyster, saa deres Lys kunde skinne for Menneskene. Den Reisende følte sig i høi Grad opløftet ved dette Tegnsprog og angrede ikke paa Reisen. — En anden Gang, da Hauge saa en af sine Venner gaa frem og tilbage udenfor Arresten, gik han bort til Vinduet og sang udigjennem Gitteret følgende Vers:

„Aarvaagne Jesu, uden Slummer
med megen Møie, Strid og Kummer
dit Øie for os Omhu bar;
hver Dag du lærte, lægte, lidde,
hver Nat du for os bad og stridde,
din Bøn til Gud din Hvile var.
Mig og aarvaagen gjør,
at jeg maa, som jeg bør,
vaag og bede;
o Jesu kjær,
giv, at jeg her
i Aanden stedſ' aarvaagen er"[1])

Saaledes var det et eller andet Ord og Tegn, der banede sig Vei ud af Fængslet[2]); men Arrestanten selv fik ingen Uvedkommende se eller tale med. Paa Foranstaltning af Grev Moltke fik dog efter nogen Tids Forløb Hauges Broder Mikkel og enkelte andre af hans nærmest staaende Venner Tilladelse

---

[1]) Hauges „Udvalgte Salmebog" No. 22, 3die Vers. Provst Hauges Udkast No. 186.

[2]) H. E. Hagen, Pag. 11.

til at tale med ham i Øvrighedens Nærværelse. Den før saa rastløs virksomme Mand blev med Et hensat i den mest fuldstændige Uvirksomhed; ikke havde han en Bog at læse i, ikke Skrivematerialier til at forkorte Tiden med, og der hengik et helt Aar, i hvilket han kun tre Gange var ude i frisk Luft. Smaat var det ogsaa med hans Livsophold; istedetfor den „hellige Kasse“ paa 200,000 Rdl., man ved hans Paagribelse ventede at finde ham i Besiddelse af, var hans kontante Pengebeholdning kun 2 Rdl. 2 Mark; efterat denne Sum var opbrugt, fik han 24 Skilling daglig, for hvilke han skulde skaffe sig Mad, Vask osv. Neppe var et Aar saaledes gaaet hen, før hans Helbred var bleven knækket af at sidde indespærret „inden Arresthusets skumle Vægge,“ hvorfor man af og til maatte lade ham faa komme ud i fri Luft, at han ikke ganske skulde gaa tilgrunde[1]).

Men hvad der især lagde sig trykkende over Hauge og indvortes fortærede ham, det var Lidelser af aandelig Natur. At Konge og Regjering havde befalet ham paagreben og sat i Gang forskjellige andre Foranstaltninger for at standse Vækkelsen, ved Alt dette var det rykket ham ind paa Livet med en uimodsigelig Vished, at han under sin hele Virksomhed havde handlet ligefrem mod „Kongens og Guds gode Regjerings“ bestemte Villie. Det havde været let før at lide Fortrædeligheder af de underordnede Autoriteter; det havde ogsaa været let theoretisk at blive staaende ved Ordet: „Man bør at adlyde Gud mere end Menneskene,“ naar den Sandsynlighed dukkede frem, at ogsaa de høieste Myndigheder maaske vare imod Guds Riges Fremme. Men efter at det med saa haandgribelige Beviser var slaaet fast, at han havde Kongen og Loven imod sig, var det saa ganske naturligt, at der hos en saa gjennemloyal Mand som Hauge maatte reise sig Tvivl, om han virkelig havde Gud med sig, naar han havde Kongen mod sig. Afskaaren al Omgang med troende Brødre, overladt til sig selv Maaned efter Maaned, syg paa Legemet, fremstillet til Forhør for Mænd, der vare beklædte med Myndighed fra Kongen selv og i hele hans Gjerning kun saa

---

[1]) Hauges „Reiser“. Pag. 58.

„Fanatisme" som Frø og allehaande „Uorden" som Frugt, var han i de første 2 Aar af sin Fængsling udsat for aandelige Lidelser og indre Tvivl, hvis Dybde og Rædsel man vanskeligt kan gjøre sig et Begreb om. Hertil kom endnu en anden Omstændighed. Da hans rationalistiske Omgivelser selvfølgelig havde Interesse af at „luttre hans Religionsbegreber" og bibringe ham mere „oplyste Anskuelser," saa sørgede man da ogsaa snart for, at de Skrifter, man fandt at burde lade ham faa læse i Arresten, ogsaa vare af et saadant Indhold, at de svarede til Hensigten. Under sin trykkende Ensomhed greb „Arrestanten" med Begjærlighed Alt, hvad der blev ham budt, og gjennemlæste saaledes foruden Oversættelser af Voltaire en Mængde Skrifter af moralsk, filosofisk og juridisk Indhold; ja han kjøbte endog enkelte saadanne Bøger. Uagtet han nu ikke kunde fanges af den aabenbare Vantro eller forblindes af dem, der ligetil „fordreiede Bibelen", saa blev dog denne „religionskrænkende Læsning" til ikke liden Skade for hans indre Liv, og det saameget mere, som dette just var oprevet af „onde Tanker og Tvivl"[1]). De første to Aar af Hauges „langvarige Arrest" frembyder da Billedet af en stor Tilbagegang i hans aandelige Liv. Paa samme Tid som det af Forhørene i 1806 fremgaar, at hans Sjelsevner i stort Mon vare blevne sløvede[2]), viser det sig ogsaa, at hans Tro paa Berettigelsen af sin Gjerning er bleven rokket, at han i sin Virksomhed ser et Misgreb, der vistnok er begyndt i god Mening, men ikke har ledet til det tilsigtede Maal. Idet han nemlig under et af Forhørene i 1806 blev adspurgt, om han fremdeles holdt fast paa sin i Forhøret paa Eker den 1ste November 1804 udtalte Erklæring, at han ikke kunde lade sig forbinde til at høre op med at holde Opbyggelser, gav han følgende Svar: „Efter hans Samvittighed og det af ham Gud givne Løfte troede han sig forbundet

[1]) „Reiser", Pag. 58. „Religiøse Følelser", Pag. 60 fg.

[2]) Heraf lader det da sig ogsaa forklare, at han under Forhøret ofte erklærer ikke at kunne huske Navne og Omstændigheder, han dog flere Aar senere i sine „Reiser" omhandler. At optage dette in malam partem forbyder den Omstændighed, at det udelukkende er ligegyldige Ting, dette dreier sig om. Hvad Interesse kunde vel Hauge have af at erklære, at han f. Ex. ikke erindrede at have været i Vanse?

dertil; men da han i den senere Tid har erfaret, at Saadant er mod Kongens Villie, og desuden at den af ham tilsigtede Opbyggelse formedelst det store Sammenløb ikke kunde opnaaes, saa ansaa han sig nu forbunden til at aflade fra, hvad han indsaa ikke kunde bringe den tilsigtede Gavn."

Vi kunne da godt forstaa Sandheden af, hvad han i Tilbageblikket paa denne Tid skriver: „Jeg savnede det Lys af Herrens Aand og Ord i min Sjel og den Kraft deraf, som forhen"[1]).

Fra 1804 til Udgangen af 1806 haves ingen Breve fra Hauge, da han i denne Tid var berøvet Brugen af Blæk og Pen. Hans Breve i Tidsrummet fra 1807 til Høsten 1809[2]) fremvise os en indre Tilstand, der i psykologisk Henseende ganske svarer til de ovenfor meddelte Kjendsgjerninger. Der er lidet af Kraft og Liv, af og til støder man paa et eller andet rationalistisk Udtryk, det Hele dufter ikke lidet af „Oplysningens" Aand, og skjønt det maa siges, at de almindelige rationalistiske Talemaader har et mere fyldigt Indhold hos ham, end almindeligt var Tilfældet, saa savner man dog i høi Grad det sprudlende Liv fra det foregaaende Tidsrum. Det er ligesom han først maa gjemme den sande Kristendom bort i et rationalistisk Hylster, før han tør komme frem med den. Ved et og andet Sted i disse Breve vil tillige Betragteren blive sat istand til at bedømme, hvormeget der bør lægges i Hauges egne Ord om sig i denne Tid, nemlig at hans „Sind var opblæst"[3]); det hænder en og anden Gang, at han slaar paa sin „store Oplysning" og „udvidet Begreb"[4]). Og efterat den indre Strid og de aandelige Kampe havde bragt ham til at rokkes i Troen paa sit Kald, og han havde givet Erklæringen om for Fremtiden at afholde sig fra at holde Opbyggelsesforsamlinger, synes der i Forening med Slappelsen tillige en vis Resignation og et paa Bevidstheden om sin Uskyldighed hvilende Haab at være indtraadt. Ja, han taler endog om sit „levende muntre Sind" og i en Sang forfattet i denne Tid, hedder det:

---

[1]) „Religiøse Følelser" Pag. 61.
[2]) Enkelte trykte i Hauges „Religiøse Breve", flere utrykte.
[3]) „Religiøse Følelser" Pag. 61.
[4]) Saa i en Skrivelse af 17de April 1809.

„Glad udi Troen vil jeg være
og altid have et muntert Sind,
som vil lade sig bøie og lære,
paa alle Dyder lægge Vind.
Thi de Salighed her nyder
og altid smager Himmerig,
som Dyd og Visdom pryder,
lader Guds Behag befale sig.

Det er en utømmelig Kilde
at have evig Livets Haab,
flittig at være aarle og silde
og overøses med den Daab,
som (med) Kjærligheds store Gaver
med den høie moralske Kraft,
som udgydes paa dem, der haver
Oplivelse ved Guds Ords Magt"[1]).

Efter dette Indblik i Hauges indre Liv ville vi fortsætte med Fremstillingen af, hvad der vides om hans ydre Skjæbner.

I den første Halvdel af 1806 lod Hauge gjennem Stiftet indsende til Regjeringen en af Prokurator Lumholz forfattet Ansøgning om, at „enten den paa hans Person og Gods lagte Arrest maatte blive hævet, eller og at han maatte blive absolveret fra den mod ham intenderede Aktion, imod at han under den for Fredløse bestemte Straf for bestandig rømmede Kongens Riger og Lande." Forsaavidt som det Første maatte blive indvilget, forpligtede han sig til at afholde sig fra at tale Guds Ord i Forsamlinger, baade medens hans Sag blev undersøgt og senere. Undersøgelseskommissionen vovede ikke at „anbefale noget af disse Alternativer til Bønhørelse". Derimod foreslog Collet, „efter paa det nøiagtigste at have overveiet denne Sags samtlige Omstændigheder", at man skulde give Hauge Anledning til „i al Hemmelighed at unddrage sig Publikums Opmærksomhed", det vil sige rømme af Arresten, ligesom ogsaa Collet formoder, „at naar man underhaanden tilkjendegav, at han ikke skulde blive eftersat, han og selv gjærne valgte denne Unddragelse eller Undvigelse fra Kongens Riger og Lande".

[1]) „Religiøse Sange", samlede af H. N. Hauge, Kristiania 1815, No. 3. Sangen No. 2, „Glad og munter vil jeg være", er ikke, som Stenersen (Pag. 155) antager, af Hauge.

Assessoren ledsager dette Forslag med „Nogle Punkter, H. N. Hauges Affairer betræffende", i hvilke han fremhæver, at Arrestantens „Lære og dens Tilhængere nu ikke i mindste Maade er saa frygtelige, som man med al Grund maatte anse dem for et Par Aar siden" at de nu ere virksomme, dygtige og sædelige Mennesker, o. s. v., samt at det efter de afholdte Forhør at dømme „vil være vanskeligt at erholde andet juridisk Bevis for de mod N. H. Hauge yttrede Gravamina (Ankeposter), end hvad der maatte indeholdes udi de af ham vedkjendte Skrifter".

Men dette besynderlige Forslag (forresten ikke uden Sidestykker i Praxis), der kun kan være fremgaaet af den Forlegenhed, man snart maatte blive stedet i under Forfølgelsen af en aabenbar uskyldig Mand, hvis Uskyldighed dog ikke kunde anerkjendes uden med det samme at prostituere baade lavere og høiere Myndigheder, blev naturligvis ikke indvilget paa Regjeringens Side.

Efterat have siddet 2 Aar i Fangehullet og efter som Følge heraf at være bleven i høi Grad svækket paa Helbreden, tog en menneskekjærlig Mand sig af Hauge og ved sin personlige Indflydelse skaffede ham i hans trykkende Stilling en Lettelse, uden hvilken han sandsynligvis ganske skulde have bukket under. Denne Mand var Justitsraad Bull paa Tøien, en ædel Personlighed, der uden fra først af egentlig at have noget Syn for den Aandens Gjerning, Hauge havde udført, var bragt til at interessere sig for ham, fordi han var bleven forfulgt for sine „Meningers" Skyld. Ved sin Indflydelse hos Byfoged Wulfsberg og Stiftamtmand Grev Moltke udvirkede nu Bull, at Hauge oftere fik komme ud i frisk Luft; Justitsraaden tog ham en og anden Gang med sig ud til Tøien og beholdt ham der nogle Dage, ligesom ogsaa Grev Moltke af og til kaldte ham til sig og gav ham „et og andet at forrette"[1]). Men selvfølgelig var han dog den meste Tid indespærret. Fra 1807 har man en Efterretning om Hauges Behandling i Arresten ved en Mand, der i dette Aar gjorde et Besøg i Kristiania og efterat have aflagt Visit hos de „Store" ogsaa var

[1]) Mundtlig Meddelelse. Hauges „Reiser" Pag. 59.

ude i Familier, hvor Stemningen var „meget bequem". Han fortæller, at Hauges Arrest formentlig var unødig, idet Enhver [illegible] kunde Tilladelse til i Nærværelse af Fangen at tale med ham¹).

Traditionen ved ogsaa at fortælle om Folk, der reiste langveis fra for at benytte sig af denne Tilladelse. Om Jens Sørbraaten fortælles der, at han engang var en hel Nat oppe i Arresten hos Hauge.

Den 25de Juli 1807 indsendte Mikkel Hauge paa Eker Be[illegible] en Ansøgning til Fogden Wulfsberg om, at Broderen maatte blive løsladt af Arresten mod sikker Kaution, som maatte forlanges. I Ansøgningen oplyses der, at Hauge dengang var ilde medtaget af Skjørbug, og flere af hans Tænder vare faldne ud af ham.

Fogden oversendte Ansøgningen gjennem Stiftet til Regjeringen i Kjøbenhavn, ledsaget af en Erklæring, i hvilken han gjør opmærksom paa den „forunderlige og fordelagtige Vending", der efter Hauges Paagribelse var foregaaet med „hans Venners Forhold". Derfor anser han „Arrestens Vedvarelse ikke blot for unødvendig, men endog skadelig". Fogden formener endog, at hvis Hauge „kom paa fri Fod", vilde han inden kort Tid bringe sine Venners „Kunstflid til ligesaa stor Fuldkommenhed som Kristiansfelderne", ligesom han ogsaa gjør opmærksom paa, at, forsaavidt Regjeringen maatte beslutte sig til at „anlægge en Landstad ved Mjøsen" — hvorved da Elverums Marked med de mange Nordener og Udskeielser vilde falde bort af sig selv — saa burde man faa „endel af Hauges Venner til at etablere sig der"; i disse vilde man faa „rolige og sædelige Borgere samt gode Kunstnere og Haandværkere", og saaledes vilde „ved deres Virksomhed en Landstad langt hurtigere blive til end ved noget andet Middel".

Men da der endnu i November 1808 ikke var indløbet Svar fra Danmark paa dette Andragende, indgav Mikkel Hauge den 21de November d. A. en lignende Ansøgning til den interimistiske Regjeringskommission for Norge. Med Styrke frem-

---

¹) „Winterreise durch einen Theil Norwegens und Schwedens nach Copenhagen (Von P. Treschow Hansen) Berlin 1806.

holder Ansøgeren, at Broderen sætter „Helbred ja maaske Livet til, uden at hans Skyldighed eller Uskyldighed bliver lagt for Dagen". I flere Aar havde man nu behandlet ham „værre end nogen Misdæder", medens „Lovene har befalet Justitssagernes hurtigste Pleie, at endog de groveste Forbrydere ikke skulle vansmægte i en langvarig Arrest".

Regjeringskommissionen (Prinds Kristian August, Grev Moltke, Rosenkrands og Grev Wedel-Jarlsberg) vovede ikke paa egen Haand at indvilge i Ansøgningen, men indsendte samme til Regjeringen i Kjøbenhavn, ledsaget af en af Grev Wedel-Jarlsberg i temmelig drøie Udtryk forfattet Anbefaling. Tillige var Andragendet forsynet med de mest rosende Vidnesbyrd, som Amtmændene i Kristianssand og Buskerud samt Sogneprest Smidt paa Eker havde afgivet paa Regjeringskommissionens Foranstaltning[1]).

I sin Anbefaling gjør Regjeringskommissionen gjældende, at Hauge allerede før sin Paagriben var fra „en blot uvidende Sværmer" bleven „en virksom og vindskibelig Borger", og at hans Venner i senere Tid har „meget forandret og forbedret sit Forhold" og nu udmærke sig ved „Sædelighed, Arbeidsomhed og Vindskibelighed, ja ved Alt, hvad der udgjør den gode Borger". Kommissionen maa saameget mere anbefale Løsladelsen, som han „ellers udømt maa efter al Sandsynlighed komme til at henbringe sin øvrige Levetid i Fængsel" paa Grund af hans Sags Vidtløftighed; den ender med følgende Henvendelse til Kongen:

„Deres Majestæts Retfærdighed er alt for vel bekjendt til at kunne tænke sig det muligt, at en Dansk eller Norsk Borger skulde blive hensiddende i Fængsel i mangfoldige Aar uden at dømmes".

Men, heller ikke denne af Norges mest fremragende Mænd anbefalede Ansøgning blev indvilget, idet man nemlig nærede Frygt for, at „de gode Følger", man havde sporet af

---

[1]) Regjeringskommissionens Korrespondence-Protokol No. 3, for 8de Decbr. 1808 og 13de Januar 1809. Deliberations-Protokol No. 4 Fol. 260 a (Rigsarkivet).

Hauges [illegible], vilde tabe sig, hvis man lod ham gaa fri Fod. Det var ogsaa Feilen ved disse Anskuelser, at man i Mangel paa Syn for Virkeligheden [illegible] og kun [illegible], idet man tabte [illegible] „[illegible] og [illegible] Frihed.“

Men allerede inden dette Anbragende var naaet Danmarks Hovedstad, var Hauge virkelig bleven løsladt, om end kun for en Tid. Hermed forholdt det sig paa følgende Maade.

Som bekjendt var de forenede Riger i 1808 indviklet i en Krig, der hæmmede al Forbindelse med Udlandet. Den interimistiske Regjeringskommission havde derfor mangen vanskelig Opgave at løse med Hensyn til Landets Forsyning af Nødvendighedsartikler. Saaledes var der allerede i August 1808 bleven meldt Kommissionen, at Valle Saltværk — det eneste i Norge — ikke paa langt nær kunne tilfredsstille den paa Grund af Krigsforholdene saa stærkt forøgede Efterspørgsel af indenlandsk Salt, og det saa meget mere som det stille Veir havde vanskeliggjort Brugen af det af Vind drevne Maskineri til Søvands Optagelse. Udover Høsten var der saaledes en stor Mangel paa Salt, ved Valle laa en Mængde Fartøier og ventede paa, at deres Tour maatte komme til at faa kjøbe de smaa Portioner Salt, man efterhaanden kunde producere; Bønder indfandt sig langveisfra i samme Ærinde og laa og ventede i lange Tider. Sidst i December 1808 var Værkets Beholdning saa ringe, at man kun fik kjøbe Salt i smaa Kvantiteter. Under denne Nød opstod naturlig Tanken om at oplære Almuen ved Søkysterne til selv at producere Salt baade til eget Brug og Salg. Overlærer M. A. Flor i Kristiania forfattede saaledes i 1808 to Smaaskrifter i saadant Øiemed, hvilke efter Regjeringskommissionens Foranstaltning blev udgivet paa offentlig Bekostning[1]). Under 12te Oktober s. A. indsendte Direktionen for Valle Saltværk til Kommissionen en Betænkning om, hvorledes Saltmanglen skulde afhjælpes, og ledsagede samme med en kort Veiledning til at koge Salt af Søvand ved Norges Kyster, der ligeledes blev trykt paa offentlig Bekostning. Det var en patriotisk Tanke dette i Trængselen at lære at hjælpe sig selv, og

[1]) „Om Salt af Søvand“ og „Om Salt af Tang“, Kristiania 1808.

Tanken grebes med Begjærlighed; det patriotiske Selskab for Akershus Stift udsatte endog Præmier for at opmuntre til Saltkogning[1]), og Regjeringskommissionen udsendte under 20de Januar 1809 Opfordring til flere af Amtmændene, at de skulde opmuntre Kystboerne til at anlægge Saltkogerier, og vilde Kommissionen dertil bevilge Pengeforskud, at man saaledes kunde „afhjælpe den Mangel paa Salt, som Landet trues med"[2]).

Under denne Nød tilbød den indespærrede Lægmand Fædrelandet sin Tjeneste. Sandsynligvis opmuntret dertil af Justitsraad Bull henvender Hauge sig til Regjeringskommissionen og stiller sig med sin praktiske Dygtighed til dens Raadighed; forsaavidt man vilde mod Kaution af Bull løslade ham af Arresten og forstrække ham med et Laan paa 300 Rdl., lovede han at skulle sætte i Gang Saltkogerier paa flere Steder langs Kysterne; han pegede i saa Henseende paa Rygge Præstegjeld og Lillesand.

Regjeringskommissionen greb dette Tilbud med Begjærlighed og gav strax Ordre til, at Hauge mod en af Bull stillet Kaution paa 1000 Rdl. skulde løslades af Arresten og forsynes med de fornødne Pengemidler[3]). Man maa have faaet et stærkt Indtryk af Hauges Paalidelighed, naar man saaledes paa egen Haand kunde tage ham ud af den Arrest, i hvilken han ifølge kongelig Befaling havde siddet i over 4 Aar, og give ham Frihed til man kan sige i offentligt Erinde at reise, hvor han vilde.

Den 27de Februar 1809 blev Hauge løsladt af Arresten. Det var med underlige Følelser, han efter saa mange „bittre Stunder" atter fik sin Frihed, var det end kun for en kort Stund. Og det var med Haab han skuede fremad, at som „Guds Kraft" hidtil havde styrket ham, saa vilde ogsaa for Fremtiden „det Bittre forvandles til tusinde Gange mere Godt"[4]).

Saa reiste da Hauge ud for at „opoffre sig og anvende

---

[1]) Flor, „Om Salt og Tang", Pag. 8.
[2]) Wessel-Berg IV, 787.
[3]) Regjeringskommissionens Korrespondece-Protokol III, for Februar 1809 (Rigsarkivet).
[4]) Brev fra Hauge, Kristiania 27de Febr. 1809 (utrykt).

sin Sjels og Legems Kræfter til at gjøre vel"[1]). Fra Kristiania tog han til Rygge; her fandt han dog Søen lidet saltholdig, hvorfor han uden at gjøre Noget satte over til Vallø Saltværk. Efterat have beseet Værkets Indretninger fortsatte han sin Reise nedover til Lillesand[2]), hvor han fandt Søen dobbelt saa saltholdig som ved Vallø. Han betingede sig Byggerlads og Ved, reiste saa til Kristianssand for at faa arbeidet Saltpander af de Jernplader, han havde ført med sig fra Kristiania, kjøbe Mursten, leie Arbeidsfolk o. s. v., tog derpaa tilbage til Lillesand og lod Arbeiderne paabegynde. Efter 3 Ugers Forløb var Alt færdigt, saa han kunde begynde at koge, og det gik saa godt, at han dagligt tilvirkede 2 Tønder Salt, af hvilket han solgte det bedste for 10, det slettere for 8 Rdl. pr. Tønde. Foretagendet, der blev dreven for Hauges Regning, lønnede sig godt, uagtet Vedpriserne steg, saa han besluttede at anlægge nok et Saltkogeri. Han reiste derfor i Slutningen af Mai til Ulefos Jernværk[3]), hvor han kjøbte Jernplader, der bleve sendte til Lillesand søværts, medens han selv tog Landeveien tilbage. Snart var ogsaa det nye Saltkogeri færdigt.

Efterat have ordnet det Fornødne med Hensyn til disse Brug reiste Hauge til Stavanger, hvor han ligeledes anlagde et Saltkogeri. Da han havde opholdt sig her i nogen Tid, tog han nordover til Svanøen. Her havde man paa hans Tilskyndelse allerede før hans Ankomst sat i Gang et Saltkogeri, med hvilket han da foretog adskillige Forbedringer[4]). Sidst i August vendte han tilbage til Stavanger, fra hvilken By han efter nogen Tids Forløb tog Veien sydover Jæderen til Eker-

[1]) Brev fra Hauge, Kristianssand 9de Marts 1809 (utrykt).

[2]) I Grimstad traf jeg i 1872 en gammel Dame, der havde reist sammen med Hauge 1809 fra Gjerven til Lillesand. Hun fortalte, at en Skydsbonde, der ikke kjendte Hauge, begyndte at tale til ham om Hauge og ytrede da blandt Andet: „Jeg synes, man kunde have ladet Hans Nielsen gaa i Fred; thi han havde intet Ondt gjort". Den Reisende blot smilede; siden fortalte han, hvem han var.

[3]) Paa denne Reise standsede han paa Bøle i Gjerpen nogle Dage, som et (utrykt) Brev herfra udviser.

[4]) Længere nord var der af Hauges Venner anlagt to Saltkogerier, et paa Nordmøre og et i Romsdalen; Grendahl, Pag. 33.

sund. Her laa der og ventede paa ham et Brev fra Justitsraad Bull, ifølge hvilket han ufortøvet havde at indfinde sig i Kristiania.

Hermed forholdt det sig paa følgende Maade. Det kongelige Kommissorium af 5te Mai 1809 ankom til Kristiania først i Midten af August s. A. Da Domskommissionen for første Gang havde Møde den 23de August for at tage fat paa sit Hverv, erfarer den „mod Formodning, at hans Nielsen Hauge ikke er tilstede udi den Arrest, i hvilken det kongelige Kommissorium bestemmer, at han skal forblive". Justitsraad Bull tilskriver da øieblikkelig Hauge, at hans Sag nu skulde optages til Behandling, hvorfor han snarest muligt maatte indfinde sig i Hovedstaden. Det var denne Skrivelse, Hauge modtog i Ekersund. Han ilede nu østover, ankom til Kristiania den 2den Oktober og fremstillede sig for Kommissionen i sammes Møde den 11te Oktober, hvor man da faar Besked om, hvad man forlængst vidste, at Regjeringskommissionen havde foranstaltet ham løsladt, og i hvilken Hensigt det var skeet. Han erklærede tillige at hans personlige Nærværelse ved de anlagte Saltkogerier var fornøden, hvorfor han forlangte at forblive paa fri Fod. Collet og Ingstad gjorde derimod gjældende, at ifølge det kongelige Kommissorium af 5te Mai var det Kongens Villie, at Hauge skulde forblive i Arresten, til hans Sag var bragt til Ende. Hertil lod Hauge gjennem sin Defensor give den Erklæring, at „da han havde erfaret Hans Majestæts allernaadigste (!) Villie", fandt han sig forpligtet til at finde sig i samme; dog forbeholdt han sig at indgive Ansøgning om at blive sat paa fri Fod, indtil endelig Dom var falden. Dette sidste skede imidlertid ikke.

Til Tak for den Hjælp, han havde ydet Fædrelandet maatte han saaledes efter Tilbagekomsten til Kristiania paany i Fangehullet[1]). Denne Hauges Skjæbne i 1809 er Noget af det Besynderligste, Historien ved at fortælle om. En Mand har offret al sin Kraft i en Virksomhed, der paa en Gang er til Fremvæxt for Guds Rige og til Gavn for Fædrelandet. Samfundet finder denne Virksomhed i den Grad besværlig, at det

[1]) De anlagte Saltkogerier gik sin Gang i længere Tid.

kaster Manden i Fængsel og lader hans Livskraft fortæres. Saa kommer Samfundet selv i Nød; ved Forholdenes Ironie stiller det sig saa, at netop denne Mand kan hjælpe fremfor enhver Anden, og man er ydmyg eller — om man vil — ublu nok til at tage imod Tjeneste af ham. Og naar saa Tjenesten er modtaget, saa kaster man ham paany i Fængsel. En saadan Færd kan kun betegnes med et Navn, og det er — Barbari. Og det er Samfundet i sin Helhed, som bærer Skylden herfor.

Det kongelige Kommissorium af 5te Mai 1809 var ogsaa Svar paa Ansøgningen af 21de November 1808. Paa Grund af Justitsraad Bulls varme Interesse for Hauge og Byfoged Wulfsbergs og Grev Moltkes Humanitet blev forresten Hauges Arrest nu saa mild, som det overhovedet lod sig gjøre, og det blev ham ikke sjelden tilladt at være fraværende fra Fængslet i kortere eller længere Tid. Saaledes fik han i Julen 1809 Tilladelse til at besøge sine Forældre, dem han nu gjensaa for sidste Gang. Følgende Aar aflagde han Besøg hos sin Broder paa Ekers Papirmølle, ligesom han ofte fik Lov til at opholde sig paa Tøien i flere Dage. Saaledes hengik Aarene 1810 og 1811. Mod Slutningen af dette Aar slap man ham imidlertid med Regjeringskommissionens Bifald ganske ud af Arresten. Skjøndt Domskommissionen knurrede, fandt den sig dog deri uden at gjøre nogen Allarm, da Hauges Helbred nu var saa medtaget, at det ikke var tilraadeligt at holde ham indespærret længere, hvis man ønskede at se ham ilive ved Sagens Afslutning. N. Hauge paa Eker kjøbte da Gaarden Bakke ved Sagene, som han overlod Broderen at bruge, og her blev han da boende til udpaa Aaret 1817. Saalænge hans Sag var under Behandling, var dog ikke hans personlige Frihed mere sikkret, end at han til enhver Tid maatte være forberedt paa at gaa i Fængsel, om Nogen paakrævede det; dette var ofte paa Tale, og det var alene Hensynet til Hauges daarlige Helbredsforfatning, som afholdt Vedkommende fra atter at berøve ham Friheden. Saavidt hans Helbred tillod det, tog han sig med Iver af Gaardsbruget, indførte flere Forbedringer i Driften, byggede nye Huse, ligesom han ogsaa, hvad der mest har fæstet hans Navn til Stedet, anlagde et Møllebrug paa Gaarden. Strax efter at han i 1811 tilflyttede Bakke, blev han opmærksom paa,

at der i den „Stryg", Akerselven dannede paa Eiendommen, maatte være Anledning til at gjøre Vandet nyttigt. Han fattede da strax Planen til at anlægge et Møllebrug. Folk i Byen ansaa rigtignok det hele Foretagende som et Foster af det pureste Galskab, der var jo intet „Fald"! Imidlertid blev Arbeiderne paabegyndt, Dammen var snart færdig, og om føie Tid var det hele Anlæg i fuld Gang. Det var en „ganske simpel Kornmølle, dog med Overfaldshjul, til 4 Stene og 1 Grynsten"[1]).

Bakke Mølle ydede sin Anlægger god Indtægt. Han var saa heldig at faa Malingen for Garnisonen i Kristiania og blev derved sat istand til i Aaret 1812 at udfolde en efter Omstændighederne storartet Godgjørenhed mod Fattige. Ud paa Høsten dette Aar var der ofte store Flokke af forhungrede Mennesker, der strømmede hen til de rigere Bygder og gik fra Gaard til Gaard for at finde Føde for sig selv og betle til dem, der sade hjemme; at disse ogsaa fandt Veien til Bakke, siger sig selv. Hauge havde sat ikke lidet Poteter og været saa heldig at faa dem modne; hos sine Venner paa Vestlandet havde han kjøbt Sild, og Mel og Gryn havde han tilstrækkelig af fra sin Mølle. En Tjenestepige fik ikke bestille Andet den ganske Dag end at udmaale Gryn og Mel til Fattige; flere af disse opholdt sig endog hos ham en 8—14 Dages Tid; han satte dem, strax de kom, til Arbeide, gik saa mellem dem og talede med dem om de Ting, som hører Guds Rige til.

Thi ligesom der i Hauges ydre Kaar var indtraadt en stor Forandring frem til det Bedre, saa var det Samme ogsaa Tilfældet med hans aandelige Liv. Paa dette vende vi nu vort Blik. — Da han efter saa lang Tids Forløb traf sammen med sine Venner i 1809, kunne vi godt forstaa, at de til deres store Bedrøvelse ikke kjendte deres aandelige Fader igjen, og at de fik Frygt for, at han var „afveget af Veien". At han paa sin Reise ikke holdt Opbyggelser, var dem vistnok underligt, men

[1]) „Om Fabrikvirksomheden ved Akerselven" i „Skilling-Magazinet" for 1856, Pag. 20. Mundtlig Oplysning af Hr. Brugseier Ror. Efter at Hauge tilflyttede Bredtvedt, blev Bakke Mølle kjøbt af en af hans Venner, P. Hansen, hvis to Sønner nu ere Eiere af samme. Den af Hauge byggede Mølle stod til 1852, da den blev nedreven, og en ny opført i større Maalestok.

nu atter var begyndt at faa Tilløb fra de evige Dybder. „Engang", skriver han, læste jeg i Fleres Paahør; da faldt jeg i en særdeles Graad, Bøn og Guds Paakaldelse; i det samme kjendte jeg en Sinds Fornyelse og følte et lydigt Hjerte under Guds Aand og Ord, følte ogsaa Kraft til at tale mere levende om Guds saliggjørende Naade for andre Mennesker, at denne Naade er aabenbaret ved Ordet, og at Guds Aand er tilstede at tugte og rense os fra al Synd og oplære os til Flittighed i alle gode Gjerninger"[1]). Saa kunde han ogsaa skrive til sine Venner: „Herren har været overvættes god, holdt mig i Haanden i hver en Fristelse, skjænket mig Bønnens Aand, givet mig sin Kraft, opfyldt mit Hjerte og Mund med Sang og Samtale med ham, som ei er med menneskelige Ord at udføre, og jeg har ofte faldet ned for ham. Han har ydmyget mit Hjerte, og jeg har fornyet mine Løfter"[2]).

Tidsrummet fra Slutningen af 1810 til Udgangen af 1811 havde været et velsignet Besøgelsens Kirkeaar for Hauge; hvorledes han aandelig havde gjennemlevet samme Tid, viser ogsaa de af ham i dette Aar forfattede Jule-, Paaske- og Pintsesange.

Han opfordrer Enhver til at søge den Julеglæde, der bestaar ogsaa da, naar Verden tragter efter „Guds Vidner at forføre" og „med Lidelser og Falskhed" vil „forfølge dem indtil deres sidste Stund".

„Hør dog, dyrekjøbte Sjele
af hvad Stand, i Verden staar!
vil I have Juleglæde,
som i Sandhed ei forgaar,
saa søg af Eders ganske Hjerte og Sind
derefter med Bøn til Gud at lægge Vind
Eders Lyst og Attraa fra Verden vende,
saa I til Herren med Længsel indtrænge".

Han har smagt Paaskens Seier i Kraft af „det Liv, som Jesus frembragte af sin store Kjærlighed", og han indbyder Alle at komme til ham, der „sønderbrød Dødens Magt".

---

[1]) „Religiøse Følelser", Pag. 62.

[2]) Brev fra Hauge 1811 (uden Aarstal og Datum trykt i Religiøse „Breve", Pag. 9—14.

„Kommer, hvo vil Livet have
og ret holde Paaske-Fest
modtag Liv og Lysets Gave,
som til Verden kommen est;
det er Guds Søn Jesum Krist,
han er Liv og Lys forvist;
hvo, som ham ret vil annamme,
skal ei Mørket, Døden ramme".

Han har havt Besøg af „den Aand, der fløb i Kristi Blod" og har derfor smagt Glæden, der „bliver evig sød for dem, sig selv her forsage".

„I denne søde Pintse Tid
kunde vi os bedst fornøie,
da vi til Gud kan slaa vor Lid,
som har aabnet Troens Øie,
at vi kan se udi hans Ord,
hvad som os tjener her paa Jord
til evig Fryd og Glæde,
som Ingen os fratage kan,
naar vi mod Synden gjør Modstand
og Jesum eftertræde"[1]).

Og saavel Brevene som Sangene fra 1812—14[2]) udvise en stedse tiltagende Varme og Inderlighed; vi kjende den gamle Hauge igjen.

---

[1]) Hauges „Religiøse Sange". Pag. 7—12. At disse Sange tilhører det Tidsrum, til hvilket de i Texten ere henførte, fremgaar af følgende Omstændigheder. Af indre Grunde er det klart, at Sangene skriver sig fra et og samme Aar; naar da Bache („Bemærkninger" Pag. 175) paastaar, at Julesalmen er den første Sang, Hauge skrev i Arresten, saa maatte man efter ham henføre alle tre Sange til 1805. Men dette er umuligt, da Hauge i de to første Aar af „den langvarige Arrest" ikke havde Blæk og Pen til at gjøre nogen Optegnelse med, ikke at tale om, at hans aandelige Anfægtninger og nedbrudte Stemning dengang ganske forbød al Digtning, ialfald af det Indhold, vi her have for os. Men er det en Umulighed at henføre Sangene til den af Bache antagne Tid, saa kan de ifølge den ovenfor skildrede Beskaffenhed af Hauges indre Liv ikke være bleven til før 1810—11. Den (tidligere Pag. 454) citerede Sang, der ifølge alle indre Mærker skriver sig fra 1806—9, bliver da den første, Hauge forfattede i Arresten. I den Orden ere ogsaa Sangene satte af Hauge selv i „Religiøse Sange".

[2]) „Religiøse Sange" No. 9—15, No. 18, 36 og 37.

Da Hauge om Høsten 1811 fik Tilladelse til at flytte til Bakkehaugen, forbød man ham paa det strængeste at tale Guds Ord. Det var nok ikke saa ganske sjelden, at dette Forbud blev overtraadt; da havde man altid Vagt staaende paa Udkig, og enhver „kjoleklædt" Gaaende eller Kjørende maatte selvfølgelig mældes, da man i en saadan maaske havde en Fiende, der var udgangen som Spion. Selve Collet foretog stundom i egen Person saadanne Bespeidelses-Reiser til Bakkehaugen; naar han da traf flere af Hauges Venner der forsamlede og fik Mistanke om, at der var Ugler i Mosen, gav han sig fore lige til Aftenen.

Blandt dem, der oftere besøgte Bakkehaugen, maa ogsaa nævnes Justidsraad Bull. Han blev efterhaanden mere og mere tiltrukken af det Kristelige hos Hauge, og de havde ofte lange Samtaler med hinanden om Guds Riges Sag[1]).

Som ovenfor mældt blev Hauge af Kommissionen under 4de December 1813 dømt til 2 Aars Fæstningsarbeide. Man raadede Hauge til at søge om Benaadning; men han bestemte sig til at indappellere sin Sag for Overkriminalretten, dengang den høieste Domstol i Landet[2]). Senere ser man endog, at flere Medlemmer af Overkriminalretten „for at se hans Skjæbne i Hast afgjort" tilraadede ham at søge Benaadning hos Regenten istedetfor at forlange Komissionsdommen underkjendt, hvad man vel kviede sig for at gjøre. Heller ikke dette Raad fulgte han, som vel var.

Paa Grund af Krigsbegivenhederne og de øvrige Tildragelser, der lagde Beslag paa de offentlige Mænds Interesse, blev Hauges Sag først optagen til Dom af Overkriminalretten i December 1814. Man var meget spændt paa Udfaldet af denne langvarige og mærkelige Sag. Medens Nogle troede at vide, at Hauge vilde slippe med en Mult af 500 Rdl.[3]), var der Andre, der spaaede ham livsvarigt Slaveri paa Munk-

---

[1]) I 1813, 10de September, besøgte Pavels Bakkehaugen, hvor han fik „et meget vel tillavet Middagsmaaltid med god Rødvin"! Pavels „Dagbøger" Pag. 104.

[2]) Hauges „Reiser" Pag. 68. Pavels „Dagbøger" Pag. 118.

[3]) Pavels „Dagbøger" Pag. 366.

holmen. Om Morgenen den 23de December begav han sig ind til Byen for at faa sin Dom; han var rolig i sit Sind; thi han havde hos sin Gud søgt Styrke til at bære, hvad der maatte ramme ham.

Overkriminalretten fandt Hauge skyldig i disse 3 Forbrydelser: a) at han selv mod Forordningen af 13de Januar 1741 havde reist om i Landet og talt Guds Ord; b) at han havde opmuntret Andre til samme Gjerning; c) at han i sine Skrifter havde fremført „grove Invektiver mod Geistligheden", om hvilke man dog antoge, at de hverken grundede sig „i ond Villie" eller at de, læste i deres Sammenhæng, vare „i den Grad fornærmelige", som de ved første Øiekast og løsrevne fra deres Sammenhæng syntes. Retten fandt, at disse Forbrydelser ifølge Lovgivningens „blide Tænkemaade med Hensyn til Sværmere" burde afsones ikke med „corporlig Straf", men med Pengebod. Hauge blev derfor af Overkriminalretten dømt til at betale til Kristiania Fattigkasse en Mulkt af 1000 Rdl. Sølvværdi, samt til at bære alle Sagens Omkostninger[1]). Iøvrigt frikjendtes han for „Aktors videre Tiltale"[2]).

---

[1]) Til Aktor 500 Rdlr. til Defensor 400 Rdlr. („paa Grund af Sagens Vidtløftighed og Sagførernes udmærkede Flid"), samt til Collet og Ingstad deres havte Udgifter „efter lovlig, af vedkommende Øvrighed approberet Regning", der løb op til omkring 600 Rdlr. Forresten var Dommen ikke enstemmig; for 1000 Rdlr. voterede Arentzen og Falbe; General-Auditør Berg og Diriks stemte for en Mulkt af 100 Rdlr.; Omsen vilde have Mulkten fastsat til 500 Rdlr. „paa Grund af den lange Tid, Tiltalte har været arresteret". — Ved Hjælp af Laan hos sine Venner udredede Hauge Mulkten og Sagsomkostningerne; se „Reiser" Pag. 68.

[2]) Angaaende Anklagen for at have villet stifte en egen Sekt og indføre Fællesskab i Formue „sandsynligvis af utilbørlig Egennytte", fandt Retten, at uagtet der vel hvilede „megen Mistanke" mod Hauge i dette Stykke, saa kunde man „dog ikke imod hans Benægtelse antage den for bevist og allermindst i den fulde Udstrækning", ligesom det angaaende det saa meget omtalte Fællesskab „ikke alene ei er bevist, at Nogen derved er bleven fornærmet, men ikke engang Nogen fremstaaet, der for sit Vedkommende har klaget over Fornærmelse i denne Anledning". Anderledes kunde vel Retten ikke udtale sig uden altfor stærkt at prostituere de offentlige Myndigheder.

Dette siges da Udfaldet paa denne i vor Retshistorie enestaaende Sag.

Efter at have faaet sin Dom skrev Hauge til sit Hjem for at meddele sine Venner rundt omkring i Landet, at han var bleven frikjendt for al anden Straf end en Pengebod. „Hvad jeg siger om dette", skriver han blandt Andet, „da appellerer jeg til Guds Dom og finder mig fornøiet i, at Udfaldet af denne mageløse Sag blev saa meget forandret fra Begyndelsen til Enden. Og hvad som der nu af de onde Beskyldninger, som Mange besværede sig med for i det mindste at faa mig i Livsfængsel? Hvad ere nu de mange Papirer til, som Mange have arbeidet sig træt paa og plaget mig med omtrent sex hundrede Spørgsmaal (og) overhørt ligesaa mange Vidner! Haab om at faa bevist straffværdige Laster paa mig. Gud være evig lovet, der har bevaret mig fra Laster, og altsaa fandt de intet Andet end de Guds-Ords Tvelser og de Bøger, jeg havde skrevet, hvortil mit eget Vidne var nok, da jeg sagde, jeg havde skrevet dem. Jeg bad i min Angest, da Modstanderne brusede over mig, og jeg var i deres Magt, at Herren vilde udføre min Sag; jeg lovede at prise ham, naar jeg frelstes, og dette vil jeg gjøre; han give mig selv Raade dertil. Jeg hilser Eder i Jesu Navn og beder, I maa leve vel til Evighed, forblivende Eders Ven i Herren"[1]).

For Hauge var det selvfølgelig den værste Følge af den langvarige Arrest, at hans Helbred i de 7 Fængselsaar (Høsten 1804 — Høsten 1811) fik et Knæk, der aldrig blev forvundet. Det var er Hær af Sygdomme, der ikke veg fra den forhen saa jernstærke Mand, før han laa i Graven; Blodspytning, Koldfeber, Gigt, Kolik, Skjørbug, Vattersot, Forstoppelse og Nervesvækkelse; hans Legeme var opsvulmet, hans Ansigtsfarve bleg og gul[2]). En vistnok mindre tung, men dog temmelig følbar Følge af Forfølgelsen mod Hauge baade for ham selv og for flere af hans Venner, var Tabet af hans Formue

---

[1]) Brev fra Hauge dateret 23de December 1814, trykt i Religiøse Breve" Pag. 32—36. — Hauges Fader oplevede ikke at faa sit inderlige Ønske at se Sønnens „fulde Frihed" (Brev fra Hauge af 6te Januar 1811) thi han døde den 10de Januar 1813; se ovenfor Pag. 3.

[2]) Hauges Reiser Pag. 69.

tidig med Udfærdigelsen af det kongelige Kommissorium 6de November 1804 havde nemlig Regjeringen givet Stiftnændene i Bergen og Kristianssand samt Amtmanden i land Ordre til at beslaglægge alle de Eiendomme, Hauge te eie under deres Jurisdiktioner. Man gik ud fra, hvad af de til Kancelliet indkomne Beretninger paastod, at de delser, ved hvis Kjøb Hauge havde været Kommissionær ine Venner, tilhørte ham selv; det Urigtige i denne Anse kom da snart for Lyset; Hauge besad ingen anden Eienend hvad der tilhørte hans Bedrift som Kjøbmand i Ber-
Stiftamtmanden i denne By udnævnte da en Kommission, aende af Assessor Heiberg og Prokurator Kahrs, for retage det Fornødne i Anledning af Regjeringens Paalæg. e lode da samtlige Hauges Eiendomme bortsælge ved offentAuktion, „dels for godt Kjøb, dels for Spotpris“; Boets se beløb sig ved Opgjøret i 1809, som tidligere meldt, til Rdlr.; af denne Sum var der 9000 Rdlr. tilbage, efterat fterne vare fradragne. Det havde været Hauges Ønske[1]), ns Bo maatte blive overladt den almindelige Skifteret til tlig Behandling, at hans Kreditorer kunde faa deres Tilhavende, saa langt Midlerne strak til; herpaa vilde man lertid ikke indlade sig, da Kancelliet allerede i 1805 havde mt, at Boet skulde staa uopgjort, til Hauges Sag var ømt, og dertil havde man vistnok forskjellige Grunde. — 000 Rdlr. i Kontanter bleve da beroende hos Prokurator rs og efter dennes Død overleverede til daværende Proku: Rogge.

Boet henstod uopgjort lige til Slutningen af Aaret 1817. lertid havde de store Revolutioner i Pengevæsenet ganske tetgjort Værdien af de gamle Dansk-Norske Pengerepræsener, saa Hauges engang dog ei saa ganske ubetydelige Bo svundet ind næsten til et Intet. Ifølge Forordningen af Januar 1813 var det nemlig bleven omskrevet til 1500 ., og i Overensstemmelse med Lov af 14de Juni 1816 omskrevet til 150 Spd. Ifølge Skifte sluttet den 13de mber 1817 blev denne Sum udlagt til Hauges Sødskende-

[1]) Forhørprotokollen for 7de Januar 1806.

barn Elling Hansen Høidal[1]), den eneste af Kreditorerne, der fandt det Umagen værdt efter Pengereduktionen at gjøre sine Fordringer i Boet gjældende. Tidligere havde vistnok de større Kreditorer som Bache og Loose[2]) meldt sig hos Kommissionen, men vare selvfølgelig blevne afviste, indtil Hauges Sag var endt og Boet kommet under Skifterettens Behandling. Som Sagerne da stode, ansaa de det Hele for tabt og gad ikke fremkomme med sine Krav. Først i 1822 fik Elling Høidal sit Tilgodehavende udbetalt med 144 Spd. 64 ß, da nogle Species fragik i Administrations-Omkostninger[3]). Dette var altsaa Alt, hvad der var tilbage af Hauges engang over begge Rigerne saa udskregne Formue! Saaledes var da Hauge bleven ganske ruineret, baade med Hensyn til Helbred og Eiendom, og hans Venner paaført store Tab.

Før jeg slutter dette Kapitel byder Retfærdigheden at anmærke Følgende. Det er ofte bleven baade tænkt og sagt, at Undersøgelses- og Domskommissionen med Flid skulde have trukket Sagen i Langdrag efter Paalæg af Regjeringen for at fremme dens Hensigter. Dertil er der dog ikke det ringeste Spor. Tvertimod finder man blandt Dokumenterne i Rigsarkivet flere Skrivelser fra Regjeringen, i hvilke den i en temmelig utaalmodig Tone paaskynder Sagens Gang, samt flere Udkast til Skrivelser fra Kommissionen til Regjeringen, i hvilke Kommissærerne lader det sig være særdeles magtpaaliggende baade at forklare Aarsagerne til, at Alt var gaaet saa langsomt, og at gjøre gjældende, at de havde paaskyndet og vilde paaskynde Sagens hurtigst mulige Fremme. Heller ikke kan man beskylde Vedkommende for Dovenskab; Hovedforhøret udgjør over 600 Qvæstioner, og foruden 60 Sessioner paa Raadstuet havde man været samlet 50 Gange for at expedere den vidtløftige Korrespondance. Et Blik paa Sagens Dokumenter vil ogsaa over-

---

[1]) Om ham se ovenfor Pag. 110

[2]) Herom se ovenfor Pag. 286.

[3]) Efter Amund Hellands Fremstilling i Norsk Kirketidende for 1860, Pag. 153 fg. I Professor Stenersens Fremstilling af denne Sag, (Hauges Liv. o. s. v. Pag. 70—72) har der indsneget sig et Par Feil; Resultatet er dog rigtigt.

bevise Enhver om, at der er bleven arbeidet med en Iver og Udholdenhed, der var et bedre Formaal værdigt[1]).

Tredie Kapitel.

Haugianismens Historie under „den langvarige Arrest".

Det er et enstemmigt Udsagn af Alle, der have Erindringer fra hin Tid, at Hauges Paagribelse gjorde et rystende Indtryk over det ganske Land. Det var som et Slag, der lamslog Gemytterne, at Kongen selv var mod Vækkelsen og Lægmandsvirksomheden og havde grebet til saa alvorlige Forholdsregler. Og det var det Ringeste, at mange dels paatænkte, dels halvfærdige industrielle Anlæg bleve opgivne. Hvad der var det Tungeste, det var, at Virksomheden for Guds Rige omtrent med en Gang blev standset. Foruden Forholdsreglerne mod Hauges Person skred nemlig Kancelliet til mere direkte Forføininger for at standse den aandelige Bevægelse baade i Norge og Danmark. Under 1ste December 1804 blev der fra Hovedstaden sendt følgende Kancelli-Skrivelse til samtlige Stiftamtmænd, Amtmænd, Grever og Baroner i begge Rigerne:

„Af adskillige til Kancelliet indløbne Beretninger har dette Kollegium erfaret, at Hans Nielsen Hauge fra Bergen og hans Tilhængere have tilladt sig paa mangfoldige Steder at holde Forsamlinger under Paaskud af Gudsdyrkelse og Opbyggelse, hvorved disse uvidende Mennesker have opkastet sig til Lærere for den forsamlede Mængde m. v. Da saadanne Forsamlinger strængelig ere forbudne i For. 13de Jan. 1741,

---

[1]) Foruden de paa sit Sted citerede trykte og utrykte Kilder hviler Fremstillingen af de i Texten omhandlede Kjendsgjerninger dels paa den store Mængde Dokumenter i Processen mod Hauge, hvilke nu opbevares i Rigsarkivet, dels paa mundtlige Meddelelser fra Flere, væsentligst dog fra Hr. Brugseier E. Hansen og en i Nærheden af Laurvig bosat Kone, der som ung Pige kom for at opdrages af Hauge en Tid efter at han tilflyttede Bakkehaugen.

§ 13 og 17, saa skulde Kancelliet herved anmode (N. N.), i Tilfælde at slige Forsamlinger i (N. N. Distrikt) skulde have fundet Sted, at ville paalægge de Vedkommende at paase, at den anførte Forordnings Bud nøie blive overholdte".

Kancelliet havde saaledes taget til Følge det fra saa mange Embedsmænd givne Raad at indskjærpe den bekjendte Forordning om gudelige Forsamlinger. — Uagtet enkelte mere modige Personligheder som f. Ex. Thorger Nes i Lyster og Andre for en kort Tid satte sig ud over Forordningens Bydende, saa begav det sig dog, at Opbyggelsen og Lægmandsprædikenen omtrent paa en Gang ganske ophørte over det hele Land[1]). Aarsagen til denne overraskende Kjendsgjerning laa dels deri at Nogle ikke nænnede at overtræde Kongens nu bestemt udtalte Villie, medens Andre frygtede for de tunge Forfølgelser, der truede Enhver, der stod frem og talede Guds Ord, dels og fornemmelig i den Omstændighed, at Hauge i Skrivelse til sine Venner advarede dem mod at „overtræde Kongens Villie"[2]), eller — med andre Ord — at han raadede dem til paa Grund af Omstændighederne at ophøre med at tale Guds Ord i Opbyggelsesforsamlinger, idet han antog, at Livet kunde næres dels ved Læsning af Guds Ord, dels ved Samtaler indbyrdes Mand imellem. Uagtet det vistnok vilde have affstedkommet megen Forvirring, om Hauges Venner i den Tid, hans Sag var under Behandling, havde fortsat med at holde Opbyggelser, og uagtet det vistnok var overensstemmende med kristelig Visdom under de daværende Omstændigheder at iagttage en afventende Holdning, saa er det dog ganske vist, at Lægmandsprædikenens Ophør var et stort Afbræk for Guds Riges Sag. Hvem skulde vel i hin rationalistiske Tid vække og lede det kristelige Liv, naar Lægmændenes Mund blev tilstoppet? — Et gribende Træk fra hin Tid skal her meddeles. Det var en Dag John Sørbrøden havde samlet sine Folk til Husandagt. Han havde læst et Stykke af Guds Ord og følte en glødende Drift til at tale ud af sit Hjertes Forraad og lægge

[1]) John Haugvaldstad foretog dog i 1808 og 1809 et Par mindre Reiser for at tale Guds Ord, se hans „Tilbageblik". Pag. 16.

[2]) „Religiøse Breve" Pag. 135.

:e Husfolk Ordet paa Hjerte; men dette var nægtet ved Bud,
n ikke kunde sætte sig ud over. Da brast den stærke Mand
i lydelig Graad over Trældomstilstanden i Herrens Leir[1]).

Med Rette antog Kancelliet, at man maatte tilskrive Hau-
s Bøger en betydelig Andel i den religiøse Bevægelse, hvorfor
t ogsaa fandt delvis at burde tage Hensyn til Embedsmæn-
nes Forslag om at konfiskere samme. For nemlig at „standse
skadelige Følger, en videre Udbredelse af ovenmeldte Skrifter
nde medføre, blev der i Plakat af 5te Juli 1805 befalet
ılgende:

„Enhver, som maatte have modtaget noget af fornævnte
ıns Nielsen Hauge forfattet eller af ham oversat eller udgivet
)kt Skrift til Forhandling eller Uddeling, skal uopholdeligen
.evere samtlige Exemplarer deraf til Stedets Politimester,
ıder hvis Bevaring de skal forblive, indtil den mod bemeldte
ıns Nielsen Hauge begyndte Sag er tilendebragt, og det
:der samme eller i Forbindelse dermed endeligen er bleven af-
ort, hvorledes med disse Skrifter videre kan blive at forholde.
:findes Nogen at have tilbageholdt endog et eneste Exemplar
forommeldte Skrifter, eller at have solgt eller paa anden
aade overdraget samme, efter at denne Befaling er bleven
ndgjort, da bør han ei alene have forbrudt Exemplarernes
ærdi efter den derpaa satte Pris, men tillige bøde 50 Rdlr.
Sognets Fattigkasse"[2])

Som det sees, var det ifølge Plakatens Ordlyd kun Me-
ngen at standse Uddeling og Salg af Hauges Skrifter,
:dens der ikke var nogensomhelst Tale om at fratage dem,
r allerede ved Kjøb eller Gave vare komne i Besiddelse af
:gmandens Bøger, samme. Men denne sidste Mening lagde
n allerstørste Del af Embedsmændene ind i Plakaten, og
nsmændene fik paa de fleste Steder Ordre til at reise om
x Hus til Hus for at efterspore de farlige Skrifter og uden
vere at fratage Eieren dem, ligesom de, der i 1806 bleve
dstævnede til Forhør, fik Paalæg om at medtage og ud-
vere de Hauges Bøger, som de vare i Besiddelse af. Og

[1]) Meddelelse af Sønnen Gaardbruger Hans Sørbrøden.
[2]) Timmes Forordninger II, 427.

dette var ikke uforsætlige Misforstaaelser eller fortsætlige Overgreb af en eller anden indskrænket eller altfor ivrig Embedsmand; thi Undersøgelseskommissionen var fuldt vidende om, hvad der foregik, uden at den lagde nogensomhelst Hindringer i Veien for en saadan ulovlig Fremfærd, men tvertimod ankede over, at der trods Alt, hvad der var gjort, endnu formodedes at være mange af Hauges Skrifter, „udi enkelte af hans Tilhængeres Hænder"[1]). Der var nemlig enkelte Lensmænd, der vakte ved Hauge ligefrem nægtede uden lovlig Hjemmel at fratage Eierne af omtalte Bøger deres lovlige Eiendom, ligesom der var enkelte Bønder, der havde forstaaet Meningen af Plakat af 5te Juli 1805 og derfor bestemt vægrede sig for at udlevere deres for egne Penge kjøbte Bøger. Forresten var det ikke blot Hauges Skrifter, man fratog Haugianerne; selv Sange, Breve, Afskrifter af gamle gudelige Bøger o. s. v. gik man paa Jagt efter. Hvad man saaledes havde ranet, dermed tog man forskjellige Forføininger; haandskrevne Sager sendte man gjerne ind til Undersøgelses-Kommissionen; de trykte Bøger bleve dels tilintetgjorte, dels opbevarede hos de respektive Øvrigheder som gammelt Skrammel. Under den „langvarige Arrest" blev Størsteparten af konfiskerede Bøger opspist af Møl eller paa anden Maade ødelagt, saa at kun yderst Faa fik sine Bøger tilbage, da Seqvestrationen af Hauges Skrifter ved Kongelig Resolution af 14de Juni 1816 blev hævet.

Konfiskationen af Hauges Skrifter er Noget af det, som mest har gjort Indtryk paa Folket i vort Aarhundrede. Paa flere Steder har Sagnet allerede bemægtiget sig disse Begivenheder; snart fortælles der, at Øvrigheden kastede Bøgerne i Elven, og at de bleve fundne flere Mile nedenfor i uskadt Stand, snart at den lod dem bringe paa Baalet, uden at de kunde fortæres af Ilden o. s. v. Paa et andet Sted har jeg meddelt en paalidelig Beretning om en underlig Herrens Styrelse med et Exemplar af Skriftet „Om Guds Visdom"[2]).

Paa Grund af Tidsomstændighederne indtraadte der i de

[1]) Undersøgelseskommissionens Betænkning af 1808.

[2]) Se en liden Skitse af mig betitlet „Gamle Bestemoder" i Bladet „For Fattig og Rig" for 18de Marts 1874.

ırste Aar af den langvarige Arrest en stor Lunkenhed hos Mange, hvad Livet i Gud angik. Flere af dem, der før havde ırnægtet Verden, begyndte nu at tage Del med dem i „Forengelighed og Pragt, samt . . bestræbe sig for meget med at :mle Verdens Gods".

Ligesom det før saa rastløse Arbeide paa Guds Riges Ud:edelse var afløst af en Ro, der mindede om Døden, saa vare Mange af dem, der før vare brændende i Aanden, slumrede ind den aandelige Døds Søvn. Imidlertid havde dog Gud dem, :r vaagede, og hvor uhyggelig end den ydre Tilstand af Stil:d var, saa var Aanden dog virksom i det Skjulte. Fra 1805 [1809 var der i det Hele Tilbagegang i det Haugeske Vennemfund; i 1810 derimod var der „Enkelte, der kaldtes til Guds ørns Samfund", følgende Aar var dette end mere Tilfældet, ; fra 1812 til 1814 mærkedes Rørelser og Bevægelser paa vets Enemærker og det i flere Bygdelag, især dog i Grevıberne, Numedal og Romsdal[1]).

Den i de første Aar af Hauges „langvarige Arrest" saa ykkede Stemning inden Vennesamfundet, begyndte lidt efter lidt oplives, efterat Hauge i 1809 havde faaet større Frihed. ıppigere fik man nu Tidender fra ham; snart kom der et ıbyggeligt Brev fra ham, snart en Sang, snart mundtlige fterretninger fra dem, der havde besøgt ham paa Bakkehaugen. Ja, hvor dyrebart det var, naar der kom Brev og tildels ogsaa ange fra ham, det kan kun opgløbes i Erindringen, men ikke :skrives med Ord", skriver en gammel Hauges Ven. Saa tog :t halvkvalte Liv til at voxe paa nyt, saa steg Modet efterıanden, indtil Aaret 1814 afbrød Stilheden, og Lægmændene :gyndte atter at opløfte deres Røst.

Det har været Hauges Venners enstemmige Mening, at :n Dansk-Norske Regjerings Forføininger mod Hauge og den :d ham vakte Livsbevægelse var en Mørkets Triumf over ɔset, at Guds Rige led derved et stort Afbræk, at Meget vilde ıve seet anderledes ud, om den forfulgte Lægmand havde faaet ɔv til i Ro at fortsætte sin Virksomhed. Imidlertid har der den senere Tid gjort sig en anden Opfatning gjældende, at

[1]) „Religiøse Breve", Pag. 136.

nemlig Gud ikke blot tillod, men at det endog var hans velbehagelige Villie, at „Vold og Uret" fik Overhaand, at det „i Grunden ikke var Mennesker, men Gud, der standsede Hauge midt i hans Virken og lagde Baand og Lænker paa ham" og at „det har havt bedre Frugter for vort Kirkeliv, end hans uhindrede fortsatte Virken vilde have baaret"[1]). Forsaavidt en saadan Antagelse skulde være rigtig, da maatte det Haugeske Vennesamfund i sin Almindelighed være kommen ind paa saadanne Afveie i Udviklingen, at det kun kunde ledes ind i bedre Spor ved med et Slag omtrentlig at kvæle den ganske Livsbevægelse. Men dette lader sig ikke paavise. Tvertimod viser det sig, at Udviklingen i hele Hauges Virketid stedse havde udskilt Udvæxterne fra sig og tiltaget i indre Sandhed og Sundhed. Et er det da, at Gud „styrer Sagens Udfald saa, at Alt maa tjene dem til Gode, som elske Gud", et Andet, at det Onde som saadant er det Godes Fiende. Saa takke vi ikke Gud for, hvad han ikke har gjort; derimod takke vi ham for, at han ikke tillod Vantroens Magter ganske at kvæle det nyvakte Liv, at han gjorde godt, hvad Fienderne gjorde ilde, at han lod Livet i Trængselens Aar bevare Spirekraften i det Skjulte, saa det, naar Tiden kom, atter kunde voxe frem[2]).

Fjerde Kapitel.

Hauges senere Liv. Død den 29de Marts 1824.

Vi have fulgt Hauge til hans Frifindelse i 1814, og vi skulle nu stille os for Øie hans senere Liv.

Paa Bakkehaugen blev Hauge boende indtil 1817, da han ved Laan af sine Venner kjøbte Gaarden Bredtvedt i Aker. Med Undtagelse af et Par Reiser til Drammen og Eker[3]) le-

[1]) Se Artikelen H. N. Hauge i „Fædrelandet" for 17de Mai 1871.

[2]) Fremstillingen i Texten grunder sig hovedsagelig paa mundtlige og skriftlige Meddelelser af Iversen paa Moholdt. Se ogsaa Haugvaldstads „Tilbageblik", Pag. 14—17.

[3]) Da han i Begyndelsen af 1816 besøgte Drammen, blev han liggende syg der i 9 Uger, „Religiøse Breve", Pag. 65.

:de han efter sin Frifindelse i den fuldstændigste Stilhed; thi ans Helbred var for stedse brudt, en oftere paatænkt Reise til iergen kom aldrig til Udførelse.

Kort Tid efter sin Frifindelse indgik Hauge i Ægteskab; an blev nemlig den 27de Januar 1815 gift med Andrea ndersdatter Nyhus fra Nes paa Romerike. Faderløs r Fødselen var hun opdragen af sin Moder, i hvis Hus Hauge a en af sine tidligere Vandringer havde holdt Opbyggelse. llerede tidlig var Andrea Nyhus bleven vakt til Livet i Gud g havde fundet et fast Fodfæste paa Sandhedens aandelige lippegrund. Efterat Hauge i 1811 overtog Brugen af Bakke-augen, kom hun til ham som Husbestyrerske og havde med op-frende og ufortrøden Omhu pleiet ham under hans mange-aande Sygdomme. Hauge fandt da i hende en trofast Ægte-ustru, med hvem han dog ikke skulde leve længe. Efter den 2te December 1815 at være bleven forløst med en Søn (Provst ndreas Hauge) blev hun kort efter meget syg. Hun var for-olig med at skulle dø; thi længe før hendes Forløsning havde et staaet for hende, at Barselsengen ogsaa skulde blive hendes)ødsseng, og derfor havde hun ogsaa hyppig talt med sin Mand m „Evigheden og Salighedens Beredelse", saa hun var løst a Verden, medens hun endnu var i Verden. Under sin Syg-om udviste hun stor Taalmodighed og var glad, naar Nogen ilde tale med hende om de Ting, som hørte Guds Rige til. Endelig", skriver Hauge, „forstod jeg, det lakkede til hendes nde. Jeg saa, hun havde megen Strid, for hun lagde Hæn-erne sammen, og hendes Ansigt viste, hun havde et alvorligt rbeide. Thi spurgte jeg hende, hvor det stod til med hendes idvortes Vedvisthed. Hun svarer: Jeg beder. Jeg spurgte: vad beder du om, min kjære Kone? Hun svarede: at komme ennem Dørtærskelen i Guds Hus; og atter sagde hun, at hun endte et Glimt af Guds Naade. Efterat jeg havde lædsket ndes Legemes Tørhed, faldt jeg i Bøn for mig selv, at være rnøiet med Guds Villie, og for hende, at hun maatte dø den ligste Tid, hvilket jeg selv har ønsket og ønsker. Saa gik jeg l Sengen; da var hun overmaade glad, smilede flere Gange) mig, tog mig ved Haanden, drog mig ned til sig og bad

Farvel, hvorpaa Døden indfandt sig"[1]). Hun gik hjem den 19de December 1815.

Den 22de Januar 1817 indgik Hauge paany i Ægteskab; hans anden Kone hed Ingeborg Marie Olsdatter, var født paa en Plads under Fossum Jernværk og havde i flere Aar tjent paa Ekers Papirmølle. Med hende havde Hauge 3 Børn, af hvilke to døde før Faderen og det tredie nogen Tid efter[2]).

Hauges timelige Omstændigheder maatte i hans senere Aar kaldes ret gode. Ved sin strænge Orden, Dygtighed og Omtanke afbetalte han efterhaanden Størstedelen af sin Gjæld, trods han havde kostet mange Penge paa sin Eiendoms forbedrede Drift. Jeg har talt med Flere, der i længere Tid have opholdt sig hos Hauge paa Bredtvedt, og Alle have omtalt den forunderlige Gave, Hauge havde til at faa sine Folk til at være flittige; hvor doven man var, maatte man faa Lyst til at arbeide, slig vidste han at omgaaes dem. En liden Historie skal hidsættes. I Markedstiden havde Hauge givet en af sine Tjenestedrenge 1 Spd. til at kjøbe sig en ny Hue for; men istedetfor at anvende Pengene hertil drak han dem op i Byen og kom hjem ganske beruset. Da han atter var bleven ædru, blev han ganske forskrækket over, hvad han havde gjort, og ventede sig frygtelig Skjænd af sin alvorlige Husbonde. Men Hauge skjændte ikke paa ham, derimod sagde han ham nogle kjærlige Formaningsord og gav ham paany 1 Spd. Den blev ikke opdrukket!

Efter sin Frigivelse var Hauge bleven en interessant Mand blandt de høiere Klasser, og han fik baade paa Bakkehaugen og Bredtvedt Besøg af flere høitstaaende Mænd og Kvinder. Det var ofte med alvorlige Tanker, de gik tilbage efterat have været tilstede ved Hauges Husandagter. Og de, som ikke vilde reise op til Bredtvedt, fik i Regelen Sogneprest Kjerschow til at indbyde Hauge til Prestegaarden, hvor de da fik se og tale med den meget omtalte Mand. Der er flere nulevende Mænd,

[1]) „Livet i Døden" 22 fg. „Religiøse Breve" Pag. 50.

[2]) Efter Hauges Død blev hans Hustru gift med Kristen Dahler (Storthingsmand for Akershus 1839); hun døde i Tønset 1872 frimodig og glad i Troen.

som kunne fortælle, at de har truffet sammen med Hauge hos Sognepræst Kjerschow.

Traditionen har opbevaret Mindet om enkelte af disse Besøg hos Hauge. Det var saaledes i 1815 under Storthingstiden, at 2 Bisper — Bugge og Krogh —, 15 Prester og 2 theologiske Professorer — Hersleb og Stenersen — kom op til Bakkehaugen i Besøg. Det kom snart til en ivrig Samtale, under hvilken Hauge og Stenersen førte Ordet, om Lægmændenes Ret til at tale Guds Ord. — Gjensynet af Hauge gjorde et dybt Indtryk paa Biskop Bugge; hvad var vel ikke hændt, siden de traf sammen i Vanse Prestegaard! Og han havde jo selv været med at kaste Stænk paa den forfulgte Lægmand. For en af Hauges Venner har Bugge senere udtalt sig saaledes: „Da jeg i 1815 saa Hauge, bøiet og plaget af alleslags Sygdomme, kunde jeg ikke Andet end sige til ham i mit Indre: dette har du lidt for Kristi Skyld".

Efterat Hauge var flyttet til Bredtvedt, kan det i Sandhed siges, at denne Gaard blev Middelpunktet for det kristelige Liv i Norge. Fra Bredtvedt udgik der en stor Mængde Breve af gudeligt Indhold ud over det ganske Land; hvilken Indflydelse disse Hauges „Religiøse Breve" havde i hin Tid, det kan Nutiden vanskelig danne sig et klart Begreb om. Og til Bredtvedt strømmede der Aar til andet en stor Skare af Hauges Venner fra alle Landets Egne. De Gamle, der vare blevne opvakte ved Hauge, vilde endnu engang se deres aandelige Fader igjen; Fædre, der havde arbeidet sammen med ham i tidligere Dage, ønskede gjerne, at deres Sønner skulde faa høre et Formaningens Ord af den Mand, hvis Røst havde havt en saa forunderlig Kraft. Lægprædikanter, der reiste om i Bygderne, maatte altid se indom Bredtvedt, saa ofte det lod sig gjøre. Og det var altid godt at komme hid. Selv om Hauge laa tilsengs, fik man dog høre Ord af ham, „der vare os kosteligere end Sølv og Guld", skriver en Olding. Og naar Hauge var saa frisk, at han var istand dertil, holdt han altid Opbyggelse i sit Hus for dem, som vare tilstede. Ved saadanne Leiligheder talte gjerne nogle af de tilstedeværende Lægprædikanter først, og Hauge sluttede saa med at lægge sine Venner den evige Sandhed paa Hjerte.

Efter sin Frifindelse udfoldede Hauge en ikke ringe Forfattervirksomhed, hvert Aar udkom der gjerne et, stundom flere Skrifter af ham. Det er bleven sagt, at disse af ham efter den langvarige Arrest forfattede Skrifter udmærke sig ved sin Klarhed i Tanken og Foredraget fremfor de tidligere. Dette kan naturligvis ikke andet end være Tilfældet; 10 Aars Stilhed og flittig Læsning maa vel modne en Mand, især naar han ingen Skoledannelse har havt. Hans senere Skrifter bære alle Præget af den prøvede, sindige, hensynsfulde Mand, der fra Aar til andet voxer det aandelige Livs Vært. Men det sprudlende Liv og den djærve Kjæmpeaand, der træder En imøde i hans tidligere Skrifter, søger man selvfølgelig forgjæves.

Med den forhen saa forhaanede og forfulgte Mands Stilling og Kaar var der da foregaaet en stor Forandring. Atter i Besiddelse af et Hjem, i gode timelige Kaar, almindelig agtet, havde han desuden den Glæde at opleve, at Pintsevinden paany blæste over Norges Bygder hist og her, ligesom den gamle Kristendom jo ogsaa havde faaet Talsmænd baade i de theologiske Professorer ved Universitetet og de yngre Prester.

Den bøiede Skikkelse med det bleggule Ansigt kunde man ofte se vandre sagte over Bredtvedts Jorder. Han pleiede ved saadanne Leiligheder gjerne at tage sin lille Søn ved Haanden, vise ham Markens Blomster og tale til ham om Herrens Kjærlighed.

For Resten var hans senere Aar ikke lidet formørkede ved Bevidstheden om, at der efter hans Bortgang vilde opstaa megen Strid mellem hans gamle Venner. Han bad om ikke at opleve Striden, og Gud hørte ham, Forargelsen vovede sig ikke frem, saalænge han levede.

Imidlertid gik hans Sygelighed efterhaanden over til en Kraftløshed, der kun sjelden tillod ham at forlade Sengen; han mærkede, at Enden nærmede sig, hvorfor han skrev sit „Testamente til sine Venner", at de efter hans Død kunde have et Formaningsord fra ham til Befæstelse og Veiledning. Endelig slog Forløsningsstunden. Om Vaaren 1824 tiltog hans mangehaande Sygdomme slig, at han i 14 Dage saagodtsom uafbrudt maatte holde Sengen. En Søndagmorgen havde han faaet en saa stærk Brystkrampe, at han kun med stor Vanske-

lighed kunde faa et Ord over sine Læber, saa han Dagen udover og den følgende Nat talede næsten Intet. Saa mærkede hans Hustru, der stod ved hans Dødsseng, at han arbeidede med at sige Noget, han ønskede skulde blive forstaaet, og hun sagde da: gid jeg kunde forstaa det! Han siger da saa høit, at alle Tilstedeværende kan høre det: „Følg Jesum"! Og kort efter udbryder han med et Glædens Udtryk i sit Ansigt: „O du evige, kjærlige Gud"! Da saa hans Hustru sagde: „Han vil vist tage Dig til sig nu", svarede han: „Ja", hvorpaa han bad Alle, der stod om ham, at bede med sig. Og saa kom Herren og tog sin Tjener hjem; han gik bort Mandagen den 29de Marts, Kl. 5 om Morgenen, 53 Aar gammel: „Hans Liv havde hengaaet under Formaninger til Omvendelse og Gudsfrygt, med Formaningen paa sine Læber om at elske og følge Jesum blegnede han i Døden". Støvet blev begravet paa Akers Kirkegaard, hvor en af hans Venner har reist en Mindestøtte paa hans Grav. Men rundt i det ganske Land sørgede Tusinder, der i den Afdøde havde tabt den aandelige Fader og en broderlig Ven[1]).

---

[1]) Utrykt Brev fra Hauges gjenlevende Hustru, dateret Bredtvedt, 30te Oktbr. 1824. „Skiensposten" for 12te Mai 1871. Stenersen Pag. 77. Resid. Kap. J. Fr. Schrøeters Tale i Sørgehuset over Hauge trykt i „Religiøse Breve" Pag. 171. fg. Grendahl Pag. 50 fg.

Efterskrift.

At det kan forstaaes, hvorledes og i hvilken Udstrækning Nutidens kristelige Liv har Hauges Virksomhed til Forudsætning, ville vi i det Følgende kortelig skrive den Haugeske Vækkelses Historie til henimod Nutiden.

1. **Efterat have faaet den djærve Lægprædikant fængslet i 1804 aandede Rationalismen atter frit, og den forberedte sig til at herske uantastet i alle kommende Tider. Det Lithurgiske blev dog indtil videre staaende urørt, hvilket vistnok for en stor Del havde sin Grund deri, at Begivenhederne drog Interessen til andre Sider. Ved enkelte høitidelige Leiligheder ind**rettede man sig dog i Kirkerne paa en Vis, der svarede til den Aand, der var raadende i de ledende Mænd; man satte i Gang theatralske Optog, lod afsynge Sange i Theater-Stil og bekrandsede Kongens Billedstøtte. Sørgeligst og mest vederstyggeligt gik det i saa Henseende til ved „National-Festen" den 11te December 1811 for Universitetets Oprettelse[1]). Imidlertid arbeidede de rationalistiske Prester saa godt, de kunde, paa at udbrede deres Surdeig blandt Folket og undergrave den sande Kristendom, og dette Arbeide drev man endog systematisk. Biskop Bechs Hyrdebrev af 23de Januar 1806[2]) til Presterne i hans

[1]) Se „Indberetninger om National-Festen den 11te December 1871" o. s. v. ved S. S. Platou, Kristiania 1812.

[2]) Dette er bleven saaledes til, at Kancelliet anmodede Biskopen om at forfatte en Rundskrivelse til Stiftets Prester paa Grundlag af hans under 28de Marts 1805 afgivne Betænkning i den Haugeske Sag. Det findes afskrevet rundt i Stiftets Prestegjelds Kopiebøger.

Stift angav Tonen i saa Henseende. At det kunde lykkes at udrydde „Sæden til det Onde," Sværmeriets „smitsomme Sygdom" formaner Bispen sine Prester at komme ihu, at deres Forhold til Sværmeriet er som Lægens til Sygdommen. Man skal behandle Sværmerne som Patienter og udvise mod dem „den høieste Skaansel," en „sand og virksom Medlidenhed." Herved vil man da kunne drage dem til sig, istedetfor at man ved den modsatte Fremgangsmaade har stødt dem fra sig. Tillige bør man gaa frem med „Klogskab"; thi „det fordums Myndigheds-Sprog har tabt sin Kraft." I Overensstemmelse med denne „Klogskab" bør man da ikke „ligefrem benægte" Sværmernes Meninger og Indbildninger, men lade dem indtil videre staa uantastede og derimod tage Udgangspunktet fra „Sandheder, som de Vildfarende selv erkjende" og ved Hjælp af disse efterhaanden og umærkelig berigtige det Vildfarende (ɔ: indprente Rationalismen). Der er endog „Vildfarelser," som „Klogskab byder at lade staa uimodsagt i længere Tid, ligesom vor guddommelige Religionsstifter" f. Ex. ikke med et Ord nedbrød den paa hans Tid almindelige „Dæmon-Lære," men betjente sig af den herskende Fremstillingsmaade.

Bispen formener, at der gives mange bekvemme Anledninger for den kloge og virksomme Prest til at rette „ufornuftige Meninger." Ved Hjælp af „Læseselskaber" kan man bringe i Omløb „med Forstand og vis Hensigt valgte Bøger;" Omgangsskolelærerne kunne opdrages til at virke i samme Øiemed og „befordre Smag paa fornuftig Læsning"; ved „Overtalelse, ved klogt Forhold og ved standhaftig Bestræbelse" bør man „kunne opfylde Kongens Villie og den gode Smags Fordring ved at indføre den nye evangelisk-kristelige Salmebog og derved fortrænge en Del af den Raahed, sværmeriske Barnagtighed i Tanken om Gud og Religionen og den uægte Andagt, som andre brugelige Salmebøger foranlediger." Og fremfor Alt bør nu mere end før Prædikenerne indrettes saa, at de svare til Menighedernes Tarv, ere „behagelige og lærerige," modarbeide Sværmeriet og vorde til „virkelig Nytte for dem, som hørte" dem. Paa samme Maade bør Katekisationerne og Konfirmationsforberedelsen indrettes, saa man indprenter „gode og ædle Følelser i deres Hjerter." Og skulde end Presternes Be-

stræbelser vise sig frugtesløse paa de Gamle, saa vilde de bære saameget mere Frugt paa de Unge. Ved at gaa saaledes frem haaber Bispen, at Presterne ville formaa baade efterhaanden at svække de „allerede frembragte Virkninger af Sværmeriet" og at opreise „den paalideligste Dæmning for, at det i Tiden ikke mere skal udbryde."

Men medens Rationalismen følte sig som tryggest, medens det saa ud, som skulde den faa udryddet al sand Kristendom, saa var dens Ende ikke langt borte. Der trak paany et Uveir op imod den og dennegang ikke blot fra neden, men ogsaa fra oven. Fædrelandet fik sit eget Universitet, og dettes theologiske Fakultet blev besat med rettroende Lærere. Og da Norge blev forenet med Sverige, udgik der fra høiere Steder i sidstnævnte Land Stødet til det Norske Bibelselskabs Oprettelse. Det var tydeligt, at Strømmen var begyndt at gaa i Retning af en mere bibelsk Kristendom, selv en Pavels prædikede nu mere „bibelsk" end tidligere. Allerede i 1815 udgik de første theologiske Kandidater fra det nysoprettede Universitet, efterfulgt aarlig af en større eller mindre Skare. Og var det end saa, at Presterne af den Hersleb-Stenersenske Skole i Almindelighed maatte siges at trænge til aandelige Impulser fra neden for at kunne følge med Udviklingen blandt Lægfolket, saa var dog deres Forkyndelse af Guds Ord i Sammenligning med de gamle Presters, som naar man fra Ødemarken kommer til den frodige Eng. Og hvor skurrede det ikke i de Gamles Øren atter at skulle høre og det ikke blot af Sværmeriet i Krogene, men fra selve Prædikestolene Tale om Djævelens Magt, om Retfærdiggjørelsen af Troen, om at tage Fornuften fangen under Troens Lydighed.

Omtrent samtidig med Universitetets Oprettelse havde det Liv fra neden, der i flere Aar ligesom havde ligget og slumret, atter begyndt at røre paa sig, og i samme Aar, Hauge blev frikjendt, opløftede de i flere Aar tause Lægprædikanter atter deres Røst. Den Mand, der først gjenoptog Lægmandsvirksomheden i Fædrelandet, hed Lars Knudsen Kyllingen. Født i Lysters Prestegjæld var han under den Haugeske Opvækkelse kommen til adskillig Bekymring for sin Sjels Tilstand. Da Hauge reiste gjennem Prestegjeldet, traf han ham

ikke personlig; men Rygtet om hans Gjennemreise var „ligesom en Ild, der for igjennem alle hans Lemmer". En senere ankommen Haugiansk Lægprædikant fra Hallingdal fik nu stor Indflydelse paa ham, saa han kom ind i de heftigste Anfegtninger og en dyb Syndenød. I denne sin Tilstand skrev han et Brev til Hauge for at søge Sjelehjelp. Hauge var ikke hjemme, da Brevet indløb til Bergen, men Samson Traa læste Brevet og besvarede samme ved at holde frem Evangeliet om den overflødige Naade der, hvor Synden er bleven kjendt overflødig. Nu kom han til Troens Glæde og Frimodighed, og efter nogen Tids Forløb reiste han ud som Lægprædikant, ligesom han ogsaa efter Hauges Raad kjøbte en Eiendom i Romsdalen, hvor han da bosatte sig.

Som for de Flestes Vedkommende standsede ogsaa Lars Kyllingens Virksomhed som Lægprædikant ved Hauges Paagribelse i 1804. Og saa indtraadte der ogsaa hos ham adskillig aandelig Mathed og Slappelse, han tabte „den salige Ild," skjønt han ofte følte Aandens Tugt og bad baade for sig selv og Andre. Og som han ofte grundede paa, med hvad Middel han skulde opvække sig selv og Andre af Lunkenheden, begyndte han mod Slutningen af 1814 at holde Opbyggelsesforsamlinger. Paa et Marked det følgende Aar blev han i Almuens Paahør „overfaldt med Bespottelser og mange urigtige Beskyldninger" af en Mand, der var forbitret paa ham, fordi han adskilte sig fra den store Hob og „ikke fulgte Bygdeskikkene." Og denne Tildragelse gjorde ikke blot et dybt Indtryk paa ham, men en ny Livsvarme antændtes i ham fra den Dag af[1]).

Da Hauges Venner i Throndhjem hørte, at Lars Kyllingen i Romsdalen havde begyndt at holde Opbyggelser, skrev de til ham med Anmodning om, at han maatte komme til dem for at opbygge og oplive dem. Denne hans Reise til Throndhjem i 1815 danner Indledningen til en Række af Reiser som Lægprædikant over det ganske Land fra Smaalenene lige til Maalselven. Han omtales som en brændende Mand i Herren og som en af de mest begavede Talere blandt Hauges Venner

[1]) „Religiøse Følelser" Pag. 140—44. Mundtlig Meddelselse af hans endnu levende Datter.

en djærv Karakter, der som often gik lige løs paa den Enkelte, medens man for Resten var meget forsigtig i saa Henseende af Frygt for at støde Nogen bort[1]). Forsaavidt de forhaandenværende Kilder strække til, ville vi nu følge ham paa disse hans Reiser i Fædrelandet.

I Throndhjem virkede han i nogen Tid, og han havde ikke været der længe, før H. Mathiesen ogsaa begyndte at tale Guds Ord. Paa Bredtvedt træffe vi ham i Begyndelsen af 1817, fra hvilket Sted han reiste til Bergen[2]). Herfra reiste han nordover til Throndhjem, hvorpaa han sammen med Mathiesen tog videre lige til Maalselven[3]). Efterat være kommen tilbage fra Nordland blev han i Throndhjem Resten af Aaret. I Begyndelsen af følgende Aar (1818) reiste han ligeledes sammen med Mathiesen gjennem det Throndhjemske og over Gudbrandsdalen til Bredtvedt; derfra tog de Bygderne nedover til Kristiansand og videre til Bergen, hvor de opholdt sig Paasken over; fra denne By reiste de nordover hver til sit Hjem[4]). — Følgende Aar haves ingen Efterretning om ham. I 1820 finde vi ham i Throndhjem[5]) og paa Søndmør. — I 1823 optræder han atter i denne By, hvor der var bleven opvakt en stor Begjærlighed efter at høre Guds Ord, saa Husene stundom ikke kunde rumme de tilstrømmende Skarer[6]). Udpaa Sommeren drog han sammen med en anden Lægmand sydover, og efterat have reist omkring i det Søndenfjeldske, drog de endog 10 Mile ind i Sverige, og efter Tilbagekomsten herfra opholdt de sig en Stund paa Fredrikshald[7]). Ad hvilken Vei han reiste hjem, er ubekjendt.

Og saaledes fortsatte han lige til sin Død. Hans Datter omtaler ham tillige som en stor Ordensmand og flittig Arbeider i sit timelige Kald, naar han var hjemme. I 1826 blev han liggende syg; det rygtedes, og Vennerne fra Omegnen kom i

[1]) Saaledes har Pastor Wefring omtalt L. Kyllingen for mig.
[2]) Brev fra Hauge 1817.
[3]) Brev fra Hauge 18de September 1617. Do. fra L. Kyllingen 1817.
[4]) Brev fra L. Kyllingen 1818.
[5]) Brev fra D. Arnesen 1820.
[6]) Brev fra D. Arnesen 1823.
[7]) Brev fra D. Arnesen 11te December 1823.

stort Antal for endnu engang at se og høre ham. For disse holdt han sin sidste Opbyggelse siddende paa Sengen. Og da han følte Dødens Komme, tog han Afsked med alle sine Kjære og gav hver af dem sin Formaning; hans sidste Ord herneden var: „Elsker hverandre i Guds Kjærlighed.“ Og saa gik den flittige Arbeider ind i sin Herres Hvile. Hans mangeaarige Ven, der ofte havde været hans Reisefælle, Daniel Arnesen, holdt Ligtalen over ham. Her hedder det blandt Andet: „Og alligevel han var en tro Arbeider i Herrens Gjerning, saa erkjendte han dog og bekjendte for Gud og Menneskene, at han var ufuldkommen og havde mange Feil og Skrøbeligheder, og at hans Gjerninger aldrig kunde gjøre ham salig, men alene Troen paa sin kjære Frelser Jesum Kristum; og ved hans Naade og Fortjeneste var det og, at han havde et levende Haab, at den Gud og Herre, som han saa hjertelig elskede og trolig tjente, vilde af Naade skjænke ham en liden Del i den Herlighed, som han har beredt for sine troende Børn“[1]).

Den Mand, der næst L. Kyllingen og H. Mathiesen optraadte som Lægprædikant i videre Kredse og som ofte reiste i Fællesskab med førstnævnte, var Daniel Arnesen. Han var født paa Gaarden Lerum i Lyster 1782 og var Søn af Lensmanden dersteds. Ved Læsning af gudelige Bøger var han tidlig kommen til nogen Eftertanke i aandelig Henseende; de af Hauge udgivne „Kristelige Levnetsregler“ var ham især en kjær Bog. Da derpaa Hauge besøgte Sogn, fik denne en afgjørende Indflydelse paa ham. „Formedelst hans Kjærligheds Liv og gode Taler blev den gode Sæd mer stadfæstet i mit Hjerte, og ved hans venlige Omgang, da han tog mig i Haanden og ledte mig med sig paa Veien, rørtes Blodet i mig, og mit Hjerte bevægedes og oplystes til mere klar Kundskab om Saligheds Vei og frivillig Lyst at gaa den“, skriver han. Ogsaa for ham indtraf der en aandelig Tørheds Tid, især efter 1810, dog — „undertiden havde jeg Tanke om, at Gud vilde, hans Navn skulde forties en Stund, og (jeg) syntes, at Guds Kirke ofte ligner en liden, ringe Kvist; naar haardt Veir kommer, bøier

[1]) Tale ved L. Kyllingens Begravelse af D. Arnesen (Manuskript i Forf.s Besiddelse).

den sig til Jorden, men naar Veiret stilles, saa reiser den sig igjen og voxer friskere". For at oplives i den gamle Varme, reiste han i Begyndelsen af 1816 til Østlandet for at træffe sammen med Hauge. Uagtet denne just da laa syg i Drammen, blev dog Samværet med ham til megen Velsignelse for ham. „Det Kjærligheds Liv, den Gudsfrygt, det Kristi Billede, som han var igjennemtrængt med, dette havde stor Indflydelse paa mig, da jeg følte en levende Gnist i mit Hjerte". Skjøndt han endnu ikke syntes, han havde faaet den rette Livsens Varme, begyndte han dog at formane til „en større Iver i vor Kristendom". Og der var mere Liv i hans Ord, end han havde anet; Virkningen af hans Tale paa Andre havde tilbagevirkende Kraft paa ham selv, „det virkede paa mit Hjerte meget og fornyede mine Kræfter til at tale om Guds Ord, og en Ild begyndte at brænde i mig"[1]).

Daniel Arnesen omtales som en blid og venlig, men stundom ogsaa streng Mand, hvorfor Hauge sagde, at Lars Kyllingen skulde gaa foran og lokke paa Faarene og Daniel Arnesen bagefter med Pidsken. Hans indre Liv var dybt rodfæstet i Guds Ord; han havde gode Gaver som Lægprædikant, og naar han blev beaandet, var hans Foredrag meget ildfuldt[2]).

Hvad Tid D. Arnesen flyttede til Romsdalen, vides ikke. Men der boede han først paa Gaarden Mjælva, senere paa Hole og døde nogen Tid efter 1842.

D. Arnesen var en af de mest virksomme Lægprædikanter, vort Land har eiet. Om hans mange og lange Reiser vides Følgende:

Hjemkommen fra Drammen i 1816 opholdt han sig i Romsdalen Resten af Aaret og talte Guds Ord og virkede til megen Velsignelse især blandt den yngre Slægt[3]). I samme Aar forlod han Hjemmet, drog først til Throndhjem[4]), hvor han opholdt sig Julen over, og derpaa til Røraas. „Gud give ham Naade til at drage en stor Fiskedræt", udbrød Hauge ved Efter-

---

[1]) „Religiøse Følelser" Pag. 150—53.
[2]) Væsentligst efter Pastor Wefrings mundtlige Meddelelse til Forf.
[3]) „Religiøse Følelser" Pag. 155.
[4]) Brev fra D. Arnesen, Thjm 8de Januar 1817.

retningen om denne Reise[1]). Herfra tog han hjemover; thi i Mai 1817 finde vi ham i Romsdalen[2]). Længere ud paa Aaret vandrede han sydover Østlandets Bygder og udstrakte Reisen lige ind i Sverige[3]).

Vinteren 1819 besøgte han Kristiansund, Opdal, Throndhjem og Røraas og var hjemme sidst i Mai[4]). — I 1820 finde vi ham først paa Søndmøre, siden i Øier, hvor han opholdt sig i 9 Dage, og hvor der var en stor Begjærlighed efter at høre Guds Ord, saa Husene vare „fulde af for de meste snille (vakte) Folk"; ligesaa virkede han i Gausdal og Lom[5]). — I 1822 besøgte han Throndhjem, Rennebo, Opdal og Lesjeskogen. I Opdal talte Presten Rønnau i en af hans Forsamlinger[6]) Henimod Slutningen af samme Aar træffe vi ham i Smaalenene; sammen med J. Sørbrøden reiste han herfra til Gøtheborg, hvorfra han i Begyndelsen af 1823 reiste hjemover; allerede i April er han i Romsdalen[7]). Udpaa Sommeren samme Aar gjorde han paany en Reise til Sverige; denne Gang var han i Følge med L. Kyllingen.

Efter i Slutningen af 1824 at have stødt paa D. Arnesen i Drammen, finde vi ham henimod Slutningen af Februar 1825 paa Frederikshald; han havde da reist adskilligt omkring i Egnen ved Gøtheborg, besøgt 8 troende Prester, været i Borås, i og omkring hvilken By han traf flere alvorlige Kristne. Fra Smaalenene tænkte han at reise til Kristiania, Drammen, Thoten og herfra hjemover gjennem Gudbrandsdalen[8]).

Udpaa Vinteren 1828 var han i Kristiansand, hvorfra han vandrede østover til Arendal[9]) og videre til Skien, hvor han

---

1) Brev fra Hauge 4de Februar 1817.

2) „Religiøse Følelser" Pag. 155.

3) Brev fra Hauge, December 1817.

4) Brev fra D. Arnesen, Røraas 1819. Do. fra samme, Mjelva 30te Mai f. A.

5) Brev fra D. Arnesen, Mjelva 1820.

6) Brev fra D. Arnesen, Mjelva 15de Juli 1822.

7) Brev fra Kristine-Malmstad, Gøtheborg 21de Januar 1823. Do. fra D. Arnesen, Mjelva 26de April 1823.

8) Brev fra D. Arnesen, Fredrikshald, 21de Februar 1825. Do. fra samme, Drammen 7de Januar 1825.

9) Brev fra Knud Jakobsen, Kr.sand 17de Marts 1828.

holdt Opbyggelse hos A. Sørby. Følgende Søndag havde han Samling paa en Gaard ovenfor Gjerpen Kirke, hvorpaa han drog opover til Telemarken: der holdt han nogle Opbyggelser, af hvilke den ene var besøgt af 2 Prester og deres Hustruer. Herfra tilbage til Skien og derpaa nordover gjennem Grevskaberne, hvor han holdt 4 Opbyggelser. Ankommen til Drammen holdt han her en Forsamling, tog derfra op til Eker Papirmølle, hvor han ligeledes talte Guds Ord, og vandrede saa til Kristiania, i og omkring hvilken By han ligeledes talte Guds Ord i flere Samlinger. Fra Kristiania gik Reisen over Hadeland, Thoten og Gudbrandsdalen til Hjemmet[1]).

I Begyndelsen af 1833 virkede han atter paa Østlandet, idet han besøgte Gudbrandsdalen, Birid, Thoten, Kristiania og Omegn, hvor han holdt flere Opbyggelser sammen med en svensk Prest Eckdal, der i dette Aar opholdt sig i Norge og talte Guds Ord i Haugianernes Forsamlinger. Fra Kristiania tog han nedigjennem til Smaalenene, hvor han holdt Opbyggelser paa flere Steder, blandt andre ogsaa paa Fredrikshald. Ad hvilken Vei han reiste hjem, er ubekjendt[2]).

Ved Begyndelsen af 1839 finde vi D. Arnesen oppe i Gudbrandsdalen: her traf han sammen med den bekjendte Lægmand Anders Haave fra Søndfjord, og de reiste da i Fællesskab gjennem Lom, Vaage, Fron, Øier, Gausdal og Faaberg. Her skiltes de ad, idet Haave tog nedover paa Mjøsens Vestside, Arnesen derimod paa dens Østside. Paa Hedemarken stødte han paa den unge Mads Wefring[3]) fra Søndfjord, og sammen med denne vandrede han derfra til Trysil. Nuværende Sognepræst til Røken Paul Irgens Dybdal var dengang dette Prestegjelds Sjelesørger. I hans Hus fandt Lægmændene en hjertelig Modtagelse: „vi havde det med hverandre som Søskende, fødte af een Fader", skriver gamle D. Arnesen. Presten fulgte dem paa deres Opbyggelser, bekjendtgjorde deres Ankomst i Kirken, „om Nogen havde Lyst til at komme og høre deres Vidnesbyrd"

---

[1]) Brev fra Farver Mjelva. Drammen 1828. Do. fra D. Arnesen, Bredtvedt 27de Marts 1828.

[2]) Brev fra D. Arnesen, Hole, April 1833.

[3]) Nu Sognepræst til Holden.

; virkede i broderligt Samfund med dem. En Søndagsaften
.vde de Samling i Nærheden af Prestegaarden; der havde ind=
ndet sig saa mange Mennesker, at Stuen knapt kunde rumme
m alle. Daniel Arnesen talte først, derpaa Mads Wefring.
er „var en stor Bevægelse blandt Folket, saa mange Taarer
ømmede af Øinene, og mange Bønner og Sukke bleve opsendte
Himmelen". Da Lægmændene havde talt, henvendte Dybdal
til Forsamlingen i omtrentlig følgende Ordlag:

„Da der nu er hidkommen tvende Venner at besøge mig,
de har følt Trang til at vidne Sandhed for Eder, saa er
t min Pligt som Eders Sjelesørger at staa ved Siden af dem
høre, om deres Vidnesbyrd stemmer overens med det, som
j har vidnet for Eder. Her staar nu en gammel Mand med
aat Haar og vidner for Eder om den samme Sandhed, som
j har vidnet om; han kunde nok have havt det bedre og mage=
jere hjemme; men af Trang til at vidne Sandhed for Andre
r han forladt sit Hjem og er ogsaa kommen hid til os. Hans
aa Haar vidner ogsaa, at hans Levedage ikke kan blive mange,
r han forlader Verden og af Naade for Kristi Skyld faar
etfærdigheds Krone. Dette skulde drive Eder, I Gamle, til
haste fra Verdens Forfængelighed til Herren Eders Gud.
3 her staar En, der i sin Ungdoms Dage har givet Herren
Hjerte og føler Trang til at vidne for Eder, Unge og Gamle,
n den store Nødvendighed at omvende Eder til Herren Eders
ud i Tide, før det bliver for sent, at Kristus, som hang paa
)rsets Træ, maatte faa Eder frelste og frigjorte, til sit Eien=
msfolk og Arvinger til Livet".

Efterat have holdt flere Opbyggelser i Bygden, reiste Daniel
:nesen, medens Mads Wefring blev tilbage. Han begav sig
: nedover til Smaalenene, derfra til Kristiania og videre op=
er til Vardal. Her traf han igjen sammen med Anders Haave,
r imidlertid havde besøgt Virid, Valders, Land, Hadeland og
hoten. Efter at have holdt en Opbyggelse i Fællesskab, tog
aave over til Hedemarken, medens Arnesen lagde Reisen hjem=
)er; i Begyndelsen af April finde vi ham i hans Hjem[1]).

) Brev fra D. Arnesen, Hole 7de April 1839.

Om Vinteren 1840 foretog han atter en Reise til Østlandet, og det var, — saavidt vides — hans sidste længere Vandring.

Og hvad var saa Indholdet af denne Mands Forkyndelse? Dette ville vi bedst erfare af følgende Ord: „Jeg har ikke noget Godt fortjent, ei heller er jeg værd den mindste Naadesmule af din faderlige Haand; men formedelst Kristi Naade og hans Fortjeneste er det, jeg i Troen overlader mig i din faderlige Haand, enten du meddeler mig Fattigdom eller Rigdom, Sorg eller Glæde, Livet eller Døden". Fremfor Alt kommer det derpaa an, at der er Sandhed i Troen; bedre er en svag Tro, der dog er „en Guds Gjerning", end en „tagen Tro og Frimodighed"; thi hermed kan man „skammelig blive bedragen". Saa har da en Kristen at agte paa disse to Ting, paa den ene Side at bygge sit Frelseshaab paa Guds „Naade og Miskundhed", og paa den anden Side at „forarbeide sin Salighed med Frygt og Bæven og tage Kristi Kors og følge ham"[1]).

John Haugvaldstad begyndte ligeledes kort efter 1814 at foretage kortere eller længere Reiser for at tale Guds Ord. Efter i nogle Aar at have besøgt forskjellige Egne af Vestlandet, gjorde han i 1818 efter Hauges Opfordring en Reise til Jylland for at retlede de „stærke Jyder", da der hos dem „var Adskilligt, som ei var saa nøie prøvet efter Jesu og Apostlernes Ord". Fra Jylland tog han til Kjøbenhavn og herfra til Norge. I 1820 foretog han atter en Reise til Danmark.

Sommeren 1822 reiste Haugvaldstad „over Fjeld og Dal" gjennem Telemarken og over Kongsberg til Bredtvedt, hvor han opholdt sig hos Hauge i nogle Dage. Derfra begav han sig til Sverige, i hvilket Land han „samtalede med flere Prester, havde Opbyggelser i deres Huse, og al Samtale, jeg havde med dem, var ret vederkvægende Stunder". I Gøtheborg lod han en af Hauges Bøger oversætte paa Svensk og udgive i Trykken. Senere foretog han endnu to Reiser til Sverige[2]).

Der hengik neppe noget Aar af den første Tid, uden at Haugvaldstad foretog en eller anden Udflugt. Enten tog han da sydover Jæderen eller nordover til Bergen.

---

[1]) „En Bekjendelse samt et Brev af Daniel Arnesen", Skien 1857.

[2]) „Tilbageblik paa mit Liv" af J. Haugvaldstad, passim. Feilene i hans Tidsangivelser ere rettede i Fremstillingen.

I 1819 fremstod der i Øier en Lægprædikant, hvis Virksomhed vistnok blev kort, men ikke destomindre af stor Betydning for flere af Østlandets Prestegjeld; hans Navn var Jon Eriksen Bjørge, født i Øier 1795. Fra sin tidligste Ungdom havde han fornummet Aandens Dragelser, uden dog at have faaet smagt den frie Naades Sødme. Tvertimod tiltog den indre Uro med fornyet Styrke; hverken kristelige Venners Opmuntring eller Læsning af gudelige Bøger hjalp ham, han var Fortvivlelsen nær. Men jo tungere Fødselssmerterne havde været, desto fyldigere og saligere vældede ogsaa det nye Liv frem, da Naadens Besøgelsestid kom. Udrustet med store Gaver, glødende af Frelserens Kjærlighed, luttret i Anfægtningernes Smeltedigel, „frigjort fra Syndens og Dødens Lov" fremstod han nu som Lægprædikant i sin Hjembygd[1]), og der var i hans Ord en forunderlig Aands og Krafts Bevisning.

Efterat være kommen til Troens Frimodighed, skrev han til Hauge og fortalte ham, hvilke store Ting Herren havde gjort imod ham. Hauge skrev da tilbage til ham, yttrede sin Taknemmelighed til Gud for „den himmelske Skat", han havde betroet ham, og formanede ham til især at tage sig iagt for disse tre Farer: Aandeligt Hovmod, Lunkenhed og Menneskefrygt. „Jeg formaner dig, Broder, ved Guds Aand, at du tager dig vare for disse Farer, saa undgaar du de Skrækkedomme, de true med", skrev den erfarne Gudsmand til ham[2]). Efter at have besøgt Hauge i Julen samme Aar, tog han i 1820 ud som Lægprædikant i videre Kredse, en Virksomhed, han ogsaa fortsatte det følgende Aar. Foruden i sin Hjembygd vides han at have virket i Birid, Aurdal i Valders, Eker, Kongsberg, Drammen samt paa flere Steder i Gudbrandsdalen. Og hvor han kom og talte Guds Ord, der strømmede Folk til i skarevis for at høre ham, og Mange bleve vakte til Eftertanke.

Hans Dage skulde ikke blive mange. I Begyndelsen af 1822 blev han anfaldt af en Brystsygdom, der efter nogle Maa-

---

[1]) „Sandheds Stadfæstelse" o. s. v. af J. E. Bjørge, Kristiania 1820, passim.

[2]) Brev fra Hauge, Bredtvedt 14de Oktober 1819, trykt i „Religiøse Breve" Pag. 123—24.

neders Forløb lagde ham i Graven. Da han forstod, at Enden nærmede sig, skrev han til Hauge og sagde ham Farvel[1]). Hauge dølger ikke sin Sorg over at skulle miste en saa trofast Medarbeider, men gjør dog gjældende, at Herren ved bedst „den saligste Tid" til at kalde sine Børn hjem. Og han formaner sin døende Ven til at „søge Alt i Naadens Kilde", vis paa, at, om han døde, saa skulde han dog leve. „Jeg siger dig herved Tak for hvert Ord og for hvert Trin, du har traadt for at deltage i vort fælles Arbeide til Menneskenes Salighed. Lev vel, Broder, lev evig vel, det ønsker din Medtjener i vor Herres Jesu Naade"[2]).

Og kort efter fik han vandre hjem; han var ved sin Død kun 27 Aar gammel.

Da Jon Bjørge i 1821 holdt Samlinger i Ringebu, havde han i Følge med sig en i senere Tider meget fremtrædende Lægmand, den for sin velsignelsesrige Virksomhed i vide Kredse bekjendte Jens Jonsgaard[3]), ligeledes fra Øier Prestegjeld. Allerede tidlig havde ogsaa han havt Dragelser mod det Religiøse, ved Omgang med Hauges Venner var han ogsaa efterhaanden kommen til Erkjendelse af sin Naturs Fordærvelse; men Troens fulde Forvisning blev ham først til Del under Nydelsen af Nadverden. Han var i stor Tvivl, om han skulde vove sig til at gaa til Herrens Bord, men efter nogen Betænkning bristede han sig endelig til at følge sit Hjertes Trang. Og gjennem Sakramentet fik han da ogsaa Forvisningen om sine Synders Forladelse[4]).

Jens Jonsgaard omtales som en ret evangelisk Mand; Grundtonen i al hans Forkyndelse var: „Jesu Kristi, Guds Søns Blod renser os fra al Synd". Han var en Troens Helt, altid den samme varme Discipel, med et dybt Aandsblik og en eiendommelig Gave til at stifte Fred der, hvor han kom. Som

---

[1]) Brev fra J. Bjørge, 21de Juli 1821. Meddelelse af Hans Ekeren i Birid til Forf.

[2]) Brev fra Hauge, Bredtvedt 5te Marts 1822, trykt i „Religiøse Breve" Pag. 143—45.

[3]) Brev fra J. Bjørge, 21de Juli 1821.

[4]) Efter Meddelelse fra en i Gudbrandsdalen bosat Lægmand, der havde gjort flere Reiser som Lægprædikant sammen med ham.

i sin Hjembygd var den ledende Mand i Alt og i en lang
ke af Aar Forligelseskommissær, saa var han tillige flittig
:t reise om og bekjende Guds Ord. Tidlig bekjendt med
ge vankede han ofte paa Bredtvedt; sammen med dels en,
en anden af Hauges Venner foretog han ofte længere
er; saaledes var han i 1834 lige til Throndhjem, did han
rede over Østerdalen og Røraas[1]). For Resten virkede
sgaard vistnok til størst Velsignelse i de bevægede Aar, da
mers var udtraadt af den lutherske Kirke, og Flere dels havde
: ham, dels stod tvivlraadige om, hvad de skulde gjøre. Da
t han med stor Styrke frem den absolute Pligt at blive i
Samfund, Herren selv havde vedkjendt sig ved at vække En
ive i det ved Ordet og Sakramenterne. — Jens Jonsgaard
de lige ned til 1860, da Herren kaldte ham hjem[2]).

Omkring 1820 fremtraadte der paa Søndmøre en Lægmand
Navn Amund Knudsen Brekke, hvis Virksomhed ikke
af ringe Betydning. Med hans aandelige Levnetsløb for=
er det sig paa følgende Maade. I 1802 havde en Mand
Hallingdal ved Navn Vebjørn Svensen bosat sig paa Gaar=
Ørstenvik i Volden Prestegjeld. Han var opvakt ved Hauge,
havde holdt Opbyggelse i hans Hus, medens han boede i
ingdal. Paa Ørstenvik levede han et meget tilbagetrukkent
hans Naboer vidste kun dette om ham, at han var en af
nnefolket" og taalte ikke at høre Sværgen og Banden osv.
320 fik han en Tjenestepige fra Romsdalen; hun var kom=
til Live i Gud ved L. Kyllingens og D. Arnesens Virk=
ed. Denne Pige begyndte strax ved sin Ankomst til Ør=
ik at holde Opbyggelser; hendes hjertelige Formaninger
an, der var Mange, som kom til Eftertanke. Rygtet om
e Opvækkelse kaldte L. Kyllingen og D. Arnesen til Byg=
og en almindelig Vækkelse blev nu Følgen af deres Virken.
ægelsen udbredte sig ogsaa til Naboprestegjældene. I et af
, Herø, havde Amund Knudsen Brekke dengang sit Hjem.
illig paavirket af Guds Ord før blev han nu dragen ind i
kelsen, og han sluttede sig til de Vakte for at arbeide i Fæl=

---

[1]) Brev fra J. Jonsgaard 1ste Februar 1834.
[2]) Se „For Fattig og Rig" for 1860.

lesskab med dem. Og det gjorde han med megen Troskab. Vistnok var han uden synderlig Begavelse til at tale Guds Ord i Opbyggelsesforsamlinger; men desto større Evner havde han faaet til at tale med den Enkelte. Og derfor gik han omkring i Bygderne fra Gaard til Gaard, samtalede med Folket og læste for dem af gudelige Bøger. Ved ham kom blandt Andre den bekjendte **Berthe Kanutte Aarflot** til Sindsforandring[1]).

Amund K. Brekke skal have havt et særdeles klart kristeligt Syn, navnlig skal han være en af de Første inden det Haugeske Vennesamfund, der kom til en dyberegaaende Opfatning af Sakramenternes Betydning. I saa Henseende og med Hensyn til evangelisk Klarhed overhovedet stod Vækkelsen paa Søndmøre vistnok adskillig foran Bevægelserne paa andre Steder og fik en heldig Indflydelse paa disse.

2. Dels ansporede ved disse Mænds Exempel, dels vakte til Livet i Gud ved deres Prædiken, dels fornyede ved dem til „ny Iver" for Guds Rige var der nu efterhaanden opstaaet Lægprædikanter i alle Landets Egne. Fra 1818—1833 støder man da ogsaa paa Vækkelser i flere Egne udover det ganske Norge, især der, hvor Hauges Virksomhed tidligere mest havde slaaet an, og hvor der efter hans Raad havde nedsat sig en eller anden af hans Venner. Naar da den reisende Gudsordsbekjender var paa sin Vandring, var det ham en bekjendt Sag, hvor han skulde gaa, og til hvem han skulde henvende sig for at faa Lokale til at holde Opbyggelse i. Og hos Andre end de paa de forskjellige Steder bosatte Hauges Venner var det vistnok en saare stor Sjeldenhed, at der blev holdt Opbyggelsesforsamlinger. Idetheletaget gik Lægmændene frem med stor Forsigtighed under deres Virksomhed og med Hensynsfuldhed, der mange Gange maaske gik vel vidt. Man var bange for alt Opstyr, vilde helst, at Alt skulde gaa af i Stilhed, og man søgte at give Opbyggelserne saavidt muligt Præget af Husandagter. Efter Hauges Raad i 1817[2]) sendte man ikke Bud omkring,

---

[1]) Efter Meddelelser af Kirkesanger A. Welle i Volden. „Troens Frugt" af B. Aarflot, Bergen 1865 Pag. 188.

[2]) Brev fra Hauge, Bredtvedt 18de Sept. 1817.

at der og der skulde holdes Opbyggelse, men at Husfaderen vilde „læse et Kapitel af Bibelen eller Noget i en anden gudelig Bog". Og dette skede altid ved Samlingerne; først efter at man havde læst enten Noget af Bibelen eller de gamle Fædre, talte man frit. Følgende Skrifter bleve brugte i saadant Øiemed: Hauges før 1804 udgivne Bøger, hvilke efterhaanden dog i betydeligt Mon vege Pladsen for hans efter 1814 forfattede eller udgivne Skrifter, fremfor alle dog „Samlingspostillen"; fremdeles J. Arnds „sande Kristendom" og Prædikensamlingerne af Pontoppidan, Francke og Luther. Som Sangbog benyttedes — saavidt vides — udelukkende Hauges „Udvalgte Salmer". I Sammenkomsterne var der ofte Samtaler over religiøse Materier, ikke sjelden bleve ogsaa Breve fra kristelige Venner læste. Med Unge, der vilde optræde som Lægprædikanter, var man meget stræng; var der Spor af aandeligt Hovmod eller Egenraadighed, da bleve de ganske forbudne at optræde, og vilde de alligevel gaa ud, uden at de Ældre billigede det, da havde saadant Skridt til Følge, at Vedkommende, hvor han kom, blev nægtet Hus til at holde Samlinger i; thi ved Brev var hans Rygte gaaet i Forveien, og var der ikke Tid til at skrive, da sendte man Expres forud for ham. I Hjembygden var det nok muligt at optræde, forsaavidt Nogen udenfor den Haugeske Kreds vilde aabne sit Hus; men længere borte, der hvor en Reisende kun havde at holde sig til Vennerne, vare alle Rum stængte. Det var dels Haugianernes efter 1814 saa fremtrædendende Forsigtighed, dels deres Strænghed med Hensyn til Læren, dels Bevidstheden om, at man fremdeles havde Forordningen af 13de Januar 1741 imod sig, dels Skuffelser og dyrekjøbte Erfaringer, der havde aabnet Lægmændenes Øine for, at der maatte øves en skarp Kontrol fra Lægfolkets Side, dersom den frie Virksomhed for Guds Rige skulde blive til Opbyggelse og ikke til Nedrivelse. Som de Mænd, der i Overensstemmelse med Hauges „Testamente" § 7 gjorde Begyndelsen til at faa Lægmandsvirksomheden sat under Kontrol, nævnes Daniel Arnesen og Jon Haugvaldstad.

At man just ikke forkjælede de Unge, derpaa kan følgende tjene til Bevis.

En ung Lægprædikant, som vi ville kalde N., havde virket

i Omegnen af Bergen og var kommen til Stavanger for at fremstille sig for Haugvaldstad, da han agtede sig til Kristiansand, og vidste, at han uden Anbefaling fra ham ikke fik Adgang til at tale Guds Ord over hele Jæderen. Man havde fortalt Haugvaldstad om N.s Ankomst og om hans Begavelse; men da N. indfandt sig hos ham, tog han saa liden Notice af ham, at han neppe svarede paa hans Hilsen, gik ham derimod forbi og lod sig ikke se mere den Dag. En saadan Modtagelse smagte den unge N. mindre godt; han havde paa sin Vandring været Alles Kjæledægge, og nu blev han af den strænge „Fader" i Stavanger neppe værdiget et Ord. Han var bleven meget mindre kry paa en Dag. Næste Dag skulde han atter prøve sin Lykke; han saa Haugvaldstad oppe paa Taget ifærd med at sætte istand en Skorstenspibe, og han tænkte da, at han fik vel gaa op til ham. Men neppe var han kommen et Par Trin op i Stigen, før en tordnende Stemme lød fra oven: „Kom ikke hid"! Den arme N. maatte da luske ned og gik grædeferdig hjem. Følgende Dag atter afsted. Det var en Løverdag; da holdt Haugvaldstad altid Husandagt med sine Tjenere og overhørte dem i de Lexier af Pontoppidans „Sandhed til Gudsfrygtighed", han havde givet dem. „Hvad er det for Noget, som forbydes os her nu da?" kunde han sige. Efterat have faaet Svaret, kunde han da fortsætte: „Ja — men kjære dig, naar nu dette er Synd, hvorfor gjorde du det da om Tirsdagen"? Saare opbyggeligt skulde det være, naar han examinerede troende Tjenere, og der begyndte en Udvexling af aandelige Livserfaringer mellem Husbond og Tjenere. Efterat Examinationen og Aftenandagten var forbi, og de Forsamlede havde fjernet sig, blev N. tilbage; han blev staaende ved Kakkelovnen, ventende paa, at den Mand, hvem han ansaa for en Apostel, skulde sige et Ord til ham. En Stund efter sagde denne i en ganske ligegyldig Tone til ham: „Det er vel du, som hedder N. da"? „Ja", svarede N. bævende. „Hvad er det, du skal paa denne Kant du da"? N. mumlede Noget om, at han gjerne vilde besøge troende Brødre og tale med dem. „Ja saa Far! Aa nei, det er nok ikke det, han gaar efter. Eller kanske Alle ere omvendte i Bergens Stift nu, saa der ikke findes Noget at gjøre for dig der"? En Pause paafulgte, un-

der hvilken den Gamle saa ned for sig. Derpaa sagde han: „Kom hid, saa jeg for se paa dine Hænder". Han følte paa dem. „Aa nei, Far, det er for bløde og fine Hænder til at taale Arbeide, det er Sagen; men det gaar ikke an; gaa hjem og arbeid i dit Ansigtes Sved, du Far. Farvel"! Og dermed reiste han sig, og N. maatte gaa. Søndag Eftermiddag var der som sædvanlig Opbyggelse i Haugvaldstads Hus; dengang var samlet en Del Folk baade fra Omegnen og fra Byen. N. havde taget Plads lige ved Døren for at være saa langt som muligt borte fra den strænge Mands Blik. Opbyggelsen foregik paa sædvanlig Vis med Sang, Bøn og Postillæsning. Derpaa reiser Haugvaldstad sig og siger tørt og koldt: „Er N. her nu, saa kan han holde en Tale". N. blev som lynslagen; men efter et stille Suk til Gud begyndte han, ydmyg og fattig i Aanden. Og derfor gik det ogsaa godt og blev til Opbyggelse. Da han derpaa talte med Haugvaldstad, sagde denne til ham: „Aa ja, det bliver kanske det Bedste, du frister en Tour bort-over Jæbderen, endda du er for ung; og du skal se, at det bliver Mange, som vil gjøre af dig, men det er ikke rare Folk, det vil jeg sige dig, og den Kjærlighed skal du passe dig for". Foran ham skrev han: „Han har Gaver, men er for ung; og dersom han skal blive til Nytte for Eder, saa se vel til med ham og gjør ikke for meget Væsen af ham"[1]).

Naar en Ung skulde ud at tale Guds Ord, begyndte han i Regelen saaledes, at han reiste sammen med en ældre, forfaren Lægmand, der baade kunde indføre ham hos Vennerne og retlede ham forøvrigt. Hauge satte stor Pris paa, at en Ung og en Gammel virkede i Fællesskab, saa den Unges Fyrighed og Begeistring kunde holdes inden for de rette Skranker ved den Gamles Besindighed og Erfaring.

De yngre Lægprædikanter, der vare komne saavidt i Modenhed, at man fandt det tilraadeligt at lade dem reise alene, bleve gjerne anviste deres Virkeplads af de Ældre, der med stor Opmærksomhed fulgte Begivenhedernes Gang og havde en mærkelig Oversigt over de religiøse Forholde i det ganske Land[2]).

---

[1]) Efter Meddelelser af Provst H. Sommerfelt og vedkommende Lægmand selv.

[2]) Efter Pastor Wefrings Meddelelser.

Et Blik paa Hauges „Testamente", sammenholdt med disse her meddelte Kjendsgjerninger vil overtyde enhver om, baade med hvilken Troskab man holdt sig dette efterretligt, og hvor sundt Forholdet i det hele taget var inden den Haugeske Vennekreds. De ældre, erfarne Kristne, som Hauge i sit Testamente benævner „Ældste", vedbleve Tiderne nedigjennem at have stor Indflydelse ikke blot ved at kontrollere Lægmandsvirksomheden, men ogsaa ved at udøve broderlig Tugt og Formaning ligeovenfor dem, der faldt i Synd og Skrøbeligheder, eller ved at give Raad i vanskelige Tilfælde. Jeg anfører her Navnene paa de mest fremtrædende blandt disse „Ældste". I Throndhjem: M. Grendahl, E. Krognæss og Mathiesen. I Romsdal: Daniel Arnesen og Lars Kyllingen. I Søndfjord: Peder A. Stenhovden og O. T. Svanøen. I Bergen: A. Bust, S. Traae, P. Odland, S. Ruud, O. Iversen og A. Helland. I Stavanger: O. Seglem og J. Haugvaldstad. I Kristianssand: Kittel Aarstad, O. Moe, J. Birkrem, A. Korneliussen og K. Jakobsen. I Arendal: P. og J. Skjæveland. I Drammen: O. Mjelva. Paa Eker: M. Hauge. I Gudbrandsdalen: J. Jonsgaard og Th. Bleken. I Smaalenene: J. Sørbrøden.

I Haugianismens Forhold til Kirkesamfundet var der i det Tidsrum, hvorom her tales, indtraadt den væsentlige Forandring, at der nu var flere Steder, hvor Guds Ord forkyndtes ikke blot retteligen, men ogsaa med Liv. Var der end ikke faa af de yngre Prester, der paa de Gamles Vis udskjældte de Vakte fra Prædikestolene og gjorde Lægprædikanterne allehaande Fortrædeligheder, saa var der paa den anden Side en liden Flok af dem, der ganske sluttede sig til Vækkelsen og arbeidede i Fællesskab med det vakte Lægfolk. Efter den bittre Strid mellem Embedet og Lægmændene i Hauges Virketid maa man høiligen beklage, at den af vor Kirke i flere Henseender saa fortjente Professor Stenersen istedet for at anerkjende den frie Virksomhed for Herrens Sag stemplede den som en Yttring af Sværmeri. Saa meget mere maa man anerkjende dem, der allerede i dette Tidsrum gjorde en modsat Anskuelse gjældende baade i Theori og Praxis. Blandt disse maa først og fremst nævnes Biskop Bugge i Throndhjem. Efter i flere Aar at have slingret mellem de mest forskjellige Standpunkter havde han

endelig fundet tilbage til „de gamle Stier"; og da sluttede han sig ogsaa temmelig nær til Lægmændene, af hvilke han endog stod i Brevvexling med flere, om han end af og til i et oprømt Øieblik lod sine Sarkasmer gaa ud over deres mindre polerede Maade at være paa. Det skyldtes ham, at Lægprædikanterne fik virke uhindret i hans Stift, til Trods for, at enkelte af hans Prester havde Lyst til at gjøre Forordningen om „gudelige Forsamlinger" gjældende. „Bugge er meget snil og forsvarer os imod alle udvortes Fiender", skriver D. Arnesen; „endel af Presterne er os imod, men da han staar dem imod, saa kan de Intet gjøre"[1]). Og i en anden Skrivelse fra samme Mand hedder det; „Bisp Bugge er et stort Middel til det Godes Fremme og til at hindre Ondt, da Endel af Presterne fatte bedre Tanker om os, eftersom de forstaar, at han agter os fremfor andre Mennesker, og Folk faa mere Tiltro til os for det samme"[2]).

I Lægmændenes Breve fra hin Tid vil man ikke saa sjelden støde paa Beretninger om en eller anden Prest, med hvem de havde havt det godt, og af hvilke enkelte endog havde talt sammen med dem paa deres Opbyggelser. K. T. Rønnau i Opdal, der fra tidligere at have været en vidtgaaende Rationalist[3]) paa sine gamle Dage blev en varm Kristen. J. M. Hansteen i Rødenæs, J. Hesselberg i Grue og P. J. Dybdal i Trysil ere de mest bekjendte Navne i saa Henseende i Tiden før 1833.

3. Ligesom Forbindelsen med de Vakte i Jylland fortsattes ved Brevexling og Besøg, saa finder man ogsaa efter 1814 adskillig Berøring og gjensidig Paavirkning mellem den Haugeske Kreds i Norge og alvorlige Kristne baade af Prester og Lægfolk i Sverige. Indledningen til et nærmere Bekjendskab med Brødrene i sidstnævnte Land blev gjort af Haugvaldstad, da han i 1822 reiste i Omegnen af Gøtheborg og kom i fortroligt Forhold til baade Lægfolk og Prester af kristelig Interesse. Rygtet om det nye Opsving, Vækkelsen og Lægmandsvirksomheden havde taget i Norge, havde forlængst naaet til

---

1) Brev fra D. Arnesen, Mjelva 15de Juli 1822.
2) Brev fra samme, 25de Juli 1823.
3) I sin rationalistiske Periode nægtede han flere af Hauges Venner Sakramentet for deres „Sværmeries" Skyld.

Broderlandet, og Hauges Navn var baade kjendt og agtet. Traditionen ved endog at fortælle om, at flere i Borås og Omegn var bleven vakte derved, at en „Vestjyde" havde bragt med sig fra Norge Hauges Skrift „Om Verdens Daarlighed", hvilken Bog havde givet Stødet til en liden religiøs Bevægelse i omhandlede Egne. Efterat være bleven bekjendt med Forholdene her gjennem Haugvaldstad skrev Hauge til Borås og udtalte sin inderlige Glæde over, at han og de Mange i Norge, „hvis Forsæt er at elske Gud og følge hans Befalinger, kunde finde Fortrolige i Sverige endog af Mænd, som Gud har sat til Ledere for Menigheden"[1]). I Slutningen af 1822 reiste J. Sørbrøden og en Lægmand fra Drammen ved Navn Ole Mjelva til Sverige, og de bleve blandt Andre ogsaa kjendt med en Prest Niels Doch, der i Skrivelse til Mjelva det følgende Aar udtaler sin Tak til Herren for den Fremgang, Guds Riges Sag havde faaet ogsaa ved de Norske Lægprædikanters Virksomhed. Han forstaar, hvorledes den „efter Himlen længselsfulde Broder H. N. Hauge nu maa glæde sig herover og fremsender ham sin inderligste Hilsen i Jesu Tro"[2]). Efter at være bleven kjendt med dette Brev takker Hauge i Skrivelse af 12te Oktober s. A. den kjære Prest for hans Kjærlighed og Venskab[3]).

Troessamfundet med Brødrene i Sverige bestyrkedes og udvidedes nu ved gjensidige Besøg, der bleve aflagte Aarene nedigjennem. Vi have i det Foregaaende omtalt et Par af vore Lægprædikanters Reiser i Broderlandet for at tale Guds Ord, samt Presten Eckdals Besøg i Norge. Dette aandelige Samarbeide blev af ikke ringe Betydning for det Norske Lægfolk, det var en stor aandelig Støtte for de endnu paa mange Maader betrængte Lægmænd i Fædrelandet. Og de mange Breve, man fik fra kristne Venner i Sverige maa visselig have været til stor Opmuntring for Flere og klarnet Forstaaelsen af, at det lod sig gjøre at stille Retfærdiggjørelsen af Troen noget mere frem uden at slaa noget af paa Kravet om Livets Hellighed og Alvor i Troens Strid. Blandt de ældre Haugianeres

[1]) Brev fra Hauge, Bredtvedt 9de December 1822, trykt i „Religiøse Breve" Pag. 149—52.
[2]) Brev fra Pastor Doch, Skersvig Prestegaard 20de September 1823.
[3]) Brev fra Hauge til Pastor Doch, Bredtvedt 12te Oktober 1823.

Efterladenskaber vil man finde flere Afskrifter af Breve fra Sverige netop i saadan Retning.

Ligesom Norske Lægprædikanter reiste i Sverige, saaledes finde vi ogsaa, at Svenske Lægprædikanter optraadte i Norge. Den mest bekjendte af disse er en Mand, der i Almindelighed gik under Navnet Britas-Mads[1]). Paa en af sine Reiser i Sverige gjorde Daniel Arnesen Bekjendskab med ham og tog ham med til Norge, hvor han reiste vidt og bredt omkring og talede Guds Ord og det flere Gange. Han omtales som meget begavet i saa Henseende, ligesom han skal have været en meget livlig Mand og begavet med adskillig Humor. Da saaledes Biskop Bugge engang spurgte ham, hvorledes han havde det med sin Familie hjemme, blandt hvilken han havde fundet megen Modsigelse og var lagt i Had for sin Tro og Bekjendelse, svarede han: „Aa, de arbeider det meste, de kan, paa min Helliggjørelse".

4. „I ved, Medtroende, at vel enkelte Splidagtigheder har i disse 25 Aar indfundet sig, men de ere ved Guds Naade kvalte og de fleste bilagte; idet mindste har de aldrig grebet om sig til Partier, saa de har forladt den Vei og den Røst, Jesus har ladet os høre. Thi enten har den Skyldige erkjendt og angret sin Synd, eller han er faldet i Laster og da forladt os. Mange har med mig frygtet for, at naar jeg med min Tunge og Pen forlader Eder, der da kunde ville opstaa Splid, saa den Ene vil hid, den Anden did: vogter Eder herfor; thi Intet er vigtigere end Endrægtighed"[2]).

Da Hauge med Døden for Øinene skrev disse Ord, vidste han saare vel, at en bitter Strid vilde bryde ud efter hans Død, og det skede da ogsaa. En af de mest begavede og fremtrædende blandt Hauges Venner, den tidligere omtalte T. O. Bache i Drammen, havde i længere Tid levet i et ulykkeligt Ægteskab med en ond og arrig Hustru; istedetfor at gjøre Noget for at vinde hende, stødte han hende fra sig paa mange Maader, og Forholdet blev slettere og slettere. Nogen Tid før Hauges Død kom det Rygte ud, at Bache tænkte paa at skille sig fra

---

[1]) Hans fulde Navn har jeg aldrig kunnet faa opspurgt.

[2]) Hauges „Testamente" § 5.

sin Hustru og ægte en Enke ved Navn Anne Halvorsdatter, født paa Gaarden Bister i Tune. Rygtet syntes saameget mere at medføre Sandhed, som hun var tilflyttet Baches Hus som Husbestyrerske. Hauge gjorde Alt, hvad han formaaede, for at faa Anne Bister væk og bringe istand en Udsoning mellem Mand og Hustru, men Alt forgjæves. Den stivsindede Bache var allerede fangen af Lysten og vilde ikke engang bøie sig for Hauges Autoritet. En ældre Kone, der tjente paa Bredtvedt i Hauges sidste Leveaar har fortalt mig, at hun engang læste høit for sin Husbond i Mathæi Evangelium og kom da til det bekjendte Sted: Hvo, som skiller sig fra sin Hustru o. s. v. Hun standsede da og sagde til Hauge: „Kjære, naar dette staar her, kan det da være rigtigt, at Bache vil ægte Anne Bister?" „Hvordan kan du spørge saa?" svarede Hauge; „har jeg ikke gjentagne Gange talt for baade ham og hende, men Alt til ingen Nytte. Gud faar nu raade for Udfaldet; men efter min Bortgang skal du faa høre om megen Strid og Uenighed." Og da Haugvaldstad var paa Bredtvedt i 1823 ytrede Hauge til ham, at det var „hjertesaarende" at tænke paa Forholdet med Bache[1]). I 1824, kort efter Hauges Død gjorde Bache det første Skridt til at faa Ægteskabet med sin 1ste Hustru opløst; han gjorde fremdeles Paastand paa at agtes som en kristelig Broder; thi han havde et saa klart Aandens Lys, at han forlængst efter Guds Ord havde fundet sit Forehavende kristeligt og forsvarligt; han var En af de Faa, der havde fattet, hvorledes Mandens Sag staar med Hustruen (Math. 19, 10—11). Alle, som satte sig imod ham, var i Mørket, han alene havde Lyset i den Sag. Havde han sagt, at han alt i længere Tid havde levet i et ugudeligt Forhold til den Kvinde, han nu havde gjort det første Skridt til at indtræde i Ægteskab med, saa havde han vistnok sagt Sandhed.

Det var nogle Faa inden Vennekredsen, hvem Bache dels ved sin aandelige Overlegenhed havde imponeret, dels som den rige Kreditor ligetil havde truet til at give deres Bifald til hans Plan. Bortseet fra disse reiste Vennerne i Drammen og Omegn sig Alle som En imod ham, og en heftig Strid mellem Bache

---

[1]) Skrivelse fra Haugvaldstad 1825.

og hans faa Tilhængere paa den ene Side og den øvrige Haugeske Kreds paa den anden Side tog sin Begyndelse. Hvor tungt det end var at bryde med den Mand, der tidligere næst Hauge havde maaske havt den største Indflydelse blandt Vennerne paa Østlandet, saa var det dog umuligt at give Bifald til ligefrem Synd mod Gud og aabenbar Forargelse for Menneskene. I Begyndelsen havde Bache øiensynlig adskillig Samvittighedsbetænkeligheder, og derfor krævede han med Lidenskab, at de troende Venner skulde bifalde hans Gjerning for paa denne Maade at blive lettet i det Arbeide at faa Samvittigheden til at slumre ganske ind. Da nu det Modsatte blev Tilfældet, opvaktes hans Forbittrelse paa det heftigste, og mellem de gamle Venner indtraadte saaledes et Schisma, der var saameget mere beklageligt, som Lidenskabeligheden snart blev stor paa begge Sider, og Enhver kappedes i at fremholde sine Modstanderes Feil og Skrøbeligheder.

Saaledes stod Sagerne, da D. Arnesen i Slutningen af 1824 kom til Drammen; han fik saavidt Fred i Gemyterne istand, som man kom overens om at besøge ogsaa de Opbyggelser, der holdtes af Bache i hans eget Hus, indtil et nyt Ægteskab virkelig blev indgaaet. „Thi da vi tror og synes, vi har Grund for vor Tro ifølge Guds Ord, at den Gjerning er Synd, saa syntes vi, at de burde have en Udsættelse“, at de maaske kunde fatte et andet Sind og opgive sit Forehavende. Men Anne Vister, som ogsaa pleiede at holde Opbgggelser, mente man ikke maatte tilstedes at tale Guds Ord i Ventetiden. Efter at Baches Modstandere vare komne overens herom, skrev D. Arnesen en Rundskrivelse til de mest fremtrædende „Ældste“ i Throndhjem, Romsdal, Bergen, Stavanger og Kristianssand med Anmodning om, at de vilde tilkjendegive deres og Vennernes Mening i denne Sag.

Disse paa denne Maade fremkomne Erklæringer gjør det Haugeske Vennesamfund megen Ære. De gaa alle som en ud derpaa, at „den omskrevne Gjerning er Synd“, at Synden ikke blot gjør Skilsmisse mellem Mennesker og Gud, men ogsaa mellem Troende og Vantro. Flere giver theoretiske Bemærkninger om Ægteskabets Væsen, om Skilsmisse og Fraskiltes Giftermaal, der ikke skulde gjøre en Theolog Skam. Gjennem

det Hele gaar der ligesom et Smertens Suk over, at et saa sørgelig Frafald skulde ske, at ikke længere Tid efter Hauges Død en saa beklagelig Splittelse skulde finde Sted. Men hvor tungt dette end er, saa holder man dog frem Nødvendigheden af at være tro mod Sandheden og ikke at besmitte Guds Børns Samfund ved at give Bifald til aabenbar Synd. Med den foreløbige Fred med Bache, Vennerne i Drammen havde gaaet ind paa, erklærer man sig utilfreds; det var kun en halv Forføining at nægte Anne Vister at holde Opbyggelse, naar man alligevel vedblev at omgaaes Bache som en Broder, trods man vidste, hvad han havde isinde; det vilde i Grunden være „et stiltiende Bifald til Gjerningen". Saalænge Bache ikke „erkjender, fortryder, hader og afskyr sin omskrevne Bestemmelse, som han nu ikke engang erkjender for Feil end sige Synd", saalænge han bliver ved „i sin Haardnakkethed imod Herrens Ord og saa mange Venners alvorlige Advarsel og Paamindelse", saa finder man at burde afbryde al broderlig Omgang baade med Bache og Anne efter Hauges Testamente § 8; thi de kunde trods alle deres „store Gaver", ikke længere opbygge Herrens Folk; „om de end kunde tale med Engles Tungemaal", blev det dog kun til „Guds Bespottelse"[1])

Heller ikke disse Erklæringer formaaede at gjøre noget Indtryk paa Bache, der holdt fast paa sin Bestemmelse saa hurtigt det lod sig gjøre at indtræde i det paatænkte Ægteskab. Vennerne i Drammen gjorde endnu et Skridt for at hindre Forargelsen. De fattede nemlig den Plan at sammenkalde de „Ældste" til et Møde i Drammen for personlig at samtale med Bache og i Alvor og Kjærlighed formane ham til at afstaa fra sit Forehavende. Denne Plan blev dog paa Foranledning af Storthingsmand Grendahl opgiven, da man og det med Rette fandt, at den ikke vilde føre til Noget; kort i Forveien havde jo tvende Venner været hos Bache i samme Ærinde, og han havde mod-

[1]) Erklæringer angaaende Baches paatænkte Giftermaal fra M. Grendahl, A. Solem, H. Mathiesen, L. Bache og R. Solem i Throndhjem; P. Stenhovden i Søndfjord; A. Busk, S. Traae, O. Iversen, S. Ruud, A. Helland, K. og P. Odland i Bergen; O. Seglem og J. Haugvaldsstad i Stavanger; K. Aarstad, S. Birkrem, A. Korneliussen og K. Jakobsen i Kristianssand; Manuskript i Forf. Besiddelse.

aget deres Formaninger med de Ord, „at han saa sig nødt til
ıt væbne sig som en Ambolt til at modtage Slagene[1]).

Tiden kom, Bache giftede sig, Bruddet blev fuldstændigt.
Med Undtagelse af nogle Faa blev han nu ganske skyet af alle
ine fordums Venner, ligesom ogsaa Brevvexlingen med dem
ophørte. Opholdet i Drammen blev ham uudholdeligt, hvorfor
ıan overdrog Forretningen til sin Søn og flyttede til sin Eien-
dom Valle i Lier. Bitter stemt mod dem, af hvis Omgang
ıan var udelukket, sad han da paa Valle; aldrig vilde han
rkjende at have gjort Uret; derimod klagede han altid over,
ıvad han havde maattet lide af Bitterhed og haarde Domme.
Han lovede at skulle blive Vennerne et „Ris", og det holdt
ıan ogsaa, forsaavidt som han altid fandt Noget at udsætte paa
ıos dem, baade i Lærdom og Liv. Jo mere Vennesamfundet
ıdviklede sig i bevidst kirkelig Retning, desto mere gik hans
Udvikling i modsat Retning; i mere end en lynende Skrivelse
arer han løs paa Vennerne for deres formentlige Herrnhutisme,
or deres Afvigelser fra Hauges Lærdom og for deres Brug af
ındre Opbyggelsesskrifter end Hauges[2]). Et Par af Hauges
nere fremtrædende Venner fandt dog, hvor meget de end mis-
illigede hans Giftermaal, siden det nu engang var indgaaet, at
burde udvise Overbærenhed mod ham, overlade det til ham selv
ıt svare for sin Gjerning, og forresten omgaaes ham med Ven-
lighed. Blandt disse hørte Erik Bøle og Mikkel Hauge, og
ned disse havde da Bache nogen Omgang. Han døde paa
Valle 1841.

„Bache-Striden" var til stor Skade for Guds Rige i
Drammens By og Omegn, dels paa Grund af den Verden
givne Forargelse, dels fordi Gemyterne i den Grad bleve op-

---

[1]) Brev fra M. Grendahl, Throndhjem 29de Marts 1826.

[2]) Flere af disse uhyggelige Skrivelser ere trykte i „T. O. Baches Levnets-
løb" Pag. 67—158. Naar da Syvertsen (Haugianismen Pag. 95) for-
mener, at Bache syntes „at nærme sig Brødremenighedens Lære", saa er
dette en grov Vildfarelse. — Baches anden Kone, der levede flere Aar
efter Mandens Død, udtraadte i 1857 af den lutherske Kirke, da Kaurin
(dengang Sogneprest til Lier, senere Biskop i Bergen) forsøgte at faa hende
til Erkjendelse af sit syndige Forhold under sit Ægteskab med Bache.
Hans første Kone levede paa en Gaard i Nærheden af Holmestrand til
omkring 1840.

tagne af Stridsspørgsmaal om Ægteskabet og Fraskiltes Vielse, at hartad al aandelig Kraft herved blev forbrændt, og Virksomheden for at drage Sjele til Guds Rige i høi Grad blev lammet. Først omkring 1834 indtraadte der heri en Forandring til det Bedre, da Elling Eielsens Optræden i Drammen blev Begyndelsen til en ny Vækkelse, og de Stridende fik andre Ting at tænke paa.

5. I det vi kaste Blikket paa Haugianismens Historie kunne vi ikke undlade at tage i Øiesyn de religiøse Retninger blandt Lægfolket, som enten Hauges Virksomhed udviklede sig i Modsætning til, eller som opstode som en Reaktion mod samme.

A. Herrnhutismen i sin udartede Skikkelse[1]) have vi oftere

[1]) Som et Udtryk for den ensidige Herrnhutismes misvisende Opposition mod Hauge maa ogsaa det Brev til Hauge ansees, hvis Forfatter Bondepigen Bertha Marie Rasmusdatter udgives at være, og som endnu i vore Dage optrykkes som et „mærkeligt Bevis paa Kristendommens bannende Kraft". Brevet, der første Gang er trykt i „Nordisk Kirketidende" for 1835, senere i „Norsk Kirketidende" for 1858, flere Gange særskilt udgivet, sidst i Rønne 1873, har været ganske ukjendt i Norge, før det stod at læse i „Nordisk Kirketidende"; Pastor Mau fandt nemlig en Afskrift af samme i Jylland. Derimod har den foregivne Forfatterinde ikke været ukjendt i Norge; thi hun opholdt sig i 1803 i længere Tid i og omkring Kristianssand blandt Hauges Venner, hvilke hun besøgte. Naar det i bemældte Brev hedder, at hun, vakt ved Hauge, i saa og saa lang Tid trællede under Loven, saa er dette enten en Opdigtelse eller en senere Irring, et senere Feilsyn paa det tidligere Standpunkt. Thi i Hauges Skrifter forefindes to Sange af hende, der ikke aande af Mørke og Trældom, men af Lys og Frihed. F. Ex.

„Lyksalig Tid og Glæde=Dage For mig og Alle, som nu vil
Al Syndens Lyst oprigtig hade Og sig i Himlen trænge ind
I Bøn og Strid til Gud at gaa, Saa skal vi Brud med Jesum staa!
Se, nu tilbydes allevegne, At Synderen skal vende om;
Saa lad nu Synden faa en Ende, Da Herren er saa mild og from!
Vel den, som Tiden ret har brugt Og vist i Gjerning Troens Frugt."

(3 Sange og to Breve af Hauge, udg. af O. E. Eeg, Pag. 2—3.)

Og paa et andet Sted:

Lov, Tak og Ære være dig O Fader udi Himmerig,
For du forklarer nu dit Ord I disse Dage her paa Jord.
Du sender dine Tjenere At byde til din Nadvere,
At alle skulle komme til Den Herlighed, du give vil.
Styrk da det, du begyndte selv, Saa jeg med Lyst og Villie vel
Kan følge dig saavel i Spot, Som naar du skjænker mig alt Godt! osv.

(Lærdoms=Grunde III, 44—45).

avt Leilighed til at omhandle i det Foregaaende. De faa evninger efter Seebergs Virksomhed førte en kummerlig Tilærelse, indtil Hans Rasmussen Førisdal fremtraadte som Lægrædikant i 1813. Enkelte Besøg, man havde faaet af Brødretenighedens Forstander i Kristiania, Hr. Malmstrøm og senere f hans Eftermand C. L. Klausen synes at have havt heldige Virkninger. Ved Førisdals Fremtræden fik denne Kreds ligesom t nyt Liv; hans flittige Virksomhed og mange Opbyggelser aa forskjellige Steder i Smaalenene havde til Følge, at Enkelte ist og her bleve opvakte. Som tidligere anført dannede han aa en vis Maade et Overgangsled mellem Herrnhuterne og en Haugeske Kreds, skjønt han vistnok i den første Tid kunde ære urimelig nok. Saaledes havde han i et Brev til en Pige rret løs paa Hauges Skrift „Livet i Døden" og ved forskjellige forvrængninger faaet ud, at den indeholdt falsk Lære. Hauge ar bleven gjort opmærksom herpaa, og han skrev derfor til Førisdal en paa engang alvorlig og værdig Skrivelse, i hvilken an beder ham om, at naar han vilde angribe ham, han da ilde gjøre det enten offentlig eller direkte i Brev til ham, „men kke bagtale i Kroge". Han paaviser det Urigtige i hans Beskyldninger og gjør gjældende, at det sande Himmelmanna ikke nnammes „i en indbildt Mundtro, men i en sand og levende Tro, der virker kraftig i Kjærlighed", — „Gid du vilde stille in Bitterhed og Vrede, lade af at bagtale og belyve Andre

Efter hvad jeg kan forstaa, maa Brevet være uægte i den Skikkelse, i hvilken det nu foreligger. Sandsynligvis er Bertha Rasmusdatter — som det ogsaa sees af Brevet — tidlig kommen i et mindre godt Forhold til Vennerne, der jo altid krævede Ydmyghed af den Yngre, og paa denne Maade med et bittert Sind skilt sig fra dem, med hvem hun før var forenet. I denne Tilstand er hun stødt sammen med Herrnhuter og fundet sig bedre tilrette blandt dem end blandt de gamle Venner; det Udkast til en Skrivelse til Hauge, hun fra sit senere Standpunkt har forfattet, maa da en belæst og pennefør Mand senere have udvidet; man har talt om, at Brevet har „svensk-sproglig Farve"; dette forholder sig ikke saa; derimod er der adskillige Partier (aabenbarlig lidet omarbeidede), der ere mærkede med ægte Haugianske Udtryk, som f. Ex. „Overbevisninger" i Betydning af Vidnesbyrd; andre Partier ere upaaklagelig og endog godt Dansk; disse maa have været underkastet Bearbeidelse. Under saadanne Omstændigheder er der liden Mening i at anse Brevet som Vidnesbyrd om „Kristendommens dannende Magt".

erkjende at det ikke er Jesu Blods eller Livs Virkning i dit Hjerte. At gaa i Jesu Fodspor, det kan Ingen af egen Kraft; men tro vi, Jesus har forløst os, da er det fra Synd, Død og Satans Rige"[1]).

Men efterhaanden kom han nok Hauges Venner nærmere og nærmere; efterhaanden som Herrnhuterne tabte Frygten for at handle om Helliggjørelse, og Hauges Venner tabte Frygten for, at en mere fremrykket Stilling af Retfærdiggjørelsen skulde lede til Sikkerhed, svandt ogsaa det Meste af den gjensidige Tilbageholdenhed. Kom det end ikke til nogen fuld Forstaaelse, saa var man dog kommen hverandre saa nær, at man besøgte hverandres Samlinger.

I sin Kreds har Førisdal efterladt sig et agtet Minde som en begavet Gudsords Forkynder, som en Mand, der altid fremhævede Naademidlernes Betydning, og som en flittig Arbeider i sit timelige Kald.

Overhovedet begynder en ny Tid for Brødremenigheden i Hauges sidste Leveaar, et Opsving ikke blot i numerisk Henseende, men fornemmelig med Hensyn til kristeligt Alvor. Foruden Paavirkninger fra den Haugeske Retning skyldtes dette væsentligst Brødresocietetets Forstander i Kristiania Niels Johannes Holm, en Mand af adskillig theologisk Dannelse og megen Iver for Guds Rige. Han vankede ikke sjelden paa Bredtvedt, og uagtet der stundom var Strid mellem ham og Hauge, da de gjensidig søgte at paavirke hinanden, saa var vistnok dette personlige Bekjendtskab i Forening med hans kristelige Syn Aarsagen til, at han efter Hauges Bortgang udtalte sig med Anerkjendelse om hans Virksomhed, saa at det ikke længere blev Mode mellem Herrnhuterne at udskjælde Hauge.

De Omstændigheder, der i Hauges Virketid havde nødt ham og hans Venner til at stille sig i Opposition til Herrnhutismen, vare nu i det Hele og Store taget ikke længere forhaanden. Aarene udover støder man derfor overalt i Regelen paa Tendentser hos begge disse Retninger til at bøie sig mod hinanden. Vi have ovenfor paavist dette, hvad Smaalenene angaar; det Samme var ogsaa Tilfældet i Throndhjem og paa

---

[1]) Brev fra Hauge til Førisdal, Bredtvedt 23de Juni 1818.

Stavangerkanten. De Forsøg, der gjordes paa at omskabe Hauges Venner til Herrnhuter, idet man foreslog dem at tage Mænd af Brødremenigheden til deres Opbyggelsesprædikanter[1]), mislykkedes selvfølgelig; ikke destomindre var der nu flere Feldter, hvor de begyndte at virke sammen, og hvor denne Samvirken blev til megen Velsignelse. Vi behøve i saa Henseende kun at pege paa Hedningemissionen og Traktatselskabet i Stavanger.

B. Fra Herrnhutismen vende vi os til en Retning blandt Lægfolket, der er opstaaet og har holdt sig som bevidst Modsætning til Hauges Venner, en Retning, hvis Tilhængere endnu gaa under Navnet „Stærktroende". Omtrent samtidig finder man Spor af Retningen paa Østlandet og Jædderen.

Som Ophav for Retningen paa Østlandet nævnes en Bonde i Vangs Prestegjeld paa Hedemarken ved Navn Lars Vold. Udgaaet af den Haugeske Kreds[2]) havde han i Hauges sidste Leveaar vanket en og anden Gang paa Bredtvedt og ved Leilighed der holdt Taler, som Hauge ikke likte. Senere udvikledes han mer og mer i den „stærktroende" Retning, der i den Grad fremholder Troen og Troens Retfærdighed, at der ikke bliver Rum for noget Andet. Selv Bønnen erklærede han for overflødig; den Troende har Alt i og ved sin Tro, han har Intet at bede om, han behøver kun at takke for, hvad han har. Al Tale om Livets Hellighed var naturligvis kun Lovtrældom, som den „Troende" er frigjort fra. Det var da ogsaa i Samklang hermed, at hans eget Liv var noget skrøbeligt med Hensyn til stærke Drikke.

Paa Hedemarken vandt hans Anskuelser ikke synderlig Anklang. Derimod gjorde han adskillig Skade i Odalen. Her var der nemlig ved nogle Haugeske Lægprædikanters Virksomhed hos Flere opstaaet alvorlig Søgen efter Veien til Salighed; efter deres Bortreise gjorde Vold et Besøg i Bygden, og de nyvakte, ubefæstede Sjele bleve nu ved ham ledede ind i den

[1]) Se „Haugianismen" o. s. v. Pag. 93. Man behøver vel for Resten ikke videre at berøre, at Forfatteren af dette Skrift hverken har forstaaet Haugianismen eller Herrnhutismen.

[2]) Ifølge Pastor Pihls Skrivelse til Kristinia Biskop af 17de September 1804 (Rigsarkivet) var Gaarden Vold „et hemmeligt Sæde for denne Sekt".

fuldstændigste Antinomisme, saa den Bevægelse, der var begyndt i Aanden, endte i Kjødet[1]).

Medens Retningen kun fandt liden Udbredelse paa Østlandet, slog den saa meget mere an i Egnen mellem Kristianssand og Stavanger og er her bleven Udgangspunktet for adskillige Rørelser og endog sekteriske Bevægelser lige ned til vore Dage. Med Hensyn til Retningens Ophav i disse Egne, da er det sikkert, at den er udgaaet fra en Vækkelse i Birkrem Sogn i Hellelands Prestegjeld omkring 1825; men enten denne Vækkelse skriver sig fra den Mand, der senere blev Retningens Hovedrepræsentant og i Almindelighed nævnes som dens Ophav, eller den er opstaaet som Følge af Paavirkning udenfra, det lader sig vanskelig afgjøre. Netop i samme Aar, i hvilken Vækkelsen i Birkrem tog sin Begyndelse, reiste den fra vor Missionshistorie bekjendte C. W. von Bülow, en apokalyptisk Sværmer med baptistiske Anskuelser, adskillig omkring mellem Kristianssand og Stavanger som Udsending fra et Engelsk Selskab; at han har havt nogen Indflydelse paa Bevægelsen i Birkrem, turde i al Fald ikke være usandsynligt.

Allerede i 1827 havde Bevægelsen udbredt sig i den Grad, at man i flere Prestegjeld kunde tale om to Partier af „Hellige" eller „Læsere", Hauges Venner og „Troende", som de kaldte sig[2]). Man kjender Navnene paa enkelte af dem, der bar Retningen frem. En Erik Malmei, forhenværende Skoleholder, havde saaledes i 1826 holdt Taler i Høle Annex i Strands Prestegjeld paa aaben Mark for flere Tilhørere[3]). En anden Person — som den foregaaende ligeledes fra Birkrem — ved Navn Erik Erikssen Espeland optraadte i Bakke Prestegjeld! da han i sine Taler blandt Andet erklærede 4de Vers af Salmen „Jeg vil mig Herren love" samt Klokkerens Bøn før Gudstjenesten for at indeholde Urigtighed — Gjerningshellighed —, hvorfor vedkommende Blade burde rives ud af Salmebogen og kastes rundt Væggen og langt efter til Hel-

---

[1]) Efter mundtlige Meddelelser fra flere Lægmænd paa Hedemarken.
[2]) Sandberg i Wergels „Tidsskrift for Kirke-Krønike" o. s. v. III, 5.
[3]) Dalernes Provsti-Protokol.

vede", saa blev han ifølge Klage af Sognepresten sat under Tiltale for „sine gudsbespottelige Taler mod Guds Ord"[1]).

I 1828 møde vi for første Gang den Mand, der Tiderne nedigjennem blev de „Stærktroendes" aandelige Hoved, om han maaske ikke er deres Ophav, Knut Kittelsen Spødervold. Ifølge Birkrems Ministerialbog er han født paa Gaarden Spødervold 1791. Begavet med særdeles gode Evner og megen Læselyst var Bibelen tidlig hans kjæreste Læsning, den havde han endog som Gjætergut med sig i Nistetinen og sad paa Tuen og læste. Paa Grund af sine efter den Tids Maade mere end almindelige Kundskaber blev han tidlig ansat som Skolelærer og Klokker i Siredalen, fra hvilken Bestilling han dog snart tog Afsked; siden levede han som Bonde, gjorde Krigstjeneste i 1814 og flyttede efter flere Aars Forbøb til Stavanger, hvor han skal have levet i trange Kaar og døde den 25de Marts 1848. Af Haugvaldstad skal han af og til have faaet Understøttelse.

Det er, som ovenfor bemærket, i 1828 vi første Gang støde paa Spødervold. Sammen med en af Retningens fornemste Støtter Anbjørn Anbjørnsen Varp holdt han i dette Aar Forsamlinger i Ekersunds By og Landsogn for en talrig Forsamling af Tilhørere[2]). — I Begyndelsen af følgende Aar (1829) fik Ekersund foruden af førnævnte Mænd tillige Besøg af Villads Tollefsen Birkrem, ligeledes en af de „Stærktroende". Presten Hartvig indsendte da Klage over dem til deres Sogneprest, Provst Meldahl, der fremsendte Klagen til Biskop J. S. Munch i Kristiansand. Denne fandt det „nødvendigt ved alvorlige Midler at hæmme det Uvæsen, at de saakaldte Læsere af Birkrems Sogn drage omkring i Bygderne og holde offentlige religiøse Foredrag og Taler til de Ligesindedes Forvirring". Førend dog videre foretoges, anmodede han Provsten at kalde Vedkommende for sig og i Medhjælpernes Overvær at advare dem og forestille dem, at forsaavidt

---

1) Sammesteds. Mathias Nielsen Ombal, der i 1829 blev idømt 6 Maaneders Tugthusstraf for at have holdt Opbyggelser, viser sig at have været af samme Retning; se Departementstidenden for 1829, No. 19.

2) Visitatsberetning af 1828 fra Provsten over Dalerne, i Dalernes Provsti-Protokol.

de ikke vilde „afstaa fra deres selvtagne Prædikeembede, der strider saavel mod Kristendommens Bud som mod Kongens Love", saa vilde Bispen „besørge dem justitialiter tiltalte"[1]).

Knut Spødervold og Fæller bleve da indkaldte for Provsten og af ham advarede til at forholde sig rolige[2]).

Nu hører man ikke mere om de „Stærktroende" før i 1832. Da var der atter indkommet Klager over Spødervold og nogle af hans Venner; Stavanger Amt beordrede da Foged Schiøtz til at optage Forhør over dem, hvilket ogsaa skeede. Ifølge sit religiøse Standpunkt havde Fogden selvfølgelig ingen Interesse af at gaa Lægmændene haardt paa Klingen eller at gjøre Anstalter til at faa dem satte under Tiltale. Han protokollerede da uden videre Undersøgelse Vedkommendes Udsagn, at de egentlig ikke kunde siges at reise omkring og holde gudelige Forsamlinger; men at de ved Leilighed ikke ansaa det rigtigt „at give sig af med Samtale om unyttige Ting", hvorfor de da ogsaa havde læst af en gudelig Bog, helst af Luthers Skrifter, og havde gjentaget det Læste med „egne Ord, naar de antog Indholdet mindre forstaaeligt"; og efter paa Embeds Vegne at have forelæst dem og indskjærpet Forordningen af 13de Januar 1741 indsendte han saa Forhøret til Amtet. Beskaffenheden af Forhøret havde til Følge, at det Offentlige undlod at tage videre Forføininger[3]).

Knut Spødervold synes ikke at have gjennemlevet noget dybere Gjennemgangstrin ind i Kristenlivets Hemmeligheder. Derimod har en flittig Læsning af Luthers Skrifter bibragt ham en temmelig klar theoretisk Indsigt i Læren om Retfærdiggjørelsen af Troen. Den hele „stærktroende" Retning er derfor i sin Grund en forstandsmæssig Reaktion mod Haugianismens

[1]) Skrivelse fra Biskop Munch af 20de April 1829 i Dalernes Provsti-Protokol.

[2]) Hvad K. Spødervold i Forhør af 23de August 1832 anfører om Provstens Forhandlinger med ham og hans Ord til ham ved Afskeden, er aabenbarlig Usandhed.

[3]) Forhør optaget 23de August 1832 af Foged Schiøtz over K. Spødervold m. Fl. — Det er aabenbart urigtigt, naar Spødervold i Forhøret paastaar, at enkelte Prester havde billiget hans Virksomhed; den ene af de i Forhøret saaledes af ham omtalte Prester havde jo indsendt Klage over ham!

alvorlige Fremholden af Sandhed i Omvendelsen og Alvor i Helliggjørelsen. Den „Stærktroende" kræver, man skal tro uden at tvivle; alle Anfægtninger, al Selvprøvelse, al Frygt og Bæven er kun Lovtrældom, som den „Troende" er hævet over. Men en saadan let opnaaet, anfægtningsløs Tro vil altid have mere med Forstanden, end Erfaringslivet at skaffe, være mere en tagen end en given Tro. Selvfølgelig gjælder det Retningen som saadan uden at det skal være udtalt som en Dom, der gjaldt og gjælder ethvert Individ af samme. I sin Theorie gik Retningen over til Antinomisme, om end vistnok ofte Livet var langt bedre end Læren. Om Spødervold er det sagt offentligt og det af en Mand som Amund Helland, at han i beruset Tilstand indfandt sig i Forsamlingerne og holdt Taler[1]; af paalidelige Mænd er det bleven mig berettet, at han gjorde dette for paa en ret haandgribelig Maade at lægge for Dagen, hvorledes en „Troende" er frigjort fra al Slags Lovtrældom. I Samklang med Retningens forstandsmæssige Betoning af Troen og Retfærdiggjørelsen staar ogsaa den Kjendsgjerning, at man endog temmelig skarpt fremhæver Umuligheden af, at „de Udvalgte, de troende Guds Børn kan frafalde eller tilbagefalde saa, at de derved taber sin Salighed". Jeg har liggende for mig et Par Erklæringer om dette Punkt, undertegnet af Retningens ledende Mænd, Erklæringer i hvilke en saadan Lære uforbeholdent gives tilbedste og forsøges bevist ved flere Skriftsprog.

Der er blandt Andet et Punkt, angaaende hvilket de „Stærktroende" er særdeles stærke i deres Tro, og det er, at Hauge var en falsk Lærer, og at hans Venner som Følge deraf ere hildede i den sørgeligste Egenretfærdighed. Især er Spødervold veltalende, naar han kommer ind paa dette Punkt. Hauge, siger han, „kommer frem af og med sin eremitagtige Lære, kjører gjennem det Offentliges almindeligste Sætninger — Driven fra Laster til Dyder — for at vinde Guds Velbehag og endelig hans Naade (ligt alle moraliserende Hedninger), og saaledes søgte han at oprette en Egen-Retfærdighed som hine Jøder". Og ligesom Hauge „havde et stolt

[1] Se „Norsk Kirketidende" for 1860.

Sind og høie Tanker om sig selv", saa ere „de, som forlade sig paa ham" endnu „indbildskere, end han var". Hauges Lære er da „en fæl Mørkets Gren", ved hvilken „Satan har faaet Menneskene i Tusinde= og atter Tusinde=Tal til at falde fra Ordet og blive kloge af falsk Aandelighed". Ligesom alle Ægypterne grove og slikkede efter Vand, der Herren havde slaget Floden, saaledes grave og slikke Haugianerne efter Urenligheden i Haugianismen". Thi „baade Hauge selv og alle hans Anere (Tilhængere) ere affaldne fra den kristelige Kirkes Hovedprincip og ægte Troens Grund og ere henfaldne til en Strids=Religion eller Gjernings=Væsen, hvori er idel slem Selvtilbedelse og en uværdig Stolen paa egne Kræfter" osv. osv.[1]).

Man tager neppe Feil, naar man formener, at Retningen fandt sin største Udbredelse i Tiden omkring 1830. I 1840 stødte vi paa et lidet Antal af dem i Omegnen af Kristiansand, en maaske noget større Samling i Soggendal, i størst Mængde i og omkring Ekersund og Enkelte i Stavanger[2]). Missionær Knudsen, der i dette Aar reiste gjennem disse Egne, fandt endog fra sit herrnhutiske Standpunkt, at den „stærktroende" Bevægelse „havde faaet en betænkelig Retning" og, at „disse Folk" i Meget vare af samme Art som „de Wüpperdalske Antinomister"[3]).

Omkring 1850 foregik der i Stavanger en Splittelse blandt de „Stærktroende" som Følge af, at Nogle holdt fast paa Spødervolds i sit Skrift om „Guds Naades Husholdning" fremsatte Meninger om Daaben og Igjenfødelsen, medens Andre forkastede samme som vildfarende[4]). I et paa Dødsleiet dikteret Anhang til sin Bog[5]) havde Spødervold nemlig forkastet den Lære, som et af „Satans Konstgreb", at man gjenfødes til Guds Billedes Lighed i Daaben; Daabens Virkning

[1]) „Guds Naadeshusholdning" o. s. v. o. s. v. af K. Spødervold, passim.
[2]) Missionær Knudsens Levnetsløb Pag. 27 fg.
[3]) Sammesteds Pag. 38.
[4]) „Fornødent Forsvar" af E. Tønnesen, Sarpsborg 1869, Pag. 9 og 12.
[5]) „Guds Naades Husholdning", Pag. 358—60. At „Anhanget" virkelig skriver sig fra Spødervold selv og er dikteret af ham, oplyser Tønnesen i nævnte Skrift, Pag. 11, og bekræfter samme Oplysning ved at anføre Vidnesbyrd fra Bogtrykker P. Dreyer i Stavanger.

:staar efter ham meget mere deri, at den befrier os fra en nedfødt naturlig Ubekvemhed til at se eller fatte de aandelige :ing" og giver os „Bekvemhed og Tilbøielighed til samme".

Men alligevel er man fra Daaben af i Satans Rige, „skjønt ud vel bevarer sin nedlagte Grundvold", eller den i Daaben jænkede Mulighed, saalænge til man i bevidst Tro har grebet ristum eller i Vantro forkastet ham. Hvorvidt saadan Vild-relse har fundet Udbredelse blandt Retningen udenfor Sta-anger, vides ikke.

Hvorledes Retningen i vore Dage har frembragt sekteriske dskeielser i Ekersund er bekjendt. Dette er ikke at undres over. :hi foruden den ovenfor omtalte Lære om Umuligheden af rafald har den ganske Retning — trods al Brug af Luthers :krifter — havt dette tilfælles med den sektynglende reformerte irke, at en stærk Subjektivisme er gjennemgaaende; deraf isse forunderlige Sprang fra den ene Yderlighed til den an-en i kirkelig Henseende.

„Vi kan have Noget at lære af dem, og de kan have Noget t lære af os", sagde Haugvaldstad om de „Stærktroende". :heoretisk betragtet er dette ganske rigtigt; praktisk derimod for-older det sig vistnok saa, at ligesaalidt som de „Stærktroende" ar villet lære Noget af Hauges Venner, ligesaalidt har disse odtaget aandelige Impulser af dem. De Bevægelser udenfor augianismen, der har gaaet i Retning af at stille Retfærdig-jørelsen paa et mere fremrykket Punkt, er udgaaet af denne :lv som en organisk Udvikling af det i sin Rod og Kjærne gte rettroende Fundament, Hauge havde lagt for og i sin irksomhed[1]).

C. Et fuldstændigt Modstykke til den „stærktroende" Ret-ing have vi i Feigianismen. Er hin nemlig fremgaaet som ppposition til Haugianismens Alvor, saa er denne voxet frem f den Forudsætning, at Haugianismen ikke er alvorlig nok

[1]) Mod den „stærktroende Retning" har Pastor F. G. Brun udgivet et Skrift betitlet „Nogle Ord imod den falske Lærdom, at det er umuligt for et Guds Barn at falde ud af sin Naadestand og hjemfalde den evige Fortabelse", Kristiania 1863. — De utrykte Kilder, paa hvilke min Fremstilling af Retningen og dens Historie hviler, ere mig velvillig overladte til Afbenyttelse af Hr. Kateket Bernhoft i Porsgrund.

hverken i Omvendelsen eller Helliggjørelsen. Denne eiendommelige religiøse Foreteelse skriver sig fra en Mand ved Navn Hans Kristoffersen Feigum fra Lysters Prestegjeld i Sogn. Født paa Jordanger i Hafslo Prestegjeld 1798 kom han tidlig til Vækkelse ved Omgangen med Hauges Venner i Prestegjeldet. I 1815 fulgte han med Lensmand Hans Urdahl til Kristiania som dennes Oppasser i Storthingstiden, og blev han under dette Ophold i Hovedstaden kjendt med Hauge personlig. Siden reiste han meget om som Lægprædikant baade i Sogn og paa Østlandet, han besøgte ofte Bredtvedt og skal være bleven yndet af Hauge som Taler; paa det sidste skal denne rigtignok have faaet adskillige Betænkeligheder over de Tegn til aandelig Udskeielse, der allerede dengang var begyndt at vise sig. Ikke desto mindre vedblev han en Tidlang at virke sammen med Hauges Venner[1]). — Hvad det Timelige angaar, da blev han — uvist hvad Aar — gift til Gaarden Feigum i Lyster med Enken efter en afdød Haugianer i ret gode Kaar. Med hende levede han i et mindre godt Forhold, da hun ikke vilde vide noget af hans religiøse Galskab, men holdt fast paa sin Børnelærdom — og desuden ikke videre likte det intime Forhold, der var mellem ham og de kvindelige Elever af hans Profetskole. Hvorom Alting er, saa var Feigum neppe nogen videre Beundrer af sin Hustru; man kunde ofte høre ham udbryde: „Ho er saa ei gammal Bjørk, raatafausk inni og eit friskt Skudn utapaao."

Mellem 1830 og 1840 opstod der i Sogn en heftig Strid, idet Hans Feigum brød med Hauges Venner og stillede sig i Spidsen for et eget Parti. Han var da efterhaanden kommen til den Overbevisning, at al den Kristendom, der fandtes i den Haugeske Kreds, kun var „løs Kalk paa Væggen," hverken var Omvendelsen grundig nok eller Helliggjørelsen tilstrækkelig alvorlig. Idetheie taget havde Ingen før ham havt det rette Lys; Luthers og andre Fædres Skrifter vare vel „bra, saa langt de rak," men man kom ikke langt ved at følge dem. Og saa uddannede han da et eiendommeligt System, der i al

---

[1]) I 1820 holdt han saaledes Opbyggelser i Throndhjem sammen med L. Kyllingen; Brev fra D. Arnesen, Mjelva 1ste Juni 1820.

n brogede Forvirrethed dog lader sig efter sine Omrids gjen-
ve omtrent som følger.

„Du maa være stille," hedder det først og fremst, „du
aa gaa ned i dig selv," hvilket vil sige, at man af al Magt
al lægge Vind paa, „ikke at tænke at svælge Tankerne ned." I
nne Stilhed kommer da Aanden og vender Ens Blik indad,
a man faar se „Væggen" eller „Skjulet," der dækker over
jertets Indhold. I Forhold til Vedkommendes større eller
indre Syndighed indtræder nu en stærkere eller svagere Vods-
mp med Krampetrækninger, Pusten, Graad og Hylen. Og jo
ere man under dette er „stille" og „svælger Tankerne", desto
r faar man ogsaa med det indre Blik se, at der er „brudt
ul paa Væggen." Nu faar man da skue et forsærdeligt Syn:
jertet er fyldt af styggе Dyr og Orme og i Midten en
nysende Drage"[1]). Uden for sig faar man da paa samme
id se Kristus i en elendig Skikkelse, nøgen, flaaet, blodig og
ttig — ret et „stygt" Syn. Imidlertid vedbliver man med
Stilheden" og med at „kvæle Tanken," idet man tillige spæger
jødet med Vaagen, Fasten og andre Øvelser, som f. Ex. at
a om Natten halvnøgen ud i Kulden, at ligge paa Vedfliser
v. osv. Man faar da skue det ganske „Ægypten," i hvilken
an holdes fangen, men fra hvilken man vil ud, hvorfor der
pstaar en stor Buldren og Støi, og „Ægypterne" forsøge at
indre En fra at reise. Imidlertid driver Aanden En videre
em i Omvendelsen, Sjelen „gaar over det røde Hav," kommer
l „Kades," „Meriba" osv. Dette gaar da saaledes til, at
an i Kraft af „Israels Aand" faar se, at „den gamle Drage
ed sine Mangfoldige" blive udkastede, og i deres Sted skuer
an et „deiligt Hus," i hvilket der er „et nyfødt Barn;" Kristus
nu altsaa kommet ind i Hjertet. Nu begynder da ogsaa den
dre Strid; man ser, hvorledes Dragen „kommer tilbage i
nysende Vrede og saa fortørnet, som der snart vilde tændes

[1]) I Forhold til Vedkommendes større eller mindre Syndighed er Dragen mere eller mindre fæl. Flere Aar efter sin Omvendelse bad Feigum en Engel, der aabenbarede sig for ham, om at vise ham Dragen, der var udkastet af hans Hjerte, og Engelen tog da en stor Jerngaffel og gik (i Aanden) med den til det Døde Havs Bred, stak den ned til Bunden og hævede op Benraaben og Hovedskallen af den frygtelige Drage.

[illegible] Hvor lette [illegible]

[illegible] Mening, at man var bleven [illegible]

Nogen Vækkelse gik der ikke ud fra Hans Feigum; derimod
i der flere Nyvakte baade fra Sogn og andre Dele af
ldet, der dels sluttede sig til ham saaledes, at de ansaa hans
re for den rette Salighedsvei, dels reiste til ham for under
ns personlige Veiledning at gjennemgaa Omvendelsen, komme
paa Hellighedens rette Vei og blive sande Profeter. Det
r da en Tid, han paa sin Gaard havde en formelig Profet-
le, søgt baade af Mænd og Kvinder, hvilke om Dagen i
gelen holdt sig skjulte dels paa sine Værelser, dels i Grotter
Bjerghuler, beskjæftigede med deres andelige Øvelser. Hans
me maatte da til liden Opbyggelse gaa omkring med Mad
Drikke til dem. Om Aftenen havde han dem gjerne hos
paa sit Kammer for at veilede dem. Til Begyndere kunde
n da sige: „Nu er der Bulder i Ægypten"; til en Anden
det: „Nu maa du være forsigtig; thi nu skal Overgangen
er det røde Hav foregaa". Nogle vare komne til Kades,
dre til Meriba osv. En Dag sagde han til sin Tjenestegut:
dag maao du bea, Kar; thi Profetaradn ska idag over Jor-
ns Flod, og gjenge det daao galt, verdt det altfor galt".
Gutten bad og var i den dødelige Angst, indtil Mesteren
it om Aftenen beroligede ham med, at Alt var gaaet godt.
Viderekomne slog han op for i Kongernes og Krønikernes
ger om Nederlagene og Seirene i den aandelige Strid osv.
agtet denne alvorlige Skole var der dog Faa, der fik en „ret
ofetisk Skik i sig", som Feigum udtrykte sig.

Feigum har aldrig havt noget egentlig stort Parti; imid-
tid var der dog ikke Faa, der ansaa ham for en med Syner
Aabenbaringer høit udrustet Mand, der ialfald ikke var
ngt fra at være en Profet. Men i den almindelige Mening
hans profetiske Anseelse et stort Nederlag ved en Proces,
n førte lige til Høiesteret. Baade hans Venner og Ikke-
enner havde raadet ham til ikke at forfølge Sagen, da den
r aldeles urimelig; men „Aanden" betydede ham, at han
ilde vinde, hvorfor han da ogsaa var saa sikker i sin Sag,
han, medens Processen stod paa, erklærede for Enhver, at
rsom han tabte, saa var han en falsk Profet. Og ganske
gtig! Efter kort Tids Forløb blev Dommen ham forkyndt:
n havde tabt Processen. Ja, dette maatte være Bedrageri

af vedkommende Øvrighed, det maatte være en forfalsket Udskrift af Dommen! Han sendte da to af sine Tilhængere til Kristiania for at faa Udskrift af Høiesterets Protokollen; de kom hjem med den Besked, at den forkyndte Dom var overensstemmende med Sandheden. „Ja, e de regtig sandt, at eg tabte denna Saki, dao e eg en falsk Profet, enten eg vil tru de, helde inkje", udbrød da Feigum. Men dette var dog en altfor stor Ydmygelse virkelig at gaa ind herpaa, det var lettere at antage, at hans to Venner havde faaet gal Besked, hvorfor han indsendte to andre „Profeter" til Kristiania, og disse havde Audients hos Kongen for at faa ham til at befale Høiesteretten at udskrive den rigtige Dom, selvfølgelig med det gamle Resultat. Det var nu kun de allertroeste Tilhængere, der beholdt Tilliden til Feigum, og som fandt det at være rimeligt, hvad han ventede fra Aar til Aar at skulle ske, nemlig at Kongen med hele sit Hof vilde indfinde sig paa hans Gaard, forkynde ham den rette Dom og erklære ham for den sande Profet. Da først, mente Feigum, skulde den rene Lærdom blive annammet og udbredt.

Medens Feigum var paa Høidepunktet af sin Anseelse, fortalte han ofte om et Syn, han havde havt, og som skulde betegne Udbredelsen af hans Lære. Kristus var kommen op under Feigum-Fossen i en Hvalfisks Skikkelse og havde „Spener som en Grisepurke". I Vandet „under Templets Dørtærskel" (ɔ: Gaarden Feigum) saaes en Mængde Aander at vrimle omkring; de Aander, der „vare fødte af Vand" (ɔ: Haugianerne) fore hid og did uden at faa die Hvalens Bryst, hvorfor de som Misfostre tidlig maatte omkomme; „thi et Barn paa 100 Aar skal dø"; de Aander derimod, som „vare fødte af Aand" (ɔ: Feigianerne), fandt deres Næring og Trivsel ved Fiskens Mælk. Imidlertid havde Fisken voxet i den Grad, at den fyldte hele Lyster-Fjorden, rak opover Feigum-Fossen og udbredte sig over flere af Østlandets Bygder.

Feigianismen havde ogsaa virkelig slaaet an paa flere Punkter af Kristiania Stift. Fra sine tidligere Reiser som Lægprædikant var han kjendt og agtet af Flere, Rygtet om hans „Profetskole" trak flere Kvinder til Feigum baade fra Birid og Nordre Land, og efter at have faaet en efter Omstændighederne antagelig „Profetist Skik" i sig begave disse sig til sine Hjembygder

og udbredte Mesterens mystiske System. Enkelte, endog adskillig begavede Hauges Venner vare engang ikke langt fra at blive smittede.

Den, der dog har Fortjenesten af at have givet Feigianismen størst Udbredelse, er en Mand fra Søndre Aurdal ved Navn Helge Eriksen Hagen. Udrustet med fortrinlige Evner i mekanisk og mathematisk Henseende[1]), et af disse grublende Bonde-Genier, begavet som Taler, hæderlig i Vandel og noget kynisk i sin Maade at være paa, har han optaget Feigums System i en noget simplifisered og spiritualiseret Skikkelse og fundet Indgang for sin Lære saavel i Hjembygden som paa flere Steder i Hallingdal, hvor Retningen fremdeles blomstrer. Helge Hagen blev opvakt ved at høre Mads Wefring paa dennes Reise gjennem Valders som Lægprædikant[2]); det Ny, i hvilket Hans Feigum dengang stod, drog ham snart til Sogn, hvor han gjennemgik Feigums „Profetskole" og var den af alle Mesterens Elever, der bragte det videst i „profetisk Skik". Omkring 1389 vendte han tilbage til sin Hjembygd.

Her blev han dog i de nærmest paafølgende Aar noget stillet i Skyggen af en Mand, paa hvis religiøse Udvikling han havde havt den største Indflydelse, og bag hvis Virksomhed han i længere Tid stod med sin Begavelse og aandelige Anseelse, indtil Begivenhedernes Gang nødte ham til at skille sig fra sin Elev, nemlig den berygtede Ole Sørflaten. Født i 1804 var denne raa, uvidende Mand under en heftig Sygdom i 1841 kommen til et Slags Vækkelse[3]); af Helge Hagen blev han saa ledet ind i det Feigumske Væsen, og han blev snart svær i Syner og Aabenbarelser. I uklar Iver, hartad som en Rasende tog han sig nu til at fare Bygden rundt og holde tordnende Taler, der røg af Ild og Svovl. Jalmindelighed vare disse hans Taler ganske korte; de bestode for det meste i Bemærkninger knyttede til oplæste Stykker af J. Arnd, ledsagede af den Erklæring, at Folk vilde blive fordømte, hvis de ikke gjorde, som nu han havde sagt. — Helge Hagen derimod holdt læn-

[1]) Han har forfattet flere Regnebøger, af hvilke en er forsynet med en rosende Anbefaling af Prof. Dr. O. J. Broch.

[2]) Mundtlig Meddelelse af Pastor Wefring til Forfatteren.

[3]) „Hans Omvendelse foregik med megen Smerte og Brænden i Legemet, samt megen Anger", erklærede siden en af hans Tilhængere.

gere, sammenhængende Taler. I Søndre Aurdal var dengang Ole Østvold Sognepræst; han har som bekjendt efterladt sig et lidet agtet Navn i sit Prestegjeld. Ole Sørflaten havde i Begyndelsen af sin Fremtræden udtalt sig mindre fordelagtigt om Sognepresten, hvorfor denne sammenkaldte et Møde i Prestegaarden af Sørflaten og flere af hans Tilhængere. Man erklærede ved denne Leilighed, at man Intet havde at udsætte paa Presten, og saa havde Presten heller Intet at udsætte paa dem. Ja, da man senere lod sig forlyde med, at Presten endog var en „Guds Mand" og havde „Kristi Aand", blev han i den Grad smigret af en saadan Dom, at han i sine Prædikener begyndte at betjene sig af Feigianske Stikord, som „at bryde Hul paa Væggen, saa man fik se Ormene derinde". Helge Hagen skrev da til Mesteren i Sogn, at man nu i Valders „fik høre Guds Ord fra Prædikestolen". Østvold „faldt dog snart fra", og mellem Feigum og Sørflaten opstod der et Schisma, hvilket var begrundet deri, at enhver af disse to Mænd gjorde Krav paa den profetiske Forrang. Feigum paastod nemlig, at Sørflaten kun formaaede at føre sine til „Damaskus-Røset"; Sørflaten derimod formente, baade at han selv var kommen længere frem, og at han var istand til at føre sine Disciple længere frem end Feigum.

Det var i August 1841, at Sørflaten traadte frem som Bodsprædikant, idet han fra Bagns Kirkemur gav tilbedste flere Syner, han havde havt om afdøde Haugianere; dem havde han seet i Helvede, hvor „de maatte læse i Bøger, saa Ilden flammede om deres Mund". Mod Haugianismen optraadte han saaledes fra den første Stund af; den lærte en „for let Vei", Ingen havde „lært ret om den nye Fødsel, før han begyndte"; derfor stode alle Hauges Venner „paa Helvedes Strube", og deres Opbyggelser vare „Satans Virkninger". At træde op mod ham førte til Salighedes Forlis: „jeg taler ikke efter menneskelig Visdom, men jeg udsiger aandelige Ord, som den Helligaand taler i mig; thi jeg haver baade Faderen og Sønnen og den Helligaand i mit Hjerte, jeg hører daglig hans Røst og ser hans Skikkelse". Med svare Straffedomme truer han derfor Enhver, som ikke vil følge ham. „Dersom I ikke vil lade Eder advare, nødes jeg til at fortælle Eder, hvad Sangbog Djæ-

velen kommer til at levere Eder, som er skrevet paa græsk og arabisk Tungemaal. Det første Vers lyder saaledes: Nu maa du først forbande dig selv og dine Forældre; det andet lyder saaledes: Nu maa du forbande alle dine Tilhængere; men det tredie Vers er forfærdeligt: nu maa du stemme saa høit din Tone, at hele Helvede maa ryste af Forfærdelse og forbande den hellige Treenighed, hvilket udgaar med saadan ynkelig Hylen og Skraalen, at ingen dødelig Tunge kan udsige det"[1]).

Ligesom Sørflaten „selv havde fornægtet sig til det yderste og virkelig var omvendt", saa vilde han ogsaa „lære Folket den rette Omvendelse". Og naar man „gjorde, som han sagde og troede det", saa skulde han ogsaa sige dem, naar de bleve omvendte og gjenfødte; „thi han kunde tydelig se, naar de kom ind i de himmelske Værelser". Bibelen „var ikke den rette Vei at omvende sig efter"; Johan Arnd hjalp længere frem, naar man tillige fulgte hans Lære. Denne faldt i flere Punkter sammen med Feigums, skjønt den indeholdt Adskilligt, der var orginalt. De, som vilde omvende sig, maatte ikke arbeide paa en Tid, gaa ud i Skoven eller lægge sig paa Sengen; kom Nogen til dem i dette Tidsrum angaaende timelige Ting, da skulde de bare erklære, at de ikke vare istand til at befatte sig med Saadant, „og det er det samme, om I lyve, thi Satan lyver ogsaa"; man maatte fortsætte med at „kvæle Tankerne" og „blot have en eneste Tanke, som fra Hjertet skulde gaa til Gud", indtil man saa Svovlrøg fare „udigjennem Mund og Næse"; thi da først drog „Satan ud af Hjertet". Naar man da saaledes er kommen „over det røde Hav" og ikke som Haugianerne „sover paa Havsens Bund", saa er man gjenfødt, saa har man naaet det Trin, at man ikke længer har nogen Synd. „Nu er jeg saa fri for Synd," sagde Sørflaten, at jeg paa lang Tid ikke har kjendt det allermindste i mit Hjerte, og aldrig skal en eneste ond Tanke komme der heller". Skulde der saa tilfældigvis komme en „ond Tanke", saa skal man „svælge den nedigjennem Halsen og trykke den ned i Hjertet" og istedetfor den onde tænke en „god" Tanke, „der skal pege lige paa Gud"; og naar man saaledes „bare tænker paa Gud, saa er det ikke

[1]) Brev fra Sørflaten til „Menigheden i Hedalen", 15de Aug. 1842.

saa nøie med de udvortes Gjerninger"; thi „der laa ikke nogen Lov paa den Retfærdige".

Som Følge af denne Lære om Syndefriheden begyndte der snart at vise sig Tegn til flere betænkelige Vildfarelser. Ikke nok med at lære, at „han nu var saa fuldkommen, at han ikke længer behøvede at gaa i Kirken", kom han efterhaanden frem med de bespotteligste Udtalelser om næsten alle Kirkens hellige Handlinger; Konfirmationen var i den Grad til ingen Nytte, at man med samme Resultat gjerne kunde tage en Spillemand i Kirken og lade ham spille og Konfirmanderne danse; Daaben var heller ikke til nogen Nytte, og Alterens Sakramente havde blot Betydning „fra Skjærthorsdag til Pintsedag det Aar, Kristus blev korsfæstet". Og det varede ikke længe, før han i sin aandelige Forrykthed begyndte at kræve sig anseet som en ny Midler mellem Gud og Menneskene. Man hørte ham give tilbedste, at han om Natten gik ud, „for at bede for Folket", og at han ved disse Leiligheder forjog Satan i Kraft af den store Magt, han havde over ham. Ligesom Sørflaten saaledes gik i Forbøn for Folket hos Gud, saa skulde man altid i sine Bønner „stille sig ham for Øinene", eller tænke paa ham; thi da vilde Bønnen „faa større Kraft"; undlod man derimod at tænke paa ham, idet man bad til Gud, da blev man ikke bønhørt. Forsaavidt man ikke var istand til at bede til Gud, kunde man bede til ham, saa skulde han „stille Bønnen til Gud". Ved Siden heraf opstillede han tillige den Fordring, at man maatte elske ham med samme Kjærlighed, med hvilken man elskede Gud.

Denne sidste gudsbespottelige Vildfarelse blev Udgangspunktet for grove kjødelige Udskeielser. Jo længere Sørflaten uemlig drev sit Væsen, desto mere travelt fik han det med at indskjærpe gifte og forlovede Kvinder, at de Forbindelser, de havde indgaaet i deres „uomvendte" Tilstand, kun var at agte for Hor, at deres Kjærlighed til deres Mænd eller Forlovede kun var „Horekjærlighed", og „de maatte komme til Helvede", dersom de ikke lærte at elske først Gud og dernæst ham. For Kvinderne var for Resten, efter Sørflatens udtrykkelige Ord, Omvendelsens Vei mindre besværlig end for Mænd: de „skulde blive omvendt paa en lettere Maade". Naar Kvinderne nemlig

havde begyndt paa Omvendelsens Arbeide og udmattede af Fasten og Bodsøvelserne vare blevne ligesom „forvirrede", saa forklarede Sørflaten for dem, at de nu ikke behøvede at gjøre Andet end at indtræde i „Aandsforeningen" med ham. Under gudelige Talemaader søgte han nu ligefrem at forføre dem til Utugt: Naar Kjærligheden til Gud var forenet med Kjærligheden til ham, „da maatte Kjærligheden gaa, som den vilde". Uagtet der nu var flere, der gyste tilbage for saadant Kjødets Væsen, saa var der andre, som i Kraft af „Aandsforeningen" med Sørflaten troede at have faaet den Helligaand og at være indtraadte i Hellighedens Stand. Forsaavidt Nogen skulde ymte om, at dette dog var Synd, afviste han saadan Tale med den Erklæring, at han var „en Guds Mand", og at „Guds Børn kan ikke synde", og at det var stor Forskjel, enten Noget „skede efter Kjødet eller i Aanden". At blive Redskaber til Kvindernes Omvendelse formedelst „Aandsforeningen" stillede Sørflaten ogsaa sine „Diciple" i Udsigt; naar de „bleve saa stærke og kom saa langt", da skulde de „holde Aandsforening" med dem, der af en eller anden Grund „ikke kunde faa Kjærlighed til ham som Broder".

Selvfølgelig var dette en Lærdom kun for de Indviede. I Forsamlingerne gik det til som før, kun at Sørflaten med end mere Djærvhed slog det fast, at „saafremt hans Tilhørere ikke efterkom eller gjorde, som han havde befalet, vilde de blive evig fordømte og fare lige til Helvede", ligesom han med den største Sikkerhed forklarede de Tilstedeværende, hvordan deres Hjerter saa ud, enten de vare „sorte" eller „hvide". Mod Hauges Venner, der selvfølgelig af al Magt søgte at modarbeide Vildfarelsen og fremdeles vare de raadende i Bygden, blev han mere og mere voldsom i sine Udtalelser: „Hvad for en djævelsk Levemaade er dette, I leve i! Ja, i Sandhed er Djævelen i Eders Hjerter med hele sit Rige; hvad kan Gud være tjent med det Slags Folk, I ere? Thi I ere værre end Nogen har været. . . Alle de Plager skal hvile paa Eder, som ere skrevne i denne Bog, siger Aanden. . . Engang vare I vel komne til det røde Hav; men da vilde Ingen af Eder igjennem, men (I) vendte tilbage til Ægypten for at faa æde Kjød, som kunde

fornøie Eders Sind. . O, I Haugianere, I Øglenunger! hvorledes kan I undfly Helvedes Dom"![1]).

Efter at Bevægelsen havde udmundet i det raaeste Kjødets Væsen, var der i Sandhed en sørgelig Tingenes Orden i Søndre Aurdal. Der gik uhyggelige Rygter om de natlige Sammenkomster, der blev holdt af Sørflaten og hans Tilhængere i Skove og Ødemarker, det blev paastaaet, at man havde seet dem gaa nøgne omkring, og man havde Grund til at tro, at der blev øvet allehaande Uterligheder. Man saa ofte Sørflaten og hans Tilhængere i beruset Tilstand, Mesteren selv indlod sig ikke sjelden i Slagsmaal, og der vankede drøie Eder, naar han blev sint, Alt naturligvis ubesmittet af Synd, da han var „dreven af Aanden". Og som han opmuntrede sine Tilhængere at se til at blive saa „stærke", at de kunde „avle 5 a 6 aandelige Børn", da „Forfølgelsen vilde blive stor, naar de aandelige Børn vare fødte", saa var der enkelte Mænd, der nu følte sig „stærke" nok til at holde „Aandsforening" med sine Tjenestepiger. Endelig fødte en Pige en Søn, for hvem Sørflaten (gift Mand) udlagdes som Barnefader[2]). Ligesom dette Barn af Forældrene ansaaes for at være „undfangen efter Aanden", saa troede man tillige, at det med Tiden skulde blive „en stor Profet"; Profetiens Aand havde jo Barnet faaet som Buggegave; thi det skreg, naar Nogen kom ind, der ikke var „omvendt". Onde Tunger paastod rigtignok, at Moderen ved saadanne Leiligheder i al Hemmelighed kneb Barnet i Armen.

I et Aar fik den sørgelige Udskeielse gaa sin Gang; den havde i denne Tid ikke blot grebet om sig i Søndre Aurdal, men ogsaa i Land. Den 10de Mai 1843 satte Sognepræst Østvold sig endelig i Bevægelse, idet han indgav en Forestilling til Provstiet om Forholdene i Prestegjældet. Provsten erklærede, at forsaavidt Sørflaten havde forseet sig mod den borgelige Orden, burde han anmeldes for den verdslige Øvrighed. Medhjælperne henstillede det derpaa til Formandskabet at tage sig af Sagen, hvilket havde til Følge, at denne Korporation i

[1]) Brev fra Sørflaten til en af Hauges Venner, 10de September 1842.

[2]) Uagtet det fremgaar af Akterne, at Sørflaten havde levet i et utilladeligt Forhold med flere Kvinder, saa er han dog kun bleven udlagt som Fader til et Barn.

Forening med Sognepresten i Skrivelse af 4de April 1843 henledede Amtets Opmærksomhed paa Sørflatens Udskeielse og fremsatte Ønske om, at hans Forhold maatte blive undersøgt. Amtet beordrede da Sorenskriveren i Valders til at optage Forhør over Sørflaten, og paa Grund af de herved fremkomne Oplysninger blev Justitssag besluttet anlagt mod ham for Gudsbespottelse, Usædelighed m. m. Paa Grund af Sagens Vidtløftighed (112 Vidner bleve afhørte) blev Dommen over Sørflaten først afsagt den 20de December s. A., under hvilken Dato han „for Forhaanelse og Bespottelse mod Guds hellige Ord eller Sakramenter samt den ved samme foreskrevne Sædelighed" blev idømt 1½ Aars Strafarbeide.

Helge Hagen undgik Justitiens Tiltale, hvilket vistnok var i sin Orden, da han havde skilt sig fra Sørflaten, da han mærkede dennes grove, kjødelige Udskeielser. Efter Helge Hagens Erklæring til Forf., indtraadte Bruddet mellem ham og Sørflaten allerede dengang, da Sidstnævnte i aandelig Hovmodighed tiltroede sig at kunne afgjøre, hvordan det stod til med de forskjellige Mennesker i Henseende til deres Hjerters Beskaffenhed. Ifølge Vidneprov i Justitssagen mod Sørflaten kan dette ikke forholde sig saaledes; thi medens vi finde denne behæftet med saadan Vildfarelse allerede ved hans første Optræden i 1841, saa viser det sig, at Helge Hagen holdt Opbyggelser sammen med ham et godt Stykke ud i 1842, og det var mere end en Gang, man hørte ham udtale sig derhen, at „alle de, som ikke vilde tro og efterfølge, hvad han havde hørt og seet, skulde paa Dommens Dag staa beskjæmmede og sorte med Blussel paa den venstre Side, medens han og Helge Hagen skulde staa blanke paa den anden Side".

Efter Tilbagekomsten fra Slaveriet har Sørflaten holdt sig ganske stille. Efterat de vilde Udskeielser vare blevne kvalte ved hans Paagribelse og Domfældelse, have Levningerne af Bevægelsen samlet sig om Helge Hagen, der som ovenfor meddelt ogsaa har udbredt Retningen til Hallingdal. Hans Tilhængere i Søndre Aurdal skal udmærke sig ved et indadvendt, forkrøblet, næsten mumieagtigt Væsen. Feigianerne i Sogn

have altid udvist en hæderlig Vandel. Her er forresten Retningen for Tiden saa noget nær uddød[1]).

Stiller man begge de Retninger mod hinanden, der ere opstaaede som Modsætning til Hauges Virksomhed, Feigianismen og det „Stærktroende" Væsen, saa viser det sig strax, hvorledes disse trods det stik modsatte Udgangspunkt kommer hinanden temmelig nær. Praktisk taget er Forskjellen ikke saa stor, enten man paastaar at være syndefri, eller at have naaet det Trin af Troesstyrke, at det er umuligt at falde fra, saa det bliver til Ens Fortabelse.

6. Paa Grundlag af de tidligere omtalte Haugeske Lægprædikanters Virksomhed begyndte der fra 1833 og udover en ny Række af Opvækkelser fra den ene Ende af Landet til den anden; af disse Opvækkelser ere de fleste af de i Nutiden virkende Lægmænd udgangne. Vi ville i det Følgende omhandle et Par af de mest fremtrædende Mænd, der udgik af den Haugeske Kreds paa den Tid, da der af de ældre Lægprædikanter ikke vare mange tilbage, og hvis Virksomhed har været af gjennemgribende Betydning for det kristelige Liv i Nutiden.

Elling Eielsen var født paa Vos; Faderen, der var Haugianer, havde en Tid været Skolemester og siden Underlensmand. I en temmelig ung Alder havde Elling taget til Bergen, hvor han efterat have lært Smede- og Snedkerprofessionen gav sig i Tjeneste hos Kjøbmand Odland, som tidligere bemærket en af de mest fremtrædende blandt Hauges Venner i Bergen. Ved Paavirkning af disse blev han opvakt til Livet i Gud. „Dybt bedrøvet, ængstet og bøiet under Syndens tunge

[1]) Efter egne Jagttagelser i Sogn, mundtlige og skriftlige Meddelelser af Erik Venjum og Missionsemissær Amble, Brev fra Haus Feigum til D. Arnesen, dat. 24de August 1840, Justitssagen mod Sørflaten, mig velvillig udlaant af Akershus Fæstnings Arkiv ved Hr. Pladsmajor Hall, mundtlige Meddelser af Bibelbud L. Kirkeberg, om „Syne-Martha" o. s. v. af H. Schreuder, Bergen 1842, Pag. 27. — P. M. Søegaard har i sin Bog „I Fjeldbygderne" (Kristiania 1868) Pag. 84 fg. givet en Fremstilling af den Sørflatenske Bevægelse; hvad jeg i dennes Fremstilling ikke har fundet bekræftet ved egne Undersøgelser, har jeg ikke vovet at medtage i min Skildring, men henført det til Forfatterens licentia poetica. — Helge Hagen har som bekjendt i den sidste Tid skrevet Adskilligt om Hauge, hvis Virksomhed han altsaa nu synes at anerkjende

Byrde vendte han sig med Anger, med Bøn og Bod til Herren, til Frelseren og Forbarmeren hos Guds høire Haand, og han, som ikke vil nogen Synders Død, han forbarmede sig ogsaa over ham og løste ham af Syndens Baand til sin Herligheds salige Frihed".

Det var saavidt vides i Begyndelsen af 1832, at Elling Eielsen var kommen til Sindsforandring. Efter nogen Tids Forløb forlod han saa Bergen og reiste til Maalselven; saavel her som i Bardu begyndte han nu at virke som Lægprædikant, idet han flittig holdt Opbyggelser; han gjorde ogsaa Udflugter til Balsfjorden og Lyngen, til Reisen og Salangen, og overalt, hvor han oplod sin Røst, var der Flere, der fattede Alvorstanker[1]). I Tromsø Amt virkede han, som det synes, lige til 1833, da han tog sydover til Throndhjem, hvor han opholdt sig til Slutningen af Aaret[2]). Hans Afreise fra denne By danner Udgangspunktet for en uafbrudt Række af Reiser som Lægprædikant gjennem flere Aar.

Elling Eielsen havde lige fra sin Barndom været af en stivsindig Natur; vakt til et nyt Liv var han i stort Mon bleven brændende i Aanden, selv i Søvne kunde man høre ham bede; men hans Naturbund traadte dog kjendelig frem i hans hele Færd. Lige fra sin første Virksomhed satte han sig ud over, hvad der havde været Skik lige fra 1814, nemlig at holde Opbyggelserne i saavidt mulig Stilhed og navnlig ikke gjøre formeget Opstyr ved at bekjendtgjøre Samlingerne for Alle og Enhver; han enten sendte Bud rundt i Bygden eller Byen, hvor han var kommen, eller gik selv omkring fra Hus til Hus og gjorde det bekjendt, at han skulde tale Guds Ord. Og medens man tidligere vistnok uden Undtagelse kun havde holdt Opbyggelserne hos Vennerne paa de forskjellige Steder, saa holdt Eielsen sine Sammenkomster hos Enhver, der vilde oplade ham sit Hus. Hændte det, at En nægtede ham Lokale til at holde Opbyggelser i, saa gik han til en Anden; var det ikke muligt at faa laant Hus i saadant Øiemed, saa tog han op sin

---

1) Brev fra L. Kjeldbo, 18de Juli 1832. Do. til Vennerne i Bergen uden Dato.

2) Brev fra J. Jonsgaard, Throndhjem 1ste Februar 1834.

Pengepung og bød Betaling, 1 Mark, 1/2 Spd., 1 Spd. o. s. v. indtil han fik, hvad han ønskede. Han var en Mand af stort Mod, en af dem, der ikke ved, hvad Frygt er; saa var han da ogsaa djærv til at gaa løs paa den Enkelte. Hans Taler vare ikke saa strængt sammenhængende, men „han havde Følelsens Styrke af Ordet til at røre og vække"[1]). Hvor han kom, ruskede han derfor op i Gemyterne; han var en Vækker og aandelig Stenbryder, der vakte Røre overalt paa sin Vei, en i Begyndelsen vistnok velgjørende frisk Pustning over det af og til altfor forsigtige Haugeske Samfund. Som saadan og som Vækkelsesprædikant overhovedet maa Eielsen tillægges stor Betydning, om det end er saa, hvad jeg har hørt: Mange beklage, at Lægmandsvirksomheden efter hans Fremtræden blev vanskeligere at kontrollere end tidligere.

Under sit Ophold i Throndhjem havde Biskop Bugge lært Eielsen at kjende og var bleven glad i ham. Da han saa tilkjendegav Bispen sin Beslutning at reise videre for at tale Guds Ord, forelagde Bugge ham dette Spørgsmaal: „Har du opofret Kristum dit hele Hjerte?" Efterat Eielsen havde givet et bekræftende Svar herpaa, fortsatte Biskopen: „Saa gaa da i Guds Navn; om saa end alle Prester satte sig imod dig, ja om endog jeg blev imod dig, saa gaar du alligevel i Guds Navn"[2]). Med denne Opmuntring forlod da Eielsen Throndhjem i Begyndelsen af 1834 og drog til Nordmøre[3]). — Senere ud paa Aaret træffe vi ham paa Østlandet, hvor han holdt Opbyggelser paa Hedemarken, Romerike og i Kristiania Omegn; sammen med Ole S. Berg reiste han rundt i Smaalenene, hvorpaa han tog til Hallingdal og holdt der Opbyggelser paa flere Steder, hvor der ikke havde reist Lægmænd paa 30 Aar. Fra Hallingdal reiste han til Kristiania og virkede i og omkring Hovedstaden, begav sig derpaa til Drammen og holdt i denne By flere Opbyggelser, tog saa nedigjennem Grev-

---

[1]) Dette er J. Jonsgaards Dom over ham i ovenfor citerede Skrivelse.
[2]) Noget Lignende havde Bugge tidligere sagt til Hauge; se nærværende Skrift Pag. 69.
[3]) Jens Jonsgaard, L. c.

skaberne til Skien[1]) og vidère til Arendal, hvor han ankom 14 Dage før Jul. Som overalt holdt han ogsaa her flere Opbyggelser, og Husene kunde ikke rumme den Mængde Mennesker, der strømmede til for at høre ham. To Dage før Jul forlod han Arendal sammen med en i denne By dengang bosat Hauges Ven ved Navn T. Siqveland og begav sig til Kristiansand. Her opholdt Lægmændene sig til over Nytaar, i hvilken Tid de holdt flere Opbyggelser sammen, og Eielsen især rev Folket med sig. En Aften indfandt ogsaa Biskop Sigwardt sig i Samlingen; efter at Eielsen havde talt, reiste Biskopen sig og udtalte, at „Eielsens Foredrag var hjerteligt og rent, overensstemmende med Guds Ord", og han bad, „at Gud vilde velsigne sit Ord, som denne Broder havde talt, paa alle deres Hjerter, som vare tilstede", ligesom han ogsaa, da han gik, tog Eielsen i Haanden og „ønskede ham Guds Naade og Velsignelse paa sin Fremtids Vandring".

I Begyndelsen af 1835 forlode Lægmændene Kristiansand og reiste opigjennem hele Sætersdalen; paa Tilbageveien besøgte de ogsaa Aaseral. Presterne i Evje, Bygland og Valle viste dem megen Imødekommenhed; da saaledes Eielsen en Søndag efter endt Gudstjeneste havde talt for Kirkealmuen udenfor Hordnes Kirke (Annex til Evje), optraadte Sognepresten Provst O. Berg og „stadfæstede Sandheden" af det Guds Ord, Lægmanden havde talt. Fra Sætersdalen vendte de tilbage til Arendal efter at have været fraværende i 6 Uger; derpaa skiltes de ad, idet Eielsen nu atter begav sig til Kristiansand, denne Gang i Følge med en anden Lægmand fra Arendal ved Navn B. Skjæveland. Hvor langt de reiste sammen, vides ikke; derimod er det bekjendt, at Eielsen fra Kristiansand drog vestover til Lyngdal og Flekkefjord og videre over Jædderen til Stavanger[2]).

I Begyndelsen af Juli træffe vi Eielsen i Bergen; han havde da med nogle Venner fra denne By besøgt sin Hjem-

---

[1]) Brev fra O. Mjelva, Drammen 20de Juli 1834. Do. fra D. Arnesen 12te Oktober 1834. Do. fra Eielsen 10de og 14de Oktober 1834.

[2]) Brev fra P. Skjæveland 20de Febr. 1835. Do. fra T. Siqveland, 4de Marts s. A.

bygd Vos og holdt Opbyggelser paa flere Steder, og Mange vare blevne rørte af Guds Ord[1]). Fra Bergen lagde han Reisen nordover; henimod Slutningen af August finde vi ham i Throndhjem[2]). Herfra vandrede han gjennem Stjørdal, Skogn, Værdal og nordover til Overhalden, holdende som sædvanlig 1 til 2 Opbyggelser hver Dag[3]).

Om Eielsens Reiser i 1836 vides Intet at fortælle.

Vaaren 1837 begav Eielsen sig til Kjøbenhavn. I Slutningen af April forlod han Danmarks Hovedstad og reiste omkring paa Sjælland, talte Guds Ord og gjorde Bekjendtskab med kristelige Prester og Lægfolk. Derpaa tog han over til Fyen, hvor han blev kjendt med flere Opvakte. Efter i nogen Tid at have vandret om her, reiste han til Jylland og videre nedigjennem Slesvig, saalangt som Dansk tales; ogsaa i disse Egne holdt han flere Opbyggelser. Ved Tilbagekomsten til Sjælland traf han sammen med en Lægmand, der førte ham til den bekjendte Danske Prest Mau, i hvis Hus han holdt Opbyggelsesforsamling en Aften. Sandsynligvis var det samme Lægmand, hvem det skyldtes, at han kort efter stiftede Bekjendskab med Grevinde Holstein til Holsteinborg, en Dame med kristeligt Syn, paa hvis Opfordring han i Overvær af 2 Prester holdt Opbyggelse for flere Tilhørere „af høi og lav Stand“. Men efterat Opbyggelsen var tilende, blev han paagreben af Stedets Birkedommer, ført som Arrestant til Slagelse og der stillet til Forhør. Da man erfarede, at han paa flere Steder i Danmark havde holdt gudelige Forsamlinger, besluttede man at sætte ham under Justitiens Tiltale og befalede, at han indtil videre skulde holdes i Arrest, hvortil han svarede, at „han ikke havde tænkt at kunne være værdig at kastes i Fængsel for Kristi Navns Skyld“.

Eielsen blev da indsat i Arresten i Slagelse. Imidlertid havde omtalte Lægmand ilet til Korsør, hvorhen Grevinde Holstein var reist for at modtage Prindsesse Karoline Mathilde.

---

[1]) Brev fra Eielsen, Bergen 4de Juli 1835.

[2]) Brev fra Eielsen, Throndhjem 22de August 1835.

[3]) Do., Overhalden 1ste Oktober 1835. Do. fra Pastor Flood Grogn 3die November 1835.

Da Grevinden fik Besked om, hvordan Sagerne stod, gjorde hun strax Anstalter til at faa Eielsen løsladt mod Kaution, hvilket ogsaa lykkedes. Kommen paa fri Fod begav Eielsen sig atter til Holsteinborg, hvor han forblev, indtil Kancelliet paavirket af Prindsesse Karoline Mathilde gav Ordre til at lade Sagen mod ham fare. Han begav sig da til Kjøbenhavn, hvor han tilskrev Prindsessen et Takkebrev for hendes Medvirkning til hans fulde Frigivelse. Og da denne under en Samtale med ham paa Holsteinborg havde spurgt ham, om han havde Noget at udbede sig, saa benytter han nu Leiligheden til at bede Prindsessen interessere sig for den bekjendte Lægmand Rasmus Sørensen, der dengang var under Forfølgelse for at have holdt „gudelige Forsamlinger"[1]).

Efterat have forladt Danmark og være ankommen til Fædrelandet, vedblev Eielsen at reise om som før Resten af 1837 og hele det følgende Aar. I 1839 sagde han Fædrelandet Farvel og reiste til Amerika.

Hans Virksomhed i Norge maatte vel ogsaa siges at være bragt til Ende. Paa sine Vandringer havde han ved sin djærve Optræden og frimodige Tale frembragt megen aandelig Bevægelse, af hvilken endog Prester vare blevne grebne. Til at lede det vakte Liv i de gode, gamle Spor behøvedes der andre Mænd; thi i saa Henseende lod Eielsen saare meget tilbage at ønske. Efter sin Reise i Danmark var han desuden i ikke ringe Grad bleven grebet af aandeligt Hovmod[2]).

En stor Velsignelse var det, dels at gamle Daniel Arnesen endnu reiste om og virkede i Eielsens Tid, dels at der endnu før han forlod Fædrelandet, foruden flere Lægprædikanter var fremstaaet en Mand netop af den Art, der nu tiltrængtes, og som derfor ogsaa fik en Indflydelse, som maaske ingen Lægmand siden Hauges Dage har havt, nemlig Anders

[1]) Tre Skrivelser fra Eielsen til Venner i Norge, Juli 1837. Do. til Prindsesse Karoline Mathilde, Kjøbenhavn 3die August 1837.

[2]) Hvad der ovenfor er bleven meddelt om Eielsens aandelige Udvikling og Habitus, skyldes mundtlige Meddelelser fra hans Broder, Pastor Wefring o. fl., samt Skrivelse fra H. Kirkerud til Pastor Gunerius, 24de April 1834. — Hans Ophold i og Skjæbner i Danmark er omtalt i flere danske Aviser.

Nielsen Haave. Den religiøse Bevægelse, af hvilken denne Mand tilligemed flere begavede Herrens Redskaber er udgangen, har Krav paa mere end almindelig Interesse, hvorfor den noget udførligere skal omhandles.

Som tidligere oplyst[1]) slog den Haugeske Vækkelse an saavel i Førde Hovedsogn som især i Annexerne Vefring og Naustdal. I dette Prestegjeld virkede paa den Tid en Skolemester ved Navn Mathias Flokenes, der fik en stor Indflydelse saavel paa Almuen overhovedet som især paa den opvoxende Slægt. Naar der nemlig ikke var Gudstjeneste, saa pleiede han at samle Ungdommen til Overhøring i Kirken; da han var en saare begavet Mand og havde forunderlige Gaver til at fremstille Børnelærdommen klart, var det intet Under, at den ganske Almue indfandt sig som Tilhørere til disse vækkende og oplysende Katekisationer, der saaledes fik Betydning som Forberedelse for, hvad der senere skulde ske. Mathias Flokenes stod vistnok i Forbindelse med Hauge og hans Venner, men var dog ikke videre anseet af disse, dels fordi han ikke var aldeles sikker med Hensyn til stærke Drikke, dels paa Grund af, at han i Et og Andet Læren vedkommende tildels gik sin egen Vei og bøiede af i Retning af Herrnhutismen. Enkelte af de unge Mænd, der vare dannede af Flokenes, bleve senere opvakte ved Paavirkning af Hauges Venner og fremtraadte som Guds Ords Forkyndere; blandt disse skal nævnes Kirkesanger Mads Krognæss. Den kristelige Oplysning i Bygden var god; af reisende Lægprædikanter fik man ofte Besøg, især var det Ole Svanøen og en anden Hauges Ven fra Kin ved Navn Peder Abrahamsen Stenhovden, ved hvis flittige Besøg Spiren til mangen Alvorstanke lagdes, om det end i lang Tid saa ud, som om Ordet bar liden Frugt.

Men det Liv, der hvilende paa den tidligere Haugeske Opvækkelse længe var bleven forberedt paa mange Maader, det slog med stærke Bølgeslag ud over dette ganske Prestegjeld i 1833. Om Sommeren dette Aar kom nemlig en ung Pige i Vefring Annexsogn til Opvækkelse; hendes Navn var Stina Knudsdatter Lie. Det var en Aften som hun skulde til at

[1]) Se nærværende Skrift Pag. 402.

mælke Kjørene, at hun kom til at tænke paa Daabens Pagt samt sit og Andres Forhold til samme, og snart stod det klart for hende, at enten maatte Guds Ord være Løgn, eller ogsaa gik baade hun og de fleste Mennesker paa Fortabelsens Vei. Ganske fortvivlet vendte Pigen hjem; al den Trøst, med hvilken man forsøgte at trøste hende, var ganske spildt, det var hende umuligt at tro, at der var Naade at faa for hende. Skjønt hendes udvortes Vandel i Et og Alt havde været rosværdig, saa det altsaa ikke var fra et vildt Syndens Liv hun med Et var bleven opvakt, var dog Fornemmelsen af den indvortes Fordærvelse saa stærk og Fortvivlelsen saa dyb, at denne hendes Tilstand vedvarede i omkring 18 Uger; da begyndte „hendes Klageraab" at forandre sig til „en uafladelig Tiggen og Beden, at Gud vilde være hendes Sjel naadig". En Aften gik hun ind i en Lade og udøste der sit Hjerte i en inderlig Bøn til Herren, at han vilde give hende Tro og Syndernes Forladelse. Da syntes hun, at hun fik se et stærkt Lys paa Himmelen ligesom en Sol, der kom hende nærmere og nærmere, indtil det tilsidst kom lige ind i hendes Hjerte. Under dette kom hun til Troens fulde Frimodighed, og ligesaa dyb som Syndesorgen havde været, ligesaa stor blev nu ogsaa Glæden i Herren. Hun blev nu et Middel til, at baade hendes Moder og Søster kom til et nyt Liv i Troen; hver Morgen og Aften holdt hun Husandagt, ved hvilken Leilighed Søsteren — hun hed Maren — ogsaa holdt Bøn. Rygtet herom samlede Naboerne til disse Andagter; Marens Bønner og senere ogsaa Taler gjorde et stærkt Indtryk paa dem, som vare tilstede, og en Opvækkelse begyndte.

Flere ældre Mænd, som f. Ex. Mads Krognæs, kom for at nedlægge Indsigelse mod denne Bevægelse, som de ansaa for Sværmeri. Men efter at Maren havde talt over Stedet: „Pløier Eder et nyt Land og saa ikke længer blandt Torne", da bleve de grebne af Alvoret i Bevægelsen i den Grad, at de ligetil sluttede sig til samme.

I Løbet af de sidste 3 Maaneder af 1833 var Vækkelsen gaaet ud over hele Vefring Annex, og i det følgende Aar slog den ogsaa an i Prestegjeldets øvrige Sogne.

Det var for største Delen unge, nyvakte Mænd, der havde

baaret Bevægelsen frem. Det var da heller intet Under, at denne i Begyndelsen var behæftet med Kraft og Kjød, der ikke var, som det burde være; især var Følelsen meget fremtrædende, og der var ogsaa forresten Adskilligt, der trængte ind paa en methodistisk Betragtningsmaade. Under disse Omstændigheder var det en stor Velsignelse, at de ældre, forfarne Hauges Venner tog sig af de Nyvakte, og at disse lode sig lede af dem. Saaledes begav Peder Stenhovden sig til Veiring, saasnart han havde faaet Underretning om Vækkelsen; han var med i flere Sammenkomster, i hvilke der var megen aandelig Rørelse, og talte, efterat de Yngre havde fremført deres Formaninger. „Da jeg og Andre, skriver han, fik sige dem nogle Sprog af den hellige Skrift, da bleve de saa oplivede og aandelig glade, at de gik omkring og lovede og priséde Gud, saa de opmuntrede hele Forsamlingen til at love og prise Gud for al sin store Naade, og nedbad Guds rige Velsignelse over os, som i saa lang Tid havde forhandlet Guds Ord iblandt dem og formanet dem til Omvendelse, og sagde: Nu faar I se Frugten af Eders Arbeide“ [1]).

Ole Svanøen beiøgte gjentagne Gange Veiring ved denne Tid; hans Indflydelse og energiske Arbeide bidrog ogsaa Meget til at bringe Vækkelsen ind i ret Spor.

Det Samme var ogsaa Tilfældet med D. Arneien, der med kristelig Visdom lærte de uerfarne Sjele til at bygge ikke paa Følelsen, men paa Guds Ords faste Grundvold.

Blandt de mange unge Mænd, der bleve grebne af den ovenfor skildrede Vækkelse, og af hvilke flere senere gik ud for at bekjende Guds Ord, som Anders Redal, Thorsten Redal og Mads Weiring, var ogsaa Hans Nilsen Haave. Han var født paa Gaarden Haave i Naustdals Annex den 21de Juli 1809 og havde allerede som Barn røbet ualmindelige Anlæg, ligesom han senere drev det vidt i Smede- og Snedkerprofessionen. Begavet med et livligt og muntert Sind og flink til at spille Violin var han uundværlig ved ethvert Bryllup og ved enhver Sammenkomst blandt Ungdommen, skjønt han forresten levede et ærbart Liv og paa sin Vis var glad i Guds Ord. Saa begyndte

---

[1]) Brev fra P. A. Stenhovden, fra Begyndelsen af 1834.

ekkelsen fra Vefring ogsaa at slaa an i Naustdal, Gnisterne Herrens Ild fandt Vei ind i den unge Mands Sjel. vad der foregik i hans Indre, det var kun han og Gud idne til; thi i det Skjulte og efterhaanden fik Troen Vært, a han kunde afkaste Egenretfærdighedens gamle Klædebon og ibe den uforskyldte Naade. Imidlertid traadte det snart frem det Ydre, at han var bleven en ny Skabning i Kristo, skjønt n endnu holdt sig meget tilbage; det var ganske sjelden, at n paa Opfordring af en Ældre holdt en kort Bøn i orsamlingerne. Saa fik da Livet ogsaa voxe frem til Monhed hos ham, indtil han i 1836 følte sig stærk nok til at lge Vinket fra Herren og gaa ud for at vidne om Sandhen i Kristo for sine Medmennesker.

Ligesom Anders Haave paa Grund af sin Naturs Livligd havde særdeles let for at nærme sig Folk og var meget trækkende i sine Samtaler i private Kredse, saa var han i nske overordentlig Grad begavet som Folketaler. Pastor efring har erklæret for Forf., at han hverken af Læg eller erd har hørt saadanne Taler som af Haave, naar han var slagt, og det ikke alene fra Indholdets men ogsaa fra Forens Side. Paa samme Tid som hans dybe kristelige Alvor ikte Liv overalt, hvor han færdedes, saa kom han tillige med os og Ro, og det var maaske det mest Fremtrædende ved ham nne forunderlige Gave til at opklare, hvad der var dunkelt, bringe Fred der, hvor Gemyterne vare oprevne.

I hele 17 Aar — fra 1836 til 1853 — vandrede Anders aave det ganske Norge rundt flere Gange; der var faa Prestecæld, som han ikke besøgte, der var næsten ingen Afkrog af ındet, til hvilken han jo fandt Vei. Hans senere Virksomhed m Afholdsprædikant ligger det udenfor nærværende Skrifts lan at omhandle. I Begyndelsen af 1867 vandrede han hjem l den Herre, han i sit Liv saa trolig havde tjent.

Paa sin Reise over Østlandet og gjennem Kristiansands tift i 1839 og 1840 kom Haave til en større Klarhed end oligere angaaende den rette Form for Ordets Forkyndelse; ın fandt nemlig, at hans Foredrag hidtil havde lidt af den langel, at medens Omvendelsens Nødvendighed var bleven emholdt saa alvorligt, han havde formaaet, saa var Læren

om Retfærdiggjørelsen af Troen hverken bleven fremstillet i sin fulde Klarhed eller sat i sin rette centrale Stilling. Med hele sin Sjels Energi begyndte han nu at gjennemføre, hvad han havde faaet Lys i, og det baade i Tale og Skrift, og skjønt han fra enkelte af de ældre Venner, specielt dem, der i „Bache-Striden“ havde stillet sig paa denne Mands Side, mødte nogen Opposition, saa trængte dog hans Synsmaade igjennem i den Grad, at han, som tidligere bemærket, fik hele den Haugeske Retning paa faa Undtagelser nær med sig. Hans Brev til Vennerne om Retfærdiggjørelsen, skrevet i 1840, blev i denne Henseende ganske epokegjørende. Forresten var Haaves Optræden saalangt fra at være umotiveret af den historiske Udvikling, meget mere en Følge af en indre Bevægelse inden den Haugeske Kreds, der havde taget sin Begyndelse i Hauges Livstid og i Tidernes Løb voxet frem til større Styrke og Klarhed. De var gjennem Haave, at Haugianismen naaede til det Punkt, den ifølge sin indre Beskaffenhed i Kraft af Historiens egen Logik maatte naa[1]).

Hvorledes der dels samtidig med Eielsen og Haave dels

---

[1]) Mundtlige Meddelelser af Pastor Wefring. Om A. R. Haave i „Den norske Arbeider for 1873 No. 9“, i hvilken Fremstilling der forresten findes flere Feil med Hensyn til Tidsangivelserne for hans Reiser. — Af hvad der ovenfor er meddelt angaaende Haugianismens indre Historie vil man have Midler ihænde til selvstændig at danne sig en Mening om Gehalten af den Paastand, Dr. Horn („Forskjellige Aandsretninger i Norge“ o. s. v. Upsala 1872) har opstillet, nemlig at „den pietistiske Betoning af Kristus som Forbilledet med Tilsidesættelse af hans Virksomhed som Forsoneren“ traadte ikke saa stærkt frem „hos Hauge og hans nærmeste Venner“ som „senere“; da „man drev mere og mere paa den blot indvortes Helliggjørelse og Efterfølgelse“; da „udartede ogsaa hin Ensidighed til Karrikatur“. Der paastaaes, „at disse (senere hen) omreisende Prædikanter, som ofte vare høist udannede Folk, drevne af den mest uklare Fanatisme, havde for det meste ikke opfattet Andet af Kristendommen end dette, at Kristus, Profeterne og Apostlerne, hvis Personer og Skjæbne de iøvrigt havde liden Rede paa — skulde efterlignes d. v. s. efterabes i stedse større og større Udvorteshed“ o. s. v. o. s. v. „Under alt dette forsømtes naturligvis mere og mere det Indre i Kristendommen. Al Vægt blev lagt paa den udvortes Udsondring og Efterligning“. Forsaavidt Forfatteren vil karakterisere ikke en og anden Enkeltmand, men en hel Retning, saa er der ikke Spor af historisk Sandhed i en saadan Tale.

og fornemmelig som Følge af deres Virksomhed fremstod en Række af Guds Ords Bekjendere blandt Lægfolket i Landets forskjellige Egne, hvorledes et nyt Liv blandt Presteskabet tog sin Begyndelse, hvorledes Livsbevægelserne fik Magt og naaede deres Høidepunkt i Femtiaarene, dette være her kun antydet. Og idet vi pege herpaa, da have vi ført Historien saa langt ned, at Sammenhængen mellem Nutidens kristelige Liv og Hauges Virksomhed er indlysende for Enhver.

Efter mange Kampe blev endelig den gamle Forordning om gudelige Forsamlinger ophævet ved Lov af 27de Juli 1842. At vort Fædreland fremfor noget af de nordiske Riger saa tidlig kom i Besiddelse af et af de Frihedens Goder, som det nu synes os umuligt at leve foruden, det skyldes fremfor noget Andet det klarere Syn blandt den norske Almenhed for Religionsfrihedens store Sag, der var en Følge af Hauges og hans Venners Lidelser og Arbeide.

Tillæg.

Fortegnelse over de af H. N. Hauge forfattede eller udgivne Skrifter.

1. **Betragtning over Verdens Daarlighed** o. s. v. 80 S. 8. Kr.a 1796 (J. D. Bergs Officin). — 2 Opl. Bergen 1798. — 3 Opl. Kbhvn. 1790 (J. R. Thiele). — 4 Opl. ibid. 1800 (samme Tryk.). — 5 Opl. ibid. 1801 (P. H. Høeckes Enke). — 6 Opl. Kr.sand 1804 (C. A. Grøndahl). Anm. i Lærde Efterretninger 1797, No. 31.
2. **Evangeliske Levnets-Regler** o. s. v. (ældre dansk Oversættelse udgivet) 16 S. 8. Kr.a 1796 (J. D. Berg). — 2 Opl. Bergen 1799 (R. Dahls Enke). — 3 Opl. ibid. 1800 (samme Tryk.). — 4 Opl. Kbhvn. 1800 (C. T. Holms Enke). — 5. Opl. Kr.sand 1803 (Peder Høeg). — 6 Opl. Kr.a eod. (J. D. Berg). — 7 Opl. Kr.sand 1816 (O. P. Moe). — 8 Opl. ibid. (samme Trykkeri). — 9 Opl. Stavanger 1841. — 10 Opl. Vang paa Hedemarken 1847 (J. G. Hovis Enke).
3. **Forsøg til en Afhandling om Guds Visdom** o. s. v. 180 S. 8. Kr.a 1796 (J. D. Berg). — 2 Opl. ibid. 1799 (samme Tryk.). — 3 Opl. Kbhvn. 1800 (H. S. L. Winding). — 4 Opl. (hvori udeladt 4de Kap. og tilføiet de af Hauge forf. Sange) Kra. 1843 (C. Grøndahl). Anm. i Lærde Efterretninger 1797, No. 31.
4. **En Sandheds Bekjendelse om Salighedś Sag** o. s. v. 82 S. 8. Kbhvn. 1798 (Zacharias Breum). — 2 Opl.? — 3 Opl. Throndhjem 1799 (Willum Stephanson). — 4 Opl. Bergen 1800 (R. Dahls Enke). — 5 Opl. Kbhvn. 1800 (P. H. Høeckes Enke). — 6 Opl. (paa Titelbladet urigtig tredie) Kr.sand 1804 (Peder Høeg).
5. **Anvisning til nogle mærkelige Sprog i Bibelen** 24 S. 8. Bergen 1798 (R. Dahls Enke). Tillæg til Bibelanvisningen 32 S. 8. (uden Aarstal og Angivelse af Trykkested) er sandsynligvis trykt i Kbhvn. 1800 eller 1801.
6. **De Enfoldiges Lære og Afmægtiges Styrke** o. s. v. 32 S. 8. Bergen 1798 (R. Dahls Enke). — 2 Opl. Thjm. 1799 (W. Stephanson). — 3 Opl. Kbhvn. 1801 (P. H. Høeckes Enke). — 4 Opl. Kr.sand 1804 (Peder Høeg). — 5 Opl. Kr.a 1862 (A. E. Kolstad, N. Ulnæs's Forlag). Anmeldt i Lærde Efterretninger 1799 No. 50 af Nyrup.

7. **Betragtning og Forklaring over Herrens Bøn Fader vor** o. s. v. 16 S. 8. Thjm. 1799 (W. Stephanson). — 2 Opl. Kbhvn. 1799 (J. R. Thiele). — 3 Opl. ibid. 1800 (samme Trykt.) — 4 Opl. Kr.sand 1804 (Peder Høeg).
8. **De sande Kristnes udvalgte Psalmebog** o. s. v. 192 S. 8. (Samlet og udgivet) Thjm 1799 (W. Stephanson). — 2 Opl. Kbhvn. 1800. — 3 Opl. ibid 1801 (P. H. Høeckes Enke). — 4 Opl ibid. 1802 (samme Trykt.). — 5 Opl. (paa Titelbladet feilagtig angivet som 4de) Kr.a 1819 (C. Grøndahl), under forandret Titel: „Udvalgte Psalmer af Troens rare Klenodie" o. s. v.; de „paa Sang oversatte Davids-Psalmer" ere alle af Th. Amble, Klokker i Oslo. — 6 Opl. ibid. 1823 (samme Trykt.). — 7 Opl. Bergen 1835. — 8 Opl. Kr.sand 1837 (O. P. Moe). — 9 Opl. Tromsø 1842 (H. M. Høeg). — 10 Opl. Kr.sand 1843 (S. A. Steen).
9. **Kort Uddrag af den berømmelige Doctor Taulers Omvendelses-Historie** o. s. v. 64 S. 8. (ældre dansk Oversættelse udgivet), Kr.sand 1799. — 2 og 3 Opl.? — 4 Opl. ibid. 1808 (Peder Høeg). — 5 Opl. Bergen 1846 (Chr. Dahl, F. D. Beyers Forlag). — 6 Opl. Kr.a 1859 (N. Ulnæss's Forlag).
10. **Jesu Kristi Forklaring i Sjelen** o. s. v. 192 S. 8. (ældre dansk Oversættelse udgivet) Kbhvn. 1799 (J. R. Thiele). 2 Opl. Kbhn. 1801. — 3 Opl. Kr.sand 1826 (O. P. Moe).
11. **Den kristelige Lære** o. s. v. 1 Del 568 S. 8 (P. H. Høeckes Enke) 2 Del 336 S 8. (H. L. C. Winding) Kbhvn 1800. — 2 Opl. ibid. 1801 (Høeckes Enke). — 3 Opl. Kr.a 1836 (C. Grøndahl). — 4 Opl. Tønsberg 1857 (F. N. Kildahl.)
12. **Kristelige Levnetsregler** o. s. v. (efter C. T. Collin, ældre dansk Oversættelse udgivet) 16 S. 8. Kbhvn. 1800 (P. Høeckes Enke). — 2 Opl. ibid. 1800 (samme Trykt.). — 3 Opl. ibid. 1801 (samme Trykt.).
13. **Kristendommens Lærdoms-Grunde** o. s. v. (samlet og udgivet) 1 Hefte 64 S. 8. Kbhvn. 1800 (C. T. Holms Enke). 2 Hefte 112 S. 8. ibid. eod. (P. H. Høeckes Enke). — 2 Opl. af 1 og 2 Hefte ibid. 1801 (C. F. Holms Enke). — 3 Hefte 144 S. 8. Kr.sand 1804 (Peder Høeg). Uddrag af Hauges Strøtanker i samme Skrift, trykt i „Opbyggelsesbog for Kristne" af Biskop Tage Müller m. Fl., andet Oplag, Odense 1855, Pag. 514—16.
14. **Det nye Testamentes apokryphiske Bøger** o. s. v. (ældre dansk Oversættelse af 1733 udgivet) 180 S. 8. Kbhvn. 1801 (J. R. Thiele).
15. **Betænkning til Guds Børns Samtale** o. s. v. 64 S. 8. Kr.sand 1803 (Peder Høeg).
16. **Forklaring over Loven og Evangelium** o. s. v. 64 S. 8. Kr.sand 1804 (Peder Høeg). — 2 Opl. ibid. 1805 (C. Grøndahl). — Anm. sammen med Nr. 1, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, og 15 af P. E. Müller i Lærde Efterretninger for 1807, No. 37.
17. **En liden Sang** o. s. v. (udgivet) 8 S. 8. Kr.sand 1804 (Peder Høeg).

